

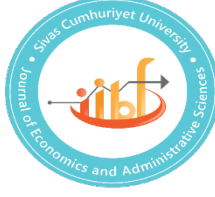
25(4):2024

Journal of Economics and Administrative Sciences

Published By
Sivas Cumhuriyet University
<http://esjournal.cumhuriyet.edu.tr>

E-ISSN: 2687-4032

Cumhuriyet University Journal of Economics and Administrative Sciences- JEAS
Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi-İİBD
Cilt -Volume 25 | Sayı -Issue 4 | Yıl-Year 2024

Dergi Hakkında

Dergi Adı	Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi-İİBD
Diğer Adı (Çevirisi)	Cumhuriyet University Journal of Economics and Administrative Sciences- JEAS
e-ISSN	2687-4032
Yayın Aralığı	Yılda 4 Sayı (Ocak & Nisan & Temmuz & Ekim)
Dergi Web Sitesi	http://esjournal.cumhuriyet.edu.tr
Yayına Başlangıç	2000
Baş Editör	Doç. Dr. Zekai Şenol
Yayıncı	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
İmtiyaz Sahibi	Prof. Dr. Gülay Ercins
Yayımlandığı Ülke	Türkiye
Yayın Modeli	Açık Erişim
Yayın İçeriği	İİBD'de; iktisadi ve idari bilimlerin temel alanlarında (İktisat, İşletme, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Maliye, Uluslararası İlişkiler, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri gibi) uygulamalı veya kuramsal çalışmalara, model önerilerine, analiz ve değerlendirmelere, nicel ve nitel araştırmalara yer verilir.
Okur Kitleleri	İİBD'nin hedef kitleleri, sosyal bilimler alanında araştırmalarını sürdüren profesyoneller ile bu alana ilgi duyan öğrenciler, okurlar ve kurumlardır.
Yayın Dili	Türkçe- İngilizce

Hakkında

Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin bünyesinde çevrim içi yayınlanan çok disiplinli ve disiplinler arası hakemli, uluslararası ve akademik bir dergidir. Derginin temel amacı iktisadi ve idari bilimlerin temel alanlarında, akademik çalışmalarını yayınlamaktır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2022 itibarıyla Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört kez yayımlanarak faaliyetlerine devam eden süreli ve hakemli bir dergidir. Dergimiz; TR-DİZİN, ERIH PLUS, EBSCO ve DOAJ veri tabanlarında taranmaktadır.

Ücret Politikası

Makalenin Editör Kurulu ve Alan Editörlerinin ön değerlendirmesini geçmesi halinde, yazarların dergiye yönelik maliyetlerin karşılanması amacıyla "Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi banka hesabına 950 TL" yatırması gerekmektedir. (Talep edilen ücret, dergimizin yayın süreçlerinde alan editörü, hakem, yabancı dil editörü ve yazım-yayın destek aşamalarında ilgili kişilere ödeme olarak kullanılmaktadır.)

Hakem değerlendirme süreci ancak gönderim ücreti ödendikten sonra başlayacaktır. Hesap bilgileri makalenin ön değerlendirme sürecinden geçmesi durumunda yazara bildirilecektir. Ödeme açıklamasında Makale ID'si ve yazar ad-soyadı belirtilmelidir.

Gönderim ücreti makalenin hakem değerlendirmeleri sonucunda ya da Yayın Kurulu kararı ile ret edilmesi ve/veya yayımlanmaması halinde iade edilmez. Hakem ya da editör değerlendirmelerine dair farklı yorumlar ileri sürülerek yapılan iade talepleri dikkate alınmayacaktır.

Arşiv Politikası

1. Yayıncı, yazarlara, bir makalenin kendi kendine arşivleme (yazarın kişisel web sitesi) ve/veya yayımlandıktan sonra kurumsal bir havuzda arşivleme için bir makalenin (yayıncı pdf) nihai yayınlanmış sürümünün kullanılmasına izin verir.
2. Yazarlar, makalelerini halka açık ve/veya ticari konu tabanlı arşivlerde kendi kendilerine arşivleyebilirler. Ambargo süresi yoktur ancak yayınlanan kaynak belirtilmeli ve dergi ana sayfasına veya makalelerin DOI'sine bir bağlantı ayarlanmalıdır.
3. Yazarlar makalenin çıktısını PDF belgesi olarak indirebilirler. Yazarlar makalenin kopyalarını meslektaşlarına herhangi bir ambargo olmaksızın gönderebilir.

Hakemlik Türü

Çift Taraflı Kör Hakemlik

İncelemede Geçen Süre

Ortalama iki aydır.

İntihal Kontrolü

iThenticate

Yayın ve Danışman Kurulu | Editorial and Advisory Board

Prof. Dr. Fatih Ertugay

Sivas Cumhuriyet University | Faculty of
Economics and Administrative Sciences
Department of Political Science and
Public Administration
fertugay@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8469-4393

Asst. Prof. Dr. Seyil Najimudinova

Kyrgyz-Turkish Manas University |
Faculty Of Economics And
Administrative Sciences
Department of Management
seyil.najimudinova@manas.edu.kg
ORCID: 0000-0003-3848-6635

Prof. Dr. Ersan Öz

Pamukkale Univesity | Faculty Of
Economics And Administrative Sciences
Department Of Public Finance
ersanoz@pau.edu.tr
ORCID:0000-0002-1847-8841

Asst. Prof. Dr. Azamat Maksüdünov

Kyrgyz-Turkish Manas University |
Faculty Of Economics And
Administrative Sciences
Department of Management
azamat.maksudunov@manas.edu.kg
ORCID: 0000-0002-5010-513X

Prof. Dr. Sabri Çiftçi

Kansas State University | Department of
Political Science
ciftci@ksu.edu
ORCID: 0000-0003-3669-6620

Editörler | Editorial Board

Baş Editör | Editor in Chief

Assoc. Prof. Zekai Şenol
Sivas Cumhuriyet University | Faculty of
Economics and Administrative Sciences
Department of Finance and Banking
zsenol@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8818-0752

Yardımcı Editör | Associate Editor

Asst. Prof. Dr. Ali Oğuz Bayrakçıl
Sivas Cumhuriyet University | Faculty
of Economics and Administrative
Sciences Department of Business
Administration
abayrakcil@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3376-1730

Yardımcı Editör | Associate Editor

Asst. Prof. Dr. Sibel Şener
Sivas Cumhuriyet University | Faculty
of Economics and Administrative
Sciences Department of Management
Information Systems
ssener@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6299-3712

Yardımcı Editör | Associate Editor

Asst. Prof. Mustafa Temiz
Sivas Cumhuriyet University | Faculty
of Economics and Administrative
Sciences Department of Management
Information Systems
temizmustafa@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2839-1424

Dergi Sekreteryası | Journal Secretary

Res. Asst. Beyza Etiz
Sivas Cumhuriyet University | Faculty
of Economics and Administrative
Sciences Department of Business
Administration
beyzaetiz@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0337-8063

Dil Editörleri | Language Editor

İngilizce | English

Najibul Kashem – PhD Student
Sivas Cumhuriyet University | Faculty of
Economics and Administrative Sciences
International Trade and Logistics
Department
Najibul.kashem@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1713-1042

Alan Editörleri | Field Editors

**Kapsam: Matematik, Yöneylem,
Scope: Arabic Mathematics, Operational
Research**

Assoc. Prof. F. Müge Sakar
Dicle Univesity | Faculty Of Economics and
Administrative Sciences
Department of Business
mugesakar@hotmail.com
ORCID:0000-0002-3884-3957

**Kapsam: Bilişim Sistemleri
Scope: Information Systems**

Asst. Prof. Ömer Güleç
Pamukkale University | Faculty of
Economics and Administrative
Department of Management Information
Systems
omer@pau.edu.tr
ORCID:0000-0002-7657-3230

**Kapsam: Bankacılık ve Sigortacılık
Scope: Banking and insurance**

Assoc. Prof. Özgür Akpınar
Marmara University | Faculty of Financial
Sciences
Department of Insurance
oakpınar@marmara.edu.tr
ORCID:0000-0003-2084-2662

**Kapsam: Sağlık Yönetimi
Scope: Healthcare Management**

Assoc. Prof. Mustafa Çoban
Akdeniz University | Faculty of Health
Sciences
Department of Healthcare Management
mustafacoban@akdeniz.edu.tr
ORCID:0000-0002-3071-8385

**Kapsam: Uluslararası İlişkiler
Scope: international relations**

Asst. Prof. Engin Koç
Bursa Technical University | Faculty of
Human and Social Sciences
Department of International Relations
engin.koc@btu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3682-8718

**Kapsam: Muhasebe
Scope: Accounting**

Prof. Zeki Doğan
Nigde Ömer Halisdemir University |Faculty
of Economics and Administrative Sciences
Department of Business
zekidogan7@hotmail.com
ORCID:0000-0003-3328-7565

**Kapsam: Mali Hukuk
Scope: Fiscal Law**

Prof. Coşkun Karaca
Bolu Abant İzzet Baysal University | Faculty
of Law
Department of Public Law
coskun.karaca@ibu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4294-2365

**Kapsam: Finansal Piyasalar
Scope: Financial Markets**

Prof. Erhan Demireli
Dokuz Eylül University | Faculty Of
Economics and Administrative
Department of Business
erhan.demireli@deu.edu.tr
ORCID:0000-0002-3457-0699

**Kapsam: Girişimcilik
Scope: Entrepreneurship**

Assoc. Prof. Dr. Burcu ORALHAN
Nuh Naci Yazgan University | Faculty Of
Economics and Administrative Sciences
Department of Economy
boralhan@nny.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8905-0140

**Kapsam: İktisat Teorisi
Scope: Economic Theory**

Prof. Tayfur BAYAT
Inonu University | Faculty of Economics
and Administrative Sciences
Department of Economics
tayfur.bayat@inonu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4427-0999

Kapsam: İnsan Kaynakları Yönetimi

Scope: Personnel Management

Prof. Ebru Aykan

Kayseri University | Faculty of Applied Sciences

Department of Personnel Management

ebruaykan@kayseri.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3537-5235

Kapsam: Uluslararası Lojistik

Scope: International Logistics

Asst. Prof. İsmet Bihter Karagöz Taşkın

İstanbul Arel University | Faculty of Economics and Administrative Sciences

Department of Logistic Management

bihterkaragoz@arel.edu.tr

ORCID:0000-0002-3966-1901

Kapsam: Kamu Yönetimi

Scope: Public Administration

Assoc. Prof. Murat Demirel

Kafkas University | Economics and Administrative Sciences

Department of Political Science and Public Administration

mrdemirel@gmail.com

ORCID:0000-0003-0994-545X

Kapsam: Finansal Piyasalar, Bankacılık

Scope: Financial Markets, Banking

Prof. Ferudun Kaya

Bolu Abant İzzet Baysal University | Faculty of Finance and Banking

Department of Finance and Banking

ferudunk@ibu.edu.tr

ORCID:0000-0002-8930-9711

Kapsam: Uluslararası İktisat

Scope: International Economics

Prof. Adem Üzümcü

Ankara Hacı Bayram Veli University | Faculty of Economics and Administrative Sciences

Department of International Trade and Financing

adem.uzumcu@hbv.edu.tr

ORCID:0000-0002-8699-053X

Kapsam: Pazarlama

Scope: Marketing

Assoc. Prof. İsmail Gökdeniz

Kırıkkale University | Faculty of Economics and Administrative Sciences

Department of Business

isgokdeniz@gmail.com

ORCID:0000-0003-4342-0200

Kapsam: Makro İktisat

Scope: Macroeconomics

Prof. Muhammed Veysel Kaya

Ankara Hacı Bayram Veli University | School of Banking and Insurance

Department of Finance and Banking

muhammed-kaya@hbv.edu.tr

ORCID:0000-0001-9322-1694

Kapsam: İstatistik

Scope: Statistic

Prof. Ömer Alkan

Ataturk University | Faculty of Economics and Administrative Sciences

Department of Econometrics

oalkan@atauni.edu.tr

ORCID:0000-0002-3814-3539

Kapsam: Yöneylem Araştırması

Scope: Operational Research

Prof. Cavit Yeşilyurt

Ataturk University | Faculty of Economics and Administrative Sciences

Department of Econometrics

cavityesilyurt@atauni.edu.tr

ORCID:0000-0001-9814-4085

Kapsam: Kamu Yönetimi

Scope: Public Administration

Asst. Prof. Hüseyin Serhan Çalhan

Akdeniz University | Demre Dr. Hasan Ünal Vocational High School

Office Services and Secretarial Department

serhanchalhan@gmail.com

ORCID:0000-0002-5367-4020

Kapsam: Muhasebe

Scope: Accounting

Prof. Mihriban Coşkun Arslan
Tokat Gaziosmanpaşa University | Faculty
of Economics and Administrative Sciences
Department of Accounting and Finance
mihriban.arslan@gop.edu.tr
[ORCID:0000-0002-6196-9304](https://orcid.org/0000-0002-6196-9304)

Kapsam: Muhasebe

Scope: Accounting

Assoc. Prof. İbrahim Çemberlitaş
Van Yüzüncüyıl University | Faculty of
Economics and Administrative Sciences
Department of Business
ibrahimcemberlitas@yyu.edu.tr
[ORCID:0000-0002-2489-9060](https://orcid.org/0000-0002-2489-9060)

Kapsam: Kamu Yönetimi

Scope: Political History

Assoc. Prof. Özhan Demirkol
Cukurova University | Faculty of
Economics and Administrative Sciences
Department of Political Sciences and
International Relations
ozhandemirkol@cu.edu.tr
[ORCID: 0000-0002-0244-4129](https://orcid.org/0000-0002-0244-4129)

Kapsam: Pazarlama

Scope: Marketing

Asst. Prof. İrfan Akyüz
İstanbul University | Faculty of Political
Science
Department of Business
iakyuz@istanbul.edu.tr
[ORCID:0000-0003-1494-3862](https://orcid.org/0000-0003-1494-3862)

İletişim

Editöryal Yetkili

Ad Soyad: Doç. Dr. Zekai Şenol

ORCID: 0000-0001-8818-0752

E-posta: zsenol@cumhuriyet.edu.tr

Telefon: 03464871740

Adres: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi | İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Finans ve Bankacılık Bölümü

Şehir: Sivas

Ülke: Türkiye

Posta Kodu: 58140

Yayınevi

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

ROR ID: <https://ror.org/04f81fm77>

ISNI: 1303-1279

E-posta: iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr

Telefon: 0346 2191010-1710

Web Sitesi: <http://esjournal.cumhuriyet.edu.tr/tr/>

Adres: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi 58140 Kampüs/Sivas

Şehir: Sivas

Ülke: Türkiye

Posta Kodu: 58140

İtiraz

Bilimsel içeriğini yanlış anladığımız için makalenizi reddettiğimizi düşünüyorsanız, lütfen iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr adresinden editör ekibimize bir itiraz mesajı gönderin.

Şikâyet

Şikâyetler doğrudan iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr adresine e-posta ile gönderilmelidir.

Cumhuriyet University Journal of Economics and Administrative Sciences– JEAS
Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi–İİBD
Cilt -Volume 25 | Sayı -Issue 4 | Yıl-Year 2024

İçindekiler | Contents

Zekai Şenol

Editörden | From the Editor

I-II

Araştırma Makaleleri | Research Articles

İbrahim Hüseyin Cansever

Türkiye'nin Evde Bakım Paradoksu: Buurtzorg Modeli Üzerine Bir Politika Değerlendirme Araştırması
Turkey's Home Care Paradox: A Policy Evaluation Research on the Buurtzorg Model

505-519

Mehmet Kapusızoğlu

TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu Çalışmalarını Müzakereci Demokrasi Üzerinden Okumak
Reading the Works of the TBMM Constitutional Reconciliation Commission through Deliberative Democracy

520-537

Filiz Giray - Muhammed Çelik

Kamu Yönetiminde İyi Yönetişimin Uygulanabilirliği: Türk Sayıştay'ının Rolü
Applicability of Good Governance In Public Administration: The Role of The Turkish Court of Accounts

538-562

Murat Kurtlar

Özel ve Kamu Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Performans Analizi: PCA, Regresyon ve Kruskal-Wallis H-Testi Yaklaşımları
Financial Performance Analysis of Private and Public Deposit Banks: PCA, Regression and Kruskal-Wallis H-Test Approaches

563-573

Serap Barış - Özgür Koçbulut

Politik İstikrar ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi: Üst Orta Gelirli Ülkeler İçin Panel Eşik Değer Analizinden Kanıtlar

The Relationship between Political Stability and Income Inequality: Evidence from Panel Threshold Analysis for Upper Middle Income Countries

574-588

Rahime Merve Başar - Seval Elden Ürgüp

Maliyet Yapışkanlığı Hipotezinin İncelenmesi ve Geçerliliğinin Test Edilmesi: BİST Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları Sektörü Örneği

Investigation and Validity Test of Cost Stickiness Hypothesis: The Sample of BIST Metal Goods, Machinery, Electrical Equipment and Transport Vehicles Sector

589-604

Mehmet Avcı - Arınç Boz

Mali Yerelleşme ve Çevre: Yarış Dibe mi Zirveye mi? OECD Ülkelerinden Ampirik Kanıtlar

Fiscal Decentralization and Environment: Race to the Bottom or to the Top? Empirical Evidence from OECD Countries

605-619

Derya Demir

Küresel Açlık Konusunda Yapılan Uluslararası Yayınlar Bibliyometrik Bir Bakış

A Bibliometric Review of International Publications on Global Hunger

620-636

Fatmanur Oral - Meryem Aysin - Gürkan Çalmaşur - Hüseyin Daştan

Büyüyen Kahve Endüstrisinde Rekabet Stratejilerinin Oyun Teorisi ile İncelenmesi

Examining Competitive Strategies in Growing Coffee Industry with Game Theory

637-655

Sümeyye Hekim - Harun Kırılmaz

Sağlık Sektöründe Örgütsel Adalet Algısının Etik Duyarlılığa Etkisi

The Effect of Organizational Justice Perception on Ethical Sensitivity in the Health Sector

656-668

Hilal Atlan - Mevlüt Akçapa

İklim Değişikliğiyle Mücadelede Ulusal Politikaların Uluslararası

Yansımaları: Çin ve ABD Stratejilerinin Karşılaştırmalı Analizi

International Reflections of National Policies in Combating Climate Change: A Comparative Analysis of Chinese and US Strategies

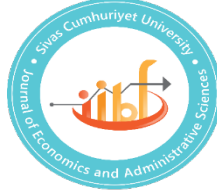
669-681

Muhammed Ali Yetgin

Mesleki Tutumun Motivasyona Etkisi: Güven'in Aracılık Rolü

The Effect of Professional Attitude on Motivation: The Mediating Role of Trust

682-694

Cumhuriyet University Journal of Economics and Administrative Sciences– JEAS
Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi–İİBD

Cilt -Volume 25 | Sayı -Issue 4 | Yıl-Year 2024

Editörden | From the Editor

Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi (İİBD) Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yılda dört defa çıkarılan bilimsel, hakemli ve elektronik ortamda okuyucuların erişimine açık bir dergidir. Yayın kurulumuz dergimizin 25. cildinin 4. sayısını (Ekim 2024) yayımlamanın mutluluğunu yaşamaktadır. Özellikle danışma kurulumuza, editör yardımcılarımıza, alan editörlerimize, dil editörlerimize ve ön inceleme ve dizgiden sorumlu çalışanlarımıza olmak üzere, yazarlarımıza, hakemlerimize ve dergimizin bu sayısına katkıda bulunan herkese verdikleri emekten ötürü en derin şükranlarımızı sunarız. Ayrıca şimdye kadar dergimize katkıda bulunan ve destek sağlayan herkese teşekkür ediyoruz. Bir sonraki sayımız Ocak 2024'de yayımlanacaktır.

Bu sayımızda sıkı bir kör hakemlik ve editörlük sürecinden geçmiş 12 araştırma makalesi bulunmaktadır. Dergimizde yayımlanmakta olan çalışmalar ön inceleme, kör hakemlik süreci ve editöryal süreç olmak üzere üç önemli aşamadan geçmektedir. Hakemlik sürecinde her makale en az iki hakem tarafından incelenmiştir. Ayrıca, inceleme sürecine giren her makale iThenticate yazılımı yardımıyla intihal taramasından geçmektedir. Önümüzdeki sayılarımız için çalışmalarını dergimize göndermek isteyen yazarlarımıza çalışmalarını bize göndermeden önce mutlaka intihal yazılımından geçirmelerini öneriyoruz.

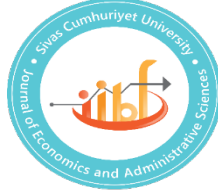
Yeni sayılarımız için çalışmalarınızı <http://esjournal.cumhuriyet.edu.tr/tr/> adresine yükleyebilirsiniz. Ayrıca, dergimiz akademik danışma kurulunu ve hakem havuzunu genişletmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda dergimizin danışma kurulunda yer almak isteyen veya hakem olarak dergimize katkıda bulunmak isteyen değerli araştırmacılar özgeçmişlerini iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr adresine e-posta ile gönderebilirler. Hakem sertifika işlemleri Dergipark üzerinden yürütülmektedir. Bu nedenle hakem sertifikası almak isteyen hakemlerimizin Dergipark üzerinden başvuruda bulunmaları gerekmektedir. Nitelikli ve özgün çalışmalarla bir sonraki sayıda buluşmak üzere...

Baş Editör

Doç. Dr. Zekai ŞENOL

ORCID: 0000-0001-8818-0752 | zsenol@cumhuriyet.edu.tr

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas/Türkiye

Cumhuriyet University Journal of Economics and Administrative Sciences– JEAS
Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi–İİBD

Cilt -Volume 25 | Sayı -Issue 4 | Yıl-Year 2024

Editörden | From the Editor

Cumhuriyet University Journal of Economics and Administrative Sciences (JEAS) is a scientific, peer-reviewed and open-access journal published online on a quarterly basis. As the publication board of the journal, we are happy to publish our fourth issue in Volume 25 (October 2024). We express our deepest gratitude to everyone that contributed to this issue, particularly to the publication board, assistant editors, field editors, language editors, copyediting staff, authors and reviewers. We also thank everyone who has contributed to our journal and provided support so far. Our next issue will be published in January 2024.

In this issue, there are 12 research articles that went through a strict blind review and editorial process. Articles to be published in our journal go through three important phases: preview, blind review and editing. During the blind review process, every article is reviewed by at least two referees. Moreover, each article going through examination is checked for plagiarism using iThenticate. We suggest that our prospective authors scan their article using plagiarism software before they send it to our journal.

Prospective authors could upload their studies to <http://esjournal.cumhuriyet.edu.tr/tr/> for our forthcoming issues. In addition, our journal aims to widen its pool of reviewers. In this respect, those who are interested in becoming a member of it or those who wish to contribute to our journal as a reviewer could send their CVs to iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr. Reviewer certificates are sent through Dergipark. Therefore, those who wish to get a certificate should apply for it through Dergipark. We hope to reach you with higher quality and original studies in the next issue.

Editor-in-Chief

Assoc. Prof. Dr. Zekai ŞENOL

ORCID: 0000-0001-8818-0752 | zsenol@cumhuriyet.edu.tr

Sivas Cumhuriyet University, Sivas/Türkiye

Türkiye's Home Care Paradox: A Policy Evaluation Research on the Buurtzorg Model

İbrahim Hüseyin Cansever^{1,a,*}

¹ Süleyman Demirel University, Isparta Health Services Vocational School, Isparta/Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 25/03/2024

Accepted: 16/08/2024

JEL Codes: I11, I18

ABSTRACT

Türkiye has entered the category of elderly countries with an increase in the elderly population every year, and projections indicate that the rise in the elderly population will continue shortly. With the increasing elderly population of countries, the need for long-term care services is increasing significantly. In Türkiye, the demand for long-term care services, seen as a domestic duty, is growing due to the transformation of large families into nuclear families and women's increased interest in work outside the home. It is clear from the recent documents in Türkiye that there is a transformation towards home care and health services for the elderly. However, there were already many problems before this transformation. These problems can be listed as multi-headedness, different approaches, the inability to make evaluations and ratings holistically, and the ineffective use of information technologies. The primary purpose of the research is to analyze the Buurtzorg model being implemented in the Netherlands through the policy (program) evaluation method. This research tries to put forward many solutions to the existing problems in Türkiye's home care system by evaluating the policy (program) of the Buurtzorg model in the Netherlands, which currently has a home care system that has its feet on the ground. The research is based on a triple pillar: system, implementation, and beneficiaries. The document review method was used as a data collection technique. As a result of the research, various policy recommendations were put forward regarding the system, implementation, and beneficiaries.

Keywords: Long-term care, Home care, Elderly care, Elderly health services, Health policy

Türkiye'nin Evde Bakım Paradoksu: Buurtzorg Modeli Üzerine Bir Politika Değerlendirme Araştırması

Süreç

Geliş: 25/03/2024

Kabul: 16/08/2024

Jel Kodları: I11, I18

ÖZ

Türkiye, yaşlı nüfusun her geçen yıl artmasıyla çok yaşlı ülkeler kategorisine girmiş, ortaya konulan projeksiyonlarda yakın gelecekte yaşlı nüfusunun artışının devam edeceği öngörülmektedir. Ülkelerin artan yaşlı nüfuslarıyla birlikte uzun süreli bakım hizmetlerine olan ihtiyaç önemli ölçüde artmaktadır. Türkiye'de de özellikle kadınlara yüklenen ve aile içi görev olarak görülen uzun süreli bakım hizmetlerine olan talep, geniş ailelerin çekirdek ailelere dönüşmesi ve kadınların ev dışında işlerle daha fazla ilgilenmesi gibi nedenlerle artmaktadır. Türkiye'de son dönemde ortaya konulan belgelerle yaşlıların yerinde bakımı yani evde bakım ve sağlık hizmetlerine yönelik dönüşüm yaşanmakta olduğu açıkça görülmektedir. Ancak hâlihazırda bu dönüşüm öncesi birçok konuda sorunların varlığı açıktır. Bu sorunlar çok başlılık, farklı yaklaşımların varlığı, değerlendirme ve derecelendirmelerin bütüncül şekilde yapılamaması, bilgi teknolojilerinin etkin şekilde kullanılmaması şeklinde sıralanabilmektedir. Araştırmanın temel amacı, Hollanda'da uygulanmakta olan Buurtzorg modelinin politika (program) değerlendirme yöntemiyle analiz edilmesidir. Araştırma ile Türkiye'nin evde bakım sisteminde var olan sorunlarına, mevcut durumda ayakları yere basan bir evde bakım sistemine sahip olan Hollanda'daki Buurtzorg modelinin, politika (program) değerlendirilmesi ile birçok çözüm önerisi ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Araştırma; sistem, uygulama ve yararlanıcılar olmak üzere üçlü bir sacayağı üzerine oturmaktadır. Amaca yönelik olarak veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi yönteminden faydalanılmıştır. Araştırmanın sonucunda sistem, uygulama ve yararlanıcılar boyutunda çeşitli politika önerileri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uzun süreli bakım, Evde bakım, Yaşlı bakımı, Yaşlı sağlık hizmetleri, Sağlık politikası

License

This work is licensed under
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License International License

ihcansever@hotmail.com

[0000-0002-9999-6789](https://orcid.org/0000-0002-9999-6789)

How to Cite: Cansever İH (2024) Türkiye's Home Care Paradox: A Policy Evaluation Research on the Buurtzorg Model, Journal of Economics and Administrative Sciences, 25(4): 505-519, DOI: 10.37880/cumuiibf.1458508

Giriş

Dünya nüfusu, çocuk ve genç nüfusun azalması ve yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte her geçen yıl daha da yaşlı hale gelmektedir. Blomm ve arkadaşları (2011) yaşlılık üzerinde yaptıkları araştırmada 2050 yılında küresel olarak 60 yaş üstü kişi sayısının 2 milyara yaklaşacağını ve toplam nüfusun yaklaşık %4'ünün 80 yaş üstü nüfusun oluşturacağını belirtmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) de benzer şekilde 2050 yılına gelindiğinde dünyada 60 yaş üstü nüfusun 2 milyar, 80 yaş üstü nüfusun ise 434 milyon olmasını beklemektedir (WHO, 2018). Benzer şekilde Birleşmiş Milletler (BM) tarafından ortaya konulan projeksiyonda; 2019 yılında 65 yaş ve üzeri nüfus toplam dünya nüfusunun %9'unu, 2050'de ise %16'sını oluşturacağı beklenmektedir (United Nations, 2020).

2023 yılsonu verilerine göre Türkiye'de dünya geneli ile benzer şekilde yaşlı nüfusu artmaya devam etmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre; 2007'de 65 yaş üzeri nüfusun toplam nüfus içindeki payı %7,1 iken; 2023 yılında %10,2'ye yükselmiştir. Bunun yanında çalışma çağındaki birey başına düşen yaşlı birey sayısını ölçen yaşlı bağımlılık oranına bakıldığında 2007 yılında %10,7 iken 2023 yılında %15'e yükselmiştir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'de 2023 yılında, çalışma çağındaki her 100 kişi 15 yaşlıya bakmaktadır (TÜİK, 2024a). Bir ülkedeki nüfusun yaşlanması, ilgili ülkedeki çocuk ve genç nüfusun azalması ve yaşlı nüfusun artması anlamına gelmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2007). Ülkeler 65 yaş ve üzeri nüfus oranına göre dört grupta sınıflandırmıştır. Bunlar; %4'ten az olan *genç toplumlar*, %4 ile 7 arasında olan *erişkin toplumlar*, %7 ile 10 arasında olan *yaşlı toplumlar* ve %10 üzerinde olan *çok yaşlı toplumlar*dir (United Nations, 1956).

Bu kapsamda Türkiye yaşlı toplumlar kategorisinden çok yaşlı toplumlar kategorisine geçmiştir. Türkiye için yapılan nüfus projeksiyonları da yaşlı nüfusun artış trendini devam ettireceğini ve 65 yaş üzeri nüfusun 2030 yılında %12,9, 2040 yılında %16,3, 2060 yılında %22,6 ve 2080 yılında %25,6 oranında olması öngörülmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020). Bu geçiş ile birlikte kronik hastalıkların ve yatağa bağımlılığın artması ve bu duruma paralel olarak yaşlılar için sağlık ve sosyal bakım ihtiyacının artması öngörülmektedir (Onarcan, 2011). Hem sağlık hem de sosyal yönden birçok ihtiyacı ortaya çıkaracağı için konunun kapsamlı şekilde ele alınmasını zorunlu bırakmaktadır. Buradan hareketle yaşlılık olgusunun sadece bireyleri ilgilendiren bir sorun olmayıp toplumsal bir sorun haline geldiği görülmektedir (Mendoza-Núñez vd., 2018).

Türkiye ortaya koyduğu son yasal düzenlemeler ile evde bakıma yönelik dönüşüm yaşandığının sinyallerini vermiştir. Türkiye'de yapılan araştırmalar yaşlıların çoğunlukla evde bakım istediğini ortaya koymaktadır (TÜİK, 2022). Ancak evde bakıma yönelik sistem ve uygulama boyutlarında sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlar çok başlılık, farklı yaklaşımların varlığı, değerlendirme ve derecelendirmelerin bütüncül şekilde yapılamaması vb. şeklinde sıralanabilmektedir. Türkiye'nin bu sorunlarını çözerek yola devam etmesi

mevcut durumdaki kaynak ve zaman israfını ortadan kaldıracaktır. Bu kapsamda Türkiye Sağlık Politikaları Enstitüsü tarafından kanıta dayalı politika kapsamında yayınlanan raporda; Türkiye ile benzer sosyoekonomik koşullara sahip ülkeler incelenebileceği ve bu ülkelerdeki uzun süreli bakım sistemlerinin Türkiye gerçeklerine uyarlanabileceği ifadesine yer verilmiştir (İşlek vd., 2023).

Araştırmanın temel amacı, Hollanda'da uygulanmakta olan Buurtzorg modelinin politika (program) değerlendirme yöntemiyle analiz edilmesidir. Araştırma ile Türkiye'nin evde bakım sisteminde var olan sorunlarına, mevcut durumda ayakları yere basan bir evde bakım sistemine sahip olan Hollanda'daki Buurtzorg modelinin, politika (program) değerlendirilmesi ile birçok çözüm önerisi ortaya konulacağı ve gerekli adımların atılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Yaşlılık ve Yaşlı Bakımı

Yaşlılık, bireylerin hem sosyal hem de sağlık yönünden ihtiyaçlarını değiştiren ve dönüştüren bir dönem olduğundan bireylerin farklılaşan birçok ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Yaşlanma sonucu birden fazla kronik hastalık olma durumu anlamına gelen multimorbidite olasılığı yükselmektedir. Bu durum hem bireyi olumsuz etkilemekte hem de sağlık hizmeti talebini (fizyolojik, fonksiyonel ve ruhsal sağlık sorunlar nedeniyle) artırmaktadır (Bähler vd., 2015; Beğler ve Yavuzer, 2012; Bloom ve Luca, 2016; Marengoni vd., 2011). Yaşlıların artan sağlık hizmetinin yanında sosyal desteklere de ihtiyaçları artmaktadır (Mort, 2013). Çeşitli sağlık sorunları nedeniyle öz bakım becerileri azalan yaşlılar, hayatlarını sürdürebilmek için destek almak durumunda kalmaktadır. Bu bakım desteği birden fazla hizmetin bir arada sunulmasını gerektirmektedir (Kalınkara ve Kalaycı, 2017). Hizmetin sunulmasında sağlık kuruluşları, bakım kuruluşları ve bireylerin ailelerinin her biri önemli konumdadır. Bu kapsamda toplumdaki yaşlanma durumu sadece bireysel sorun olmayıp toplumsal sorun olarak ele alınmayı ve ülkelerin sağlık politikası kapsamında politikalar geliştirmeyi gerektirmektedir.

Dünyada yaşlılara yönelik bakım hizmetleri birçok şekilde sunulabilmektedir. Yaşlı bakım hizmetleri kurumsal bakım ve evde bakım olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Kurumsal bakım türleri; hospis bakımı (hospice care), yaşlı bakım evleri (nursing home), korunmalı meskenler/emekli evleri (sheltered housing/retirement housing), huzurevleri (rest home), gündüz bakım merkezleri (day care centers), yaşlı apartmanları veya yaşlı köyleri (Retirement Villages), yaşlı kreşleri ve yaşlı kulüpleri olarak sıralanabilmektedir (Carehome, 2023).

Uzun süreli bakım hizmetleri kapsamında yaşlılara yönelik hizmetler; tıbbi bakım, ruh sağlığı hizmetleri, sosyal destek ve konut hizmetleri olarak sıralanabilmektedir. Tıbbi bakım temelde, rutin izleme, kronik sağlık durumlarından kaynaklanan komplikasyonların önlenmesi ve akut durumların tedavisini içermektedir. Ruh sağlığı hizmetleri, ruhsal ve

zihinsel sorunların izlemine yapmayı içermektedir. Sosyal destek kişinin hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan günlük yaşam aktivitelerine verilen desteği içermektedir. Konut hizmetleri ise yaşlının varsa kendi konutunun uygun hale getirilmesi, yaşlının konutu olmaması durumunda ise yaşlıların kendilerine özel konutlarda toplu olarak bir arada buldukları ve konut hizmeti alabilecekleri konutların sunulmasını içermektedir (Guo ve Castillo, 2012; McSweeney-Feld vd., 2012).

Ülkeler, uzun süreli bakım hizmetlerinin kurumsal artan yükünü azaltmak amacıyla evde bakım hizmetlerine yönelerek bu alana ilişkin politikalar geliştirmektedir (EPRS, 2014). Birçok yaşlı insanın evde bakım kullanma olasılığı artmakta (Sims-Gould ve Martin-Matthews, 2010) ve özellikle gelişmiş ülkeler, yaşlılara evde bakım ve evde sağlık hizmetleri sunmak için politikalar geliştirmektedir (Simonazzi, 2009; Fagerberg ve Engstrom, 2012). Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, sosyal hakların gelişmesi ve yaygınlaşması, kurumsal bakım hizmetlerindeki yetersizlikler, yaşlılığa bağlı çeşitli ek sağlık ihtiyaçlarının ortaya çıkması, sağlık hizmetleri harcamalarında artan maliyetler, bireyin taburculuk sonrasında da bakım ihtiyacının sürmesi, bireylerin artan beklentileri gibi nedenler evde bakım hizmetlerini gündeme taşıyan diğer faktörler arasındadır (National Research Council, 2011). Evde bakıma duyulan ihtiyaç, yerinde yaşlılık anlayışının yaygınlık kazanmasıyla giderek daha da artacaktır (Sims-Gould ve Martin-Matthews, 2010). Yakın gelecekte de yaşlılara yönelik kurumsal bakım ve özellikle evde bakım sektörlerinin en hızlı büyüyen sektörler arasında yer alması beklenmektedir (Birla, 2017: 75).

Evde Bakım ve Önemi

Evde bakım; kişilerin tek başlarına karşılayamadıkları ihtiyaçlarının çeşitli hizmetlerle karşılanarak, yaşlının yaşamını evinde devam ettirebilmesini sağlayan bir destek sistemi olarak tanımlanmaktadır (Genç ve Alptekin, 2013). Evde bakım hizmetlerinin kapsamına; evde sağlık hizmetleri, günlük yaşam aktivitelerinin desteklenmesi, aletli günlük yaşam aktivitelerinin desteklenmesi, toplumsal hayata katılım aktiviteleri, evin temizliği, evin yeniden düzenlenmesi, destekleyici teknolojilerin tedariki, yemek tedariki, ütü, çamaşır, bulaşık, alışveriş, tamir işleri sosyal ve kültürel faaliyetlere katılım, hastane randevularının alınması ve ulaşımın sağlanması gibi faaliyetler girmektedir (Karan ve Satman, 2021; Güven, 2016). Burada evde bakım ve evde sağlık bakımı ayrımı önemlidir. Bakım; hemşirelik hizmetleri, tıbbi tedavi ve izlem, tıbbi rutinler, iş-uğraş ve fiziksel terapi gibi sağlık bakımı içeriyorsa evde sağlık bakımı olarak tanımlanmaktadır (Prieto, 2008). Farklı bir tanımda evde sağlık bakımı; yaralanma, hastalık (akut veya kronik) ya da engellilik durumu olan kişilere yönelik sağlık profesyonelleri tarafından kişinin evinde sunulan hizmetler olarak tanımlanmıştır (Harris, 2017). Diğer yandan bakım; hastanın banyo yaptırılması, giydirilmesi, yemek yedirilmesi, ev düzeni, alışveriş, sosyal hizmetler ve eğitim gibi hizmetleri kapsıyorsa evde bakım olarak tanımlanmaktadır (Prieto, 2008).

Evde sağlık bakımı uygulamaları ülkelerde her geçen yıl daha da artan şekilde uygulanmaktadır (Goode-Chresos, 2012). Bakım; kurumlar, bakım verenler, destek hizmetleri gibi birçok sektörü ve paydaşı içinde barındıran hizmetleri kapsamaktadır. Süreç içinde yer alan paydaşların koordinasyon içinde çalışması iletişimi güçlendirecek ve kaynaklardan daha etkin faydalanmayı sağlayacaktır. Nitekim çalışmalar, koordinasyonun hastaların sağlık sonuçlarına ve bakım maliyetine olumlu etkileri olduğunu ortaya koymaktadır (National Research Council, 2010).

Genet ve arkadaşları (2011), çalışmalarında Avrupa ülkelerinde evde sağlık hizmetleri sunumunda farklılıklar bulunduğunu belirtmişlerdir. İncelenen ülkelerin büyük çoğunluğunda, evde sağlık hizmetlerinin en önemli hedefi yaşlıların mümkün olduğunca yaşamlarını evde sürdürmelerini sağlamaktır. Ülkelerin evde bakım hizmetinin sunumunda; finansman, hizmet sunumu ve politika geliştirmeye ilişkin sorumlulukları yerel, bölgesel ve ulusal açıdan farklı şekillerde uyguladıkları görülmüştür. Bazı ülkelerde hizmetlerin sunumu yerel yönetimlere bırakılmışken (Finlandiya); bazılarında doğrudan hükümet tarafından (İspanya) yürütülmektedir. Bazı ülkeler (Hollanda) sağlık ve sosyal hizmetleri sunan birimleri ayırırken; bazıları (İsveç) tümünü belediyeler üzerinden yürütmektedir.

Evde bakım hizmetleri, formal bakım ve informal bakım olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Formal bakım, farklı meslek gruplarından kişilerce verilen hizmetler olarak tanımlanırken; informal bakım, bakım kişinin aile bireyleri, akraba, arkadaş, komşu gibi kişiler tarafından verilen hizmetlerdir (Altuntaş vd., 2010). Günümüzde evde yaşlı bakım hizmetlerinin büyük bir kısmı informal kaynaklar tarafından karşılanmaktadır (Eryurt ve Peksezer, 2016). Geleneksel toplumlarda yaşlı bakımı bir iş olarak görülmemekte, aile içerisinde herhangi bir aile üyesinin üstlenmesi gereken bir sorumluluk olarak kabul edilmektedir. Aile tarafından bakım verilmesi halen devam etmesine rağmen, zaman içinde yaşam koşulları gibi bazı nedenlerle bu durum değişmeye başlamıştır. Bu nedenler Prieto (2008) tarafından; sanayileşme ve kentleşmenin etkisiyle geniş ailelerin çekirdek ailelere dönüşmesi, aile üyeleri artık eskisi gibi yakın mesafede ikamet etmemesi, ortalama yaşam süresi uzaması, uzayan ömre sahip kişilerin bakıma ihtiyacının artması, bakımda önemli yer tutan kadının iş gücüne dâhil olması şeklinde sıralanmıştır. Bu nedenler konunun ülke geneline yayılacak şekilde daha kapsamlı ve planlı şekilde ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Türkiye’de Evde Bakım: Mevcut Durum ve Sorunlar

Aileler, yaşlılara evde bakım hizmetleri konusunda destek verilmesine yönelik taleplerini artırmaktadır (Hellström ve Halberg, 2001). Ailelerin taleplerinin yanında, yapılan araştırmalar yaşlı bireylerin de kendi evlerinde yaşlanmalarının onları daha mutlu ettiği bulgusuna ulaşmıştır (TÜİK, 2022). Evde hastabakıcılık yerine bütüncül bir bakım hem aile üyeleri hem de yaşlılar açısından memnuniyeti artırıcıdır (Hassson ve Arnetz, 2011). Yağar (2022) tarafından yapılan araştırmada evde

bakım hizmetlerine ilişkin hastaların; sosyal bakımın yanında sağlık durumlarının da yakından takip edilmesi ve sağlık ihtiyaçlarının (reçete, tıbbi cihaz vb.) giderilmesi, taleplerine hızlı geri dönüşler yapılması ve bakım hizmeti verenlerin duyarlı ve vasıflı olması şeklinde beklentilerinin olduğu ortaya konulmuştur. Görüldüğü üzere başarılı bir evde bakım sistemi hem sağlık hem de sosyal hizmetin bütüncül şekilde verilmesini zorunlu kılmaktadır.

Bugün Türkiye’de evde sağlık bakımı hizmetlerinde; başta ve en önemli sunucu olan Sağlık Bakanlığı yanında, yerel yönetimler ve özel sektör yer almaktadır. Evde bakım kısmında ise; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı başta olmak üzere yerel yönetimler, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, aile üyeleri ve informal sunucular yer almaktadır (Karan ve Satman, 2021; Özmete ve Hussein, 2017; Pınar, 2010). Türkiye’de evde sağlık hizmetlerinin düzenlenmesi, mevzuatının oluşturulması ve denetiminin yapılmasından Sağlık Bakanlığı sorumludur. Türkiye’de Sağlık Bakanlığı, evde sağlık hizmetleriyle ilgili yaptığı ilk düzenlemelerde *evde bakım* terimini kullanırken (Resmi Gazete, 2005); daha sonraki düzenlemelerde *evde sağlık* terimini kullanmıştır (Resmi Gazete, 2013; Resmi Gazete, 2023), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ise, *evde bakım* kavramını kullanmaktadır.

2015 yılında uygulamada olan evde sağlık hizmeti sunumu değişmiş, 2017 yılında Sağlık Bakanlığı yeni bir uygulamaya geçmiş ve Evde Sağlık Hizmetleri hastanelere devredilmiştir. Buna ilişkin 2023 yılında yayınlanan genelgede de aynı uygulamaya devam edilerek evde sağlık hizmet birimleri; H Tipi Evde Sağlık Hizmet Birimleri (ESH-H) ve D Tipi Evde Sağlık Hizmet Birimleri (ESH-D) olarak yapılandırılmıştır. ESH-H; ikinci ve üçüncü basamak sağlık tesisleri bünyesinde kurulan evde sağlık hizmet birimleri; ESH-D ise ağız ve diş sağlığı merkezleri veya ağız diş hastanelerinde kurulan ikinci ve üçüncü basamak sağlık tesisi birimleri olarak yapılandırılmıştır (Resmi Gazete, 2023). Sağlık Bakanlığı evde sağlık hizmeti sunumu için Evde sağlık yönetim sistemini (ESYS) kullanmaktadır.

Günümüzde Sağlık Bakanlığı tarafından 81 ilde, toplam 86 evde sağlık il koordinasyon merkezi, 727 hastane, 147 ağız-diş sağlığı merkezinde ve 309 birinci basamak sağlık biriminde evde sağlık hizmeti verilmektedir (Karan ve Satman, 2021). Sağlık Bakanlığı tarafından evde sağlık hizmetine kayıtlı takip edilen hasta sayısı 2017 yılında 311.780 kişi iken; 2023 yılında 713.585’e ulaşmıştır. 2023 yılında hizmet sunulan toplam hasta sayısı ise 2.485.940’a ulaşmıştır. Evde sağlık hizmetine kayıtlı olup hizmet sunumuna devam edilen hasta sayısı 2022 yılında 623.794’e ulaşmıştır. Ziyaret sıklığı ise 2021 yılında 2,49 iken 2022 yılında 2,6 ve 2023 yılında 2,8 olarak gerçekleşmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2023; Sağlık Bakanlığı, 2024).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı altında kurulan Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP), *fert, aile ve toplumu etkileyen sorun, ihtiyaç ve risklerin yapılan hane ziyaretleri ile belirlendiği; ihtiyaç duyan fert ve ailelerin sosyal hizmet ve yardımlar ile diğer kamu hizmetlerine yönlendirmelerinin yapıldığı, gerektiğinde ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları ile*

koordinasyonunun sağlandığı koruyucu, önleyici, destekleyici ve geliştirici program olarak tanımlanmıştır. ASDEP personeli Ulusal Hane Ziyareti Mobil Uygulaması kullanmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

Yaşlı ve Engelli Bakım Projeleri (VEFA Projeleri), yaşlı ve engelli vatandaşlarımızın ev temizliği, kişisel bakımları, temel ve zaruri ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik sosyal hizmet projesidir. İhtiyaç sahibi durumda olup kişisel bakımlarıyla temel ve zaruri ihtiyaçlarını karşılayamayan yaşlı, engelli bireyler ile ağır kronik hastalığı nedeniyle kendi öz bakımını yerine getiremeyen bireyler kendi evlerinde proje kapsamındaki hizmetlerden faydalandırılmaktadır. 2010 yılından bu yana uygulanmakta olan VEFA Projeleri, Bakanlığın teklifi ve Cumhurbaşkanlığı Makamının 18.07.2022 tarih ve 95042 sayılı uygun görüş yazısı ile ulusal program haline getirilmiş ve ülke genelinde uygulanmaya başlanmıştır. Yaşlı-Engelli Ev ve Kişisel Bakım Programı (Ulusal VEFA Programı), 15 Ağustos tarihi itibarıyla Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) tarafından uygulanmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023). SYDV personeli Bütünlük Sosyal Yardım Bilgi Sistemini kullanmaktadır.

Çok yaşlı ülkeler kategorisine geçen Türkiye’de yakın gelecekte yaşlı nüfusun önemli derecede artacağı bilinmektedir. Projeksiyonların ortaya koyduğu bu gerçeğe ilişkin politikaların ortaya konulması gelecekte ortaya çıkabilecek sorunların önüne geçilmesi konusunda hayati öneme sahiptir. On Birinci Kalkınma Planı’nda 582. Politika, yaşlılara yönelik sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesine vurgu yaparak altında “*Evde sağlık hizmetleri yaygınlaştırılarak erişim, etkinlik ve kalite artırılacak ve yoğun bakım, palyatif bakım ve geriatri hizmetinin evde bakım hizmetleri ile entegrasyonu sağlanacaktır*” hedefine yer verilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019). 1 Kasım 2023 tarih ve 32356 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan On İkinci Kalkınma Planı’nda ise 712.1 numaralı hedefte “*yaşlı bakımında sağlık ve sosyal hizmetleri bir araya getiren bakış açısıyla yeni bir model oluşturulacak, bu kapsamda kurumlar arası koordinasyon sağlanacaktır*” ifadesine yer verilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2023). Görüldüğü üzere On Birinci Kalkınma Planı’ndaki kalite vurgusu On İkinci Kalkınma Planı’nda yeni bir modelin ortaya konulması şeklinde dönüşmüş ve alandaki karmaşıklığın giderilmesi hedeflendiği görülmüştür.

Türkiye’de yaşlıların yerinde bakımı yani evde sağlık hizmetlerine yönelik dönüşüm yaşanmakta olduğu açıkça görülmektedir. Ancak bu dönüşümün öncesinde mevcut sorunları alanyazından ve yukarıdaki belirtilenler ışığında şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Evde bakım sisteminin bütüncül şekilde ele alınmaması,
- Yasal zemindeki karmaşıklık ve kurumlar arası farklı yaklaşımların varlığı,
- Talep odaklı sistemden arz odaklı sisteme dönüş sağlanamaması,
- Tekrar eden değerlendirme ve/veya derecelendirme işlemlerinin varlığı,

- Farklı kurumların farklı bilgi teknolojilerini ve/veya program kullanmaları bu konudaki birlikteliğin sağlanamayışı,
- Sistem içinde yer alan paydaşların (yerel yönetimler, özel sektör vb.) yer ve sorumluluklarının net şekilde belirlenmemiş olması,
- Özel sektöre yönelik özendiricilerin ve sübvansiyonların yetersizliği, mevcut durumda özel sektör tarafından verilen hizmetlerin denetimindeki eksiklikler,
- Ödeme yöntemlerindeki çok başlılık ve bütüncül bir sistemin olmayışı,
- Hastane üzerinden yapılanmaya gidilmesi ve ayrı bir yapılanmanın olmaması,
- Bakım hizmetlerini üstlenecek personellerin sisteme girişi, mevcut durumdaki bakıcıların eğitim durumlarındaki standartların olmayışı,
- Mevcutta informal bakıcılık yapanların kayıt dışılık durumu ve eğitim durumlarındaki belirsizlik,
- Performans kriterlerindeki eksiklik ve sunulan hizmetteki kalitenin izlenememesi,
- Sivil toplum kuruluşları ve gönüllülerin süreç içine nasıl dâhil edileceğinin belirsizliği.

Bu sorunları destekleyen şekilde Türkiye Sağlık Politikaları Enstitüsü, Türkiye Sağlık Bakanlığı ve DSÖ Türkiye Ülke Ofisi, DSÖ Avrupa Kanıtı Dayalı Politika Ağı himayesinde yayınlanan ve politikaya yönelik kanıt dayalı seçenekler sunmuştur. Türkiye’de uzun süreli bakım ile ilgili sorunların çözümü için sorunun nedenlerini geniş bir yelpazede kapsayan üç seçenek seçilmiştir. Bunlar; uzun süreli bakım hizmet sağlayıcılarının koordinasyonunun güçlendirilmesi; (2) uzun süreli bakım finansman sisteminin güçlendirilmesi ve (3) uzun süreli bakımda teknoloji kullanımının iyileştirilmesidir (İşlek vd., 2023).

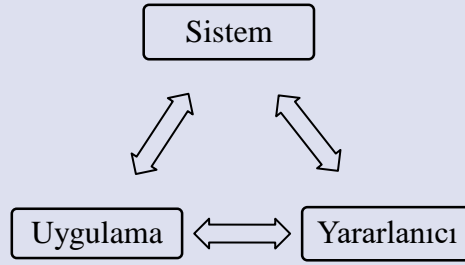
Yöntem

Araştırmanın temel amacı, Hollanda’da uygulanmakta olan Buurtzorg modelinin politika (program) değerlendirme yöntemiyle analiz edilmesidir. Analiz ile Türkiye’nin evde bakım sisteminde var olan sorunlara ilişkin bütüncül önerilerin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Araştırmada politika analizi yöntemlerinden politika (program) değerlendirme araştırması kullanılmıştır. Politika ya da program değerlendirme araştırması, uygulanacak ve uygulanan kamu politikalarını ya da programlarını anlamayı ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır (Gül, 2015). Bu araştırma modelinin; katılımlı, katılımsız ve amaç odaklı gibi farklı türleri bulunmaktadır (Mathison, 2005). Bunun yanında politika (program) değerlendirme araştırmaları hedef odaklı veya hedeften arındırılmış şekillerde yapılabilmektedir. Buradaki fark araştırmacının değerlendirme yapacağı programın hedeflerini bilip bilmeme durumu ile ilgilidir. Patton (2002) değerlendirme araştırması sırasında araştırmacı tarafından programın hedeflerinin bilinmemesi durumunun ilginç sonuçları ortaya çıkarabileceğini belirtmiştir. Ancak her iki şekilde de

yapılacak değerlendirme araştırması da amaç ve programa göre kullanılabilir. Politika (program) değerlendirme araştırmasında, bir politikaya (program) ihtiyacın boyutunu ortaya koymak veya uygulanan bir politikanın (program) sonuçlarının ihtiyaçları gidermede ne ölçüde etkin ve etkili olduğunu/olabileceğini değerlendirmek için verilerin toplanması, analiz edilmesi ve değerlendirilmesi hedeflenmektedir (Cole, 1996). Bu araştırmalar; programları değerlendirmek, programın etkinlik/etkililiğini ölçmek ve/veya gelecekteki politika geliştirme faaliyetlerine ilişkin bilgi toplamak amacıyla özellikler ve program çıktıları hakkında sistematik bir biçimde veri toplanması ve değerlendirilmesi ve analiz edilmesini içermektedir (Patton, 2002).

Politika (program) araştırmaları sayesinde çıktılar üzerinden analiz yapılabileceği gibi belirlenen amaca yönelik olarak politikanın tümünün de analizinin yapılması mümkündür. Pinch (2009) bu konuda, değerlendirmenin sayılar üzerinden yapılması yerine nesnel bir değerlendirmeyi önermiştir. Bu sayede politika araştırması yapılanın doğrulanmasından öteye geçerek neyin değerli ve önemli olduğu ortaya çıkacaktır. Yine bu araştırmalar politika ya da programın yöneticileri ve/veya ortaya koyanlar tarafından yapılabildiği gibi diğer farklı kuruluşlar tarafından uygulanmak için de yapılabilmektedir. İyi yapılan bir politika (program) değerlendirme araştırması kamu algısını değiştirebilmekte ve politika yapıcılarının kararlarına etki edebilmektedir (Sert, 2017). Bu kapsamda, incelenen bir programın ya da politikanın; içerdiği eylemler, kullanılan kaynakları, politika süreçleri, politikaya zemin hazırlayan yasal ve yönetsel düzenlemeler detaylı şekilde açıklanması amaçlanmaktadır (King vd., 1987). Amaca yönelik olarak farklı kaynaklardan güvenilir ve geçerli veri elde edilmesi gerekmektedir. Veriler, nitel ve nicel araştırma yöntemlerinden faydalanılarak elde edilebilmektedir (Mathison, 2005). Araştırma kapsamında toplanacak veriler araştırmanın konusuyla ilgili olarak değişebilecek şekilde süreç, uygulama ve sonuçlar üzerine toplanabilmektedir. Amaca yönelik veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi yönteminden faydalanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılmak istenen olgu/durum hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin incelenmesidir. Doküman incelemesi tek başına veri toplama tekniği olarak kullanıldığı gibi diğer veri toplama teknikleri ile birlikte de kullanılabilir. Dokümanlar, nitel araştırmalarda önemli şekilde kullanılması gereken kaynaklar olarak görülmektedir (Arıkan, 2011; Mogalakwe, 2006; Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Araştırma, Hollanda’da uygulanan ve birçok ülke tarafından izlenmeye alınan yaşlılara yönelik evde bakım hizmeti sunan Buurtzorg Modelinin politika (program) değerlendirme araştırması yöntemiyle analiz edilmesini amaçlamaktadır. Bu kapsamda araştırma, amaca yönelik olarak; sistem, uygulama ve yararlanıcılar olmak üzere üçlü bir sacayağı üzerine oturmaktadır. Araştırma modeli içinde yer alan boyutlar ve alt değişkenleri içerecek şekilde oluşturulan model görsel olarak aşağıda sunulmuştur.

Resim 1. Araştırma Modeli
Figure 1. Research Model

Sistem Boyutu ve Alt Değişkenleri:

Araştırma kapsamında ilk olarak Hollanda'nın yaşlılara yönelik olarak sunduğu hizmetlere temel oluşturan sistemi incelenmiştir. Sistem boyutu araştırmanın diğer değişkenlerine de temel sağlamaktadır. Buradaki amaç, Hollanda'da yaşlılara yönelik olarak uygulanmakta olan evde bakım hizmetleri politikalarının bütüncül şekilde ortaya konulmasıdır. Bu kapsamda sistem boyutunda incelenen alt değişkenler şunları içermektedir;

- Konuyla ilgili kanun ve yönetmelikler,
- Konuya ilişkin politika belgeleri,
- Yaşlı bakımına yönelik yönergeler ve standartlar,
- Uygulama esaslarını ortaya koyan belgeler (değerlendirme ve derecelendirme sistemleri, kalite standartları vb.),
- Sistemin mali kaynak temini ve yaşlıların sisteme dâhil olma kriterleri,

Uygulama Boyutu ve Alt Değişkenleri:

Uygulama boyutunda Hollanda'da uygulanmakta olan Buurtzorg evde bakım modelinin uygulama aşamasında nasıl bir yol izlediği ortaya konulmuştur. Bu boyut altında modelin ortaya çıkışı ve uygulamasına yönelik olarak veriler incelenmiştir. Uygulama boyutunda incelenen alt değişkenler şunları içermektedir;

- Uygulamaya yönelik yönergeler,
- Grupların çalışma prensipleri,
- Uygulama süreci içinde bulunan gruplar/kişiler,
- Bakım türleri (sağlık bakımı ve sosyal bakım) ve sunulan hizmetler,
- Gruplar tarafından kullanılan bilgi ve iletişim teknolojileri,
- Grup üyelerinin eğitim düzeyleri ve modele yönelik eğitimlerinin işleyişi,

Yararlanıcılar Boyutu ve Alt Değişkenleri:

Yararlanıcılar bir politikanın veya programın uygulandığı kişiler olup değerlendirmenin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Politikanın veya programın hedeflerine ulaşım ulaşmadığı amaca yönelik olarak kullanılan yöntemlerle (görüşme, anket, deney vb.) ortaya konulabilmektedir. Bu boyut altında Buurtzorg modelinden hizmet alan kişilerin memnuniyet düzeylerini araştıran çalışmalar incelenmiş ve sonuçları karşılaştırmalı şekilde ortaya konulmuştur.

Bulgular ve Tartışma

Sistem Boyutuna İlişkin Bulgular

Araştırmaya konu olan ülkenin temel sağlık göstergeleri ve evde bakıma yönelik durumunu kısaca özetlemek gerekirse; Hollanda yaklaşık 17,8 milyon nüfusa ve 41.543 km² yüzölçümüne sahip bir ülkedir. Doğumda beklenen yaşam süresi kadınlarda 84 iken; erkeklerde 81,1 olup ortalama 82,6 yıldır. 2022 yılı itibariyle nüfusun %20,13'ü 65 yaş ve üzeri grupta yer almaktadır (OECD Data Elderly Population, 2022). Hollanda toplam GYSH'nin %3,1'ini yaşlı bakıma ayırarak OECD ülkeleri arasında en fazla harcama yapan ülke konumundadır. Hollanda'da 14 Aralık 1967 tarihinde İstisnai Tıbbi Harcamalar Kanunu (Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten - AWBZ) isimli kamu uzun süreli bakım sigortası kanunu kabul edilmiş ve 1 Ocak 1968 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Hollanda'da geliri olan herkes, AWBZ kapsamında gelirinin belli bir oranında prim ödemektedir ve 2008 yılından itibaren %12,15 olarak sabitlemiştir. Hollanda'da artan oranlı vergi sistemi uygulandığı için yüksek gelirli bireyler çok daha yüksek vergi ödeyerek AWBZ sisteminin finansmanına katılmaktadır (Karan ve Satman, 2021). Hollanda'da yaşayan herkes AWBZ kapsamında olup gerekli değerlendirmelerden geçen herkes ihtiyacı olan bakım hizmeti alabilmektedir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016). AWBZ kapsamında olan sigortalının değerlendirilmesi (bakıma muhtaçlık tespiti ve ihtiyaç duyduğu hizmetin boyutu), 2004 yılından bu yana bağımsız bir kuruluş olan Bakım Değerlendirme Merkezi (Centrum Indicatiestelling Zorg-CIZ) tarafından yapılmaktadır (Karan ve Satman, 2021).

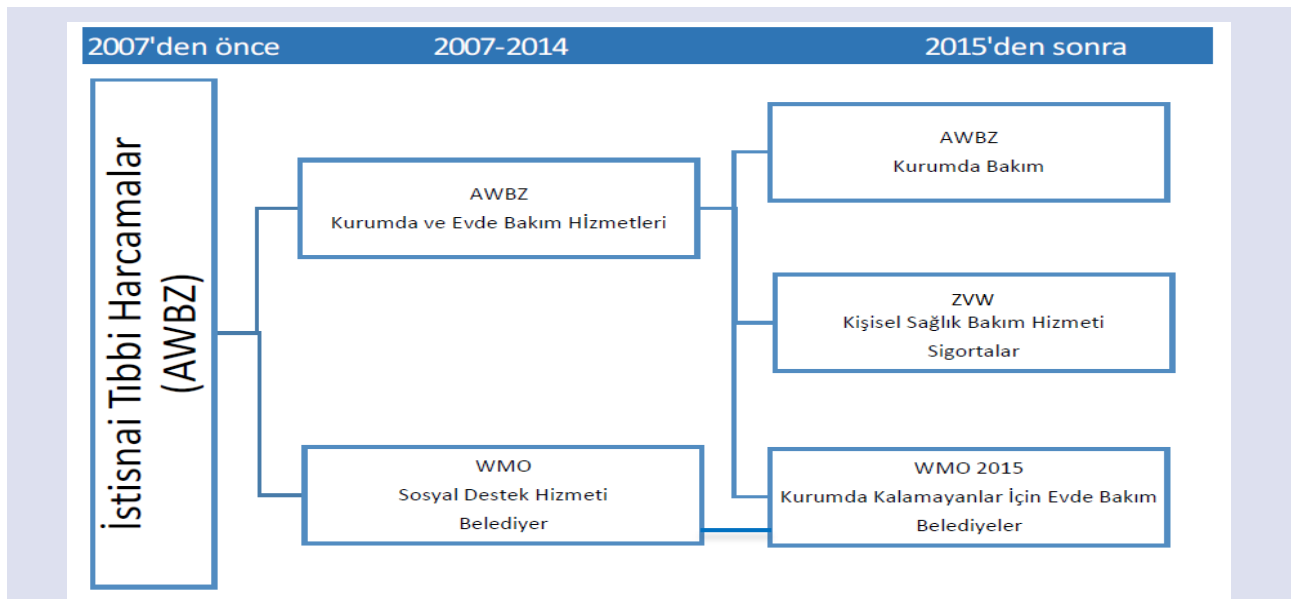
AWBZ kapsamında sunulan hizmetler; primler, vergiler ve gelire bağlı katkı payları ile finanse edilmektedir. Dolayısıyla, Hollanda sistemi çoğunlukla sosyal sigorta primleri ile karşılanmakta bunun yanında uzun süreli bakım harcamalarının bir kısmı genel bütçeden ödenmektedir. Bunun yanında 2007 yılında yürürlüğe giren Sosyal Destek Kanunu (Wet maatschappelijke ondersteuning - WMO) ile AWBZ kapsamında sunulan bazı hizmetler WMO programına aktarılmıştır. Buna göre, bakıma muhtaç bireylere yemek yapma, temizlik yapma, alışveriş yapma ve bunun gibi diğer günlük yaşam aktivitelerinde sağlanan evde destek hizmetleri yerel

yönetimlerin sorumluluğuna verilmiştir. Belediyeler yaşlılara yönelik genel ve kişisel olmak üzere iki tip hizmet sunmaktadır. *Genel destek hizmetleri* bireyin topluma bağlılığını sürdürmeye yardımcı olacak; mahallede günlük toplantılar, 75 yaş ve üzeri gruba ücretsiz, indirimli veya özel ulaşım servisi, eve yemek hizmetleri bulunmaktadır. *Kişisel destek hizmetleri* ise bireyin ihtiyacına göre değişen ev temizliği ve düzeni ile kişiye özel bakım hizmetlerini (kişisel temizlik, tuvalet kullanımı, ilaç verilmesi vs.) kapsamaktadır (National Healthcare Institute, 2016). WMO kapsamında sağlanan sosyal hizmetler için ayrılan belirli bir bütçe olmamakla birlikte, bu hizmetlerin finansmanı genel bütçe ve yerel vergilerden ayrılan fonlarla karşılanmaktadır (Karan ve Satman, 2021). Bireyler bakım hizmetlerini belediyeden ve anlaşmalı kurumlardan alabileceği gibi, bireye sağlanan ödenekle kendisi de sağlık bakım hizmeti alabilmektedir (National Healthcare Institute, 2016).

Hollanda'da hızla yaşanan nüfus göz önüne alındığında sistemi daha sürdürülebilir hale getirmek için 2015 yılında Hollanda'da uzun süreli bakım finansmanı ve sunumu sisteminde büyük bir reform uygulanmıştır. Reform, AWBZ'nin yerini alan yeni bir Uzun Süreli Bakım Yasasının (Wet Langdurige Zorg, WLZ) uygulamaya konmasını içermektedir (Maarse ve Jurissen, 2016). Reform, uzun süreli bakımda yerel yönetimin rolünü büyük ölçüde artırmıştır. Reformun hedefleri; (1) sağlıkla ilgili tıbbi bakım (örneğin birinci basamak ve hastane bakımı) ve sosyal bakım ve barınma arasındaki (örneğin sosyal yardım) arasındaki koordinasyonu geliştirmek ve (2) sağlık sigortacılarını ve belediyeleri uzun süreli bakım satın alma konusunda sorumlu ve mali açıdan hesap verebilir hale getirerek bakımın etkili bir şekilde sağlanmasına

yönelik teşvikleri güçlendirmektir (Alders ve Schut, 2022). Sosyal destek ve yardım sağlama sorumluluklarını merkezden yerel düzeye devrederek yerinde yaşlanma teşvik edilmektedir. WMO 2015, başvuru sahiplerine, kendi başlarına bir ev idare edemiyorlarsa ve/veya sosyal hayata katılamıyorlarsa, kamu tarafından finanse edilen destek alma hakkı vermektedir. Ancak yardıma hak kazanıp kazanmamak her belediyenin takdirine bırakılmıştır. Belediyeler aynı zamanda sağlanacak yardımın türü ve kapsamı konusunda da politika konusunda oldukça fazla takdir yetkisine sahiptir (Maarse ve Jurissen, 2016). Reform öncesi ve sonrası durum Şekil 2'de gösterilmiştir.

Sigorta şirketleri üzerinden alınabilen bakım hizmetleri önemli yer tutmaktadır. Bu kapsamda özel sağlık girişimleri istenilen bakımları sunabilmektedir. Evde bakım kuruluşları, 10 farklı evde bakım hizmeti sunmak için devlet tarafından finanse edilen sigorta şirketleriyle sözleşme yapmaktadır. Bakım üç düzeyi (temel, ekstra ve özel) içermektedir. *Temel bakım* bir plana göre gerçekleştirilirken (örneğin banyo ve giyinmeye yardım için haftada beş saat gibi); *ekstra bakım*, planlanmamış 7/24 bakım için gerçekleştirilmektedir. *Özel bakım* ise, sıradan hizmetlerden daha fazlasını gerektiren karmaşık hastalar için düzenlenmektedir. İzin verilen saat sayısı, bireysel hasta değerlendirmelerine dayanmaktadır (Gray vd., 2015). Sağlık Sigortası Yasası (Zorgverzekeringswet, ZVW) uyarınca sigortacılar toplum hemşireliği ve kişisel bakım sözleşmelerinden sorumlu tutulmaktadır. Bütüncül bakım sağlayan bu tür bakım sigorta şirketlerinin sorumlu olduğu ZVW kapsamına girmektedir. Buurtzorg ise ZVW kapsamında bütüncül hizmet sunan bir kuruluştur (Maarse ve Jurissen, 2016).

Resim 2. Uzun Süreli Bakım Hizmetindeki Reformlar
Figure 2. Reforms in Long-Term Care

Kaynak: Maarse ve Jurissen, 2016

Uygulama Boyutuna İlişkin Bulgular

Önemli evde bakım kuruluşlarından biri olan Buurtzorg (buurt: mahalle, zorg: bakım), 2006 yılında Hollanda'da kurulmuş öncü bir sağlık kuruluşudur (Cirkovi'c, 2018; Monsen ve de Blok, 2013a). Buurtzorg modelinin temel ilkelerinden biri, iki temel stratejiyle hayata geçirilen "bürokrasiye karşı insanlık"tır. İlk strateji, hastaların özerkliğini ve güçlendirilmesini savunmaya dayanan bütünsel ve kişi merkezli bir hemşirelik uygulaması ahlakıdır. Temel ilkeler bakımın sürekliliği, güvene dayalı ilişkiler kurmak, mahallede ağlar oluşturmak ve hastaları toplum kaynaklarına bağlamaktır. İkinci strateji en fazla 12 toplum hemşiresi, hemşire ve toplum bakıcısından oluşan bağımsız, kendi kendini yöneten ekipler oluşturmaktır (de Veer vd, 2008; Drennan vd., 2018a; Monsen ve de Blok, 2013a). İdeal olarak bir ekibin %50'si evde bakım hemşirelerinden ve %50'si toplum bakıcılarından oluşur (Van Dalen, 2010). Ekip üyeleri orta mesleki eğitim ve yüksek mesleki eğitim düzeyinde eğitim seviyesine sahiptir. Toplum bakıcıları orta; toplum hemşireleri ise yüksek eğitim almaktadır (Van Dalen, 2010). Bu modelde her takım 40-60 hastadan sorumludur. Yine bu takımlara problem çözmede her zaman yardım edebilecek bir yönetici de hazır bulunmaktadır. Bu takımlar ile sağlık ve sosyal hizmetlerinin birlikte sunulması amaçlanmaktadır (Gray vd., 2015). Takımlar, bölge koçları ve merkezi olarak finans ve yönetimle ilgilenen az sayıda arka ofis uzmanı tarafından desteklenmektedir (Monsen ve de Blok, 2013b). Buurtzorg, sınırlı genel giderleri ve evde bakım ekiplerinin sahip olduğu yüksek düzeyde mesleki özerklik ve sorumlulukla kendisini geleneksel evde bakım organizasyonlarından ayırmaktadır (European Commission, 2015). Buurtzorg'un amaçları, kurucusu Jos de Blok tarafından şu şekilde sıralanmıştır;

- Hem tıbbi hem de destekleyici evde bakım hizmetleri sağlamak için kendi kendini yöneten hemşire ekipleri oluşturun,
- Sürdürülebilir, bütünsel bir topluluk bakımı modeli haline gelin,
- Hastaların bağımsızlığını koruyun veya yeniden kazanın,
- Hastaları ve ailelerini kişisel bakım konusunda eğitin,
- Mahalle kaynakları ağları oluşturun,
- Hemşirelerin profesyonelliğine güvenin.

Buurtzorg, hizmetleri için saat başına sabit bir ödeme yöntemini benimsemiştir. Buurtzorg'un hemşire ekipleri hastaların ihtiyaçlarını karşılamak için diğer kuruluşlara göre daha az saat kullanmaktadır (Gray vd., 2015). Hemşireler, bölge hemşirelerine daha fazla başvurmadan, arka ofis ekibi tarafından toplanacak her veri için gereken bakım miktarına karar verme hakkına sahiptir (Cavedon vd., 2020; Hamm ve Glyn-Jones, 2019). Maliyet etkinliği ve hastaların ve bakıcıların memnuniyeti açısından Buurtzorg olumlu sonuçlar elde etmiştir (Monsen ve de Blok, 2013b). Ancak Buurtzorg, gelirlerini en üst düzeye çıkarmak için karmaşık hastaları seçmesi ve plansız bakımı yönetmekte zorluk yaşaması nedeniyle de eleştirilmiştir. Bu nedenle hastalar diğer evde bakım hizmetlerinden yardım almak zorunda kalmıştır (Gray vd., 2015). Ancak bu iddiaları

destekleyen önemli kanıtların eksik olduğu belirtilmiştir (Gray vd., 2015). Sonuç olarak iş modeli, evde bakımda yenilik yapma konusunda uluslararası ilgi ve şöhret kazanmıştır (Gray vd., 2015; Jantunen vd., 2020; Leask ve Gilmartin, 2019). Son birkaç yılda, çeşitli ülkelerde giderek artan sayıda girişim Buurtzorg modelini uyarlamaya çalışmıştır (Kreitzer vd., 2015; Sheldon, 2017). Japonya, Norveç, İsveç, Finlandiya, Birleşik Krallık ve ABD gibi ülkeler bu modeli temel almışlardır (Leask ve Gilmartin, 2019; Rosengren vd., 2017). Buurtzorg Hollanda'nın organizasyon yapısı Şekil 3'te gösterilmiştir.

Buurtzorg'un yönetim ekibi, personeli veya politika departmanı, halkla ilişkiler, iletişim veya personel ve organizasyon/insan kaynakları departmanları yoktur (de Blok and Pool, 2010). Gerektiğinde Buurtzorg, insan kaynakları veya işbirliği anlaşmaları alanında dışarıdan bir uzmana danışarak işe almaktadır. Yeni ekip üyelerinin işe alınması, seçilmesi ve eğitilmesi söz konusu olduğunda Buurtzorg ekiplerinin kendi sorumlulukları bulunmaktadır. Bunu bölge koçlarıyla birlikte kendileri yapmaktadır. Her takımın kendi gelir ve maliyetlerini takip etme ve kendi takım sonucunu hesaplama sorumluluğu olsa da Hollanda Buurtzorg, bu noktada takımlara destek olmak amacıyla düzenli olarak çalıştaylar düzenlemektedir (de Blok and Pool, 2010).

Her Buurtzorg takımının bir bölge koçu vardır ve tüm bölge koçları hemşiredir. Liderlik işlevleri, hiyerarşik veya sonuç sorumlulukları yoktur (van Dalen, 2010). Koç açıkça emirleri merkez ofisten aktaran biri değildir; tam tersi, takımın öz yeterliliğini teşvik etmeye çalışan kişi olarak görülmektedir (de Blok ve Pool, 2010). Tam zamanlı çalışan bir bölge koçu, ortalama 30 Buurtzorg ekibini desteklemektedir. Bir takımın çalıştığı ilk iki yıl boyunca bölge koçu, her altı ila sekiz haftada bir takımla iletişime geçmektedir (van Dalen, 2010).

Buurtzorg, ekiplerin kendi kalitelerini izleyebilmeleri için bir Takım Pusulası geliştirmiştir (Pool ve Mast, 2011). Takım Pusulası aşağıdaki bölümleri içermektedir:

- Müşteri deneyimlerinin geri bildirimini,
- Bakım içeriğinin kalitesi (danışmanlık, eğitim ve öğretim vb. dâhil),
- Hane halkı masrafları,
- Ekip rolleri ve karşılıklı bağlantılar.

1 Ocak 2008'den bu yana, tüm Buurtzorg ekipleri, hem Buurtzorg Hollanda hem de birbirleriyle birçok bilgi içeren, her takıma rapor verme ve en son gelişmeler hakkında birbirlerini bilgilendirme alanı sağlayan *Buurtzorgweb* aracılığıyla bağlantı halindedir. Buurtzorgweb, sağlık hizmetleri için Bilgi Teknolojileri (BT) konseptleri geliştiren Ecare şirketi tarafından geliştirilmiştir. Ecare, Buurtzorgweb'i Buurtzorg'un çalışma şekline uyarlamıştır. Buurtzorgweb'de evde bakım bilgi sisteminin dijital bir versiyonu bulunmaktadır ve bu sistem sağlık profesyonellerini bakım planlarının yapımında desteklemektedir (de Blok ve Pool, 2010). Buurtzorgweb'e masaüstü ve mobil uygulamalar aracılığıyla erişilebilmektedir. BT platformunun idari işlevler için kullanılmasının, tipik bir evde bakım kurumunun maliyetlerinde yaklaşık %20 oranında tasarruf sağladığı tahmin edilmektedir (Kreitzer vd., 2015). Buurtzorg Bilgi Sistemi beş unsurdan oluşmaktadır (Pool ve Mast, 2011):

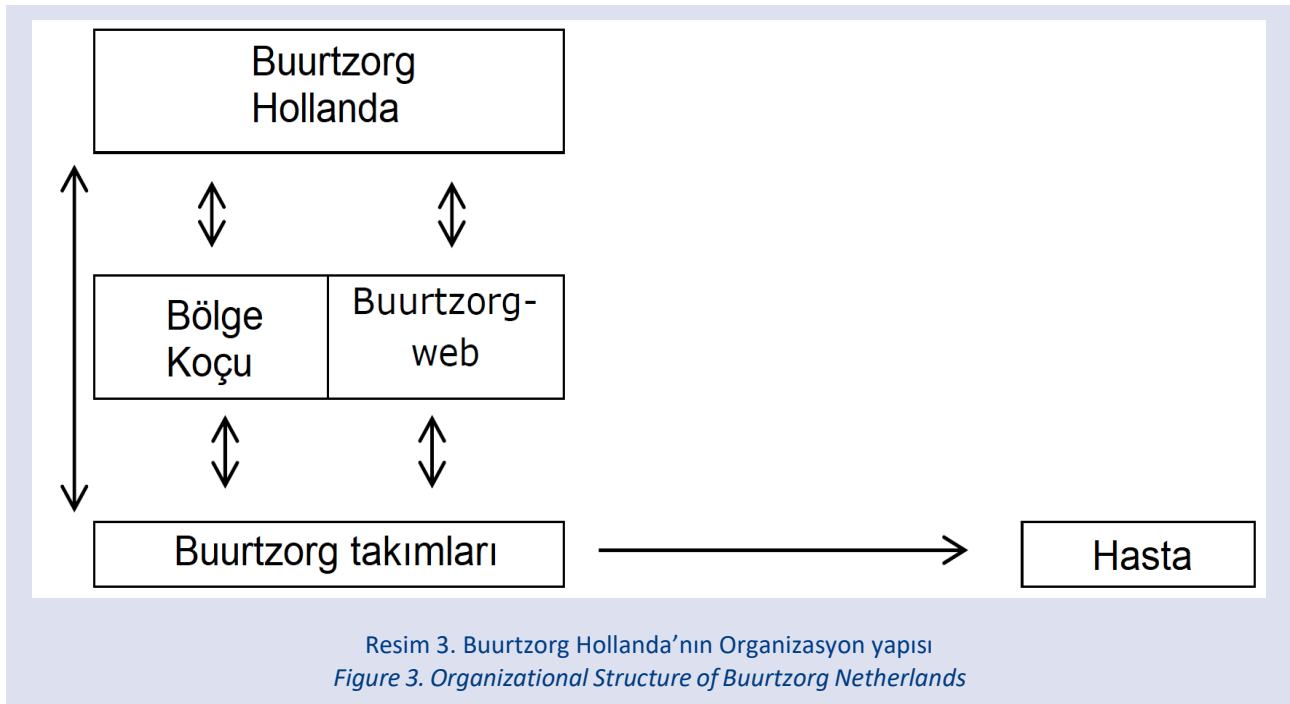
- *Danışan perspektifi*: Evde bakım hemşiresinin danışanın sağlık sorunlarını nasıl yaşadığını ve bunlarla nasıl başa çıktığını ölçebileceği bir anket,
- *Sağlık Pusulası*: resmi olmayan bakıcıların desteğine ihtiyaç duyan bakım yükünün, danışan ağının ölçülebildiği bir araçtır,
- Hemşirelik verilerini elde etmek için *OMAHA¹ sınıflandırma sistemi*: sorunların, müdahalelerin ve sonuçların tanımı,
- *Buurtzorg dosyası* (yani bakım dosyası): bu dosya ara değerlendirmeler ve nihai değerlendirme dâhil gerekli tüm formları içermektedir,
- Protokoller, standartlar ve çalışma talimatları.

Buurtzorgweb, eğitim ve öğretim ile ülke genelindeki meslektaşların uzmanlığı için önemli bir bilgi kaynağı görevi de görmektedir (de Blok and Pool, 2010). Tüm takımların sonuçları, Buurtzorgweb'de diğer takımlar için de görülebilir durumdadır. Bu durum rekabet yaratsa da takımlara birbirlerinden öğrenme fırsatını vermektedir (de Blok and Pool, 2010). Buurtzorgweb'i, Buurtzorg ekipleri ve ekip üyeleri arasında bilgi paylaşımı dâhil olmak üzere çeşitli amaçlarla kullanılabilse de 2011 yılında ağırlıklı idari görevler için kullanıldığı tespit edilmiştir (Pool ve Mast, 2011).

Yararlanıcı Boyutuna İlişkin Bulgular

Evde bakım alan bireyler uygulanan politikaların, uygulamaların doğrudan muhatabı olduğu için sonuçları

ilgili bireyler üzerinden okumak ve değerlendirmek önemlidir. Bu kapsamda analize konu olan Buurtzorg modelinde hizmet alan bireyler çeşitli araştırmalara konu olmuş ve sonuçların oldukça olumlu olduğu görülmüştür. 2009 yılında yapılan araştırmada Buurtzorg, ülkenin herhangi bir yerindeki hastalar arasında en yüksek memnuniyet oranına sahip olduğu ortaya konmuştur (de Veer vd., 2009). 2008'den 2010'a kadar yapılan bir çalışmada hasta memnuniyeti 10 üzerinden 9,1 olarak ölçülmüştür (Monsen ve de Blok, 2013a). 2012 yılında Buurtzorg, ulusal bakım kalitesi değerlendirmesinde hasta memnuniyeti açısından tüm evde bakım kuruluşları arasında birinci sırada yer almıştır (Leichsenring, 2012). 2015 yılında Hollandalı evde bakım müşterilerinin yaklaşık yüzde 10'una Buurtzorg ekipleri tarafından hizmet verilmiştir (Johansen & van den Bosch 2017). 2015 yılında yapılan bir çalışmada Buurtzorg'un fiziksel bakım, personel kalitesi, bilgi ve katılımı ilgili önlemlere ilişkin hasta derecelendirmeleri 370 evde sağlık kurumu arasında ilk onda yer almıştır (KPMG, 2015). Yine 2015 yılında yapılan farklı bir araştırmada Buurtzorg, hastaların sağlayıcılarını ailelerine ve arkadaşlarına tavsiye edip etmeyeceklerini konusunda 360 evde sağlık kurumu arasında yedinci sırada yer almıştır (Gray vd., 2015). Bunların yanında Drennan ve arkadaşları (2018b), araştırmalarında hastaların Buurtzorg'un sunduğu bakımdan oldukça yüksek düzeyde memnuniyet duyduklarını ortaya koymuşlardır.

Kaynak: European Commission, 2015

¹ OMAHA Sistemi, hasta bakımını planlamak, belgelemek ve analiz etmek için kullanılan elektronik standartlaştırılmış bir sınıflandırmadır. Bir sorun sınıflandırma sistemi (çevresel, psikososyal, fizyolojik ve sağlıkla ilgili davranışsal sorun), farklı hizmetleri kapsayan bir müdahale şeması ve

bilgi, davranış ve sağlık durumu için sonuç derecelendirme ölçeği içermektedir (The Omaha System, 2024). Buurtzorg tarafından yalnızca bakımın planlanması ve belgelenmesi için değil aynı zamanda hizmet modellerinin faturalandırılması ve analizi için de kullanılmaktadır.

Sonuç

Araştırmada Türkiye'nin evde bakım sisteminde var olan sorunlara ilişkin bütüncül önerilerin ortaya konulması için Hollanda'da uygulanmakta olan Buurtzorg modeli politika (program) değerlendirme yöntemiyle analiz edilmiştir. Evde bakım sektörü giderek daha fazla sayıda çoklu hastalığı olan kişilerin bakım ihtiyaçlarıyla karşı karşıya kalmaktadır (Rijken vd., 2017); bu durum bizi karmaşık bakım ihtiyaçları olan bireylere yönelik bakım kalitesinin nasıl sağlanacağı sorusuna götürmektedir. Bunun yanında bireylerin istekleri de değişmekte ve çeşitlenmektedir. 2024 yılında yapılan bir araştırmada, uygulamada hasta odaklı bakım sağlamak için bireylerin evde bakım ihtiyaçlarının uygunluğu ve önceliği konusunda kendi görüşlerine sahip olduklarını akıld tutmanın önemli olduğu vurgulanmıştır. Bunu göz önünde bulundurarak, bireylerin evde bakım ihtiyaçlarına ilişkin bakış açılarına daha fazla odaklanmayı gerektirdiği belirtilmiştir (Dürr vd., 2024).

Türkiye'de yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte yaşlıların evde bakıma olan talebinde artış olduğu görülmektedir. Hâlihazırda Türkiye'de evde sağlık hizmeti kullanıcılarının büyük çoğunluğunun 60 yaş üzeri hastalardan oluştuğu bilinmektedir (Zaybak vd., 2012). TÜİK tarafından yapılan Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2021 sonuçlarına göre; bireylerin kendilerine bakamayacak kadar yaşlandıklarında nasıl yaşamayı tercih ettikleri incelenmiş ve %30,7'si evde bakım hizmeti almayı, %27,5'i çocuklarının yanında kalmayı, %15'i ise huzurevi/bakımevine gitmeyi istediğini belirtmiştir (TÜİK, 2022). Benzer şekilde yine TÜİK Türkiye Yaşlı Profili Araştırması 2023'te de 65+ yaştaki kişilerin ileri yaş dönemindeki yaşam tercihinin yaklaşık %53 oranında evde bakım hizmeti alır/gündüzlü bakım hizmeti alır evimde kalırım şeklinde belirtmişlerdir (TÜİK, 2024b). Bu kapsamda yaşlı nüfusun yaklaşık yarısından fazlasının ev ortamında kalmak istediğini belirttiği görülmektedir. Ev ortamında kalmak isteyen nüfusun sayısının nüfus projeksiyonlarında görüldüğü üzere her geçen yıl artacağı da göz önünde bulundurulduğunda evde bakımın ayağı yere basan politikalar geliştirilmesi gerektiği açıktır.

Araştırmada incelenen Buurtzorg modeli, Türkiye'deki evde bakım sistemini düzenlemek açısından önemli çıktılar sunmaktadır. İlk olarak sistem boyutundan bakıldığında Türkiye'deki çok başlılığın ortadan kaldırılması ve bakım sigortasının kurulması gerekliliği göze çarpmaktadır. Nitekim Türkiye'de bakım sigortası kurulmasının gerekli olduğu birçok çalışmada da vurgulanmıştır (Canikoğlu ve Ünal, 2011; Hekimler, 2015). Uluslararası Çalışma Örgütü de yayımladığı raporda herkesin sosyal güvenliğinde bir hak olarak yaşlılar için uzun süreli bakımın garanti edilmesi gerekliliğini belirtmiştir (Scheil-Adlung, 2015). Bakım sigortasıyla kamu finansmanının varlığı birçok yönden önem taşımaktadır. İlk önemli nokta olarak uzun süreli bakıma yönelik kamu finansmanının yokluğu veya yetersizliğinin, hem yaşam masraflarını hem de uzun süreli bakımı karşılayamayacak durumda olan emeklilik gelir seviyesidir. Diğer bir önemli nokta ise bakımın aile içine bırakılmasının, bu bakımı sağlayabilecek aile üyeleri olmayanlar için adaletsiz olması ve bakımı üstlenen ev halkı için önemli bir fırsat maliyeti

(işgücü piyasasına katılmak isteyen aile üyelerinin bakım sorumlulukları nedeniyle bunu yapamaması gibi) getirmesidir (Tessier vd., 2022). Bu sebeplerle Hollanda'da olduğu gibi bir bakım sigortasının var olan sistemimize entegre edilmesi, bugün bireyler tarafından ödenecek küçük miktarların gelecekteki evde bakım maliyetlerini karşılamada önemli bir kaynak oluşturacağı düşünülmektedir.

Buurtzorg modelinin uygulama boyutundan elde edilen kanıtlardan hareketle Türkiye'de hâlihazırda uygulanmakta olan evde bakım sistemini yeniden düzenlemek adına da önemli çıktılar elde edilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak, mevcut durumda birden fazla organ tarafından farklı şekillerde sunulan evde bakımın tek bir çatı altında toplanması, sağlık ve sosyal bakımı içerecek şekilde bütüncül sunulması hem kaynakların hem de zaman sırafının önüne geçilmesi açısından önem arz etmektedir. Uygulama alanında ikinci önemli konu değerlendirme ve derecelendirme konusudur. Hollanda'da AWBZ kapsamında olan sigortalının değerlendirilmesi (bakıma muhtaçlık tespiti ve ihtiyaç duyduğu hizmetin boyutu), bağımsız bir kuruluş olan Bakım Değerlendirme Merkezi (Centrum Indicatiestelling Zorg-CIZ) tarafından yapılmaktadır (Karan ve Satman, 2021). Bu kısım sunulacak hizmetlerin boyutunu, bakım şeklini, bakım miktarını önemli derecede etkilemektedir. Türkiye'de Sağlık Bakanlığı ayrı Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASDEP ve SYDV ayrı ayrı) ayrı olacak şekilde değerlendirmeler yapmakta ve birbirinden kopuk bir görünüm sergilemektedir. Tek çatı altında birleşme sonrası sağlık ve sosyal bakım çalışanlarından oluşturulacak tek ve bağımsız değerlendirme ekipleri, belirlenecek ölçek ve değerlendirme koşulları kapsamında yapacağı değerlendirmenin sonraki dönem için tek başvuru kaynağı olmasının sistemin düzgün ve tutarlı olarak başlamasını sağlayacaktır.

Bilindiği üzere yaşlılara yönelik evde bakımda sağlık ve sosyal bakımın birbirinden ayrılmayan şekilde verilmesi gerekliliği birçok çalışma ile ortaya konulmuştur (Alders ve Schut, 2022; Yağar, 2022). Bu kapsamda oluşturulacak yeni sistemde tıpkı Buurtzorg modelinde olduğu gibi oluşturulacak bakım ekiplerinin hem sağlık çalışanları hem de bakım işini üstlenecek kişilerden oluşması oldukça önemlidir. Oluşturulacak bakım ekipleri kendilerinden önce yapılan değerlendirme ve derecelendirme sonucuna göre bütüncül bir bakım hizmeti sunabileceklerdir. Bunun yanında oluşturulacak ekiplerin belirlenecek olan bir bölgeden sorumlu olması hem daha etkin çalışmayı getirecek hem de bireylerin ihtiyaçları daha yakından tanınacağı için bireyin isteğine göre bakım hizmeti sunulmuş olacağı düşünülmektedir. Bu konuda önemli bir vurgu yapılmıştır. Buurtzorg'un en önemli özelliği, bakımın sürekliliğini sağlamayı ve iş zenginleştirmeyi amaçlayan kendi kendini yöneten ekiplerdir. Dünden bugüne bakıldığında sağlık kurumları ve özellikle hemşirelik hizmetleri hiyerarşik yapıda örgütlenmiştir. Bu nedenle ekiplerin; hastaların ve ailelerin refahı için kendini yönetme ve mesleki sorumluluk için yeterliliklerin geliştirilmesi, yalnızca yeni beceriler değil, aynı zamanda yeni bir zihniyet de gerektirmektedir (Hegedüs vd., 2022; van Eenoo vd., 2018). Türkiye'de kendini yöneten ekiplerin oluşturulmasında hiyerarşik yapıda örgütlenme de kullanılabilir, ancak ekiplerin ast-üst ilişkilerinin bakımın kalitesinin düşmesini engelleyecek düzenlemelerin de yapılması gerekmektedir.

Buurtzorg modelinden hareketle Türkiye'deki çok başlılığa bağlı olarak önemli bir sorun olarak farklı ve bireylere sunulan hizmetlerde karmaşıklığa, tekrara ve en önemlisi kaynak israfına sebep olan farklı bilişim programların kullanılmasındır. Buurtzorg'dan türetilen modeller, işgücünün becerilerine ve zihniyetine ek olarak personel, idari ve mali konuların verimli bir şekilde işlenmesi için yerleşik bir BT altyapısı gerektirmektedir. Yapılan bir araştırmada Buurtzorg'u uygulayan modellerde uygunsuz veya henüz tam olarak geliştirilip kurulmamış BT sistemlerinden dolayı zorluklar bildirdiğini göstermiştir (Hegedüs vd., 2022). Sağlık ve sosyal bakım alanında teknoloji destekli değişim çabalarını benimsememe programının başarısını önemli ölçüde etkilemektedir (Greenhalgh ve Abimbola, 2019). Hâlihazırda Sağlık Bakanlığı'nda *Evde Sağlık Yönetim Sistemi*; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı altında; ASDEP, *Ulusal Hane Ziyareti Mobil Uygulaması* ve SYDV, *Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi* kullanılmaktadır. Bu noktada sağlık ve sosyal bakımı birleştiren bir programın ortaya konulması hem hizmetlerin daha düzenli sunulmasını sağlayacak hem de kaynak israfını önleyecektir. Türkiye günümüzde e-nabız, Neyim var, Sağlıkta İstatistik ve Nedensel Analizler (SİNA), Hayat Eve Sığar gibi birçok uygulamayı hayata geçirmiş ve önemli kazanımlar elde etmiştir. Bu konudaki deneyimlerin evde bakım sistemi oluşturma yolunda önemli destek sağlayacağı açıktır.

Hegedüs ve arkadaşları (2022), Hollanda dışında Buurtzorg'dan türetilmiş modellerin deneyimlerini veya sonuçlarını ortaya koyan 25 çalışmayı incelemiş ve elde ettikleri sonuçlar, Buurtzorg'dan türetilmiş modellerde bakımın esnekliğinin ve sürekliliğinin, karmaşık bakım ihtiyaçları olan hastalar için kişi merkezli bir yaklaşımı desteklediğini göstermiştir. Ancak kişi merkezlilik daha iyi bakım sunumu ve sonuçlarıyla sonuçlansa da açık kalite standartlarının gerekli olduğunu vurgulamışlardır. Atılacak sistem ve uygulama adımlarından sonra kalite standartlarının ortaya konulmasıyla hastalara kişi merkezli bakım sunulmasının önü açılacaktır. Diğer ülkelerden elde edilen kanıtlarına göre atılacak adımların da yararlanıcılardan elde edilecek memnuniyeti artıracığı düşünülmektedir.

Yine Hegedüs ve arkadaşlarının (2022), çalışmalarında Buurtzorg'dan türetilmiş modellerin uygulamasında ilgili ülkelerde karşılaşılan başlıca zorlukları; *uygulama sürecini engelleyen öz yönetimli çalışma kültürü, organizasyonel çerçeve veya ulusal sağlık politikalarıyla ilgili olarak sıralamışlardır*. Bu kapsamda elde edilen bu deneyimler de Türkiye için oldukça değerlidir. İlgili ülkelerden alınan kanıtlara dayalı şekilde sürecin yönetilmesi aynı hataları yapmadan yola devam edilmesini sağlayacaktır.

Araştırmanın, Türkiye'nin gelecekte hem parasal hem de insan kaynağı olarak önemli bir gereksinimi içerecek evde yaşlı bakımının nasıl daha uygun ve etkin sunulabileceğine ilişkin önemli soruları cevaplamaya yönelik güçlü bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir.

Extended Abstract

The world population is getting older every year, with a decrease in the number of children and young people and an increase in the number of older people. Research has indicated that the number of people over 60 will approach 2 billion globally in 2050 and approximately 4% of the total population will be over 80. According to 2023 year-end data, the elderly population in Türkiye continued to increase similarly to the world in general. Population projections for Türkiye also indicate that the elderly population will continue to increase, and the population over 65 years of age is expected to be 12.9% in 2030, 16.3% in 2040, 22.6% in 2060 and 25.6% in 2080.

Like developed countries, Türkiye has signaled a transformation towards home care with its recent legal regulations. Research conducted in Türkiye reveals that the elderly mostly want home care. However, there are problems in the system and implementation dimensions of home care. These problems can be listed as multi-headedness, the existence of different approaches, and the inability to make evaluations and ratings holistically. If Türkiye continues on its way to solving these problems, it will eliminate the waste of resources and time in the current situation.

The research aims to analyze the Buurtzorg model implemented in the Netherlands using the policy (program) evaluation method. With the research, it is thought that the Buurtzorg model in the Netherlands, which has a home care system that has its feet on the ground in the current situation, will provide many solutions to the problems existing in Türkiye's home care system and will help to take the necessary steps. Policy (program) evaluation research, one of the policy analysis methods, was used in the research. Policy or program evaluation research aims to understand and evaluate public policies or programs to be implemented and implemented. These studies involve systematically collecting, evaluating, and analyzing data on process and program outputs to evaluate programs, measure the effectiveness/efficiency of the program and gather information for future policy development activities. In this context, it is aimed to explain in detail the actions included in a program or policy, the resources used, policy processes, and legal and administrative regulations that prepare the ground for the policy. The document review method was used as a data collection technique. The research is based on a tripartite pillar: system, implementation, and beneficiaries.

Within the scope of the research, the system that forms the basis for the services provided by the Netherlands for the elderly is analyzed. The system dimension also provides the basis for other variables of the research. The implementation dimension reveals how the Buurtzorg home care model, which is being implemented in the Netherlands, is followed in the implementation phase. Under this dimension, data on the emergence and implementation of the model were analyzed. Beneficiaries are the people to whom a policy or program is applied, constituting the most critical part of the evaluation. Under the beneficiaries dimension, the studies investigating the satisfaction levels of the people receiving services from the Buurtzorg model were analyzed, and the results were presented comparatively.

The Buurtzorg model analyzed in the research offers essential outputs in regulating the home care system in Türkiye. Firstly, from the system dimension, the necessity of eliminating the multi-headedness in our country and the necessity of establishing care insurance stand out. It is thought that by integrating care insurance as in the Netherlands into our existing system, the small amounts to be paid by individuals today will constitute an essential resource in meeting home care costs in the future.

Based on the evidence obtained from the application dimension of the Buurtzorg model, important outputs were obtained to reorganize the home care system currently implemented in our country. Firstly, it is essential that home care, which is currently provided in different ways by more than one organization, is gathered under a single roof and presented holistically, including health and social care, to prevent waste of resources and time. The second important issue in the field of implementation is the issue of assessment and grading. In the Netherlands, the assessment of the insured within the scope of AWBZ (determination of the need for care and the size of the service needed) is carried out by an independent organization. This significantly affects the size of the services to be provided, the type of care, and the amount of care. In our country, the Ministry of Health and the Ministry of Family and Social Services (ASDEP and SYDV separately) make evaluations separately and exhibit a disconnected appearance. After the merger under a single roof, single and independent assessment teams to be formed from health and social care workers ensure that the assessment is made within the scope of the scale and assessment conditions to be determined will be the only source of reference for the next period and will ensure that the system starts correctly and consistently. The third issue in the field of implementation is that the care teams to be formed, as in the Buurtzorg model, should consist of both healthcare professionals and people who will undertake care work. The care teams to be formed will be able to provide a

holistic care service according to the results of the assessment and grading made before them. One of the most critical conclusions obtained from the application dimension is the use of different IT programs, which is an essential problem due to the multidisciplinary in Türkiye and causes complexity, repetition, and, most importantly, waste of resources in the services provided to individuals. The models derived from Buurtzorg require an established information technology infrastructure for efficiently processing administrative and financial matters. Currently, the Ministry of Health uses the Home Health Management System; the Ministry of Family and Social Services uses ASDEP, the National Household Visit Mobile Application; and SYDV, the Integrated Social Assistance Information System. At this point, introducing a program that combines health and social care will ensure that services are provided more regularly and prevent waste of resources.

The most important takeaway from the beneficiary dimension is that Buurtzorg-derived models have shown that flexibility and continuity of care support a person-centered approach for patients with complex care needs. However, although person-centredness results in better care delivery and outcomes, it is emphasized that clear quality standards are necessary. After the system and implementation steps are taken, the introduction of quality standards will pave the way for person-centered care to be provided to patients.

Finally, the main difficulties encountered in implementing Buurtzorg-derived models in the relevant countries are listed as self-managed work culture, organizational framework, or national health policies that hinder the implementation process. These experiences obtained in this context are also precious for Türkiye. Managing the process based on the evidence from the relevant countries will ensure that the process continues without making the same mistakes and will increase the satisfaction of the beneficiaries.

Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması / Contribution Rates and Conflicts of Interest

Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: İHC (%100) Veri Toplanması: İHC (%100) Veri Analizi: İHC (%100) Makalenin Yazımı: İHC (%100) Makale Gönderimi ve Revizyonu: İHC (%100)	Author Contributions	Research Design: İHC (%100) Data Collection: İHC (%100) Data Analysis: İHC (%100) Writing the Article: İHC (%100) Article Submission and Revision: İHC (%100)
Etik Bildirim Çıkar Çatışması Finansman	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	Complaints Conflicts of Interest	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr The author(s) has no conflict of interest to declare.
Telif Hakkı & Lisans	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.	Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.	Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Kaynaklar

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). Yılı Yaşlı Nüfus İstatistikleri Bülteni. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://www.aile.gov.tr/media/89041/yašli_nufus_istatistik_bulteni.pdf.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). 2022 Faaliyet Raporu. https://www.aile.gov.tr/media/129482/ashb_2022-idare-faaliyet-raporu.pdf.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2016). Türkiye’de Yaşlı Bakım Hizmetlerinin Proaktif Yönü ve Mali Yükü Analizi Etüt Araştırması. Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://www.aile.gov.tr/Raporlar/ATHGM/Turkiyede_Yasli_Bakim_Hizmetlerinin_proaktif_yonu_mali_yonu_etut_analizi_2016.pdf.
- Alders, P. ve Schut, F.T. (2022). Strategic cost-shifting in long-term care. Evidence from the Netherlands, *Health Policy*, 126(1), 43-48.
- Altuntaş, M., Yilmazer, T., Güçlü, Y., ve Öngel, K. (2010). Evde sağlık hizmeti ve günümüzdeki uygulama şekilleri. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 20, 153-158.
- Arikan, R. 2011. Araştırma Yöntem ve Teknikleri. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Bähler C., Huber C.A., Brüngger B., Reich O. (2015). Multimorbidity, health care utilization and costs in an elderly community-dwelling population: A claims data based observational study, *BMC Health Services Research*, 15(23): 1-12.
- Beğler, T. ve Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve Yaşlılık Epidemiyolojisi. *Klinik Gelişim*. 25(3): 1-3.
- Birla, B. (2017). Ageing Population: Need for Formal Care Workers. S. Irudaya Rajan & Gayathri Balagopal (Ed.). *Elderly Care in India*. Singapore: Springer.
- Bloom, D. E., Canning, D. ve Fink, G. (2011). Implications of population aging for economic growth, Program on the Global Demography of Aging Working Paper Series, No: 64.
- Bloom, D.E. ve Luca, D.L. (2016). The Global Demography of Aging: Facts, Explanations, Future. In Piggott, J. ve Woodland, A. (Eds.). *Handbook of the Economics of Population Aging*. Amsterdam: Elsevier.
- Canikoğlu, N. ve Ünal, C. (2011). Karşılaştırmalı Hukuk İşliğinde Türk Hukukunda Bakım Sigortasının Kurulmasının Gerekliği. Prof. Sarper Sözek’e Armağan III, içinde (2267-2297). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Carehome. (2023). Types of care homes. <https://www.carehome.co.uk/advice/types-of-care-home>.
- Cavedon, E., Minning, C., Zangl, P. (2020). Humanity over bureaucracy. https://www.fhnw.ch/de/forschung-und-dienstleistungen/soziale-arbeit/soziale-arbeit-und-gesundheit/buurtzorg-modell_menschlichkeit_vor_buerokratie.
- Cirkovi’c, S. (2018). Buurtzorg: revolutionising home care in the Netherlands - Centre for Public Impact (CPI), Centre for Public Impact. <https://www.centreforpublicimpact.org/case-study/buurtzorg-revolutionising-home-care-netherlands/>.
- Cole, R.L. (1996). Introduction to Political Science and Policy Research, New York: St. Martin’s Press.
- de Blok, J. and Pool, A. (2010). *Buurtzorg: menselijkheid boven bureaucratie*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- de Veer, A.J.E., Brandt, H.E., Schellevis, F.G., and Francke, A.L. (2008). Buurtzorg: nieuw en toch vertrouwd. Een onderzoek naar de ervaringen van cliënten, mantelzorgers, medewerkers en huisartsen. Care in the neighbourhood. A study about experiences of clients, care staff and general practitioners involved]. Utrecht: NIVEL.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). Yaşlıların durumu ve yaşlanma ulusal planı. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü. Yayın No: DPT: 2741
- Drennan, VM., Ross, F., Calestani, M., Saunders, M., West, P. (2018a). Learning from an early pilot of the Dutch Buurtzorg model of district nursing in England. *Primary Health Care* 28 (6), 23–25.
- Drennan VM, Calestani M, Ross F, Saunders M, West P. (2018b). Tackling the workforce crisis in district nursing: can the Dutch Buurtzorg model offer a solution and a better patient experience? A mixed methods case study. *BMJ Open*. 6;8(6):e021931.
- Dürr, D.W., Mikkelsen, L.H. and Moth, G. (2024), Homecare nursing: a survey of citizen experiences with health-care professionals in the time allotted for homecare, Working with Older People, <https://doi.org/10.1108/WWOP-10-2023-0045>
- Eryurt, M.A. ve Peksezer, V.S. (2016). Türkiye’de Yaşlı Bakım Hizmetlerinin Proaktif Yönü ve Mali Yükü Analizi Etüt Araştırması. Tuğçe Demir (Ed.). Ankara: Çizge Tanıtım ve Matbaacılık.
- European Commission. (2015). Recruitment and Retention of the Health Workforce in Europe: 8 case studies on selected topics addressing recruitment and retention of health professionals. Annex 5. https://health.ec.europa.eu/document/download/b042f364-e33f-42b8-9961-2fa36fe8eb48_en?filename=2015_healthworkforce_recruitment_retention_annex5_en.pdf
- European Parliamentary Research Service. (2014). Older people in Europe: EU policies and programmes. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2014/140811/LDM_BRI\(2014\)140811_REV1_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2014/140811/LDM_BRI(2014)140811_REV1_EN.pdf).
- Fagerberg, I. ve Engstrom, G. (2012). Care of the old-A matter of ethics, organization and relationships. *Int J Qual Stud Health Well-being*, 7 (9684).
- Genç, Y. ve Alptekin, K. (2013). Korunmaya Muhtaç Yaşlılara Evde Sağlık ve Bakım Hizmeti Sunulması Adlı Proje Üzerine Bir Araştırma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (5).
- Genet, N. et al. (2011). Home care in Europe: a systematic literature review. *BMC Health Services Research*. 11(1): 207.
- Goode-Chresos, R.A. (2012). *Social Work Practice in Home Health Care*. USA: Routledge.
- Gray, B.H., Sarnak, D.O., Burgers, J.S., (2015). Home Care by Self-Governing Nursing Teams: The Netherlands’ Buurtzorg Model. *Commonwealth Fund pub*. 1818 (14).
- Greenhalgh, T., Abimbola, S., (2019). The NASSS Framework – A Synthesis of Multiple Theories of Technology Implementation. *Studies in health technology and informatics* 263, 193–204.
- Guo, L. K. & Castillo, R. J. (2012). The U.S. Long Term Care System: Development and Expansion of Naturally Occurring Retirement Communities as an Innovative Model for Aging in Place. *Aging International*, 37(2), 210-227.
- Gül, H. (2015). Kamu Politikası Analizi, Yöntemleri ve Teknikleri. *Yasama Dergisi*, (29), 5-31.
- Güven, S. (2016). Evde Bakım Hizmeti Verme, Kalıncara, V. (Ed.) Yaşlılık: Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler, içinde (293-325). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hamm, C. ve Glyn-Jones, J. (2019). Implementing an adapted Buurtzorg model in an inner city NHS trust. *British Journal of Community Nursing* 24 (11), 534-537.
- Harris, M.D. (2017). *Handbook of Home Health Care Administration*. 6th edition, Burlington: Jones & Bartlett Learning.
- Hasson H. ve Arnetz, J.E. (2011). Care Recipients’ And Family Members’ Perceptions Of Quality Of Older People Care: A Comparison Of Home-Based Care And Nursing Homes. Department Of Business Administration, Lund University School Of Economics And Management, Lund, Sweden. *Journal of Clinical Nursing*, 20 (9-10): 1423-35.

- Hegedüs, A. Schürch, A. and Bischofberger,, I. (2022). Implementing Buurtzorg-derived models in the home care setting: a Scoping Review. *International Journal of Nursing Studies Advances*. 4, 100061.
- Hekimler, A. (2015). Federal Almanya'da Sosyal Bakım Sigortasının Temel Esasları – Türkiye İçin Gözlemler –. *Çalışma ve Toplum*, 1(44), 45-76.
- Hellström, Y. ve Halberg I.R. (2001). Perspectives of Elderly People Receiving Home Help On Health, Care And Quality Of Life, *Health And Social Care in the Community*, 9(2): 61-71.
- İşlek, E. Oğuz Arı, H. Özatkan, Y. Kardelen Bilir Uslu, M. Çakmak, S. Koca, S. Sönmez Artuç, S. Konca, M. Yıldırım, H.H. (2023). Developing and strengthening services to achieve an integrated continuum of long-term car in Türkiye: EVIPNet evidence brief for policy, number 12. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- Jantunen, S., Piippo, J., Surakka, J., Sinervo, T., Ruotsalainen, S., Burström, T. (2020). Self-Organizing Teams in Elderly Care in Finland: Experiences and Opportunities. *Creative nursing* 26 (1), 37-42.
- Johansen, F. and van den Bosch, S. (2017). The scaling-up of Neighbourhood Care: From experiment towards a transformative movement in healthcare. *Futures*, 89, 60-73.
- Kalınkara, V. ve Kalaycı, I. (2017). Yaşlıya Evde Bakım Hizmeti Veren Bireylerde Yaşam Doyumu, Bakım Yükü ve Tükenmişlik. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*. 10(2): 19-39.
- Karan, M.A ve Satman, İ. (2021). Türkiye Yaşlı Sağlığı Raporu: Güncel Durum, Sorunlar ve Kısa-Orta Vadeli Çözümler. Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı Türkiye Halk Sağlığı ve Kronik Hastalıklar Enstitüsü Yayın No: 48569, İstanbul.
- King, J.A., Morris, L.L. and Fitz-Gibbon, C.T. (1987). *How to Assess Program Implementation*, London: Sage Publications.
- KPMG International. (2012) Buurtzorg empowered nurses focus on patient value. pp. 20–23. In KPMG (2012) *Value walks: Successful habits for improving workforce motivation and productivity*. <https://www.commonwealthfund.org/publications/case-study/2015/may/home-care-self-governing-nursing-teams-netherlands-buurtzorg-model>.
- Kreitzer, M.J., Monsen, K., de Blok, J., (2015). Buurtzorg Nederland: A Global Model of Social Innovation, Change, and Whole-Systems Healing. *Global advances in Health and Medicine* 4 (1), 40–44.
- Leask, C. ve Gilmartin, A. (2019). Implementation of a neighbourhood care model in a Scottish integrated context—views from patients. *AIMS Public Health* 6 (2), 143–153.
- Leichsenring, K. (2012). Integrated Care for Older People in Europe—Latest Trends and Perceptions. *International Journal of Integrated Care*. 12:e7
- Maarse, J.A.M. ve Jurissen, P.P. (2016). The policy and politics of the 2015 long-term care reform in the Netherlands. *Health Policy*, 120, 241-245.
- Marengoni A., Angleman S., Melis, R., Mangialasche, F., Karp, A., Garmen, A., Meinow, B. and Fratiglioni, L. (2011). Aging with multimorbidity: A systematic review of the literature, *Ageing Research Review*. 10(4): 430-439.
- Mathison, S. (2005). *Encyclopedia of Evaluation*, Canada: Sage Publications.
- McSweeney-Feld, M. H. & Oetjen, R. (2012). *Dimensions of Long Term Care: An Introduction*. Chicago: Health Administration Press.
- Mendoza-Núñez, V. M. et al. (2018). Influence of the self-perception of old age on the effect of a healthy aging program. *Journal of Clinical Medicine*, 7(106), 1-11.
- Mogalakwe, M. (2006). The Use of Documentary Research Methods in Social Research. *African Sociological Review*, 10(1), 221-230.
- Monsen, K. and de Blok, J. (2013a). Buurtzorg Nederland. *AJN The American Journal of Nursing*, 113(8), 55-59.
- Monsen, K. and de Blok, J. (2013b). Buurtzorg: nurse-led community care. *Creative nursing* 19 (3), 122-127.
- Mort, M. (2013). *Ageing, Technology and Home Care: New Actors, New Responsibilities*. Presses des Mines via Open Edition.
- National Healthcare Institute. (2016). Health care in the Netherlands. <https://english.zorginstituutnederland.nl/publications/publications/2016/01/31/healthcare-in-the-netherlands>.
- National Research Council. (2010). *The role of Human Factors in Home Health Care: Workshop Summary*. National Academies Press.
- National Research Council. (2011). *Health Care Comes Home: The Human Factors*, The National Washington: Academies Press.
- OECD Data Elderly Population. (2022). <https://data.oecd.org/pop/elderly-population.htm#indicator chart>.
- Onarcın, M. (2011). Türkiye'de evde bakım hizmetleri ve ülke modeli için öneriler. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Platformu*, 57(1): 1-6.
- Özmete E, Hussein S. (2017). Türkiye'de yaşlı bakım hizmetleri raporu: Avrupa'dan en iyi uygulama örnekleri ve Türkiye için bir model tasarımı. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods*, 3rd Ed. Canada: Sage Publications.
- Pınar, R. (2010). Türkiye'de Evde Bakımda Mevcut Durum, Akademik Geriatri, 153-156.
- Pinch, K.J. (2009). The Importance of Evaluation Research. *Journal of Experiential Education*, 31(3): 390-394.
- Pool, A. and Mast, J. (2011). *Eerst buurten, dan zorgen. Professioneel verplegen en verzorgen bij Buurtzorg*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Prieto, E. (2008). *Home Health Care Provider: A Guide to Essential Skills*. The USA: Springer Publishing Company.
- Resmi Gazete, 10 Mart 2005. Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik.
- Resmi Gazete, 2 Haziran 2023, Evde Sağlık Hizmeti Sunumu Hakkında Yönetmelik
- Resmi Gazete, 25 Ocak 2013, 28539 sayılı Aile Hekimliği Uygulama Yönetmeliği.
- Rijken, M., Struckmann, V. van der Heide, I. Hujala, A. Barbabella, F. van Ginneken, E., Schellewis F. (2017). How to improve care for people with multimorbidity in Europe?. On behalf of the ICARE4EU consortium. Nivel & Technical University. Berlin.
- Rosengren, A., Piippo, J., Jęglinsky-Kankainen, I. and Surakka, J. (2017). Buurtzorg – an innovative model for caring elderly at home. *Online Journal of Ageing*. 2017(2). <https://ikanyt.karelia.fi/2017/11/13/buurtzorg-an-innovative-model-for-caring-elderly-at-home/>.
- Sağlık Bakanlığı. (2023) 2022 Yılı Faaliyet Raporu. <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/45199/0/2022-faaliyet-raporupdf.pdf>.
- Sağlık Bakanlığı. (2024). 2023 Yılı Faaliyet Raporu. https://sgb.saglik.gov.tr/Eklenti/47771/0/tc-saglik-bakanligi-2023-yili-faaliyet-raporupdf.pdf?_tag1=4D19D223F5876E6C98006F5A03950CEF3A7C104B.
- Scheil-Adlung, X. (2015). Long-term care protection for older persons: A review of coverage deficits in 46 countries. ESS – Working Paper No. 50. International Labour Office. Geneva. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_407620.pdf.
- Sert, G. (2017). Değerlendirme Araştırmaları, Seggie, F.N. ve Bayyurt, Y (Ed.). Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları, içinde 162-171, 2. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sheldon, T. (2017). Buurtzorg: the district nurses who want to be superfluous. *BMJ*. 358 (3140).

- Simonazzi, A. (2009). Care regimes and national employment models. *Cambridge Journal of Economics*, 33(2), 211-232.
- Sims-Gould J. ve Martin-Matthews A. (2010). We Share The Care: Family Caregivers' Experiences Of Their Older Relative Receiving Home Support Services, *Health and Social Care In The Community*, 18(4): 415-423.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/11/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028.pdf.
- Tessier, L., de Wulf, N., Momose, Y. (2022). Long-term care in the context of population ageing: A rights-based approach to universal coverage, ILO Working Paper, No. 82, ISBN 978-92-2-037976-9, International Labour Organization (ILO), Geneva, <https://doi.org/10.54394/RHJD4529>
- The Omaha System (2024). The Omaha System. <https://www.omahasystem.org/>
- TÜİK. (2022). Türkiye Aile Yapısı Araştırması, (2021). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813>
- TÜİK. (2024a). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2023-49684>.
- TÜİK. (2024b). Türkiye Yaşlı Profili Araştırması, 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Yasli-Profili-Arastirmasi-2023-53809>
- United Nations. (1956). The ageing of populations and its economic and social implications. <https://digitalibrary.un.org/record/3975472?In=en&v=pdf>
- United Nations. (2020). World Population Ageing 2019. Department of Economic and Social Affairs, Population Division (ST/ESA/SER.A/444).
- van Dalen, A. (2010). Uit de schaduw van het zorgsysteem: Hoe Buurtzorg Nederland zorg organiseert. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- van Eenoo, L., van der Roest, H., Onder, G., Finne-Soveri, H., Garms-Homolova, V., Jonsson, P.V., Draisma, S., van Hout, H., Declercq, A., (2018). Organizational home care models across Europe: A cross sectional study. *International Journal of Nursing Studies* 77, 39-45.
- WHO. (2018). Ageing and health. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>.
- Yağar, F. (2022). Türkiye'de Evde Bakım Hizmetlerine İlişkin Hasta Beklentilerinin Doküman Analizi Yöntemi ile İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 48, 203-214.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. (12. Baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zaybak, A., Güneş, Ü.Y., İsmailoğlu, E.G. ve Ülker, E. (2012). Yatağa Bağımlı Hastalara Bakım Veren Bireylerin Bakım Yüklerinin Belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*. 15(1): 48-54.

Reading the Works of the TBMM Constitutional Reconciliation Commission through Deliberative Democracy

Mehmet Kapusizoğlu^{1,a,*}

¹ Department of Office Services and Secretarial, Vocational School of Social Sciences, Bayburt University, Bayburt, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 16/07/2024

Accepted: 16/08/2024

JEL Codes: K10, K30, K49

ABSTRACT

Constitutions, on the one hand, serve as fundamental legal documents that define the primary organs of the state possessing the monopoly on the legitimate use of force, regulate the relationships among these organs, and constrain their authority through legal provisions. On the other hand, constitutions provide the strongest safeguard for individuals in protecting their fundamental rights and freedoms. The issue of who and how constitutions were prepared, which has an essential place in regulating social life, is also critical regarding legitimacy. Although legitimacy is an issue inherent in the political field, the goal of political power is to govern, and the goal of the society it targets is to continue its life in a system that does not harm its rights and freedoms. Therefore, the ruler and the ruled can only achieve their goals if they come together around a common consensus. While this consensus reveals the legitimacy of constitutions, this legitimacy depends on social consensus, as well as guaranteeing fundamental rights and freedoms most broadly and accepting rights and liberty as fundamental and duties and responsibilities as exceptions. Prior to the 2011 general elections in Türkiye, nearly all political parties emphasized the need for a new constitution in their election manifestos, declaring that the process would commence immediately following the elections. Indeed, after the 24th Term TBMM General Elections, a constitutional reconciliation commission was formed with the participation of all political parties in the parliament, and the work on the new constitution-making process began. In this study, the works of the TBMM Constitutional Reconciliation Commission (2011-2013) were evaluated based on the basic principles of deliberative democracy. It was concluded that deliberative democracy was followed in the sub-theme of equality and participation, but there were deficiencies in the sub-themes of transparency, negotiation and compromise, empathy, and tolerance.

Keywords: TBMM, Constitution, Democracy, Deliberative Democracy, Consensus

TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu Çalışmalarını Müzakereci Demokrasi Üzerinden Okumak

Süreç

Geliş: 16/07/2024

Kabul: 16/08/2024

Jel Kodları: K10, K30, K49

License

This work is licensed under
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License International License

Öz

Anayasalar, bir taraftan meşru zor kullanma tekeline sahip devletin temel organlarını gösteren, bu organların birbirleri ile ilişkilerini düzenleyen ve iktidarın hukuk kuralları ile sınırlandırıldığı temel hukuki belgeler iken, diğer taraftan temel hak ve özgürlüklerin korunması için bireylerin sahip olduğu en büyük güvence özelliği taşımaktadırlar. Toplumsal hayatın işleyişinde önemli bir yere sahip olan anayasaların kimler tarafından ve ne şekilde hazırlandıkları konusu meşruiyet açısından da son derece önemlidir. Meşruiyet, politik alana içkin bir konu olmakla birlikte siyasal iktidarın hedefi yönetmek, hedefinde olan toplumun amacı ise hak ve özgürlüklerine zarar gelmeyen bir sistem içerisinde hayatını devam ettirmektir. O halde yöneten ve yönetilenlerin amacına ulaşabilmeleri ancak ortak bir uzlaşma etrafında buluşabilmelerine bağlıdır. Bu uzlaşma anayasaların meşruiyetini ortaya çıkarırken, bu meşruiyetin toplumsal mutabakata dayanması yanında temel hak ve özgürlükleri en geniş şekilde teminat altına almasına, hak ve hürriyetleri esas, ödev ve sorumlulukları istisna kabul edebilmesine bağlıdır. Türkiye’de 2011 genel seçimlerinden önce seçimlere girecek hemen hemen tüm siyasi partilerin seçim beyannamelerinde yeni bir anayasaya olan ihtiyaç dile getirilmiş ve seçimlerden sonra derhal sürece başlanacağı beyan edilmiştir. Gerçekten de 24. Dönem TBMM Genel Seçimleri sonrasında mecliste yer alan tüm siyasi partilerin katılımı ile bir anayasa uzlaşma komisyonu oluşturulmuş ve yeni anayasa yapım süreci çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmada TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu (2011-2013) çalışmaları müzakereci demokrasinin temel ilkeleri üzerinden değerlendirilmiş, eşitlik ve katılım alt temasında müzakereci demokrasiye uygun davranıldığı, şeffaflık, müzakere ve uzlaşma ile empati ve hoşgörü alt temalarında ise eksiklik yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: TBMM, Anayasa, Demokrasi, Müzakereci Demokrasi, Uzlaşma

^a mkapusiz19@gmail.com

[0000-0003-1496-1286](https://orcid.org/0000-0003-1496-1286)

Giriş

Günümüz demokratik toplumlarında yazılı bir anayasası olmayan devlet sayısı hemen hemen yok denecek kadar azdır. Rejimin niteliği her ne olursa olsun devletler siyasal kurumlarını düzenlemek ve mevcut toplumsal sorunlarını ortadan kaldırmak amacıyla bir anayasaya sahip olmaya özel önem vermektedirler. Bu nedenle anayasalar yalnızca birer hukuki metin değil, aynı zamanda toplumun temel değerlerini ve normlarını gösteren rehberdirler. Bu belgeler, toplumsal sözleşmeyi temsil eder ve ülkenin kurucu değerlerini, adalet anlayışını ve demokratik ilkelerini yansıtarak, toplumun bir arada yaşama biçimini şekillendirirler. Dolayısıyla, anayasalar sadece hukukun üstünlüğünü değil, aynı zamanda bir toplumun ideallerini ve yönetim anlayışını ifade eden önemli birer semboldürler.

18. yüzyılın toplumsal, ekonomik ve kültürel koşulları, hukuksal kurum ve kavramları derinden etkilemiş, siyasal toplumun ve birey haklarının kökenini açıklamak için yaygın olarak kullanılan toplum sözleşmesi kavramı önemli bir evrim geçirmiştir. Bu değişim sürecinde anayasalar, iktidarların yetki ve sorumluluklarını belirleyerek bireylerin hak ve özgürlüklerini koruyan belgeler olarak giderek daha fazla kabul görmüştür. Devletin kaynağının toplum sözleşmesi olarak görülmesine paralel, anayasalar da devletin ve iktidarın sınırlarını çizerek tüm bireylerin haklarını güvence altına alan bir tür toplum sözleşmesi olarak algılanmıştır.

Anayasa genellikle demokrasi ile ilişkilendirilmektedir. Ancak demokrasi ile anayasa arasında oximoron bir ilişki söz konusudur. Demokrasi çoğunluk yönetimine atıf yaparken, anayasal yönetim, çoğunluğun sınırlandırılması esasına dayanmakta ve daha çok liberal demokrasi ile özdeşleştirilmektedir. Demokrasinin çoğunluğun iradesine dayalı bir yönetim anlayışı olarak algılanması bir taraftan toplumun genel tercihlerini ortaya koyarak adil bir temsil sağlanmasına diğer taraftan çoğunluğun haklarını önceleyerek azınlık haklarını ihmal etmesine ya da yönetimde bulunanların keyfi davranmalarına imkân sağlayabilmektedir. Bu nedenle anayasadan yoksun bir demokrasi çoğunluk tahakkümüne, demokrasiden yoksun bir anayasa ise ayrıcalıklı azınlıkların hâkimiyetine yol açmaktadır (Özbudun, 2017: 25). Stephan Holmes, anayasaları, “insanların delilik günlerinde intihara kalkışıp ölmemeleri için, akliselim günlerinde kendilerini bağladıkları prangalar” (Elster, 1997: 134) olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla demokrasi ile anayasa arasındaki ilişki bir mütemmim cüz niteliğindedir. Modern devlet ise bu iki kavramı bağdaştırmaya ve anayasal devlet formuna ulaşmayı hedefler. Bu nedenle, demokrasi ile anayasa arasındaki bu mütemmim cüz ilişki, modern devletin anayasal devlet formunu benimsemesinde kilit bir rol oynar.

Uzun yıllardır Türkiye'nin gündeminde olan yeni bir anayasa ihtiyacı henüz giderilememekle birlikte, zaman zaman yapılan anayasa değişiklikleri de anayasanın demokratik bir toplum sözleşmesi olma özelliğini tam olarak karşılayamamıştır. Yapıldığı andan itibaren

eleştirilere maruz kalan ve tepeden inmece bir anlayışın ürünü olan 1982 Anayasası hem yapım süreçleri hem de içeriği bakımından demokratik bir toplumun ihtiyaçlarına cevap vermekte zorlanmaktadır. Kırk yılı aşkın bir süredir yürürlükte olan mevcut anayasa, bugüne kadar toplam on dokuz kez değiştirilmiş ve halen insan haklarını esas alan, katılımcı, çoğulcu ve özgürlükçü nitelikten uzaktır.

Bu çalışmanın amacı, 24. Dönem TBMM'de yürütülen Anayasa Uzlaşma Komisyonu çalışmalarını müzakereci demokrasinin temel ilkeleri üzerinden açıklamaya çalışmak ve komisyon çalışmalarının neden sonuçsuz kaldığını ortaya koymaktır. Bu kapsamda 2011 – 2013 yılları arasında TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu tarafından yürütülen çalışmalar veri olarak kullanılmış ve bu çalışmalar boyunca müzakereci demokrasinin temel ilkelerine uyulmuş mudur? sorusuna cevap aranmıştır.

Çalışmada öncelikle bir toplum sözleşmesi niteliği taşıyan anayasaların yapım yöntemleri açıklanmış, daha sonra Türkiye'de yürürlüğe giren anayasalar bu yapım yöntemleri üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde müzakereci demokrasi kavramı ele alınarak, anayasa yapımında müzakereci demokrasiyi işleten ülkelerden örnekler verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise 2011-2013 yılları arasında yürütülen TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu çalışmaları, betimsel analiz yöntemi kullanılarak müzakereci demokrasinin temel ilkeleri doğrultusunda alt temalara ayrılmış ve bu temalar üzerinden analiz edilmiştir.

Anayasa Yapım Yöntemleri

Anayasalar toplumun değerlerini, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini, devletin yönetim biçimini ve devlet organlarının görev ve yetkilerini düzenleyen, toplumun bir arada yaşama biçimini, adaleti ve eşitliği temin etmeyi ve farklı çıkarlar arasında denge sağlamayı amaçlarlar. Bu açıdan anayasalar toplumun ortak iradesini ifade eden ve devlet ile birey arasındaki ilişkileri düzenleyen en temel hukuk kurallarıdır.

Anayasa kelimesi Latince'de constituere fiilinden türetilmiştir. Con “birlikte, beraber olma” ve statuere ise “kurma, oluşturma ve yerleştirme” anlamında kullanılmış ve iki kök fiil yan yana geldikleri zaman “birlikte kurma, ihdas etme, yapma” anlamına ulaşmıştır (Şahin, 2015: 2). Kelime anlamı ile “ana teşkilat, ana kuruluş” manasına gelen ve bir ülkede geçerli olan tüm siyasal kurumları kuran, hukuksal çerçevelerini oluşturan, onların tümüne temel dayanak oluşturan, bu kurum ve kuralların üzerinde yer alan normları ifade eden anayasa, her şeyden önce bir sistem kurma işlemidir (Batum, 2011: 57). Kurma işlemi gerçekleştirilene kurucular veya siyasal anlamda kurucu iktidar adı verilir. Kavram, siyasi birliğin taşıyıcısı olarak işlev gören ve devlet sisteminin kuruluşunu bir irade eylemiyle gerçekleştiren bir varlığa işaret etmektedir. Bu bağlamda kurucu iktidar, siyasi birliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve anayasal sözleşmeye yetki veren iktidar olarak tanımlanır (Erdoğan, 2017: 48). Modern demokratik toplumlarda, kurucu iktidar genellikle seçmenlerden oluşan halktır.

Kurucu iktidar, kaynağı ve yetkileri bakımından asli kurucu iktidar ve tali kurucu iktidar olmak üzere ikiye ayrılır. Asli kurucu iktidar, anayasayı ilk kez yapan ya da önceki düzeni tamamen ortadan kaldırıp yeni bir anayasa yapan iktidardır (Teziç, 2017: 178). Bu iktidarın herhangi bir kurala bağlı olmaksızın, asli olarak doğrudan sistem yarattığı ve bu sisteme uygun biçimde organlar, yetkiler ortaya çıkarabildiği, yetkilerin sınırları konusunda da tamamen özerk biçimde davranabildiği ya da davranabilme iktidarına sahip olduğu kabul edilir. Tali kurucu iktidar ise; mevcut anayasal düzende var olan ve yetkilerini mevcut anayasadan alarak anayasayı değiştiren veya tümünden yenileyen iktidardır (Teziç, 2017: 191; Can, 2007: 105;). Tali kurucu iktidar, asli kurucu iktidarın aksine hukuken sınırlandırılmış olup, yapacağı anayasal değişiklikleri mevcut anayasadan aldığı yetki ile gerçekleştirebilmektedir. Bu işlev bağımsız olmayıp yürürlükteki anayasadan türediği için tali kurucu iktidar “türev kurucu iktidar” olarak da adlandırılmaktadır (Özbudun, 2022: 167).

Anayasa yapımı, yeni baştan bir anayasanın hazırlanması ve kabul edilmesini ifade eder. Yürürlükte bulunan bir anayasanın değiştirilmesi için revizyon ya da anayasanın değiştirilmesi kavramları kullanılmaktadır (Kaboğlu, 2005: 21). İster asli kurucu iktidar isterse tali kurucu iktidar olsun kurucuların yeni bir anayasaya olan ihtiyacı çeşitli sebeplerle ortaya çıkabilir. Bu sebepler arasında yeni bir devletin ortaya çıkması, bir ülkenin bağımsızlığını ilan etmesi, devrim, ihtilal ya da iç savaş hallerinde yeni bir siyasi rejimin kurulmak istenmesi ya da ağır sosyal, ekonomik, siyasi ve askeri krizler (Gülsoy, 2012: 7) gibi olağanüstü durumlar sayılabilir. Ayrıca mevcut anayasanın artık ihtiyaçlara cevap vermekte zorlandığı veya var olan anayasa ile toplumun geleceğine dair projelerin tamamlanamayacağına olan genel inancın ortaya çıkması da (Gönenç, 2016: 24) yeni bir anayasanın gerekliliğini gündeme getirebilmektedir.

Bir anayasanın toplum sözleşmesi niteliği taşıyabilmesi her şeyden önce toplumun bu anayasaya rıza göstermesine dolayısıyla anayasanın meşruluğuna bağlıdır. Bu meşruluk; tanıma, rıza, konsensüs ve yasallık üzerinden değerlendirilebilmekle birlikte anayasa sürecinin tasarımı ve bu sürecin yönetiminin demokratikliği ile de doğrudan ilgilidir (Arslan, 2005: 27). Hatta anayasaların demokratiklik değerlendirmesi içeriğinden önce yapım süreci üzerinden yürütülmektedir. Anayasaların yapım yöntemleri, anayasanın içerdiği değerlerin de belirleyici olduğundan bir anayasanın demokratik olarak kabul edilebilmesi için yapım sürecinde de demokratik uygulamaların bulunması gerekir (Gülener, 2011: 219).

Anayasa yapım yöntemleri ülkenin içinde bulunduğu siyasi rejimle ilgili olup genellikle anayasanın demokratik veya demokratik olmayan süreçlerle oluşturulması şeklinde ikili bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir (Elster, 1998: 98). Ancak böyle bir sınıflandırma içerisinde değerlendirmeye alınabilecek kriter sayısı oldukça genel olduğundan yeteri kadar açıklayıcı olmayacaktır. Bu nedenle anayasanın oluşturulmasında etken olan

unsurları belirtebilmek amacıyla bu sınıflandırma üç yöntem üzerinden yapılabilir. Bu yöntemler; hiyerarşik yöntem, organik yöntem ve sözleşme yöntemidir.

Hiyerarşik yöntem; bir anayasanın bir kişi, kurul ya da temsil kabiliyeti olmayan bir meclis tarafından yönetilenlerin etkin belirleyiciliği olmaksızın demokratik usullere uyulmadan jakoben bir anlayışla yapılmasını ifade eder (Bilir, 2008: 555; Atar, 2005: 11; Küçük, 2022: 68). Bu yöntemle yapılan anayasalar genellikle ferman niteliğindeki anayasalar olup, ya monarşi ile yönetilen ülkelerde monarkın tek taraflı iradesi ile ortaya çıkmakta ya da otoriter rejimlerden demokrasiye geçiş sürecinde anayasa yapımcıların istekleri doğrultusunda söz konusu olmaktadır. Anayasanın serbest seçimlerle belirlenmiş bir meclis tarafından yapılmasına rağmen meclisin demokratik olmayan kurumların baskısı altında çalışmak durumunda kalması (Tunç ve Türkoğlu, 2007: 1141) veya anayasanın demokratik temsil niteliği olmayan bir meclis tarafından yapılmış olmasına karşılık plebisit referandumu ile halkın onayına sunulmuş olması durumlarında da yine anayasanın hiyerarşik yöntemle yapıldığı söylenebilir. Bu yöntemle yapılan anayasalara 1814 Fransız Restorasyon Dönemi Anayasası, 1848 İtalya Anayasası ve 1876 tarihli Kanun-i Esasi örnek gösterilebilir.

Anayasaların yapımında kullanılan organik yöntem, anayasanın mevcut anayasal kurumlar tarafından yapılması veya değiştirilmesi sürecini ifade etmektedir. Organik yöntem, mevcut anayasal kurumlar tarafından belirlenen usul ve esaslara dayalı olarak genellikle yasama işlemi biçiminde gerçekleştirilen bir anayasa yapım yöntemidir. Bu yöntem, egemenlik yetkisine sahip olan bir milletin temsilcilerinin yani tali kurucu iktidara sahip olarak teşekkül eden bir yasama meclisinin, geçici bir süre ile aslı kuruculuk işlevini yerine getirmek suretiyle kurucu meclis gibi hareket ederek yeni bir anayasa yapması yöntemidir (Özbudun, 2022: 167). Organik yöntemin temel farkı, anayasa yapım sürecinin büyük ölçüde tarafsız bir şekilde ilerlemesidir. Ancak siyasi faktörler ve gerçekleştirilecek müzakereler bu süreci etkileyebilir (Atar, 2023: 406).

Anayasa yapım sürecinde kullanılan bir başka yöntem ise sözleşme yöntemidir. Sözleşme yönteminde anayasa yapım süreci toplumsal hayata egemen olan siyasi güçler veya seçilmiş bir kurul ya da bir kurucu meclis tarafından katılım ve uzlaşma prensibine dayalı olarak toplumsal sözleşme biçiminde gerçekleştirilir (Özbudun, 1993: 95). Bu anayasa yapım yöntemine “tabana dayalı” ya da “aşağıdan yukarı” anayasa yapım yöntemi (Banting ve Simeon, 1985: 13), bu yöntemle yapılan anayasalara da “misak anayasalar” denilmektedir. Sözleşme yönteminin esası, toplumu temsil kabiliyetine sahip grupların uzlaşısına dayalı bir anayasa metni ortaya koymaktır. Bununla birlikte uzlaşma ölçüsünün oy birliği olarak kabul edilmesi de uzlaşma sağlanamamasını doğurabileceğinden yeni bir anayasa yapımını ya da bir anayasa değişikliğini olanaksız hale getirebilmektedir (Küçük, 2022: 69). Bu nedenle sözleşme yönteminin kullanıldığı çoğu anayasa yapım sürecinde nitelikli çoğunluk aranmaktadır.

Siyasi sistemin anlaşma veya uzlaşmaya dayandığı toplumlarda genellikle anayasalar sözleşme yöntemi ile yapılmaktadır. Özellikle demokrasiye geçiş sürecinde, bu yöntem sıkça tercih edilir ve anayasa yapımında yaygın olarak kullanılır. Sözleşme yöntemiyle oluşturulan anayasalar, çeşitli siyasi güçleri temsil eden konvansiyonlar (kurullar) veya temsili kurucu meclisler tarafından hazırlanır. Bu süreçte, anayasa referandumuna da sunulabilir. Tarafların veya katılımcıların eşit düzlemde olduğu sözleşme yönteminde, anayasal değişiklikler genellikle tüm tarafların onayı veya önceden belirlenmiş çoğunluğun onayı ile gerçekleşir. Toplumun değişen oranlarda geniş bir uzlaşma sağladığı ve katılım ile uzlaşmaya dayanan sözleşme yöntemiyle hazırlanmış anayasalar, halkın anayasa ve anayasal rejim üzerindeki meşruiyet algısını artırırken, aynı zamanda uygulamaların daha istikrarlı bir şekilde yürütülmesine de olanak tanımaktadır.

Türkiye’de Anayasa Yapımı

Osmanlı’nın mirası üzerine inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin anayasal gelişiminin oldukça köklü bir geçmişe sahip olduğu bilinmektedir. Osmanlı’nın son dönemlerinde padişah ile ayanlar arasında imzalanan 1808 tarihli Senedi İttifak, modern anlamda anayasacılık hareketlerinin Türkiye’deki erken bir örneği olmasına rağmen, Batılı devletlerdeki benzerlerinden oldukça farklı özelliklere sahiptir. Senedi İttifak, Osmanlı İmparatorluğu’nda reform taleplerinin ve siyasi katılımın arttığı bir dönemde sınırlı bir hükümet yapısının oluşturulması amacıyla hazırlanmış (Fendoğlu, 2002: 740) ve Osmanlı toplumunun çeşitli kesimlerinin çıkarlarını temsil eden bir dizi reform önerisi içermiştir. Bu belge, merkezi otorite ile yerel otoriteler arasında bir güç dengesi sağlamış ve merkezi iktidarı belli bir ölçüde sınırlandırmış olmasına rağmen modern anlamda bir anayasa olarak kabul edilmemektedir. Buna karşılık yapım yönteminde sözleşme yönteminin kullanıldığı bilinmektedir.

Yine bir anayasa olmamakla birlikte temel hak ve hürriyetlere ilişkin düzenlemelerin yer aldığı ve sonraki dönemde ortaya çıkacak olan anayasaya bir hazırlık olarak nitelendirilebilecek bir başka önemli gelişme Tanzimat Fermanı’dır. Bu fermanla Osmanlı uyruğunda bulunan tüm tebaaya eşit haklar tanınmış ve hukuk kurallarının üstünlüğü ilan edilmiştir. Tanzimat Fermanı, bir padişah vaadi olarak ferman niteliğinde olup, hiyerarşik yönetime uygun olarak ilan edilmiştir. Tanzimat Fermanı’nın bir devamı olarak görülebilecek olan Islahat Fermanı’nda da aynı yöntem uygulanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda anayasacılık hareketlerinin doruk noktasına ulaştığı ve anayasal faaliyetlerin gerçek anlamda uygulanmaya çalışıldığı dönem, 1876-1918 yılları arasındaki meşrutiyet dönemidir. Tanzimat döneminde başlayan anayasacılık tartışmaları 1876’da Osmanlı-Türk anayasacılık tarihinde dönüm noktasına ulaşmış ve Osmanlı’nın modern anlamda yapılan ilk anayasası olan Kanun-i Esasi’nin ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu dönemde, belirli bir anayasa çerçevesi altında meşru, anayasal ve parlamentolu bir monarşi yönetimi uygulanmaya çalışılmıştır (Cenan, 2023: 567).

Kanun-i Esasi, doğrudan padişah tarafından atanmış, başkanlığını Mithad Paşa’nın gerçekleştirdiği 28 kişilik Cemiyet-i Mahsusa adı verilen bir komisyon tarafından hiyerarşik yöntemle hazırlanmıştır (Küçük, 2005: 46). Anayasanın yapım sürecinde Fransa, Belçika, Polonya ve Prusya anayasalarından yararlanılmıştır (Fendoğlu, 2002: 745; Tanör, 2019: 132; Berkes, 2017: 322; Özbudun, 2014: 82; Can, 2012: 71). Komisyon tarafından hazırlanan taslak metine Heyet-i Vükela’da son şekli verilmiş ve padişahın Hatt-ı Hümayunu ile yürürlüğe girmiştir (Tanör, 2019: 133). Bu anayasanın yapımında tebaanın herhangi bir etkisi veya katkısından söz edilemeyeceği gibi yürürlüğe girişinde de yönetilenlere herhangi bir söz hakkı tanınmamıştır. Ayrıca anayasa, yönetilenleri temsil edecek kimselerden teşekkül eden bir yasama organı veya toplumun seçtiği kişilerden oluşan bir kurucu meclis tarafından da yapılmış olmadığından politik anayasacılık şeklinde bir toplum sözleşmesi de değildir. Kanun-i Esasi, demokratik temsil niteliğinden yoksun olarak padişah ile bürokrasi arasında iktidar paylaşımını tanzim eden ve reformcular ile padişahın desteklediği muhafazakârlar arasındaki uzlaşmayı yansıtan bir belge niteliğindedir (Özbudun ve Gençkaya, 2010: 18).

Osmanlı İmparatorluğu’nun Birinci Dünya Savaşı’nı kaybetmesi ve İstanbul’un işgali üzerine son Osmanlı Mebusan Meclisi dağılmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması’nın imzalanmasından yeni meclisin açılmasına kadar geçen iktidar boşluğu süreci, yukarıda bahsedilen asli kurucu iktidarın ortaya çıkışını davet eden bir çöküş dönemini ifade etmektedir (Tunaya, 2015: 33). Meclisi Mebusan’ın tatil edilmesi sonrasında kurtuluş mücadelesini yürütmek üzere olağanüstü yetkilere sahip yeni bir meclis kurulmuştur. Ankara’da toplanan ve kurucu meclis sıfatına sahip olarak meydana gelen bu meclis, mevcut İstanbul Hükümeti’nin geçersizliğini bildirmek ve yeni kurulan meclisi meşrulaştırmak amacıyla hukuki bir belgeye ihtiyaç duymuştur. İşte 1921 Anayasası bu ortam içerisinde koşulların elverdiği ölçüde var olan siyasal krizi aşmak ve mevcut anayasal sorunlara çözüm üretmek amacıyla oluşturulmuş bir metindir. 1921 Anayasası, yeni devletin hukuksal meşruiyetini sağlayan, bu bağlamda kuruluş aşamasındaki devletin yapısını ortaya koyan (Kaya ve Ayan, 2011: 63) ve Türk anayasaları içerisinde yapılmış en demokratik anayasa olarak bilinmektedir (Özbudun, 2008: 2). Bu anayasa, çoğulculuğun esas alındığı katılımçılık prensiplerine dayanan, siyasi baskı ve yönlendirmelerden uzak bir şekilde hazırlanmıştır (Can, 2021: 127).

1921 Anayasası, demokratik bir ortamda hazırlanmış olmasına rağmen bir anayasa içerisinde bulunması gereken temel hak ve hürriyetler ile yargıya ait hükümlere yer vermemiş (Erdoğan, 2016: 77) olması nedeniyle eleştirilmiştir. Ayrıca diğer kanunlardan üstün olduğuna yönelik bir ibarenin bulunmaması (Gözler, 2018: 68), nitelikli bir çoğunlukla değil normal kanunlar gibi adi çoğunlukla kabul edilmiş olması ve Kanun-i Esasi’yi açıkça yürürlükten kaldırmayarak “iki anayasalılık” dönemine sebebiyet vermiş olması (Tanör, 2019: 267) gibi nedenlerle anayasal niteliğe sahip olmadığı iddia edilmiştir.

Cumhuriyet'in ilanı sonrası yeni kurulan rejimin 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile idare edilmesi mümkün görülmemiştir. Bu nedenle Kanun-i Esasi'nin hazırlanış aşamasında yürütülen farklı ülke anayasalarından esinlenme çalışmaları 1924 Anayasası hazırlanırken de sürdürülmüş ve 1875 tarihli Fransa Anayasası ile 1921 tarihli Polonya Anayasası çevirilerinden yararlanılarak kuvvetli bir devlet düzeni sağlamaya çalışılmıştır (Gözübüyük ve Sezgin, 1957: 32).

1924 Anayasası, anayasa yapmak üzere oluşturulmuş kurucu bir meclis tarafından değil, seçilmiş olağan yasama meclisi tarafından yapılmıştır. Bu meclis, millet egemenliği ilkesine dayanarak meclis üstünlüğü ilkesinden hareketle asli kurucu iktidar yetkisi çerçevesinde yeni bir anayasa meydana getirmiştir (İba, 2021: 51). Yeni anayasa, doğrudan milletvekilleri tarafından verilmiş bir teklif olmayıp, Kanun-i Esasi Encümeni'nin kendiliğinden hazırladığı bir tasarı ile ortaya çıkmıştır. Zaten 1921 Anayasası'nda anayasa yapımını düzenleyen özel bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle 1921 Anayasası da normal kanunlar gibi görüşülerek kabul edilmiştir (Tanör, 2019: 291). Anayasanın hazırlanmasında hiyerarşik yöntem kullanılmasına rağmen Meclis görüşmeleri esnasında Encümen tarafından önerilen birçok hususun Genel Kurul tarafından reddedilmesi ve üzerinde mutabakata varılan metnin içeriği göz önüne alındığında yeni anayasanın demokratik bir ruh ile hazırlandığı belirtilebilir. Ancak bu demokratik ruh, liberal ve çoğulcu bir demokrasi yerine çoğunlukçu ve Rousseaucu bir demokrasi anlayışını öngörmüştür.

Anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra tek partili yıllarda siyasal sistemin işlerliği açısından oldukça elverişli bir atmosfer yaratan 1924 Anayasası, çok partili siyasal hayata geçişle birçok sorunu meydana getirmeye başlamıştır. Özellikle çoğulcu demokrasi anlayışı, fren-denge mekanizmalarının öngörülmemesi ve yasama yetkisinin sınırlandırılmamış olması siyasal iktidarlara sınırsız güçleri kullanma açısından keyfiyete bırakmış ve anayasada gerçekleştirilen kimi düzenlemelerle de muhalefetin iktidarı denetleme yolları daraltılarak toplumsal hayatta gerilimlerin artmasına yol açmıştır.

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen darbe ile 1924 Anayasası dönemi sonlandırılmış ve TSK içinde yer alan bir grup subay ülke yönetimine el koymuştur. Darbe gerçekleştirildikten sonra yayınlanan bildiri ile darbenin gerekçesi "1924 Anayasasının öngörmüş olduğu demokratik düzeni içine düştüğü buhrandan kurtarmak" olarak açıklanmıştır. Darbeciler öncelikle çıkardıkları 1 sayılı yasa ile 1924 Anayasasının bazı hükümlerini ilga ederek geçici bir anayasa yürürlüğe koymuş ve hemen yeni anayasa yapım süreci için İlim Heyeti olarak bilinen İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerini yeni bir anayasa hazırlamak üzere görevlendirmişlerdir. İstanbul Üniversitesi Komisyonu'nun hazırlamış olduğu metnin kamuoyundan tepki alması ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından alternatif bir metin ortaya çıkması üzerine darbeciler Kurucu Meclis oluşturulmasına karar vermiş ve 1961 Anayasası bu Kurucu Meclis tarafından hazırlanmıştır.

1961 Anayasasını hazırlayan Kurucu Meclis iki kanattan meydana getirilmiştir. Bir tarafta genel oya dayalı demokratik ve eşitlikçi bir temsilin öngörülmediği, aydın kesimlerin ağırlıklı olarak yer aldığı ve diğer toplumsal kesimlerinin (özellikle Demokrat Parti eski üye ve taraftarları) temsil edilmediği Temsilciler Meclisi, diğer tarafta ise darbeyi gerçekleştirenlerin yer aldığı Milli Birlik Komitesi. Bu nedenle her iki kanadın oluşum biçimi demokratik teori ve anlayıştan uzaktır (Tanör, 2019: 373).

1961 Anayasası'nın yapılışı esnasında izlenen yöntemler Türk anayasal hareketleri içinde bazı ilkleri de içinde barındırmaktadır. Bunlardan en önemlisi anayasanın yürürlüğe girişi esnasında yapılan halkoylamasıdır. Anayasa, Kurucu Meclis tarafından son haline getirildikten sonra halkoylamasına sunulmuş ve %61,7 gibi bir evet oyuyla kabul edilmiştir (YSK, 2024a).

Anayasanın hazırlanması esnasında Temsilciler Meclisi adıyla bir meclisin varlığına ve yürürlüğe girişi için bir halkoylaması usulüne yer verilmiş olmasına rağmen askeri rejim döneminde hazırlanması, demokratik temsil ilkesine yer verilmemesi, demokratik meşruiyet sağlamak amacıyla halkoylamasına gidilmesi ve belki de en önemlisi yukarıdan aşağıya hazırlanmış olması bu anayasanın hiyerarşik yöntemle hazırlandığını göstermektedir.

1961 Anayasası, yapıldıktan kısa bir süre sonra 1971 ve 1973 yıllarında köklü değişikliklere maruz kalmış ve anayasaya eklenen veya ilga edilen maddelerle toplumsal ve siyasal hayatta yeni sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 12 Eylül 1980 tarihinde ordu bu sorunların çözümü için ülke yönetimine bu kez emir komuta zinciri içerisinde müdahale etmiş ve 1961 Anayasasını tümünden ortadan kaldırmıştır.

İktidara el koymuş olan Milli Güvenlik Konseyi (MGK), yeni bir anayasa yapımı için yine bir Kurucu Meclis öngörmüş ancak bu kez Kurucu Meclis'in oluşumunda hiçbir demokratik usule yer vermemiştir. 1982 Anayasası'nı hazırlayan Kurucu Meclis, Danışma Meclisi ve MGK'dan oluşturulmuş, Danışma Meclisi üyelerinin 40'ı doğrudan, 120'si ise her ilin valisi tarafından gösterilen o ilden belirlenen üye sayısının üç katı kadar aday arasından MGK tarafından belirlenmiş ve hiçbir siyasal parti temsilcisi bu meclise alınmamıştır. Danışma Meclisi'nin yetkileri MGK'ya nazaran oldukça sembolik nitelikte kalmış ve anayasanın maddelerine ilişkin yapılan görüşmeler esnasında gerçek anlamda bir demokratik yöntem ortaya konamamıştır. Ayrıca, Kurucu Meclis'in her iki kanadı arasında ortaya çıkabilecek görüş ayrılıkları noktasında çözüm de sunulmamış, MGK Danışma Meclisi'nin hazırlamış olduğu tasarı üzerinde değiştirme veya reddetme noktasında tam yetkili sayılmıştır.

1982 Anayasası'nın yürürlüğe girişi için halkoylamasından bahsediliyor olsa da bu gerçek anlamda bir halkoylaması değil, plebisittir. Çünkü yapılan oylama öncesi, anayasanın tanıtımı için tek taraflı bir kampanya yürütülmüş, anayasayı eleştirmek yasaklanmış ve Cumhurbaşkanlığı seçimi ile 1982 Anayasası referandumu birleştirilmiştir. Ayrıca halkoylaması sonucunda anayasanın kabul edilmemesi halinde ne olacağına ilişkin alternatif bir durum da ortaya konmamış, tepeden inmece bir anlayışla hazırlanan anayasa bu şartlar altında %91,3 gibi bir evet oyuyla kabul edilmiştir (YSK, 2024b).

Askeri vesayetin en üst düzeye çıkartıldığı 1982 Anayasası'nın temel felsefesi, hiyerarşik yönetime uygun devlet seçkinlerinin değerlerini ve menfaatlerini korumak, seçilmiş meclislere, siyasal partilere ve sendikalara güvensizliktir. Sivil topluma ve dahası sivil bürokrasiye de olan güvensizlik yeni kurumların oluşturulması ile hürriyetçi demokrasi modelini ortaya çıkarmıştır. Ancak bu model liberal demokrasiden ziyade elitist/seçkinci bir demokrasi öngörmektedir (Karadağ, 2023: 175).

1982 Anayasasının yapımı ve yürürlüğe girişi esnasında izlenen yöntem genel olarak değerlendirildiğinde; önceki anayasaların yapım usulü olan hiyerarşik yöntemin bu anayasa yapımında da tercih edildiği görülmektedir. Çünkü anayasayı yapan iradenin amacı, toplumsal barış doğrultusunda demokratik, özgürlükçü ve eşitlikçi bir anayasa ortaya koymak olmamış, tam aksine temel hak ve hürriyetlerin oldukça sınırlandırıldığı, devlet merkezli bir demokrasi modeli hayata geçirmek hedeflenmiştir.

Anayasa Yapımında Müzakereci Demokrasi

Çağımızın maymuncuk anahtarı niteliğinde olan demokrasi, devletlerin modern dünya düzeni içerisinde yer alabilmeleri için olmazsa olmaz bir unsur haline gelmiştir. Yönetim biçimleri demokrasi ile bağdaşmayan hatta anayasalarında komünizm ideolojisi barındıran devletler bile (Çin Halk Cumhuriyeti, Kuzey Kore vb.) demokrasiyi çağdaş bir yönetim şekli olarak kabul etmekte ve kendilerini demokratik halk cumhuriyeti olarak adlandırmaktadır (Bayra, 2022: 660).

Demokrasi kavramına ilişkin birçok tanımlama mevcuttur. Duverger (1993: 453) demokrasiyi yönetilenlerin yöneticileri dürüst ve serbest seçimler aracılığıyla belirlediği bir rejim olarak görürken, Lipset (1964: 25) halkın siyasal iktidar amacıyla yarış içerisinde girenler arasında seçim yapma şansının bulunduğu sosyal bir mekanizma olarak tanımlamıştır. Günümüzün önemli siyaset bilimcilerinden Sartori (2014: 353) ise demokrasiyi siyasal iktidarın yarışmacı bir usulle yenilenmesi olarak belirtmiştir. Üzerinde uzlaş sağlanan en genel tanımı ile demokrasi "halkın, halk için, halk tarafından yönetilmesi"ni ifade eden ve bir yönetim şekli olarak halkın karar almada söz sahibi olmasını ifade etmektedir. Bir ideal olarak halkın kendi kendini yönetmesini öngören demokrasi, aynı zamanda yönetilenler ile yöneticilerin özdeşliğini de ortaya koymaktadır (Kelsen, 2019: 22).

Demokrasinin ilk halinin, Antik Yunan dönemindeki Polislerde görüldüğü genel kabul edilmekle birlikte bugünkü demokrasi anlayışından oldukça farklı olduğu bilinmektedir. Zira Antik Yunan döneminde poliste yer alan "demos" sınırlı bir vatandaşlık anlayışını içermekte ve sadece erkekleri kapsamaktaydı. Polis'de kadınlar, özgürlüklerinden yoksun olan köleler ve siyasal bir özne olarak görülmeyen meteikoslar hiçbir zaman demos içerisinde yer almamış ve geniş halk yığınlarını dışarıda bırakan elitist/seçkinci bir demokrasi modeli uygulanmıştır (Tilly, 2014: 26). Buna rağmen, demos içerisinde bulunan vatandaşlar siyasal açıdan eşit birer özne konumunda yer almıştır. Polisi ilgilendiren kararlar, Ekklesia denilen meclislerde eşit bireylerin birbirini dinlemesine, ikna etmesine ve düşüncelerini serbest biçimde açıklamasına bağlı olarak ortaya çıkmıştır (Minogue, 2002:16).

Antik Yunan döneminin yönetim anlayışı olan doğrudan demokrasinin uygulanabilirliği, toplumların ve kurumların zamanla gittikçe karmaşık bir yapıya dönüşmesi ve tüm bireylerin siyasal birer özne haline gelerek karar alıcı sayısında yaşanan artış nedeniyle imkânsız hale gelmiştir (Knopff, 1998: 688). Bu nedenle doğrudan demokrasi modeli yerine temsil mekanizması hayata geçirilerek temsili demokrasi modeli uygulanmaya başlanmıştır (Lipson, 1984: 16). Temsili demokrasinin temel amacı, karar alma mekanizmasını geniş halk kitlelerine ulaştırmak değil, çoğunluk iradesinin ortaya konarak yöneticilerin aldıkları kararlara meşruiyet sağlamaktır (Mouffe, 2002: 29). Temsili demokrasinin anahtar kavramı olan temsil, başkaları adına irade açıklayarak işlem yapabilme yetkisini içermektedir. Bu yetkiyi siyasal alanda meşru kılan ise temsilciyi belirleyenlerin gerçekleştirdiği seçimlerdir (Nacak, 2014: 196). Dolayısıyla temsili demokrasi, egemenlik yetkisinin halk tarafından seçilen temsilciler eliyle kullanılmasına imkân sağlayan demokrasi modelidir (Şaylan 1998: 395). Bu modelde temsilcilerin kendi düşüncelerinden ziyade kendisini temsilci tayin etmiş olanların düşüncelerini ve beklentilerini dile getirmesi beklenmektedir (Arblaster, 1999: 120). Temsili demokrasi modelinde genel irade, egemenlik yetkisinin bizzat yönetilenler tarafından kullanılması ile değil, onların onaması/rızası ile ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle temsili demokrasi düşüncesi, yönetilenlerin sınırsız ve aracısız karar alması yerine hukukun üstünlüğünün ön plana alındığı ve temsilcilerin seçimler aracılığıyla hesap vermesi fikri üzerine inşa edilmiştir.

20. yüzyılda yaşanan büyük toplumsal ve siyasal dönüşüm temsili demokrasi anlayışının da eleştirilmesine sebep olmuştur. Özellikle temsili demokrasinin gerçek anlamda birer halk yönetimi olup olmadığı konusunda şüpheler bulunmaktadır. İlk olarak temsili demokrasinin vazgeçilmez öğeleri arasında yer alan seçimlerin ve temsili kurumların yönetilenler ile yönetilenler arasındaki rıza ve sorumluluk bağını ne derece karşıladığı sorgulanmaya başlanmıştır. Temsili demokrasi ile yönetilen modern toplumlarda uygulanan seçim sistemlerinin çoğunlukçu bir yapıya sebebiyet vererek azınlıkların temsil edilemeyişi ve seçilen temsilcilerin seçildikten sonra halkın iradesini gerçek anlamda ortaya koyup koyamadıkları tartışılmaktadır. İkinci olarak temsili demokrasilerde halkın yalnızca seçim dönemlerinde siyasal bir rol oynayıp diğer sürelerde pasif kalması sürecin demokratikliğini sorgulatmaktadır. Yönetilenlerin bir sonraki seçimlere kadar temsilcilere müdahale edememesi, temsilcilerin kendilerini seçen seçmenlerden bağımsız hareket etmelerine imkân sağlarken, temsilcilerin verdikleri kararlar ile halkın beklentileri arasında gittikçe artan bir farklılaşma ortaya çıkabilmektedir (Nacak, 2014: 198). Ayrıca seçim kampanyaları sırasında belirli grupların temsilcilere sağladıkları finansal destek halk iradesinin ortaya çıkması önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Bu da demokratik sürecin tarafsızlığını ve temsilciler arasında yürütülen şartların eşitliğini bozmaktadır. Bir başka eleştiri, vatandaşların seçimlerde göstereceği düşük ilgidir. Halkın seçimlere düşük katılımı söz konusu olduğunda iktidarın demokratik meşruiyeti zayıflamaktadır. Temsili demokrasilerde siyasal temsil ve katılımı sağlayan en önemli araç olan siyasal partilerin zamanla araç olmaktan çıkarak bir amaca dönüşmüş olmaları da uygulamada siyasal sistemin işleyişi ve eşit siyasal katılımın sağlanması açısından büyük sorunlar ortaya çıkarmaktadır (Sağır, 2004: 6).

Temsili demokrasiye yönelik getirilen tüm eleştiriler temsili demokrasinin bir meşruiyet krizi yaşadığını ve daha demokratik bir sistem inşası için vatandaş katılımının, çoğulculuğun ve çok kültürlülüğün esas alındığı müzakere süreçlerine dayalı kararların alındığı alternatif demokrasi modellerine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Temsili demokrasiye alternatif olarak sunulan modellerden birisi de müzakereci demokrasi modelidir.

Müzakereci demokrasi kavramı ilk kez Joseph M. Bessette (1980: 104) tarafından kullanılmış ve meşruiyeti sorgulanan temsili demokrasinin eksikliklerinin giderilerek demokratikleştirilmesi amacıyla ortaya konmuştur. Müzakereci demokrasi, özellikle temsili demokrasinin katılımcılık yönünün yeniden dizayn edilerek karar alma süreçlerinde vatandaşların katılımını sağlamaya yönelik geliştirilmiş bir modeldir. Modelin özü, çoğulculuğun önemsenip kamusal alanın genişletilerek bu alanda yer alan tüm farklı kesimlerin kendilerini ifade etmesine olanak sağlayan bir müzakere süreci içerisinde ortak bir uzlaşma etrafında karar alınmasına dayanmaktadır. Burada yer alan müzakere kavramı ile açıklanmak istenen, herhangi bir konu hakkında karar alınmadan önce konu ile ilgili tüm kesimlerin kendi düşüncelerini açıklayacakları ve diğer kesimleri ikna etmeye yönelik sürdürecekleri istişare sürecidir (Gülenç, 2010: 168). Bu açıdan müzakere, diğer kesimlere karşı argümanlara dayalı gerekçe sunarak var olan uyumsuzlukları çözenin ve çatışmaları gidermenin bir yolunu bulma arayışıdır (Sanders, 1997: 347). Müzakereci demokrasi modeli, kamusal alan aracılığı ile farklılıklar arası bir tartışma zemini hazırlamaya dayalıdır. Bu amaçla sivil toplum iletişimsel akılcılıkla belirlenen normlar üzerine inşa edilmiştir ve demokratik yönetim katılımcı devlet ile sivil toplum ilişkisi olarak tanımlanmıştır (Keyman, 1999: 144). Cohen (1999: 67-91) müzakereci demokrasiyi; tartışma koşullarının olduğu bir ortamda vatandaşların eşit şartlar altında kamusal sorunlara ilişkin değerlendirmelerde bulunduğu demokratik bir süreç olarak görmektedir. Bu bakış açısı ile müzakereci demokrasinin temel hedefi vatandaşlık anlayışının geliştirilerek kamusal söylemin doğasının işler hale getirilmesi ve siyasal iradenin ortaya çıkarılmasıdır (Weeks, 2000: 361).

Müzakereci demokrasi modelinin temeli, Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı ve kamusal alan teorisine dayanmaktadır. Habermas'ın ortaya koyduğu müzakereci demokrasi yaklaşımının temel amacı, temsili demokrasinin klasik kavramlarını iletişimsel anlamda yeniden düzenleyerek temsili demokrasinin açmazlarını ortadan kaldırmaktır. Habermas (2017: 41), toplumsal bütünleşmenin devletin organları arasında değil farklı kaynaklar arasında yeni bir denge kurulması ile sağlanabileceğini belirtmektedir. Bu doğrultuda hedef, liberal demokrasinin özerkleşmiş egemenlik sistemini ortadan kaldırmak değil, sistemin zorlayıcı tarafları önünde bireylerin kişisel yaşam alanlarını istismar etmesine karşı bir engel oluşturmaktır.

Habermas'a göre (2005:386), demokratik bir toplumda geçerli olan kurallar eşit vatandaşlar arasında gerçekleştirilecek olan kamusal tartışmanın bir ürünü olarak ortaya çıkabilir. Bunun gerçekleşebilmesi, herkesin katılımına ve kendi düşüncelerini özgür bir biçimde açıklamalarına imkân verecek bir kamusal alanın varlığına bağlıdır (Gaus, 2003: 123, akt: Erdoğan, 2012: 29). Kamusal alanın yeniden var edilebilmesi ancak iletişimsel eylem aracılığı ile gerçekleştirilebilir. İletişimsel eylem, söz ile sınırlı olmayan

ancak sözle koordine edilen bir eylem biçimini öngörmektedir (Yıldırım, 2006: 249). Bu kapsamda iletişimsel eyleme geçen ve müzakere sürecine dâhil olan katılımcılar kişisel çıkarlarını değil ortak iyiyi ön planda tutarlar. Ayrıca, kendi sınıfsal, sosyo-ekonomik ve kültürel arka planlarından bağımsız bir şekilde hareket ederler. Bu şekilde, müzakere masasında herhangi bir önyargıdan arınmış bir şekilde yer alırlar. Bu tür bir müzakere ortamı, Habermas'a göre kamusal iyinin oluşması için bir zemin oluşturur (Atagül, 2017: 47). Habermas'a göre kamusal sorunların müzakereci demokrasi aracılığı ile ele alınması bütüncül karar alma mekanizmalarını da geliştirerek vatandaşların toplumsal hayatta aktif bir rol almasına olanak tanıyacaktır (Pennington, 2003: 725).

Müzakereci demokrasi, doğrudan demokrasi uygulamasının bir versiyonu olarak toplumu oluşturan vatandaşların ilgi konu hakkında bilgilendirildiği, birbirleri ile bilgi alışverişinde bulunabildikleri, siyasi karar alma süreçlerine katılarak kendi düşüncelerini açıkladıkları söylemci sosyopolitik bir sistemdir (Tunç, 2008: 1125; Sitembölükbaşı, 2005: 147). Bu nedenle müzakereci demokrasi modeli siyasal görüşme merkezlidir ve empati içerir. Modelde siyasal görüşme, vatandaşların önceden belirlenmiş bir gündem ve amaç olmaksızın isteğe bağlı olarak yürüttükleri bilgi alışverişi ve tartışma sürecidir. Bu süreç özel alanda yürütülmekle birlikte elde edilen çıktılar siyasal sistemi beslemektedir (Kim vd., 1999: 369). Müzakereci demokrasi modeli yalnızca karşılıklı görüşme anlamı içermemekte, görüşmeler sonunda siyasal sorunlara çözümler aramaktadır. Müzakere ile amaç, önceden belirlenmiş bir faydaya ulaşmak değil, ortak bir faydayı bulmaktır. Bu ortak fayda müzakere sürecinde keşfedilmemekte sadece şekillenmektedir (Knight ve Johnson, 1994: 286).

Müzakereci demokrasi modelinin diğer alternatif demokrasi modellerinden en önemli farkı, farklılık arz eden kesimlerin karar alma süreçlerine doğrudan katılımı ve bunun demokrasinin bir zorunluluğu olarak görülmesidir. Bu sayede kendilerinin temsil edilmediğini düşünen gruplar müzakere sürecine katılarak kendi düşüncelerini gündeme getirebilmektedirler (Zabunoğlu, 2017: 797). Müzakereci demokrasinin temel dayanağı da zaten hiçbir kimsenin farklı düşünceleri önceden bilemeyeceği ve hiçbir kimsenin herkesi ilgilendiren ve etkileyen bütün bilgilere tek başına sahip olamayacağıdır (Benhabib, 1999: 107).

Müzakereci demokrasi, liberal temsili demokrasiye alternatif olarak sunulan bir model olmakla birlikte temsili demokrasiyi tamamen yok saymamakta veya onu ortadan kaldırmayı amaçlamamaktadır. Müzakereci demokrasi modeli vatandaş forumlarının tasarlanmasından karar alma süreçlerinin iyileştirilmesine yönelik uygulamaların temsili demokrasi sürecine uyumlaştırılmasını ön plana çıkaran bir anlayıştır (Karakoç ve Özden, 2020: 590). Bu bağlamda müzakereci demokrasinin katılım anlayışı bir toplumda yalnızca karar alma öncesi var olan tercihleri bir araya getirip uzlaştırmanın bir aracı değil, süreç içerisinde yeni fikirlerin ve kurumsal çözümlerin ortaya konulmasına imkân verecek bir fırsattır (Gönenç, 2011: 5-6).

Son yıllarda müzakereci demokrasi modeli kullanılarak gerçekleştirilen bazı önemli projeler bulunmaktadır. Bu projeler içerisinde özellikle Güney Afrika ve İzlanda'da gerçekleştirilen yeni anayasa yapım süreci dikkat çekicidir.

Güney Afrika'da 1997 yılında yürürlüğe giren anayasa, hazırlanışı bakımından günümüzün en demokratik ve en katılımcı anayasaları arasında gösterilmektedir. Bölünmüş bir toplumun evrensel hukuk kurallarını kendi değerleri ile içselleştirerek bir toplum sözleşmesi haline getirebildiğini kanıtlayan Güney Afrika, anayasa hazırlama sürecinde müzakereci demokrasinin temel ilkelerini prensip haline getirmesiyle demokratik bir anayasaya kavuşmuştur.

Güney Afrika'da beyazların yönetimine dayalı ayrılıkçı Apartheid rejimine karşı başlatılan direniş 1990'ların başında rejimin yıkılması ile son bulmuş, 1994 yılında gerçekleştirilen ilk demokratik seçimler sonucunda galip gelen Afrika Ulusal Kongresi (ANC) lideri Nelson Mandela parlamentoda yer alan en büyük ikinci parti olan Ulusal Parti (NP) ile yeni bir anayasa yapımı konusunda müzakere sürecini başlatmıştır. Seçim sonuçlarına göre oluşan parlamento önce iki yıllık bir süre içinde yeni bir anayasa yapmak amacıyla bir Kurucu Meclis oluşturmuştur. Ayrıca çalışmaların hızlı yürütülebilmesi için Kurucu Meclis İdaresi öngörülmüş ve parlamentoda bu çalışmalarını yürütmek üzere Anayasa komitesi ile bu komiteye bağlı olarak görev yapacak alt komiteler kurulmuştur. Alt komiteler anayasanın hazırlanmasında vatandaşların katılımını esas alan çeşitli iletişim faaliyetlerini yürütmekle görevlendirilmiştir. Bu kapsamda medya kampanyası başlatılarak reklamlar aracılığı ile tüm toplumsal kesimlere ulaşılmaya çalışılmış, vatandaşların düşüncelerini aktarmaları için dilekçeler toplanmış, Kurucu Meclis üyelerinin yürüttükleri çalışmaları kamuoyuna açıkladıkları sempozyumlar düzenlenmiştir. Sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin de destekleriyle sempozyumlar esnasında atölye çalışmaları gerçekleştirilerek katılımcıların anayasada bulunması istedikleri belirli temalar üzerinde müzakere etmelerine olanak sağlanmıştır.

Sempozyumlar sonucunda ortaya çıkan konu başlıkları konusunda uzman kişi ve kurumlarla paylaşılmış, bu kişi ve kurumların da değerlendirmeleri için toplantılar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kamuoyunun bilgilendirilmesi amacıyla "Anayasal Diyalog" adı altında bir bülten hazırlanarak dağıtılmıştır (Sak ve Özçer, 2007: 3-5). Bunun yanı sıra özellikle televizyon ve radyo gibi medya araçları kullanılarak halkın anayasal okuryazarlığı artırılmaya çalışılmıştır. Kurucu Meclis tarafından oluşturulan internet sayfası aracılığı ile yeni anayasa için gerçekleştirilen tüm çalışmalar ve haberler tüm kamuoyuna ve vatandaşlara açıklanmıştır. Yapılan tüm çalışmalar sonucunda hazırlanan anayasa taslak metni için yeni bir aşamaya geçilmiş ve bu kez taslak metin tartışmaya açılmıştır. Bu aşamada da halkın yeniden katkı yapması beklenmiş, televizyon ve radyo programları ile anayasa taslağı bilgilendirme süreci devam etmiştir. Tüm bu süreç boyunca halktan yaklaşık 2 milyon öneri toplanmış ve 68 konu başlığı belirlenmiştir (Yokuş, 2022: 22).

Yeni bir anayasa yapımı için oluşturulan Güney Afrika Kurucu Meclisi, anayasa taslak metnini 8 Mayıs 1996 tarihinde onaylamış ve Anayasa Mahkemesi denetimine sunmuştur. Anayasa Mahkemesi yaptığı inceleme sonucunda anayasada yer alan temel hak ve özgürlükler başlığı altındaki bazı konular ile merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında yetki ve görev paylaşımı konularının yeniden düzenlenmesi için Kurucu Meclis'e anayasa taslak metnini iade etmiştir. Kurucu Meclis, Anayasa Mahkemesi'nin belirtmiş olduğu gerekçeler ışığında anayasa taslak metnini yeniden düzenleyerek bir kez daha Anayasa Mahkemesine

göndermiş, Anayasa Mahkemesi'nde kabul edilen anayasa değişikliği 10 Aralık 1996 tarihinde Cumhurbaşkanı'nca imzalanmış 4 Şubat 1997'de yürürlüğe girmiştir.

Bir başka önemli müzakereci demokrasi projesi İzlanda'da yaşanmıştır. İzlanda, 2008 yılında yaşadığı ekonomik krizden çıkabilmek amacıyla 2009 yılında gerçekleştirilen parlamento seçimleri sonrasında yeni bir anayasa yapım sürecine girmiştir. Seçimler sonrası göreve başlayan İzlanda hükümeti, 1944 tarihli Anayasa'nın değiştirilmesi için danışma niteliğinde işlev görecektir bir Anayasa Meclisi kurulmasını içeren kanun teklifini Parlamento'ya sunmuş ve bu teklif 16 Haziran 2010 tarihinde kabul edilmiştir. Kabul edilen Kanun'a göre Anayasa Meclisi, yeni yapılacak anayasanın temellerini, yasama, yürütme ve yargı organları ile bu organların görev ve yetkilerini belirleyecek, seçimlere ve seçim bölgelerine ilişkin düzenlemeleri tasarlayacak, ayrıca anayasanın referanduma sunulması halinde gerçekleştirilecek referanduma halkın katılımını sağlamaya yönelik gerekli çalışmaları yapacaktır.

Anayasa Meclisi tarafından hazırlanacak olan anayasa değişiklik teklifi bu mecliste görüşülüp kabul edildikten sonra parlamentoya sunulacaktır. Ancak Anayasa Meclisi seçimleri gerçekleştirilmeden önce İzlanda vatandaşları arasından rastgele seçilecek 1000 kişinin katılımı ile yeni anayasanın temel ilkelerini belirlemeye yönelik müzakere süreçlerini içeren Ulusal Toplantı gerçekleştirilmesi öngörülmüş, bu faaliyetleri yürütmek üzere de Hazırlık Komitesi kurulması kararlaştırılmıştır (Thorarensen, 2016: 244).

İzlanda'da yeni bir anayasanın hazırlanması sürecinde ilk aşama olan Ulusal toplantı için ülke genelinden nüfus kayıtlarına göre cinsiyet ve meslek faktörü göz önünde bulundurularak 950 katılımcı rastgele seçilmiş ve 6 Kasım 2010 tarihinde ulusal toplantı yapılmıştır. Toplantı, her biri ortalama 8 katılımcıdan oluşan 128 yuvarlak masa etrafında gerçekleştirilmiş, müzakere süreçlerinde katılımcıların en sık kullandıkları kelime grupları masa moderatörleri tarafından kayıt altına alınarak ana temalar oluşturulmuştur (Reybrouck, 2022: 121-122).

İzlanda Parlamentosu tarafından kabul edilen Anayasa Meclisi Kanunu'na göre; Anayasa Meclisi için seçilecek üyeler milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından doğrudan doğruya seçmenlerden tarafından belirlenecek, Devlet başkanı, milletvekilleri, bakanlar, Anayasa Komisyonu ve Organizasyon Komitesi üyeleri aday olamayacaktır. Ulusal Seçim Komisyonu adaylara ait bilgileri, seçimler için hazırladığı dokümanları, seçimlerde kullanılacak oy pusulalarına ait bilgileri ve seçim usullerini içeren dokümanları İzlanda Adalet ve İnsan Hakları Bakanlığı'na ait web sitesinde yayınlamıştır (Yargıç, 2014: 55). Ayrıca adayların kendilerini tanıtmaları için Ulusal Yayın Servisi tarafından radyo programları düzenlenmiştir. Anayasa Meclisi üyelik seçimleri 27 Kasım 2010 tarihinde gerçekleştirilmiş, seçimlere % 36'lık bir katılım oranı sağlanarak 523 aday arasından 25 üye belirlenmiştir (Çağ, 2013: 80). Seçimler yapıldıktan sonra İzlanda Yüksek Mahkemesi'ne Anayasa Meclisi üyelik seçimlerinin hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle başvuruda bulunulmuş, Yüksek Mahkeme de bu başvuruyu kabul ederek seçimleri iptal etmiştir.

Seçimlerin iptali sonrasında İzlanda Parlamentosu anayasa sürecinin yürütülebilmesi için yeni bir seçim yapmak yerine Anayasa Meclisini Anayasa Konseyine dönüştürmüş ve Anayasa Meclisi seçimlerinde belirlenmiş olan üyeleri bu

konseye atamıştır (Gylfason, 2012). Parlamento tarafından atanan Anayasa Komitesi, Ulusal toplantı sonucunda belirlenen temel ilkeleri bir rapor haline getirmiş ve 2010 yılında Anayasa Konseyi'ne sunmuştur. Anayasa Konseyi bu rapor ışığında bir ön taslak hazırlamış ve bu ön taslağı kendi internet sayfasında ilan ederek tüm İzlanda halkından görüşlerini belirtmelerini istemiştir. Ayrıca Anayasa Konseyi'nin tüm çalışmaları sosyal medya platformlarında paylaşılmış, Konsey toplantıları canlı olarak aktarılmıştır.

Anayasa Konseyi çalışmalarını tamamlayarak hazırlamış olduğu anayasa taslak metnini oybirliği ile kabul etmiş ve anayasa önerisi olarak parlamentoya sunmuştur. İzlanda Parlamentosu anayasa önerisini kendi içinde değerlendirmek için Anayasa ve İzleme Komitesi oluşturmuş ve bu süre içerisinde yine İzlanda halkının görüş ve düşüncelerini talep etmiştir. Parlamento, inceleme ve değerlendirme sonrasında anayasa önerisinin istişari referandumla sunulmasına karar vermiştir (Thjodaratkvædi, 2012). İstişari referandumda seçmenlere 6 soru yöneltilmiş hepsi evet oyu ile kabul edilmiştir. Bundan sonraki süreç tamamen İzlanda parlamentosunun inisiyatifine kalmış ve anayasa değişikliği parlamento aşamasında sekteye uğramıştır. Çünkü yürürlükte bulunan İzlanda Anayasasına göre anayasa değişiklik önerilerinin kabul edilebilmesi için parlamento seçimlerinin yenilenmesi gerekmektedir. Yapılan parlamento seçimleri sonucunda anayasa değişikliğini destekleyen partilerin oy oranları düşmüş, anayasa değişikliğine karşı çıkan partiler iktidar olmuştur. Anayasa değişikliğine ilişkin parlamentoda yapılan oylamada da taslak reddedilerek yapılan tüm çalışmalar sonuçsuz kalmıştır.

İzlanda yeni bir anayasa yapım sürecini başarıya ulaştıramamış olsa bile e-demokrasi pratiğini hayata geçiren önemli bir ülke olarak interneti müzakereci demokrasinin uygulanabilir hale gelmesinde bir araç olarak kullanmıştır.

Türkiye'de Yeni Bir Anayasa Yapımı Sürecinde Müzakereci Demokrasi Denemesi: TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu (2011-2013)

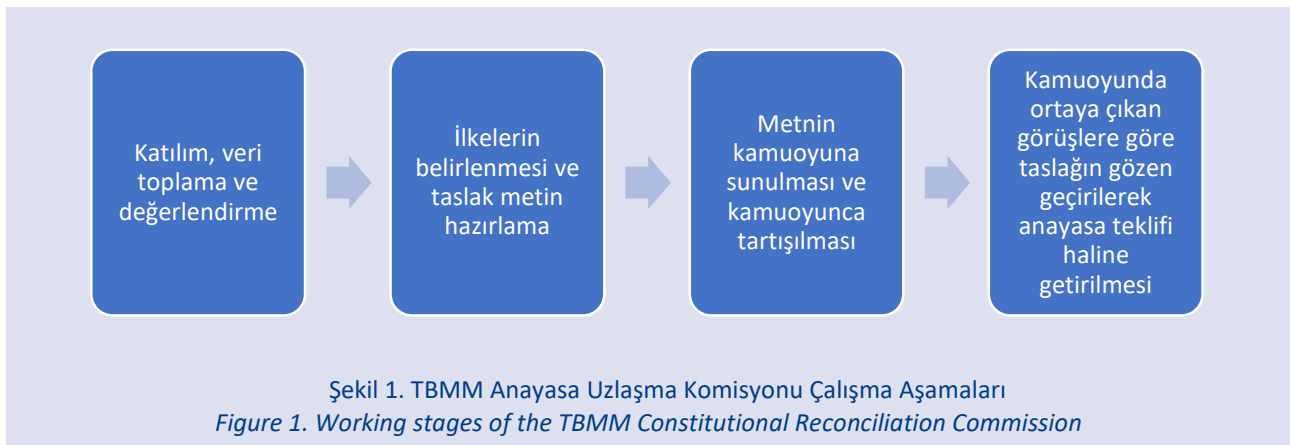
Türkiye'nin uzun yıllar hayalini kurduğu yeni bir anayasa yapım sürecine, 12 Haziran 2011 tarihinde gerçekleştirilen TBMM 24. dönem Milletvekili seçimleri sonrasında hız verilmiştir. Yeni bir anayasa yapımı için parlamentoda grubu bulunan tüm siyasi partilerin eşit şekilde temsiline dayanan (her siyasi partiden 3 üye) TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu oluşturulmuştur. İlk toplantısını 19 Eylül 2011

tarihinde dönemin Meclis Başkanı Cemil Çiçek başkanlığında gerçekleştiren Anayasa Uzlaşma Komisyonu, bu toplantısında anayasa hukuku alanında uzman akademisyenlere de yer vermiş ve yeni anayasanın yapımı için izlenecek yöntemi belirlemiştir. İlk aşamada Anayasa Uzlaşma Komisyonu Çalışma Usulleri adıyla bir Komisyon İktüzüğü kabul edilerek çalışmalar bu tüzüğe göre yürütülmüştür (Barın, 2016: 9).

Anayasa Uzlaşma Komisyonu Çalışma Usulleri'ne göre komisyonun görevi; yeni bir anayasa yapım sürecinde bu süreci yönetmek ve taslak metin oluşturmaktır (Md. 2). Komisyon Başkanı TBMM Başkanı olup, başkanın bulunmadığı toplantılara görevlendirdiği komisyon üyelerinden biri başkanlık etmektedir (Md. 3). Komisyon haftada en az 2 kez toplanmakta gerektiğinde daha fazla sayıda toplantı yapabilmektedir (Md. 4). Komisyon, en az 3 siyasi partinin birer üyesinin katılımı ile toplanmakta (Md 5), kararlar komisyonu oluşturan tüm siyasi partilerin ortak mutabakatı ile alınmaktadır (Md. 6). Komisyon toplantıları tutanak altına alınmakta olup, komisyon çalışmaları sona ermedikçe tutanakların kamuoyuna açıklanması yasaklanmıştır (Md. 7). Komisyona yardımcı olmak amacı ile her siyasi partinin önereceği birer uzman ile TBMM Başkanlığınca görevlendirilecek birer uzmandan oluşan teknik heyet oluşturulmuştur (Md. 8). Teknik heyet veri toplama, sınıflandırma ve verilerin analizi ile görevlendirilmiş, çalışma sonuçlarını içeren değerlendirme raporunu Komisyona sunmakla sorumlu tutulmuştur. Ayrıca Komisyon toplantılarında her siyasi partinin iki danışman bulundurabileceği, danışmanların müzakere süreçlerine dâhil olmayacağı belirtilmiştir (Md. 9). Komisyon, toplantıları basına kapalı gerçekleştirilecek, toplantıya davet edilenler dışında kimsenin toplantıya katılamayacağı kararlaştırılmıştır (Md. 10).

Komisyon çalışmalarını 2012 yılının sonuna kadar tamamlamayı hedeflemiş ve çalışmalar için 4 aşama öngörmüştür. Bu aşamalar Şekil 1'de gösterilmiştir.

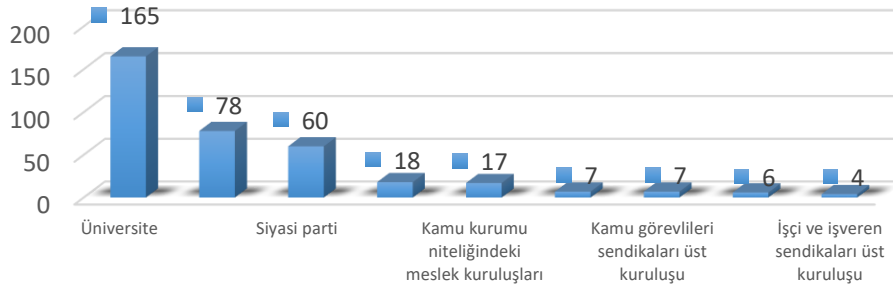
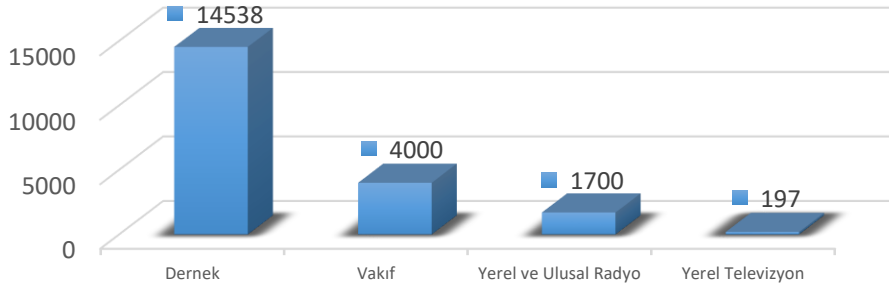
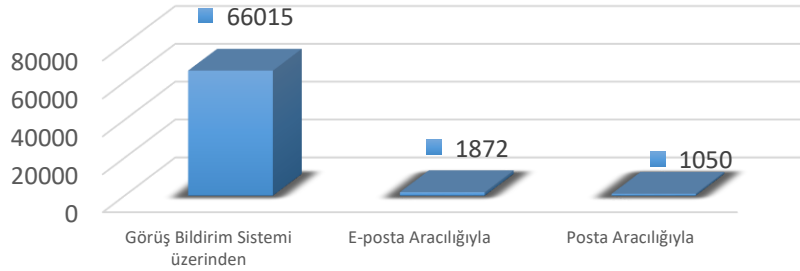
Anayasa Uzlaşma Komisyonu Çalışma Usullerine göre; Komisyonun görevi Anayasa teklifinin TBMM Genel Kurulu'nda görüşülüp kabul edilmesiyle veya komisyonu oluşturan siyasi partilerden birinin çekilmesi veya çekilmiş sayılması ile sona erecektir. Ayrıca en az üç toplantıya mazeretsiz katılmayan siyasi partinin komisyondan çekilmiş sayılacağı (Md. 15) belirtilmiştir.

Çizelge 1. Alt Temalar ve Problem Cümlesi

Table 1. Subthemes and Problem Statement

Alt Tema	Problem Cümlesi
Eşitlik	TBMM'de bulunan tüm siyasi partilerin komisyona eşit katılımı sağlanmıştır.
Diyalog ve Katılım	Tüm toplumsal kesimlerin kendilerini ifade etmelerine olanak sağlanmış, açık ve samimi diyalog yoluyla istişareler gerçekleştirilmiştir.
Şeffaflık	Karar alma süreçleri açık bir biçimde yürütülmüş, anayasanın içeriğinin nasıl ortaya çıkarıldığı tüm toplumsal kesimlerle paylaşılmıştır.
Müzakere ve Uzlaşma	Farklı siyasi görüşler arasında uzlaşma sağlanmaya çalışılmış ve karar alma süreçleri müzakere yoluyla ilerletilmiştir.
Empati ve Hoşgörü	Farklı görüşlerin ve çıkarların varlığı kabul edilmiş, empati kurma ve karşılıklı anlayışı geliştirme çabası gösterilmiştir.

Şekil 2. Posta Yoluyla İletişim Sağlanan Kurum ve Kuruluşlar
Figure 2. Institutions and Organizations Contacted via MailKaynak: https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/yeni_anayasa_sureci_bilgi_notu.docxŞekil 3. E-posta Yoluyla İletişim Sağlanan Sivil Toplum Örgütleri ve Kuruluşlar
Figure 3. Non-Governmental Organizations and Organizations Contacted via EmailKaynak: https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/yeni_anayasa_sureci_bilgi_notu.docxŞekil 4. Vatandaşlardan Komisyona Ulaştırılan Görüş Sayısı
Figure 4. Number of Opinions Submitted to the Commission from CitizensKaynak: https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/yeni_anayasa_sureci_bilgi_notu.docx

Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz yöntemi, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin araştırma konusu ile ilgili önceden belirlenmiş alt temalara göre düzenlenmesi ve yorumlanmasıdır. Bu yöntemde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunmaktır. Bu nedenle elde edilen veriler önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenir daha sonra yorumlanarak bir takım sonuçlara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 239).

Çalışmada, TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun 2011-2013 yılları arasında yürüttüğü anayasa yapım süreci, müzakereci demokrasinin temel ilkeleri göz önünde bulundurularak 5 alt temaya ayrılmış ve araştırma problemlerine göre yorumlanmıştır. Çalışma kapsamında ele alınmış olan alt temalar ve problem cümleleri Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Alt Tema 1: Eşitlik

Türkiye'nin yeni bir anayasaya olan ihtiyacının tüm siyasi partiler tarafından dile getirilmesi ile başlayan yeni anayasa yapım süreci, TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonunun oluşturulması ile resmîyet kazanmış ve tüm siyasi partiler bu süreci desteklemiştir. Çalışmaların nasıl yürütüleceğine ilişkin belirsizlik, hazırlanan çalışma usulleri ile aşılmış ve TBMM'de yer alan siyasi partilerin her birinin üçer üye ile komisyona katılımı öngörülmüştür. Ayrıca tarafsızlığı sağlamak üzere Meclis Başkanı Komisyon başkanı olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda yeni anayasayı hazırlayacak olan Komisyonun oluşumunda eşitlik ilkesi göz önünde bulundurulmuştur. Komisyon çalışmaları basına kapalı gerçekleştirildiğinden toplantılar esnasında üyeler arasında eşitlik ilkesine uyulup uyulmadığına dair bir bilgi bulunmamakla birlikte, siyasi partilerin komisyon üyelerinin yaptıkları basın açıklamalarında eşitlik ilkesine riayet edildiği belirtilmiştir. Bu açıdan toplantılarda hiçbir siyasi parti veya komisyon üyesine ayrıcalık tanınmadığı ve tüm üyelerin eşit bir biçimde müzakere süresine dâhil olduğu varsayılmıştır.

Komisyonun belirlediği çalışma aşamalarından veri toplama aşamasında sivil toplum örgütleri ve gönüllü kuruluşların yürüttükleri çalışmalarda da eşitlik ilkesine riayet edilmiştir. Bu kapsamda özellikle TEPAV'ın gerçekleştirdiği Anayasa Vatandaş Toplantılarında tüm katılımcılara eşit bir biçimde söz hakkı tanınmış ve kendilerini ifade etmelerine olanak sağlanmıştır. Toplantı süresince katılımcıların hiçbirinin yaş, cinsiyet, meslek,

sosyal statü, rütbe ve yetki gibi kriterleri bir öncelik ve ayrıcalık olarak görülmemiştir (TEPAV, 2012). Ancak bu toplantılar doğrudan TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu tarafından organize edilmemiş ve finansal destek de sağlanmamıştır.

Alt Tema 2: Diyalog ve Katılım

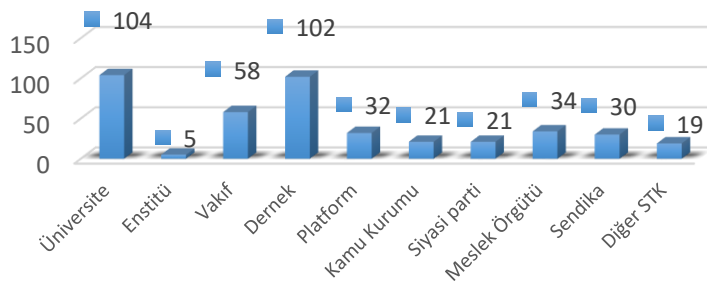
TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu, henüz çalışmalarına başlamadan önce sürecin nasıl yürütüleceği ile ilgili gerçekleştirdiği ilk toplantısında anayasa alanında uzman akademisyenlerle istişareler yapmış ve yeni anayasanın yol haritasını belirlemiştir. Yeni bir anayasa ortaya koymak amacıyla belirlenen yöntemin veri toplama aşaması için 3 alt komisyon oluşturulmuş ve her siyasi partiden birer üyenin katılımıyla toplantılar gerçekleştirilmiştir. Komisyon, 160 kurum ve kuruluşla doğrudan, 360'dan fazla kurum ve kuruluşla posta yoluyla, 20.000'den fazla dernek, vakıf ve basın organıyla e-posta yoluyla iletişim sağlamıştır (TBMM, 2014). İletişim sağlanan kurum ve kuruluşlara ait sayısal veriler Şekil 2 ve Şekil 3'de gösterilmiştir.

Ayrıca Komisyon, çalışmaları hakkında vatandaşlara ve kamuoyuna bilgi sunmak amacıyla yenianayasa.tbmm.gov.tr isimli bir web sayfası oluşturmuştur. Bu sayfada sivil toplum örgütleri ile siyasi partiler ve meslek kuruluşlarının daha önceden hazırladıkları anayasa önerileri ile yeni anayasa çalışmaları hakkında bilgilere yer verilmiştir. Aynı sayfa içerisinde vatandaşların yeni anayasadan beklentilerini ve kendi düşüncelerini açıklayabilmelerine imkân tanıyan görüş bildirme sistemi kullanıma açılmıştır. Komisyona ulaştırılan görüş sayıları Şekil 4'te gösterilmiştir.

69,000'e yakın vatandaşın görüş bildirdiği Komisyona kamu kurum ve kuruluşlarından da geri dönüşler sağlanmış, yeni anayasanın içeriği hakkında öneriler sunulmuştur. Bu önerilere ait sayısal veriler Şekil 5'te verilmiştir.

Bu görüş ve düşüncelerden ayrı olarak çeşitli STK'lar öncülüğünde gerçekleştirilen Vatandaş Toplantılarına da katılan komisyon üyeleri vatandaşlarla yüz yüze görüşmeler de gerçekleştirmiş ve toplantılar sonucu ortaya çıkan raporları komisyon görüşmeleri esnasında veri olarak kullanmışlardır.

Komisyon, veri toplama süreci boyunca toplumun tüm kesimlerine ulaşmaya çalışmış tüm görüş ve önerileri dikkatli bir biçimde inceleyerek ele almıştır. Komisyona iletilen görüş ve öneriler, uzman ekipler tarafından tasnif edilmiş ve rapor haline getirilerek komisyona sunulmuştur. Komisyonun belirlediği Çalışma Usullerinin ilk aşamasında toplumsal katılım büyük oranda sağlanmaya çalışılmıştır.

Şekil 5. Komisyona Öneri Sunan Kurum ve Kuruluş Sayısı

Figure 5. Number of Institutions and Organizations Submitting Suggestions to the Commission

Kaynak: https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/yeni_anayasa_sureci_bilgi_notu.docx

Alt Tema 3: Şeffaflık

Komisyon henüz kurulmadan önce, dönemin Meclis Başkanı tarafından TBMM’de grubu bulunan tüm siyasi partilere yeni bir anayasa hazırlamak üzere bir komisyon kurulacağı ve tüm siyasi partilerin eşit sayıda üye ile temsil edileceği bildirilmiş ve bu bilgi kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Komisyon, yeni anayasa sürecine ilişkin belirlemiş olduğu ilkeleri, çalışma usullerini ve siyasi partilerin komisyon üyelerinin kimler olduğunu hazırlamış olduğu web sitesinde kamuoyu ile paylaşmıştır. Ancak komisyon çalışmalarına yardımcı olmak üzere oluşturulan teknik ekip üyelerinin ve alt komisyon üyelerinin kimlerden oluştuğuna ilişkin bilgilere verilmemiştir.

Komisyon Başkanı Cemil Çiçek, yerel ve ulusal tüm basın yayın kuruluşlarının davet edildiği ile bir toplantı düzenlemiş, toplantıda komisyonun çalışmalarına ilişkin olarak çalışma usul ve esasların nasıl belirlendiğini, görüş alma aşamasının nasıl yürütüleceğini açıklamıştır. Bu toplantıda medya organlarından, komisyon çalışmalarına vatandaşların katılımını teşvik edecek faaliyetlere de yer vermeleri istenmiş ve toplantı tutanakları yine web sitesinde yer almıştır (Denge Denetleme Ağı İzleme Grubu, 2013: 26).

Yeni anayasa için ilk aşama olan görüş alma sürecinin 1 Kasım 2011 tarihi itibarı ile başladığı ve 30 Nisan 2012 tarihine kadar devam edeceği basın yoluyla ilan edilmiş, ilerleyen süreçte yazılı görüş verme süresi uzatılmış ancak bu bilgi kamuoyu ile paylaşılmamıştır. 2012 Ocak ayında Komisyona ulaştırılan öneriler için gizlilik kararı alınmış bir teşekkür listesi yayınlanarak bu öneriler web sayfasından kaldırılmıştır.

Komisyonun kabul ettiği Çalışma Usulleri’ne göre “Komisyon toplantıları tutanak altına alınmakta olup, komisyon çalışmaları sona ermedikçe tutanakların kamuoyuna açıklanması yasaklanmıştır” (Md.7) ve “Komisyon, toplantıları basına kapalı gerçekleştirilerek, toplantıya davet edilenler dışında kimsenin toplantıya katılamayacağı” kararlaştırılmıştır (Md. 10). Bu nedenle komisyon toplantıları hakkında bilgilere toplantılar devam ettiği sürece ulaşılamamıştır. Komisyon toplantılarının basına kapalı gerçekleştirilmesi nedeniyle komisyonda yapılan görüşmeler esnasında komisyon üyelerinin veri toplama aşamasında elde edilen öneri ve görüşleri ne derece dikkate aldıkları bilinmemektedir.

Ayrıca çalışma usullerinde komisyon başkanının toplantı bitiminde uygun göreceği içerikte açıklama yapacağı belirtilmesine rağmen süreç boyunca komisyonun farklı üyeleri tarafından farklı açıklamalar yapılmış, bu da kamuoyunun açıklamaları tam olarak anlayamamasına ve çeşitli tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur.

Komisyon, sürecin daha şeffaf yürütülebilmesi adına basın açıklamaları gerçekleştirmiş hatta Haber listesi aboneliği başlatmıştır ancak bir süre sonra kaldırılmıştır. Neden kaldırıldığına ilişkin bir açıklama da yapılmamıştır.

Komisyon’un veri toplama aşamasından sonra gerçekleştirdiği değerlendirmeye ait herhangi bir veriye de ulaşılamamıştır. Böyle bir değerlendirmenin yapıp yapılmadığı web sitesinde de yer almamış ve kamuoyu ile paylaşılmamıştır.

Komisyon tarafından kurulan web sitesi, şeffaflık ve bilgi akışı adına olumlu bir faaliyet olarak değerlendirilmesine

rağmen internet erişimi olmayan ve internet kullanamayan kesimler açısından yeterli yararı sağlayamamıştır.

2013 yılı sonunda toplantı tutanakları, TBMM Başkanlığı tarafından hazırlanan web sitesinde yayınlanmıştır. Bu tutanaklar sayesinde komisyon üyelerinin ve siyasi partilerin yeni anayasaya ait düşünceleri öğrenilmiştir. Ayrıca yazım aşamasında görüşülen 172 maddeden hangi maddeler üzerinde uzlaşma sağlanıp sağlanmadığı, uzlaşılamayan maddelere ilişkin siyasi partilerin koydukları şerhler kamuoyu tarafından görülmüştür.

Alt Tema 4: Müzakere ve Uzlaşma

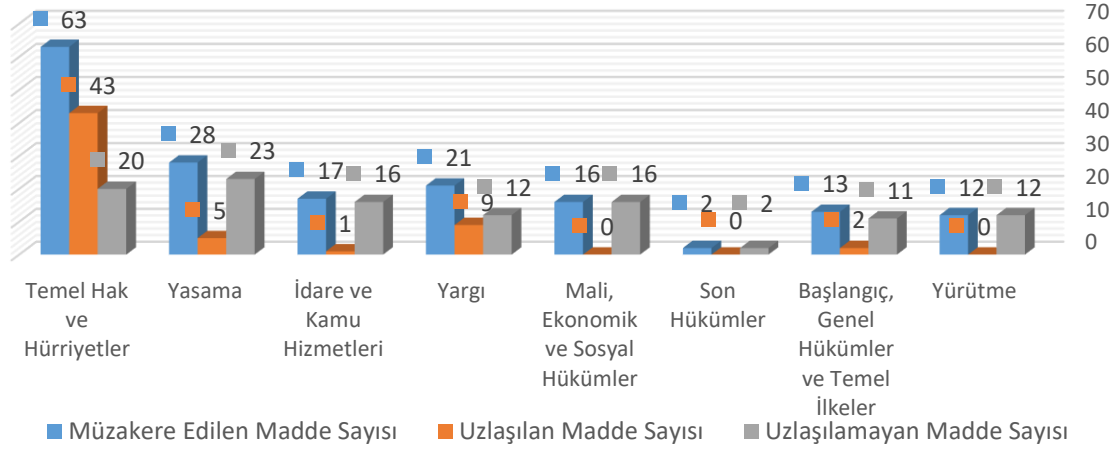
TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu tüm siyasi partilerin yeni bir anayasaya olan ihtiyacı üzerinde uzlaşma sağlanarak oluşturulmuştur. Komisyon özellikle veri toplama aşamasında tüm toplumsal kesimlerin kendilerini ifade etmelerine olanak sağlayacak araçları kullanmaya çalışmış, sivil toplum örgütleri ve medya organları vasıtasıyla yeni anayasanın temel felsefesinin neler olması gerektiği konusunda vatandaşlar arasında müzakere süreçlerini işletmeye gayret göstermiştir. Bunlardan en önemlisi TEPAV öncülüğünde düzenlenen Anayasa Platformu başlığında Türkiye Konuşuyor adlı vatandaş toplantıdır. 12 ilde 13 ayrı toplantının gerçekleştirildiği bu çalışmalara toplam 6500 vatandaş dâhil olmuş, Anayasa Uzlaşma Komisyonu üyeleri de bu toplantılarda yer almıştır.

Veri toplama aşamasının tamamlanmasının ardından başlayan yazım aşaması ile sürecin odak noktası Anayasa Uzlaşma Komisyonunun bizzat kendisi olmuştur. Komisyon yazım aşamasında 250’den fazla toplantı gerçekleştirmiş, bu toplantılar esnasında sivil toplum örgütleri ile görüşmeler yapılmıştır. Ancak komisyon görüşmelerinde sivil toplum örgütlerinin ve vatandaşların önerilerinin ne şekilde değerlendirildiği hakkında bir geri bildirimde bulunulmamış ve çalışmalar müzakere edilmemiştir.

Komisyon yazım aşamasında gerçekleştirdiği müzakere sürecine üzerinde kolay uzlaşma sağlanacak maddelerden başlamıştır. Bu kapsamda “Temel Hak ve Hürriyetler”, “Yasama”, “İdare ve Kamu Hizmetleri”, “Yargı”, “Mali, Ekonomik ve Sosyal Hükümler”, “Son Hükümler”, “Başlangıç, Genel Hükümler ve Temel İlkeler” ve “Yürütme” temel konu başlıkları sırasıyla ele alınmıştır.

Toplantıların sona ermesiyle ortaya çıkan taslak metin incelendiğinde; 172 madde üzerinde müzakere yapıldığı ve 60 madde üzerinde uzlaşma sağlandığı görülmüştür. Müzakere edilen konu başlıkları, uzlaşılan ve uzlaşılmayan maddelere ait sayısal veriler Şekil 6’da verilmiştir.

Komisyon, müzakere sürecini işletmiş olmasına rağmen, müzakerelerde sonuca varmak için belirlenen oybirliği şartı, çalışmaların sonuçsuz kalmasına sebep olmuştur. Özellikle siyasi partilerin her birinin kendilerine ait anayasa önerilerinde dile getirdikleri sınırlar müzakerelerin devam etmesine engel teşkil etmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin başkanlık sistemi önerisi, Milliyetçi Hareket Partisi’nin Türk Milletçiliği kavramına olan bağlılığı, Barış ve Demokrasi Partisi’nin özerk yönetimler isteği müzakereleri çıkmaza sokmuş ve büyük bir umutla başlayan süreç Adalet ve Kalkınma Partisi üyelerinin komisyon toplantılarına katılmaması nedeniyle sona ermiştir.

Şekil 6. Müzakere Edilen Konu Başlıkları, Uzlaşılan ve Uzlaşılmayan Madde Sayıları
Figure 6. Negotiated Topics, Number of Agreed and Non-Agreed Articles

Kaynak: <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/calismalara-iliskin-belgeler>

Alt Tema 5: Empati ve Hoşgörü

Siyasi partilerin TBMM seçimlerinden önce seçim beyannamelerinde yer verdikleri yeni anayasa taahhütleri ve komisyonun oluşumdan önce Mecliste bulunan siyasi partilerin yeni bir anayasa yapma konusundaki istekleri kayda değer bir biçimde tüm taraflara umut olmuştur. Komisyonun henüz oluşum aşamasında çalışma usullerinin belirlenirken tüm siyasi partilerin empati ve hoşgörü çerçevesinde süreci ilerletmeye gayretli oldukları görülmüştür. Bu aşamada komisyon üyelerinin yaptıkları basın açıklamaları tarafların müzakere süreçlerine empati ve hoşgörü ile yaklaşacağını göstermiştir.

Müzakereci demokrasinin en temel özelliği olan empati ve hoşgörü anlayışı komisyonun veri toplama aşamasında görülmekle birlikte bu aşama gerçek anlamda bir müzakere süreci olarak nitelendirilememektedir. Zira bu süreç tarafların karşılıklı olarak birbirleri ile tartıştıkları bir ortamda gerçekleşmemiş, öneri ve düşüncelerin komisyona iletilmesi yoluyla tamamlanmıştır. Yalnızca sivil toplum örgütleri tarafından düzenlenen çeşitli toplantılarda bireylerin yüz yüze görüşerek düşüncelerini açıklamasına olanak sağlanmıştır. Bu platformlar tarafından hazırlanan raporlara göre çalışmalara katılan vatandaşlar her konunun kavga yaşanmadan tartışılacağını göstermiştir (TEPAV, 2012).

Komisyon görüşmeleri esnasında da her siyasi parti kendi düşünce ve önerilerini açık bir biçimde dile getirmiş, görüşülen maddeler üzerinde katılmadıkları hususlara ilişkin şerhler koyarak müzakere sürecini ilerletmişlerdir. Ancak özellikle siyasi partilerin kırmızı çizgisi olarak nitelendirilebilecek maddelere ve konulara geçildikçe siyasi partiler arasındaki görüş ayrılıkları kendini göstermeye başlamış, empati ve hoşgörü yerine her siyasi partinin kendi talebini anayasa metnine koyma çabası baş göstermiştir. Bu nedenle yapılan müzakerelerden bir sonuç alınamayacağı anlaşıldığından büyük bir emek ve zaman harcanarak oluşturulan komisyon çalışmalarına son verilmiştir.

Sonuç

Anayasalar bir toplumun temel değer yargılarını ve birlikte yaşama arzusunu göstermelerinin yanı sıra siyasal kurum ve kuruluşların işleyişini de belirten metinlerdir. Günümüzde ortaya çıkan yeni anayasa metinlerinde demokratik esaslara daha fazla önem verildiği görülmektedir. Ancak anayasaların demokratikliği yalnızca metin içeriği ile ilgili değil, bu metinlerin hazırlanmasında izlenen yöntemlerle ilgilidir. Bir anayasanın hazırlanmasında izlenen yöntemler ne derece demokratik esaslara uyuyorsa, toplum tarafından bu anayasanın kabul edilebilirlik derecesi ve meşruiyeti de o derece yüksektir.

Anayasaların meşruiyetini ve toplum tarafından kabul edilebilirlik derecesini artırmak için anayasaların yapım aşamasında sözleşme yönteminin kullanılması tercih edilmektedir. Bu sayede anayasalar tabana dayalı birer metin olarak tüm toplumsal kesimleri kapsayan bir toplum sözleşmesi niteliğine ulaştırılmaya çalışılır. Her ne kadar sözleşme yöntemi demokratik esaslara daha uygun gibi görünse de özellikle temsili demokrasinin yaşadığı meşruiyet krizi göz önüne alındığında sözleşme yöntemi de yeterli bir meşruiyeti sağlamaktan uzak kalmaktadır.

Temsili demokrasinin içine düştüğü buhranın ortadan kaldırılması amacıyla ortaya konan yeni demokrasi modelleri, tüm toplumsal kesimlerin ve farklılıkların toplum içinde görünür olmasına, katılımçılık, şeffaflık ve uzlaşma eksenli bir demokrasi anlayışına yönelmişlerdir. Bu modellerden biri olan müzakereci demokrasi modeli de karar alma süreçlerinde vatandaş katılımını önceleyen ve uzlaşmanın ancak tartışma ve müzakereler yoluyla gerçekleştirilmesi halinde gerçek anlamda bir demokrasiden söz edileceğini ortaya koyan bir yaklaşımdır.

Birçok dünya ülkesi yaptıkları yeni anayasalarda demokratik usul ve esaslara daha fazla riayet etmeye özen göstermiş, anayasaların yapım aşamasında halkın katılımını sağlamaya yönelik çeşitli mekanizmalar ve süreçler geliştirmişlerdir. Bu mekanizmalar arasında referandumlar, halk oylamaları, anketler ve sivil toplum kuruluşlarının sürece dâhil edilmesi gibi müzakereci demokrasi esasına dayanan yöntemler yer almıştır. Bu sayede anayasa yapım süreci daha şeffaf, katılımcı ve demokratik bir şekilde ilerlemiştir.

Çalışmada ele aldığımız TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu (2011-2013) tarafından yürütülen yeni anayasa yapım süreci, müzakere süreçleriyle başlatılmış ancak yazım aşamasında siyasi partilerin ihtirasları ve kırmızıçizgileri nedeni ile sonuçsuz kalmıştır.

Anayasa Uzlaşma Komisyonu çalışmalarını müzakereci demokrasinin temel ilkeleri olarak belirlediğimiz 5 başlık altında incelediğimizde; komisyonun oluşumunda eşitlik ilkesine riayet edildiği görülmektedir. Komisyon üyeleri TBMM’de yer alan tüm siyasi partilerden 3’er üyenin katılımı ile oluşmuş, müzakere süreçlerinde tüm üyelere eşit şartlar sunulmuştur. Ancak kararların oybirliği ilkesi ile kabul edilebilir olması sürecin baştan sonuçsuz kalmasına sebep olmuştur. Farklı düşüncelere sahip iki bireyin dahi bir araya geldiğinde oybirliği ilkesi ile karar alması zor iken, farklı toplumsal kesimleri temsil eden farklı siyasi partilerin yeni bir anayasa metnini oybirliği ile kararlaştırması imkânsıza yakın görünmektedir.

Diyalog ve katılım açısından; komisyon veri toplama aşamasında olabildiğince tüm toplumsal kesimlerin sürece katılmasını sağlamaya çalışmış ve yönde çaba sarf etmiştir. Her ne kadar komisyon ve dolayısıyla TBMM bunun için özel bir bütçe ayırmamış olsa bile sivil toplumun sağladığı olanaklar çerçevesinde katılım süreci olabildiğince geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Ancak sonuçsuz kalan yazım aşamasında yalnızca komisyon üyeleri müzakere sürecine dâhil olmuş, üzerinde uzlaşılan ya da uzlaşılamayan maddeler üzerinde vatandaşların düşünceleri alınmamıştır. Hâlbuki her toplantı sonrasında ortaya çıkan metin kamuoyu ile paylaşılmış ve metin üzerinde vatandaş düşünceleri alınmış olsaydı yazım aşamasında da toplumsal katılımın sağlandığı söylenebilirdi.

Şeffaflık açısından; komisyon çalışmalarının gizli yürütülmesi sürecin açık işleyişini zedelemiştir. Toplantıda temsilcilerin vatandaş görüşlerini ne derece dikkate aldığı belirsizdir. Kaldı ki süreç içerisinde bilgi alışverişi sağlamak için kurulan web sayfası yeteri kadar kullanılmamış, hatta bu çalışmanın yapıldığı günlerde kurulan web sayfasına ulaşılamamıştır. Oysa büyük bir deneyim olarak yaşanan Uzlaşma Komisyonu çalışmaları yeni bir anayasa yapımının tekrar tekrar gündeme geldiği bugünlerde tüm toplumsal kesimlere rehberlik edebilecek bir fırsattır.

Günümüz teknoloji çağında özellikle anayasa yapım süreci gibi toplumun tamamını ilgilendiren bir konu hakkında internetin bir araç olarak kullanılması oldukça önemlidir. Bu sayede vatandaşlar süreç hakkında daha fazla bilgi sahibi olabilir, görüş ve önerilerini rahatça paylaşabilir ve demokratik katılım artırılabilir. Ancak internet erişimi olmayan kesimlere de ulaşılabilmesi ve düşüncelerini açıklamalarına fırsat verecek araçların da kullanılması gerekir.

Komisyon; müzakere ve uzlaşma açısından beklenen sonuca ulaşamamıştır. Süreç başında, tüm taraflar yeni bir anayasa yapımı konusunda istekli davranmalarına rağmen süreç ilerledikçe uzlaşıdan çok ayırmaya girmiş, madde yazımında aynı anlamı çıkarmak istemelerine rağmen kendi metinlerini dayatmaya çalışmışlardır. Sadece komisyon üyeleri açısından değil, farklı toplumsal kesimlerin de uzlaşma kültürü eksikliği yeni bir anayasa

yapımındaki en önemli engel olarak görülmektedir. Her ne kadar veri toplama aşamasında gerçekleştirilen vatandaş toplantılarında müzakere süreçleri sorunsuz yaşanmış olsa bile iş yazım aşamasına geldiğinde uzlaşma kültürü bir türlü sağlanamamıştır. Uzlaşma kültürünün oluşmadığı toplumlarda empati ve hoşgörünün de kendini göstermesi beklenemez.

Müzakereci demokrasi anlayışı, Türkiye gibi kutuplaşmış toplumlarda, özellikle toplum sözleşmesi niteliğini taşıyan anayasaların yapım sürecinde toplumsal gerilim noktalarının tespit edilmesi, bu gerilimlerin sebeplerinin tüm taraflarca görülebilmesi ve çatışan fikirlerin uzlaşma dayalı bir forma kavuşabilmesi açısından son derece önemli bir alternatif demokrasi modeli olarak kullanılabilir potansiyeline sahiptir. Böylece bireylerin anayasa yapım süreçlerine dâhil edilebilmesi devlet birey arasındaki ilişkilerin de demokratik bir zemine oturmasına katkı sağlayacaktır.

Bir anayasanın toplum sözleşmesi niteliği taşıyabilmesi, her şeyden önce anayasanın yapımı sırasında demokratik bir ortamın varlığını gerekli kılar. Demokratik olmayan koşullar altında demokratik bir anayasanın ortaya çıkması kuşkusuz beklenemez. Anayasanın ve anayasal düzenin demokratikliği ancak hukukun üstünlüğü ve adalet anlayışı çerçevesinde, temel hak ve özgürlüklerin teminat altına alındığı bir ortamda söz konusu olabilir. Bu nedenle toplumda bulunan farklı kesimlerin uzlaşma kültürü içerisinde müzakere sürecini tamamlayarak hazırladıkları bir anayasa, toplumsal sorunların ortadan kaldırılmasına, hukukun üstünlüğünün kabul edilerek demokratik değerlerin benimsenmesine katkı sağlar.

Extended Abstract

In today's democratic societies, the number of states that do not have a written constitution is almost non-existent. Regardless of the regime's nature, states attach great importance to having a constitution in order to regulate their political institutions and eliminate existing social problems. For this reason, constitutions are not only legal texts but also guides showing the basic values and norms of society. These documents represent the social contract and shape society's lives by reflecting the country's founding values, understanding of justice, and democratic principles. Therefore, constitutions are necessary symbols that express not only the rule of law, but also the ideals and management approach of a society.

Although the need for a new constitution, which has been on Türkiye's agenda for many years, has not yet been met, the constitutional amendments made from time to time have not fully met the constitution's feature of being a democratic social contract. The 1982 Constitution, which has been subject to criticism from the moment it was made and is the product of a top-down approach, has difficulty meeting the needs of a democratic society in terms of both its construction processes and content. The current constitution, which has been in force for more than forty years, has been amended a total of nineteen times to date and is still far from being based on human rights, participatory, pluralist, and liberal.

This study tried to explain the work of the Constitutional Reconciliation Commission carried out in the 24th Term TBMM through the basic principles of deliberative democracy and revealed why the work was inconclusive. In this context, the studies carried out by the TBMM Constitutional Reconciliation Commission between 2011 and 2013 were used as data, and were the basic principles of deliberative democracy complied with throughout these studies? The answer to the question has been sought.

In the study, firstly, the construction methods of constitutions that have the characteristics of a social contract were explained, and then the constitutions that came into force in Türkiye were evaluated based on these construction methods. In the next part of the study, the concept of deliberative democracy is discussed and examples from countries that use deliberative democracy in constitution-making are given. In the last part of the study, the works of the TBMM Constitutional Reconciliation Commission, carried out between 2011 and 2013, were divided into sub-themes in line with the basic principles of deliberative democracy using the descriptive analysis method and analyzed through these themes.

Constitution-making methods are related to the political regime of the country and can generally be divided into two categories: the constitution is created through democratic or non-democratic processes. However, since the number of criteria that can be evaluated in such a classification is quite general, it will not be descriptive enough. For this reason, this classification can be made through three methods to indicate the factors that are effective in the creation of the constitution. These methods are; the hierarchical method, organic method, and contract method. Constitutions prepared by the contract method, where the society reaches a broad consensus at varying rates based on participation and consensus, increase the public's perception of the constitution's legitimacy and the constitutional regime while allowing practices to be carried out more stably.

The great social and political transformation experienced in the 20th century also caused the concept of representative democracy to be criticized. All criticisms of representative democracy show that representative democracy is experiencing a crisis of legitimacy and that alternative democracy models are needed in which decisions are made based on negotiation processes based on citizen participation, pluralism, and multiculturalism to build a more democratic system. One of the models offered as an alternative to representative democracy is the deliberative democracy model.

The basis of the deliberative democracy model is based on Habermas' theory of Communicative Action and Public Sphere. Deliberative democracy, as a version of direct democracy practice, is a discursive sociopolitical system in which citizens who make up the society are informed about the issue of interest, can exchange information with each other, and express their opinions by participating in political decision-making processes.

The most important difference between the deliberative democracy model and other alternative democratic models lies in the direct participation of diverse groups in decision-making processes, which is regarded as a fundamental requirement of democracy. In this way, groups that think they are not represented can participate in the negotiation process and bring their ideas to the agenda.

In recent years, several significant projects have been implemented utilizing the deliberative democracy model. Notably, among these projects, the constitution-making processes in South Africa and Iceland stand out. The constitution, which came into force in South Africa in 1997, is considered among the most democratic and participatory constitutions of today in terms of its preparation. South Africa, which has proven that a divided society can internalize universal legal rules with its values and turn them into a social contract, has achieved a democratic constitution by adopting the basic principles of deliberative democracy in the constitution drafting process.

In this study, the descriptive analysis method, one of the qualitative research methods, was used. The descriptive analysis method is the organization and interpretation of data obtained through various data collection techniques according to predetermined sub-themes related to the research topic. In the study, the constitution-making process carried out by the Constitutional Conciliation Commission of the TBMM between 2011 and 2013 was divided into 5 sub-themes, taking into account the basic principles of deliberative democracy, and interpreted according to the research problems.

When we examine the work of the Constitutional Reconciliation Commission under 5 headings that we have determined as the basic principles of deliberative democracy; It can be seen that the principle of equality was respected in the formation of the commission. The members of the commission were formed with the participation of 3 members from all political parties in the TBMM, and equal conditions were offered to all members during the negotiation processes. However, the fact that the decisions were accepted by the principle of unanimity caused the process to be inconclusive from the very beginning. While it is difficult for even two individuals with different ideas to come together and make a decision by consensus, it seems almost impossible for different political parties representing different social segments to decide on a new constitutional text unanimously. In terms of dialogue and participation, the commission tried to ensure the participation of all social segments in the data collection process as much as possible and made efforts in this direction. Even though the commission and therefore the TBMM did not allocate a special budget for this, the participation process was spread over as wide a spectrum as possible within the framework of the opportunities provided by civil society. However, during the inconclusive writing phase, only the commission members were involved in the negotiation process, and the opinions of

the citizens were not taken into account on the agreed-upon or unreconciled items. Also, if the text that emerged after each meeting had been shared with the public and citizens' opinions had been taken on the text, it could be said that social participation was ensured during the writing phase. In terms of transparency, the secret conduct of the commission's work damaged the open functioning of the process. It is unclear to what extent representatives took citizens' opinions into account at the meeting. Moreover, the web page established to exchange information during the process was not used sufficiently, and even the web page established on the days when this study was conducted could not be accessed. The work of the Conciliation Commission, which was a great experience, is an opportunity that can guide all social segments these days when the making of a new constitution is on the agenda again and again. In today's technological age, it is very important to use the internet as a tool, especially on an issue that concerns the whole society, such as the constitution-making process. In this way, citizens can learn more about the process, and share their opinions and suggestions easily, and democratic participation can be increased. However, tools should also be used to reach those who do not have internet access and allow them to express their thoughts. Although at the beginning of the process, all parties were willing to draft a new constitution, as the process progressed, they

diverged rather than agreed and tried to impose their texts, although they wanted to convey the same meaning in the article writing. The constitution-making process was initiated through negotiation processes but remained inconclusive due to the ambitions and red lines of the political parties during the writing phase. The lack of a culture of consensus, not only on the part of the commission members but also on the part of different social segments, is seen as the most important obstacle in the making of a new constitution. Even though the negotiation processes went smoothly in the citizen meetings held during the data collection phase, a culture of consensus could not be achieved when it came to the writing phase. In societies where there is no culture of consensus, empathy, and tolerance cannot be expected to manifest themselves.

Deliberative democracy has the potential to be used as an extremely important alternative democracy model in polarized societies such as Türkiye especially in the process of making constitutions that have the nature of a social contract in terms of identifying points of social tension and seeing the causes of these tensions by all parties so that conflicting ideas can reach a consensual form. In this way, the inclusion of individuals in the constitution-making processes will contribute to the establishment of relations between the state and individuals on a democratic basis.

Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması / Contribution Rates and Conflicts of Interest

Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: MK (%100) Veri Toplanması: MK (%100) Veri Analizi: MK(%100) Makalenin Yazımı: MK (%100) Makale Gönderimi ve Revizyonu: MK (%100)	Author Contributions	Research Design: MK (%100) Data Collection: MK (%100) Data Analysis: MK (%100) Writing the Article: MK (%100) Article Submission and Revision: MK (%100)
Etik Bildirim	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr	Complaints	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.	Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.	Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Kaynakça

- Arblaster, A. (1999). Demokrasi. N. Yılmaz (Çev.), Ankara: Doruk Yayınları.
- Arslan, Z. (2005). Anayasalar ve meşruluk sorunu. A. Küçük, S. Bakan ve A. Karadağ (Ed.), *21. yüzyılın eşiğinde türkiye’de siyasal hayat 1. cilt* (s. 27-39 içinde). İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Atagül, E. (2017). Üçüncü yol olarak Habermas’ın müzakereci demokrasi modeli. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 42-50.
- Atar, Y. (2005). Anayasa yapımı sürecinin demokratik ilkeleri. A. Küçük, S. Bakan ve A. Karadağ (Ed.), *21. yüzyılın eşiğinde türkiye’de siyasal hayat 1. Cilt* (s. 3-25) içinde. İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Atar, Y. (2023). Türk anayasa hukuku (16. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Banting, K. G. & Simeon, R. (1985). Introduction: the politics of constitutional change. K. G. Banting and R. Simeon (Ed.), *Redesigning the state: the politics of constitutional change*. Toronto: University of Toronto Press.
- Barın, T. (2016). Anayasa uzlaşma komisyonu tecrübesi: uzlaşılan maddeler ve anayasa. SETA Analiz, Sayı: 147. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Batum, S. (2011). Anayasa ve insan: 99 soruda çağdaş anayasa (3. Baskı). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Bayra, A. E. (2022). Liberal demokrasinin meşruiyet krizine bir çözüm önerisi olarak akışkan demokrasi: değeri ve ulusal ölçekte uygulanabilirliği. *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 659-689.
- Benhabib, S. (1999). Müzakereci bir demokratik meşruiyet modeline doğru. Seyla Benhabib (Ed.), *Demokrasi ve farklılık siyasal düzenin sınırlarının tartışmaya açılması* (s. 101-139) içinde. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Berkes, N. (2017). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bessette, Joseph M. (1980). Deliberative democracy: the majority principle in republican government. R. A. Goldwin and W. A. Schambra (Ed.), in *How democratic is the constitution?* (pp.102-116). American Enterprise Institute for Public Policy Research. USA.
- Bilir, F. (2008). Anayasa yapımına yönelik değerlendirmeler. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1), 551-564. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789727>
- Can, O. (2007). Anayasayı değiştirme iktidarı ve denetim sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(3), 101-139. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002035
- Can, O. (2012). *Yol ayrımında: statükodan önce son çıkış* (2. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Can, O. (2021). 1921 anayasası’nın 100. yılı: bir istisnai başarı ve dramatik başarısızlık hikâyesi. *Anayasa Yargısı*, 38(1), 127-170. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1851744>
- Cenan, E. (2023). Osmanlı-Türk anayasacılığının ilk anayasası: 1876 tarihli kanun-i esasi. *Adalet Dergisi* (71), 565-604. <https://doi.org/10.57083/adaletdergisi.1391712>
- Cohen, J. (1999). Müzakereci demokraside usul ve esas. S. Benhabib (Ed.), *Demokrasi ve farklılık siyasal düzenin sınırlarının tartışmaya açılması* (s. 140-167) içinde. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Çağ, B. (2013). Katılımcı anayasa yapımı ve izlanda örneği. *Yasama Dergisi*, (25), 71-91. <https://dergipark.org.tr/en/pub/yasamadergisi/issue/54520/743120>.
- Denge ve Denetleme Ağı İzleme Grubu (2013). *Yeni anayasa yapım sürecinde şeffaflık ve katılım izleme raporu*. <http://ipc.sabanciuniv.edu/en/wp-content/uploads/2012/05/41.pdf> Erişim Tarihi: 05.04.2024.
- Duverger, M. (1993). *Siyasi partiler*. E. Özbudun (Çev.), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Elster, Jon (1997). Ways of constitution-making. Axel Hadenius (Ed.), *Democracy's victory and crisis* (s. 123-142) içinde. New York: Cambridge University Press.
- Elster, Jon (1998). Deliberation and constitution making. J. Elster (Ed.) *Deliberative democracy* (s. 97-122) içinde. New York: Cambridge University Press.
- Erdoğan, M. (2012). Müzakereci demokrasi ve sınırları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(22), 25-43.
- Erdoğan, M. (2016). *Türkiye’de anayasalar ve siyaset* (Güncellenmiş 9. Baskı). Ankara: Hukuk Yayınları.
- Erdoğan, M. (2017). *Anayasal demokrasi* (Gözden Geçirilmiş 13. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Fendoğlu, H. T. (2002). 1876 Osmanlı anayasası veya monarşik modernleşme dönemi, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca (Ed.) *Türkler C. XIV* (s. 739-750) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Gylfason, T. (2012). Making a new constitution: the case of iceland, Presentation at Tepav, The Economic Policy Research Foundation of Türkiye, Ankara. 24 Ocak 2012. <https://gylfason.hi.is/en/making-a-new-constitution-the-case-of-iceland>.
- Gönenç, L. (2011). *TEPAV anayasa çalışma metinleri – anayasa yapımı*. https://www.tepav.org.tr/upload/files/1317886508-3.Anayasa_Yapimi.pdf
- Gönenç, L. (2016). Anayasalar ve anayasal değişimler – soru:3 anayasalar neden yazılır ve neden değiştirilir? İ. Kaboğlu (Der.) *Türkiye’nin anayasa gündemi (27 uzman, 66 soru-yanıt)* (s. 22-26) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gözler, K. (2018). *Türk anayasa hukuku*. Bursa: Ekin yayınevi.
- Gözübüyük, A. Ş. ve Sezgin, Z. (1957). *1924 anayasası hakkındaki meclis görüşmeleri*, AÜ/SBF İdari İlimler Enstitüsü Yayını, Yayın No: 3, Ankara.
- Gülenç, K. (2010). Post-marksizm, radikal demokrasi ve eleştirileri. *Yeditepe’de Felsefe Dergisi*, 9(56), 138-188.
- Gülener, S. (2011). Anayasa yapımında yeni bir paradigma: kapsayıcı, katılımcı, uzlaşmacı anayasa yapım süreçleri ve çeşitli örnekler. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15 (3), 199-224. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/789438>
- Gülsoy, T. (2012). Anayasa yapımı ve türkiye’de anayasa arayışları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3), 1-22.
- Habermas, J. (2005). Concluding comments on empirical approaches to deliberative politics. *Acta Politica*, (40), 384-392. <https://doi.org/10.1057/palgrave.ap.5500119>.
- Habermas, J. (2017). *Kamusalılığın yapısal dönüşümü*. T. Bora ve M. Sancar (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- İba, Ş. (2021). 1924 anayasası’nın hazırlık ve kanunlaşma süreci üzerine. *Yasama Dergisi*, (44), 43-60.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2005). *Anayasa hukuku dersleri*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Karadağ, A. (2023). 12 eylül: antidemokratik bir restorasyon girişimi. Ahmet Karadağ ve Mehmet Kapusizoğlu (Ed.), *Türk demokrasisinin dönüm noktaları: olaylar ve aktörler* (s. 158-186) içinde. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Karakoç, R., ve Özden, M. (2020). Demokrasi anlayışında yeni bir yaklaşım: müzakereci demokrasi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 579-598. <https://doi.org/10.26468/trakyasobed.726760>.
- Kaya, G. ve Ayan, S. (2011). *Türkiye’de anayasalar ve sivil toplum*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Kelsen, H. (2019). *Demokrasi: doğası & değeri*. Y. Uysal (Çev.), Ankara: Dost Kitabevi.

- Keyman, E. F. (1999). *Türkiye ve radikal demokrasi*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kim, J., Wyatt, R. O. ve Katz, E. (1999). News, talk, opinion, participation: the part played by conversation in deliberative democracy. *Political Communication*, 16(4), 361-385. <https://doi.org/10.1080/105846099198541>.
- Knight, J. ve Johnson, J. (1994). Aggregation and deliberation: on the possibility of democratic legitimacy. *Political Theory*, 22(2), 277-296. <http://www.jstor.org/stable/192147>
- Knopff, R. (1998). Populism and the politics of rights: the dual attack on representative democracy. *Canadian Journal of Political Science*, 31(4), 683-705. <https://www.jstor.org/stable/3232927>.
- Küçük, A. (2005). Türkiye’de anayasalar ve anayasacılık hareketleri. A. Küçük, S. Bakan ve A. Karadağ (Ed.), *21. yüzyılın eşiğinde türkiye’de siyasal hayat 1. cilt* (s. 41-110) içinde. İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Küçük, A. (2022). Yeni anayasanın yapıma usulü. H. Y. Başdemir ve M. E. Kala (Ed.), *Yeni anayasa -usul ve üslup açısından bir arayış-* (s.68-81) içinde. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Lipset, S. M. (1964). *Siyasi insan*. M. Tunçay (Çev.), Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Lipson, L. (1984). *Demokratik uygarlık*. H. Güllalp ve T. Alkan (Çev.), Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Minogue, K. (2002). *Siyaset ve despotizm*. Ü. Gündoğan (Çev.), Ankara: Liberte Yayınları.
- Mouffe, C. (2002). *Demokratik paradoks*. A. C. Aşkın (Çev.), Ankara: Epos Yayınları.
- Nacak, O. (2014). Temsili demokrasinin sorun alanları ve çözüm noktasında yeni bir model: katılımcı demokrasi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 32, 194-214. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/217199>.
- Özbudun, E. (1993). *Demokrasiye geçiş sürecinde anayasa yapımı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özbudun, E. (2008). *1921 anayasası*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Özbudun, E. (2014). Türkiye’de demokratikleşme süreci: anayasa yapımı ve anayasa yargısı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özbudun, E. (2017). *Anayasacılık ve demokrasi* (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özbudun, E. (2022). *Türk anayasa hukuku* (Gözden Geçirilmiş 23. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özbudun, E. ve Gençkaya, Ö. M. (2010). *Türkiye’de demokratikleşme ve anayasa yapım politikası*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Pennington, M. (2003). Hayekian political economy and the limits of deliberative democracy. *Political Studies*, 51(4), 722-739. <https://doi.org/10.1111/j.0032-3217.2003.00455.x>.
- Reybrouck, D. V. (2022). *Demokrasi krizi*. Yusuf Sami Kamadan (Çev.). İstanbul: Albaraka Yayınları
- Sağır, Ö. M. (2004). Demos’un genişlemesi ve temsili demokrasiden küresel doğrudan demokrasiye. *Amme İdaresi Dergisi*, 37 (3), 1-15.
- Sak, G. ve Özçer, Ö. (2007). Güney afrika anayasası: “bir ülkenin ruhu”. *TEPAV Anayasa Çalışma Metinleri-1*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı. <https://www.tepav.org.tr/en/haberler/s/344>.
- Sanders, L. M. (1997). Against Deliberation. *Political Theory*, 25(3), 347-75. <https://www.jstor.org/stable/191984>.
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi teorisine geri dönüş*. T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan (Çev.), İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Sitembölükbaşı, Ş. (2005). Liberal demokrasinin çıkmazlarına çözüm olarak müzakereci demokrasi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 3(10), 139-162. <https://dergipark.org.tr/en/pub/auibfd/issue/54578/743996>.
- Şahin, E. (2015). *Türk siyasal tarihinde anayasa iktidar ve meşruiyet sorunu*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Şaylan, G. (1998). *Demokrasi ve demokrasi düşüncesinin gelişmesi*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Tanör, B. (2019). *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri* (25. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TBMM (2014). *2011 yılında başlatılan yeni anayasa yapım süreci anayasa uzlaşma komisyonunun kuruluş, çalışma usûlleri ve çalışma sonucu raporu*. https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/yeni_anayasa_sureci_bilgi_notu.docx
- TEPAV (2012). *Anayasa vatanadaş toplantılarının sonuç raporu, TBMM’de*. <http://www.anayasaplatformu.net/haber>
- Teziç, E. (2017). *Anayasa hukuku* (Tıpkı 21. Bası). İstanbul: Beta Yayınları.
- Thjodaratkvaedi. (2012). www.thjodaratkvaedi.is/2012/en
- Thorarensen, B. (2016). The constitutional council: objectives and shortcomings of an innovative process. V. Ingrimundarson, P. Urfalino & I. Erlingsdóttir (Ed.), in Iceland’s financial crisis (pp. 239-25). New York: Routledge.
- Tilly, C. (2014). *Demokrasi*. E. Arıcan (Çev.), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Tunaya, T. Z. (2015). *Türkiye’de siyasal partiler- cilt 2 mütareke dönemi* (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi türleri ve müzakereci demokrasi kavramı. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1), 1113-1132.
- Tunç, H. ve Türkoğlu, K. (2007). Doğu bloku’nun yıkılması sonrasında (post-komünist) devletlerde anayasa yapım yöntemleri. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 1133-1164.
- Yargıç, S. (2014). Ekonomik kriz sonrası anayasa yapımı: izlanda’nın yeni anayasa yapım süreci. *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 47-72.
- Yıldırım, Y. (2006). Jürgen Habermas’ın iletişimsel eylem kuramı. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 249-267.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yokuş, S. (2022). Bölünmüş toplumlarda anayasa yapımı: güney afrika deneyimi. *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 13-27.
- YSK, (2024a). *9 Temmuz 1961 Anayasa değişikliği halk oylaması sonucu*. <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/1961Referandum/9-Temmuz-1961-Halk-Oylamas%C4%B1.pdf>.
- YSK, (2024b). *7 Kasım 1982 Anayasa değişikliği halk oylaması sonucu*. <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/1982Referandum/7-Kas%C4%B1m-1982-Halk-Oylamas%C4%B1.pdf>.
- Weeks, E. C. (2000). The practice of deliberative democracy: results from four large scale trials. *Public Administration Review*, 60(4), 360-372.
- Zabunoğlu, G. (2017). Bir radikal demokrasi teorisi olarak müzakereci demokrasi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 66 (4), 795-817. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001908.

Applicability of Good Governance In Public Administration: The Role of The Turkish Court of Accounts

Filiz Giray^{1,a,*}, Muhammed Çelik^{2,b}

¹ Public Finance, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Bursa Uludağ University, Bursa, Türkiye

² Public Finance, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Bursa Uludağ University, Bursa, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 04/07/2024

Accepted: 09/09/2024

JEL Codes: K40, O16, H83.

ABSTRACT

This study elucidates the contributions of the Turkish Court of Accounts (TCA) to public administration, using various examples from TCA reports within the framework of sound governance principles. The TCA aims to enhance transparency and efficiency in public administration by conducting activities in key areas, such as the effective use of public resources, combating corruption, and ensuring accountability. This qualitative study is based on TCA reports and literature reviews. The findings indicate that TCA audits positively impact the financial status and management processes of public institutions. The TCA extensively audits both local and central administrations, ensuring transparency in public administration. The TCA promotes the efficient use of public resources through its auditing, guidance, reporting, and judicial activities, thus supporting good governance principles. However, several improvements are necessary to enhance the impact of the TCA. These include conducting more comprehensive audits, increasing joint training initiatives with relevant administrations, and providing more detailed recommendations in audit reports to address deficiencies effectively. Supporting audit results by political authorities and accelerating judicial processes are also necessary. In conclusion, the TCA's auditing activities increase transparency and accountability in public administration and promote the efficient use of resources, contributing to greater trust in public administration and improved public service quality. Although some improvements are needed, the findings suggest that the TCA significantly contributes to establishing sound governance principles in public administration, enhancing transparency, accountability, and resource efficiency.

Keywords: Court of Accounts, Good Governance, Public Management, Principles of Good Governance, INTOSAI.

Kamu Yönetiminde İyi Yönetişimin Uygulanabilirliği: Türk Sayıştay'ının Rolü

Süreç

Geliş: 04/07/2024

Kabul: 09/09/2024

Jel Kodları: K40, O16, H83.

ÖZ

Bu çalışma, Türk Sayıştay'ının kamu yönetimine sağladığı katkıları, Sayıştay raporlarındaki çeşitli örnekleri kullanarak iyi yönetim ilkeleri çerçevesinde açıklamaktadır. Sayıştay, kamu kaynaklarının etkin kullanılması, yolsuzlukla mücadele ve hesap verebilirlik gibi temel alanlarda çeşitli faaliyetler yürüterek kamu yönetiminde şeffaflık ve etkinliği artırmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma nitel bir çalışma olup Sayıştay tarafından düzenlenen raporlar ve literatür incelemeleri esas alınarak oluşturulmuştur. Verilerin incelenmesi sonucunda elde edilen bulgulara göre, Sayıştay denetiminin kamu kurumlarının mali durum ve yönetim süreçlerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Araştırmalar Sayıştay'ın mahalli ve merkezi idareleri geniş ölçüde denetlendiği ve böylece kamu yönetiminde şeffaflığı sağladığını göstermiştir. Sayıştay'ın denetim, rehberlik, görüş bildirme, raporlama ve yargılama faaliyetleriyle kamu kaynaklarının daha etkin kullanılmasını teşvik ettiği gibi aynı zamanda iyi yönetimi sağlayan diğer ilkelere de hizmet ettiği söylenebilir. Ancak Sayıştay'ın iyi yönetim etkisinin artırılması için bazı iyileştirmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada kapsamlı denetimler yapılmalı, iyi yönetimi geliştirmek adına idareler ile Sayıştay'ın ortak eğitimlerini artırması ve denetim raporlarında idarelerin eksikliklerini aza indirerek iyi yönetimi geliştirecek daha fazla tavsiyelere yer verilmelidir. Denetime ilişkin sonuçların siyasi irade tarafından desteklenmesi ve yargılama süreçlerinin hızlandırılması da diğer kritik önlemlerdir. Sonuç olarak, Sayıştay'ın denetim faaliyetleri, kamu yönetiminde şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırmakta, kaynakların etkin kullanımını teşvik etmektedir. Bu durum, kamu yönetiminde güvenin artmasına ve kamu hizmetlerinin kalitesinin yükselmesine katkı sağlamaktadır. Sayıştay'ın faaliyetlerinin etkinliğini artırmak için bazı iyileştirmelere ihtiyaç duyulsa da, genel olarak kamu yönetiminde iyi yönetim ilkelerinin yerleşmesine önemli katkılar sağladığı ve dolayısıyla kamu yönetiminde şeffaflığı artırdığı, hesap verebilirliği sağladığı ve kaynakların etkin kullanımını teşvik ettiği yönünde bulgular ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sayıştay, İyi Yönetişim, Kamu Yönetimi, İyi Yönetişim İlkeleri, INTOSAI.

License

This work is licensed under
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License International License

^a giray@uludag.edu.tr

^b 0000-0002-7083-0849

^b muhammedcelik@uludag.edu.tr

^b 0000-0002-4829-7304

How to Cite: Giray F., Çelik M (2024) Applicability of Good Governance In Public Administration: The Role of The Turkish Court of Accounts, Journal of Economics and Administrative Sciences, 25(4): 538-562, DOI: 10.37880/cumuiibf.1510668

Giriş

Sayıştay, kamu yönetiminin şeffaf, hesap verebilir ve etkin bir şekilde çalışabilmesini sağlamada oldukça önemli bir role sahiptir. Sayıştay yapmış olduğu denetim ve yargılama faaliyetleriyle kamu kaynaklarının etkili bir şekilde kullanılmasını, yönetim sürecinde ortaya çıkan olası risklerin en aza indirilmesini ve genel olarak iyi yönetim ilkelerinin hayata geçirilmesini hedeflemektedir. Nitekim Sayıştay denetleme, inceleme ve yargılama yaparak sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamakla Türkiye Büyük Millet Meclisi adına görevlendirilmiş olan ve bu görevini yerine getirirken de bağımsız olduğu 6085 Sayılı Sayıştay Kanunu ile hüküm altına alınmış olan bir kurumdur. Sayıştay'ın denetim faaliyetleri; kamu kurumlarının mali durumunu değerlendirmenin yanı sıra, kurumsal süreçlerin, yönetim uygulamalarının ve iç kontrol sistemlerinin etkinliğini gözden geçirerek iyileştirmeye yönelik önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu bağlamda, Sayıştay'ın gerçekleştirdiği incelemelerin, kamu yönetiminde şeffaflığı artırmaya, hesap verebilirliği sağlamaya ve kaynakların etkin kullanımını teşvik etmeye yönelik değerlendirmeleri, Türkiye'de yönetim standartlarının yükseltilmesinde kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Sayıştay'ın yaptığı incelemeler, kamu yönetiminin şeffaflık, hesap verilebilirlik, katılımcılık, hukuka uygunluk ve insan odaklılık gibi iyi yönetim ilkelerine uyumunu değerlendirmekte ve geliştirmekte önemli bir rol oynamaktadır. Bu görev, demokrasinin ve hukuk devletinin temel bir unsuru olup, Sayıştaylar tarafından yerine getirilmektedir. Yüksek denetleme kurumlarında sağlanacak iyi yönetim ilkeleri, kamu birimlerinin harcamalarda tasarruf sorumluluğunu artırması yanında vergi mükellefleri için de güvence niteliği taşıyabilmektedir.

İyi yönetim standartlarının Türkiye'de gelişime ve iyi yönetim standartlarından elde edilen kazanımların korunmasına ihtiyaç olduğu düşünüldüğünde Sayıştay bu standartların korunması ve geliştirilmesi açısından oldukça önemli bir paydaş konumundadır. Nitekim On Birinci Kalkınma Planı gibi çeşitli hükümet belgelerinde Sayıştay iyi yönetim ve kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından en önemli kurumlardan birisi olarak görülmektedir. Benzer şekilde Sayıştay tarafından hazırlanan stratejik plan ve diğer iletişim belgelerinde de Sayıştay'ın iyi yönetimin geliştirilmesi açısından önemli bir paydaş olduğu açıklanmaktadır. Bu hususta yüksek denetim kurumlarına (YDK) ilişkin denetim standartları ve diğer birçok düzenlemeyi belirleyen uluslararası kuruluşların benzer kaygılarla hareket ederek yol gösterici belgeler düzenledikleri görülmektedir. Uluslararası Yüksek denetim Kurumu (INTOSAI) söz konusu uluslararası kurumların başında gelmektedir. Türk Sayıştay'ının 1965 yılından beri üye olduğu INTOSAI'nin, ulusal Sayıştayların kamu yönetiminde etkinliğe katkıda bulunmaları ve iyi yönetimi geliştirmelerini sağlamak için çeşitli çalışmaları bulunmaktadır. INTOSAI tarafından geliştirilen Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları Standartları (The

International Standards for Supreme Audit Institution (ISSAI) ve INTOSAI İyi Yönetim Rehberleri (INTOSAI GOV'ler), Sayıştaylar için mesleki standartlar ve öneriler içermektedir. Bu rehberler; güvenilir iç denetim, muhasebe standartları, raporlama süreçleri ve etkin iç kontrol sistemlerinin oluşturulmasını teşvik ederek kamu sektöründe etkili yönetimi desteklemektedir.

INTOSAI tarafından belirlenen iyi yönetim ilkeleri; hesap verebilirlik, kamu yararının korunması amacıyla varlıkların kontrol edilmesi, yolsuzluk kontrolü, dolandırıcılık fırsatlarının önüne geçilmesi, etik ve dürüstlük, şeffaflık, kara para aklanması, risk yönetimi ve değerlendirmesi ve paydaşlarla iletişimden oluşmaktadır. Dünya Bankası ise Türkiye'nin içinde bulunduğu çeşitli ülkeleri iyi yönetim uygulama performanslarını belirlemek amacıyla şeffaflık ve hesap verebilirlik, politik istikrar ve terörizm/şiddet yokluğu, yönetim etkinliği, regülasyon kalitesi, hukukun üstünlüğü, yolsuzluk kontrolü ilkeleri başlıklarında genel bir çerçevede toplamıştır. Bu çalışmada, Türk Sayıştay'ının kamuda iyi yönetim üzerindeki rolü de Dünya Bankasının belirlediği bahsi geçen bu ilkeler esas alınarak incelenmiştir. Bu çalışma, Türkiye'deki Sayıştay'ın kamu yönetimine sağladığı katkıları inceleyerek, iyi yönetim ilkeleri çerçevesinde Sayıştay'ın rolünü değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Sayıştay'ın kamu kaynaklarının etkin kullanılması, yolsuzlukla mücadele ve hesap verebilirlik gibi temel alanlarda yaptığı denetim ve yargılama faaliyetlerinin kamu yönetiminde şeffaflık ve etkinliği nasıl artırdığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışma, nitel bir araştırma olup, Sayıştay tarafından yayımlanan raporlar ve literatür taraması üzerine kurulmuştur. Veriler, Sayıştay'ın denetim faaliyetlerinin kamu kurumlarının mali durumu ve yönetim süreçleri üzerindeki etkilerini analiz etmek amacıyla incelenmiştir. Çalışmada, Sayıştay'ın denetim rehberliği, raporlama ve yargılama faaliyetlerinin kamu yönetiminde iyi yönetim ilkelerine katkısı değerlendirilmektedir. Ayrıca, Sayıştay'ın etkisinin artırılması için önerilen iyileştirme alanlarına da yer verilmiştir.

Kamuda İyi Yönetişim Kavramı ve İstatistikleri

İyi Yönetişim Kavramı

Yönetişim kavramı çeşitli yazarlar ve kuruluşlar tarafından geniş ölçüde tartışılmış olmasına rağmen yönetim konusunda tek bir tanımda uzlaşılammıştır. Bu kavram dar ve geniş kapsamda yorumlanmıştır. Yönetişimi dar anlamda alanlar, sadece kamu kesimi yönetimine esas almıştır. İyi yönetimde hükümetlerin sağlam politikaları etkin bir şekilde formüle etme ve uygulama kapasitesi esas alındığı için kamu kesimine odaklanılmaktadır (Kaufmann vd.,2010: 1). Birçok akademisyen ve uluslararası uygulayıcı, hem kamu hem de özel olmak üzere karmaşık bir dizi yapı ve süreci ifade etmek için "yönetişim" kavramını kullanırken, daha popüler yazarlar bunu "hükümet" ile eş anlamlı olarak kullanma eğilimindedir. Hyden, yönetişimin esas olarak hükümetleri ve diğer kamu kurumlarını veya sosyal amaçlı özel kurumları yönetmeyi

ifade ettiği görüşünü savunmuştur (Hyden, 1998: 38). Bazı yazar ve kuruluşlar daha geniş açıdan tanımlamayı tercih etmişlerdir. Günümüzde uluslararası ilişkilerin analizinde bu terim, yalnızca “hükümet” ile eş anlamlılığın ve bu tür politikaların verildiği yasal otoritenin ötesine geçen fenomenleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu kapsamdaki tanımlar, Dünya Bankası'nın 2002 Dünya Kalkınma Raporu'nda yer alarak piyasada kurumların oluşturulmasında talep edilen kurallar, uygulama mekanizmaları ve kuruluşları içerecek kadar geniş tutulmuştur. Dünya Bankası yönetişimin üç ayırıcı unsurunu belirlemiştir: i) Siyasi rejimin şekli, (ii) Bir ülkenin kalkınma için ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetiminde otoritenin uygulandığı süreç ve (iii) Hükümetlerin politika ve işlevlerini tasarlama, formüle etme ve uygulama kapasitesidir (The World Bank, 1994: viii). Uluslararası Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından yönetişim kavramı, sosyal ve ekonomik kalkınma için kaynakların yönetimiyle ilişkili olarak siyasi otoritenin kontrolü ve kullanımı şeklinde ifade edilmiştir (OECD, 1995: 14). Küresel Yönetişim Komisyonu ise yönetişimi, kamu ve özel kişi ve kurumların ortak işlerini yönetme biçimlerinin toplamı olarak tanımlamıştır (Commission on Global Governance, 1995: 2).

Son yıllarda geleneksel yönetişim mekanizmaları istikrarsızlaşmaya başlamıştır. Bu durum yeni yönetişim düzenlemelerinin oluşturulmasına yol açmıştır. Bunların başında iyi yönetişim (good governance) gelmektedir. İnovatif teknoloji ve sosyal medya, denetçilerin kullanabileceği bilgi miktarını, modern denetçilerin ihtiyaç duyduğu beceri setlerini ve insanların çalışma biçimlerini değiştirmektedir. Yeni yönetim düşüncesinin esas amacı; yönetim katmanlarını ortadan kaldırmak, personele daha fazla sorumluluk ve güç vermek ve daha fazla örgütsel çevikliği teşvik etmektir (INTOSAI, Tarih: 8). İyi yönetişim kavramı ilk kez Dünya Bankası tarafından 1989 yılında Afrika üzerine hazırlanan bir raporda kullanılmıştır. Rapor, liberal kalkınma stratejisinin kamu kurumlarının başarısızlığı nedeniyle sürdürülebilir kalkınmayı ve demokrasiyi kolaylaştırmadığını belirtmektedir. Bir politika stratejisi olarak iyi yönetişimi ilk takip eden kurum yine Dünya Bankası olmuştur. Dünya Bankası tarafından iyi yönetişim kavramı; Yeni kamu yönetimi ile liberal demokrasi savunuculuğunu birleştirerek meşruiyet ve verimliliğin siyasi, idari ve ekonomik değerlerini vurguladığı bir politika stratejisi olarak açıklanmıştır (DoeVeren, 2011: 303). İyi yönetişim daha sonra Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve OECD gibi uluslararası kuruluşların hazırladıkları raporlarda da yer almıştır (Pabuççu ve Kırçoğlu, 2018: 332).

Kesin bileşenleri hakkında tartışmalar devam etse de iyi yönetişim, Batı tarzı demokrasinin birincil sembolleri olarak vurgulanan çok partili seçimlerden, yargıdan ve parlamentodan daha fazlasıdır. Bunlara eşlik edecek gerekli kaynaklara ve kültüre sahip diğer nitelikler; insan haklarının evrensel olarak korunması, ayrımcı olmayan yasalar, verimli, tarafsız ve hızlı yargı süreçleri, şeffaf kamu kurumları, kamu görevlilerinin kararlarının hesap verebilirliği, kaynakların ve

karar vermenin yerel düzeylere devredilmesi, sermayedar ve vatandaşların kamu politikalarını tartışma ve seçmede daha etkin katılımının sağlanmasıdır. Ayrıca bireysel siyasi haklar ve demokratikleşme iyi yönetimle birlikte gelişmektedir (Weiss, 2000: 801, 805). İyi ekonomik yönetişim de “ikinci nesil reformlara” ait bir kavram olarak görülüp; savurgan kamu harcamalarını azaltmak, birinci basamak sağlık, eğitim ve sosyal korumaya yatırım yapmak, düzenleyici reformlarla özel sektörü teşvik etmek, özel bankacılığı güçlendirmek, vergi sisteminde reform yapmak ve hükümet ve kurumsal ilişkilerde daha fazla şeffaflık ve hesap verebilirliği içermektedir (Kersbergen ve Waarden, 2004: 145). Bu bağlamda Ferreira, iyi yönetişimi; politika oluşturmada öngörülebilir, açık ve şeffaflık, meslek ahlakına sahip bir bürokrasi, eylemlerinden sorumlu bir hükümet, ilişkilere katılan güçlü bir sivil toplum ve hukukun üstünlüğünün yer alması olarak özetlemiştir (Ferreira, 2008: 441).

İyi yönetişim, mikro düzeyde toplumların makro açıdan ise ülkelerin iktisadi kalkınmasının sürdürülebilir olmasında ön koşul olarak değerlendirilebilir. Bu noktada iyi yönetişim sürdürülebilir kalkınmayı; kamu kaynaklarının ve kamu görevlilerinin uygun, şeffaf, hesap verebilir, adil ve insan ihtiyaçlarını karşılayabilen, kapsayıcı, fikir birliğine dayalı ve hukukun üstünlüğünü kabul eden bir yapıyı desteklemektedir. İyi yönetişim, hükümetlerin bu eylemlerinin ölçülebileceği daha kapsamlı bir ölçüt sunan etkinlikten yasallığa geçişin bir sonucudur. Devletler, iyi yönetişim ilkelerine uygun yönetim anlayışı geliştirmediklerinde başarısız devletler sınıflandırmasına dahil olarak uluslararası yasal statülerini kaybetmekle yüz yüze kalabilmektedirler (Ferreira, 2008: 448). İyi yönetişimle birlikte devlet yapısının doğru örgütlenmesi, kamu politikalarını optimal düzeyde yürüten, halkın kolay izleyebileceği ve sorgulayabileceği yerel ve merkezi düzeyde yönetim yapıları ortaya çıkacaktır (Şahin, 2018: 105). Sektörel ve coğrafi sınırlar boyunca geliştirilen resmi yönetişim çerçeveleri ve standartları; temel yönetişim kavramlarını, ilkelerini ve uygulamalarını aydınlatmada benzerlikler ve farklılıklar içerir. Bu özellikler sosyal, politik ve yasal bir boşlukta geliştirilmez. Belli başlı değerleri, uygulamaları ve diğer yönetişim normlarını yansıtır (Edwards vd., 2012: 9). İyi yönetişimi teşvik etmeye yönelik eylemler, daha önce yaygın olan iki istenmeyen özelliğin zayıflatılmasına odaklanır. Bunlar; hükümetlerin temsili olmayan karakteri ve piyasa dışı sistemlerin verimsizliğidir (Weiss, 2000: 800). Gelişmiş ekonomiler için teşvik edici olan, karar verme ve kararların uygulanıp uygulanmayacağını belirleme sürecini içeren iyi yönetişim; çevresel koruma ve sürdürülebilir kalkınma vaatlerinin güvenilir sonuçlar üretmesini sağlamak için esastır. Ayrıca iyi yönetişim, sadece hükümetlerin kalkınma politikasında sınırlı bir kullanıma sahip olmakla kalmamakta, aynı zamanda tehlikeli izomorfizmi (isomorphism)¹, kurumsal dualizmi tehdit etmektedir (Andrews, 2008: 379).

¹ İzomorfizmin, örgütsel özellikleri bir ortamdan diğerine taklit etme baskısını ifade etmektedir.

İyi Yönetişim Göstergeleri

Küreselleşme ve teknolojik gelişme sonucunda bilgiye erişimin artmasıyla toplumlar, hükümetlerinden daha fazla şeffaflık ve hesap verebilirlik talep etmektedirler. Bu beklentiler sonucu dünya genelinde kabul gören iyi yönetişime ulaşmayı sağlamak üzere iyi yönetişim göstergelerinin oluşturulması süreci başlatılmıştır.

İlk olarak Dünya Bankası, iyi yönetişimin normatif kriterlerini belirlemiştir. Bu bağlamda iyi yönetişimin dört boyutu vardır: *Verimli bir kamu hizmeti, hesap verebilir bir yönetim, güvenilir bir yargı sistemi ve hükümet ile yönetilenler arasındaki dengedir*. Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi (2008) iyi yönetişim terimini daha geniş anlamda “bir ülkede otoritenin uygulandığı gelenekler ve kurumlar” olarak yeniden tanımlamış ve altı boyut belirlemiştir (DoeVeren, 2011: 304). Bu kapsamda iyi yönetişim açısından temel ilkeler (European Commission, 2001: doc 1/10): hesap verebilirlik ve açıklık, tutarlılık, şeffaflık, fikir birliğine dayalı olmak (konsensüs odaklı), verimlilik, eşitlik ve kapsayıcılık, katılımcı, yanıt verebilirlik, hukukun üstünlüğü ve stratejik vizyon olarak açıklanmıştır. Genel olarak iyi yönetişimi besleyen ilkelerin yanında iyi yönetişimi destekleyen ilkeler olarak ise hesap verebilirlik, kamu yararının korunması amacıyla varlıkların kontrol edilmesi, yolsuzluk kontrolü, dolandırıcılık fırsatlarının önüne geçilmesi, etik ve dürüstlük, şeffaflık, kara para aklanması, risk yönetimi ve değerlendirmesi ve paydaşlarla iletişim yer almaktadır (INTOSAI, GUID 5260: 10- 20). Dünya Bankasının iyi yönetişim göstergeleri ise bu yazarların yaptığı çalışma esas alınarak 1996 yılından itibaren 200'den fazla ülkeyi kapsayan geniş yönetişim boyutlarına sahip altı göstergeden oluşturulmuştur. Bunlar; *Açıklık ve hesap verilebilirlik, politik istikrar ve şiddet yokluğu, yönetim etkinliği, regülasyon kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolüdür* (Kaufmann vd.,2010: 1).

Avrupa Birliği (AB) de iyi yönetişim için 12 ilke belirlemiştir. Bu ilkeler; *“Seçim, temsil ve katılımın adil yürütülmesi, yanıt verme, verimlilik ve etkinlik, açıklık ve şeffaflık, hukukun üstünlüğü, etik davranış, yetkinlik ve kapasite, yenilik ve değişime açıklık, sürdürülebilirlik ve uzun vadeli oryantasyon, sağlam finansal yönetim, insan hakları, kültürel çeşitlilik ve sosyal uyum ve hesap verebilirlik”* (EU, 2023). AB'nin iyi yönetişim ilkelerinin sayı olarak Dünya Bankasına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak farklı adlarla verilmelerine rağmen her ikisinin genel kapsamının aynı olduğu AB'de daha alt sınıflandırmaya yer verildiği görülmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalarda iyi yönetişimin ölçülebilir göstergeleri olması açısından Dünya Bankası ilkeleri kullanılmaktadır. Sayıştay, kamu yönetimi ve mali denetim alanında önemli bir kurum olması yönüyle iyi yönetişim ilkeleri uygulanabilirliği açısından oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. İyi yönetişim ilkeleri; kamu sektöründe etkin, verimli ve şeffaf bir yönetim anlayışı geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu ilkeler aşağıda genel olarak açıklanacak ve Sayıştay ile ilişkisine temel bağlamda yer verilecektir.

Açıklık (saydamlık) ve Hesap verilebilirlik: Yasaların öngördüğü iyi belirlenmiş nedenlerle (gizliliğin korunması veya satın alma prosedürlerinin adilliyinin sağlanması gibi) sınıflandırılmayan tüm bilgilerin kamuya açık erişimin olmasıdır. Ayrıca kararların, politikaların uygulanması ve sonuçlara ilişkin bilgilerin, yerel yönetimin çalışmalarını etkin bir şekilde takip etmesini ve katkıda bulunmasını sağlayacak şekilde kamuya açık hale getirilmesidir. *Hesap verebilirlik*, bireylerin, kurumların ve kuruluşların (kamu, özel ve sivil toplum) yetkilerini gerektiği gibi kullanmaktan sorumlu tutulmasını ifade etmektedir. *Teorik olarak, Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından geliştirilen 2009 Yolsuzlukla Mücadele Sade Dil Kılavuzu'na göre çapraz, yatay ve dikey olmak üzere üç tür hesap verebilirlik vardır. Yatay hesap verebilirlik; kamu görevlilerini, bir yetkiliyi uygunsuz davranış nedeniyle sorguya çekebilecek ve sonunda cezalandırabilecek diğer devlet kurumları (yani Sayıştaylar, Mahkemeler, Ombudsmanlar, merkez bankaları) tarafından kısıtlama ve gözetime veya kontrol ve dengeye tabi tutar. Bu bağlamda Sayıştaylar, kamu görevlilerinin ve kamu varlıklarının yönetiminden sorumlu kurumların faaliyetlerinin denetlenmesine odaklanan yatay sistemdeki kilit mekanizmalardan biridir* (INTOSAI, 2019: 11). Örneğin Sayıştay, bir ülkede kamu bütçesinde çeşitli kalemlerde usulsüz harcamalar tespit ettiğinde, bu tespitlerini raporlayarak ilgili kurumları bilgilendirmekle birlikte bu raporlar meclis ve kamuoyu tarafından incelenerek, kamu yöneticileri hesap verebilir hale getirilebilmektedir. Örnekte de görüldüğü üzere açıklık ve hesap verme iç içe geçmiş kavramlardır. Açık ve şeffaf yönetişim, paydaşları özellikle yönetici liderlerini hesaba katmanın iyi bir yolu olmaktadır (Breslin & Reczek, 2019: 33). Ayrıca demokrasiler, vatandaşların her kamu otoritesinin doğrudan paydaşları olduğu ve bu nedenle hükümetin çalışma sürecini bilme hakkına sahip olduğu gerçeğine dayanan bilinçli bir vatandaşlığı gerektirmektedir. Bilgi edinme hakkı, şeffaflık ve iyi yönetişim arasında doğrudan ve inkâr edilemez bir bağlantı vardır. Şeffaf bir kamu yönetim sistemi demokratik ve hesap verebilir bir devlet vaat etmektedir. Bununla birlikte etkin bir yönetişim için 'açıklama gerekliliğinin baskısı' ile 'idari ayrıcalıkların' atılması arasında bir denge sağlanmalıdır. 'Bilgi hakkının - temel bir insan hakkı olarak' önemi, daha fazla hesap verebilirlik duygusu aşılıyarak 'kontroller ve dengeler kavramını' desteklemek, yönetişim sürecinde şeffaflığı ve açıklığı teşvik etmek için güçlü bir araç olduğu yadsınamaz. Bilgi özgürlüğüne dayalı küresel yönetişim; ahlaki bir gizlilik iddianamesinden, piyasa düzenlemesi, ekonomik ve teknolojik büyümeyi kolaylaştıran verimli bir yönetim yapısı için bir araca dönüşmektedir. İyi yönetişim, kamu görevlileri için de bir hesap verebilirlik mekanizmasına sahip olarak, bilginin evrimi yoluyla şeffaflığın teşvik edilmesini gerektirmektedir (Jain, 2012: 506-507).

Politik İstikrar ve Terörizm/Şiddet Yokluğu: Hükümetin siyasi güdümlü şiddet ve terörizm de dâhil olmak üzere anayasaya aykırı veya şiddet içeren yollarla istikrarsızlaştırılma veya devrilme olasılığına ilişkin algıların olmamasıdır. Sayıştay esasen politik istikrarı

teşvik eden bir mekanizma olarak çalışmaktadır. Kamu kaynaklarının doğru kullanımı ve etkin yönetimi, politik anlamda istikrarı teşvik edeceği gibi toplumsal güven ve istikrarı sağlayacaktır. Bu hususta Sayıştay'ın denetimleri sonucunda, yasal ve etik kurallar çerçevesinde kamu fonlarının kullanıldığı ve kamu hizmetlerinin yapıldığı görüldüğü takdirde, bu durum politik istikrarı ve toplumsal barışı destekleyecektir. Aksi halde, bu alanın yeterince denetlenmemesi yolsuzluk ve usulsüzlük riskini artırabileceği gibi denetimsiz alanlar yolsuzluk ve usulsüzlüğe karşı yönetimin sessiz kaldığı düşüncesiyle şiddet ve huzursuzluk riskini artırabilecektir. Nitekim yönetim etkinliğinin olmadığı devletlerde politik istikrarsızlık, toplumsal şiddet ve iç savaş gibi risklerin olasılığı daha yüksektir.

Yönetim Etkinliği: Kamu hizmetlerinin kalitesine, siyasi baskılardan bağımsızlığının derecesine, politika oluşturma ve uygulama kalitesine ve hükümetin bu tür politikalara bağlılığının güvenilirliğine ilişkin algıların varlığıdır. INTOSAI iyi yönetim rehberlerinde yönetim etkinliği için gerekli olan unsurlar olarak “dürüstlük”, “bağımsızlık, nesnellik ve tarafsızlık”, “yeterlilik” ve “mesleki gelişimi” belirtilmiştir. Sayıştay, kamu kurumlarının etkinliğini değerlendirerek verimliliğini artırmak için önerilerde bulunmaktadır. Bu sayede, Sayıştay'ın denetimi kamu hizmetlerinin daha etkin ve verimli bir şekilde sunulmasını sağlamaktadır. Örneğin, bir şehirde, belediye hizmetlerinin etkinliğini değerlendiren Sayıştay, atık yönetimi sisteminin iyileştirilmesi gerektiğini tespit edebilir. Bu tespit, belediyenin hizmet kalitesini artırması ve kaynaklarını daha verimli kullanması için harekete geçmesini sağlayan önemli bir kaynak olacaktır.

Regülasyon Kalitesi: Özel sektörün gelişmesine izin veren ve teşvik eden sağlam politika ve düzenlemelerin uygulanmasıdır. İyi yönetim aynı zamanda bazı regülasyonları da gerektirmektedir (Lucas & Ridgley, 2013: 157). Sayıştay, regülasyonların etkinliği ve uygulanabilirliğini denetlemektedir. Bu noktada Sayıştay, kamu politikalarının ve düzenlemelerinin ne kadar etkili bir şekilde uygulandığının değerlendirmesini yapmaktadır. Örneğin, Sayıştay, tarıma ilişkin verilen bir sübvansiyon programının etkinliğini incelerken, programın amacına ulaşıp ulaşmadığını değerlendirmekle birlikte aynı zamanda programın iyileştirilmesine yönelik önerilerde de bulunmaktadır. Bu durum ise regülasyon kalitesinin artmasına ve kamu kaynaklarının daha doğru kullanılmasına yardımcı olacaktır.

Hukukun Üstünlüğü: Yönetimlerin yasalara ve yargı kararlarına uyması esastır. Kural ve yönetmelikler kanunun öngördüğü usullere uygun olarak kabul edilir ve tarafsız bir şekilde uygulanır. Sayıştay yapmış olduğu incelemeler ve yargılamalarla kamu kurumlarının yasal çerçevede hareket etmesini sağlayarak hukukun üstünlüğünü desteklemektedir. Sayıştay'ın bu faydası hukuki normların korunması ve uygulanması açısından kritik bir önem taşımaktadır. Örneğin, kamu ihalelerinde hukuka aykırı olan uygulamaların tespitini yapan Sayıştay, ortaya çıkan bu bulguları raporlayarak gerekli yasal sürecin başlatılmasını sağlamaktadır. Bu uygulama ise hukukun üstünlüğünün sağlanması ve kamuya olan güvenin artırılmasında oldukça önemlidir.

Yolsuzluğun Kontrolü: Hem küçük hem de büyük yolsuzluk biçimleri ve devletin seçkinler ve özel çıkarlar tarafından “ele geçirilmesini” içeren özel kazanç için kamu gücünün ne ölçüde kullanıldığına dair algılardır (Kaufmann vd.,2010: 4). Sayıştay, yolsuzlukla mücadele edilmesi hususunda oldukça önemli bir denetim organıdır. Kamu kaynaklarının yanlış kullanımı ve yolsuzlukları tespit ederek bunlara ilişkin raporlar hazırlamak suretiyle gerekli önemlerin alınmasında temel rol oynamaktadır. Örneğin bir bakanlıkta yapılan harcamalarla ilgili çalışmalar yapan Sayıştay, yolsuzluk yapıldığına ilişkin tespitlerde bulunursa, bu hususu raporlayarak kamuoyuna açıklamaktadır. Böylece yolsuzlukların önüne geçilmesi ve kamu kaynaklarının doğru kullanılmasının sağlanması da temin edilmiş olacaktır.

Üç tür yolsuzluk tanımı yapılmaktadır. Bunlar; *kamu kurumları merkezli*, *piyasa merkezli* ve *kamu yararı merkezlidir*. *Kamu kurumları merkezli* tanım, kamu görevlerinde olması gereken güven ihlali veya rasyonellik, evrensellik vb. normlardan sapmalara dayanır. Bu anlamda yolsuzluk, özel itibar için normal kamusal rolden davranışsal sapmadır. *Piyasa merkezli tanım*, yetkililerin konumlarını kişisel kazanımlarını en üst düzeye çıkarmak için bir otorite olarak gördükleri durumu ifade eder. *Kamu yararı merkezli tanım*, kamu görevlilerine doğrudan veya dolaylı fayda sağlayan ortak kamu yararının ihlalidir (Bhagwan, 2007: 728).

Bhagwan (2007), yolsuzluğun uluslararası bir tanımı olmadığını belirterek yolsuzluğu toplumun çıkarlarından ziyade bilinç durumuna, eğitime, gelenek ve göreneklere, etiğe, kültüre, ekonomik kalkınma durumuna ve yasal çerçeveye bağlı olduğunu açıklamış ve bu unsurları dikkate alarak şu şekilde formüle etmiştir:

Yolsuzluk= İstek Destekleyici Ortam – Yıkıcı Çevre X Fırsat
Ceza önlemler

İstemek, ihtiyaç ve açgözlülüğü içermektedir. İhtiyaç ve açgözlülük yolsuzluğun itici gücüdür. Yolsuzluğu destekleyici ortamın olması halinde şeffaflık ve hesap verebilirlik sürdürülemez. Siyasi müdahale, destekleyici ortamın temel unsurudur. Yolsuzluğu yıkıcı ortam, şeffaflık ve hesap verebilirlik ile sağlanır. Yolsuzlukla ilgili iki temel fırsat; gizlilik ve gecikmedir. Yolsuzluk mantar gibidir, karanlıkta büyür. Bürokrasi gecikmelere zemin hazırlayabilir. Gizlilik ve karmaşık düzenlemeler yolsuzluğa fırsat sağlar. Ceza söz konusu olduğunda burada ekonominin Laffer Eğrisine atfı yapılabilir. Ceza çok hafif uygulanırsa caydırıcılığı düşük olabilirken; aksi durumda ise kimse cezalandırılmayabilir. Her iki uçta da yararlı bir amaca hizmet edilmelidir. Çünkü etkili olmak için bir dengeye ihtiyaç vardır (Bhagwan, 2007: 730-731).

Demokratikleşme ve küreselleşme güçleri, 'iyi yönetim' savunucularını ekonomik büyüme ve verimlilik gerekliliklerinden, daha fazla özgürlük, gerçek katılım ve sürdürülebilir insan gelişimini en iyi şekilde teşvik eden yönetim politikaları ve kurumlarına yönelik önceliklerini yeniden düzenlemeye zorlamaktadır (Weiss, 2000: 800). Bu durum yukarıda açıklanan iyi yönetim ilkelerine yansımıştır.

Bu altı ilke birbirlerinden tamamen bağımsız değildir. Daha hesap verebilir ve saydam bir mekanizma, daha az yolsuzluğa yol açar. Hesap verebilirlik ve şeffaflık yeni ve insan merkezli iyi yönetim çağında yolsuzluğu yok etmek üzere benimsenecek yeni yöntem ve tekniklerdir (Bhagwan, 2007: 727). Daha etkili bir yönetim, daha iyi regülatör çevre sağlayabilir. Hukukun üstünlüğüne saygı, seçim için daha adil süreçlere ve kamu görevinin özel kazanç için daha az kötüye kullanılmasını sağlar (Kaufmann vd., 2010: 4; Ferreira, 2008:442). Kamu kaynaklarının etkin, verimli ve şeffaf bir şekilde kullanılması, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve yolsuzlukla mücadelede önemli katkılar sağlar. Bu rolüyle, toplumun kamu yönetimine olan güvenini artırmakta ve demokratik değerlere katkıda bulunmaktadır. Sayıştay sadece denetim yapmakla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda kamu yönetiminin iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunarak yapsal reformlara da öncülük etmektedir.

İyi Yönetişim İstatistikleri ve Türkiye'nin Durumu

Dünya Bankasının iyi yönetim için belirlediği ilkeleri uygulama performansını ölçmek üzere iyi yönetim göstergeleri yıllar itibarıyla ülkeler düzeyinde düzenlenmiştir. Bu göstergelerin elde edilmesinde kullanılan metodoloji ve analiz Kaufmann vd. (2010) yaptıkları çalışmada açıklanmıştır. Göstergelerde sıfır en düşük sıralamayı yüz en yüksek sıralamayı ifade etmektedir. Çizelge 1'de Türkiye için 2000'li yıllara ait göstergeler yer almaktadır.

Açıklık ve hesap verebilirlik ilkesi açısından 2000 yılında gösterge endeksi 40,36 iken 2022 yılında gerileyerek 23,19'a düşmüştür. *Politik istikrar ve şiddet yokluğu ilkesi* endeksi de 2000'de 21,16, 2022'de 13.63 düzeyine gerilemiştir. *Yönetim etkinliği ilkesi* endeksi de 2000'de

55,19, 2022'de 43,87 olarak bulunmuştur. *Regülasyon kalitesi ilkesi*, 2000 yılında 61,96 iken 2022'de 43,40'a düşmüştür. *Hukukun üstünlüğü ilkesi* endeksi 2000 yılında 49,25'den 2022'de 36,79'da düşmüştür. *Yolsuzluk kontrolü ilkesi*, göstergesi endeksi de diğer ilke göstergelerine benzer olarak 2000'de 46,81'den 2022'de 34,91'e düşerek azalma göstermiştir. 22 yıllık dönemde en yüksek değişimin olduğu gösterge *regülasyon kalitesi* olup ikinci sırada *açıklık ve hesap verebilirlik* yer almaktadır. En az değişimin olduğu gösterge ise *politik istikrar ve şiddet yokluğu*'dur.

Çizelge 2'de ise Türkiye'deki iyi yönetim göstergelerini değerlendirmek üzere bazı gelişmiş ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülke örnekleri yer almaktadır. Türkiye ekonomik yönden gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında tüm göstergelerde oldukça geri düzeydedir. Bazı göstergelerde gelişmekte olan ülkelerin gerisinde iken bazı ülkelerin ilerisindedir.

İyi yönetim göstergeleri açısından Türkiye'nin durumunu ele alındıktan sonra iyi yönetişimin geliştirilmesi üzerinde durulacaktır. İyi yönetişime yönelik INTOSAI İyi Yönetim Rehberleri ile ortaya konulan ilkeler yukarıdaki Çizelgelarda genel iyi yönetim göstergelerinin ayrıntılı halini oluşturmakta olup, bu göstergeler Sayıştay için de genel değerlendirme referansı olabilecektir. Diğer bir ifadeyle Sayıştayların incelemelerinin iyi yönetim kapsamında kamu yönetimine katkılarının değerlendirilmesi Çizelgelarda yer alan ilkeler doğrultusunda genel hatlarıyla değerlendirilebilecektir.

Çizelge 1. Türkiye'de İyi Yönetişim Göstergeleri (2000-2022)

Table 1. Good Governance Indicators in Türkiye (2000-2022)

Yıllar	Açıklık ve Hesap Verilebilirlik	Politik İstikrar ve Şiddet Yokluğu	Yönetim Etkinliği	Regülasyon Kalitesi	Hukukun Üstünlüğü	Yolsuzluk Kontrolü
2000	40,30	21,16	55,19	61,96	49,25	46,81
2002	42,29	21,69	57,84	56,76	49,75	34,92
2003	45,77	25,13	57,30	56,22	55,22	49,74
2004	49,52	20,87	56,72	55,22	57,21	50,25
2005	50,96	27,67	58,33	60,29	56,46	56,10
2006	45,67	27,05	58,05	58,33	53,11	57,56
2007	46,15	19,81	65,05	61,65	53,59	59,22
2008	46,15	18,75	63,11	59,22	55,29	61,17
2009	45,50	15,64	62,68	62,20	56,40	60,29
2010	44,55	18,96	64,11	61,24	54,98	59,05
2011	44,13	18,48	64,93	63,03	55,87	58,77
2012	41,78	12,80	65,88	66,35	54,46	61,61
2013	40,85	10,90	65,88	66,82	54,46	60,66
2014	36,45	11,90	68,27	66,35	54,81	53,85
2015	35,47	9,05	63,46	63,46	48,56	53,85
2016	30,05	4,76	54,33	62,02	40,38	51,44
2017	27,59	7,14	55,29	56,73	42,31	49,52
2018	24,64	10,38	51,44	55,77	38,94	44,53
2019	24,15	9,91	53,85	53,85	41,83	43,75
2020	24,15	12,74	47,60	50,48	38,46	43,27
2021	23,67	12,26	49,52	49,04	36,54	40,38
2022	23,19	13,68	43,87	43,40	36,79	34,91

Kaynak: Worldwide Governance Indicators. <https://www.govindicators.org/interactive-data-access>

Çizelge 2. Çeşitli Ülkelerde Yönetişim Göstergeleri Yüzdeler Sıralama (2022 Yılı)

Table 2. Governance Indicators Percentile Ranking in Various Countries (Year 2022)

Ülke/Göstergeler	Açıklık ve Hesap Verilebilirlik	Politik İstikrar ve Şiddet Yokluğu	Yönetim Etkinliği	Regülasyon Kalitesi	Hukukun Üstünlüğü	Yolsuzluk Kontrolü
İngiltere	89,37	62,26	85,85	93,40	89,15	92,92
ABD	72,95	45,28	86,79	91,04	88,68	82,55
Danimarka	98,07	77,36	98,58	98,58	99,53	100,00
Almanya	94,64	67,45	88,21	92,45	91,98	95,75
Avustralya	93,24	81,60	92,92	99,53	91,04	95,28
Brezilya	55,56	33,96	30,66	43,87	43,40	32,08
Çek Cumhuriyeti	80,68	75,00	81,13	88,68	83,49	74,53
Macaristan	59,60	67,92	68,87	64,62	63,21	51,42
Meksika	42,03	21,70	42,45	46,70	20,75	14,45
Slovak Cumhuriyeti	75,36	59,91	63,68	76,89	70,28	17,45
Türkiye	23,19	13,68	43,87	43,40	36,79	34,91

Kaynak: Worldwide Governance Indicators. <https://www.govindicators.org/interactive-data-access>.

Türkiye'de Yüksek Denetim Kurumu Olarak Sayıştay'ın İyi Yönetişime Katkıları

Yüksek Denetleme Kurumlarında İyi Yönetişim

İyi yönetim ilkeleri tüm kamu birimleri için geçerli olmakla birlikte özellikle denetleyici kurumlar açısından çok daha fazla önem arz etmektedir. Ulusal denetçiler ve denetimleri, hesap verebilirliği ve şeffaflığı geliştirerek iyi yönetişimin desteklenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu işlevi; ülkelerdeki çevresel koruma ve sürdürülebilirlik programların, yasaların, düzenlemelerin ve hedeflerin ulusal ve uluslararası düzeyde nasıl yönetildiği, uygulandığı ve izlendiğine dair pratik, nesnel ve titiz incelemeler ile yapmaktadır (INTOSAI, 2012: 1). İyi yönetim uygulamada yaşanan yolsuzluklar, etik dışı davranışların ortadan kaldırılması ve kurumsal kalitenin artırılmasında oldukça önemlidir. İyi yönetişime alan açacak olan mekanizma ise esasen hükümetler ve onlar adına yetkili olan kurumlardır. Bu kurumlardan oldukça önemli bir role sahip olanı ise yüksek denetim kurumları ve bu kurumlardan birisi olarak Sayıştaylardır. INTOSAI İyi Yönetim Rehberleri ile çeşitli yol gösterici iyi yönetim ilkelerinin belirlendiği ve Sayıştay kurumlarının bu ilkeler doğrultusunda denetim ve yargılama yapmaları halinde iyi yönetişimin geliştirilebileceğini öngörmüştür (INTOSAI, GUID 5260: 7-8).

Kamu ekonomisinde etkinliğin sağlanması için denetim özellikle kamu harcamaları sürecinde büyük önem taşır. Kamu kesiminde denetim bağımsız YDK'lar tarafından yapılmaktadır. YDK'lar; ulusal denetim ofisi, denetim kurumu, denetim kurulu, genel denetim ofisi gibi farklı isimlere ve farklı görevlere sahiptirler. Örneğin Türkiye'de yüksek denetim kurumu Sayıştay'dır. Bu kurumlar, hükümetleri sorumlu tutmak için gerekli bilgiyi yasama organlarına ve topluma sağlamak şeklinde benzer sorumluluklara sahiptirler. YDK'lar, hükümetlerin mali yönetimini, iç yasalara ve uluslararası anlaşmalara uyumlarını, iç ve dış politikaları uygulamalarını ve performanslarını denetlemektedir. YDK'lar, bağımsız ve politik olmayıp, çalışmaları gerçek bulgulara dayalıdır (INTOSAI, 2012: 1). Sayıştay denetim işlevinin yanı sıra şeffaflık (yeni finansman modelleri ve kamu mali kaynaklarını yönetenlerin hesap verebilirliği) ve finansal kriz bağlamında yeni finansman modellerinin hazırlanmasında da önemli role sahiptir (Fernandes, 2013: 42).

Sayıştay'ın temel görev alanları şu şekildedir (Fernandes, 2013: 42-43):

- Devlet kurumları ve parlamentonun hesaplarının kontrolü,
- Kamu kuruluşları için gider oluşturan ya da doğrudan veya dolaylı maliyet ve yükümlülükleri temsil eden herhangi bir nitelikteki eylem ve sözleşmelerin yasallığı ve bütçe üzerinde kontrolü gerçekleştirmek,
- Hesaplarını mahkemeye vermekle yükümlü olan kuruluşların veya hizmetlerin hesaplarını doğrulamak.
- İlgili kurumun niteliğine bakılmaksızın kamu kaynaklarını yöneten herkes için mali suçlarda -hem meblağların iadesi hem de para cezalarının- yükümlülükleri yerine getirmek,
- Yargı yetkisine ve kontrolüne tabi kuruluşların finansal yönetiminin yasallığını, etkinliğini ve verimliliğini teknik kriterlere göre değerlendirmek,
- Kendi inisiyatifiyle veya parlamentonun ya da hükümetin talebi üzerine, yargı yetkisine ve kontrolüne sunulan kuruluşları denetlemek,
- Parlamentonun veya hükümetin talebi üzerine mali konularla ilgili projelerin yasallığı hakkında görüş bildirmek,
- Kanunla belirlenen diğer işlevleri yerine getirmek.
- Gelişen iyi yönetimle birlikte denetim kurumlarının da fonksiyonlarının geliştirilmesi gereği doğmuştur. Günümüzde sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve Birleşmiş Milletler kararlarında, güçlü ve bağımsız yüksek denetim kurumlarının, hükümetlerin kamu fonlarını kullanırken ve sundukları programlarda denetime tabi olmaları, vatandaşların güvenini güçlendirmede hayati bir role sahip olduğu kabul edilmiştir. Dünya Bankasının belirlediği sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin 16. maddesi; etkin, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar oluşturmanın önemine özel bir gönderme yapmaktadır (INTOSAI, 2018: 8). INTOSAI ve yüksek denetleme kurumlarının sürdürülebilir kalkınmaya yönelik; verimli, etkili, şeffaf ve hesap verebilirlik ilkelerinin uygulanmasını sağlamak konusunda sahip oldukları kapasite, küresel düzeyde bu kurumlardan beklentileri artırmaktadır (Köse, 2023: 498).

- INTOSAI'nın yüksek denetleme kurumlarının güçlendirilmesi konusunda oluşturduğu kılavuzda; *kurumsal gelişim, organizasyonel gelişim, profesyonel gelişim* üzerinde odaklanılmıştır (INTOSAI, 2018: 11,18).
- *Kurumsal gelişim*; temel değişim için çaba göstermek ve dış tehditler karşısında etik bir konumu sürdürmek için yüksek denetleme kurumlarının yasal bağımsızlığını, yönetimini ve liderlik yeteneğini değerlendirmeyi içerir. Yüksek denetleme kurumlarının bağımsızlıklarını güçlendirmek için esasen parlamentonun, maliye bakanlığının, kamu hizmeti organlarının, iş dünyasının, vatandaş gruplarının ve kendi personelinin desteğine ihtiyacı vardır.
- *Organizasyonel gelişim*; yüksek denetleme kurumlarının görevlerini yerine getirmek için kullandığı sistemleri, prosedürleri ve kültürel normları güçlendirmeyi ve denetimlerin sağlanmasında uzman personelini desteklemeyi içerir. Bunun yanı sıra stratejik planlama, insan kaynakları yönetimi, bilgi iletişim teknolojisi ve iç - dış iletişim gibi işlevlerin güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır.
- *Profesyonel gelişim/mesleki gelişim*: Yüksek denetleme kurumları personelinin ihtiyaç duyduğu ve hâlihazırda sahip olduğu beceri ve deneyimin ne olduğunu ve mevcut yetenek üzerine inşa etmek ve boşlukları kapatmak için ne yapılması gerektiğini anlamayı içerir. Profesyonellik sadece denetim personeli için değil, tüm personeller için geçerlidir.

Yukarıda sayılan düzenlemeler, büyük ölçüde iyi yönetim ilkelerinin uygulanmasını da beraberinde getirecektir. Ayrıca yüksek denetleme kurumlarının güçlendirilmesi, sürekli bir süreç olmalıdır. Bağımsızlık, nesnellik ve tarafsızlık; denetim yapanların, denetlenen kuruluşun ve diğer çıkar gruplarından bağımsız ve inceleme yaparken nesnel olmaya çalışılmasını ifade etmektedir. Bağımsızlık kavramı siyasi bağımsızlığı da içermektedir. Yüksek denetleme kurumunun yürütme organı olarak hükümetten fiziksel, mali, teknik, politik ve idari olarak bağımsız olması gerekir. Bununla birlikte, bağımsızlığın, ortak gündemler olduğunda hükümetle ortak çalışmayı reddetme pahasına olması gerekmez (INTOSAI, 2018:18). Sayıştaylar diğer kamu birimleri ile işbirliği içinde çalışmak durumundadırlar. Sayıştay'ın hazırladığı raporlarının kanun koyma yetkisine sahip olan parlamento tarafından en üst düzeyde takip edilmesi, bu raporları denetlenen kurumlar için yapıcı ve yönlendirici önerilere dönüştürür. Bunlara bağlı olarak Sayıştaylar ve Parlamentolar kamu yönetiminin etkinliğinin artırılması, kamuda yönetişimin güçlendirilmesi ve yönetime duyulan güvenin artırılmasında birbirlerini desteklemektedir (Akyel ve Köse, 2011:8).

YDK'ların bağımsızlığı üzerinde çalışan INTOSAI'nın 2007 Meksika deklarasyonu bağımsızlığa dair sekiz ilke içermektedir (Wynne, 2011: 94-95):

- Uygun ve etkili bir anayasal/yasal/yasal çerçevenin ve bu çerçevenin fiili uygulama hükümlerinin varlığı.
- Görev sürelerinin güvenliği ve görevlerinin normal şekilde yerine getirilmesinde yasal dokunulmazlık dâhil olmak üzere yüksek denetim kurumları başkanlarının ve üyelerinin bağımsızlığı.

- Yüksek denetim kurumlarının işlevlerinin yerine getirilmesinde yeterince geniş bir yetki ve tam takdir yetkisi.
- Bilgiye sınırsız erişim.
- Çalışmaları hakkında rapor verme hakkı ve yükümlülüğü.
- Denetim raporlarının içeriğine ve zamanlamasına karar verme ve bunları yayınlama ve yayma özgürlüğü.
- Bağımsız yüksek denetim kurumlarının önerileri üzerinde etkili takip mekanizmalarının varlığı.
- Mali ve yönetsel / idari özerklik ve ilgili insan, maddi ve parasal kaynakların mevcudiyeti.

Ancak BM, Afrika Birliği, İngiliz Milletler Topluluğu Hükümet Başkanları ve diğer önde gelen uluslararası forumlar YDK bağımsızlığını desteklediklerini ilan etmiş olsalar da, birçok YDK halen INTOSAI Meksika YDK bağımsızlığı bildirgesinde tanımlanan bağımsızlık unsurlarından yoksun oldukları belirlenmiştir. Bu durum bazı göstergelere dayalı olarak ifade edilmiştir. Bunlar; i) Birçoğu kendi personelini bağımsız olarak işe alamamakta ve yönetememektedir. ii) Bu kurumların bütçeleri maliye bakanlıkları tarafından kontrol edilmekte ve denetimlerini nasıl ve ne zaman yayınlayabilecekleri ve denetim tavsiyelerinin uygulanmasının takibi konusunda kısıtlamalar bulunmaktadır. iii) Askeri harcamalar başta olmak üzere kamu harcamalarının bazı alanlarına ve gelir kaynaklarına erişilememektedirler. iv) Ayrıca ihtiyaç duydukları bilgilere zamanında erişme gücünden yoksundurlar (INTOSAI, 2018: 18- 24). Yüksek denetleme kurumunun tüm personeli, çalışmalarını yürütürken üst düzey meslek standartlarını uygulayacak yeterliliğe sahip olmalıdır. Yetkin olmadıkları işleri üstlenmemelidirler. Mesleki gelişim; denetim elemanlarının mesleki sorumluluklarını yerine getirmek için gerekli becerileri, sürekli yenilemek ve geliştirmeyi ifade etmektedir (Sayıştay, 2023:99-102).

INTOSAI, küreselleşme sürecinde yüksek denetim hizmetlerinin önemine istinaden artan ihtiyaçları karşılamak üzere oluşturulmuştur. Bu kurum ilk defa Küba tarafından ülkelerin Sayıştayları arasında ilişkileri geliştirmek üzere 1953 yılında tüm dünya ülkelerinin Sayıştaylarının bir araya getirilmesi ile oluşturulan uluslararası denetim kurumudur (Avci, 2008:132). Performansı değerlendirmek ve iyileştirmek için düzenli aralıklarla denetimler yapılır. INTOSAI, performans denetimi konusunda standartlar getirmek üzere 2003 yılında üst denetim kurumlarının uluslararası standartlarını içeren ISSAI, ISSAI 3000'i ve 2010 yılında ISSAI 3100'ü onaylamıştır. INTOSAI iyi yönetim rehberleri yayınlamıştır. Bu rehberlerin amacı, kamu sektöründe güvenilir iç denetim, yeterli muhasebe ve raporlama standartları ve etkin iç kontrol sistemlerinin kurulması dâhil olmak üzere iyi yönetişimi geliştirmektir (Sayıştay:16).

İyi yönetim ilkelerinden biri **açıklık ve hesap verebilirlik**dir. INTOSAI yaptığı çalışmada YDK'ların açıklık ve hesap verebilmelerinin temini için 9 ilke belirlemiştir (Sayıştay, :74-79):

1. *YDK'ların açıklık ve hesap verebilirliği için yasal düzenlemeler yapılmalıdır.* Denetim makamı, sorumlulukları, raporlama esas ve zamanı gibi konular yasal düzenlemelerle güvence altına alınmalıdır.

2. YDK'ların görev ve yetkileri, sorumlulukları, misyonları ve stratejilerinin ne olduğu konusu kamuoyuna duyurulmalıdır.
3. YDK'larda, tarafsız ve saydam denetim standartları, süreçleri ve yöntemleri benimsenmelidir.
4. YDK'larda, çalışanlar için yüksek dürüstlük ve etik standartları uygulanmalıdır.
5. YDK'ların faaliyetleri için dışarıdan hizmet aldıklarında hesap verme sorumluluğu ve saydamlık ilkelerinden taviz verilmediğinden emin olunmalıdır.
6. YDK'lar, kendi çalışmalarını ekonomik, verimli ve etkin şekilde ve kanun ve yönetmeliklere uygun olarak yürütmeli ve bu konular hakkında halka açık biçimde raporlama yapmalıdır.
7. YDK'lar, denetimlerinin sonuçlarını ve genel kamu faaliyetlerine ilişkin vardığı sonuçları halka açık biçimde raporlamalıdır.
8. YDK'lar, medya, internet siteleri ve diğer araçlar vasıtasıyla faaliyetleri ve denetim sonuçları hakkında zamanlı ve yaygın bir iletişim kurmalıdır.
9. YDK'lar, çalışmalarının kalite ve güvenilirliğini artırmak için dış ve bağımsız tavsiyelerden faydalanmalıdır.

Bir diğer iyi yönetim ilkesi **yönetim etkinliğidir**. INTOSAI iyi yönetim rehberlerinde yönetim etkinliği için gerekli olan unsurlar olarak "dürüstlük", "bağımsızlık, nesnellik ve tarafsızlık", "yeterlilik" ve "mesleki gelişimi" belirtilmiştir. Dürüstlük, etikliğin temel değeri olarak kabul edilmiştir. Denetim yapanlar, denetlenen kuruluşun personeliyle olan ilişkilerinde dürüstlük ve açıklığa bağlı kalmakla yükümlüdür.

Çizelge 3. Sayıştay'ın Rolünün İyi Yönetişim İlkeleri ile Bağlantısı

Table 3. The Connection of the Court of Accounts' Role with Good Governance Principles

Yönetişim İlkeleri	Açıklık ve Hesap Verebilirlik	Politik İstikrar ve Şiddet Yokluğu	Yönetim Etkinliği	Regülasyon Kalitesi	Hukukun Üstünlüğü	Yolsuzluğun Kontrolü
Sayıştay'ın Kullandığı Mekanizmalar	-Raporlama -Performans denetimleri -Kamuoyunu bilgilendirme	-Düzenli denetimler -Yolsuzluk incelemeleri -Raporlama	-Performans denetimleri -Verimlilik analizleri -Raporlama	-Uygulama denetimleri -Performans denetimleri -Raporlama	-Uygunluk denetimleri -Hukuki denetimler -Raporlama	-Yolsuzluk incelemeleri -Uygunluk denetimleri -Raporlama
Açıklık ve Hesap Verebilirlik	-Harcamaların şeffaf denetimi -Raporların halka açıklanması	-Denetim mekanizması -Kamu güvenini sağlama	-Etkinlik raporları ile yönetim kalitesinin artması -Hizmet kalitesinin artırılması	-Regülasyonların şeffaf değerlendirilmesi -Politikaların etkinliği	Yasal denetim raporları Hukuki uygunluk Yasal çerçevede hareket	-Yolsuzluk raporları -Usulsüzlüklerin raporlanması -Kamu fonlarının doğru kullanımı
Politik İstikrar ve Şiddet Yokluğu	-Denetimlerin kamu güveni sağlaması	-Politik istikrarı teşvik etme	-Kamu fonlarının doğru kullanımı	-Yasal düzenlemelerin etkinliği	-Hukuki normların korunması	-Yolsuzlukla mücadele -Şiddet riskinin azaltılması
Yönetim Etkinliği	-Etkin yönetim raporları -Verimlilik artırma önerileri	-Hizmet kalitesinin artırılması -Toplumsal güvenin artması	-Kamu kurumlarının etkinliği -Verimlilik değerlendirmesi	-Düzenlemelerin etkinliği -Regülasyonların değerlendirilmesi	-Yasal uygunluk -Yasal denetim	-Yolsuzluğun önlenmesi -Kaynakların doğru kullanılması
Regülasyon Kalitesi	-Şeffaf ve etkin regülasyon raporları	-Etkin düzenlemeler -Toplumsal barışın korunması	-Politikaların etkinliği -Verimlilik artırma önerileri	-Regülasyonların uygulanabilirliği -Düzenlemelerin değerlendirilmesi	-Yasal uygunluk -Hukuki normların korunması	-Yolsuzluğun önlenmesi -Kaynakların doğru kullanılması
Hukukun Üstünlüğü	-Yasal denetim raporları -Hukuki uygunluk	-Toplumsal güvenin artması -Şiddet riskinin azalması	-Kamu fonlarının doğru kullanımı	-Yasal düzenlemelerin etkinliği	-Hukuki normların korunması	-Yolsuzluğun önlenmesi -Kamu güveninin artması
Yolsuzluğun Kontrolü	-Yolsuzluk raporları -Kamu fonlarının doğru kullanımı	-Şiddet ve huzursuzluğun önlenmesi	-Yolsuzlukların önlenmesi -Kaynakların doğru kullanımı	-Düzenlemelerin etkinliği-Yasal düzenlemelerin değerlendirilmesi	-Hukuki normların korunması	-Kamu fonlarının doğru kullanımı- Toplumsal güvenin artması

Kaynak: Sayıştay'ın görev ve yetkileri ile incelemelerinden yola çıkarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Yukarıda yer alan Çizelge 3’de Sayıştay’ın kamu yönetimindeki rolünün iyi yönetim ilkeleriyle bağlantısı ve bu rolünün hangi iyi yönetim ilkelerini etkilediği hususu gösterilmiştir. Örneğin, açıklık ve hesap verebilirlik ile yolsuzluğun kontrolü arasındaki ilişki, Sayıştay’ın yolsuzluk raporları ve usulsüzlüklerin raporlanması yoluyla kamu fonlarının doğru kullanımını sağlamasıyla ilgilidir. Açıklık ve hesap verebilirlik ve yönetim etkinliği kapsamında Sayıştay, belediyenin atık yönetim sisteminin iyileştirilmesinin tespiti ile bu konuda bir rapor hazırlayarak, belediyenin atık yönetimini daha verimli hale getirmek için hangi adımların atılması gerektiğini belirtmekte ve böylelikle kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlamaktadır. Politik istikrar ve şiddet yokluğu ve yolsuzluğun kontrolü kapsamında Sayıştay, bir bakanlıkta yolsuzluk tespit eder ve bu bulguları raporlayarak, kamuoyunda yolsuzlukla mücadele edildiği ve yolsuzlukların önlenmesi için adımlar atıldığı algısını güçlendirir, bu ise toplumsal güveni artırır ve şiddet riskini azaltır. Regülasyon kalitesi ve hukukun üstünlüğü kapsamında yeni bir çevre düzenlemesinin etkinliği ve hukuki uygunluğunun Sayıştay tarafından denetlenmesi, denetim sonucunda hazırlanan raporla, düzenlemenin hem etkin bir şekilde uygulandığı hem de yasalara uygun olduğu ortaya konularak hukukun üstünlüğünün korunmasına ve çevre politikalarının etkinliğinin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü kapsamında Sayıştay, kamu ihalelerinde yasalara aykırı uygulamaları tespit ederek ve elde ettiği bulguları raporlayarak hukukun üstünlüğünü korur ve yolsuzlukların önlenmesine yardımcı olmaktadır. Yolsuzluğun kontrolü kapsamında bir bakanlıkta harcamaların incelenmesini yapar ve usulsüzlüklerin tespitini sağlar. Benzer şekilde, hukukun üstünlüğü ve politik istikrar, yasal denetim raporları ve hukuki uygunluk sayesinde toplumsal güveni artırarak şiddet riskini azaltmaktadır. Sayıştay’ın denetim faaliyetleri, her bir iyi yönetim ilkesinin sağlanmasına katkıda bulunmakta ve bu katkılar birbirini tamamlayarak bütüncül bir yönetim yapısı oluşturmaktadır.

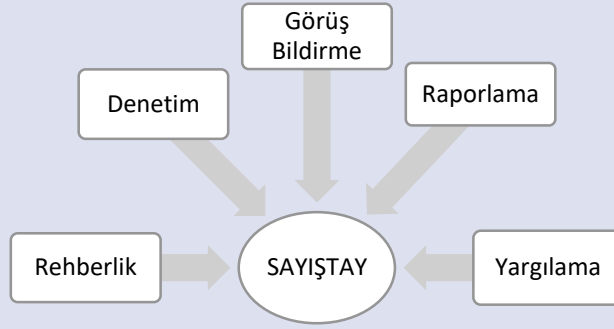
Genel Olarak Türk Sayıştay’ının Görevlerinin İyi Yönetişim Bağlamı

Yüksek denetim kurumu (YDK) olarak Türk Sayıştay’ının kuruluşu 1862 yılına kadar uzanmaktadır. 1876 Anayasası ile anayasal bir kurum halini almıştır. Sayıştay, kamu kesiminin gelir ve giderlerini, mal varlıklarını yasalara verilen yetkiye dayanarak inceleme, denetleme ve hükme bağlama yetkisine sahiptir (Öztürk, 2013: 192). 2010 yılındaki kanun değişikliği ile son halini alan Türk Sayıştay’ı, 1982 Anayasasına göre, “merkezi yönetim bütçesi kapsamında kalan kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) adına denetlemek,

sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevli”dir (1982 Anayasası 160.md). Ayrıca mahalli idarelerin yapmış oldukları hesaplarla işlemlerini de denetleme ve bu işlerle ilgili kesin hükme varma görevi Sayıştay’a verilmiştir (1982 Anayasası 160.md). Sayıştay yerine getirmiş olduğu inceleme, denetleme ve bu işleri kesin hükme bağlama hususunda işlevleri ve kurumsal yapısı olarak bağımsız bir kurum özelliğine sahiptir (Sayıştay Kanunu, 3.md). Bağımsız bir kurum olarak Sayıştay; merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idarelerini, sosyal güvenlik kurumlarını, mahalli idareleri, sermayesi doğrudan ya da dolaylı olarak kamu payına sahip olan özel kanunlar ya da Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle kurulan anonim ortaklıklarla kamu kurumu niteliği taşıyan meslek kuruluşları hariç diğer kamu idareleri, açıklanan bu idareler tarafından kurulmuş olan veya bir şekilde ortağı oldukları her türden idare, kuruluş, müessese, birlik, işletme ve şirketleri denetleme görevini ifa etmektedir. Sayıştay, kamu idareleri tarafından yapılmış olan her çeşit borçlanma, borç verilmesi ve geri ödemesi, yurt dışı kaynaklı hibe kullanımı, hibe verilmesi, Hazine garantileri ve alacakları, nakit yönetimi ve bunlara bağlı diğer konular; bütün kaynak aktarımları ve bunların kullanılmasını denetlemektedir. AB fonları da dâhil olmak üzere diğer kaynakların ve fonların kullanılması, kamu idare bütçesinde yer almasına bağlı olmaksızın özel hesaplarda dâhil olmak üzere bütün kamu hesapları, fonları, kaynakları ve bunların faaliyetlerini denetlemekle görevlidir. Sayıştay ayrıca uluslararası kuruluş ve örgütlerin hesap ve işlemlerini de yapılan anlaşmanın çizdiği sınırlar çerçevesinde denetlemektedir (Sayıştay Kanunu, 4.md). Sayıştay denetimlerini yerine getirirken hesap verme sorumluluğu çerçevesinde davranmak ve denetimler sonucunda ortaya çıkan sonuçları doğru, yeterli, zamanında TBMM’ye bilgilendirme ve raporlamakla yükümlüdür. Sayıştay’ın açıklanan bu görevleri Şekil 1’de gösterilmektedir. Sayıştay merkezi yönetim kapsamında olan kamu idarelerinin gelir, gider ve malları hesap ve işlemlerinin kanunlara ve diğer hukuk normlarına uygunluğunu denetlemekte ve kamu zararına² neden olan durumlarla ilgili olarak kesin hükümler vermektedir. Sayıştay, kanunların vermiş olduğu diğer inceleme, denetleme ve karara bağlama işini yerine getirmesinin yanı sıra genel uygunluk bildirimini de TBMM’ye sunmaktadır (Sayıştay Kanunu 5.md). Görüldüğü üzere Sayıştay, görev ve yetkileri açısından kamu yönetiminde iyi yönetişimin geliştirilebilmesinde oldukça önemli role sahip bir kurumdur. Alt başlıklarda Türk Sayıştay’ının iyi yönetişimin geliştirilmesindeki sorumluluğu ve yerine getirdiği yükümlülük ayrıntılı olarak incelenecektir.

² 5018 sayılı KMYKK’nın 71.maddesinde kamu zararı; “kamu görevlilerinin kasıt, kusur veya ihmallerinden kaynaklanan mevzuata aykırı karar, işlem veya eylemleri sonucunda kamu kaynağında artışa engel veya eksilmeye neden olunması” olarak açıklanmıştır. Kamu zararının belirlenmesinde ise “iş, mal veya hizmet karşılığı olarak belirlenen tutardan fazla ödeme yapılması, mal alınmadan, iş veya hizmet yaptırılmadan ödeme yapılması, transfer niteliğindeki

giderlerde, fazla veya yersiz ödemede bulunulması, iş, mal veya hizmetin rayiç bedelinden daha yüksek fiyatla alınması veya yaptırılması, idare gelirlerinin tarh, tahakkuk veya tahsil işlemlerinin mevzuata uygun bir şekilde yapılmaması, mevzuatında öngörülmediği halde ödeme yapılması” unsurlarının esas alınması gerektiği hüküm altına alınmıştır.

Şekil 1: Türk Sayıştay'ının Görevleri

Figure 1. Duties of the Turkish Court of Accounts

Çizelge 4. Sayıştay'ın Görevleri Bağlamında İyi Yönetişime Etkileri

Table 4. The Impact of the Supreme Audit Institution's Duties on Good Governance

İlkeler	Açıklık ve Hesap Verebilirlik	Politik İstikrar ve Şiddet Yokluğu	Yönetim Etkinliği	Regülasyon Kalitesi	Hukukun Üstünlüğü	Yolsuzluğun Kontrolü
Mekanizmalar	-Yolsuzluk incelemeleri -Uygunluk denetimleri -Raporlama -Performans denetimleri	-Düzenli denetimler -Yolsuzluk incelemeleri -Raporlama -Bilgilendirme	-Performans denetimleri -Verimlilik analizleri -Raporlama	-Uygulama denetimleri -Performans denetimleri -Raporlama	-Uygunluk denetimleri -Hukuki denetimler -Raporlama	-Yolsuzluk incelemeleri -Uygunluk denetimleri -Raporlama -Performans denetimleri
Denetim	Sayıştay, kamu harcamalarını denetleyerek mali şeffaflığı sağlar.	Düzenli denetimler, kamu güvenini artırır ve politik istikrarı sağlar.	Denetimler, kamu kurumlarının performansını değerlendirir ve iyileştirir.	Denetimler, mevcut düzenlemelerin etkinliğini değerlendirir ve öneriler sunar.	Yasalara uygunluk denetimleri, hukukun üstünlüğünü pekiştirir.	Denetimler, usulsüzlükleri tespit eder ve raporlar.
Görüş Bildirme	Sayıştay, denetim sonuçlarını ve mali raporları kamuoyuna bildirerek şeffaflık sağlar.	Görüş bildirme, politik güveni artırır ve kamuoyunun bilgi sahibi olmasını sağlar.	Sayıştay, kamu yönetimine etkinlik artırıcı önerilerde bulunur.	Düzenlemeler hakkında etkinlik ve uygunluk görüşü bildirir.	Hukukun üstünlüğü hakkında görüşler bildirir.	Yolsuzlukla mücadele konusunda önerilerde bulunur.
Raporlama	Sayıştay, mali raporları kamuoyuna sunarak şeffaflığı sağlar.	Toplumsal güveni artıran raporlamalar yapar.	Hizmet kalitesini artırmaya yönelik raporlar hazırlar.	Politikaların uygulanabilirliğini değerlendirir ve raporlar.	Hukuki uygunluk raporları hazırlar.	Yolsuzlukların tespiti ve önlenmesine yönelik raporlar hazırlar.
Rehberlik	Denetim süreçlerinde şeffaflık sağlamak için rehberlik yapar.	Toplumsal güveni artıran raporlamalar yapar.	Hizmet kalitesini artırmaya yönelik raporlar hazırlar.	Politikaların uygulanabilirliğini değerlendirir ve raporlar.	Hukuki çerçeve sağlamak için rehberlik yapar.	Denetimlerde yolsuzluğun önlenmesi için rehberlik sağlar.
Yargılama	Yasalara uygunluk sağlamak için yargılama yapar.	Toplumsal barışı korumak için yargılama yapar.	Kamu fonlarının doğru kullanımı için yargılama yapar.	Düzenlemelerin hukuka uygunluğunu sağlamak için yargılama yapar.	Hukuki denetimler yapar.	Yolsuzlukların önlenmesi için yargılama yapar.

Kaynak: Sayıştay'ın görev ve yetkileri ile incelemelerinden yola çıkarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Sayıştay; rehberlik, denetim, görüş bildirme, raporlama ve yargılama olmak üzere çeşitli hizmet alanlarını kullanarak görevleri yerine getirmektedir. Bahsi geçen sorumlulukların hepsinde kamuda iyi yönetişimin gelişmesine hizmet eden çalışmalar yapılmaktadır. Aşağıda yer alan Çizelge 4'te Sayıştay'ın görevlerini yerine getirirken kamu da iyi yönetişimi geliştirdiği ilkelerle bağlantısı incelenmiştir.

Çizelge 4'te yer alan açıklamalar çerçevesinde Sayıştay görevlerini yerine getirerek her bir ilkenin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu ilkeler birbirini tamamlayarak bütüncül bir yönetişim yapısı oluşturmaktadır. Örneğin açıklık ve hesap verebilirlik ve yönetim etkinliği kapsamında Sayıştay, bir kamu kurumunun mali harcamalarını Kamu İdaresi Denetim Raporu ile raporlayarak bu raporları kamuoyuna açıklamaktadır. Bu raporlarla, kurumların etkinliği artırılabilir, kamuoyu denetiminin sağlanmasıyla halkın güveni pekiştirilecektir. Politik istikrar ve şiddet yoksuluğu & yolsuzluğun kontrolü Sayıştay, bir bakanlıkta yolsuzluk tespit ettiğinde ve bu durumu Dış Denetim Genel Değerlendirme Raporu ile kamuoyuna duyurmaktadır. Yapılan bu süreçle, yolsuzluğun önlenmesi sağlanmakla birlikte toplumsal barışın korunmasına hizmet edilmektedir. Yönetim etkinliği ve regülasyon kalitesi kapsamında Sayıştay, belediyenin atık yönetim sistemini Faaliyet Genel Değerlendirme Raporu ile değerlendirerek, sistemin iyileştirilmesi için önerilerde bulunmaktadır. Bu durum ise kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlayacaktır. Regülasyon kalitesi ve hukukun üstünlüğü kapsamında Sayıştay, yeni bir çevre düzenlemesinin etkinliğini ve hukuki uygunluğunu Konu Denetimi Raporları ile denetleyerek, çevre düzenlemesinin hem etkin bir şekilde uygulanmasını hem de yasalara uygun olmasını sağlayacaktır. Hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü bağlamında Sayıştay kamu ihalelerinde yasalara aykırı uygulamaları Kamu İdaresi Denetim Raporu ile tespit ederek raporlamaktadır. Sayıştay yapmış olduğu bu görevle hukukun üstünlüğünün korunmasını ve yolsuzlukların önlenmesini sağlayacaktır. Yolsuzluğun kontrolü & açıklık ve hesap verebilirlik kapsamında ise Sayıştay, bir kamu kurumunun mali harcamalarını Kamu İdaresi Denetim Raporu ile raporlayarak bu raporları kamuoyuna açıklamaktadır. Bu raporlar, halkın bilgi sahibi olmasını ve hesap verebilirliği artıracığı gibi aktif bir şekilde kamu idarelerinde yolsuzluğun kontrolünü sağlayacaktır.

Türk Sayıştay'ının Görevleri Açısından İyi Yönetişim Örnekleri

Sayıştay; iyi yönetişime hizmet eden düzenlemeleri, uygulamaları ve etkide bulunduğu alanlar itibarıyla stratejik öneme sahiptir. Nitekim 6085 Sayılı Kanunla Gerekçesi incelendiğinde Sayıştay'ın yeni haline kavuşması teklifinde 1982 Anayasası, 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanunu (5018 sayılı KMYKK) hükümleri, INTOSAI Denetim Standartları, Avrupa Birliğine uyum kapsamında "Yüksek Denetim Kurumlarının İşbirliğiyle İlgili Tavsiyeler", AB Sayıştay'ının Standartları, Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (International Federation of Accountants) Standartları ve bazı örnek ülkelerin Sayıştay kurumları ve uygulamaları dikkate alınmıştır. 6085 sayılı Kanunun oluşturulmasında eski kanun olan 832 sayılı Sayıştay Kanunundaki eksiklikler göz önünde bulundurularak Sayıştay'ın; "düzenlilik denetimi ve performans denetimi tekniklerini eşit ağırlıkta uygulayabilecek, tüm kamu fonlarını, kaynaklarını ve faaliyetlerini denetlemek için yasal yetkiye sahip olacak, işleyiş ve fonksiyonel açıdan bağımsız olacak, uluslararası genel kabul görmüş denetim standartlarına

uygun denetim yapabilecek, hazırladığı raporları zamanında ve belli bir prosedür dahilinde Türkiye Büyük Millet Meclisine ve kamuoyuna sunabilecek, kamuda hesap verme sorumluluğu bilincinin ve saydamlığın yerleştirilmesine ve yaygınlaştırılmasına, böylece yolsuzlukların önlenmesine önemli katkılarda bulunabilecek, görev ve yetkilerini daha etkin bir biçimde yerine getirebilmek için iyi bir organizasyon yapısına sahip olacağı" vurgulanmış ve 6085 sayılı Kanunla birlikte Sayıştay iyi yönetişime daha çok hizmet edebilir hale getirilmiştir (Say K. Ger., 550, 2).

Türk Sayıştay'ının kamu yönetiminde iyi yönetişimi geliştirmesi üzerindeki rolünü INTOSAI'de belirlenen iyi yönetişim ilkeleri çerçevesinde ve Dünya Bankası'nın iyi yönetişim için belirlediği ilkeler doğrultusunda incelenecektir. Sayıştay, kamu idareleri tarafından yerine getirilen mali faaliyetler, kararları ve gerçekleştirdiği işlemlerin hesap verme sorumluluğu ilkesine uygun olarak yerine getirmektedir. Burada hesap verme sorumluluğu ile ifade edilmek istenen; kamu kaynaklarının her türlüşünün sağlanması ve bu kaynakların kullanılmasından sorumlu olan kişilerin bu sorumlulukları yerine getirirken kaynakları verimli, etkili, ekonomik ve hukuka uygun olarak kullanılmasını ifade etmektedir. Hesap verme sorumluluğu; kaynakların elde edilmesi, muhasebeleştirilmesi, raporlanması sürecinde görev ve yetkilerin kötü yönde kullanılmasının önüne geçmek içinde gerekli önlemlerin alınmasından da sorumlu olunmasıdır (Sayıştay Denetim Yön. 7/2.md). INTOSAI tarafından yapılan çalışmada şeffaflık ve hesap verebilmenin temini açısından belirlenen ilkeler doğrultusunda Türk Sayıştay'ının durumu incelendiğinde 1982 Anayasasının 160.madde hükmünden başlayarak 6085 sayılı Sayıştay Kanunu, ikincil mevzuat hükümleri, 2019-2023 On Birinci kalkınma Planı, Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları, faaliyet raporları, stratejik planlar, yıllık ve aylık olarak mali Çizelgeler, kurumsal mali durum ve beklentiler raporu, Stratejik Plan, uluslararası kuruluşlarla yürütülen faaliyetler, kapasite geliştirmeye yönelik eğitim faaliyetleri, ortak denetimler, üye olunan ikili anlaşmalar, paydaşlarla iletişim strateji belgesi, kanunlar, yönetmelikler ve rehberler ve standartlarla destekli olarak hazırlanan çalışanlar için yüksek dürüstlük ve etik standartları, Sayıştay denetim raporları gibi yasal düzenlemelerde çeşitli vurgular yapıldığı görülmektedir. Hazırlanan yasal düzenlemelerde Sayıştay'ın raporlama esasları, sorumlulukları, zaman gibi konular güvence altına alınırken, kurumun görev ve yetkileri, sorumlulukları, misyonları ve stratejilerini ne olduğu konusu kamuoyuna duyurulmaktadır. Denetimin yürütülmesine ilişkin olarak uluslararası standartların esas alındığı yasal mevzuatta vurgulanmakta bu kapsamda tarafsız ve saydam denetim standartları, süreçleri ve yöntemleri benimsendiği, maddeler halinde açıklanmaktadır. Sayıştay personeline yönelik iyi yönetişim kapsamında yönetim kalitesinin artırılması amacıyla yüksek dürüstlük ve etik standartlarının uygulamaya konulduğu görülmektedir. Sayıştay yapmış olduğu işlemlerle ilgili kamuoyuna açık olarak periyodik kamuoyu duyuruları ve denetim ve değerlendirme raporları paylaşmaktadır. Ayrıca bu süreçte kamuoyu ve Sayıştay paydaşları ile Sayıştay arasında medya, internet siteleri ve diğer araçlar vasıtasıyla iletişimin sağlanmasında iletişimin güçlü-zayıf yönleri, karşılaşılabilecek fırsatlar-tehditleri ortaya koymak, hedef paydaşları tespit ederek stratejiler geliştirmek amacıyla iletişim stratejisi belgesi geliştirilmiştir. Türk Sayıştay'ının faaliyet alanı çerçevesinde yerine getirdiği hizmetleri Çizelge 5'te görmek mümkündür.

Çizelge 5. Sayıştay'ın Faaliyet Alanı ile İlgili Hizmetleri

Table 5. Services Related to the Scope of Activities of the Supreme Audit Institution

Hizmet	Yasal Yükümlülük	Dayanak	Paydaşlar
Kamu İdaresi Denetim Raporu	Düzenlilik ve performans denetimi yaparak paydaşlarla paylaşılması	1982 Anayasası 5018 Sayılı KMYKK 6085 sayılı Kanun	TBMM (<i>Mahalli İdarelere ait denetim raporları hariç</i>) Kamu İdareleri Kamuoyu
Dış Denetim Genel Değerlendirme Raporu	Kamu idaresi denetim raporları dikkate alınarak hazırlanmaktadır. Hazırlanan bu rapor paydaşlarla paylaşılmaktadır.	1982 Anayasası 5018 Sayılı KMYKK 6085 Sayılı Kanun	TBMM Kamu İdareleri Kamuoyu
Faaliyet Genel Değerlendirme Raporu	İdare faaliyet raporları, Mahallî idareler genel faaliyet raporu ve genel faaliyet raporunun incelenmesi sonucunda hazırlanarak paydaşlarla paylaşılmaktadır.	1982 Anayasası 5018 Sayılı KMYKK 6085 sayılı Kanun	TBMM Kamu İdareleri Kamuoyu
Mali İstatistikleri Değerlendirme Raporu	Hazine ve Maliye Bakanlığının yayınladığı bir yıllık mali istatistikler incelenerek hazırlanmakta ve paydaşlarla paylaşılmaktadır.	1982 Anayasası 5018 Sayılı KMYKK 6085 Sayılı Kanun	TBMM Kamu İdareleri Kamuoyu
Genel Uygunluk Bildirimi	Merkezi yönetim kapsamında yer alan idareler için düzenlenerek paydaşlarla paylaşılmaktadır.	1982 Anayasası 5018 Sayılı KMYKK 6085 sayılı Kanun	TBMM Kamu İdareleri Kamuoyu
Konu Denetimi Raporları	Kamu idarelerine ait hesaplar, işlemler ve faaliyetlerle birlikte bu idarelerin mallarını; sektör, program, proje ve konu temelinde denetime tabi tutarak raporlamak	1982 Anayasası 5018 Sayılı KMYKK 6085 sayılı Kanun	TBMM Kamu İdareleri Kamuoyu
Kamu İşletmeleri Yıllık Denetim Raporları	Kamu işletmelerinin denetimi üzerine hazırlanarak ve paydaşlarla paylaşılmaktadır.	1982 Anayasası 5018 Sayılı KMYKK 3346 sayılı Kanun	TBMM Kalkınma Bakanlığı Kamu İşletmeleri Hazine Müsteşarlığı
Kamu İşletmeleri Genel Raporu	Kamu işletmelerinin denetimi üzerine yıllık faaliyet sonuçlarını gösteren rapor hazırlanarak paydaşlarla paylaşılmaktadır.	1982 Anayasası 5018 Sayılı KMYKK 3346 sayılı Kanun	TBMM Kamu İdareleri Kamuoyu
Siyasi Partilere İlişkin İnceleme Raporları	Siyasi partilerin mal edinimleri, gelir ve giderlerinin kanunlara uygunluğunu denetleyerek Anayasa Mahkemesine görevini yerine getirme sürecinde destek sağlamak	6216 sayılı Anayasa Mahkemesi Kuruluşuna İlişkin Kanun	Anayasa Mahkemesi Siyasi partiler
Denetim Rehberleri	Sayıştay mevzuatı çerçevesinde Sayıştay'ın denetimine yol göstermek	5018 Sayılı KMYKK 6085 sayılı Kanun	Sayıştay Başkanlığı Kamu İdareleri TBMM
Diğer Raporlar	Denetim ve incelemeler sonucunda dayanağı olduğu kanunun maddelerinde öngörülen diğer raporları hazırlayarak paydaşlara göndermek	1982 Anayasası 5018 Sayılı KMYKK 6085 sayılı Kanun	TBMM Kamu İdareleri Kamuoyu
Bilgi Edinme Cevap Yazıları	Bilgi edinme taleplerini karşılamak	4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu	Bilgi talebinde bulunanlar
Eğitim ve Yayın Hizmetleri	Kamu idarelerinde iyi yönetişimin geliştirilmesine hizmet etmek amacıyla mesleki ve bilimsel gelişime katkı sağlayacak eğitim programları düzenlemek ve yayımlar yapmak	6085 sayılı Kanun	Sayıştay Başkanlığı Kamu İdareleri Diğer ülke Sayıştayları Kamuoyu

Kaynak: Sayıştay, "Denetim ile İlgili Ürün/Hizmetler Çizelgesi", https://www.sayistay.gov.tr/files/705_SP_2019_2023.pdf, ss. 31- 32.

Çizelge 5'te görüldüğü üzere Sayıştay, faaliyet alanı olarak kamu kurumları, kamu işletmeleri ve siyasi partiler kapsamında ilgili denetimleri yapmakta ve bunlara ilişkin raporlarını başta anayasa olmak üzere 5018 Sayılı KMYKK ve 6085 sayılı Sayıştay Kanunu'na dayanarak hazırlamaktadır. Bu bağlamda ilgili faaliyetlerini; iyi yönetim açısından belirleyici olan şeffaflık ve hesap verilebilirlik, politik istikrar ve terörizm/şiddet yokluğu, yönetim etkinliği, regülasyon kalitesi, yolsuzluk kontrolü ve hukukun üstünlüğü ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirmektedir.

Açıklık ve Hesap Verebilirlik İlkesi

Türk Sayıştay'ının şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkeleri doğrultusunda hareket edebilmesi açısından hukuk normları genel olarak incelediğinde 6085 Sayılı Sayıştay Kanunu'nun 1.maddesinde; "*Sayıştay'ın kamuda hesap verme sorumluluğu ve mali saydamlık esasları çerçevesinde, kamu idarelerinin etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak çalışması ve kamu kaynaklarının öngörülen amaç, hedef, kanunlar ve diğer hukuki düzenlemelere uygun olarak elde edilmesi, muhafaza edilmesi ve kullanılması*" amacıyla TBMM adına denetim

yaptığı vurgulanmıştır (Sayıştay Kanunu 1.md.). Sayıştay bu sorumluluğu çerçevesinde *bütçe hakkının bir gereği olarak kamu idareleriyle ilgili faaliyet sonuçlarını gösteren bilgileri TBMM'ye ve kamuoyuna güvenilir ve yeterli bir şekilde sunmakla görevli olup ayrıca Sayıştay'ın kamu mali yönetiminin hukuk kurallarına uygun bir şekilde yönetilmesi ve kamu kaynaklarının bu çerçevede korunması, kamu idarelerinin performanslarının değerlendirilmesi ve hesap verme sorumluluğu, mali saydamlığın oturtulması ve aynı zamanda yaygınlaştırılmasının amaçlandığı* (Sayıştay Kanunu, 34.md.) belirtilerek şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerine vurgu yapılmıştır. Sayıştay, yapmış olduğu denetimler neticesinde *Sayıştay raporları* hazırlanmaktadır. Sayıştay raporları, TBMM ve kamu idarelerine sunulmakla birlikte, kanunların yasakladığı hususlar hariç *kamuoyuna* duyurulmaktadır (Sayıştay Kanunu, 44.md.). Denetim aşamasında *"kamu kaynaklarının elde edilmesi ve kullanılmasında etkinlik, ekonomiklik ve verimliliğin sağlanıp sağlanmadığı ve idarelerin amaçlarına etkin bir şekilde ulaşım ulaşımadıklarını"* TBMM, kamuoyu ve kamu idarelerinin bilgisine sunmaktadır. Bu çerçevede *"kamu yönetiminde hesap verme sorumluluğu ve iyi yönetim ilke ve uygulamalarının geliştirilmesi"* amaçlanmaktadır (Say. Den. Yön. 24.md.). Denetimin tamamlanmasıyla birlikte denetim sırasında ortaya çıkan bulgular, elde edilen sonuçlar ve önerileri de içeren nihai bir denetim raporu hazırlanmaktadır (Say. Den. Yön. 27/3 ila 28.md.). Denetime tabi tutularak önerileri de içeren nihai raporu hazırlanmış olan kurumların bu önerileri ne kadar uyguladığını incelemek amacıyla Sayıştay tarafından *izleme* yapılmaktadır. İzleme, niteliğine göre yeni bir denetim yapılmak suretiyle işletilebileceği gibi denetlenerek öneriler sunulan kurumlardan önerilerin ne kadarını yerine getirdikleri ile ilgili olarak yazılı bilgi talep edilmesi şeklinde de yapılabilmektedir (Say. Den. Yön. 29.md.). Kamu mali yönetimi ve kontrolüne ilişkin hükümleri düzenleyen 5018 sayılı kanunla da Sayıştay'a önemli bir sorumluluk yüklenerek harcama sonrasında *dış denetim* yapma görevi verilmiştir. Dış denetimin genel kabul görmüş uluslararası denetim standartlarına uygun olarak yapılması gerektiği hüküm altına alınmıştır. Bu kapsamda; kamu idaresinin mali işlemlerinin mevzuata uygunluğunun tespiti amacıyla hesapları ve ispatlayıcı belgeleri denetlenmekte ve kaynakların verimli, ekonomik, tutumlu olarak kullanılma durumunun tespiti, faaliyetlerine ilişkin sonuçların ölçülmesi ve performans değerlendirmesi yapılmaktadır. Sayıştay, denetim raporları ve bu raporlara yönelik denetlenen idareler tarafından hazırlanan raporları da dikkate alarak düzenlediği *dış denetim genel değerlendirme raporunu* TBMM'ye sunmaktadır (5018 Say. K., 68.md.).

Sayıştay iyi yönetim kapsamında 2021 yılından itibaren *yıllık ve aylık olarak mali Çizelgelerini* kamuoyu ile paylaşmaktadır (Sayıştay, 2023: <https://www.sayistay.gov.tr/pages/63-temel-mali-Çizelgeler>). Mali Çizelgelerle Sayıştay kurumunun ana hesapları aylık ve yıllık olarak kamuoyu ile paylaşarak şeffaflık ve hesap verilebilirlik

ilkesi güçlendirilmektedir. Sayıştay 2009 yılından beri performans programı hazırlayarak yıllık olarak yayınlamaktadır. Bu kapsamda *performans programlarında* da iyi yönetime yönelik hedefler olduğu görülmektedir (Sayıştay, 2023: <https://www.sayistay.gov.tr/pages/60-performans-programlari>). Örneğin 2023 performans hedeflerinden bazılarının On Birinci Kalkınma Planı ve Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı iyi yönetim hedefleriyle doğru orantılı olarak belirlenmiştir.

Politik İstikrar ve Şiddet Yokluğu İlkesi

Sayıştay Raporları *"kamuoyu duyuruları, genel uygunluk bildirimleri, dış denetim genel değerlendirme raporları, faaliyet genel değerlendirme raporları, mali istatistikleri değerlendirme raporları, kamu işletmeleri genel raporları, kalkınma ajansları genel denetim raporları, kamu işletmeleri raporu, kalkınma ajansları genel denetim raporu, kamu idareleri denetim raporu, kamu denetimi raporları ve diğer raporlardan"* oluşmaktadır (Sayıştay, <https://www.sayistay.gov.tr/reports>). Mevzuat hükümleri çerçevesinde 2022 yılında yürütülen Genel Uygunluk Bildirimi, Dış Denetim Genel Değerlendirme Raporu, Faaliyet Genel Değerlendirme Raporu, Mali İstatistikleri Değerlendirme Raporu ve kamu idarelerine ilişkin 222 adet Sayıştay denetim raporları TBMM'ye sunulmuştur. Genel Uygunluk Bildirimi, Dış Denetim Genel Değerlendirme Raporu, Faaliyet Genel Değerlendirme Raporu ile Mali İstatistikleri Değerlendirme Raporu Strateji ve Bütçe Başkanlığı ile *Hazine ve Maliye Bakanlığına*; Faaliyet Genel Değerlendirme Raporu *Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına*, kamu idareleri ile ilgili olan 222 adet *Sayıştay nihai denetim raporu* ise denetimi yapılan ilgili idarelere gönderilmiştir. Mahalli idarelerle ilgili olarak *belediye ve bağlı idare* olmak üzere 187 adet, 11 adet *il özel idaresi* ve 43 âdeti ise *mahalli idare şirketleri ve birlikleriyle* birlikte toplam 241 adet Sayıştay nihai denetim raporu ilgili idarenin yetkili organlarında görüşülmesi için gönderilmiştir. Ayrıca 6 adet yatırım izleme ve koordinasyon başkanlığına ilişkin Sayıştay nihai denetim raporu da İçişleri Bakanlığına ve ilgili valiliklere gönderilmiştir (Sayıştay, 2022: 11). Kamu işletmelerine ait 108 nihai denetim raporu denetim yapılan ilgili işletmelere ve TBMM'ye gönderilmiştir. Kamu idarelerine ilişkin olarak 2022 yılında 608 yargılamaya esas raporda ilgili yargılama dairelerine intikal ettirilmiştir. Siyasi partilerle ilgili olarak ise 28 Esas İnceleme Raporu tamamlanarak Anayasa Mahkemesi Başkanlığına gönderilmiştir. Tüm nihai denetim raporları Sayıştay internet sitesinde erişime açık bir şekilde kamuoyu denetimine açıktır (Sayıştay, 2023b: 19). Bu kapsamda Genel Uygunluk Bildirimi, Dış Denetim Genel Değerlendirme Raporu, Faaliyet Genel Değerlendirme Raporu ve Mali İstatistikleri Değerlendirme Raporu ile TBMM'ye sunulan kamu idarelerine ilişkin söz konusu raporlar *Sayıştay Başkanlığı web sitesinde* yayımlanmaktadır (Sayıştay, <https://www.sayistay.gov.tr/reports/category/16-kamuoyu-duyurusu>).

Çizelge 6. Sayıştay Denetimi İstatistikleri (2021 Yılı)

Table 6. Supreme Audit Institution Audit Statistics (Year 2021)

Kamu İdaresi	Denetim İstatistiği (%)
Sosyal Güvenlik Kurumları	100,00
Büyükşehir Belediyeleri	100,00
Kamu İşletmeleri	100,00
Genel Bütçeli İdareler	99,99
Diğer Kamu İdareleri	99,89
Diğer Özel Bütçeli İdareler	98,70
Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar	97,01
Büyükşehir Bağlı İdareleri	92,36
Yükseköğretim Kurumu Üniversite ve Yüksek Teknoloji Enstitüler (Özel Bütçeli İdareler)	90,93
İl Belediyeleri	34,58
Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı	21,11
Kalkınma Ajansları	17,94
İl Özel İdareleri	15,49

Kaynak: Sayıştay, 2023b: 17.

İstatistiksel olarak Sayıştay'ın yapmış olduğu denetimler Çizelge 6 yardımıyla incelendiğinde merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin tamamının ya da tamamına yakınının denetime tabi tutulduğu görülmektedir. Mahalli idareler açısından incelendiğinde büyükşehir belediyelerinin tamamının diğer mahalli idare kurumlarının ise büyük çoğunluğunun denetime tabi tutulduğu görülmektedir. İl belediyeleri, yatırım izleme ve koordinasyon başkanlığı, kalkınma ajansları ve il özel idarelerinin denetim oranı ise %50'nin altında kalmıştır. Denetim sırasında ortaya çıkan bulgular, elde edilen sonuçlar ve önerileri de içeren nihai bir denetim raporu hazırlanmakta (Say. Den. Yön. 27/3 ila 28.md.) daha sonra ise kurumların bu önerileri ne kadar uyguladığını incelemek amacıyla Sayıştay tarafından *izleme* yapılmaktadır (Say. Den. Yön. 29.md.). Bu bağlamda Sayıştay, sadece denetim yapmakta kalmamakta; idarenin yönetiminin gelişimi için öneriler sunmakta daha sonra ise bu gelişim süreci izlenmektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde Sayıştay'ın incelenen denetim kapasitesi ve denetim sonucunda uygulanmış olduğu politikası kamu yönetiminde politik istikrarın ve dolayısıyla iyi yönetimi geliştirmesinde önemli bir uygulamadır.

Sayıştay'ın temel amacını yansıtan iyi yönetim ve beklentilere duyarlı olma anlayışı kurumun çok yıllık iletişim stratejileri belirlemesini sağlamaktadır. Sayıştay, paydaşlarla iletişim sağlanması ve değerlendirme yapılabilmesi çerçevesinde Sayıştay Başkanı, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunu yılda en az iki defa, gerekli hallerde ise diğer ilgili Komisyonları bilgilendirmektedir. Sayıştay bu yaklaşımı ile en önemli paydaş olarak gördüğü TBMM'yi kurumun tüm faaliyetleri, denetim nihai sonuçları ve önerileri ile ilgili olarak bilgilendirmekte ve fikir alışverişinde bulunmaktadır. Diğer taraftan TBMM bütçe görüşmelerinde ise Sayıştay yönetim ve denetim ekiplerinden görevliler, gerekli hallerde görüşmelere katkılar sağlamaktadır. Sayıştay açısından önemli diğer paydaş olan kamu idareleri ile de çeşitli görüşmeler yapılarak karşılıklı fikir alışverişleri gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda Sayıştay'ın ev sahipliğinde kamu idareleriyle yılda ortama 100 çeşitli görüşme yapılmaktadır (Sayıştay, 2022: 11).

Sayıştay 2020 yılında ilk kez 2019- 2023 yıllarını kapsayan *iletişim strateji belgesi* yayımlamıştır. Bu belge ile 2019- 2023 yıllarını içeren stratejik planında belirlemiş olduğu amaç ve hedefleri gerçekleştirmek amacıyla rehberlik, denetim ve yargılamaya ilişkin görevlerin kalitesini artırarak kamuda hesap verme sorumluluğunun ve mali saydamlığın gelişimine katkıda

bulunmayı amaçlamıştır. İletişim Stratejisi Belgesinde 2015 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının gerçekleştirilmesi amacıyla özel bir bölüm de oluşturulmuştur. Bu kapsamda Sayıştay'ın kurumsal anlamda karşı karşıya kaldığı riskler incelenmiş ve bu risklerden kaynaklı olarak kurumun görevleri üzerinde ortaya çıkan olumsuz etkilerin sonlandırılması veya en azından bu etkilerin azaltılması amacıyla çeşitli iletişim yöntemleri geliştirilmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz; Köse, 2023: 497-505). İletişim Strateji Belgesiyle Sayıştay'ın denetim ve yargılama faaliyetlerinin daha verimli ve etkili olmasını sağlamak amacıyla kamu harcamalarının en önemli finansman kaynağı olan vergilerin kaynağı ve bütçe hakkının sahibi olan vatandaşların, denetime katılmasının sağlanması hedeflenmektedir. Vatandaşların denetime katılması, denetim anlayışını tekdüzelikten çıkararak çok taraflı hale getireceği için kamu yönetiminde iyi yönetim anlayışının gelişmesini önemli ölçüde etkileyecektir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi hedefinin yanı sıra Sayıştay'ın ekonomik kalkınma planlarının verimliliği ve etkinliğinin geliştirilmesine sağlayacağı faydanın artırılması da hedeflenmektedir. Nihai olarak, 2019- 2023 Sayıştay Stratejik Planında açıklanmış olan iç ve dış paydaş olarak vatandaşlar, parlamento ve diğer paydaşların sürece katılımının desteklenmesiyle, denetim etkinliğinin artırılması ve bu yolla kamu yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin güçlendirilmesine önemli derecede katkı sağlaması amaçlanmaktadır (Sayıştay, https://www.sayistay.gov.tr/files/707_iletisim_strateji.pdf).

YDK'ların kapasite gelişimini destekleyen INTOSAI Geliştirme Girişimi (IDI) Tarafından, Sayıştaylarda etkin insan kaynakları yönetimi konusunda "*TOGETHER-İnsan Kaynakları Yönetimi*" isimli yeni bir proje başlatılmıştır. Projenin amacı, YDK'larda sorumlu ve kapsayıcı insan kaynakları yönetimini mümkün kılarak, bu kurumların daha iyi yönetişime katkıda bulunmaktır. Bu çerçevede, IDI tarafından 13 Eylül 2022'de Türk Sayıştay'ının da katılımı ile çevrim içi bir tanıtım toplantısı yapılmış ve toplantının ardından Türk Sayıştay'ı, projeye başvuru yapmıştır. Proje'nin pilot çalışması Avrupa Yüksek Denetim Kurumları Teşkilatı (EUROSAI), Asya Yüksek Denetim Kurumları Teşkilatı (ASOSAI) ve AFROSAI-E bölgesel teşkilatlarından aralarında Türkiye Sayıştay'ının da bulunduğu 13 Sayıştay ile başlatılmıştır (Sayıştay, 2023b: 49). Sayıştay tarafından ortaya konulan tüm bu çabalar, çok taraflı denetimin önünü açabileceği gibi katılımı aşılıyarak karşılıklı fikir alışverişini kültürünü geliştirecek ve kamu yönetiminde yeni bir dinamiği ortaya çıkararak politik istikrarı destekleyeceği gibi iyi yönetim anlayışına da katkı sağlayacaktır.

Yönetim Etkinliği İlkesi

6085 sayılı Sayıştay Kanunu Gereğesinde şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin uygulanabilir hale getirilerek kamu yönetiminde kaynak kullanımının etkin, verimli ve tutumlu bir şekilde kullanımının Sayıştay'ın ve en önemli paydaşı olan TBMM'nin temel sorumluluğu olduğu açıklanmıştır (Say K. Ger., 550, 2). Türk Sayıştay'ı; INTOSAI, EUROSAL, ASOSAI, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Organizasyonu Sayıştayları Birliği (ECOSAI) gibi uluslararası ve bölgesel birliklere aktif üye sıfatına sahip olup bu organların çeşitli projelerinde ve idari yapılarında yer almaktadır. Örneğin, Türk Sayıştay'ı, 2013 yılından itibaren ECOSAI'nin, 2017 yılından itibaren ise EUROSAL'nin yönetim kurulu başkanlığını yürütmektedir. Sayıştay ayrıca Birleşmiş Milletler 2030 hedefleri doğrultusunda gerçekleştirilen INTOSAI ve diğer uluslararası yüksek denetim kuruluşlarının bölgesel veya uluslararası organizasyonları tarafından da desteklenen ortak veya paralel denetimlerle küresel ölçekli sorunlara yine aynı ölçekte çözümler üretme sürecine ilişkin çalışmalara da katılmaktadır. Uluslararası denetim standartlarına paralel olarak; "2019- 2023 Stratejik Planında konu esaslı denetimlerde dâhil olmak üzere denetim anlayışının geliştirilmesi, denetim kapasitesi ve yaklaşımının da geliştirilmesine ağırlık verileceği, süreç içerisinde mesleki yetkinliğin artırılmasını sağlanacak, denetimin teknik altyapısı geliştirileceği, bilgi sistemlerinin denetimine yönelik kurumsal kapasite geliştirileceği, ulusal ve uluslararası nitelikteki mesleki ve ilgili diğer kuruluşlarla iş birliği yapılacağı" taahhüt edilmiştir. Sayıştay'ın kamu mali yönetimi sisteminin geliştirilmesi amacıyla planlama, raporlama ve yönetime yönelik yapacağı bu çalışmalar, denetim sürecinin daha etkin ve verimli bir şekilde yürümesini sağlayacağından kamu mali yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirliği olumlu yönde etkileyecek ve yönetim etkinliğini destekleyecektir (Sayıştay, 2019: 15). Ayrıca iyi yönetim anlayışını destekleyici olması açısından stratejik planda yer alan temel performans göstergelerine bakılacak olursa plan

döneminin başlangıcı olan 2018 yılında "Uluslararası denetim standartlarına ve çağdaş denetim metodlarına uygun şekilde gözden geçirilen ve/veya güncellenen denetim rehberi sayısı" sıfır olarak tespit edilmişken, 2023 yılında bu sayının beşe çıktığı görülmektedir (Sayıştay, 2019: 3).

Hesap verme sorumluluğunun etkin bir şekilde çalışabilmesi için denetim unsuru oldukça önemlidir. Bu konuya ilişkin olarak hem Sekizinci hem de Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planları ile Avrupa Birliği uyumuyla ilgili düzenlemelerde çeşitli hususlar açıkça yer almıştır (Sayı K. Ger., 550, 2). 2019- 2023 On Birinci Kalkınma Planı'nda yürürlüğe giren "Hukuk Devleti, Demokratikleşme ve İyi Yönetişim" başlığı altında, kamu idarelerinde stratejik yönetimle ilgili idari ve beşeri kapasiteyi artırmaya yönelik eğitim programları planlanmaktadır. Bu çerçevede, stratejik planlama ile performans programı ve faaliyet raporlarına ilişkin mevzuatın tek bir ikincil mevzuat altında birleştirilmesine yönelik bir taahhüt bulunmaktadır. Ayrıca, stratejik yönetime ilişkin rehberler arasındaki uyumu güçlendirmek için düzenlemeler yapılacak ve Performans Denetimi Rehberi, stratejik yönetim bileşenlerine uyumlu hale getirilecektir. 2019- 2023 On Birinci Kalkınma Planı'nda belirtilen hedeflerin yanı sıra, 2022 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'nda da aynı başlığın önemli bir yer tuttuğu gözlemlenmektedir. Bu çerçevede, Üst Politika Belgeleri ile kurumsal stratejik planların daha etkin bir şekilde izlenmesi ve uygulanmalarının birbirlerini yönlendirme düzeyinin artırılması planlanmaktadır. Ayrıca kalkınma planlarından başlayarak, üst politika belgeleri ve kurumsal stratejik planların etkin bir biçimde raporlanması için bir izleme ve değerlendirme sistemi oluşturulacaktır. Bu kapsamda, kamu idarelerinde iç kontrol sistemleri ve iç denetim uygulamalarının etkinliğinin güçlendirilmesine yönelik adımlar atılarak kapasite artışı hedeflenmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 179). Üst politika belgelerine ilişkin örnek bir açıklama Çizelge 7'de sunulmuştur.

Çizelge 7. Üst Politikaya İlişkin Görevlerin Durumu

Table 7. Status of Duties Related to Higher Policy

Üst Politika Belgesi	İlgili Bölüm/ Referans	Verilen Görev/ İhtiyaçlar
Orta Vadeli Program	Kamu mali sistemine ilişkin kurumsal yapının güçlendirilmesi	Denetim konusunda Sayıştay'ın yaklaşımının geliştirilmesi ve denetim kapasitesinin geliştirilerek etkinliğinin artırılması hedefi doğrultusunda Sayıştay uygulama altyapısını güçlendirecek bir çalışma yapılması
Uluslararası Üst Belgeler-INTOSAI Stratejik Planı 2017-2022	Ülkelerin YDK'larının yasal sınırları ve her ülkenin kendine özgü belirlenmiş sürdürülebilir kalkınma amaçları (SKA) doğrultusunda izlenmesi ve değerlendirilmesine katkı sağlanması	Kurumların SKA hedeflerini gerçekleştirmeleri ve bu hedefleri gerçekleştirmek için yaptıkları çalışmaları izleyerek raporlamak, bu işlemlerle ilgili üretilen verilerin güvenilirliğini test etmek, Bir alanda ulusal SKA'ya ilişkin olarak kamu programlarının etkinlik, verimlilik ve tutumluluğunun değerlendirilmesi ve belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi için nelerin daha iyi yapılabileceğinin değerlendirilmesi, SKA'ların gerçekleştirilmesiyle ilgili olarak ülke ilerleme raporlarının hazırlanması ve görüş sağlanması

Kaynak: Sayıştay, "Üst Politika Belgeleri Analizi", https://www.sayistay.gov.tr/files/705_SP_2019_2023.pdf, s. 30.

Çizelge 7’de yer alan politikaların yürütülebilmesi; INTOSAI iyi yönetim rehberlerinde yer alan ulusal Sayıştay kurumlarına önerilen iyi yönetim ilkeleri ile örtüşmektedir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde gerek On Birinci Kalkınma Planı gerekse Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında yer alan iyi yönetim hedeflerine Sayıştay’ın INTOSAI çerçevesinde belirleyeceği politikaların önemli katkıları olacaktır. 2019-2023 yıllarına ait olan *Stratejik Plan* belgesinde 2014- 2018 yılları arasında başarılı olunamayan konularda başarılı olunabilmesi için öncelikli alanlar belirlenmiştir. Bu kapsamda; *“denetim raporlarından örnekleme yoluyla seçilenlerin meslektaş değerlendirmesi yoluyla rehberlere uygunluğunun incelenmesi ve bu inceleme sonuçlarının Meslektaş Değerlendirmesi Raporuna dönüştürülmesi, amaç ve hedeflerden yola çıkarak kurumsal bilgiyi, ihtiyaç duyulan teknoloji ile en uygun şekilde bir araya getirirken kurumun önceliklerini de dikkate alarak kısa, orta ve uzun vadeli çözümler üretmek üzere bir Bilişim Sistemleri Stratejisi hazırlanması ve uygulamaya başlanması hedefleri”* belirlenmiştir. Ayrıca Sayıştay tarafından yürütülerek nihai sonuç raporları hazırlanan ve daha sonra izlenerek test edilen denetim sürecinin, kamu mali yönetim sistemi üzerindeki başarısının tespiti, denetlenen kurumların farkındalıklarını ölçebilmek amacıyla hazırlanmış olan anket sonuçlarının izlenmesi ve değerlendirilmesi hedefleri belirlenmiştir (Sayıştay, 2019: 17). Sayıştay tarafından belirlenen ve gerçekleştirilen tüm bu hedefler kamu idarelerinde yönetim etkinliğinin geliştirilmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Regülasyon Kalitesi İlkesi

Sayıştay tarafından uygulanan iyi yönetim ilkelerinin gerçekleştirilmesinde büyük öneme sahip olan belgelerden biri, stratejik planlar ve faaliyet raporlarıdır. Sayıştay, bu belgelerin hazırlanmasına yönelik adımları 1999 yılında atmıştır. 2006 yılından itibaren, kurumsal *mali durum ve beklentiler raporu* ile birlikte, *idari faaliyet raporu* da düzenli olarak yayınlanmaktadır (Sayıştay, <https://www.sayistay.gov.tr/pages/61-faaliyet-raporlari>). 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 30. maddesine göre, genel yönetim kapsamındaki idarelerin kurumsal mali durum ve beklentiler raporlarında, ilk altı aylık bütçe uygulama sonuçları ile ikinci altı aya yönelik beklentiler, hedefler ve faaliyetler, Temmuz ayı içinde kamuoyuna açıklanması gerekmektedir. Bu düzenleme ile amaçlanan, kamu hizmetlerinin yürütülmesinde ve bütçe uygulamalarında mali saydamlığın ve hesap verilebilirliğin artırılması, kamuoyunun kamu idareleri üzerindeki genel denetim ve gözetim fonksiyonunun gerektirdiği şekilde gerçekleştirilmesidir (Sayıştay, 2023c: 7). Bu raporların analizinde; faaliyet raporlarının, denetim, yargılama ve rehberlik faaliyetlerinde kurumsal güvenilirliği yüksek tutmayı, kamu yönetimini iyileştirmeyi, kaynak kullanımında etkililik, ekonomiklik ve verimliliği sağlamayı, hesap verebilirlik ve şeffaflığı geliştirmeyi amaçladığının öncelikli olduğu görülmektedir. Örnek olarak, 2022 Yılı Faaliyet Raporu, şeffaflık, mali saydamlık ve hesap verebilirlik perspektifinden hazırlanmış olup, raporda kurumsal kapasite, denetim, yargılama, görüş bildirme ve rehberlik faaliyetleri ile diğer gerçekleştirilen faaliyetlere

odaklanılmıştır (Sayıştay, 2023b: 59). 2021 Yılı Denetim Programı, kalkınma planları ve yıllık programlardaki öncelikleri, kamuoyu ve denetlenen kamu idarelerinin beklentilerini, faaliyetlerinin nitelik ve niceliğini, bütçe büyüklüklerini, denetlenme sıklığını, ihbar ve şikâyetleri, ayrıca geçmiş yıl denetim sonuçlarını dikkate alınarak, risk değerlendirmesi yapılarak ve 6085 sayılı Kanun uyarınca Denetim, Planlama ve Koordinasyon Kurulu kararıyla hayata geçirilmiştir. 6085 sayılı Kanun’un belirlediği takvim dâhilinde, 2021 Yılı Denetim Programı kapsamında başlatılan denetim faaliyetleri 2022 yılında tamamlanmış ve bu faaliyetlere ilişkin denetim raporları hazırlanmıştır. Denetim faaliyetleri, Sayıştay’ın *Denetim Yönetim Programı (SayCAP)* kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Sayıştay’ın kapasite geliştirmeye yönelik eğitim faaliyetleri kapsamında uluslararası eğitim programları ve kapasite geliştirme eğitim programları düzenlediği veya çalışanlarının katıldığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, Sayıştay, Mali Denetim, Performans Denetimi, BT (Bilgi Teknolojisi) Denetimi, International Financial Reporting Standards, Kamu İşletmeleri Denetimi Eğitimi ve Kamu İhale Denetimi Eğitimi gibi konularda yetkin uzmanlar tarafından uluslararası eğitim programları düzenlemektedir (Sayıştay, <https://www.sayistay.gov.tr/pages/98-diger-sayistaylara-yonelik-kapasite-gelist>). Sayıştay, uluslararası ilişkiler çerçevesinde yüksek denetim kurumlarının uluslararası ve bölgesel organizasyonlarıyla yakın bir iş birliği içerisinde Sayıştay; EUROSAL, ECOSAL ve ASOSAL’nin yönetim kurulu üyeliklerini sürdürmesinin yanı sıra, ECOSAL’nin 2016-2019 ve EUROSAL’nin de 2017-2020 dönemi başkanlığını yürütmektedir (Sayıştay, <https://www.sayistay.gov.tr/pages/79-uye-olunan-uluslararası-sayistaylar-teskil>).

Sayıştay’ın 41 ülke ve uluslararası kurumla ikili anlaşmaları bulunmaktadır. Bu anlaşmalar, tarafların esasen INTOSAL’nin amaç ve ilkeleri çerçevesinde, kamu dış denetiminin etkinliğini artırmaya yönelik karşılıklı taleplerine göre bilgi ve doküman paylaşımı, deneyim paylaşımı, ortak araştırmalar, eğitim ve seminerler gibi faaliyetleri amaçlamaktadır (Sayıştay, <https://www.sayistay.gov.tr/pages/80-ikili-isbirligi-anlasmalari>). Sayıştay, çeşitli hedeflerin diğer ülke Sayıştaylarıyla birlikte gerçekleştirilebilmesi amacıyla bir dizi ortak denetim yapmıştır. Bu denetimlerden biri, EUROSAL Afet ve Felaketlere Ayrılan Fonların Denetimi Çalışma Grubu faaliyetlerinin bir parçası olarak yürütülen *Taşkınların Önlenmesi ve Sonuçlarının Ortadan Kaldırılması* konulu ortak denetim çalışmasıdır. EUROSAL’nin beş çalışma grubundan biri olan Çevre Denetimi Çalışma Grubu’nun (WGEA) 43 üyesi, doğal kaynakların ve çevrenin yönetimini iyileştirerek Avrupa halkının sağlığını ve refahını artırmayı ve gelecek nesillere olumlu bir miras bırakmayı amaçlayan plastik atık konulu ortak denetimi gerçekleştirmiştir. *Engellilerin İstihdamını Artırmayı Amaçlayan Programlar ve Önlemler* konulu başka bir ortak denetim çalışması; Bulgaristan, Çekya, Makedonya, Almanya, Romanya, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, Ukrayna, Polonya ve Türkiye Sayıştaylarının katılımıyla yürütülmüştür. Ayrıca, INTOSAL rehberliğinde ve Türk Sayıştay’ının liderliğinde Azerbaycan, Endonezya, Filipinler, Hindistan, Hollanda, Pakistan, Romanya, Şili ve

Ukrayna olmak üzere 10 ülke Sayıştay'ının katılımıyla *Afet Risklerinin Azaltılması* konulu ortak denetim çalışması yapılmıştır. INTOSAI Afet Yardımlarının Denetimi ve Hesap Verme Sorumluluğu Çalışma Grubu bünyesinde gerçekleştirilen *Afet Sonrası İyileştirme ve Yeniden Yapılandırma Faaliyetleri* konulu ortak denetim ile Karadeniz'e kıyısı olan Türkiye, Rusya, Ukrayna, Romanya, Gürcistan Sayıştayları; uluslararası düzenlemelerden kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesine yönelik uygulamalar, Karadeniz'deki kirlilikle mücadele için ayrılan fonların kullanımı ve kirlilik izleme değerlendirme çalışmalarının kendi ülkelerindeki etkinliğini değerlendirmek üzere bir araya gelmiştir (Sayıştay, <https://www.sayistay.gov.tr/pages/141-karadenizin-kirillige-karsi-korunmasi-kon>). Diğer taraftan Sayıştay; *"e-Nabız Projesi Bilişim Sistemleri Denetimi, Trafik Kazalarını Önleme Faaliyetleri Denetimi, e-Devlete Geçişte Kamu Kurumları İnternet Siteleri Denetimi, Büyükşehir Belediyelerinde Altyapı Faaliyetlerinin Koordinasyonu Denetimi, İstanbul Depreme Nasıl Hazırlanıyor Denetimi"* gibi toplumsal sorunlar ve kamu işleyişi ile ilgili denetimler sonucunda hazırlamış olduğu nihai raporlarla da kamu yönetiminde regülasyon kalitesinin artmasına hizmet eden çalışmalar yürüttüğü görülmektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz; Sayıştay, <https://www.sayistay.gov.tr/reports/category/15-diger-raporlar?page=2>).

Sayıştay'ın rehberlik faaliyetleri, kurumsal vizyonuna uygun olarak, kamu yönetiminde şeffaflık ve hesap verme

sorumluluğunun yerine getirilmesini temel öncelik olarak belirlemektedir. Kamu mali yönetiminde iyi yönetim ilkelerinin benimsenmesine ve kamu idarelerinin kurumsal yapılarının güçlenmesine katkı sağlamayı hedefleyen Sayıştay, bu konuyu stratejik bir hedef olarak kabul etmekte ve bu öneme vurgu yapmaktadır. Nitekim 2022 yılında da, söz konusu amaçları doğrultusunda rehberlik faaliyetlerini sürdürmüştür. Sayıştay'ın rehberlik fonksiyonu kapsamında yürüttüğü çalışmalar, denetim ve eğitim faaliyetleri olarak sınıflandırılabilir. Denetimlerle birlikte gerçekleştirilen rehberlik faaliyetleri sayesinde kamu idarelerinin yönetimleriyle doğrudan tecrübe ve bilgi paylaşımında bulunarak rehberlik sağlamaktadır. Bu bağlamda denetçiler tarafından tespit edilen hatalı veya eksik uygulamalar, denetim sürecinde kamu idareleriyle paylaşılır ve kamu idareleri tarafından kabul edilenler, idareler tarafından düzeltilir. Örneğin, 2021 yılı denetimlerinde altı daire ile birlikte 77 kamu idaresinde tespit edilen toplam 791 konu, ilgili kamu idareleri tarafından kabul edilerek düzeltici işlemler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, denetim ekiplerince belirlenen bulgular arasında mevzuat değişikliğine ilişkin olanlar, kamu idareleri tarafından benimsenirse, mevzuat düzenlemeleri yapılmaktadır. Bu şekilde kamu yönetimi işleyişine katkı sağlanmaktadır. Sayıştay'ın yürüttüğü denetimler sonucunda kamu idareleri tarafından 2022 yılında yapılan mevzuat değişiklikleri ve bu değişikliklerin gerekçeleri, aşağıda yer alan Çizelge 8'de gösterilmiştir (Sayıştay, 2023b: 28-30).

Çizelge 8. Rehberlik Hizmeti sonucu Tavsiye Üzerine İdarelere Yapılan Mevzuat Düzenlemeleri ve Gerekçeleri Örnekleri
Table 8. Examples of Regulatory Adjustments and Their Justifications Made to Administrations Based on Recommendations from Guidance Services

Kamu İdaresi Adı	Değişiklik ya da Düzeltme Yapılan Mevzuat	Gerekçesi
Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü)	1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu	Belediyelerin emlak vergisi gelirleri tahsilatının artırılmasının sağlanması
Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü)	Genelge (29.07.2019 tarihli ve E.69305 sayılı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı 2017 yılı Hesabı Konulu)	Eğlence vergisinin tahsilinde gelir kaybının önlenmesi açısından zamanında tarh, tahakkuk ve tahsil edilmesi için gerekli özenin gösterilmesi amacıyla belediyeler ve bağlı idarelerin bilgilendirilmesi
Dışişleri Bakanlığı	Dış Temsilciliklerce Yapılacak Mal ve Hizmet Alımları ile Yapım İşlerine İlişkin Uygulama Yönergesi	Konuyla ilgili olarak daha öncesinden bir düzenleme bulunmaması
Gençlik ve Spor Bakanlığı	Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik Kampları Yönetmeliği	Gençlik ve izcilik kamplarının işleyişinin, her yıl çıkarılan usul ve esaslar ile yürütülmesinden vazgeçilerek Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde öngörüldüğü üzere yönetmelikle düzenlenmesinin sağlanması
T.C Devlet Demiryolları Taşımacılık A.Ş. Ticaret Bakanlığı	Teftiş Kurulu Yönetmeliği Birim Kira Desteğine İlişkin Genelge	Yönetmelikte atamaya ilişkin mevzuatla ilgili eksikliklerin düzeltilmesinin sağlanması Ana faaliyetlerini Türkiye'de gerçekleştirilmeyen şirketlerin destek dışı tutulmalarının sağlanması
Talas Belediyesi	Temizlik İşleri Müdürlüğü'nün Görev ve Çalışma Yönetmeliği	Görev ve Çalışma Yönetmeliği ile birlikte görev dağılımındaki değişiklikten dolayı güncelleme yapılması

Kaynak: Sayıştay, 2023b: 30- 36.

Çizelge 9. Eğitim Faaliyetlerine Yönelik Örnekler (2022 Yılı)

Table 9. Examples of Educational Activities (Year 2022)

Eğitim Konusu	İdarenin Türü	Katılımcı Sayısı
Kamuda Denetim Kültürü	Milli Savunma Bakanlığı	-
Devlet kavramı	Milli Savunma Bakanlığı	-
Kamu İdarelerinde Kamu Zararlarının Oluşma Şartları ve Sonuçları	Kültür ve Turizm Bakanlığı	-
5018 Sayılı KMYKK, 6085 sayılı Kanun, Kamu Zararı	Belediye	532
İhtiyaç ve İhale Planlaması, İş Tanımı ve Teknik Dokümanın Hazırlanması	Belediye	832
Şikâyet ve İtirazen Şikâyet Başvuru Yolları	Belediye	744
Hacettepe Üniversitesi (Maliye Topluluğu)	Üniversite	45
Erzurum Atatürk Üniversitesi (Hukuk Fakültesi)	Üniversite	46
Ankara Üniversitesi (Siyasal Bilgiler Fakültesi)	Üniversite	70

Kaynak: Sayıştay, 2023b: 37- 39.

Çizelge 8'den de görüldüğü üzere Sayıştay rehberlik hizmeti çerçevesinde yapılan denetimlerden sonra gerekli gördüğü alanlarda idarelere destekte bulunarak regülasyon kalitesini artırmayı kolaylaştırmaktadır. İdareler ise bu rehberlik destekleri doğrultusunda mevzuatlarında değişiklik yaparak uygulamada yaşanabilecek aksaklıkları önlemeye çalışmaktadırlar. Eğitim faaliyetleri çerçevesinde 2022 yılında kamu idarelerine, belediyelere ve üniversitelere yönelik eğitimler yapıldığı görülmektedir. Bu hususta Çizelge 9'da çeşitli örnekler görmek mümkündür.

Çizelge 9 incelendiğinde çeşitli konular ve idari birimlerde eğitimler yürütüldüğü ve kamu idarelerinde iyi yönetim ilkesine hizmet eden anlayışın geliştirilebilmesi açısından beşeri sermayenin gelişiminin desteklendiği görülmektedir.

Hukukun Üstünlüğü İlkesi

Sayıştay'ın kuruluşu, işleyişi, denetim usulleri, Sayıştay mensuplarına ilişkin hukuki durumlar, yükümlülükler, Başkan ve üyelerin sorumluluklarını yerine getirmesini sağlamak amacıyla teminat altına alınmaları *kanunlarla* düzenlenmektedir (1982 Anayasası, 160.md). Bu hususta Sayıştay ve mensuplarının görevleriyle, hak ve yükümlülüklerinin kanunlarla güvence altına alınarak Sayıştay'ın yükümlülüklerini yerine getirirken *hukukun üstünlüğüne uygun hareket edebilmesi* açısından önemli bir adım atılmıştır. Nitekim 6085 sayılı Sayıştay Kanununun amaç ve kapsam yan başlıklı 1.madde hükmünde "... *kamu idarelerinin etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak çalışması ve kamu kaynaklarının öngörülen amaç, hedef, kanunlar ve diğer hukuki düzenlemelere uygun olarak elde edilmesi, muhafaza edilmesi ve kullanılması...*" amacıyla denetim faaliyetlerinde bulunduğu hüküm altına alınarak, yetki ve görevlerini yerine getirirken hukukun üstünlüğüne uygun hareket etmesi sorumluluğuyla hem de kamu idarelerinin hukuka uygun olarak yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetleme göreviyle donatılmıştır. Sayıştay tarafından yürütülen kamu idareleri denetiminde, temel amaçlar arasında *kamu idarelerinin hesap ve işlemlerinin kanunlara uygunluğunun tespiti*, mali rapor ve Çizelgelerin doğruluğunun ve güvenilirliğinin sağlanması, mali yönetim ve iç kontrol sistemlerinin değerlendirilmesi yer almıştır. Denetimler, risk odaklı bir yaklaşım benimseyerek uygun prosedürler ve teknikler kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Kamu işletmelerinin denetiminde ise, mali raporlama

standartlarına uygun olarak mali durum ve faaliyet sonuçlarının doğru ve güvenilir bir şekilde yansıtıp yansıtmadığına dair denetim görüşü oluşturulmaktadır. Aynı zamanda, kamu işletmelerinin gelir, gider, bilanço hesapları ve diğer işlemlerinin kanunlara ve diğer hukuki düzenlemelere uygunluğu, özerk bir şekilde yönetilip yönetilmediği, verimlilik ve kârlılık ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmekte ve kuruluş amaçlarına uygunluğu kontrol edilmektedir. Denetlenen kuruluşların yıllık denetim raporları, işlem, bilanço, sonuç hesapları ve yönetim kurullarının ibra edilmesi ya da genel görüşmeye sunulması konusundaki görüşler, gerekçeli ve karşılaştırmalı bir şekilde TBMM Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu'na sunulmaktadır. Bu denetimler, *6085 sayılı Kanun ve diğer ilgili kanunlar çerçevesinde* gerçekleştirilmektedir (Sayıştay, 2023b: 26).

Sayıştay'ın "Dış Denetim ve Hesap Yargılaması" programı, "*Hukuk Devleti, Demokratikleşme ve İyi Yönetişim*" hedef ve politikasıyla yakından ilişkilidir. Program, özellikle şeffaflık ve hesap verebilirliğin güçlendirilmesi, *kanunlarla ve diğer hukuki düzenlemelere uygun olarak hareket edilmesi*, kamuda stratejik yönetim anlayışının yaygınlaştırılması ve güçlendirilmesi alanlarında etkili olacak şekilde tasarlanmıştır. Bu program, Sayıştay'ın TBMM adına gerçekleştirdiği bütçe denetimleri aracılığıyla kamuda hesap verebilirliğin ve şeffaflığın pekiştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Sayıştay, 2023a: 21).

Sayıştay tarafından hukukun üstünlüğünün sağlanması amacıyla gerçekleştirilen faaliyetler, *denetim ve yargılama süreçleriyle* şekillenmektedir. Sayıştay, hukukun üstünlüğünü koruma görevini yerine getirirken aslında yapmış olduğu denetimler ve yargılamalarla kamu harcamalarının ve mali yönetimin yasalara uygunluğunu değerlendirmektedir. Bu bağlamda Sayıştay, kamu harcamalarının hukuka uygunluğunun denetimini gerçekleştirirken, yapılan harcamaların bütçe hukuku, 1982 Anayasası, 5018 sayılı KMYKK, 6085 sayılı Kanun başta olmak üzere diğer mali mevzuata ve hukuk normlarına uygunluğunu denetlemektedir. Yapılan denetimler sonucunda hukuka aykırılığın tespiti halinde süreç Sayıştay yargısına intikal ettirmektedir. Sayıştay, *uygunluk denetimini* ise kamu idarelerinin işlem ve yönetimlerinde ilgili kanun ve düzenlemelere aykırı uygulamaların belirlenmesi ve düzeltilmesi amacıyla gerçekleştirir. Yürütmüş olduğu bu hukuki süreçlerin akabinde ise sorumluların hesap ve

işlemlerinden kamu zararına yol açan hususları kesin hükme bağlamak amacıyla *yargılama faaliyetine* başvurmaktadır. Hukuki çerçevede gerekli adımları atarak, yasalara aykırılıkların düzeltilmesine yönelik hukuki süreçleri başlatmakta; gerçekleştirdiği *performans denetimleriyle* de, kamu idarelerinin stratejik yönetiminin ve kaynak kullanımının hukuki çerçevede uygunluğunu değerlendirmektedir. Sayıştay bahsedilen yöntemlerle, hukukun üstünlüğünün korunmasına katkıda bulunmaktadır. Bu faaliyetler, Sayıştay'ın hukukun üstünlüğünü sağlama misyonu doğrultusunda, kamu kaynaklarının hukuka uygun, şeffaf ve etkin bir şekilde kullanılmasını desteklemektedir. Sonuç olarak Sayıştay, hukukun üstünlüğüne bağlı olarak görevini yerine getirmekle birlikte nihai denetim raporları, yine bu raporlarda sunduğu öneriler ve yargılama faaliyetleriyle iyi yönetişimin temel araçlarından olan hukukun üstünlüğünün kamu yönetiminde işlevsel hale gelebilmesi için önemli adımlar atmaktadır.

Yolsuzluk Kontrolü İlkesi

Sayıştay'ın görevlerini düzenleyen Sayıştay Kanunu'nun 5. Maddesine göre Sayıştay;

- **Genel Yönetim Kapsamındaki Kamu İdarelerinin Denetimi:** Sayıştay, genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin, yani devletin merkezi yönetimine bağlı kurum ve kuruluşlarının hesaplarını ve işlemlerini denetlemektedir.
- **Hesap ve İşlemlerin Uygunluğunun Denetlenmesi:** Sayıştay, kamu idarelerinin gelirleri, giderleri ve mallarına ilişkin hesaplarını ve işlemlerini kanunlara ve diğer hukuki düzenlemelere uygun olup olmadığı açısından denetlemektedir.
- **Sorumluların Hesap ve İşlemlerinden Kaynaklanan Kamu Zararının Tespiti:** Sayıştay, denetim sonuçlarına dayanarak, kamu idarelerindeki sorumluların hesap ve işlemlerinden kaynaklanan hususları belirler ve bu hususları kesin bir hükme bağlamaktadır.

Bu görevlerle Sayıştay, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamak, kamu idarelerinin hesap verme sorumluluğunu yerine getirmesini temin etmek ve *kamu zararına yol açabilecek durumları tespit etmek amacıyla hesap yargılaması* yapmaktadır. Bu çerçevede, Sayıştay'ın denetim süreçleri ve hesap yargılamasıyla ilgili detaylar genellikle ilgili kanunlarda ve Sayıştay'ın iç düzenlemelerinde bulunmaktadır. Sayıştay'ın yapmış olduğu bu işlemler *kamu yönetiminde yolsuzluk kontrolünü* sağlamaktadır. Sayıştay, *denetim sırasında kamu zararı tespit ettiği durumlarda*, sorumluların savunmalarını alarak *iddianame niteliğinde yargılamaya esas rapor düzenlemektedir* (Say. K, 48.md). Bu raporlar, Sayıştay dairelerine gönderilmektedir. Daireler, kamu zararı varsa sorumlulardan tazmin edilmesine karar vermektedir (Say. K, 50.md). Sayıştay kararı kesinleştikten sonra ise, sorumlular tarafından verilen kararlar *90 gün içerisinde* yerine getirilmek zorundadır. İlamın yerine getirilmesinden de ilgili kamu idaresinin üst yöneticisi sorumludur (Say. K, 53.md). Sayıştay mahkemelerinin verdiği kararlara karşı yapılan temyiz başvuruları ise *Sayıştay Temyiz Kurulu*'nda görüşülerek kesin hükme bağlanmaktadır (Say. K, 54.md). Sayıştay'ın yolsuzluk kontrolü ile ilgili yaptığı işler, yargısal süreçler olduğundan mevzuat gereği yargılama sonlandırılana kadar masumiyet karinesi esasında TBMM'ye sunulmamakta ve kamuoyuyla paylaşılmamaktadır (Any. 38.md). Bu nedenle yargılamanın gecikmesi ve derdest konumda dosyaların beklemesi iyi yönetim sürecini zedeleyebilecek önemli unsurlardandır. Ancak Sayıştay, her yıl TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nda bütçesi görüşülürken, denetim ve yargılama faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca Sayıştay, her yıl hazırladığı faaliyet raporunda denetim ve yargılama sonuçlarına ilişkin istatistiksel veriler sunmaktadır. Sayıştay'ın bu denetim ve hesap yargılaması süreçleri, kamu kaynaklarının güvenilir bir şekilde yönetilmesine katkı sağlayarak yolsuzlukların önlenmesine aracılık etmektedir.

Çizelge 10. Daireler ve Temyiz Kurulu Yargılamaya Esas Faaliyetlerinin İncelenmesi (2022 Yılı)

Table 10. Examination of the Activities of Chambers and Appeal Board as the Basis for Trial (Year 2022)

Daireler	Toplam
2022 Yılı İtibariyle Gelen Rapor Madde Sayısı	1872
Geçmiş Yıllardan Devreden Rapor Sayısı	165
2022 Yılında Gelen Rapor Sayısı	443
Toplam Rapor Sayısı	608
Yıl içinde İlamı Düzenlenen Rapor Sayısı	376
Temyiz Kurulu Faaliyetleri	
2021 Yılından Devreden Dosya Sayısı	2802
2022 Yılından Gelen Dosya Sayısı	3658
Toplam Dosya Sayısı	6460
Kurul Tarafından Yargılanan/İlamı Düzenlenen Dosya Sayısı	2022
2023 Yılına Devreden Dosya Sayısı	4438
Temyiz Kurulu Kararları	
Tasdik	499
Bozma ve Kaldırma Kararı	180
Dairesi Tevdiine	3
Karar Düzeltme	157
Diğer	145
Toplam Karar	984

Kaynak: Sayıştay, 2023b: 40.

Sayıştay yargılamasına ait *Sayıştay daireleri ve temyiz kurulu faaliyetlerine* ilişkin bilgi Çizelge 10'da açıklanmıştır. 2022 yılında 1872 adet rapor maddesini içeren 608 adet yargılamaya esas olan rapor ve ek raporlar yargılama dairelerine intikal ettirilmiştir. Bu raporlardan 443 adet 2022 yılına aitken, 165 adet ise önceki yıllardan intikal etmiştir. İntikal eden raporlardan 376 tanesinin yargılaması tamamlanmış ve bu kararlarla ilgili ilam düzenlenmiştir. 232 adet ise henüz yargılaması tamamlanmamıştır. Davaya konu olan raporlarda belirtilen kamu zararı miktarlarına ilişkin olarak; 648.983.124 TL'lik kısım için tazminat kararı alınmış, 811.925.645 TL'lik bölüm için ise hesap ve işlemlerin yasal düzenlemelere uygun olduğuna hükmedilmiştir. Ayrıca, 73.672.708 TL ve 11.407.064 Euro tutarları sorgu süreci başlamadan önce tahsil edilmiştir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'na göre suç teşkil eden eylemlere dair gereken işlemleri yapmak üzere ilgili kamu idarelerine ve/veya Cumhuriyet savcılıklarına konu hakkında bildirimde bulunulmasına karar verilmiştir. Sayıştay yargılama daireleri tarafından verilen kararlar aleyhine 2022 yılında temyiz kuruluna sevk eden dosyalar incelediğinde ise 2022 yılında gelen 3658 adet dosyanın yanı sıra önceki yıllardan devreden 2.802 dosya olmak üzere toplam 6.460 adet dosyanın yargılaması gerçekleştirilmiştir. Bunlardan 2.022 adet dosya yargılanmış ve ilamı düzenlenmiştir. Geriye kalan 4438 adet dosya ise hâlen derdest durumdadır. Temyiz Kurulu tarafından verilen 984 kararın 499'u tasdik ve düzelterek tasdik kararı, 180'i bozma ve kaldırma kararı, 3'ü dairesi tevdiine, 157'si karar düzeltmesi ile düzelterek tasdik/bozma ve karar düzeltmesine yer olmadığına ilişkin karar iken; 145'i ise diğer kararlardır. Genel olarak, Sayıştay'ın denetim ve yargılama faaliyetleriyle kamu zararını önlemeye yönelik çaba sarf ettiği ve yolsuzlukla mücadelede önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Sayıştay'ın denetlediği kamu kurum ve kuruluşlarında ciddi miktarda kamu zararı tespit edilmiştir. Bu zararların bir kısmı için tazminat kararı alınmış, bir kısmı için ise yasal düzenlemelere uygunluk kararı verilmiştir. Ayrıca, suç teşkil eden eylemlere dair bildirimde bulunulması gereken konular da belirlenmiştir. Bu açıklama, Sayıştay'ın kamu idaresinin hesap verme sorumluluğunu yerine getirmek için yaptığı çalışmaların önemini vurgulamaktadır. Ancak, bu çalışmaların yolsuzlukla mücadelede etkili olabilmesi için, Sayıştay'ın verdiği kararların uygulanması ve takip edilmesi gerekmektedir. Ayrıca yargılama süreçlerinin hızlandırılması ve temyiz aşamasında birikmiş dosyaların azaltılması da önemli bir husustur. Bu şekilde, Sayıştay'ın kamu kaynaklarının etkin, ekonomik ve verimli kullanılmasını sağlamak için yaptığı denetim ve yargılama faaliyetleri daha anlamlı hale gelecektir.

Türkiye'de kamu kurumlarında iyi yönetişimin geliştirilmesine ilişkin Sayıştay'ın rolünün değerlendirildiği bu çalışmada, Dünya Bankası tarafından yapılan araştırmalar, Türkiye'nin iyi yönetişim göstergeleri açısından gelişmiş ülkelerin gerisinde kaldığını ve gelişmekte olan ülkelerle benzer oranlarda göstergelere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, Türkiye'de

iyi yönetişimin kurumsal düzeyde geliştirilmesi için önemli çabalar gerektiğini göstermektedir. Türk Sayıştay'ının 1965 yılından beri üye olduğu INTOSAI'nin, ulusal Sayıştayların kamu yönetiminde etkinliğe katkıda bulunmaları ve iyi yönetişimi geliştirmelerini sağlamak için ISSAI ve INTOSAI GOV'ler gibi bir çok düzenleme yapmıştır. INTOSAI'nin bu çalışmaları göz önüne alındığında bir YDK olarak Türk Sayıştay'ı Türkiye'de kamu yönetiminde iyi yönetişimin geliştirilmesinde önemli roller üstlenmektedir. Yapılan incelemede, Sayıştay'ın kamu yönetiminde açıklık, hesap verebilirlik, politik istikrar ve yönetim etkinliği gibi alanlarda önemli katkılar sağladığı, ancak denetim sonuçlarının kamu yönetimi tarafından yeterince benimsenmemesi ve yargılama süreçlerinin yavaş ilerlemesi gibi sınırlamaların önemli aksaklıklar arasında yer aldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Sayıştay'ın denetim raporlarında yer alan önerilerin kamu yönetimi tarafından etkin bir şekilde uygulanması, yargılama süreçlerinin hızlandırılması ve diğer kamu kurumlarında da iyi yönetişim ilkelerinin yaygınlaştırılması, Türkiye'nin iyi yönetişim performansını iyileştirmek ve kamu yönetiminin etkinliğini artırmak açısından büyük önem taşımaktadır.

Sonuç, Tespitler ve Öneriler

Kamu yönetiminde başarılı bir yönetim anlayışı geliştirilerek ülkelerin temel hedefleri olan sürdürülebilir kalkınmaya hizmet eden bir anlayışın ortaya konulmasında iyi yönetişim oldukça önemlidir. İyi yönetişim kamu yönetiminde adeta sürdürülebilir yönetim anlayışının bir yol haritası niteliğinde olup; etkili, şeffaf, hesap verebilir ve katılımcı bir yönetim anlayışını ifade etmektedir. İyi yönetişimin temelinde demokratik değerler, hukukun üstünlüğü, açıklık, katılım ve hesap verebilirlik gelmektedir. İyi yönetişim, kamu kaynaklarının etkili bir şekilde yönetilmesini, karar alma süreçlerinin şeffaf ve adil olmasını, vatandaşların aktif katılımını ve kamu yönetiminde şeffaflığı esas alarak hesap verebilirliği desteklemektedir. Bu kapsamda; güçlü kurumlar, etkili yönetim süreçleri, adaletli politikalar ve kamu katılımı, önemli unsurları arasında yer almaktadır. İyi yönetişim, toplumların sürdürülebilir kalkınma ve demokratik değerlere dayalı bir yönetim modeline geçişinde kilit bir rol oynamaktadır. İyi yönetişimi uygulanabilir kılan önemli diğer bir husus ise kamu yönetimi içerisinde denetleyici, yol gösterici ve geliştirici bir mekanizmanın bulunmasıdır. Bu mekanizmalardan biri gerek ulusal metinlerde gerekse uluslararası kuruluşlar tarafından Sayıştay olarak gösterilmiştir. Nitekim 1982 Anayasası, 6085 sayılı Sayıştay Kanunu başta olmak üzere kalkınma planları, Cumhurbaşkanlığı yıllık programı gibi ulusal mevzuat ve metinlerde Sayıştay'ın, görev ve yetkileri açısından kamu yönetiminde iyi yönetişimin geliştirilebilmesi için oldukça önemli rol oynayan bir kurum olduğu görülmektedir. Benzer açıklamalara Sayıştay tarafından hazırlanan stratejik planlarda ve diğer bazı metinlerde de rastlamak mümkündür.

Sayıştay yaptığı denetimlerle, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılmasını denetleyerek, işlemlerin hukuka uygunluğunu gözetmektedir. Bu süreç, demokrasinin ve hukuk devletinin vazgeçilmez bir gerekliliğidir. Sayıştay'ın uyguladığı denetim standartları, uluslararası düzeyde kabul görmüş normlara uygun bir şekilde gerçekleştirilir. Bu bağlamda, INTOSAI tarafından belirlenen Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları Standartları ve INTOSAI İyi Yönetim Rehberleri gibi standartlar doğrultusunda yapılan incelemeler, kamu yönetiminin güçlendirilmesine yönelik önemli adımlar atılmasını sağlamaktadır. Sayıştay incelemelerinin sonuçları, kamu idarelerinin faaliyetlerinin yasal düzenlemelere uygunluğunu değerlendirme ve içeriğindeki öneriler nedeniyle önemli belgelerdir. Bu belgeler, kamusal kaynakların etkili kullanımının teşvik edilmesi, şeffaflığın artırılması ve kamu yönetimine genel anlamda sağlıklı bir rehberlik sunulmasına katkı sağlamaktadır. Kamu yönetimindeki bu iyileştirmeler, demokratik bir yönetim anlayışının benimsenmesine ve halka hesap verebilirlik ilkesinin güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Dünya Bankasında bu güçlü göstergeyi referans olarak ülkelerin yönetim kalitelerini iyi yönetim ilkelerini; açıklık ve hesap verebilirlik, politik istikrar ve şiddet yokluğu, yönetim etkinliği, regülasyon kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluk kontrolü ilkeleri olarak genelleştirmiştir. Bu göstergelere göre Türkiye'nin yönetim kalitesi 2000-2022 yılları arasında önemli ölçüde gerilemiştir. Bu altı ilkenin her birinin endeksi 0 ile 100 arasında bir değer almakta olup, yüksek değerler daha iyi yönetim kalitesini göstermektedir. 2000 yılında Türkiye'nin bu endeks karşısındaki ortalaması 45,90 iken; 2022 yılında 32,80'e düşmüştür. Bu dönemde en fazla gerileme regülasyon kalitesi ilkesinde (-18,56 puan) yaşanmıştır. Bunu açıklık ve hesap verebilirlik (-17,17 puan) ve hukukun üstünlüğü (-12,46 puan) ilkeleri izlemiştir. Politik istikrar ve terörizm/şiddet yokluğu ilkesinde ise en az gerileme (-7,53 puan) görülmüştür. Bu sonuçlar, Türkiye'nin yönetim kalitesinin uluslararası standartlara göre ciddi şekilde zayıfladığını ortaya koymakta ve kamu yönetiminde iyi yönetişimin geliştirilmesi hususunda önemli adımlar atılması gerektiğini göstermektedir.

Sayıştay'ın ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal performansını değerlendiren bu altı ilke çerçevesindeki rolü genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin yönetim kalitesinin geliştirilmesinde oldukça başarılı bir yapı arz ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. *Açıklık ve hesap verebilirlik ilkesi* açısından Sayıştay, kamu idarelerinin gelir- gider hesaplarını, ulusal ekonomiye sağladıkları katkıları ve stratejik planları ile kuruluş kanunlarındaki amaçlarına uygunluğunu değerlendirerek açıklık ilkesine hizmet ederken; mali raporlar ve muhasebe Çizelgelerinin hukuk normlarına uygunluğunu inceleyerek hesap verebilirliğin güçlendirilmesine hizmet etmektedir. Yaptığı denetim faaliyetleri ve yargılama sonuçlarını kamuoyu ile paylaşarak da kamusal faaliyetlerde şeffaflığın ve hesap verebilirliğin artırılmasına önemli katkılar sağlamaktadır. *Politik istikrar ve terörizm/şiddet*

yokluğu ilkesi Sayıştay'ın önemli katkılarından olduğu bir diğer ilkedir. Sayıştay bu ilkeye denetim sorumluluğunda yer alan idarelerin neredeyse tamamını denetleyerek önemli bir destek sağlamaktadır. Denetimler sonucunda hazırlanan nihai denetim raporları sadece bir sonuç değil, idarelerin iyi yönetim anlayışlarını geliştirmeye yarayan politik istikrarı destekleyen önerileri de içermektedir. Bu öneriler ise Sayıştay tarafından izleme yöntemi ile ayrıca denetlenmektedir. Yönetim sürecinde, Sayıştay'ın denetim ve yönetim ekiplerinden görevliler TBMM bütçe görüşmelerinde yer alarak gerekli hallerde katkı ve önerilerde bulunmaktadır. Sayıştay açısından önemli diğer paydaş olan kamu idareleri ile ilgili olarak ise çeşitli görüşmeler yapılarak karşılıklı fikir alışverişleri gerçekleştirilmektedir. *Yönetim etkinliği ilkesi* kapsamında Türk Sayıştay'ı, INTOSAI, EUROSAL, ASOSAI, ECOSAI gibi uluslararası ve bölgesel birliklerde aktif üye sıfatına sahip olup bu organların çeşitli projelerinde ve idari yapısında yer alarak tecrübeler kazanmakta ve ulusal yönetime bu tecrübelerini aktarmaktadır. Sayıştay'ın politika belgelerinde sürekli yeni hedefler belirlemesi gelişime ve iyi yönetişimi ülke yönetiminde geliştirmeye arzulu olduğunu ortaya koymaktadır. Destekleyici olması açısından stratejik planda yer alan temel performans göstergelerine bakılacak olursa plan döneminin başlangıcı olan 2018 yılında "Uluslararası denetim standartlarına ve çağdaş denetim metotlarına uygun şekilde gözden geçirilen ve/veya güncellenen denetim rehberi sayısı" sıfır olarak tespit edilmişken, 2023 yılında ise bu sayının beşe çıktığı görülmektedir.

Sayıştay'ın etkili olduğu bir diğer ilke *regülasyon kalitesidir*. Bu ilke açısından Sayıştay, kurumsal mali durum ve beklentiler raporu ve faaliyet raporları yayınlamaya önemli sonuçlar paylaşmaktadır. Risk değerlendirmesi ve Denetim, Planlama ve Koordinasyon Kurulu kararıyla 2021 Yılı Denetim Programının hayata geçirilmesi, denetim faaliyetlerinde Denetim Yönetim Programı (SayCAP) kullanımı, 41 ülke ile ikili anlaşmalar yapılarak ulusal, bölgesel ve uluslararası çeşitli regülasyon politikalarına hizmet edilmesi, çeşitli eğitim faaliyetleri düzenleyerek kamu yönetiminde iyi yönetişim anlayışının geliştirilmesine katkılar sağlamaktadır. *Hukukun üstünlüğü ilkesi* Sayıştay açısından en önemli iyi yönetişim alanlarından birisidir. Nitekim Sayıştay'ın görev ve sorumlulukları Anayasal güvence altına alınmış, 6085 Sayılı Sayıştay Kanunuyla belirli bir çerçeveye oturtulmuş ve kurumun faaliyetlerinde bağımsız olduğu vurgulanmıştır. Sayıştay'ın bu açıdan hukukun üstünlüğünü dikkate alarak denetim ve yargılamalarını yapacağı ve hukuka uygunluk denetimiyle sorumluluğunu yerine getirmesi gerektiği hukuk normlarında vurgulanmıştır. Son olarak *Yolsuzluk kontrolü* açısından değerlendirildiğinde ise denetim ve inceleme faaliyetleri yolsuzluk için önemli bir caydırıcılık teşkil ederken, sorumluların hesap ve işlemlerinden kaynaklı kamu zararı olduğunun tespiti halinde yapılan yargılama, yolsuzluğun nihai sonuçlarını ortadan kaldırmaya hizmet etmektedir. Bu kapsamda Sayıştay sorumluluk alanında yer alan idarelerin neredeyse tamamına yakını düzenli olarak denetime tabi tutarken

nihai sonuç raporlarını da kamuoyu ile paylaşmaktadır. Yargılama faaliyetleri ise tespit edilen yolsuzluklar sonucunda sorumlulardan tazmin miktarı karar tarihinden itibaren kanuni faizi ile tahsil edilmektedir. Ancak burada tahsilatların düşük kaldığı ve yargılama faaliyetlerinin oldukça yavaş ilerlediği görülmektedir. Sonuç olarak Sayıştay'ın iyi yönetim kapsamındaki incelemeleri; kamu yönetiminin güçlenmesine, hesap verebilirlik ilkesinin pekişmesine ve kaynakların etkili bir şekilde kullanılmasına önemli katkıda bulunmaktadır. Ancak Dünya Bankası verileri de göstermektedir ki, Sayıştay'ın iyi yönetim ilkeleri kapsamındaki pozitif yönlü çalışmalarıyla Türkiye'nin iyi yönetim ilkeleri konusundaki yıllara göre negatif yönlü seyri paralellik göstermemektedir. Sayıştay'ın bu çabalarının sonuç verebilmesi açısından nihai denetim raporlarında ortaya konulan önerilerin kamu yönetimi tarafından kabul görmesi adeta benimsenmesi önem arz etmektedir. Ayrıca temyiz yargısına intikal eden dosya sayısı da oldukça fazladır. Bu nokta, Sayıştay'ın iyi yönetimin en önemli aksayan yanını oluşturmaktadır. Bu sürecin hızlandırılarak daha etkin bir şekilde yönetilmesi özellikle yolsuzluk denetimi açısından etkinliği artıracaktır. Sayıştay dışındaki diğer kamu kurumlarında da Dünya Bankasının iyi yönetim ilkelerinin uygulanması halinde Türkiye geneli için daha iyi yönetim performans sonuçları elde edilebilecektir.

Extended Abstract

The Turkish Court of Accounts (TCA) plays a critical role in promoting transparency, accountability, and efficiency in public administration in Türkiye. Established in 1856, the TCA conducts guidance, auditing, reporting, and judicial activities to ensure that public resources are used correctly, appropriately, and efficiently. Operating under the authority granted by Article 160 of the 1982 Constitution, the TCA conducts financial audits of public administrations to identify irregular transactions and minimize potential risks. By fulfilling these objectives, the TCA also upholds the principles of good governance, facilitating their implementation and sustainability. The role of the TCA in enhancing good governance and administrative effectiveness in public administration is also related to its membership in The International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI) since 1965. Good governance encompasses participation, transparency, accountability, efficiency, and the rule of law to increase trust and efficiency in public administration. This study, employing a qualitative research methodology, evaluates the contributions of the TCA to public administration in Türkiye through examples from TCA reports, assessing how TCA activities impact public administration in line with sound governance principles. Data were obtained through reports published on the TCA's official website and relevant academic literature. The role of the Court of Accounts in promoting good governance is categorized according to the mechanisms it uses. The data collected were thoroughly analyzed, and examples of best practices for improving

good governance in public administration were reviewed. Key documents, such as the General Conformity Statement, the General Assessment Report on External Audit, the General Assessment Report on Activities, and the Financial Statistics Assessment Report, were thoroughly examined. Additionally, academic studies in the fields of public administration and auditing were included in this evaluation. The data analysis was conducted using thematic analysis, which involves classifying data around specific themes and interpreting them accordingly.

The findings indicate that the TCA's auditing activities significantly contribute to public administration's financial condition and management processes. It is observed that nearly all central government administrations and all metropolitan municipalities are subject to audits. The TCA's audits result in significant documents related to transparency and accountability while also providing recommendations to address deficiencies and promote good governance in administrations. For example, according to the 2020 General Assessment Report on External Audit, most audited public administrations complied with financial reporting standards, but some had deficiencies in their internal control systems. Recommendations were made to address these deficiencies, and the implementation of these recommendations was monitored in subsequent years. The TCA's audits aimed at combating corruption also promote the efficient use of resources and the prevention of corruption. For instance, in cases where public institutions' expenditures did not comply with regulations, the TCA's audits ensured corrections and initiated necessary legal actions against those responsible. TCA reports contain significant recommendations for improving internal control systems in public administrations, and the implementation of these recommendations is monitored. Furthermore, audits aimed at combating corruption contribute to establishing principles of ethics and integrity in public administration. The Court of Accounts is a significant institution in public administration and financial auditing, playing a critical role in implementing sound governance principles. These principles are fundamental guidelines to ensure effective, efficient, and transparent management in the public sector. It is observed that they contribute significantly to the efficient, effective, and transparent use of public resources, the maintenance of the rule of law, and the fight against corruption. Through this role, the institution enhances public trust in government and contributes to democratic values. The function of the Court of Accounts extends beyond mere auditing; it also leads structural reforms by providing recommendations for improving public administration. The audit activities of the Court of Accounts contribute to increasing confidence in public administration and enhancing the quality of public services in alignment with principles of good governance. These audits evaluate the financial status of public institutions and the effectiveness of institutional processes, management practices, and internal control

systems, thereby making significant contributions to their enhancement. The audits conducted by the Court of Accounts are found to promote transparency, ensure accountability, and encourage the efficient use of resources in public administration. While there is a need for some improvements to enhance the effectiveness of its audit activities, overall, the institution contributes significantly to establishing sound governance principles in public administration.

In addition to these processes, other principles of good governance, such as the rule of law, promotion of political stability, and regulatory quality, are supported. An efficient public administration system will inherently support the development of these principles. The TCA's audits positively impact public institutions' financial condition and management processes, increasing transparency, ensuring accountability, and promoting the efficient use of resources in public administration. TCA reports include essential recommendations for improving internal control systems in public administrations, and the implementation of these recommendations is monitored. Audits aimed at combating corruption also contribute to establishing principles of ethics and integrity in public administration. As a result, this helps to build greater confidence in public organizations and improves the standard of public services. To enhance the TCA's impact on promoting good governance, there is a need for

comprehensive audits and the development of processes ranging from effective training programs where administrations and the TCA can work together to effective consultancy. Furthermore, ensuring the rapid and effective implementation of audit results is crucial, and supporting the TCA's role consistently through political will and professionalizing and qualifying judicial processes is crucial. These improvements will enable the TCA to play a more effective role in public administration and ensure the robust application of sound governance principles. In conclusion, the TCA's auditing activities significantly contribute to public administration by promoting transparency, accountability, and the efficient use of resources. The TCA's role in public administration is critical in ensuring that public resources are managed correctly and that irregularities are identified and corrected. The TCA's efforts in auditing, providing guidance, reporting, and conducting judicial activities align with sound governance principles, supporting their implementation and sustainability in public administration. Despite the need for some improvements to enhance the effectiveness of the TCA's activities, the findings suggest that the TCA plays a vital role in establishing and maintaining sound governance principles in public administration, thereby increasing transparency, accountability, and the efficient use of resources.

Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması / Contribution Rates and Conflicts of Interest

Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: FG (%30) MÇ (%70) Veri Toplanması: FG (%20) MÇ (%80) Veri Analizi: FG (%20) MÇ (%80) Makalenin Yazımı: FG (%20) MÇ (%80) Makale Gönderimi ve Revizyonu: FG (%20) MÇ (%80)	Author Contributions	Research Design: FG (%30) MÇ (%70) Data Collection: FG (%20) MÇ (%80) Data Analysis: FG (%20) MÇ (%80) Writing the Article: FG (%20) MÇ (%80) Article Submission and Revision: FG (%20) MÇ (%80)
Etik Bildirim Çıkar Çatışması Finansman	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.	Complaints of Interest Grant Support	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr The author(s) has no conflict of interest to declare. The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.	Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Kaynaklar

- Akyel, R. & Köse, H. Ö. (2011). 'Kamu Mali Yönetiminde İyi Yönetişim için Sayıştayların İletişim Kapasitesinin Güçlendirilmesinin Önemi', *Sayıştay Dergisi*, (82), 3-21.
- Andrews, M. (December, 2008), 'The Good Governance Agenda: Beyond Indicators without Theory', *Oxford Development Studies*, 36 (4), 379-407.
- Avcı, M. A. (2008). *Türkiye'de ve Dünya'da Kamu Mali Yönetiminde Mali Saydamlık Kavramının Gelişimi ve Önemi*, Ankara: Mali Hukuk Yayınları.
- Bhagwan, V. (Oct. – Dec., 2007). 'Corruption & Good Governance', *The Indian Journal of Political Science*, 68(4), 727-738.
- Breslin, T. & Reczek, C. (2019). "Finding Good Governance", *Royal Society for the Encouragement of Arts, Manufactures and Commerce*, 165(1), 30-33.
- Commission on Global Governance (1995). *Our Global Neighbourhood*, Oxford: Oxford University Press, 1995. https://archive.org/stream/cmmn-on-global-governance-our-global-neighborhood-1995/CMMN_ON_GLOBAL_GOVERNANCE-Our_Global_Neighborhood_%281995%29_djvu.txt (Erişim: 28.10.2023).
- DoeVeren, V. V. (Fall, 2011). 'Rethinking Good Governance Identifying Common Principles', *Public Integrity*, 13 (4), 301–318.
- Edwards, M., Halligan, J., Horrigan, B. and Nicoll, G. (2012). *Public Sector Governance in Australia*, Canberra: The Australian National University Press.
- EU (2023), 12 Principles of Good Governance. <https://www.coe.int/en/web/good-governance/12-principles#%2225565951%22:111> (Erişim: 05.10.2023).
- European Commission (2001), *European Governance A White Paper*, Commission of the European Communities, doc 1/10, Brussels.
- Fernandes, H. (March, 2013). *Performance auditing by the Portuguese Court of Auditors, Tékhne-Review of Applied Management Studies*, 11, 41-49.
- Ferreira, GM (November, 2008). *Good Governance and the Failed State*, *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, 41(3), 428-448
- Goran Hyden (1998). 'Sovereignty, Responsibility, and Accountability: Challenges at the National Level in Africa', *African Reckoning: A Quest For Good Governance*, ed. Francis M. Deng and Terrence Lyons, Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 1998).
- INTOSAI, (2018), *Strengthening Supreme Audit Institutions A Guide For improving Performance*, Capacity Building Committee, Stockholm, https://www.eurosai.org/handle/404?exporturi=/export/sites/eurosai/.content/documents/Strengthening_SAI_ENG.pdf, (Erişim Tarihi: 03.05.2024).
- INTOSAI (2019), *GUID 5260 Governance of Public Assets*, <https://www.issai.org/wp-content/uploads/2019/08/GUID-5260-Governance-of-Public-Assets.pdf>, Erişim Tarihi: 27.09.2023.
- INTOSAI, (2012), *Improving National Performance: Environmental Auditing Supports Better Governance and Management – Executive Summary*.
- Jain, A. (October-November, 2012). *Good Governance and Right to Information: A Perspective*, *Journal of the Indian Law Institute*, 54(4), 506-519.
- Kaufmann, D., Kraay, A., Mastruzzi, M. (2010), *The Worldwide Governance Indicators Methodology and Analytical Issues*, The World Bank, Policy Research Working Paper 5430. <https://ssrn.com/abstract=1682130> (Erişim Tarihi: 27.09.2023).
- Kersbergen, K. V. and Waarden, F. V. (2004). 'Governance' as a Bridge Between Disciplines: Cross-Disciplinary Inspiration Regarding Shifts in Governance and Problems of Governability, Accountability and Legitimacy, *European Journal of Political Research* 43, 143–171.
- Köse, H. Ö. (2023). 'Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının Gerçekleştirilmesinde Birleşmiş Milletler ve INTOSAI İş Birliği', *Sayıştay Dergisi*, 34(130), 497- 505.
- Lucas, R., Ridgley, C. (2013). *What is good governance?, Professionalism in the Information and Communication Technology Industry*, Ed. J. Weckert and R. Lucas, Canberra: ANU Press
- OECD (1995). *Participatory Development and Good Governance*, Paris. Öztürk, N. (2013). *Kamu Mali Yönetimi (Mali Kurumlar)*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Pabuççu, H., Kırçoğlu, T. (Aralık, 2018). *İyi Yönetişim İlkeleri Bağlamında Kamu Denetçiliği Kurumu: Kamu Görevlileri Algısı*, *Ombudsman Akademik, Özel Sayı 1*, 329-362.
- Sayıştay (2023a), *2023 Yılı Performans Programı*, Türkiye Cumhuriyeti Sayıştay Başkanlığı.
- Sayıştay, (2023b), *2022 Faaliyet Raporu*, Türkiye Cumhuriyeti Sayıştay Başkanlığı, Şubat 2023, Ankara.
- Sayıştay. (2022), *Sayıştay İletişim Stratejisi: Sayıştay Tanıtım 2022*, Türkiye Cumhuriyeti Sayıştay Başkanlığı, Ankara.
- Sayıştay, "2019- 2023 İletişim Stratejisi", https://www.sayistay.gov.tr/files/707_iletisim_strateji.pdf, Erişim Tarihi: 24.10.2023.
- Sayıştay, "Diğer Sayıştaylara Yönelik Kapasite Geliştirme ve Eğitim Faaliyetleri", <https://www.sayistay.gov.tr/pages/98-diger-sayistaylara-yonelik-kapasite-gelist>, (Erişim: 25.10.2023).
- Sayıştay, "Diğer Raporlar", <https://www.sayistay.gov.tr/reports/category/15-diger-raporlar?page=2>, Erişim Tarihi: 26.10. 2023.
- Sayıştay, "Faaliyet Raporları", Türkiye Cumhuriyeti Sayıştay Başkanlığı, <https://www.sayistay.gov.tr/pages/61-faaliyet-raporlari>, Erişim Tarihi: 28.10.2023.
- Sayıştay, "İkili İşbirliği Anlaşmaları", <https://www.sayistay.gov.tr/pages/80-ikili-isbirligi-anlasmalari>, Erişim Tarihi: 25.10.2023.
- Sayıştay, "Kamuoyu Duyurusu", <https://www.sayistay.gov.tr/reports/category/16-kamuoyu-duyurusu>, Erişim Tarihi: 24.10.2023.
- Sayıştay, "Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Konulu Ortak Denetim" <https://www.sayistay.gov.tr/pages/141-karadenizin-kirlilige-karsi-korunmasi-kon>, Erişim Tarihi: 27.10.2023.
- Sayıştay, "Raporlar", <https://www.sayistay.gov.tr/reports>, Erişim Tarihi: 26.10.2023.
- Sayıştay, "Temel Mali Çizelgeler", <https://www.sayistay.gov.tr/pages/63-temel-mali-cizelgeler>, Erişim Tarihi: 21.10.2023.
- Sayıştay, "Üye Olunan Uluslararası Sayıştaylar Teşkilatları", <https://www.sayistay.gov.tr/pages/79-uye-olunan-uluslararasi-sayistaylar-teskil>, Erişim Tarihi: 25.10.2023.
- Sayıştay, <https://www.sayistay.gov.tr/pages/60-performans-programlari>, Erişim Tarihi: 21.10.2023.
- Sayıştay, *Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları Standartları (ISSAI) –I*, Çev. A. Ömer Karamollağlı vd., Austria: INTOSAI Genel Sekreterlik - RECHNUNGSHOF (Avusturya Yüksek Denetim Kurumu) DAMPFSCHEIFFSTRASSE 2.
- Sayıştay. (2019), *2019- 2023 Stratejik Plan*, Türkiye Cumhuriyeti Sayıştay Başkanlığı.
- Sayıştay. (2023c), *2023 Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu*, Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019), *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Şahin, Ü. (Aralık, 2018). *İyi Yönetişimin Türk Kamu Yönetiminde Uygulanması ve Kamu Denetçiliği Kurumu*, *Ombudsman Akademik, Özel Sayı 1*, 99-139.
- The World Bank, (1994). *Governance, The World Bank's Experience*, Washington, DC.
- Wayne, A. (2011), *The General State Inspectorate – Independent or under the Executive – How Does It Compare with the Court of Accounts in Sub-Saharan Africa?*, XI (1) *International Journal of Governmental Financial Management*, 93-130.
- Weiss, T. G. (2000). *Governance, Good Governance, and Global Governance: Conceptual and Actual Challenges*, *Third World Quarterly*, 21(5), 795-814.
- Worldwide Governance Indicators. <https://www.govindicators.org/interactive-data-access>, Erişim Tarihi: 04.10.2023.
- 9.11.1982 Tarih ve 17863 Sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanan 2709 Numaralı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.
- 24.12.2003 Tarih ve 25326 Sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanan 5018 Numaralı Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanunu.
- 19.12.2010 Tarih ve 27790 Sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanan 6085 Numaralı Sayıştay Kanunu.

Financial Performance Analysis of Private and Public Deposit Banks: PCA, Regression and Kruskal-Wallis H-Test Approaches

Murat Kurtlar^{1,a,*}

¹ Management Information Systems, Erdemli School of Applied Technology and Management, Mersin University, Mersin, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 10/07/2024

Accepted: 09/09/2024

JEL Codes: M40, M49

ABSTRACT

This study aims to analyze and compare the financial performances of private and public deposit banks in Türkiye and Germany. In the study's analysis, the independent variables include interest expenses, interest income, non-interest expenses, and non-interest income, whereas the dependent variables are return on assets and return on equity. Since it is the first study in the literature where these four independent variables are used together, it makes a significant contribution to the literature. Principal Component Analysis (PCA) was applied to solve the issues related to high correlation among the independent variables and to identify the most significant components affecting performance. A multiple linear regression was used to model the relationships between independent variables (PCA components) and dependent variables (return on assets and return on equity). Kruskal-Wallis H-test was applied to analyze the differences between the groups and it has determined that there have significant differences in financial performance metrics. As a result, significant differences have been identified in the financial performances of private and public deposit banks in Türkiye and Germany. The mean square error value of the regression model, 0.00138, shows the reliability of the predictions. Compared to the banks in Türkiye used in the data set, the financial indicators of banks in Germany differ more clearly. The regression analysis conducted for banks in Türkiye indicates that return on assets has a negative relationship with PCA1 and a positive relationship with PCA2. Return on equity, on the other hand, exhibits a negative relationship with PCA1 and PCA2 components. In the analysis conducted for banks in Germany, a weaker relationship has been found between return on assets and return on equity and PCA components.

Keywords: Financial Performance Analysis, Principal Component Analysis, Regression Analysis

Özel ve Kamu Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Performans Analizi: PCA, Regresyon ve Kruskal-Wallis H-Testi Yaklaşımları

Süreç

Geliş: 10/07/2024

Kabul: 09/09/2024

Jel Kodları: M40, M49

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye ve Almanya'daki özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının finansal performanslarını analiz etmeyi ve karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın analizinde bağımsız değişkenler olarak faiz giderleri, faiz gelirleri, faiz dışı giderler, faiz dışı gelirler; bağımlı değişkenler olarak da aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı kullanılmıştır. Bu dört bağımsız değişkenin bir arada kullanıldığı literatürdeki ilk çalışma olmasından dolayı literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Bağımsız değişkenler arasındaki yüksek korelasyon problemini çözmek ve performansı etkileyen en önemli bileşenleri belirlemek için Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis-PCA) uygulanmıştır. Bağımsız değişkenler (PCA bileşenleri) ile bağımlı değişkenler (aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı) arasındaki ilişkileri modellemek için çoklu doğrusal regresyon modeli kullanılmıştır. Gruplar arasındaki farklılıkları analiz etmek için de Kruskal-Wallis H-testi uygulanmış ve finansal performans metriklerinde anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye ve Almanya'daki özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının finansal performanslarında önemli farklılıklar tespit edilmiştir. Regresyon modelinin ortalama kare hata değeri olan 0,00138, yapılan tahminlerin güvenilirliğini göstermektedir. Veri setinde kullanılan Türkiye'deki bankalara kıyasla, Almanya'daki bankaların finansal göstergeleri daha belirgin bir şekilde farklılaşmaktadır. Türkiye'deki bankalar için gerçekleştirilen regresyon analizi, aktif karlılığının PCA1 ile negatif, PCA2 ile pozitif yönlü bir ilişki gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özkaynak karlılığı ise PCA1 ve PCA2 bileşenleri ile negatif bir ilişki sergilemektedir. Almanya'daki bankalar için yapılan analizde ise aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı ile PCA bileşenleri arasında daha zayıf bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Performans Analizi, Temel Bileşen Analizi, Regresyon Analizi

License

This work is licensed under
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License International License

^a muratkurtlar@mersin.edu.tr

[0000-0002-3266-275X](https://orcid.org/0000-0002-3266-275X)

How to Cite: Kurtlar M (2024) Financial Performance Analysis of Private and Public Deposit Banks: PCA, Regression and Kruskal-Wallis H-Test Approaches, Journal of Economics and Administrative Sciences, 25(4): 563-573, DOI: 10.37880/cumuiibf.1513719

Giriş

Finans sektörü, ekonomik büyümenin ve istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bankalar da bu sektörün önemli aktörleri olarak, mevduat toplama, kredi verme ve diğer finansal hizmetleri sunma gibi temel fonksiyonları yerine getirmektedir. Bu nedenle, bankaların finansal performanslarının analizi, hem ekonomik kalkınma stratejilerinin belirlenmesinde hem de bankacılık sektöründeki rekabetçi dinamiklerin anlaşılmasında büyük önem taşımaktadır. Bankaların performanslarını değerlendirmek için çeşitli finansal göstergeler kullanılmaktadır. Bu göstergeler, bankaların karlılık, verimlilik ve risk yönetimi gibi kritik alanlardaki başarılarını ölçmek için kullanılan faiz gelirleri, faiz giderleri, faiz dışı gelirler ve faiz dışı giderler gibi temel unsurları kapsamaktadır. Özellikle, kamu ve özel sermayeli bankaların performanslarının karşılaştırılması, farklı yönetim stratejileri ve politikalarının etkilerini anlamak açısından değerli bilgiler sunmaktadır. Günümüzde bankalar, finansal hizmet sürecinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren bankaların istikrarlı olması, ekonomideki kaynakların etkin bir şekilde dağıtılması, fon talebi olan ekonomik birimlerin desteklenmesi ve yatırımların teşvik edilmesi gibi konularda son derece önemli katkı sağlamaktadır.

Bankalar, finansal sistem açısından kritik bir role sahiptir ve istikrarlı ekonomilerde büyüme, gelişme ve sürdürülebilir kalkınma süreçlerine destek olmaktadır (Alam vd., 2011: 56; Dietrich ve Wanzenried, 2014: 337; Koşaroğlu, 2020: 407). Bankacılık sektöründe yer alan bankaların rekabet güçlerini koruyabilmeleri için finansal performanslarının düzenli bir biçimde ölçülmesi gerekmektedir. Türkiye’de finansal sistemin tamamına yakınını oluşturan bankaların finansal durumları ve faaliyet sonuçları dikkatli bir şekilde takip edilmelidir (Tiryaki ve Yılmaz 2012, 75). Bankaların finansal durumlarının ve performanslarının hesaplanması ve takip edilmesi sadece devlet ve yatırımcılar için değil, tüm paydaşlar için de önemlidir. Bankacılık sektörünün ve diğer sektörlerin finansal durumlarının ve performanslarının ölçülmesi, ilişkili taraflara bilgi sunmakta ve tüm paydaşların kararlarında etkili olmaktadır (Yükçü ve Atağan, 2010:28). Türkiye ve Almanya, bankacılık sektörleri açısından farklı dinamiklere sahip iki önemli ülkedir. Türkiye’deki bankacılık sektörü, yüksek büyüme potansiyeline sahip gelişmekte olan bir piyasa olarak dikkat çekerken, Almanya, köklü ve istikrarlı bankacılık sistemi ile öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, her iki ülkedeki özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının performanslarının karşılaştırılması, bankacılık sektörünün yapısal ve işlevsel farklılıklarının incelenmesi açısından anlamlı bir araştırma alanı sunmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye (Yapı Kredi, Akbank, AnadoluBank, Fibabank, İş Bankası, Şekerbank, Türkiye Ekonomi Bankası, Turkishbank, Halkbank, Ziraat Bankası, Vakıfbank) ve Almanya’daki (Commerzbank, Deutsche Bank, DZBank, HVBANK, Bayern LB, Hessen, LLBW, NRWBank) özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının

2012-2022 yıllarını kapsayan döneme ilişkin finansal performansları, Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis-PCA), Çoklu Doğrusal Regresyon ve Kruskal-Wallis H-Testi istatistiksel yöntemleri kullanılarak ölçülmekte ve sonuçlar karşılaştırılmaktadır. Bu çalışmada çok boyutlu veri setlerinin boyutlarının indirgenmesinde ve bağımsız değişkenler arasındaki yüksek korelasyon probleminin ortadan kaldırılmasında PCA yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca bankaların performansını etkileyen temel faktörlerin belirlenmesi amacıyla çoklu doğrusal regresyon modeli ve banka grupları arasındaki farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının belirlenmesi amacıyla Kruskal-Wallis H-Testi kullanılmıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye ve Almanya’daki özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının finansal performanslarını karşılaştırarak, iki ülke bankacılık sektörleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye’deki özel ve kamu sermayeli mevduat bankaları ile Almanya’daki aktif karlılığı en yüksek olan 8 özel ve kamu sermayeli mevduat bankası seçilmiştir. Bu kapsamda, bankaların faiz gelirleri, faiz giderleri, faiz dışı gelirler ve faiz dışı giderler gibi temel finansal göstergeleri analiz edilerek, performansları üzerinde etkili olan faktörler belirlenmeye çalışılmaktadır. Analizde faiz gelirleri, faiz giderleri, faiz dışı gelirler ve faiz dışı giderler bağımsız değişkenler; aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı bağımlı değişkenler olarak kullanılmıştır. Bu çalışmanın önemi, bankacılık sektörünün ekonomik büyümenin en önemli unsurlarından biri olmasıyla ilgilidir. Türkiye ve Almanya gibi iki farklı ekonomik yapıya sahip olan bu ülkelerdeki özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının performanslarının karşılaştırılması, her iki ülkedeki bankacılık uygulamalarının gücü ve zayıf yönlerini ortaya koyarak iyileştirilmesi gereken alanların belirlenmesi açısından son derece önemlidir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda Türkiye ve Almanya’daki özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının finansal performansı üzerindeki temel etkenleri belirleyerek bu etkenlerin farklı ekonomik ve bankacılık sistemlerine sahip ülkelerde değişimini ortaya koymaktır.

Literatür Taraması

Bankaların finansal performanslarının ölçülmesine yönelik literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların çoğu gelir tablosundaki çeşitli kalemlerin bankacılık açısından önemini vurgulamakta ve bu kalemlerin finansal performans üzerindeki etkilerini anlamaya çalışmaktadır. Ancak, bu çalışmalar genellikle çok sayıda değişken içermekte ve karmaşık ilişkileri analiz etmektedir. Bu çalışmanın literatüre en önemli katkısı, bankaların gelir tablosunda yer alan faiz gelirleri, faiz dışı gelirler, faiz giderleri ve faiz dışı giderler hesap kalemlerinin arasındaki yüksek korelasyon problemini çözmek için PCA yöntemini kullanmasıdır. Bankaların finansal performansının ölçülmesinde kullanılan aktif ve özkaynak karlılığı üzerinde bu hesap kalemlerinin etkisi

son derece önemlidir. Ancak bu hesap kalemleri arasındaki yüksek korelasyon regresyon modellerinin kurulmasında analitik olarak zorluklar yaratmaktadır. PCA yöntemi, bu gibi durumlarda olan bağımsız değişkenleri bir veya birkaç bileşende birleştirerek korelasyon problemini ortadan kaldırmakta ve bu bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken veya değişkenlerdeki değişkenliği açıklama güçlerini etkilemeden regresyon modellerinde kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, finansal performans analizine yenilikçi bir katkı sunmakta ve bankacılık sektörü için aralarında kompleks ilişkiler olan bağımsız değişkenlerin modellerde kullanılmasına imkan tanımaktadır.

Türkiye'de bankacılık sektörünün performansını inceleyen literatür çalışmalarında farklı analiz yöntemleri ve bulgular öne çıkmaktadır. Akyüz ve Emir (2018) çalışmasında, Türkiye'deki 22 mevduat bankasının 2003:3Ç-2016:Ç2 dönemine ilişkin verileri CAMELS analizi kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmada, sermaye yeterliliği, aktif kalitesi ve likidite bileşenlerinde yabancı sermayeli bankaların üstün performans sergilediği ortaya koyulmuştur. Uzun ve Berberoğlu (2019), Türkiye'de faaliyet gösteren 23 mevduat bankasının 2007-2017 yılları arasındaki verilerini panel veri analizi yöntemiyle incelemiştir. Bu çalışmada, faiz dışı gelirlerin toplam gelirlere oranının aktif ve özkaynak karlılığı üzerinde olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir. Yıldır ve İltaş (2021) çalışmasında, 2003:1Ç-2019:4Ç dönemine ait verilerle bankaların içsel faktörlerinin özkaynak karlılığı üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Sermaye yeterlilik oranı, net bilanço pozisyonu ve diğer faktörlerin özkaynak karlılığı üzerinde anlamlı etkileri olduğu ifade edilmiştir. Medetoğlu ve Saldanlı (2022) tarafından yapılan çalışmada, 2018-2020 yılları arasındaki dönemde 11 bankanın finansal performansları Gri İlişkisel Analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışma, Akbank'ın 2018-2020 yıllarında en yüksek performansa sahip olduğunu belirtirken, Halk Bankası'nın ise en düşük performansı gösterdiğini ortaya koymuştur. Alev (2023) çalışmasında, Türkiye'deki 8 özel ve 11 yabancı sermayeli ticari bankanın performansı, aktif ve özkaynak karlılığı gibi bağımlı değişkenler kullanılarak incelenmiştir. Bulgular, sermaye yeterlilik oranının özel sermayeli bankaların performansı üzerinde olumlu etkisi olduğunu, yabancı sermayeli bankaların ise likidite riski ile performansları arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir.

İncelenen bu çalışmalar, Türkiye bankacılık sektöründe yabancı sermayeli bankaların genellikle daha güçlü bir performans sergilediğini ve sermaye yeterliliğinin, aktif ve özkaynak karlılığı üzerinde olumlu etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Bu çalışmalarda, faiz dışı gelirlerin bankaların performansını artırmada önemli bir rol oynadığı, özellikle faiz dışı gelir oranının toplam gelirlere oranının aktif ve özkaynak karlılığı üzerinde olumlu etkiler yarattığı ifade edilmiştir. Performans değerlendirmelerinde kullanılan yöntemler ve dönemler farklılık göstermiş olsa da, bu çalışmalarda genel olarak faiz dışı gelirlerin ve sermaye yeterliliğinin bankaların performansı üzerinde olumlu etkiler yarattığı ve bazı bankaların diğerlerine göre daha yüksek performans sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Bankacılık performansını inceleyen yabancı literatür çalışmaları, farklı yöntemler ve örneklem grupları kullanarak çeşitli bulgular ortaya koymaktadır. Hunjra ve diğerleri (2020), Pakistan, Sri Lanka, Hindistan ve Bangladeş'teki 85 bankanın 2009-2018 dönemi verilerini Genel Momentler Yöntemi ile analiz etmiş ve faiz dışı gelirlerin ve gelir yoğunlaşmasının banka riski üzerinde önemli etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Ancak, Sri Lanka'da bu etkinin önemsiz olduğu tespit edilmiştir. Minh ve Thanh (2020), Vietnam'daki 26 ticari bankanın 2008-2017 dönemine ait verilerini aynı yöntemle analiz ederek, Vietnam'daki bankaların ortalama faiz dışı gelir oranının düşük olduğunu ve bu düşük oranların performans üzerinde olumlu etkiler yarattığını belirtmiştir. Gupta ve Mahakud (2020), Hindistan'daki ticari bankaların performansını etkileyen çeşitli bankaya, sektöre özgü ve makroekonomik faktörleri değerlendirmektedir. Çalışmada banka performansı, aktif karlılık oranı, özkaynak karlılık oranı, net faiz marjı ve karşılık öncesi kar oranı ile ölçülmektedir. Çalışma, banka büyüklüğü, sermaye oranı, risk, maliyet-gelir oranı, fonlama maliyeti, gelir çeşitlendirmesi, işgücü verimliliği ve banka yaşı gibi çeşitli bankaya özgü faktörlerin banka performansı üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Ayrıca, enflasyon oranı ve GSYİH büyüme oranı gibi sektöre özgü değişkenlerin banka performansı ile ilişkisini değerlendirmektedir. Çalışmada, 64 Hindistan ticari bankasına ait 19 yıllık panel veri kullanılarak sabit etkiler tahmin modeli ve Genel Momentler Yöntemi uygulanmış ve sonuç olarak özel sektör bankalarının kamu sektör bankalarına göre daha karlı olduğu ortaya koyulmuştur. Saha ve Bishwas (2021), Bangladeş'teki 20 özel ticari bankanın 2008-2017 dönemi verilerini panel veri analizi ile inceleyerek, bankaya özgü faktörlerin finansal performans üzerindeki önemini vurgulamış ve makroekonomik faktörlerin etkisinin önemsiz olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca, sorunlu krediler ve kaldıraç oranlarının önemli etkileri olduğu bulunmuştur. Bounou ve Mawusi (2022), 9 ülkede 3.913 bankanın 2009-2018 dönemine ait verilerini kullanarak, ekonomik politika belirsizliğinin faiz dışı gelirler üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu ve belirsizliğin, brüt faiz dışı gelirdeki azalmanın, brüt faiz dışı giderdeki azalmayla dengelendiğini belirtmiştir. Atmawidjaya ve Nuryakin (2023), dijitalleşme dönemindeki bankacılığın faiz dışı gelirle ilişkili faktörlerini ele alarak, kredi-mevduat oranının iyi ve kötü ekonomik koşullarda faiz dışı gelirle negatif korelasyon gösterdiğini tespit etmiştir. Saklain ve Williams (2024), 126 ülkeden bankaların finansal yapılarını inceleyerek, piyasa bazlı finansal yapıya sahip ülkelerde bankaların daha fazla faiz dışı gelir odaklı faaliyetlere yöneldiğini ve daha az düzenleyici kısıtlamalara sahip ülkelerde faiz dışı gelirin, kârları arttırdığı ifade edilmiştir.

Bankacılık sektörüne ilişkin yapılan bu çalışmalar, faiz dışı gelirlerin ve sermaye yeterliliğinin performans üzerindeki olumlu etkilerine odaklanmaktadır. Türkiye'de yabancı sermayeli bankaların daha iyi performans gösterdiği ve faiz dışı gelirlerin aktif ve özkaynak karlılığına katkı sağladığı vurgulanırken, diğer çalışmalar coğrafi farklılıkları ele alarak faiz dışı gelirlerin Güney Asya ve Vietnam gibi bölgelerde banka riski ve performansı üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. Ayrıca, dijitalleşme ve düzenleyici kısıtlamaların bankaların gelir stratejileri üzerinde önemli rol oynadığı ve ekonomik belirsizliklere karşı daha dinamik yaklaşımlar gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Veri Seti ve Metodoloji

Bu araştırmanın amacı, Türkiye (Yapı Kredi, Akbank, Anadolubank, Fibabank, İş Bankası, Şekerbank, Türkiye Ekonomi Bankası, Turkishbank, Halkbank, Ziraat Bankası, Vakıfbank) ve Almanya'daki (Commerzbank, Deutsche Bank, DZBank, HVBANK, Bayern LB, Hessen, LLBW, NRWBank) özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının finansal performanslarını karşılaştırarak analiz etmektir. Bankacılık sektörünün en önemli gelir ve gider kalemleri olan faiz gelirleri, faiz dışı gelirler, faiz giderleri ve faiz dışı giderler ile bankaların aktif ve özkaynak karlılığı arasındaki ilişkileri incelemek için PCA ve çoklu doğrusal regresyon yöntemleri kullanılmıştır. Ayrıca, bankaların performansları arasındaki farklılıkları daha ayrıntılı analiz etmek amacıyla Kruskal-Wallis H-testi uygulanmıştır. PCA yöntemi, yüksek korelasyon problemini çözerek, bankaların finansal performansını etkileyen temel bileşenleri belirlemekte ve bu iki ülkenin bankacılık sektörlerinin yapısal ve işlevsel farklılıklarını ortaya koymaktadır. Böylece, bankacılık sektöründe uluslararası karşılaştırmalı analizlere yenilikçi bir bakış açısı sunulması hedeflenmektedir. Bu çalışmada, veri setinde yer alan bankaların finansal performanslarını belirlemek amacıyla kullanılan finansal raporlar www.kap.gov.tr, <https://www.bddk.org.tr/BDRUyg> ve Almanya'daki bankaların internet adreslerinden elde edilmiştir. Veri seti olarak Türkiye'deki özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının ve Almanya'daki aktif karlılığı en yüksek 8 özel ve kamu mevduat bankasının 2012-2022 yıllarını kapsayan döneme ait ilgili hesap kalemleri kullanılmıştır. Her iki ülkede de mevduat bankalarının seçilmesinin nedeni, bankacılık sektöründe daha geniş bir müşteri tabanına ve çeşitli ürün/hizmet segmentlerine sahip olmalarıdır. Bu durum, çalışmanın odaklandığı faiz gelirleri, faiz dışı gelirler, faiz giderleri ve faiz dışı giderler gibi temel finansal göstergelerin daha tutarlı bir şekilde analiz edilmesine olanak tanımaktadır. Çalışmada analiz edilen bankalar, ürün ve hizmet çeşitlendirmesi açısından benzerlikler gösterse de, farklı ekonomik ve düzenleyici ortamlarda faaliyet göstermektedirler. Ülke ekonomisi, düzenleyici çerçeveler, vergi düzenlemeleri ve piyasa dinamikleri gibi faktörler her iki ülke için bankaların performansını etkileyen önemli değişkenler olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu çalışmada, bankaların doğrudan faaliyet performanslarını etkilemesi daha olası olan temel finansal göstergelere (faiz gelirleri, faiz dışı gelirler, faiz giderleri, faiz dışı giderler) odaklanılmıştır. Yasal düzenlemeler, ürün çeşitlendirmesi ve ekonomik faktörler gibi parametreler, çalışmanın sınırlılıkları dahilinde göz ardı edilmiş olsa da, bu faktörlerin sonuçlar üzerindeki potansiyel etkisi dikkate alınarak bulgular yorumlanmıştır. Bu sınırlamalar, gelecekteki araştırmalarda daha detaylı bir şekilde ele alınabilecek alanlar olarak belirlenmiştir. Analizde kullanılan modellerin oluşturulmasında Python programlama dilinden faydalanılmıştır.

Veri setinde yer alan bağımsız değişkenler şunlardır:

- Faiz Gelirleri (FAIZGELIR): Bankaların kullandıkları kredilerden elde ettikleri faiz gelirleridir.
- Faiz Giderleri (FAIZGIDERI): Bankaların mevduat sahiplerine ödedikleri faiz giderleridir.
- Faiz Dışı Gelirler (FAIZDISIGELIR): Bankaların faiz dışı faaliyetlerinden elde ettikleri gelirlerdir.
- Faiz Dışı Giderler (FAIZDISIGIDER): Bankaların faiz dışı faaliyetler için yaptıkları giderlerdir.

- Bağımlı değişkenler şunlardır:
- Aktif Karlılık (AK): Bankaların varlıklarını kullanarak elde ettikleri karlılık oranını,
- Özkaynak Karlılığı (OK): Bankaların özkaynaklarını kullanarak elde ettikleri karlılık oranını ifade etmektedir.

Çalışmanın metodolojisi, Temel Bileşen Analizi (PCA), çoklu doğrusal regresyon analizi ve Kruskal-Wallis testi olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır.

PCA, veri kümesindeki varyasyonun çoğunu korurken verilerin boyutunu indirgeyen matematiksel bir algoritmadır. Bu indirgeme, verilerdeki varyasyon maksimize edilerek ve temel bileşenler olarak adlandırılan yönler belirlenerek elde edilmektedir. Bu analiz sayesinde her bir örnek binlerce değişken değeri yerine birkaç bileşenle temsil edilmektedir. Örnekler çizilebildiğinden dolayı örnekler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar görsel olarak değerlendirilebilir ve örneklerin gruplandırılıp gruplandırılmayacağı belirlenebilir (Ringner, 2008:303). PCA, aynı denekler üzerinde gözlemlenen çeşitli değişkenlerden gelen bilgileri temel bileşenler (PC'ler) adı verilen daha az sayıda değişkende birleştiren çok değişkenli bir istatistiksel yöntemdir. "Bilgi" değişkenlerin toplam varyansı ile ölçülmekte ve PC'ler bu varyansın büyük bir kısmını en iyi şekilde açıklamaktadır. PC'ler, karmaşık, çok değişkenli bir veri kümesinde bulunan ana özelliklerin sezgisel ve yapılandırılmış bir şekilde yorumlanmasına olanak tanıyan geometrik özelliklere sahiptir. PCA, birçok açıdan çok değişkenli veri analizinin temelini oluşturmaktadır. PCA, değişkenlerin korelasyon yapısını tahmin etmektedir. Bir PCA modelinde, bir değişkenin önemi, genellikle değişken seçimi için kullanılan artık varyansının büyüklüğü ile gösterilmektedir (Wold, Esbensen ve Geladi, 1987:39).

PCA, veri setindeki değişkenlerin boyutunu azaltarak, verilerdeki temel desenleri belirlemektedir. Bu çalışmada, bağımsız değişkenler arasında yüksek korelasyon olmasından dolayı boyut indirgeme yöntemi olarak PCA kullanılmıştır. PCA ile bağımsız değişkenlerin ana bileşenleri çıkarılarak, çoklu doğrusal regresyon modelinde kullanılacak daha az sayıda yeni değişken oluşturulmuştur.

Çoklu doğrusal regresyon, birden fazla bağımsız değişkenin bulunduğu basit doğrusal regresyonun bir genellemesidir. Araştırmacı, ilgilenilen sonucun birden fazla bağımsız değişkenle ilişkili olabileceğinden veya bunlara bağlı olabileceğinden şüpheleniyorsa, basit doğrusal regresyon yaklaşımı uygun olmayabilir. Birden fazla bağımsız değişkeni aynı anda hesaba katan çoklu regresyon modeli kullanılabilir (Marill, 2004:94).

Doğrusal regresyon, tahminlerde bulunmak için verileri analiz etmeye yönelik bir modelleme tekniğidir. Basit doğrusal regresyonda, bir bağımsız değişkenden (x) bir bağımlı değişkeni (y) tahmin etmek için iki değişkenli bir model oluşturulmaktadır. Çoklu doğrusal regresyonda ise birden fazla bağımsız değişkeni (x_1, x_2, \dots, x_p) içerecek şekilde genişletilerek çok değişkenli bir model oluşturulmaktadır (Tranmer ve Elliot, 2008:6). Bu çalışmada çoklu doğrusal regresyon analizi, bağımlı değişkenler (AK ve OK) ile bağımsız değişkenler (faiz gelirleri, faiz giderleri, faiz dışı gelirler ve faiz dışı giderler) arasındaki ilişkiyi belirlemek için kullanılmıştır. Bu analiz, bankaların performansları üzerinde hangi finansal göstergelerin daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Regresyon modeli şu şekilde ifade edilmiştir:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \epsilon \quad (1)$$

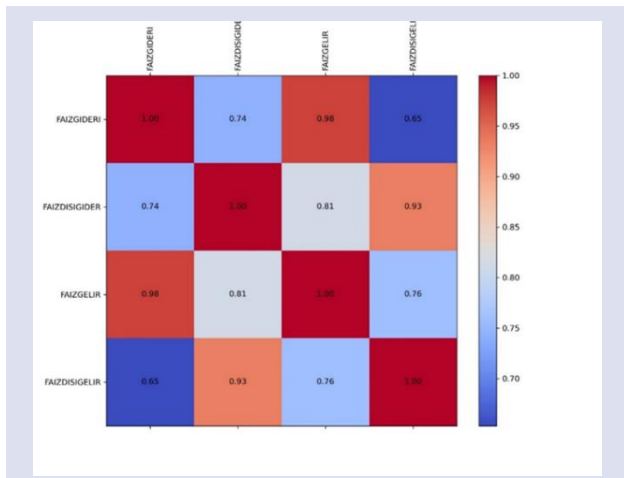
- Y (Bağımlı değişken veya yanıt değişkeni): Diğer değişkenlerin değerlerine bağlı olarak tahmin edilmek istenen değişkendir.
- β_0 (Sabit katsayı): Diğer bağımsız değişkenlerin değeri sıfır olduğunda, bağımlı değişkenin ortalama değerini temsil etmektedir.
- $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$: Bağımsız değişkenlerin katsayılarıdır. Bu katsayılar, ilgili bağımsız değişkenin birim artışıyla bağımlı değişkenin ne kadar değişeceğini belirtir.
- X_1, X_2, X_3, X_4 : Bağımsız değişkenlerdir veya tahmin edici değişkenlerdir. Bağımlı değişkenin tahmin edilmesinde kullanılan değişkenlerdir.
- ϵ (Hata terimi veya rassal hata): Modelde gözlemlenemeyen veya açıklanamayan faktörlerden kaynaklanan belirsizlik veya varyansı temsil etmektedir.

Kruskal-Wallis (Kruskal ve Wallis, 1952), normal olarak dağılmayan tek bir sürekli değişken üzerinde bağımsız olarak örneklenmiş üç veya daha fazla grup arasındaki farkları

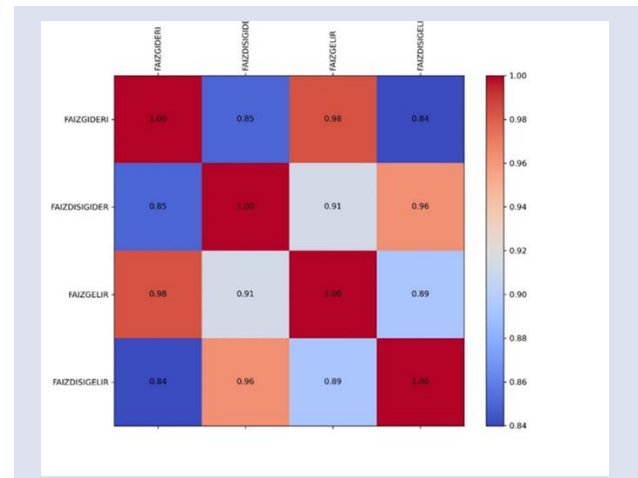
değerlendiren parametrik olmayan bir istatistiksel testtir. Normal olarak dağılmayan veriler Kruskal-Wallis testi için uygundur. Bunun aksine, parametrik bir test olan tek yönlü varyans analizi (ANOVA), normal dağılım gösteren sürekli bir değişken için kullanılabilir. Kruskal-Wallis testi, iki gruplu Mann-Whitney U testinin bir uzantısıdır. Dolayısıyla Kruskal-Wallis, Mann-Whitney U testinin daha genelleştirilmiş bir şeklidir ve tek yönlü ANOVA'nın parametrik olmayan modelidir (McKight ve Najab, 2010:1).

Bulgular ve Tartışma

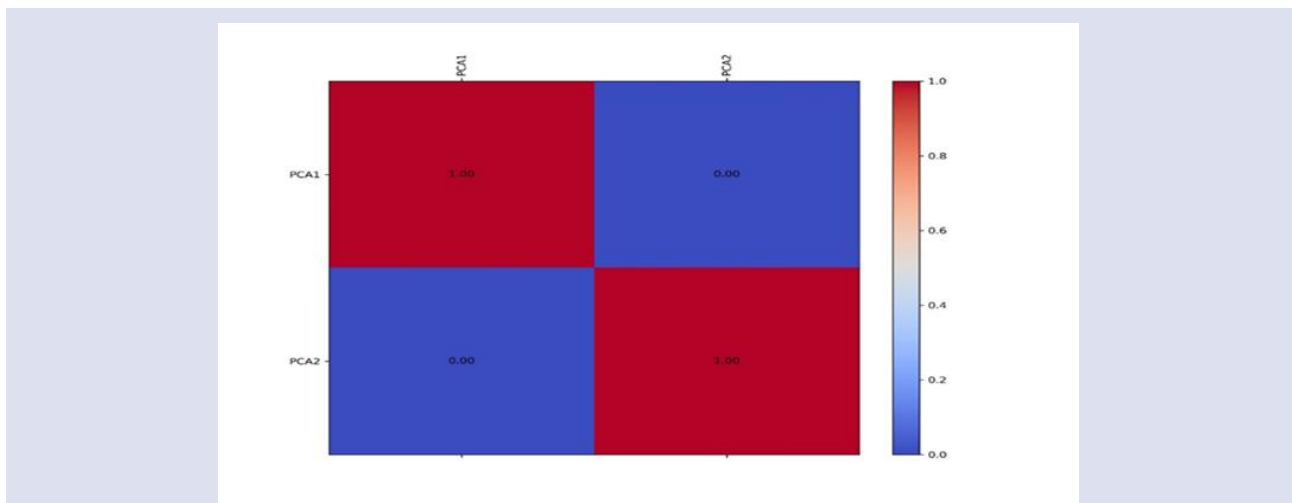
Resim 1 ve Resim 2'de, özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının faiz giderleri, faiz gelirleri, faiz dışı giderler ve faiz dışı gelirler kalemlerinin birbirleriyle olan korelasyon değerleri gösterilmektedir. Korelasyon analizi sonuçlarına göre, tüm bağımsız değişkenler arasında pozitif yönde ve 0,70'in üzerinde güçlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Resim 1. Türkiye Özel ve Kamu Sermayeli Bankaların Korelasyon Değerleri
Figure 1. Correlation Values of Private and Public Banks in Türkiye

Resim 2. Almanya Özel ve Kamu Sermayeli Bankaların Korelasyon Değerleri
Figure 2. Correlation Values of Private and Public Banks in Germany

Resim 3. Türkiye-Almanya İki Bileşenli Korelasyon Değerleri
Figure 3. Türkiye-Germany Two-Component Correlation Values

Yüksek korelasyon değerleri, bağımsız değişkenlerin birlikte hareket etme eğiliminde olduklarını ve finansal performansın belirlenmesinde birlikte etkili olduklarını ortaya koymaktadır. Korelasyon problemini çözmek için çalışmanın veri setine boyut azaltma yöntemi olarak PCA uygulanmış ve değişkenler iki bileşene indirgenmiştir. Resim 3'te yer alan PCA1 ve PCA2 arasındaki korelasyon analizi sonucu görülmektedir. Resim 3, bu iki bileşen arasında korelasyon olmadığını göstermektedir. Bu durum, regresyon analizi yapılabilmesi açısından önemlidir, çünkü bağımsız bileşenler regresyon modelinde çoklu doğrusallık sorununu ortadan kaldırarak daha güvenilir ve anlamlı sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır.

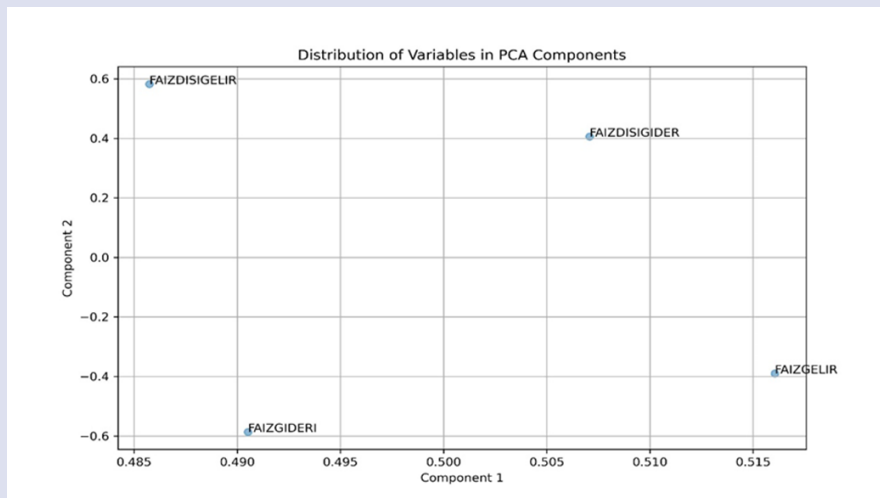
Analizde, PCA bileşenlerinin varyans açıklama oranları önemli bir rol oynamaktadır. Çizelge 1 incelendiğinde, Türkiye'ye ilişkin veri setinde ilk iki bileşen toplam varyansın %98,16'sını buna karşılık Almanya'ya ilişkin veri setinde ilk iki bileşen toplam varyansın %98,91'ini açıklamaktadır. Böylece varyans açıklama oranları, iki bileşenin seçilmesinin uygun olduğunu göstermektedir. Çünkü bu bileşenler, veri setlerinin büyük bir kısmını temsil etmektedir. Ayrıca, ilk iki bileşenin toplam varyansın büyük bir kısmını açıklaması, veri setlerindeki değişkenliğin ana yapılarını koruyarak boyut indirgenmesinin güvenilir olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, analiz için iki bileşenin kullanılması veri setlerini etkili bir şekilde temsil etmekte ve hesaplama yükünü azaltmaktadır.

PCA bileşenlerindeki değişkenlerin Türkiye kısmına ait dağılımı Resim 4 ve Çizelge 2'de yer almaktadır. PCA1 bileşeni, FAIZGIDERI, FAIZGELIR, FAIZDISIGIDER ve FAIZDISIGELIR değişkenleri ile pozitif bir ilişki göstermektedir. FAIZGIDERI'nin katsayısı 0,4905 olarak hesaplanmış olup bu katsayı FAIZGIDERI arttıkça PCA1 bileşeninin de artmasını ifade etmektedir. Benzer şekilde, FAIZGELIR değişkeninin katsayısı 0,5161, FAIZDISIGIDER değişkeninin katsayısı 0,5071 ve FAIZDISIGELIR değişkeninin katsayısı 0,4857 olarak hesaplanmış olup bu katsayılar ilgili değişkenler arttıkça PCA1 bileşeninin de arttığını ifade etmektedir. Diğer taraftan PCA2 bileşeni farklı bir ilişki yapısına sahiptir. FAIZGIDERI ve FAIZGELIR değişkenleri ile PCA2 arasında negatif bir ilişki tespit edilmiş olup bu ilişkiler sırasıyla -0,5864 ve -0,3898 katsayıları ile ifade edilmektedir. Bu durum, FAIZGIDERI ve FAIZGELIR değerleri arttığında PCA2 bileşeninin azaldığını göstermektedir. Ancak, FAIZDISIGIDER ve FAIZDISIGELIR değişkenleri ile PCA2 bileşeni arasında pozitif bir ilişki olup bu değişkenlerin katsayıları sırasıyla 0,4059 ve 0,5825 olarak hesaplanmış ve bu katsayıların artmasıyla birlikte PCA2 bileşeninin de arttığı belirlenmiştir. Bu katsayılar, her iki PCA bileşeninin bağımsız değişkenler ile olan ilişkilerini detaylandırmakta ve regresyon analizi açısından önemli bir temel oluşturmaktadır.

Çizelge 1. Bileşenlerin Varyans Açıklama Oranları

Table 1. Variance Explanation Rates of Components

Özel ve Kamu Sermayeli Bankalar	Bileşenler	Varyans Açıklama Oranları
Türkiye	Bileşen 1	0.8604
	Bileşen 2	0.1212
	Bileşen 3	0.0155
	Bileşen 4	0.0029
Almanya	Bileşen 1	0.9307
	Bileşen 2	0.0584
	Bileşen 3	0.0094
	Bileşen 4	0.0014

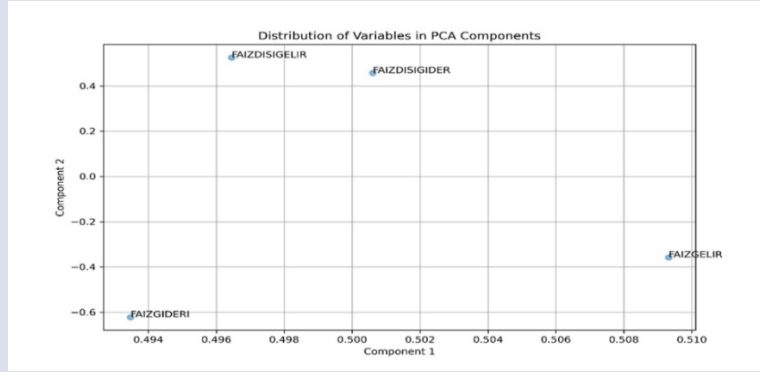
Resim 4. PCA Bileşenlerindeki Değişkenlerin Dağılımı (Türkiye)

Figure 4. Distribution of Variables in PCA Components (Türkiye)

Çizelge 2. PCA Bileşenlerindeki Değişkenlerin Dağılımı (Türkiye)

Table 2. Distribution of Variables in PCA Components (Türkiye)

Bileşenler / Bağımsız Değişkenler	FAIZGIDERI	FAIZGELIR	FAIZDISIGIDER	FAIZDISIGELIR
PCA1	0,4905	0,5160	0,5070	0,4857
PCA2	-0,5864	-0,3897	0,4059	0,5825

Resim 5. PCA Bileşenlerindeki Değişkenlerin Dağılımı (Almanya)
Figure 5. Distribution of Variables in PCA Components (Germany)

Çizelge 3. PCA Bileşenlerindeki Değişkenlerin Dağılımı (Almanya)

Table 3. Distribution of Variables in PCA Components (Germany)

Bileşenler / Bağımsız Değişkenler	FAIZGIDERI	FAIZGELIR	FAIZDISIGIDER	FAIZDISIGELIR
PCA1	0,4934	0,5093	0,5006	0,4964
PCA2	-0,6221	-0,3582	0,4566	0,5254

Çizelge 4. Kruskal-Wallis Testi

Table 4. Kruskal-Wallis Test

Gruplar	Kruskal-Wallis İstatistiği	p-değeri	Anlamlılık
1-3	87,0	0,0000	Var
0-2	120,0	0,0000	Var

Türkiye'deki özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının aktif karlılığını (AK) ve özkaynak karlılığını (OK) tahmin etmek için kullanılan regresyon denklemleri şu şekilde belirlenmiştir.

$$AK = -0,01 \times PCA1 + 0,01 \times PCA2 + 0,01$$

$$OK = -0,06 \times PCA1 - 0,06 \times PCA2 + 0,13$$

Regresyon denklemleri incelendiğinde, AK denklemi, PCA1 ve PCA2 bileşenlerinin ağırlıklı toplamları ile 0,01 olan sabit katsayıdan oluşmaktadır. AK denkleminin katsayıları incelendiğinde, PCA1 arttığında AK değerinin azaldığı; PCA2 arttığında ise AK değerinin arttığı tespit edilmiştir. OK denklemi ise, PCA1 ve PCA2 bileşenlerinin ağırlıklı toplamları ile 0,13 olan sabit katsayıdan oluşmaktadır. Her iki bileşenin katsayıları eşit ve negatif olarak hesaplanmıştır. Bu durum da her iki bileşenin OK üzerinde aynı etkiye sahip olduğunu göstermektedir. PCA1 ve PCA2'nin artması durumunda OK değeri azalmaktadır. Sabit katsayının 0,13 ve pozitif bir değer olmasından dolayı PCA1 ve PCA2'nin etkisinin dengelenebileceği ifade edilebilir.

PCA bileşenlerindeki değişkenlerin Almanya kısmına ait dağılımı Resim 5 ve Çizelge 3'te yer almaktadır. PCA1 bileşeni, FAIZGIDERI, FAIZGELIR, FAIZDISIGIDER ve

FAIZDISIGELIR değişkenleri ile pozitif bir ilişkiye sahiptir. FAIZGIDERI değişkeninin katsayısı 0,4934 olarak hesaplanmış olup bu durum FAIZGIDERI'nin artmasıyla birlikte PCA1 bileşeninin de arttığını göstermektedir. Benzer şekilde, FAIZGELIR değişkeni için katsayı 0,5093 olup, FAIZGELIR arttığında PCA1 bileşeninin de arttığı tespit edilmiştir. FAIZDISIGIDER değişkeni için katsayı 0,5006, FAIZDISIGELIR değişkeni için ise katsayı 0,4964 olup, her iki değişkenin artışıyla birlikte PCA1 bileşeninde de artış gerçekleşmektedir. Diğer taraftan PCA2 bileşeni ile FAIZGIDERI ve FAIZGELIR değişkenleri arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. FAIZGIDERI değişkeninin katsayısı -0,6221 olarak hesaplanmış olup FAIZGIDERI'nin artması durumunda PCA2 bileşeninin azalmasını ifade etmektedir. FAIZGELIR değişkeni için katsayı -0,3582 olup, FAIZGELIR arttığında PCA2 bileşeninde bir azalma olduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık, FAIZDISIGIDER ve FAIZDISIGELIR değişkenleri ile PCA2 bileşeni arasında pozitif bir ilişki belirlenmiştir. FAIZDISIGIDER değişkeninin katsayısı 0,4566 ve FAIZDISIGELIR değişkeninin katsayısı 0,5254 olarak hesaplanmış olup bu değişkenlerin artışıyla birlikte PCA2 bileşeninin de artması beklenmektedir.

Almanya'daki özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının aktif karlılığını (AK) ve özkaynak karlılığını (OK) tahmin etmek için kullanılan regresyon denklemleri şu şekilde belirlenmiştir.

$$AK = -0,01 \times PCA1 + 0,01 \times PCA2 + 0,01$$

$$OK = -0,03 \times PCA1 - 0,03 \times PCA2 + 0,03$$

Almanya için oluşturulan regresyon denklemleri incelendiğinde, Türkiye için oluşturulan denklemlerle benzerlikler görülmektedir. AK için kullanılan denklem, Türkiye'deki denklemle aynı katsayılara sahiptir. OK regresyon denklemi de Türkiye'deki denkleme benzer ancak katsayılar daha düşük tespit edilmiştir. Dolayısıyla analizde kullanılan her iki ülkenin bankalarının aktif ve özkaynak karlılığı üzerinde benzer etkilere sahip olan PCA bileşenlerine sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, ilgili bankaların katsayı değerlerinde ve etki seviyelerinde farklılıklar olduğu görülmektedir, bu durum da her iki ülkenin ekonomik yapılarının ve bankacılık sektörlerinin farklılıklarını yansıtmaktadır.

Kruskal-Wallis testinde Türkiye'deki özel sermayeli mevduat bankaları (0) ile Almanya'daki özel sermayeli mevduat bankaları (2) arasında finansal performanslar açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar (p-değeri = 0,0000, Kruskal-Wallis istatistiği = 120,0) tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Türkiye'deki kamu sermayeli mevduat bankaları (1) ile Almanya'daki kamu sermayeli mevduat bankaları (3) arasında da finansal performanslar açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar (p-değeri = 0,0000, Kruskal-Wallis istatistiği = 87,0) belirlenmiştir. Hesaplanan düşük p-değerleri, gruplar arasındaki farklılıkların tesadüfi olmadığını işaret etmektedir. Özel ve kamu sermayeli mevduat bankaları arasındaki farklılıkların yanı sıra, Türkiye ve Almanya'daki bankalar arasında da önemli varyasyonlar tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, her iki ülkedeki mevduat bankalarının yapısal ve işletme stratejilerindeki farklılıkların finansal performanslarına nasıl yansıdığını göstermektedir. Örneğin, Türkiye'deki özel ve kamu sermayeli mevduat bankaları ile Almanya'daki özel ve kamu sermayeli mevduat bankaları arasındaki performans farklılıklarının bankacılık sektörünün kültürel, ekonomik ve yasal çerçevedeki farklılıklarından kaynaklanabileceği ifade edilebilir.

Sonuç

Bu araştırma, Türkiye'deki ve Almanya'daki özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının finansal performanslarını karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, veri analizi için çeşitli istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Türkiye'deki özel ve kamu sermayeli mevduat bankaları için yapılan PCA analizinde, ilk iki bileşenin toplam varyansın %98,6'sını açıkladığı tespit edilmiştir. Bu bileşenler, faiz geliri, faiz gideri, faiz dışı gelir ve faiz dışı giderler arasındaki karmaşık ilişkileri özetlemektedir. Almanya bankaları için ise, ilk iki bileşenin toplam varyansın %98,1'ini açıkladığı hesaplanmıştır.

Türkiye'deki bankalara kıyasla, Almanya bankalarının finansal göstergeleri daha belirgin bir şekilde farklılaşmaktadır. Türkiye'deki bankalar için

gerçekleştirilen regresyon analizi, aktif karlılığının PCA1 ile negatif, PCA2 ile pozitif yönlü bir ilişki gösterdiğini ortaya koymuştur. Özkaynak karlılığı ise PCA1 ve PCA2 bileşenleri ile negatif bir ilişki sergilemektedir. Almanya'daki bankalar için yapılan analizde ise, aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı ile PCA bileşenleri arasında daha zayıf bir ilişki tespit edilmiştir. Bu durum, Almanya'daki bankaların finansal performanslarının daha heterojen olması şeklinde yorumlanabilir. Kruskal-Wallis testi, çalışmada analiz edilen Türkiye'deki ve Almanya'daki mevduat bankaları arasında finansal göstergeler açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Analiz sonuçları, Türkiye'deki ve Almanya'daki özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının finansal performanslarını ayrı ayrı değerlendirerek, bu bankalar arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymaktadır.

Uzun ve Berberoğlu'nun (2019) çalışmasında, faiz dışı gelirlerin toplam gelirlere oranının aktif ve özkaynak karlılıkları üzerinde pozitif yönde etkisi; Yıldır ve İltaş (2021) çalışmasında, sermaye yeterlilik oranının, net bilanço pozisyonunun, TL pasif oranının ve kredi büyüklüğünün özkaynak karlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu belirtilmiştir. Alev'in (2023) çalışmasında ise, bankaların aktif ve özkaynak karlılığı ile ilgili modeller kurulmuş ve sermaye yeterlilik oranının özel sermayeli bankaların performansı üzerinde olumlu etkisi olduğu, yabancı sermayeli bankalarda ise bu bankaların likidite riski ile performansları arasında pozitif bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise Türkiye'deki ve Almanya'daki özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının finansal performanslarını karşılaştırmak için veri setinde yer alan bankaların 2012-2022 yıllarına ait finansal raporları kullanılmıştır. Bu çalışmanın özgünlüğü, bankaların en önemli hesap kalemleri olan faiz gelirleri, faiz dışı gelirleri, faiz giderleri ve faiz dışı giderlerinin bağımsız değişkenler olarak birlikte kullanıldığı bir model oluşturmasında yatmaktadır.

Literatürde, bu değişkenler, aralarında yüksek korelasyon problemi olmasında dolayı genellikle birlikte kullanılmamakta ancak bu çalışmada, PCA ile bu sorun ortadan kaldırılarak modele dahil edilmiştir. Bu yöntem, aralarında yüksek korelasyon problemi olan bağımsız değişkenleri boyut indirgeyerek daha az sayıda yeni değişken oluşturarak çözmekte ve çoklu doğrusallık problemini ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, yüksek korelasyon problemi nedeniyle genellikle göz ardı edilen karmaşık ilişkileri daha iyi anlama fırsatı sunmakta ve PCA kullanımıyla daha güvenilir regresyon sonuçları elde edilmesine olanak tanımaktadır. Böylece, bankaların faiz gelirleri, faiz dışı gelirleri, faiz giderleri ve faiz dışı giderleri gibi temel finansal göstergelerinin aktif ve özkaynak karlılığı üzerindeki etkileri daha net bir şekilde ortaya koyulmuştur. Böylece, bu değişkenlerin bankaların temel finansal göstergeleri olan aktif karlılığı (ROA) ve özkaynak karlılığı (ROE) üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde analiz edilmiş ve ölçülmüştür. Bu yöntem, bankacılık sektöründe finansal performans analizlerine yenilikçi bir bakış açısı kazandırmakta ve uluslararası

karşılaştırmalı çalışmalar için sağlam bir metodolojik temel sunmaktadır. Ayrıca, Kruskal-Wallis H-testi ile bankaların performansları arasındaki farklılıklar detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Türkiye'deki bankaların finansal göstergelerindeki belirgin eğilimler ve performans özellikleri, Almanya'daki bankalardan farklılık göstermektedir. Türkiye'deki bankaların faiz gelirleri ve faiz dışı gelirlerinin, Almanya'daki bankalara göre daha belirgin bir şekilde değişim gösterdiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, her iki ülkedeki bankaların faiz dışı giderlerinde benzer eğilimlerin olduğu gözlemlenmiştir. Bu analiz, Türkiye ve Almanya'daki mevduat bankalarının yapısal ve işletme stratejilerindeki farklılıkların daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamaktadır.

Türkiye'deki bankaların faiz gelirlerindeki ve faiz dışı gelirlerindeki değişimleri daha belirgin olduğundan, bu bankaların gelir çeşitliliğini artırmaya yönelik stratejik planlamalar yapmaları önerilebilir. Almanya'daki bankaların ise daha homojen finansal performans göstermesi, daha stabil ve sürdürülebilir finansal modellerin benimsenmesine olanak tanımaktadır.

Her iki ülkedeki bankaların da faiz dışı gelirleri artırmaya yönelik stratejiler geliştirmeleri önerilebilir. Böylelikle, bankaların karlılığı artabilir ve gelir çeşitliliği sağlanarak ekonomik dalgalanmalara karşı daha güçlü olabilirler.

Bankaların finansal performansını değerlendirmede PCA gibi yöntemlerin kullanılması, aralarında yüksek korelasyon olan verilerde daha doğru ve anlamlı sonuçlar elde edilmesine yardımcı olabilir. Bu yöntem, bankaların karar alma süreçlerinde daha güvenilir veriler kullanmalarına olanak tanıyabilir. Bankacılık sektörü ile ilgili uluslararası karşılaştırmalı analizlerin yapılması, bankaların farklı ülkelerdeki başarılı uygulamaları ve stratejileri öğrenmelerine ve bu uygulamaları kendi ülkelerinde de uygulamalarına yardımcı olabilir. Böylelikle küresel rekabet gücünün artırılabilmesi için bir avantaj sağlanabilir.

Extended Abstract

The purpose of this research is to compare and analyze the financial performances of private and public deposit banks in Türkiye and Germany. Principal Component Analysis (PCA) and multiple linear regression models have been used to examine the relationships between interest income, non-interest income, interest expenses, and non-interest expenses, which are important income and expense items of the banking sector, and the return on assets and equity of banks. Additionally, the Kruskal-Wallis H-test has been applied to analyze the differences between banks' performances in more detail. The PCA approach solves the high correlation problem, determines the main components that affect the financial performance of banks, and reveals the structural and functional differences between the banking sectors of these two countries. Thus, it is aimed to present an innovative perspective on international comparative analyses in the banking sector.

In this study, financial reports used to determine the financial performance of the banks in the data set have been obtained from www.kap.gov.tr, <https://www.bddk.org.tr/> BDRUyg, and the internet addresses of banks in Germany. Relevant account items of private and public deposit banks in Türkiye (Yapı Kredi, Akbank, Anadolubank, Fibabank, İş Bankası, Şekerbank, Türkiye Ekonomi Bankası, Turkishbank, Halkbank, Ziraat Bankası, Vakıfbank) and the 8 private and public deposit banks with the highest asset profitability in Germany (Commerzbank, Deutsche Bank, DzBank, Hvbank, Bayern LB, Hessen, LLBW, Nrwbank) for the period between 2012 and 2022 have been used as the data set. Python programming language has been used to create the models used in the analysis.

The independent variables included in the data set are:

- Interest Income: These are the interest income obtained by banks from the loans they provide.
- Interest Expenses: These are the interest expenses paid by banks to depositors.
- Non-Interest Income: These are the income obtained by banks from their non-interest activities.
- Non-Interest Expenses: These are the expenses incurred by banks for non-interest activities.
- The dependent variables are:
- Return on Assets (ROA): The profitability rate that banks achieve by using their assets,
- Return on Equity (ROE): It refers to the profitability rate that banks achieve by using their equity capital.

The research methodology consists of three stages: Principal Component Analysis (PCA), multiple linear regression analysis, and Kruskal-Wallis test. PCA is a mathematical algorithm that reduces data size while preserving most of the variation in the dataset. With PCA, the main components of the independent variables are removed and fewer new variables are created for use in the multiple linear regression model. Multiple linear regression is a generalization of simple linear regression with more than one independent variable. The Kruskal-Wallis test is a nonparametric statistical test that evaluates differences between three or more groups for data that are not normally distributed.

According to the results of the correlation analysis, it has been observed that there is a strong positive correlation exceeding 0.70 among all the independent variables. To solve the correlation problem, PCA has been applied to the study's data set as a dimensionality reduction method and the variables have been reduced to two components. It has been deemed appropriate to use two components for analysis because the variance explanation rates of PCA components explained a large part of the total variance. In the PCA analysis conducted for private and public deposit banks in Türkiye, it has been determined that the first two components explained 98.6% of the total variance. These components summarize the complex relationships between interest income, interest expense, non-interest income, and non-interest expenses. For German banks, it has been calculated that the first two components explained 98.1% of the total variance.

The regression equations used to estimate the return on assets (ROA) and return on equity (ROE) of private and public deposit banks in Türkiye have determined as follows:

$$ROA = -0.01 \times PCA1 + 0.01 \times PCA2 + 0.01$$

$$ROE = -0.06 \times PCA1 - 0.06 \times PCA2 + 0.13$$

The regression equations used to estimate the return on assets (ROA) and return on equity (ROE) of private and public deposit banks in Germany are as follows:

$$ROA = -0.01 \times PCA1 + 0.01 \times PCA2 + 0.01$$

$$ROE = -0.03 \times PCA1 - 0.03 \times PCA2 + 0.03$$

When the regression equations are examined, similarities are seen between the equations created for Türkiye and Germany. However, it has been determined that there are differences in the coefficient values and impact levels of the relevant banks. This situation reflects the differences in the economic structures and banking sectors of both countries. As a result of the study, it has been determined that there are significant differences in the financial performances of private and public deposit banks in Türkiye and Germany. The results of PCA and regression analyzes more clearly have been revealed the effects of banks' income and expense items on return on assets and equity. It can be recommended that banks in both countries develop strategies to increase non-interest income. In this way, banks can increase their profitability and be stronger against economic fluctuations by providing income diversification.

Using methods such as PCA to evaluate the financial performance of banks can help obtain more accurate and meaningful results in data with high correlations. This method may allow banks to use more reliable data in their decision-making processes. Conducting international comparative analyses of the banking sector can help banks learn successful practices and strategies in different countries and apply these practices in their own countries. In this way, an advantage can be provided to increase global competitiveness.

Kruskal-Wallis test results also showed significant differences in financial performance metrics between the groups. These findings reveal the structural and functional differences of the banking sector and offer an innovative perspective on international comparative analyses. These findings reveal the structural and functional differences of the banking sector and present an innovative perspective on international comparative analyses. This analysis allows a better understanding of the differences in the structural and operating strategies of deposit banks in Türkiye and Germany. Conducting international comparative analyzes of the banking sector can help banks learn successful practices and strategies in different countries and apply these practices in their own countries. In this way, an advantage can be provided to increase global competitiveness.

Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması / Contribution Rates and Conflicts of Interest

Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: FG (%100) Veri Toplanması: FG (%100) Veri Analizi: FG (%100) Makalenin Yazımı: FG (%100) Makale Gönderimi ve Revizyonu: FG(%100)	Author Contributions	Research Design: FG (%100) Data Collection: FG (%100) Data Analysis: FG (%100) Writing the Article: FG (%100) Article Submission and Revision: FG(%100)
Etik Bildirim	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr	Complaints	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.	Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.	Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Kaynakça

- Akyüz, G. Ç., & Emir, M. (2018). Türkiye'deki mevduat bankalarının finansal performans değerlendirilmesi: camels yaklaşımı. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 8(15), 7-26.
- Alam, H. M., Raza, A. ve Akram, M. (2011). A financial performance comparison of public vs private banks: the case of commercial banking sector of pakistan. International Journal of Business and Social Science, 2(11): 56-64.
- Alev, N. (2023). Likidite riski ve finansal performans ilişkisi: özel ve yabancı sermayeli bankalar için karşılaştırmalı bir analiz. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (45), 600-635.
- Atmawidjaya, H. A., & Nuryakin, C. (2023). Non-interest income and banking intermediation in asian countries. Jurnal Ekonomi, 12(04), 1087-1095.
- BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu), <https://www.bddk.org.tr/> Erişim Tarihi:15.05.2024
- Boungou, W., & Mawusi, C. (2022). The impact of economic policy uncertainty on banks' non-interest income activities. International Economics, 169, 89-97. <https://www.elsevier.com/open-access/userlicense/1.0/>
- Dietrich, A. ve Wanzenried, G. (2014). The determinants of commercial banking profitability in low-, middleand high-income countries. The Quarterly Review of Economics and Finance, 54(3): 337-354.
- Gupta, N., & Mahakud, J. (2020). Ownership, bank size, capitalization and bank performance: Evidence from India. Cogent Economics & Finance, 8(1), 1808282.
- Hunjra, A. I., Zureigat, Q., Tayachi, T., & Mehmood, R. (2020). Impact of non-interest income and revenue concentration on bank risk in South Asia. Banks and Bank Systems, 15(4), 15.
- KAP (Kamuyu Aydınlatma Platformu), <https://www.kap.org.tr/> Erişim Tarihi:15.05.2024
- Koşaroglu, Ş. M. (2020). BİST'te işlem gören bankaların performanslarının SD ve EDAS yöntemleriyle değerlendirilmesi. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(3):406-417.
- McKight, P. E., & Najab, J. (2010). Kruskal-Wallis Test. The Corsini Encyclopedia of Psychology, 1-1.
- Marill, K. A. (2004). Advanced statistics: linear regression, part ii: multiple linear regression. Academic Emergency Medicine, 11(1), 94-102.
- Medetoğlu, B., & Saldanlı, A. (2022). Bankaların finansal performanslarının gri ilişkisel analiz (gia) yöntemi ile test edilmesi. Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1), 49-67.
- Minh, S., & Thanh, T. (2020). Analysis of the impact from non-interest income to the operational efficiency of commercial banks in Vietnam. Management Science Letters, 10(2), 455-462.
- Ringnér, M. (2008). What is principal component analysis? Nature Biotechnology, 26(3), 303-304.
- Tiryaki, G. ve Yılmaz, A. 2012. Bankacılık düzenlemeleri ile finansal istikrar ilişkisi: 1990-2010, Türkiye deneyimi. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 32(1), 69-94.
- Saha, N. K., & Bishwas, P. C. (2021). Determinants of financial performance of commercial banks in Bangladesh: an empirical study on private commercial banks. Global Journal of Management and Business Research, 21(2), 23-32.
- Saklain, M. S., & Williams, B. (2024). Non-interest income and bank risk: The role of financial structure. Pacific-Basin Finance Journal, 85, 102352. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2024.102352>
- Tranmer, M., & Elliot, M. (2008). Multiple linear Regression. The Cathie Marsh Centre for Census and Survey Research (CCSR), 5(5), 1-5.
- Uzun, U., & Berberoğlu, M. (2019). Faiz dışı gelirlerin banka performansına etkisi: Türkiye örneği. <https://doi.org/10.20491/isarder.2019.596>
- Wold, S., Esbensen, K., & Geladi, P. (1987). Principal component analysis. Chemometrics And Intelligent Laboratory Systems, 2(1-3), 37-52.
- Yıldır, K., & İltaş, Y. (2021). Bankacılık sektöründe kârlılığı belirleyen faktörlerin analizi: Türkiye örneği (2003-2019). Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(2), 228-240.
- Yükçü, S. ve Atağan, G. 2010. TOPSIS yöntemine göre performans değerlendirme. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 45, 28-35.

The Relationship between Political Stability and Income Inequality: Evidence from Panel Threshold Analysis for Upper Middle Income Countries

Serap Barış^{1,a,*}, Özgür Koçbulut^{2,b}

¹ Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Tokat/Türkiye

² Tokat Gaziosmanpaşa University, Turhal Vocational School, Department of Management and Organization, Tokat/Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 22/04/2024

Accepted: 10/08/2024

JEL Codes: O15, D72, O43

ABSTRACT

It is widely acknowledged that political instability or uncertainty constitutes a significant impediment to fostering economic growth globally. Additionally, politically unstable economies are characterized by frequently changing policies that cause greater volatility and retard economic growth. Regular changes in government, along with incidents of political violence, strikes, and riots, lead to continuous alterations in future policies and programs. This instability ultimately results in an inefficient allocation of resources, thereby adversely affecting income levels. While theoretical research consistently acknowledges the potential role of political stability in reducing inequality, empirical evidence regarding the relationship between political stability and income inequality remains ambiguous. This study focuses on the role of political stability on income inequality. In the study, panel threshold analysis was conducted using data from 21 upper-middle-income countries for the period 2002-2020. In the econometric analysis of this research, panel data analysis techniques were employed, including the implementation of panel threshold analysis. Hansen's (1999) panel threshold regression results show that there is a non-linear relationship between political stability and income inequality in upper-middle-income countries. The results also provide strong evidence, a threshold value for the political stability variable. According to the findings of the analysis, an increase in political stability below the threshold value reduces income inequality in upper-middle-income countries. Above the threshold value, increasing political stability further reduces income inequality. This result indicates that ensuring political stability is an important tool in reducing income inequality in upper-middle-income countries.

Keywords: Political Stability, Income Inequality, Panel Threshold Analysis, Upper MiddleIncome Countries

Politik İstikrar ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi: Üst Orta Gelirli Ülkeler İçin Panel Eşik Değer Analizinden Kanıtlar

Süreç

Geliş: 22/04/2024

Kabul: 10/08/2024

Jel Kodları: O15, D72, O43

ÖZ

Politik istikrarsızlık veya belirsizliğin dünya genelinde ekonomik büyümenin teşvik edilmesinin önünde bir engel olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, politik açıdan istikrarsız ekonomiler, daha fazla oynaklığa neden olan ve ekonomik büyümeyi geciktiren sık değişen politikalarla karakterize edilir. Hükümetin sık sık değişmesi, siyasi şiddet, grevler ve/veya ayaklanmalar geleceğe yönelik politika ve programların sürekli değişmesine neden olarak kaynakların ve dolayısıyla gelirin etkisiz dağılımına neden olur. Teorik araştırmalar politik istikrarın sağlanmış olmasının eşitsizliği azaltmada oynayabileceği rol konusunda hemfikir olsa da politik istikrar ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiye dair ampirik kanıtlar hala belirsizliğini korumaktadır. Bu çalışma politik istikrarın gelir eşitsizliği üzerindeki rolüne odaklanmaktadır. Çalışmada 21 üst-orta gelirli ülkenin 2002-2020 dönemi verileri kullanılarak politik istikrar ve gelir eşitsizliği ilişkisi araştırılmıştır. Araştırmanın ekonometrik analizinde panel veri analiz süreçlerinden faydalanılmış olup panel threshold analizi yapılmıştır. Hansen (1999) panel eşik regresyon sonuçları, üst-orta gelirli ülkelerde politik istikrar ile gelir eşitsizliği arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Sonuçlar ayrıca, politik istikrar değişkeni için bir eşik değer bulunduğuna dair güçlü kanıtlar sunmaktadır. Analiz bulgulara göre, üst-orta gelirli ülkelerde eşik değer altında politik istikrar artışı gelir eşitsizliğini azaltmaktadır. Eşik değer üstünde politik istikrar artışı ise gelir eşitsizliğinde daha fazla azalışa yol açmaktadır. Bu sonuç, politik istikrarın sağlanmış olmasının üst-orta gelirli ülkelerde gelir eşitsizliğini azaltmada önemli bir araç olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Politik istikrar, Gelir Eşitsizliği, Panel Eşik Değer Analizi, Üst Orta Gelirli Ülkeler.

License

This work is licensed under
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License International License

^a serap.baris@gop.edu.tr

^b [0000-0003-3905-4746](tel:0000-0003-3905-4746)

^b o.kocbulut@gmail.com

^b [0000-0003-3092-8400](tel:0000-0003-3092-8400)

How to Cite: Barış S, Koçbulut Ö (2024) The Relationship between Political Stability and Income Inequality: Evidence from Panel Threshold Analysis for Upper Middle Income Countries, Journal of Economics and Administrative Sciences, 25(4): 574-588, DOI: 10.37880/cumuiibf.1471956

Giriş

Gelir eşitsizliğinin hem ahlaki hem de ekonomik yönleri olan köklü ve çok yönlü bir sorun olduğuna şüphe yoktur; bu nedenle konu sürekli olarak ulusal ve küresel bir tartışmaya yol açmaktadır. Yüksek ve kalıcı eşitsizlik ekonomik büyüme başta olmak üzere pek çok ekonomik değişken üzerinde etkili olabileceği gibi toplumda sosyal huzursuzluğa da neden olur (Adeleye, 2024: 133-134). Eşitsizliği etkileyen çeşitli faktörlerin etkisinin dikkate alınmasına ve bu konuda politikalar uygulanmasına rağmen sorun hala devam etmektedir.

Gelir eşitsizliği ile gelir dağılımında bir eşitlik olmaması durumu kastedilir. Gelir dağılımında eşitlik, gelir elde eden her birimin toplam gelirden kendi payına düşen payı almasıyla sağlanır. Dolayısıyla herhangi bir kişinin toplam gelirden kendi payına düşen paydan daha azını alması durumunda dağıtım eşitsiz olacaktır. Bir toplumda gelirin eşitsiz dağılımı zengin ve yoksul insanlar arasındaki farkın açılmasına ve yoksulluğun artmasına neden olur (Schutz, 1951: 107-108). Zenginler ve yoksullar arasındaki gelir eşitsizliği, geçmişe oranla hem bir ulusun kendi içinde hem de uluslararası hızla artmıştır (Stiglitz, 2012). Küresel eşitsizlik, Batı hâkimiyetinin ve sömürge imparatorluklarının yükselişi bağlamında 1820 ile 1910 yılları arasında artmış ve daha sonra 1910 ile 2020 yılları arasında çok yüksek bir seviyede istikrar kazanmıştır (Chancel, 2022: 22). En son eşitsizlik verilerine (2021 yılı) göre, küresel en alt %50'lik kesim küresel gelirin sadece %8,5 gibi çok küçük bir payını alırken, küresel ortadaki %40 ise toplamın %39,5'ini almaktadır. Küresel en üst %10'luk kesim ise toplamın %52'sini kazanmaktadır ki bu oran küresel ortalamanın beş katından biraz daha fazladır (Chancel, 2022: 10). Dünya genelinde çok zenginler daha önce görülmemiş düzeyde servet biriktirmeye devam ederken, ülkelerin kendi içindeki eşitsizlik 1980'den bu yana hızla derinleşmiştir. Yine 2021 verilerine göre, ülkelerdeki bireylerin en üst %10'u ile en alttaki %50'sinin ortalama gelirleri arasındaki fark neredeyse iki kat artarak 8,5 kattan 15 kata çıkmıştır. Ülke içi eşitsizliklerdeki bir keskin artış, gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik yakınsama ve güçlü büyümeye rağmen dünyada eşitsizliğin hala devam ettiği anlamına gelmektedir (Chancel, 2022: 10, 11). Genel olarak gelir eşitsizliği gelişmekte olan ülkelerde yüksektir; Sahra-Altı Afrika ve Latin Amerika en eşitsiz dağılıma sahip ülkelerdir.

Gelir eşitsizliğini anlamaya ve azaltmaya yönelik pek çok araştırma ve çabaya rağmen eşitsizlik hala ciddi bir sorundur ve azaltılması uluslararası kurumlar ve yerel politika yapıcılar için önemli bir gündemdir. Öyle ki bu gündem Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin "ülkeler içinde ve arasında eşitsizliğin azaltılması" şeklinde ifade edilen 10. hedefidir¹ (SKA, 2024). Ayrıca, genişleyen eşitsizlik toplumdaki bir grup insan için kalıcı dezavantaja işaret ettiğinden, eşitsizliğin azaltılması zorunludur. Eşitsizliğin azaltılması ise onu belirleyen faktörlerin bilinmesinden ve bu doğrultuda politikalar geliştirilip, uygulanmasından geçmektedir. Bu konuda pek çok ekonomi ve ekonomi dışı değişkenin gelir eşitsizliğine etkisi araştırılmaktadır. Gelir

eşitsizliğinin küreselleşme, vasıf yanlı teknolojik değişim, göç ve vergi yapısı gibi yeni nedenleri kabul edilmiş olsa da artan eşitsizliğin kurumların iyileştirilmesiyle kontrol edilebileceği görüşü literatürde öne çıkmaktadır (Josifidis vd., 2017: 169). Kurumlar North (1990) tarafından "bir toplumda oynanan oyunun kuralları veya insanlar tarafından insanlar arasındaki etkileşimi biçimlendirmek, insanlar arasındaki etkileşimin çerçevesini oluşturmak amacıyla getirilen sınırlamalar" şeklinde tanımlanmaktadır. Bugün literatürde yaygın olarak kullanılan bu tanımla da içeren geniş bir tanımda kurum, firmaların, işçilerin ve toplumdaki diğer paydaşların davranışlarını yönlendiren, kısıtlayan ve düzenleyen ve dolayısıyla bir ulus-devlette ekonomik performansa katkıda bulunan istikrarlı anlaşmalar olarak düşünülebilecek bir dizi çalışma kuralı olarak ifade edilir (Asamoah, 2021: 124). Bu kuralların iyi işlemesi kurumların/kurumsal kalitenin iyi olduğunu gösterir. İyi kurumların, piyasa etkinliği, sosyal ve politik istikrar, yoksullar için yargısal koruma ve siyasi müdahalelerin ve yolsuzluk uygulamalarının azaltılması yoluyla gelir eşitliğini kolaylaştıracağı ileri sürülmektedir (Mun vd., 2022: 2). Acemoğlu ve Robinson'a (2010) göre, kurumsal kalite sadece ekonomik performans için değil, aynı zamanda yoksulluk ve eşitsizlik düzeyi için de belirleyicidir. Asamoah (2021) gelir eşitliğinin bozulmasından kötü kurumları sorumlu tutan çok sayıda literatür listelemiştir. Örneğin, Alesina ve Perotti (1996), Gyimah-Brempong (2002), Easterly (2007), Perera ve Lee (2013), Kammas ve Sarantides (2019) ve Saha vd. (2021) gibi çalışmalar düşük kurumsal kalite ile yüksek gelir eşitsizliği arasında pozitif ilişki bulmuştur. İyi kurumların gelir eşitsizliğini azalttığına dair kanıtlar (Kunawotor vd., 2020; Asamoah, 2021; Bahamonde ve Trasberg, 2021) da vardır. Bazı çalışmalar ise ülke gruplarına göre bu ilişkinin farklılaştığına vurgu yapmaktadır. Chong ve Gradstein (2007) gelişmekte olan ekonomilerde kurum kalitesi ile eşitsizlik arasında pozitif, gelişmiş ekonomilerde ise negatif bir ilişki bulmuştur. Bu ilişkinin Kuznets'in (1955) ters-U hipotezine benzer şekilde olduğunu ortaya koyanlar (Li vd., 2000; Andres ve Ramlogan-Dobson, 2011) da vardır. Teorik araştırmalar kurumların eşitsizliği azaltmada oynayabileceği rol konusunda hemfikir olsa da, kurumlar ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiye dair ampirik kanıtlar hala belirsizliğini korumaktadır. Literatürün bu sonuç farklılıklarının nedenleri arasında kurumsal kalitenin çok çeşitli bileşenlerden oluşması, pek çok çalışmada toplulaştırılmış göstergelerin kullanılması ve iyi kurum ölçütü olarak sadece belirli göstergelerin (demokrasi ve serbest piyasa gibi) kullanılmış olması sayılabilir (Mun vd., 2022: 2).

Bu çalışma, kurumsal faktörlerden biri olan politik istikrarın gelir eşitsizliği üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Politik istikrarın ya da bu kavramın karşıtı olan politik istikrarsızlığın, üzerinde uzlaşılan bir tanımla yoktur. Yine de genel bir tanımlamayla politik istikrarsızlık², politik alanda ortaya çıkan kararsızlık ya da değişken yapısal koşullar olarak düşünülebilir. Bununla beraber politik istikrarsızlık kavramında iki durum ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi ülkede geçerli olan politik sistemi zorla değiştirmeye

¹ Dünya liderleri sürdürülebilir bir dünya için 2015 yılında, 2030'a kadar 3 önemli işi başarma konusunda 17 küresel amaç üzerinde uzlaşmıştır. Bu amaçlar şu şekilde sıralanmaktadır: (i) Aşırı yoksulluğu sona erdirmek, (ii) Eşitsizlik ve adaletsizlik ile mücadele ve (iii) İklim değişikliğini

düzeltilme. Bu amaçların tüm ülkeler ve tüm insanlar için geçerli olduğu vurgulanmıştır (SKA, 2024).

² Daha geniş tanımlamalar ve ölçüm için Jannils'e (2021) bakılabilir.

çalışma; ikincisi anayasal düzen içinde kalmakla beraber politik süreçte meydana gelen (seçmenlerin kutuplaşması, politik parçalanma, koalisyon ya da azınlık hükümetleri, hükümetlerin değişim sıklığı vb.) politik olgulardır (Şanlısoy, 2010: 87). Siyaset bilimciler politik istikrarsızlığın çok boyutlu bir olgu olduğu konusunda hemfikir olsalar da bu boyutların uygun sayısı konusunda henüz bir fikir birliğine varamamışlardır. Jong-A-Pin (2009) siyasi istikrarsızlığın dört boyutundan bahsetmektedir. Bunları (1) politik motivasyonlu şiddet, (2) kitlesel sivil protestolar, (3) politik rejim içindeki istikrarsızlık ve (4) politik rejimin istikrarsızlığı olarak sıralamaktadır. Bazı araştırmacılar tanımlarını daraltıp yalnızca bu boyutların bazılarını (örneğin hükümet değişikliği eğilimi) odaklanırken, diğerleri bu olgunun karmaşık doğasını yakalamaya çalışıyor (Jannils, 2021: 269-270). Örneğin Alesina ve Perotti (1996) politik istikrarsızlığı iki şekilde ele almaktadır. Bunlardan ilki yönetsel (yürütmenin) istikrarsızlığı vurgularken, ikincisi toplumsal huzursuzluk ve politik şiddet göstergelerine dayanmaktadır. İlk yaklaşım, politik istikrarsızlığı "hükümetin değişme eğilimi" olarak tanımlıyor. Bu değişiklikler "anayasaya uygun" yani kanun dahilinde gerçekleşmiş olabileceği gibi "anayasaya aykırı" yani darbe niteliğinde de olabilmektedir. İkinci yaklaşım, politik istikrarsızlığı sosyal huzursuzluk ve politik şiddet temelinde ele almakta ve çoklu göstergeler (gösteriler, protestolar, suikast girişimleri gibi olayları tanımlayan bir dizi göstergenin toplanması ile oluşturulan endeksler) kullanarak ölçmektedir (Alesina ve Perotti, 1996: 1205-1206).

Politik istikrarsızlık kapsamında değerlendirilen her iki gruptaki (veya boyutlardaki) olaylar, kurumların (yani devletin biçimi, hukuk sistemi) ve politika yapıcılarının (yani parlamento ve hükümet) istikrarsızlığı ekonomik politikaların gelecekteki gidişatı hakkında belirsizlik yaratır (Carmignani, 2003: 1-2). Politik istikrarsızlık, yatırım ve tasarruf gibi verimli ekonomik kararlar üzerinde olumsuz etkileri olan politika belirsizliğini arttırdığı için büyümeyi etkilemektedir. Hükümet değişikliği olasılığının yüksek olması gelecekteki politikaların belirsiz olması anlamına gelir; bu nedenle riskten kaçınan ekonomik aktörler üretken ekonomik girişimlerde bulunmak için bekleyebilir hatta yurt dışına yatırım yaparak ekonomiden "çıkış" yapabilirler. Benzer şekilde, yabancı yatırımcıların istikrarlı bir politik ortamı tercih etmesi muhtemeldir (Alesina vd., 1996: 191). Daha spesifik olarak, istikrarlı politik sistemler sosyal düzenin korunmasında ve sağlam ekonomik politikaların uygulanmasında kilit bir rol oynamakta, böylece yatırımları ve uzun vadeli ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir (Vu, 2022: 1). Ampirik açıdan bakıldığında, birçok çalışma politik istikrarsızlığın yatırımları ve ekonomik büyümeyi engellediğine dair kanıtlar (Barro, 1991; Alesina vd. 1996; Aisen ve Vega, 2011) sunmaktadır. Ancak buradaki görüşün aksine istikrarsızlığın olumsuz sonuçlar yarattığına karşı çıkan görüşler de vardır. Buna göre, mevcut hükümetin ülkenin refahını gözletmeyen politikalar uyguladığı, beceriksiz veya yozlaşmış olduğu, yüksek yolsuzlukların yaşandığı durumlarda iktidar değişimleri sosyal ve ekonomik faydalar sağlayabilmektedir (Alesina vd., 1996).

Politik istikrarın gelir eşitsizliğini ortalama olarak azaltması beklenmektedir. Şöyle ki politik istikrar ve şiddetin olmadığı elverişli siyasi ortam, yatırım, istihdam, yukarı yönlü sosyal hareketlilik ve yoksullara fayda sağlayan güvenli gelir ağları için elverişli koşullar oluşturur ve dolayısıyla gelir

eşitsizliğinin azaltılmasına katkıda bulunur (Asongu ve Vo, 2020: 32710). Ancak hükümetin sık sık değişmesi, siyasi şiddet, grevler ve/veya ayaklanmalar yoksul yanlısı politika programlarının etkinliğini engelleyebilir. Örneğin, ister anayasal ister anayasal olmayan değişikliklerle elde edilmiş olsun, yeni hükümetin zengin yanlısı politikaları desteklemesi mümkündür. Bu durumda sözde hükümet kendi siyasi müttefiklerine hizmet eder ve yoksul yanlısı politikaları teşvik etmez; böylece daha fazla eşitsizlik ve yoksulluğa neden olur (Shehzadi vd., 2019: 826). Bu konuda Kuznets (1955), gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliklerinin devam etmesinin, siyasi ve ekonomik sistemlerin yoksulların gelirlerini artıracak pratik politikalar başlatamamasıyla ilişkili olduğunun altını çizmektedir. Daha eşit bir gelir dağılımının sağlanması, hükümetin vergiler, transferler ve mali politikalar gibi gelişmiş yeniden dağıtımcı politika ve tedbirleri uygulama kapasitesine ve çabasına bağlıdır (Vu, 2022: 2).

Politik istikrarsızlığın sonuçlarını inceleyen önceki çalışmalar, bir ülkenin siyasi sistemleriyle ilgili daha fazla belirsizliğin, görevdeki bir kişinin etkili karar alma ufkunu engellediğini ortaya koyuyor (Vu, 2022: 3). Vu (2022), politik istikrarsızlığın hükümetin gelirin eşitlikçi bir şekilde yeniden dağıtımını sağlama kapasitesini zayıflatmış olduğunu öne sürmektedir. Yazar'a göre bu hipotez, eşitsizlik ve yoksulluktaki azalmaların tipik olarak, artan oranlı gelir vergisi sistemleri ve kamu harcamaları dahil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere, etkili dağıtım önlemleri formüle etme ve uygulama becerisine bağlı olduğu argümanına dayanır. Politik istikrarsızlığın yaygın olduğu toplumlarda, politik açıdan istikrarlı ülkelere kıyasla, gelirin aşamalı olarak yeniden dağıtılması için kilit öneme sahip olan mali yeteneklerin geliştirilmesinin daha zor olduğu öne sürülmektedir (Vu, 2022: 3). Bu söylemler doğrultusunda, birçok akademisyen politik istikrarsızlığın vergi çarpıklıkları ve verimsizlikleri ile pozitif ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Cukierman vd., 1992; Aizenman ve Jinjark, 2008; Rieth, 2017) ki bu, bir ekonomide gelirin eşit bir şekilde yeniden dağıtılması yeteneğini makul bir şekilde zayıflatmaktadır.

Teorik araştırmalar politik istikrarın sağlanmış olmasının eşitsizliği azaltmada oynayabileceği rol konusunda hemfikir olsa da politik istikrar ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiye dair ampirik kanıtlar hala belirsizliğini korumaktadır. Ayrıca bu ilişkide politik istikrar için bir eşliğin varlığını araştırmak için de çok az çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, politik istikrarın bir düzeyi göz önüne alındığında üst-orta gelirli ülkelerde politik istikrarın gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi incelenmektedir. Üst-orta gelirli ülke grubunun seçilmiş olmasının bir nedeni bu ülkelerde gelir eşitsizliği düzeyinin yüksek olması; ikinci nedeni ise literatürde bu ülkelerle ilgili olarak yolsuzluk, siyasi kayırmacılık, gevşek yasal rejimler veya siyasi müdahalelerin gelişmiş ülkelere nazaran fazla olduğu konusunda fikir birliği olmasıdır.

Politik istikrarın gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini inceleyen bu çalışmanın sonraki kısımları şöyle ilerlemektedir: Çalışmanın ikinci bölümünde ampirik literatür açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde politik istikrar değişkeninin nasıl ölçüldüğü ve veri seti hakkında bilgilendirme yapılmaktadır. Dördüncü bölümde ekonometrik yöntem, beşinci bölümde ise ampirik uygulamadan elde edilen bulgular açıklanacaktır. Çalışmanın son bölümü sonuç ve önerilerden oluşmaktadır.

Ampirik Literatür

Teorik olarak düşük ya da kötü kurumsal kalitenin gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu öne sürülmektedir. Ampirik olarak bu teorik görüşün testine yönelik çalışmalar yetersizdir ve bulgular da oldukça çeşitlidir. Burada ampirik literatür araştırılırken kurumların göstergesi olarak politik istikrar(sızlığı) kullanan çalışmalar dikkate alınmıştır. Zira literatürde kurumların göstergesi olarak çok sayıda gösterge/değişken (yolsuzluk, demokrasi, şeffaflık, hesap verilebilirlik, hukukun üstünlüğü, ekonomik özgürlük, siyasi özgürlük vb.) kullanılmaktadır.

Politik istikrar/istikrarsızlık ve gelir eşitsizliği ilişkisini araştırarak ampirik literatürün bulguları temelde üç grupta toplanabilir. Bunlardan birincisi politik istikrarın gelir eşitsizliğini iyileştirdiğini/azalttığını öne süren çalışmalardır. İkinci grup çalışmalar, politik istikrarın gelir eşitsizliğini olumsuz etkilediği yani artırdığı yönünde bulgulara ulaşmıştır. Üçüncü grupta ise politik istikrarın gelir eşitsizliği üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı yönünde sonuçlar elde eden çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmalar bölümün devamında detaylandırılmıştır.

İlk grup çalışmalar içinde yer alan Hartmann vd. (2017), 1996-2008 dönemi için 150 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke bağlamında iyi işleyen hukuk sisteminin, politik istikrarın ve düzenleme kalitesinin gelir eşitsizliğinin azaltılmasına katkıda bulunduğunu göstermiştir. Meniago ve Asongu (2018), Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (Generalized Method of Moments: GMM) kullanarak 1996-2014 yılları arasında 48 Sahra-Altı Afrika ülkesinden oluşan bir örnekleme, politik istikrarsızlığın eşitsizliği artırdığını ortaya koymuşlardır. Shehzadi vd. (2019) politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme, gelir dağılımı ve yoksulluk üzerindeki etkisini geniş bir örnekleme (1984-2011 yılları arasında 103 ülke) incelemişlerdir. Politik istikrarsızlığın alternatif boyutlarını (resmi ve gayri resmi politik istikrarsızlık) dikkate alan yazarlar, resmi ve gayri resmi politik istikrarsızlığın yoksulluk ve eşitsizlik üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Genel olarak bu çalışma politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme sürecine zarar verdiğini, gelir dağılımını kötüleştirdiğini ve yoksulluğu artırdığını göstermektedir. Ahmed vd. (2021), hükümet istikrarının gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini eşitsizliklerin dünyanın diğer bölgelerine kıyasla çok daha endişe verici olan Sahra-Altı Afrika ülkeleri için analiz etmişlerdir. Sahra-Altı Afrika'nın 27 ülkesinin 1990-2018 dönemine ait verilerini kullanarak modelini Driscoll-Kraay tahmincisi ile tahminlemişlerdir. Yazarların bulguları, hükümet istikrarındaki iyileşmenin gelir eşitsizliğini azalttığını göstermektedir. Zehra vd. (2021) de 1984-2018 yılları arasında 114 ülkenin panel verilerini kullanarak kurumsal kalite ve gelir eşitsizliği ilişkisini incelemişler ve iki aşamalı en küçük kareler, havuzlanmış sıradan en küçük kareler ve GMM ile tahminler yapmışlardır. Araştırmaların bulguları, gelişmiş hükümet istikrarı gibi güçlü kurumların gelir eşitsizliğini azaltmaya yardımcı olduğu yönündedir. Benzer şekilde Chong ve Gradstein (2007), hükümet istikrarındaki iyileşmenin gelir eşitsizliğinde azalmaya yol açtığını bildirmektedir. Mun vd. (2022), kurum kalitesinin aşırı gelir eşitsizliğine etkisini incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışma 2010-2017 dönemini ve 43 ülkeyi kapsamaktadır. Dünya Bankası Yönetişim Göstergelerinin kurumsal kaliteyi temsilen kullanıldığı araştırmada, politik istikrarın eşitsizlikle negatif

ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buradaki çalışmalardan farklı olarak Vu (2022), politik istikrarsızlığın gelirin yeniden dağılımı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Geniş bir örnekleme (143 ülke, 1996-2015 dönemi) politik istikrarsızlığın gelirin yeniden dağılımı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğuna dair kanıtlar bulmuştur. Ana bulgular, bir ekonomide gelirin daha eşitlikçi şekilde yeniden dağılımının sağlanmasının, siyasi ortamla ilişkili siyasi belirsizliğin azaltılmasıyla kolaylaştırılabileceğini göstermektedir.

Politik istikrar ve gelir eşitsizliği ilişkisi ülke gruplarına göre de farklılaşmaktadır. Khan vd. (2023) tarafından iki aşamalı GMM ve panel kantil regresyonu kullanılarak elde edilen bulgular, gelişmekte olan ülkelerde politik istikrarın gelir eşitsizliğini artırdığını göstermektedir. Yüksek gelirli ülkeler ve kuşak-yol girişimi ülkeleri söz konusu olduğunda ise politik istikrarın gelir eşitsizliğini negatif etkilediğine dair sonuçlar elde edilmiştir.

İkinci grup çalışmalar, politik istikrarın gelir eşitsizliğini kötüleştirdiği yönünde sonuçlar ortaya koymaktadır. Ongo Nkoa ve Song (2022), Afrika'daki eşitsizliklerin ele alınmasında kurumsal kalitenin rolünü değerlendirmektedir. Yazarlar, 1996-2016 dönemi için 48 Afrika ülkesinden oluşan bir örneklem üzerinde Maksimum Olabilirlik Yöntemi kullanarak bir panel veri modeli tahmini gerçekleştirmişlerdir. Çalışmadan elde edilen önemli bir sonuç, siyasi rejimin uzun ömürlü olmasının ve baş yöneticinin siyasi partisinin iktidarda kalma süresinin eşitsizlikleri tüm biçimleriyle daha da kötüleştirdiğidir. Bu bulgu, siyasi istikrarın gelir eşitsizliğini artırdığını göstermekte ve bu yönüyle literatürün genel sonuçlarına aykırı bulgu ortaya koymaktadır. Yine Xu vd. (2021), Sahra-Altı Afrika ülkelerinin 2000-2015 yılları arasındaki panel verileri ve GMM yöntemini kullanarak yaptıkları analizde, politik istikrar ile eşitsizlik arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu yani politik istikrarın bölgedeki eşitsizliğin artmasına katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bu sonuç, iyi kurumların gelir eşitsizliğini arttırabileceğini gösteren Nguyen vd. (2021) tarafından doğrulanmıştır.

Üçüncü grup çalışmalar iki değişken arasında bir ilişki olmadığı bulgusuna ulaşanlardır. Bu çalışmalardan biri Perera ve Lee'ye (2013) aittir. Yazarlar, politik istikrarın gelir eşitsizliği üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını göstermiştir. 1985-2009 dönemi için Asya'daki 9 gelişmekte olan ülkede ekonomik büyüme ve kurumsal kalitenin yoksulluk ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Tahmin için GMM yöntemi kullanılmıştır. Ekonomik büyüme gelir eşitsizliği üzerinde bir etkiye sahip görünmezken, sonuçlar bu tür bir büyümenin yoksulluğun azalmasına yol açtığını doğrulamaktadır. Hükümet istikrarı ve kanun ve düzendeki iyileşmelerin yoksulluğu azalttığı tespit edilse de gelir eşitsizliği üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Benzer bir çalışmada Kunawotor vd. (2020) tarafından yapılmıştır. 1990-2017 dönemi için Afrika'daki gelir eşitsizliğinin ampirik etkenleri arasında kurumsal kalitenin oynadığı rolü incelemişlerdir. Araştırmada kurumsal kaliteyi temsilen kullandığı değişkenlerle gelir eşitsizliği arasında genel olarak anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Bu değişkenlerden biri de politik istikrardır ve diğer kurumsal kalite göstergeleri gibi gelir eşitsizliği üzerinde anlamlı bir istatistiksel etki bulunmamıştır. Yazarlar, bu sonuçları Afrika'daki kurumların çok zayıf kalmasına bağlamaktadırlar.

Burada bahsedilen literatür temelinde çalışmanın hipotezini şu şekilde ifade edebiliriz:

$H_1 =$ Politik istikrar ve gelir eşitsizliği arasında anlamlı ve doğrusal olmayan bir ilişki vardır.

Son olarak, hipotezimizin tam tersi şekilde politik istikrarsızlığın temelinde bireyler arasında eşit olmayan gelir dağılımının yattığına dair yaygın bir görüş de mevcuttur. Buna göre gelir eşitsizliği ve yoksulluk sosyal hoşnutsuzluğu artırır ve sosyal huzursuzluğu körükler. Böylece darbe, devrim, kitlesel şiddet olasılığını artırarak veya daha genel olarak politika belirsizliğine ve politik istikrarsızlığa yol açar. Dolayısıyla, daha yüksek gelir eşitsizliği seviyeleri ile karakterize edilen toplumlar siyasi ortamla ilişkili daha fazla belirsizlikten muzdarip olma eğilimindedir (Alesina ve Perotti, 1996). Russett (1964), gelir eşitsizliği ve politik istikrar ilişkisini 47 ülke için analiz etmiştir. Eşitsizlik için 3 gösterge kullanan yazar, her bir eşitsizlik göstergesinin politik istikrarsızlıkla ilişkili olduğunu göstermiştir. Alesina ve Perotti (1996) gelir dağılımının yatırım üzerindeki etkilerini, bu iki değişkeni birbirine bağlayan kanal olarak politik istikrarsızlığa odaklanarak incelemişlerdir. Yazarlar, 71 ülke ve 1960-1985 örnekleminde gelir eşitsizliğinin politik istikrarsızlığı artırdığını ve politik istikrarsızlığın da yatırımları azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Alesina ve Perotti'ye (1996) benzer şekilde Nel (2003) de Sahra-Altı Afrika ülkelerinde yüksek seviyedeki eşitsizliğin politik istikrarsızlığı etkilediğini göstermiştir.

Politik İstikrarın Ölçümü ve Veri Seti

Politik istikrar ya da istikrarsızlık, ekonometrik çalışmalarda kullanılabilecek şekilde tanımlanması ve ölçülmesi zor olan değişkenlerdendir. Giriş kısmında da belirtildiği gibi politik istikrarsızlık iki şekilde ele alınabilir. İlki yürütme istikrarsızlığını vurgulamaktadır. İkinci ise toplumsal huzursuzluk ve siyasi şiddet göstergelerine dayanmaktadır. İlk yaklaşımda, politik istikrarsızlık "hükümetin değişme eğilimi" olarak tanımlanmaktadır. Politik istikrarsızlığı ölçmeye yönelik ikinci yaklaşım sosyo-politik istikrarsızlık, sosyal huzursuzluk olgularını yakalayan çeşitli değişkenleri özetleyen bir endeks oluşturularak ölçülür (Alesina ve Perotti, 1996: 1206). Bu ölçüm yöntemleri doğrultusunda politik istikrarsızlığın göstergesi olarak enflasyon (Edwards ve Tabellini, 1991; Cukierman vd., 1992) gibi tek bir değişken kullanılmıştır; birden fazla ekonomik ve ekonomi dışı değişken kullanılarak endeks (Veneris ve Gupta, 1986; Ozler ve Tabellini, 1991; Alesina ve Perotti, 1996; Fosu, 2002) de oluşturulmuştur. Bunların dışında hükümet değişikliği olasılığı (Alesina vd., 1996), kabine değişikliklerinin sayısı (Aisen ve Veiga, 2011) gibi iktidar değişimlerini dikkate alan göstergeler de kullanılmıştır.

Halbuki politik istikrarsızlık çok boyutlu bir kavramdır ve bu nedenle farklı biçimlerini yakalayan değişkenlerle ölçülmelidir. Bunlar arasında Zureiqat'ın (2005) da belirttiği gibi yönetim değişiklikleri (hükümet değişiklikleri, politika değişiklikleri, darbeler vb.) ve askeri istikrarsızlıklar (silahlı çatışmalar,

çatışmalardan kaynaklanan sivil ölümleri vb.) bulunmaktadır. Birkaç çalışma da yine politik istikrarsızlığın çok boyutlu olduğuna vurgu yaparak farklı yöntemlerle bu boyutları ölçmüşlerdir. Örneğin, Jong-A-Pin (2009) politik istikrarsızlığı 25 politik istikrarsızlık göstergesi kullanarak çok boyutluluğunu incelemiştir. Yazar, politik istikrarsızlığın (1) siyasi güdümlü şiddet, (2) kitlesel sivil protesto, (3) siyasi rejim içindeki istikrarsızlık ve (4) siyasi rejimin istikrarsızlığı şeklinde dört boyutu olduğunu bulmuştur. Son dönemlerde politik istikrar konusunda literatürde sıkça kullanılan iki endeks vardır. Bunlardan biri The PRS Group tarafından yayımlanan Uluslararası Ülke Risk Rehberi (International Country Risk Guide: ICRG) içinde yer alan politik risk göstergeleridir. İkinci ise Dünya Bankası tarafından yayımlanan Dünya Yönetişim Göstergeleridir (Worldwide Governance Indicators).

Bu çalışmada politik istikrarı temsilen Dünya Yönetişim Göstergeleri kullanılmıştır. Daniel Kaufmann ve Aart Kraay tarafından oluşturulan Dünya Yönetişim Göstergeleri, 1996 yılından itibaren 200'ün üzerinde ülke için araştırmacılara ve ilgililere veri sağlamaktadır. Dünya Yönetişim Göstergeleri Endeksi 6 bileşenden oluşmaktadır. Bunlar; hukukun üstünlüğü, hükümet etkinliği, politik istikrar ve şiddet/terör yokluğu, yolsuzluğun kontrolü, hesap verilebilirlik ve ifade özgürlüğü ve düzenleme kalitesidir. Dünya Yönetişim Göstergeleri ölçümleri iki şekilde raporlanmaktadır: -2,5 ile +2,5 arasında değişen yönetim göstergesinin standart normal birimlerinde ve dünya çapındaki tüm ülkeler arasında 0 (en düşük) ile 100 (en yüksek) arasında değişen yüzdelik sıralama terimleriyle (Kaufman vd., 2011). Bu çalışmada modelin bağımsız değişkeni olarak burada sayılan bileşenlerden sadece "politik istikrar ve şiddet/terör yokluğu" kullanılmıştır. Değişkene ait veriler Dünya Bankası'nın Dünya Gelişme Göstergeleri (World Development Indicators-WDI) istatistiklerinden alınmıştır. Bu gösterge, anket katılımcılarının politik istikrarsızlığa ilişkin algılarını tespit eden standart anketlere dayanarak ölçülmektedir. Daha spesifik olarak, hükümetin, siyasi amaçlı şiddet ve terörizm de dahil olmak üzere anayasaya aykırı veya şiddet içeren yollarla istikrarsızlaştırılması veya devrilmesi olasılığına ilişkin algıların yakalanması anlamına gelir (Kaufman vd., 2011).

Modelin bağımlı değişkeni olan gelir eşitsizliğini temsil etmek üzere Gini katsayısı kullanılmıştır. Veriler Standardize Edilmiş Dünya Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı (Standardized World Income Inequality Database: SWIID) Versiyon 9.6'dan elde edilmiştir. SWIID, 199 ülke için 1960'tan günümüze kadar harcanabilir ve piyasa gelir eşitsizliğine ilişkin karşılaştırılabilir gini endekslerini ve mutlak ve göreceli yeniden dağılıma ilişkin bilgileri de içermektedir (Solt, 2020). Modele kontrol değişkeni olarak dahil edilen ücretli ve maaşlı çalışanlar toplamı verileri ise Dünya Bankası Gelişme Göstergelerinden alınmıştır.

Veriler, 21 üst-orta gelirli ülke³ için 2002-2020 dönemini kapsamaktadır. Değişkenler logaritmik formda analize dahil edilmiş olup, değişkenlerin tanımlayıcı bilgilerine Tablo 1'de yer verilmiştir.

³ Arnavutluk, Arjantin, Ermenistan, Belarus, Brezilya, Bulgaristan, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Gürcistan, Endonezya, Kazakistan, Moldova, Paraguay, Peru, Rusya, Tayland, Türkiye.

⁴ Dünya Bankası'na göre, üst orta gelirli ekonomiler kişi başına düşen GSMH'sı 4.466 ile 13.845 dolar arasında olan ekonomilerdir.

Çizelge 1. Değişkenler, tanımları ve istatistik özeti

Table 1. Variables, definitions and summary of statistics

Değişkenler	Tanımı	Veri Kaynağı	Gözlem Sayısı	Ort.	Standart Sapma	Min.	Max.
<i>gini</i>	Gini katsayısı (gelir eşitsizliği)	Standardize Edilmiş Dünya Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı	399	3,735	0,130	3,218	3,974
<i>psa</i>	Politik istikrar ve terörün yokluğu (yüzdeler sıralama)	Dünya Yönetişim Göstergeleri (Dünya Bankası)	399	3,414	0,627	0,005	4,426
<i>wage</i>	Ücretli ve maaşlı çalışanlar toplamı (toplam istihdamın yüzdesi)	Dünya Gelişim Göstergeleri (Dünya Bankası)	399	4,068	0,271	3,519	4,565

Yöntem

Çalışmada, Dünya Bankası sınıflandırmasına göre üst-orta gelirli⁴ ülkelerde politik istikrarın gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi, Hansen (1999), panel eşik regresyon modeli ile analiz edilmiştir. Bu modelde sahte regresyon sorunu ile karşılaşmamak için öncelikle değişkenlerin durağanlığı kontrol edilmelidir. Bu nedenle ekonometrik analizin ilk aşamasında; Levin, Lin, Chu (LLC) (2002), Im, Pesaran, Shin (IPS) (2003) ve Hadri (2000) panel birim kök testleri ile değişkenlerin durağan olup olmadıkları belirlenmiştir. İkinci aşamada, Pedroni (1999) ve Westerlund (2005) panel eşbütünleşme testleri kullanılarak değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığı tespit edilmiştir. Üçüncü aşamada, model tahmin edilmiş, son aşamada ise Pedroni (2000) ve Kao ve Chiang (2001) panel FMOLS ve DOLS tahmincileri kullanılarak eşik modelden elde edilen sonuçların doğrulanması (robust check) yapılmıştır.

Panel Birim Kök Testleri

Panelde otoregresif parametrenin (φ) tüm i 'ler için aynı olduğunu varsayan LLC (2002) panel birim kök test prosedürü 1 nolu eşitlikte gösterilmektedir (Levin vd., 2002: 4).

$$\Delta y_{it} = \varphi y_{it-1} + \sum_{l=1}^p \theta_{il} \Delta y_{it-l} + \rho_{mi} k_{mt} + \omega_{it} \quad m = 1, 2, 3. \quad (1)$$

1 nolu eşitlikte; Δ , fark operatörünü, k_{mt} , deterministik değişkenler vektörünü, ρ_{mi} , değişkenler vektörünün katsayılarını, L , gecikme uzunluğunu, $i = 1, \dots, N$ yatay kesit birimleri, $t = 1, \dots, T$ ise zamanı temsil etmektedir. Hata terimi ω_{it} ile yatay kesit birimler arasında korelasyon olmadığı varsayılır. $\omega_{it} = \sum_{j=1}^{\infty} \theta_{ij} \omega_{it-j} + \varepsilon_{it}$ şeklinde bir ARMA sürecini takip etmektedir. LLC testinde dummy değişkenler şu şekilde oluşturulur: $d_{1t} = \emptyset$ (boş küme), $d_{2t} = \{1\}$ ve $d_{3t} = \{1, t\}$. LLC testinde sıfır hipotezi $\varphi = 0$, alternatif hipoteze $\varphi \neq 0$ karşı sınanmakta ve sıfır hipotezin reddedilmesi serilerin durağan olduğunu göstermektedir (Bilgili vd., 2016: 841).

IPS (2003) ise (φ)'nin tüm i 'ler boyunca değişmesine izin veren bir panel birim kök testi önermişlerdir. 1 nolu eşitlikten hareketle tüm bireysel ADF test istatistiklerinin ortalamasını alan bu testte tüm birimler için zaman serilerine ayrı ayrı birim kök uygulanmaktadır. Testte birim kökün olduğunu varsayan sıfır hipotez $\varphi_i = 0$ iken alternatif hipotez ise en az bir i için $\varphi_i < 0$ 'dır (Im vd., 2003: 54-55; Baltagi, 2005: 242).

LLC ve IPS testlerinin aksine sıfır hipotezi durağanlık olan Hadri (2000) LM testinin test prosedürü 2 nolu eşitlikte gösterilmektedir.

$$y_{it} = z'_{it} \gamma + r_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

2 nolu eşitlikte z_{it} , deterministik bileşenleri, r_{it} , iid dağılıma sahip tesadüfi yürüyüşü, ε_{it} ise durağanlığı ifade etmektedir (Hadri, 2000: 150; Amara ve Qiao, 2023: 6).

Panel Eşbütünleşme Testleri

Pedroni (1999), panel veri analizinde değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini test etmek için heterojenliğe izin veren ve eşbütünleşmenin olmadığını belirten sıfır hipotezine sahip bir eşbütünleşme testi geliştirmiştir. Pedroni bu testte ilk dördü kesit-içi (within-dimension) havuzlanmış, diğerleri ise kesitler-arası (between-dimension) olmak üzere toplam yedi test istatistiği önermektedir. Kesit-içi göstergeler, paneldeki yatay kesit birimler boyunca otoregresif katsayıların bir havuzda toplanması için hesaplanan artıklar üzerinde durağanlık testlerine izin verir. Ancak kesitler-arası göstergeler için panel eşbütünleşme istatistikleri, her bir yatay kesit biriminin bireysel olarak tahmin edilen otoregresif katsayısının ortalaması alınarak elde edilir (Jahanger vd., 2023: 10).

Pedroni panel eşbütünleşme testinin test denklemi 3 nolu eşitlikte gösterilmektedir.

$$y_{i,t} = \varphi_i + \delta_i t + \beta_{1i} x_{1i,t} + \beta_{2i} x_{2i,t} + \dots + \beta_{Ki} x_{Ki,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

($t = 1, \dots, T; i = 1, \dots, N; k = 1, \dots, K$ için)

Burada; T , gözlem sayısını, N , yatay kesit sayısını, K , değişken sayısını göstermektedir. $\beta_1, \beta_2, \beta_K$ eğim katsayılarını, φ_i bireysel etkileri, δ_i ise trend etkileri temsil etmektedir (Pedroni, 1999:656; Jahanger vd., 2023: 10).

Westerlund (2005) panel eşbütünleşme testinde, iki yeni varyans oranı testi önerilmektedir. Bu testler, tahmin edilen panel regresyondan elde edilen artıkların birim kök içerip içermediğini tahmin ederek eşbütünleşmenin olmadığını varsayan sıfır hipotezini test etmek için geliştirilmiştir. Bu testin en önemli avantajları; uygulanması basittir, kesitsel bağımlılık ve panel heterojenliği açısından sağlamdır. Ayrıca bu test, Pedroni (2004) eşbütünleşme testi ile karşılaştırıldığında elde edilen sonuçlar; testin boyut bozulmalarının daha küçük olduğunu ve yüksek düzeyde otoregresif alternatiflere karşı daha güçlü olduğunu göstermektedir (Westerlund, 2005: 299-300; Baltagi, 2008: 302).

Panel Eşik Değer Modeli ve Tahmin Prosedürü

Eşik regresyon modelleri ekonomi, yönetim ve çeşitli disiplinler arası alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Eşik etki, bazı bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin tamamen doğrusal olmadığını ifade eder. Bu durum, bir değişkenin belli bir değere ulaşması durumunda diğer dışsal faktörlerin etkisiyle bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde doğrusal olmayan bir etki ortaya çıkarabileceği anlamına gelmektedir. İstatistiksel bir örnekte bazı alışılmadık parametrelerin kullanılması genellikle standart olmayan bir dağılıma neden olur. Hansen (1999), bu sorunu ortadan kaldırmak için bireysel etkileri de içeren bir panel eşik model yaklaşımı önermiştir. Bu model, verileri içsel olarak gruplandırıldığı için özneliği ortadan kaldırır, örnek aralığını eşik değişkene böler ve eşik değeri tahmin etmek için eşik değişkenin gözlemlenen değerini kullanır. Bu da eşik değerin etkili bir şekilde belirlenmesini ve tanımlanmasını sağlar (Wang vd., 2023; Zhang, 2023: 7528). Bu çalışmada, Hansen (1999) panel eşik regresyon yöntemi kullanılarak eşik değişkenlerin farklı seviyelerinde politik istikrarın gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Hansen yöntemi bireysel spesifik etki ve gözlemlere sahip dengeli paneller için gerçek eşik değeri tahmin etmek amacıyla bir tahmin stratejisi sunar. Bu tahmin stratejisine göre oluşturulan ve aynı zamanda birden fazla eşik değere sahip modellerin geliştirilmesi için de temel teşkil eden tek eşikli modelin denklemi 4 nolu eşitlikte gösterilmektedir.

$$y_{it} = \eta_i + \vartheta_1' I(\rho_{it} \leq \gamma) x_{it} + \vartheta_2' I(\rho_{it} > \gamma) x_{it} + u_i + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Modelde y_{it} , bağımlı değişkeni; η_i , bireysel etkileri; x_{it} , bağımsız değişkeni; $I(\cdot)$ gösterge fonksiyonu; ρ_{it} , eşik değişkeni; γ eşik değeri; ϑ_1, ϑ_2 eğim parametrelerini; u_i , kontrol değişkenini; ε_{it} , hata terimini; i ve t ise sırasıyla yatay kesit birimleri ve zamanı göstermektedir. Parantez içindeki koşullar sağlandığında $I(\cdot) = 1$, aksi durumda $I(\cdot) = 0$ olur. Gözlemler, eşik değişken ρ_{it} 'nin eşik değeri γ 'den küçük veya büyük olmasına bağlı olarak iki rejime ayrılmıştır. Bu durumda 4 nolu eşitlik, 5 nolu eşitlikte gösterildiği gibi yazılabilir.

$$y_{it} = \begin{cases} \eta_i + \vartheta_1' x_{it} + \varepsilon_{it} & (\rho_{it} \leq \gamma), \\ \eta_i + \vartheta_2' x_{it} + \varepsilon_{it} & (\rho_{it} > \gamma). \end{cases} \quad (5)$$

Ayrıca, 4 nolu eşitlik, 6 nolu eşitlikteki gibi de ifade edilebilir.

$$y_{it} = \vartheta' x_{it}(\gamma) + \eta_i + \varepsilon_{it} \quad (6)$$

6 nolu eşitlikte $\vartheta = (\vartheta_1' \vartheta_2')$, $x_{it}(\gamma) = \begin{pmatrix} x_{it} I(\rho_{it} \leq \gamma) \\ x_{it} I(\rho_{it} > \gamma) \end{pmatrix}$ 'dir (Hansen, 1999:347).

Hansen'e göre modelin tahmin edilebilmesi için öncelikle kişisel tüketim alışkanlıkları, kurumsal kültür, iş yapma tarzı ve ülkenin sosyal sistemi gibi gözlemlenebilmesi ve ölçülmesi zor olan etkenleri temsil eden η_i 'nin yok edilmesi gerekir. Bunun için 6 nolu eşitlikte yatay kesit birimlerin (t) üzerinden ortalaması alınarak 7 nolu eşitlik elde edilir.

$$y_{it}^* = \vartheta' x_{it}^*(\gamma) + \varepsilon_{it}^* \quad (7)$$

Bu eşitlikte; $y_{it}^* = y_{it} - \gamma_i$, $x_{it}^*(\gamma) = x_{it}(\gamma) - \bar{x}_i(\gamma)$ ve $\varepsilon_{it}^* = \varepsilon_{it} - \bar{\varepsilon}_i$ 'dir.

7 nolu eşitlikte yatay kesit birimlerin gözlem değerleri toplanıp zaman periyotları silinerek 8 nolu eşitlik elde edilebilir.

$$y^* = X^*(\gamma)\vartheta + \varepsilon^* \quad (8)$$

Belirli bir (γ) değeri için, sıradan en küçük kareler yöntemi kullanılarak eğim katsayısı ϑ , 9 nolu eşitlikteki gibi tahmin edilebilir.

$$\hat{\vartheta}(\gamma) = \{X^*(\gamma)'X^*(\gamma)\}^{-1}\{X^*(\gamma)'Y^*\} \quad (9)$$

10 nolu eşitlik kalıntı vektörüdür.

$$\varepsilon^*(\gamma) = y^* - X^*(\gamma)\hat{\vartheta}(\gamma) \quad (10)$$

Eğim katsayısı ve kalıntı vektörü hesaplandıktan sonra kalıntı kareler toplamı $S_1(\gamma) = \varepsilon^*(\gamma)'\varepsilon^*(\gamma)$, kalıntı varyansı ise $\hat{\sigma}^2(\hat{\gamma}) = \frac{\varepsilon^*'\varepsilon^*}{N(T-1)} = S_1(\hat{\gamma})/N(T-1)$ 'dir. 10 nolu eşitlikte herhangi bir (γ) değeri için en küçük kalıntı kareler toplamına karşılık gelen eşik değeri, tahmin edilen eşik değeri (Li vd., 2023: 4). 11 nolu eşitlikte γ 'nin tahmini değeri, kalıntı kareler toplamını minimuma indiren değerdır.

$$\hat{\gamma} = \arg \min S_1(\gamma) \quad (11)$$

Modelde eşik etkisinin belirlenmesi için; $H_0: \vartheta_1 = \vartheta_2$ (Politik istikrar ve gelir eşitsizliği arasında doğrusal olmayan bir ilişki yoktur.) şeklinde oluşturulan sıfır hipotezi, alternatif hipoteze $H_a: \vartheta_1 \neq \vartheta_2$ karşı sınanmaktadır. Hansen, sıfır hipotezini test etmek amacıyla 12 nolu eşitlikte gösterilen F istatistiğini geliştirmiştir (Wang, 2015: 122-123; Li vd., 2022: 5).

$$F_1 = \frac{S_0 - S_1(\hat{\gamma})}{\hat{\sigma}^2} \quad (12)$$

Bu eşitlikte S_0 ve S_1 , sıfır ve alternatif hipotez altında kalıntı kareler toplamıdır. Bootstrap yöntemini kullanarak, sıfır hipotez altında F_1 istatistiğinin olasılık değerini hesaplayabiliriz. Olasılık değerinin 0,05'den küçük olması, sıfır hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini ve modelde eşik etkisinin varlığını göstermektedir.

$$LR(\gamma) = \frac{S_1(\gamma) - S_1(\hat{\gamma})}{\hat{\sigma}^2} \quad (13)$$

Bu eşitlikte S_1 , kalıntı kareler toplamıdır. $LR(\gamma) > C(\alpha)$ ise modelde sıfır hipotez reddedilir ve α anlamlılık düzeyi olmak üzere $[C(\alpha) = -2\ln(1 - \sqrt{1 - \alpha})]$, eşik değerin gerçek değerine eşit olmadığı kabul edilmektedir. Eğer, $LR(\gamma) < C(\alpha)$ ise sıfır hipotez kabul edilir. Bu durum eşik değeri tahmininin anlamlı olduğunu gösterir. Aynı zamanda eşik değeri güven aralığını ve ret bölgesini daha görsel olarak gözlemlemek için LR test grafiği çizilebilir. Modelde birden fazla eşik olup olmadığının tespit edilebilmesi için tek eşikli model ışığında bir sonraki eşik anlamlılık ve güven aralığının incelenmesi gerekmektedir.

Bazı uygulamalarda birden fazla eşik olabilir. 14 nolu eşitlik, iki eşik değerli modeli gösterir.

$$y_{it} = \mu_i + \varphi_1' x_{it} I(\theta_{it} \leq \gamma_1) + \varphi_2' x_{it} I(\gamma_1 < \theta_{it} \leq \gamma_2) + \varphi_3' x_{it} I(\gamma_2 < \theta_{it}) + \varepsilon_{it}. \quad (14)$$

Bu modelde eşik değerler; $\gamma_1 < \gamma_2$ olmalıdır. γ_1 ve γ_2 eşikleri formülü üçe ayırır ve formülün her parçasına ait katsayılar sırasıyla φ_1 , φ_2 ve φ_3 'tür. Tek eşikli modelde $S_1(\gamma)$ hata kareler toplamıdır ve $S_1(\gamma)$ 'i minimize eden eşik değer tahmini ($\hat{\gamma}_1$), ikinci eşik tahmin edilmesi için bir dayanak oluşturur (Hansen, 1999: 353). ($\hat{\gamma}_1$) tahmin edildikten sonra 15 nolu eşitlikte ikinci eşik değer, 16 nolu eşitlikte ise güven aralıkları belirlenir.

$$\hat{\gamma}_2^Y = \arg \min \{S_2^Y(\gamma_2)\} \quad (15)$$

$$S_2^Y = S\{\min(\hat{\gamma}_1, \gamma_2) \max(\hat{\gamma}_1, \gamma_2)\}$$

$$LR_2^Y(\gamma_2) = \frac{\{S_2^Y(\gamma_2) - S_2^Y(\hat{\gamma}_1)\}}{\hat{\sigma}_{22}^2} \quad (16)$$

$\hat{\gamma}_2^Y$, asimptotik olarak etkin iken γ_1 değildir. Bu nedenle ilk eşik değer 17 nolu eşitlikte yeniden tahmin edilmiştir.

$$\hat{\gamma}_1^Y = \arg \min \{S_1^Y(\gamma_1)\} \quad (17)$$

$$S_1^Y = S\{\min(\gamma_1, \hat{\gamma}_2) \max(\gamma_1, \hat{\gamma}_2)\}$$

$$LR_1^Y(\gamma_1) = \frac{\{S_1^Y(\gamma_1) - S_1^Y(\hat{\gamma}_2)\}}{\hat{\sigma}_{21}^2} \quad (18)$$

İki eşikli modelde LR testi 19 nolu eşitlikteki F_2 testine dayandırılabilir (Wang vd., 2023: 8).

$$F_2 = \frac{\{S_1(\hat{\gamma}_1) - S_2^Y(\hat{\gamma}_2^Y)\}}{\hat{\sigma}_{22}^2} \quad (19)$$

Panel FMOLS-DOLS Tahmincileri

Eşbütünleşme analizinden sonraki adım, sırasıyla Pedroni (2000) ve Kao ve Chiang (2001) tarafından geliştirilen panel FMOLS ve DOLS tahmincilerini kullanarak bağımsız değişkenlerin uzun dönem katsayılarını tahmin etmektir. FMOLS tahmincisi, regresörlerin olası endojenitesi ve seri korelasyon için küçük örneklerdeki parametrelerin tutarlı tahminlerini üretir (Bilgili vd., 2016: 841). 20 nolu eşitlikte gösterilen panel FMOLS tahmincisi Pedroni (2001)'deki gibi oluşturulabilir:

$$\hat{\beta}_{GFM}^* = N^{-1} \sum_{i=1}^N \hat{\beta}_{FM,i}^* \quad (20)$$

Yukarıdaki eşitlikte $\hat{\beta}_{FM,i}^*$, panelin i . üyesi için uygulanan geleneksel FMOLS tahmincisidir. FMOLS tahmincisi için t istatistiği de benzer şekilde 21 nolu eşitlikte verilmiştir (Pedroni, 2001: 729):

$$t\hat{\beta}_{GFM}^* = N^{-1/2} \sum_{i=1}^N t\hat{\beta}_{FM,i}^* \quad (21)$$

Kesitler-arası grup ortalamalı bir panel DOLS tahmincisi oluşturulurken öncelikle endojen geri besleme etkisini kontrol etmek için regresörün öncü ve gecikmeli farkları ile eşbütünleşme regresyonu artırılarak başlanır. Bu durum, FMOLS prosedüründe Δp_{it} açısından s_{it}^* için parametrik olmayan düzeltme terimine benzer bir rol oynar ve DOLS regresyonu 22 nolu eşitlikte gösterildiği gibi oluşturulur:

$$s_{it} = \alpha_i + \beta_i p_{it} + \sum_{k=-K_i}^{K_i} \gamma_{ik} \Delta p_{it-k} + \mu_{it}^* \quad (22)$$

Yukarıdaki eşitlikte; $-K_i$ öncü, K_i ise gecikmeyi temsil etmektedir. Panel DOLS tahmincisi ise 23 nolu eşitlikteki gibi oluşturulabilir:

$$\hat{\beta}_{GD}^* = N^{-1} \sum_{i=1}^N \hat{\beta}_{D,i}^* \quad (23)$$

Yukarıdaki eşitlikte $\hat{\beta}_{D,i}^*$, panelin i . üyesi için uygulanan geleneksel DOLS tahmincisidir. 24 nolu eşitlik ise DOLS tahmincisi için ilgili t istatistiğini göstermektedir (Pedroni, 2001: 729; Kao ve Chiang, 2001: 188):

$$t\hat{\beta}_{GD}^* = N^{-1/2} \sum_{i=1}^N t\hat{\beta}_{D,i}^* \quad (24)$$

Bulgular

Panel Birim Kök Test Sonuçları

Hadri (2000), LLC (2002) ve IPS (2003) test sonuçları tablo 2'de gösterilmektedir. Hadri testinde tüm değişkenler için sabitli ve sabitli-trendli olmak üzere her iki modelde serilerin durağan olmadığı görülmektedir. Serilerin birinci farkları alındığında ise trendli modelde *wage* değişkeni dışındaki diğer değişkenlerin durağan olduğu anlaşılmaktadır. LLC testinde sabitli ve sabitli-trendli modellerin her ikisinde de tüm değişkenlerin birim kök taşımadığına dolayısıyla tüm serilerin durağan olduğuna karar verilmektedir. IPS testinde ise yine her iki modelde *psa* değişkeninin durağan, *gini* ve *wage* değişkenlerinin ise durağan olmadığı, ancak serilerin birinci farkları alındığında ise bu değişkenlerinde durağanlaştığı görülmektedir.

Politik İstikrar ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi Eşik Değer Modelleri ve Tahmin Sonuçları

Çalışmada, üst-orta gelirli ülkelerde politik istikrar ve gelir eşitsizliği arasındaki eşik etki, 4 no'lu eşitlik esas alınarak oluşturulan model 1'e göre analiz edilmiştir.

$$gini_{it} = \tau_i + \beta_1 psa_{it} I(psa \leq \alpha) + \beta_2 psa_{it} I(psa > \alpha) + \theta_1 wage_{it} + \varepsilon_{it} \quad (\text{model 1})$$

Model 1'de $I(psa \leq \gamma)$ ve $I(psa > \gamma)$ gösterge fonksiyonu, β_1 ve β_2 ise eğim parametreleridir. Eğim parametreleri, politik istikrarın eşik değerden küçük yada büyük olması durumuna göre gelir eşitsizliği üzerindeki marjinal etkilerini göstermektedir. Modelin tahmin sonuçları tablo 3'te raporlanmıştır. Bu sonuçlara göre, (α_1) eşik değer parametresinin olasılık değeri 0.003'tür. Aynı zamanda F istatistiğinin de kritik değerlerden büyük olması, H_0 hipotezinin %1'de reddedilerek alternatif hipotezin kabul edildiğini ve eşik etkisinin varlığını dolayısıyla teorik olarak politik istikrar ile gelir eşitsizliği arasında doğrusal bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Bu bulgu, kurumlar ile gelir eşitsizliği arasındaki genişletilmiş Kuznets ters U eğrisine ilişkin son argümanları (Acemoglu ve Robinson, 2006) desteklemektedir. İkinci ve üçüncü eşik değerlerin olasılık değerlerinin 0.05'ten büyük ve F istatistiklerinin kritik değerlerden küçük olması, (α_2) ve (α_3) eşik değer parametrelerinin anlamlı olmadığını dolayısıyla modelde tek eşik değer etkisinin varlığını kanıtlamaktadır. Buna göre modelin tahmin sonuçları, politik istikrarın eşik düzeyi aştıktan sonra gelir eşitsizliği üzerinde bir rejim değişikliğine neden olabileceğini ifade etmektedir.

Çizelge 2. Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Table 2. Panel unit roots test results

Değişkenler	Hadri (2000) (H ₀ : Durağanlık)		Değişkenler	Hadri (2000) (H ₀ : Durağanlık)	
<i>gini</i>	Sabitli 19,946*** (0,000)	Sabitli-Trendli 1,812** (0,035)	Δ <i>gini</i>	Sabitli -4,167 (1,000)	Sabitli-Trendli -4,739 (1,000)
<i>psa</i>	31,602*** (0,000)	14,394*** (0,000)	Δ <i>psa</i>	-0,863 (0,806)	-0,719 (0,764)
<i>wage</i>	2,263*** (0,000)	16,200*** (0,000)	Δ <i>wage</i>	0,239 (0,405)	1,617** (0,052)
Değişkenler	LLC (2002) (H ₀ : Birim Kök)		Değişkenler	LLC (2002) (H ₀ : Birim Kök)	
<i>gini</i>	Sabitli -4,195*** (0,000)	Sabitli-Trendli -1,501* (0,066)	Δ <i>gini</i>	Sabitli -0,823 (0,205)	Sabitli-Trendli -1,753** (0,039)
<i>psa</i>	-6,340*** (0,000)	-3,657*** (0,000)	Δ <i>psa</i>	-7,278*** (0,000)	- 5,594*** (0,000)
<i>wage</i>	-3,945*** (0,000)	-1,440* (0,074)	Δ <i>wage</i>	-5,465*** (0,000)	- 6,883*** (0,000)
Değişkenler	IPS (2003) (H ₀ : Birim Kök)		Değişkenler	IPS (2003) (H ₀ : Birim Kök)	
<i>gini</i>	Sabitli 2,222 (0,986)	Sabitli-Trendli 2,203 (0,986)	Δ <i>gini</i>	Sabitli -2,832*** (0,002)	Sabitli-Trendli - 4,379*** (0,000)
<i>psa</i>	-2,470*** (0,006)	-5,504*** (0,000)	Δ <i>psa</i>	-9,853*** (0,000)	- 9,730*** (0,000)
<i>wage</i>	0,281 (0,610)	-0,388 (0,348)	Δ <i>wage</i>	-7,591*** (0,000)	- 8,620*** (0,000)

Not: Tabloda Δ ; birinci fark operatörünü, parantez içindeki değerler olasılık değerlerini; ***, **, * ise sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Çizelge 3. Eşik değer tahmin sonuçları

Table 3. Threshold value estimation results

Eşik Değerler	F İstatistiği	(H ₀ : $\beta_1 = \beta_2$)			
		Olasılık Değeri	%10	Kritik Değerler	%1
(α_1) 4,136*** [4,133, 4,143]	38,27	0,003	17,733	22,370	27,262
(α_2) 3,954 [3,947, 3,958]	12,65	0,193	16,898	19,388	30,617
(α_3) 4,051 [3,811, 4,052]	8,68	0,273	13,891	17,485	36,778

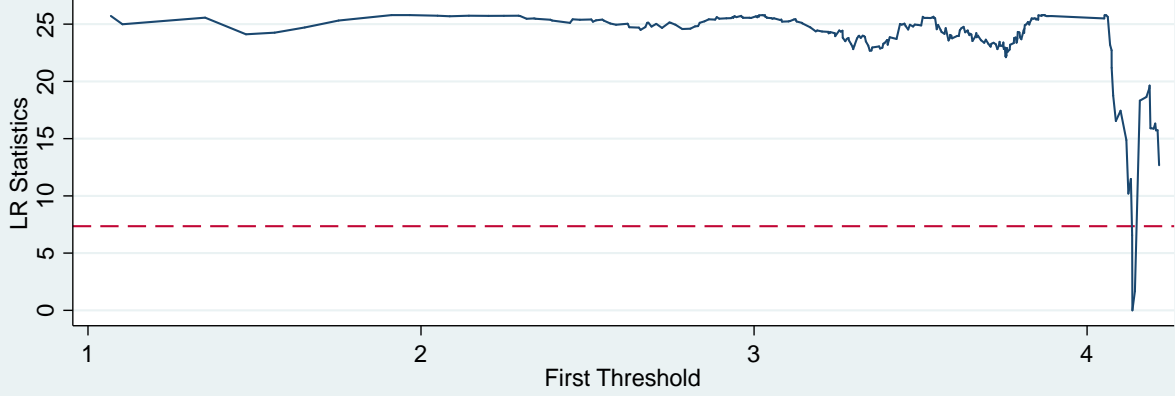
Not: Tabloda köşeli parantezdeki değerler güven aralıklarını; *** ise %1 anlamlılık düzeyini gösterir. Modelde 300 bootstrap replikasyon kullanılmıştır.

Politik istikrar eşik değerinin bir fonksiyonu olan LR istatistiği, eşik değer tahmininde güven aralıklarını saptamak için kullanılır. Resim 1'de kesikli yatay çizgi, %95 güven düzeyindeki kritik değeri (7.35) gösterir. Modelde %95 güven aralığı değerleri [4.133, 4.143]'dir. LR(γ) fonksiyonunun minimum eşik değer tahmini, $\alpha = 4.136$ 'dır. Bu katsayı, modelde tek eşik değer için aynı zamanda iki rejimin varlığına işaret etmektedir (Hansen, 2000). Dolayısıyla resim 1, politik istikrar ile gelir eşitsizliği arasında tek eşiği destekleyen önemli bir kanıt sunmaktadır.

Politik istikrar ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiye ait panel eşik regresyon tahminleri tablo 4'te gösterilmektedir. Tablo 4'te tek eşik değere bağlı olarak politik istikrarın gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri yer almaktadır. Rejim katsayılarına ait istatistikler, politik istikrar ve gelir eşitsizliği arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. β_1 katsayısı negatif ve istatistiksel olarak %5'te anlamlı, β_2 ise negatif ve istatistiksel olarak %1'de anlamlıdır. Bu bulgulara göre üst-orta gelirli ülkelerde eşik

değerin altında politik istikrar artışı ($psa \leq 4.136$) gelir eşitsizliğini azaltmaktadır (-0.019). Eşik değer üstünde politik istikrar artışı ise ($psa > 4.136$) gelir eşitsizliğini daha fazla azaltmaktadır (-0.049). Bu sonuçlar, çalışmanın hipotezini doğrulamakta ve literatürde Chong ve Gradstein (2007), Meniago ve Asongu (2018), Shehzadi vd. (2019), Ahmed vd. (2021), Zehra vd. (2021), Mun vd. (2022) ve Vu (2022) gibi çalışmalardan elde edilen sonuçlar ile benzerlik göstermektedir.

Son dönemlerde ücretler ve ücretli istihdamındaki değişiklikler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliğinin açıklanmasına ışık tutmaktadır. Bunun nedeni, ücretlerin hane halkı gelirinin önemli bir kısmını oluşturmasıdır. Modelde rejimden bağımsız ücretli ve maaşlı çalışanlar toplamı değişkeninin gelir eşitsizliğini azaltıcı yönde bir etki ortaya çıkarmış olması, son yirmi otuz yıldır birçok ülkede işgücü piyasalarında yapılan düzenlemeler ve istihdam artışına yönelik uygulanan politiklardan kaynaklanmış olabileceğini göstermektedir.

Resim 1. Politik istikrar eşik tahmini için güven aralıkları ve LR grafiği
Figure1. Confidence intervals and LR plot for political stability threshold estimation

Çizelge 4. Politik istikrar ve gelir eşitsizliği ilişkisi: eşik model tahmin sonuçları

Table 4. Relationship between political stability and income inequality: threshold model estimation results

Politik İstikrar (Rejime Bağılı) Eğim Katsayıları		Rejimden Bağımsız Değişken
β_1	β_2	wage
-0,019*(0,056)	-	-0,098**(0,048)
	0,049*** (0,000)	
Regresyon Modeli		
$gini_{it} = 3,029^{\tau} + 0,315y_{i,t-1}^{\rho} - 0,019psa_{it}I(psa_{it} \leq 4,136) - 0,049psa_{it}I(psa_{it} > 4,136) - 0,098wage_{it}$		

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Ayrıca, μ : Sabiti, α : Gini katsayısının başlangıç değerini gösterir.

Çizelge 5. Panel eşbütünleşme test sonuçları

Table 5. Panel cointegration test results

Testler	Pedroni (1999) (H ₀ :Eşbütünleşme yoktur)		Westerlund (2005) (H ₀ :Eşbütünleşme yoktur)		
	Sabit	Trend	Testler	Sabit	Trend
Panel v-statistic	-4,822*** (0,000)	-3,202*** (0,000)	Variance ratio	-2,098*** (0,018)	-3,447*** (0,000)
Panel rho-statistic	1,503* (0,066)	1,637** (0,050)			
Panel PP-statistic	-0,033 (0,486)	-2,413*** (0,007)			
Panel ADF-statistic	-1,985** (0,023)	-2,406*** (0,008)			
Grup rho-statistic	1,590*** (0,055)	3,480*** (0,000)			
Grup PP-statistic	-1,488* (0,068)	-1,252 (0,105)			
Grup ADF-statistic	-0,622 (0,266)	0,624 (0,266)			

Not: Tabloda, parantezdeki değerler olasılık değerini ifade etmektedir. ***, ** ve * ise sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. ADF: Augmented Dickey-Fuller

Panel Eşbütünleşme Test Sonuçları

Panel eşbütünleşme test sonuçları tablo 5'te verilmektedir. Tablo 5'te, Pedroni test sonuçları incelendiğinde, sabitli modelde Panel v, Panel rho, Panel ADF, Grup rho ve Grup PP testleri ile trendli modelde Panel v, Panel rho, Panel PP, Panel ADF ve Grup rho test istatistiklerinden elde edilen sonuçlar, modelde H_0 hipotezinin reddedilerek değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu varsayan alternatif hipotezin kabul edildiğini göstermektedir. Westerlund testinde, sabitli ve trendli modellerin her ikisinde de Pedroni testinde olduğu gibi değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı kabul edilmektedir.

Panel FMOLS-DOLS Tahmin Sonuçları

Panel FMOLS ve DOLS tahmincilerinden elde edilen sonuçlar tablo 6'da gösterilmektedir. Tabloda raporlanan sonuçlara göre, panel FMOLS ve DOLS tahmincilerinin sabitli ve trendli modellerin her ikisinde de *psa* ve *wage* değişkenlerine ait katsayıların istatistiki olarak anlamlı ve

negatif olduğu görülmektedir. Dolayısıyla üst-orta gelirli ülkelerde politik istikrar gelir eşitsizliğini azaltmaktadır. Politik istikrar esneklik katsayıları, bu değişimdeki %1'lik bir artışın FMOLS tahmincisinin sabitli ve trendli modellerinde gelir eşitsizliğini sırasıyla %0.03 ve %0.27, DOLS tahmincisinde ise her iki modelde gelir eşitsizliğini sırasıyla %0.02 ve %0.3 azalttığını göstermektedir. Yine modele dâhil edilen ücretli ve maaşlı çalışanlar değişkeninin de gelir eşitsizliğini azalttığı görülmektedir. Panel FMOLS ve DOLS tahmincilerinden elde edilen bu sonuçların panel eşik regresyon tahminlerinden elde edilen sonuçları literatüre uygun bir şekilde destekler nitelikte olduğunu göstermektedir.

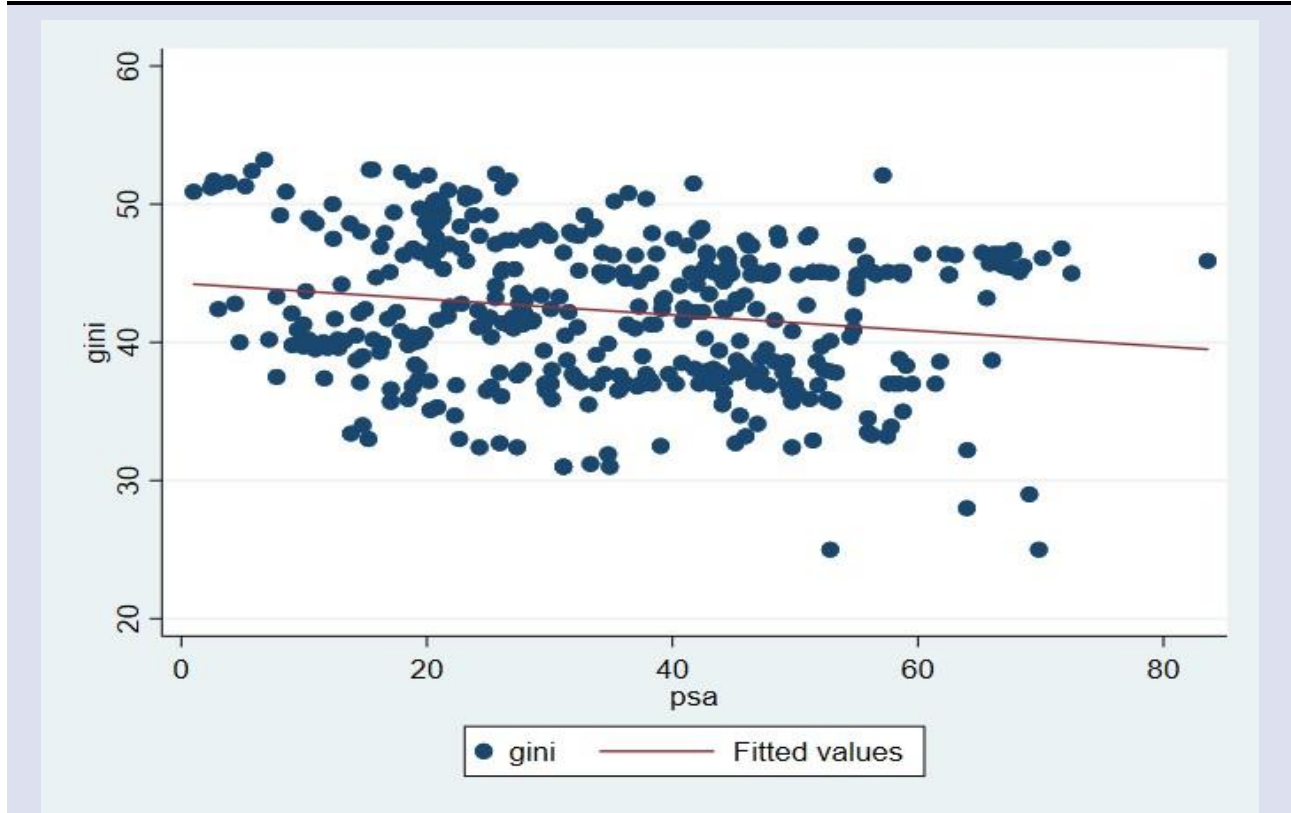
Ayrıca şekil 2'de sunulan grafik, gerek panel eşik regresyon tahminlerinden elde edilen sonuçları gerekse panel FMOLS ve DOLS tahmincilerinden elde edilen sonuçları doğrulamakta ve incelenen ülke grubu için politik istikrar ve gelir eşitsizliği arasında ters yönlü bir ilişki olduğu yönünde önemli bir kanıt sağlamaktadır.

Çizelge 6. Panel FMOLS ve DOLS test sonuçları (*gini* dependent variable)

Table 6. Panel FMOLS and DOLS test results

Değişkenler	Panel FMOLS		Panel DOLS	
	Sabitli	Sabitli Trendli	Sabitli	Sabitli Trendli
<i>psa</i>	-0,033 (0,012)***	-0,270 (0,000)***	-0,029 (0,021)**	-0,039 (0,000)***
<i>wage</i>	-0,119 (0,071)*	-0,151 (0,075)*	-0,128 (0,041)**	-0,579 (0,000)***
R^2	0,714	0,590	0,715	0,899

Not: Parantezdeki değerler olasılık değerleridir. ***,** ve *, sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Resim 2. Üst-Orta gelirli ülkelerde politik istikrar ve gelir eşitsizliği ilişkisi

Figure 2. The relationship between political stability and income inequality in upper middle income countries

Sonuç

Günümüzde gelir eşitsizliğini azaltmak ve yoksulluğu ortadan kaldırmak uluslararası kuruluşlar ve yerel politika yapımcılar için önemli bir gündem olmaya devam etmektedir. Gelir eşitsizliğinin azaltılmasının daha çok onu belirleyen faktörlerin tespit edilmesi ve buna uygun politikaların geliştirilmesi ile mümkün olacağı bilinmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalarda; küreselleşme, teknoloji, nüfus, kamu harcama politikaları, vergi yapısı, turizm, kurumsal kalite gibi birçok ekonomik ve ekonomi dışı değişkenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi incelenmiştir. Literatürde Kunawotor vd., 2020; Asamoah, 2021; Bahamonde ve Trasberg, 2021 gibi çok sayıda çalışmada gelir eşitsizliğinin kurumsal kalite artışı ile azaltılabileceği görüşü ön plana çıkmıştır. Bu çalışmada ise biraz daha spesifik olarak kurumsal faktörlerden politik istikrarın gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada, dört aşamalı bir ekonometrik yöntem izlenmiştir: Birinci aşamada değişkenlerin durağan olup olmadığı belirlenmiş, ikinci aşamada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki tespit edilmiş, üçüncü aşamada panel eşik değer modeli tahmin edilmiş, son aşamada ise eşik modelden elde edilen sonuçların doğrulanması yapılmıştır.

Hansen (1999) panel eşik regresyon sonuçları, üst-orta gelirli ülkelerde politik istikrar ile gelir eşitsizliği arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Analiz bulguları ayrıca, politik istikrar değişkeni için bir eşik değer bulunduğuna dair de sağlam kanıtlar sunmaktadır. Modelde gelir eşitsizliği açısından tahmin edilen politik istikrar katsayısı 4.136 olarak tahmin edilmiştir. Bu eşik değer tahmini, politik istikrarın bu seviyeyi aştıktan sonra bir rejim değişikliği gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bu sonuçlara göre, üst-orta gelirli ülkelerde eşik değer altında ve üstündeki bir durumda politik istikrar artışının gelir eşitsizliğini azaltıcı (negatif) bir etki ortaya çıkardığı görülmektedir. Ancak eşik değer altında bir politik istikrar artışı gelir eşitsizliğini daha az azaltırken, eşik değer üstünde bir politik istikrar artışı gelir eşitsizliğini daha fazla azaltmaktadır. Politik istikrar ve gelir eşitsizliği arasındaki bu negatif ilişki FMOLS-DOLS tahmincilerinden elde edilen sonuçlar ile de doğrulanmıştır.

Her ne kadar panel eşik değer sonuçları mantığa aykırı gibi görünse de politik istikrar ve gelir eşitsizliği ilişkisinde eşik üzerinde bir politik istikrar düzeyinin gelir eşitsizliğiyle daha fazla ilişkili olması giderek daha güçlü resmi kurumların inşa edilmesinin gelir eşitsizliğini azalttığı anlamına gelmektedir. Küreselleşmenin de etkisiyle özellikle 1990'lı yılların sonlarından itibaren gelişmekte olan ülkelerdeki kurumsal reformların politik istikrarsızlığı azaltarak eşitsizliği azaltıcı bir etkiyi tetiklemiş olabileceğini söyleyebiliriz. Bu nedenle politik istikrar ve şiddetin olmadığı elverişli siyasi ortam, yatırım, istihdam, yukarı yönlü sosyal hareketlilik, güvenli gelir ağları için elverişli koşullar oluşturacağı için bu durum gelir eşitsizliğinin azalmasına katkıda bulunmaktadır.

Elde edilen bulgular, literatürün politik istikrarın gelir eşitsizliğini azalttığı yönünde sonuçlara ulaşan çalışmalarıyla (Chong ve Gradstein (2007), Meniago ve Asongu (2018), Shehzadi vd. (2019), Ahmed vd. (2021), Zehra vd. (2021), Mun vd. (2022) ve Vu (2022)) benzerdir. Çalışmanın bulguları literatürün sonuçlarına benzemekle birlikte, çalışmada kullanılan ekonometrik tahminci açısından literatürden farklılaşmaktadır. Diğer çalışmalarda genellikle nedensellik analizi, sistem GMM ve en küçük kareler tahmincisi gibi teknikler kullanılmış olmasına rağmen, burada panel eşik değer regresyon analizi kullanılmıştır.

Bu analiz neticesinde daha spesifik sonuçlar elde edildiğini söyleyebiliriz. Şöyle ki politik istikrar ve gelir eşitsizliği için bir eşik değer bulunmuş ve eşik değer altında ve üstünde bu ilişkinin durumu da belirlenmiştir.

Politik istikrarın gelir eşitsizliğini azalttığı şeklindeki sonuç, diğer ampirik çalışmalarla uyumlu olmasının yanında iyi kurumların refah artışına ve gelir eşitsizliğinin azaltılmasına katkı sağladığını belirten yeni kurumsal ekonomistlerin (North, 1990; Acemoglu ve Johnson, 2005; Acemoglu ve Robinson, 2006; 2010; 2012) teorik argümanlarını da desteklemektedir. Bu çalışmanın bulgularından hareketle politik istikrar gibi daha iyi kurumsal kalitenin uzun vadeli ekonomik büyümenin ülkenin tüm vatandaşlarına damlamasını sağlamada etkili olduğu durumlarda önemlidir.

Bu çalışmada, kurumsal kalitenin bir göstergesi olarak politik istikrar dikkate alınmış ve gelir eşitsizliği ile ilişkisi incelenmiştir. Sonraki çalışmalarda politik istikrarın dışında farklı kurumsal kalite göstergelerinin (hukukun üstünlüğü, hükümet etkinliği, yolsuzluğun kontrolü, hesap verilebilirlik, ifade özgürlüğü ve düzenleme kalitesi) gelir eşitsizliği ile ilişkisi araştırılabilir. Kurumsal kalite göstergeleri olarak burada bahsedilen Dünya Yönetişim Gösterleri kullanılabileceği gibi onun dışındaki örneğin The PRS Group tarafından hazırlanan Uluslararası Ülke Risk Rehberi verileri kullanılabilir. Analizde politik istikrarın gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi araştırılırken sadece üst ve orta gelirli ülkeler analize dâhil edilmiş, düşük gelirli ülkeler ise kapsam dışında bırakılmıştır. Diğer taraftan, araştırmanın kapsamı gereği politik istikrar ve gelir eşitsizliğini etkileyen aracı değişkenlerin etkileri göz ardı edilmiştir. Söz konusu etkilerin dikkate alınması araştırmacılar için potansiyel araştırma alanı olabilecektir. Ayrıca bu çalışmada ele alınan hipotezin aksine gelir eşitsizliğinin de politik istikrar üzerindeki etkisi incelenmeye muhtaç durumdadır. Zira bu konudaki çalışma sayısı literatür kısmında da bahsedildiği üzere yok denecek kadar azdır.

Extended Abstract

Income inequality is a deep-rooted and multifaceted problem in both moral and economic aspects. Therefore, the issue constantly sparks a national and global debate. High and permanent income inequality may have an impact on various economic variables such as economic growth, and cause social unrest in society. Despite considering the consequences of different factors affecting income inequality and implementing policies in this regard, the problem persists.

Income inequality between the rich and the poor has increased more rapidly than in the past, both within a nation and between nations. Reducing income inequality is imperative, as increasing income inequalities indicate persistent disadvantages for a group of people in a society. Reducing income inequality requires knowing the factors that predict it and developing and implementing policies accordingly. In this regard, the effects of many economic and non-economic variables on income inequality are being investigated. Although new causes of income inequality include globalization, skill-based technological change, migration, and tax structure have been accepted. The view that increasing income inequality can be controlled by improving institutions stands out in the literature. While theoretical research agrees that institutions can play a role in reducing income inequality. Although, empirical evidence on the relationship between institutions and income inequality remains unclear.

This study focuses on the impact of political stability which is one of the institutional factors, on income inequality. Failure to ensure political stability that is political instability is an undesirable situation for economies. It is widely accepted that political instability or uncertainty is an obstacle to promoting economic growth worldwide. More specifically, stable political systems play a key role in maintaining social order and implementing sound economic policies, thus encouraging investments and long-term economic growth. Political stability is expected to reduce income inequality on average. Namely, political stability and a favorable political environment free of violence create favorable conditions for investment, employment, upward social mobility, and secure income networks that benefit the poor, thereby contributing to reducing income inequality. However, there are also studies showing that political stability increases income inequality and that there is no relationship between these two variables (political stability and income inequality). The fact that there are few studies in literature and different results were obtained in those studies emphasizes that the subject is worth examining.

Moreover, considering one level of political stability, this study examines the impact of political stability on income inequality in 21 upper-middle-income countries for the period 2002-2020. One reason why the group of upper-middle-income countries was chosen is that the level of income inequality in these countries is high. In addition, there is a consensus in the literature that corruption, political clientelism, loose legal regimes, or political interventions are higher in these countries than in the developed countries. In the analysis, income inequality (*gini*), political stability (*psa*), and total wage-salaried employees (*wage*) data of the specified country group were used. *Gini* coefficient was used to represent income inequality, which is the dependent variable of the model. *Psa* was used to represent political stability, and *wage* was used to represent total wage-salaried employees, these are the independent variables of the model.

In the study, the impact of political stability on income inequality in upper-middle-income countries was examined using the panel threshold regression model developed by Hansen (1999). In the study, the impact of political stability on income inequality in upper-middle-income countries was examined using the panel threshold regression model developed by Hansen (1999). Since the panel threshold regression model is an extension of the traditional least squares estimation method, it is important that the variables included in the model are stationary to avoid spurious regression. Therefore, in the first stage of the econometric analysis, the degree of integration of the variables was determined using panel unit root tests developed by Levin, Lin, Chu (LLC) (2002), Im, Pesaran, Shin (IPS) (2003) and Hadri (2000) respectively. In the Hadri test, it showed that the series are not stationary in both models (constant and constant-trend) for all variables, that is the series contain unit roots. When the first differences of the series are taken, in the trend model, all variables except the *wage* variable is stationary. In the LLC test, it is decided that all variables are stationary in both constant and constant-trend models. In the IPS test, it is seen that the *psa* variable is stationary in both models, and *gini* and *wage* variables

contain unit roots, but when the first differences of the series are taken, *gini* and *wage* variables are also stationary.

In the second stage, the panel threshold regression model was estimated. According to the threshold model estimation results, the statistics of the regime coefficients show that, contrary to expectations there is a linear relationship between political stability and income inequality despite the threshold value-induced regime change. According to the findings, increasing political stability below the threshold in upper-middle-income countries reduces income inequality. On the other hand, increased political stability above the threshold value further reduces income inequality. The relationship between political stability and income inequality shows that higher political stability above the threshold is associated with lower income inequality means that building stronger formal institutions reduces income inequality. Moreover, in other words since the late 1990s, the influence of globalization, and institutional reforms in developing countries may have triggered an inequality-reducing effect by reducing political instability. Additionally, in countries with low per capita income, poor people are more likely to participate in riots, rebellions, and political violence. However, as the income level increases, the probability of conflicts and political unrest will decrease. Recently, changes in wages and wage employment have shed light on the explanation of income inequality, especially in developing countries. In the analyzed model, the fact that the regime-independent *wage* variable has a reducing effect on income inequality. It shows that it may be due to the regulations made in the labor markets and the policies implemented to increase employment in many countries over the last two or three decades.

In the last stage, the existence of a long-term relationship between the variables was determined using Pedroni (1999) and Westerlund (2005) panel cointegration tests. In the last stage, the results obtained from the threshold model were validated (robust check) using Pedroni (2000, 2001) panel FMOLS and DOLS estimators. In both panel FMOLS and DOLS estimators, the coefficients of the *psa* and *wage* variables are statistically significant and negative. Therefore, political stability in upper-middle-income countries reduces income inequality. In addition it is seen that *wage* variable included in the model also reduces income inequality. These results obtained from panel FMOLS and DOLS estimators support the panel threshold regression estimation results in accordance with the literature.

In conclusion, the analysis focused exclusively on upper-middle-income countries to investigate the effect of political stability on income inequality, while low-income countries were excluded from the study. In order to conclude, while investigating the effect of political stability on income inequality, only upper-middle-income countries were included in the analysis, and low-income countries were excluded. On the other hand, due to the scope of this research, the effects of mediating variables affecting political stability and income inequality were ignored. Taking these effects into consideration may be a potential research area for researchers in the future. In addition, contrary to the hypothesis discussed in this study, the impact of income inequality on political stability needs to be examined in more detail. Because, as mentioned in the literature, the number of studies on this subject is almost non-existent.

Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması / Contribution Rates and Conflicts of Interest

Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: SB(%60), ÖK(%40) Veri Toplanması: SB(%40), ÖK(60) Veri Analizi: SB(%40), ÖK(60) Makalenin Yazımı: SB(%60), ÖK(40) Makale Gönderimi ve Revizyonu: SB(%60), ÖK(40)	Author Contributions	Research Design: SB(%60), ÖK(%40) Data Collection: SB(%40), ÖK(60) Data Analysis: SB(%40), ÖK(60) Writing the Article: B(%60), ÖK(40) Article Submission and Revision: SB(%60), ÖK(40)
Etik Bildirim	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr	Complaints	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.	Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding insupport of this research.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.	Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Kaynaklar

- Acemoglu, D., & Johnson, S. (2005). Unbundling institutions. *Journal of Political Economy* 113(5), 949–995.
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2006). De factopolitical power and institutional persistence. *American Economic Review*, 96(2), 325–330.
- Acemoglu, D., & Robinson, J. (2010). The role of institutions in growth and development. *Review of Economics and Institutions*, 1(2), 1–13.
- Adeleye, B. N. (2024). Income Inequality, Human Capital and Institutional Quality in Sub-Saharan Africa. *Social Indicators Research*, 171(1), 133–157.
- Ahmed, U. A., Hakim, R. B. A., & Razak, N. A. A. (2021). The influence of institutional quality on income inequality in sub-Saharan Africa. *European Academic Research*, IX, 7.
- Aisen, A., & Veiga, F. (2011) How Does Political Instability Affect Economic Growth?. IMF Working Paper, WP/11/12. Washington DC: International Monetary Fund. Available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp1112.pdf> (Erişim Tarihi: 04.03.2022).
- Aizenman, J., & Jinjarak, Y. (2008). The collection efficiency of the Value Added Tax: Theory and international evidence. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 17(3), 391–410.
- Alesina, A., & Perotti, R. (1996). Income distribution, political instability, and investment. *European Economic Review*, 40(6), 1203–1228.
- Alesina, A., Özler, S., Roubini, N., & Swagel, P. (1996). Political instability and economic growth. *Journal of Economic Growth*, 1, 189–211.
- Amara, D.B., & Qiao, J. (2023). From economic growth to inclusive green growth: How do carbon emissions, eco-innovation and international collaboration develop economic growth and tackle climate change? *Journal of Cleaner Production*, 425, 138986.
- Andres, A. R., & Ramlogan-Dobson, C. (2011). Is corruption really bad for inequality? Evidence from Latin America. *Journal of Development Studies*, 47(7), 959–976.
- Asamoah, L. A. (2021). Institutional quality and income inequality in developing countries: A dynamic panel threshold analysis. *Progress in Development Studies*, 21(2), 123–143.
- Asongu, S. A., & Vo, X. V. (2020). The effect of finance on inequality in Sub-Saharan Africa: avoidable CO2 emissions thresholds. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(26), 32707–32718.
- Bahamonde, H., & Trasberg, M. (2021). Inclusive institutions, unequal outcomes: Democracy, state capacity, and income inequality. *European Journal of Political Economy*, 70, 102048.
- Baltagi, B. H. (2008). *Econometric Analysis of Panel Data* (Fourth Edition). West Sussex: John Wiley & Sons. England.
- Baltagi, H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data* (Third Edition). West Sussex: John Wiley and Sons, England.
- Barro, R. J. (1991). "Economic Growth in a Cross Section of Countries." *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407–43.
- Bilgili, F., Koçak, E., & Bulut, Ü. (2016). The dynamic impact of renewable energy consumption on CO2 emissions: A revisited Environmental Kuznets Curve approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 54, 838–845.
- Carmignani, F. (2003). Political instability, uncertainty and economics. *Journal of Economic Surveys*, 17(1), 1–54.
- Chancel, L., Piketty, T., Saez, E., & Zucman, G. (Eds.). (2022). *World inequality report 2022*. Harvard University Press, <https://wir2022.wid.world/download/> (Erişim Tarihi: 04.02.2024).
- Chong, A., & Gradstein, M. (2007). Inequality and institutions. *Review of Economics and Statistics*, 89(3), 454–465.
- Cukierman, A., Edwards, S., & Tabellini, G. (1992). Seigniorage and political stability. *American Economic Review*, 82, 537–555.
- Easterly, W. (2007). Inequality does cause underdevelopment: Insights from a new instrument. *Journal of Development Economics*, 84(2), 755–776.
- Edwards, S., & Tabellini, G. (1991). Political instability, political weakness and inflation: An empirical analysis, Working paper 3721.
- Fosu, A. K. (2002). Political instability and economic growth: Implications of coup events in Sub-Saharan Africa. *American Journal of Economics and Sociology*, 61(1), 329–348.
- Gyimah-Brempong, K. (2002). Corruption, economic growth and income inequality in Africa. *Economics of Governance*, 3, 183–209.
- Hadri, K. (2000). Testing for stationarity in heterogeneous panel data. *The Econometrics Journal*, 3(2), 148–161.

- Hansen, B.E. (1999). Threshold effects in non-dynamic panels: Estimation, testing and inference. *Journal of Econometrics*, 93, 345-368.
- Hansen, B.E. (2000). Sample splitting and threshold estimation. *Econometrica*, 68(3), 575-603.
- Hartmann, D., Miguel, R. G., Jara-Figueroa, C., Aristarn, M., & Hidalgo C. A. (2017). Linking economic complexity, institutions, and income inequality. *World Development*, 93, 75-93
- Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115, 53-74.
- Jahanger, A., Zaman, U., Hossain, M. R., & Awan, A. (2023). Articulating CO2 emissions limiting roles of nuclear energy and ICT under the EKC hypothesis: An application of non-parametric MMQR approach. *Geoscience Frontiers*, 14, 101589.
- Jannils, Ł. (2021). The concept of political instability in economic research. *International Journal of Management and Economics*, 57(3), 268-284.
- Jong-A-Pin, R. (2009). On the measurement of political instability and its impact on economic growth. *European Journal of Political Economy*, 25(1), 15-29
- Josifidis, K., Supić, N., & Pucar, E. B. (2017). Institutional quality and income inequality in the advanced countries. *Panoeconomicus*, 64(2), 169-188.
- Kammas, P., & Sarantides, V. (2019). Do dictatorships redistribute more?. *Journal of Comparative Economics*, 47(1), 176-195.
- Kao, C., & Chiang, M. (2001). On the Estimation and Inference of a Cointegrated Regression in Panel Data. *Advances in Econometrics*, 15, 179-222.
- Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2011). The worldwide governance indicators: Methodology and analytical issues. *Hague journal on the rule of law*, 3(2), 220-246.
- Khan, H., Weili, L., & Khan, I. (2023). The effect of political stability, carbon dioxide emission and economic growth on income inequality: evidence from developing, high income and Belt Road initiative countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(3), 6758-6785.
- Kunawotor, M. E., Bokpin, G. A., & Barnor, C. (2020). Drivers of income inequality in Africa: Does institutional quality matter?. *African Development Review*, 32(4), 718-729.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *American Economic Review*, 45, 1-28.
- Levin, A., Lin, C-F., & Chu, C-S. J. (2002). Unit root tests in panel data: Asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108, 1-24.
- Li, H., Xu, L. C., & Zou, H. F. (2000). Corruption, income distribution, and growth. *Economics & Politics*, 12(2), 155-182.
- Li, R., Wang, X., & Wang, Q. (2022). Does renewable energy reduce ecological footprint at the expense of economic growth? An empirical analysis of 120 countries. *Journal of Cleaner Production*, 346, 131207.
- Meniago, C., & Asongu, S. A. (2018). Revisiting the finance-inequality nexus in a panel of African countries. *Research in International Business and Finance*, 46, 399-419.
- Mun, H. W., Hook, L. S., Ahmad, M. N. N., & Mazlan, N. S. (2022). Does Recomposed Institutions Quality Alleviate Extreme Income Inequality?. *Jurnal Ekonomi Malaysia*, 56(2), 1-16.
- Nel, P. (2003). Income inequality, economic growth, and political instability in sub-Saharan Africa. *The Journal of Modern African Studies*, 41(4), 611-639.
- North, D. C. (1990). Institutions, Institutional Change, and Economic Performance. Cambridge, U.K. Cambridge University Press.
- Nguyen, C. P., Schinckus, C., Su, T. D., & Chong, F. H. L. (2021). The influence of tourism on income inequality. *Journal of Travel Research*, 60(7), 1426-1444
- Ongo Nkoa, B. E., & Song, J. S. (2022). Does institutional quality increase inequalities in Africa?. *Journal of the Knowledge Economy*, 13(3), 1896-1927.
- Ozler, S., & Tabellini, G. (1991). External debt and political instability. NBER Working Paper no. 3772. <https://www.nber.org/papers/w3772>
- Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61, 653-670.
- Pedroni, P. (2000). Fully modified OLS for heterogeneous cointegrated panels. *Advances in Econometrics*, 15, 93-130.
- Pedroni, P. (2001). Purchasing power parity tests in cointegrated panels. *Review of Economics and Statistics*, 83, 727-731.
- Pedroni, P. (2004). Panel cointegration: asymptotic and finite sample properties of pooled time series tests with an application to the PPP hypothesis. *Econometric Theory*, 3, 579-625.
- Perera, D. H., & Lee, H. Y. (2013). Have economic growth and institutional quality contributed to poverty and inequality reduction in Asia? *Journal of Asian Economics*, 27, 71-86.
- Rieth, M. (2017). Capital taxation and government debt policy with public discounting. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 85, 1-20.
- Russett, B. M. (1964). Inequality and Instability: The Relation of Land Tenure to Politics. *World Politics*, 16(03), 442-454.
- Saha, S., Beladi, H., & Kar, S. (2021). Corruption control, shadow economy and income inequality: Evidence from Asia. *Economic Systems*, 45(2), 100774.
- Shehzadi, I., Siddique, H. M. A., & Majeed, M. T. (2019). Impact of political instability on economic growth, poverty and income inequality. *Pakistan Business Review*, 20(4), 825-838.
- SKA (2024), Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, <https://www.kureselamaclar.org/> (Erişim Tarihi: 10.02.2024)
- Solt, F. (2020). Measuring Income Inequality Across Countries and Over Time: The Standardized World Income Inequality Database. *Social Science Quarterly*, 101(3), 1183-1199.
- Stiglitz, J. E. (2012). Eşitsizliğin Bedeli. Bugünün Bölünmüş Toplumu Geleceğimizi Nasıl Tehlikeye Atıyor?, Çev: Ozan İşler, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Schutz, R. R. (1951). On the measurement of income inequality. *The American Economic Review*, 41(1), 107-122.
- Şanlısoy, S. (2020). Türkiye’de politik istikrarsızlık ile ekonomik büyüme ilişkisi: Bir nedensellik analizi. *Bilig*, (92), 85-114.
- The PRS Group (2022). The ICRG Methodology, <https://www.prsgroup.com/wp-content/uploads/2022/04/ICRG-Method.pdf> (Erişim Tarihi: 12.03.2024)
- Venieris, Y. & Gupta, D (1986). Income distribution and socio-political instability as determinants of savings: A cross-sectional model. *Journal of Political Economy*, 96, 873-883.
- Vu, T. V. (2022). Unbundling the effect of political instability on income redistribution. *European Journal of Political Economy*, 75, 102189.
- Wang, Q. (2015). Fixed-effect panel threshold model using stata. *The Stata Journal*, 15(1), 121-134.
- Wang, Q., Yang, T. & Li, R. (2023). Does income inequality reshape the environmental Kuznets curve (EKC) hypothesis? A nonlinear panel data analysis. *Environmental Research*, 216, 114575.
- Westerlund, J. (2005). New simple tests for panel cointegration. *Econometric Reviews*, 24(3), 297-316.
- Xu, C., Han, M., Dossou, T. A. M., & Bekun, F. V. (2021). Trade openness, FDI, and income inequality: Evidence from sub-Saharan Africa. *African Development Review*, 33(1), 193-203.
- Zehra, S., Majeed, M. T., & Ali, A. (2021). Quality of Institutional Indicators and Income Inequality: A Global Panel Data Analysis of 114 Economies. *Pakistan Journal of Economic Studies (PJES)*, 4(2), 165-204.
- Zhang, H. (2023). Pathways to carbon neutrality in major exporting countries: The threshold effect of digital transition. *Environmental Science and Pollution Research*, 30, 7522-7542.
- Zureiqat, H. M. (2005). Political Instability and Economic Performance: a Panel Data Analysis. *Award Winning Economics Papers*. 1, <https://digitalcommons.maclester.edu/econaward/1> (Erişim Tarihi: 03.01.2024)

Investigation and Validity Test of Cost Stickiness Hypothesis: The Sample of BIST Metal Goods, Machinery, Electrical Equipment and Transport Vehicles Sector

Rahime Merve Başar^{1,a}, Seval Elden Ürgüp^{2,b,*}

¹ Department of Business Administration, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

² Department of Business Administration, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 26/03/2024

Accepted: 19/08/2024

JEL Codes: D23, M41, M49

Acknowledgment: This study was conducted from a master's thesis prepared by Rahime Merve BAŞAR under the supervision of Assoc. Dr. Seval ELDEN ÜRGÜP and defended at Sivas Cumhuriyet University Institute of Social Sciences, Department of Business Administration.

ABSTRACT

Cost behavior refers to how costs respond to changes in sales volume or response to such variations. Traditional cost behavior suggests a linear relationship between sales volume and costs, while asymmetric cost behavior (cost stickiness) argues that this relationship is not linear. It has been argued that cost stickiness causes increases in activity levels to raise costs more than decreases. Understanding sticky costs is crucial for businesses to determine and manage their resources and capacity, sustain their operations, maximize business value, gain competitive advantage in the global market, and enhance profitability and efficiency. This study aims to test whether cost stickiness is valid in the BIST Metal Goods, Machinery, Electrical Devices, and Transportation Equipment sectors. In this regard, four different models have been created using the annual data of businesses in the relevant industry for the period of 2013-2022, and they have been tested with panel data analysis. Models have been created using sales revenues, cost of goods sold, general administrative expenses, marketing, sales and distribution expenses, and operating expenses. As a result of the analysis, it has been determined that cost stickiness was not valid in all four models created. It has been determined that traditional cost behavior is valid in the BIST Metal Goods, Machinery, Electrical Devices, and Transportation Equipment sector. It has been observed that during the periods of increases and decreases in sales revenues, the costs of businesses in the industry under consideration move linearly and do not exhibit asymmetric behavior.

Keywords: Cost Behavior, Traditional Cost Behavior, Cost Stickiness.

Maliyet Yapışkanlığı Hipotezinin İncelenmesi ve Geçerliliğinin Test Edilmesi: BİST Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları Sektörü Örneği

Süreç

Geliş: 26/03/2024

Kabul: 19/08/2024

Jel Kodları: D23, M41, M49

Bilgi: Bu çalışma Doç. Dr. Seval ELDEN ÜRGÜP danışmanlığında Rahime Merve BAŞAR tarafından hazırlanan ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalında savunulmuş yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

License

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License International License

Öz

Maliyet davranışı, satış hacminde oluşan değişiklikler karşısında maliyetlerin nasıl tepkiler verdiğini ya da ne yönde değiştiğini ifade etmektedir. Geleneksel maliyet davranışı, satış hacmi ile maliyetler arasında doğrusal bir ilişki olduğunu öne sürerken asimetrik maliyet davranışı (maliyet yapışkanlığı) doğrusal bir ilişki olmadığını savunmaktadır. Maliyet yapışkanlığı, faaliyet hacmindeki artışların azalışlara kıyasla maliyetleri daha fazla artırdığını ileri sürülmektedir. Yapışkan maliyetleri anlamak; işletmelerin kaynak ve kapasitesini belirlemesi ve yönetmesi, işletmelerin faaliyetlerini sürdürülebilmesi, işletme değerini maksimum seviyeye çıkarması, küresel rekabet ortamında rekabet gücü elde etmesi, karını ve verimliliğini artırması konularında büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma ile amaçlanan, BİST Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları sektöründe maliyet yapışkanlığının geçerli olup olmadığını test edilmesidir. Bu doğrultuda ilgili sektörde bulunan işletmelerin 2013-2022 dönemi yıllık verileri kullanılarak 4 farklı model oluşturulmuş ve panel veri analizi ile test edilmiştir. Satış gelirleri, satışların maliyeti, genel yönetim giderleri, pazarlama, satış ve dağıtım giderleri ve faaliyet giderleri kullanarak modeller oluşturulmuştur. Yapılan analiz sonucunda oluşturulan dört modelde de maliyet yapışkanlığının geçerli olmadığı belirlenmiştir. BİST Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları sektöründe geleneksel maliyet davranışının geçerli olduğu tespit edilmiştir. Ele alınan sektördeki işletmelerin satış gelirlerinde yaşanan artış ve azalışların olduğu dönemlerde maliyetlerin doğrusal olarak hareket ettiği ve asimetrik davranmadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Maliyet Davranışı, Geleneksel Maliyet Davranışı, Maliyet Yapışkanlığı

^a mervebasar123@gmail.com

^b [0000-0002-2121-6041](tel:0000-0002-2121-6041)

^b sevalelden@hotmail.com

^b [0000-0002-7464-3485](tel:0000-0002-7464-3485)

How to Cite: Başar RM, Elden Ürgüp S (2024) Investigation and Validity Test of Cost Stickiness Hypothesis: The Sample of BIST Metal Goods, Machinery, Electrical Equipment and Transport Vehicles Sector, Journal of Economics and Administrative Sciences, 25(4): 589-604, DOI: 10.37880/cumuiibf.1459068

Giriş

İşletme yöneticilerinin nihai amacı, işletme değerini maksimum seviyeye çıkarabilmektir. İşletme değerinin maksimum seviyeye çıkarılması işletmeye yatırım yapanların refahını maksimum seviyeye çıkarmak anlamına da gelmektedir. İşletme değerini ise; karlılık, satışlar, likidite ve finansal yapı gibi faktörler doğrudan etkilemektedir. Aynı zamanda marka, imaj ve halkla ilişkiler gibi faktörler de dolaylı yoldan işletme değerini etkilemektedir. İşletme yöneticilerinin bu nihai amaca ulaşabilmesi için işletme performansını direkt etkileyen maliyet yönetimi konusu önem taşımaktadır (Uluyol ve Türk, 2013: 366). İşletmeler ise; yönetim, pazarlama, satış, dağıtım, üretim ve ar-ge gibi birçok faaliyetin maliyetine katlanmaktadır. Dolayısıyla işletme yöneticilerinden kaynak kullanım maliyetlerini en iyi şekilde yönetmeleri beklenir. Maliyet davranışını anlamak ve doğru analiz etmek işletme kaynak ve kapasitesini en verimli şekilde belirleme ve yönetme konusunda büyük fayda sağlamaktadır. İşletme yöneticileri maliyetlerin nasıl davrandıklarını anladıklarında, farklı faaliyetlerde maliyetlerin ne yönde değişeceğini tahmin edebilir ve bu süreci daha iyi koşullar altında yönetme fırsatı elde etmiş olurlar. Bu durum ise işletme faaliyetlerini ve elde edecekleri kazançlarını çok daha iyi planlamalarına sebep olacaktır (Medeiros ve Costa, 2004: 3).

Maliyet davranışı, bir maliyet kaleminin, işletme faaliyetlerinin hacmindeki dalgalanmalara nasıl tepkiler verdiğini anlatmaktadır (Gürkan ve Kaya, 2020: 32). Maliyet davranışı ise geleneksel maliyet davranışı ve asimetrik maliyet davranışı (maliyet yapışkanlığı) olarak ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel maliyet davranışı, maliyetler ile satış faaliyetleri arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, satış faaliyetlerinde yüzde birlik bir artış/azalış meydana gelirse maliyetlerde de yüzde birlik bir artışın/azalışın meydana geleceği öne sürülmektedir (Armanto vd., 2014: 39). Asimetrik maliyet davranışı diğer bir adıyla maliyet yapışkanlığı, satış hacminde bir artış olduğunda maliyetlerde gözlemlenen artış oranının, satış hacminde bir azalış olduğunda maliyetlerde oluşacak azalıştan daha fazla seyretmesi durumudur. Kısaca satışlardaki ve maliyetlerdeki değişimleri analiz ederken aralarındaki asimetrik ilişkiyi dikkate almaktadır (Sun vd., 2019: 3).

21. yüzyıl başlarına kadar yapılan tüm araştırmalarda maliyet davranışının yorumlanması geleneksel maliyet davranışı ile yapılmıştır. Daha sonra geleneksel maliyet davranışı sorgulanmaya başlanmış ve 2003 yılında Anderson, Banker ve Janakiraman yaptıkları çalışma ile satış hacmi ve maliyetler arasında asimetrik bir ilişkinin olabileceğini öne sürerek maliyet yapışkanlığı kavramını literatüre kazandırmıştır. Maliyet yapışkanlığı kavramı ile faaliyet hacmindeki artışların azalışlara kıyasla maliyetleri daha fazla artırdığını ileri sürmüşlerdir (Anderson vd., 2003: 48).

Anderson, Banker ve Janakiraman maliyet yapışkanlığını geliştirdikleri ABJ yöntemi ile ölçmüşlerdir. Sonrasında yapılan birçok çalışmada ABJ yöntemi referans alınsa da farklı yöntemler de geliştirilmiştir. Oluşturulan

yöntemler ile hangi maliyetlerin simetrik veya asimetrik davrandığı analiz edilirken bir yandan da maliyetlerin neden asimetrik davranış sergilediği araştırılmıştır. Literatür incelendiğinde maliyet yapışkanlığının nedenleri yönetsel, ekonomik ve işletmeye özgü faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yöneticilerin kasıtlı kararları, ayarlama maliyetleri, yöneticilerin iyimser veya kötümser davranışlar sergilemesi, yöneticilerin özgüveni, duran varlık yoğunluğu, vekalet sorunu, yasal düzenlemeler, ekonomik büyüme ve küçülme, ekonomik krizler ve enflasyon gibi konular maliyet yapışkanlığının nedenleri arasındadır (Fourati vd., 2020: 173).

Bu çalışmanın amacı, maliyet yapışkanlığı kavramının ve maliyet yapışkanlığını etkileyen faktörlerin açıklanması, maliyet yapışkanlığı ile ilgili literatürün incelenmesi ve BİST Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları sektöründe geçerliliğinin test edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda ilgili sektörde 2013-2022 yılları arasında faaliyet gören 28 işletmenin yıllık verileri panel veri analizi kullanılarak incelenmiştir. Maliyet yapışkanlığının ilgili sektörde geçerli olup olmadığının analiz edilmesi ve maliyet yapışkanlığı ile ilgili literatüre katkı sağlamak için satışların maliyeti (SM), genel yönetim giderleri (GYG), pazarlama, satış ve dağıtım giderleri (PSDG) ile toplam faaliyet giderleri kullanılarak dört farklı model oluşturulmuştur.

Maliyet Yapışkanlığı

Maliyetler, faaliyet hacmine bağlı olarak sabit ve değişken maliyetler olarak ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel maliyet davranışında ise sabit ve değişken maliyetlerin faaliyet hacmine bağlı olarak simetrik bir artış veya azalış göstereceği ifade edilmektedir (Hacıhasanoğlu ve Dalkılıç, 2018: 1802). Geleneksel maliyet davranışında faaliyet hacmi ile maliyetlerin simetrik olması, yöneticilerin aynı talep değişikliklerine karşı aynı oranda tepki vermesi anlamına gelmektedir. Talep arttığı zaman yöneticilerin bu talebi karşılaması için yeni kaynaklar kullanması gerekecek ve dolayısıyla maliyetler artacaktır. Aksine talep azaldığında yöneticiler fazla kaynakları azaltacak ve maliyetlerin düşmesini sağlayacaklardır. Bu durumda talep artışı talep azalmasına eşit olduğu zaman maliyet tepkisinin de simetrik olması gerekmektedir (İbrahim, 2018: 302).

Geleneksel maliyet davranışının faaliyet hacmi ve maliyetler arasındaki simetrik değişimi savunmasına karşın 21. yüzyılın başlarında aslında maliyetlerin simetrik değişmediği ve bazı durumlarda asimetrik değişimler sergileyebildiğine dair çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Literatüre baktığımızda maliyetlerin simetrik değil de asimetrik davrandığını dile getirerek asimetrik maliyet kavramına ilk kez Noreen ve Soderstorm'un (1997) çalışmasında yer verilmiştir. Faaliyet hacmi ile maliyetlerde yaşanan değişimler arasında her zaman doğrusal bir ilişki olmayacağı ve faaliyet hacminde yaşanan azalışa karşı faaliyet hacminde yaşanan artışlarda maliyetlerin tepkisinin daha fazla artacağına dair kanıtlar elde edilmiştir (Noreen ve Soderstrom, 1997: 90). Daha

sonrasında Anderson vd. (2003) literatüre yapışkan maliyet kavramını kazandırmışlardır. Anderson ve arkadaşları, faaliyet hacmindeki bir artışa bağlı olarak maliyetlerde yaşanan artışın büyüklüğü, faaliyet hacmindeki eşdeğer azalmaya bağlı olarak maliyetlerde yaşanan azalmanın büyüklüğünden daha büyük ise maliyetlerin yapışkan olduğunu ileri sürmektedirler (Anderson vd., 2003: 48).

Maliyetin yapışkan olması, oluşum açısından benzeri olmayan ve göreceli bir maliyet davranışıdır. Yapışkan maliyetler, satışlardaki azalış ya da artışın maliyet boyutunu belirlediği işletme faaliyetlerinde gerçekleşen değişimin yönünü dikkate almaktadır. Dolayısıyla, maliyetlerdeki değişim geleneksel maliyet davranışında ifade edildiği gibi otomatik bir şekilde oluşmamaktadır. Yapışkan maliyet bir işletmenin her durum ve koşulunda ortaya çıkmaz çünkü yapışkan maliyetler göreceli bir olgudur. Yapışkan maliyetler zaman içinde şirketler, endüstriler ve ülkeler arasında farklılık gösterebilmektedir. Bu sebeple yapışkan maliyetlerin araştırılması ve ortaya çıkış nedenlerinin incelenmesi önemlidir (Priantana ve Sayuthi, 2020: 117).

Maliyet Yapışkanlığını Etkileyen Faktörler

Maliyet yapışkanlığını birçok faktör etkilemektedir. Bunlar; yönetim kararlarını içeren yönetsel faktörler, işletmenin iç yapısına özgü faktörler ve içinde buldukları ekonomik faktörlerdir.

Yönetsel faktörler olarak; karar mekanizması olan yöneticilerin aldıkları faaliyet kararları maliyetlerin arkasında bulunan en önemli etkenlerden biridir. Yöneticiler aldıkları kararlar neticesinde maliyet davranışlarını etkilemektedir. Karar alırken önyargıyla veya bazı kısıt ve teşviklerle hareket etmektedirler ve bu durum maliyetlere simetrik veya asimetrik yön vermektedir. Yönetimsel fırsatçılık, ileride beklenen gelirdeki artışlara karşın yönetsel iyimserlik, yönetsel aşırı güven ve yönetici kibri gibi konular maliyet yapışkanlık derecesini etkilemektedir (Fourati vd., 2020: 173). Genel olarak, taleplerin belirsiz olması, bazı kanuni düzenlemelerin olması, kaynak bulma maliyetlerinin olması, yöneticilerin yüksek özgüvene sahip olması ve ulusal kültür vb. gibi durumlardan maliyet davranışları etkilenmektedir (Banker vd., 2018: 202). İşletme yöneticilerinin organizasyonel kaynakları için sözleşmeler yapması ve bu sözleşmeleri feshetmenin veya yeniden görüşmenin maliyetli olması da maliyet yapışkanlığını etkilemektedir (Polat ve Açık Taşar, 2024: 148).

İşletme yöneticileri talep artışı karşısında gerekli miktarda taahhüt edilen kaynaklarda artış yaparken taleplerin azalması durumunda taahhüt edilen kaynaklardan cayma maliyeti yerine kaynakları atıl bir şekilde tutmaya karar verebilir. Böylece, işletme talep azalışına bağlı gelir azalışı yaşarken, maliyetlerinde aynı oranda azalış gözlemlenmez (Anderson vd., 2003: 48; Calleja vd., 2006: 127). Satış gelirlerinin arttığı dönemlerde yönetim operasyonel maliyetleri artırırken satışların az

olduğu kötü dönemlerde maliyet düşürme oranı daha az olacaktır. Bu durum ise maliyet yapışkanlığına sebebiyet vermektedir (Jian vd. 2023: 778).

Maliyet yapışkanlığını etkileyen işletmeye özgü faktörleri genel olarak ifade edecek olursak; işletmelerde varlık yoğunluğu fazla olan işletmelerde maliyet yapışkanlığı seviyesinin fazla olacağı (Öztürk ve Zeren, 2016: 34), vekalet sorunu yaşanan işletmelerde maliyet yapışkanlığının yüksek olacağı (Chen vd., 2012: 254), katı yasal düzenlemelerin maliyet yapışkanlığını artıracacağı (Banker vd., 2013a: 114) ve geçmiş dönemlerde satış gelirlerinde art arda düşüşlerin maliyet yapışkanlığını etkileyeceği sonuçlarına varabiliriz (İbrahim, 2018: 310).

İşletmeler hem ülke içinde hem de buldukları sektöre bağlı kanun ve kurallara uymak zorundadır. Bu kanunlar maliyetlerin yapışkan olmasında etkin bir rol almaktadır. Sözleşmesi biten işçinin işten çıkarılması ile kıdem tazminatı ödenmesi ve eski mahkum, engelli ve kadın çalışanların dezavantajlı gruba girmesi ve belli yasal haklarının bulunması örnek verilebilir. Bu kurallar ne kadar katı ise maliyet yapışkanlığı da o kadar yüksek olacaktır (Gürkan, Kaya 2020: 36).

Ülkeler arasında da farklılık gösteren maliyet yapışkanlığını ekonomik faktörler de etkilemektedir. Her ülkenin makroekonomik faktörleri maliyet yapışkanlığı üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır (Banker vd., 2013b: 22). Ekonomik büyüme/küçülme dönemleri (Tang vd., 2022: 544), ekonomik kriz dönemleri (İbrahim, 2015: 121), enflasyon oranları (Pamplona vd., 2016: 700), istihdamı koruma mevzuatları ve politik süreç teorisi (Fourati vd., 2020: 173) maliyet yapışkanlık düzeyini etkilemektedir.

Ekonomik daralma dönemlerinde talepte yaşanan düşüşün devam etmesi ekonomik büyüme dönemlerine kıyasla daha olası bir durumdur. Bu sebeple ekonomik büyüme dönemlerinde yöneticiler diğer dönemlere kıyasla kaynakları daha az azaltacak ve daha fazla yapışkanlığa sebep olacaklardır (Anderson vd., 2003: 51). İşletmelerin ekonomik kriz dönemine nazaran ekonomik kriz olmayan dönemlerde daha çok maliyet yapışkanlığı yaşadıkları gözlemlenmiştir (İbrahim 2015: 121). Ayrıca maliyet yapışkanlığı arttığında işsizliğin düştüğü, maliyet yapışkanlığı azaldığında ise işsizliğin arttığı belirtilmektedir (Rouxelin vd., 2017: 8).

Literatür Taraması

Satış hacmi ile maliyetler arasında sadece simetrik değil asimetrik ilişkilerin de olabileceği son yıllarda yapılan çalışmalarda incelenmiştir. Böylece maliyet yapışkanlığı konusu oldukça ilgi çekici olmuştur. Literatür incelendiğinde maliyet yapışkanlığını ülke, sektör ve firma bazında ölçen birçok çalışma yapılmıştır. Maliyet yapışkanlığının analiz edilmesi konusunda Türkiye’de ve dünyada yapılan çalışmaların sektör, dönem, ülke, işletme sayısı ve çalışma sonucu ulaşılan sonuçları Çizelge 1’de özetlenmiştir.

Çizelge 1. Literatür Taraması

Table 1. Literature Review

Çalışma	Sektör ve Dönem	Ülke	İşletme Sayısı	Ulaşılan Sonuçlar
Anderson vd. (2003)	İmalat Sektörü 1979-1998	ABD	7629	Literatürde ilk defa maliyet yapışkanlığı kavramını kullanmışlardır. Çalışmada satış ve genel yönetim giderleri üzerinde durulmuştur. Çalışma sonucunda maliyet yapışkanlığının olduğu gözlenmiştir. Satışların %1 arttığı dönemde maliyetlerin %0,55 arttığı, satışların %1 azaldığı dönemde maliyetlerin %0,35 azaldığı tespit edilmiştir.
Calleja vd. (2006)	Çeşitli Sektörler 1988-2004	ABD, İngiltere, Almanya, Fransa	3500	Analiz yapılan dört ülkede de maliyet yapışkanlığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gelirlerde %1'lik artışın maliyetleri %0,97 oranında artırdığı, gelirlerin %1'lik düşüşü maliyetleri %0,91 azalttığı tespit edilmiştir. İngiltere ve ABD firmalarına nazaran Fransız ve Alman firmalarının maliyetlerinin daha yapışkan olduğu görülmüştür.
Balakrishna m ve Gruca (2008)	Sağlık Sektörü 1986-1989	Kanada	189	Çalışmada faaliyet giderlerinin yapışkanlığı analiz edilmiştir. İncelenen hastanelerin faaliyet giderlerinde yapışkanlık olduğu tespit edilmiştir. Doğrudan hasta hizmetlerinde yapışkanlığın yan ve destek hizmetlerindeki maliyet yapışkanlığından fazla olduğu görülmüştür.
He vd. (2010)	İmalat Sektörü 1975-2000	Japonya	1802	Satış ve genel yönetim giderlerinin yapışkanlığı analiz edilmiştir. Japon firmalarının da ABD firmalarına benzer şekilde maliyet davranışı sergiledikleri görülmüştür. Satışlardaki %1'lik artışın maliyetleri ortalama %0,59 artırdığı, satışların %1'lik azalışı maliyetleri %0,45 azalttığı sonucuna varılmıştır. Japonya'da yaşanan varlık balonu patlamasının maliyet yapışkanlığını azalttığı tespit edilmiştir.
Yükçü Özkaya (2011)	Finans Dışı Tüm Sektörler 1987-2008	Türkiye	189	Türkiye'de maliyet yapışkanlığını analiz eden ilk çalışmadır. Değişken maliyetlerde maliyet yapışkanlığı olduğuna dair bulgular elde edilmiştir. İncelenen işletmelerde satış gelirinde %1'lik artışın satış ve genel yönetim giderlerinde %0,70 ve faaliyet giderlerinde %0,93 arttığını, satış gelirinde %1'lik düşüşün satış ve genel yönetim giderlerinde %0,51 ve faaliyet giderlerinin %0,81 azaldığını tespit etmişlerdir. Makroekonomik istikrarın maliyet yapışkanlığını fazlasıyla etkilediği ve kısa dönemlerde maliyet yapışkanlığının daha belirgin olduğu görülmüştür.
Pervan ve Pervan (2012)	Gıda Sektörü 1999-2009	Hırvatistan	998	Satış ve genel yönetim giderlerinin yapışkanlığı ölçülmüştür. Satış gelirindeki %1 artışın maliyetleri %0,61 artırdığı, satış gelirindeki %1 azalmanın maliyetleri %0,52 azalttığı tespit edilmiştir.
Via ve Perego (2014)	Çeşitli Sektörler 1999-2008	İtalya	148	Maliyet yapışkanlığının satışların maliyeti, satış ve genel yönetim giderleri ve faaliyet giderlerinde görülmediği yalnızca toplam işçilik giderlerinde yapışkanlığın görüldüğü tespit edilmiştir. Borsada işlem gören sadece bir firmanın faaliyet giderlerinde maliyet yapışkanlığı bulgularına erişilmiştir. Varlık yoğunluğu fazla olan firmalarda maliyet yapışkanlığının daha katı olduğu da tespit edilmiştir.
Abu-Serdaneh (2014)	İmalat Sektörü 2008-2012	Ürdün	62	Satışların maliyeti, satış ve genel yönetim giderleri değişken kabul edilerek maliyet yapışkanlığı test edilmiştir. Analiz sonucunda maliyet yapışkanlığının olmadığı gözlenmiştir. Varlık yoğunluğu, borç yoğunluğu, serbest nakit akışı ve ekonomik büyümenin maliyet yapışkanlığı üzerindeki etkisi de araştırılmıştır. Satış maliyetlerinin serbest nakit akışında yapışkanlığı fazla iken borç yoğunluğunda yapışkanlığın az olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik daralma dönemlerinde maliyet yapışkanlığının daha az olduğu bulgularına ulaşılmıştır.
Zanella vd. (2015)	Çeşitli Sektörler 2002-2011	BAE	49	Abu Dabi Menkul Kıymetler Piyasası ve Dubai Finans Piyasası'nda işlem gören halka açık şirketlerdeki finansal giderlerin maliyet yapışkanlığı analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre BAE'de maliyet yapışkanlığının olmadığı tespit edilmiştir. Bunun sebebi ise, BAE'nin istihdam koruma düzenlemelerinden faydalanamayan yabancı işgücüne sahip olması olarak belirtilmiştir.

Pamplona vd. (2016)	Çeşitli Sektörler 2002-2013	Brezilya, Şili, Meksika	50	Satışların maliyeti ve satış ve genel yönetim giderleri kullanılarak maliyet yapışkanlığı test edilmiştir. Maliyet asimetrisi %0,207 olan Şili yapışkanlığın en fazla görüldüğü ülke iken, Meksika'da maliyet asimetrisi %0,116, Brezilya'da ise %0,073 olarak tespit edilmiştir. İçlerinde en az yapışkanlığa Brezilya sahiptir. Aynı zamanda makroekonomik faktörlerin de yapışkanlığı etkilediği sonuçlarına varılmıştır.
Erdoğan vd. (2019)	Çeşitli Sektörler 2005-2015	Türkiye	73	Satışların maliyeti, pazarlama, satış ve dağıtım giderleri ile genel yönetim giderleri gibi değişkenler kullanılarak analiz yapılmıştır. Analiz sonucunda sadece taşta toprağa dayalı sektörde PSDG'de yapışkanlık tespit edilirken GYG'de ve diğer incelenen kimya petrol kauçuk, gıda içki tütün ve metal eşya makine sektörlerinde maliyet yapışkanlığı tespit edilmemiştir.
Karadeniz vd. (2019)	Konaklama Sektörü 2008-2016	Avrupa Ülkeleri ve Amerika	31	Satışların maliyeti ve satış ve genel yönetim giderleri üzerine maliyet yapışkanlığı analiz edilmiştir. Konaklama işletmelerinde her iki kalemde de maliyet yapışkanlığı olduğu belirlenmiştir. Satışların maliyetinde ise maliyet yapışkanlığının varlığı satış ve genel yönetim giderlerine göre daha fazla olduğu görülmüştür.
Bengü ve Fidancan (2020)	Kimya ve Metal Ana Sanayi Sektörü 2009-2018	Türkiye	34	Çeyrek dönemlik veriler kullanılarak maliyet yapışkanlığı analiz edilmiştir. Satışların maliyeti, pazarlama, satış ve dağıtım giderleri ve genel yönetim giderleri üzerine çalışma yapılmıştır. Analiz sonucunda oluşturulan üç modelde de maliyet yapışkanlığına rastlanmamıştır. Satışların arttığı ve azaldığı dönemlerde maliyetlerin asimetrik değil simetrik hareketler sergilediği tespit edilmiştir.
Elden Ürgüp (2022)	Kimya, İlaç, Petrol, Lastik ve Plastik Ürünler Sektörü 2010-2019	Türkiye	28	Satışların maliyeti, pazarlama, satış ve dağıtım giderleri ve genel yönetim giderleri üzerine üç model oluşturularak maliyet yapışkanlığı analiz edilmiştir. İncelemeler sonucunda maliyet yapışkanlığının geçerli olduğu tespit edilmiştir. Satış gelirlerinde %1 artışın; SM'de %0,92, PSDG'de %0,70, GYG'de %0,49 artışa sebep olurken, satış gelirlerinde %1 azalışın; SM'de %0,28, PSDG'de %0,14, GYG'de %0,25 azalışa sebep olduğu görülmüştür.
Kaçar ve Demirci (2022)	Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Sektörü 2012-2020	Türkiye	25	Satışların maliyeti, genel yönetim giderleri ve faaliyet giderleri gibi üç alternatif maliyet değişkeni kullanılmıştır. Analiz sonucunda maliyet yapışkanlığı gözlenmemiş ve geleneksel maliyet davranışının ortaya çıktığı belirtilmiştir. Satış gelirleri karşısında maliyetler asimetrik değil simetrik hareketlerde bulunmuştur.
Chen ve Xu (2023)	Çeşitli Sektörler 2011-2020	Çin	6870	Dijital dönüşümün maliyet yapışkanlığı üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Analiz sonucunda dijital dönüşümün ayarlama maliyetlerini azalttığı ve yönetimin iyimser beklentiler içerisinde olmasını zayıflattığı belirlenmiştir. Bu durumun maliyet yapışkanlığını büyük ölçüde engellediği ve bu engelleyici etkinin de kalıcı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca devlete ait olmayan firmalarda dijital dönüşümün maliyet yapışkanlığı üzerinde daha belirgin bir engelleyici etki yarattığı da görülmüştür.
Polat ve Açıktaşar (2024)	Gıda ve İçecek Sektörü 2005-2022	Türkiye	34	Satış gelirleri ile; satışların maliyeti ve satış ve genel yönetim giderleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Satış gelirlerinde %1'lik artışın olduğu dönemde satışların maliyetinde %0,96 kadar bir artış meydana gelirken satış gelirinde %1'lik bir düşüş olduğunda satışların maliyeti %0,05 azalmaktadır. Satış gelirlerindeki %1'lik artış, satış ve genel yönetim giderlerinde %0,67 kadar artarken satış gelirlerindeki %1'lik düşüş, satış ve genel yönetim giderlerinde %0,42'lik düşüşe neden olmaktadır. Çalışmanın bulguları maliyetlerin asimetrik davrandığını savunan maliyet yapışkanlığı teorisini destekleyici kanıtlar sunmaktadır.

Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada BİST Metal Eşya Makine Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları sektörüne ait toplam 41 işletmenin 2013-2022 yıllarında işletme maliyetlerinde yapışkanlığın var olup olmadığı araştırılmıştır. 2013-2022 yılları arasında 41 işletmenin verilerinin tamamına ulaşılamadığı için analiz 28 işletme üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri Kamuyu Aydınlatma Platformu'ndan temin edilmiş, analiz için çalışma yılları 2013-2022 olarak belirlenmiş ve dönem olarak yıllık veriler kullanılmıştır. Panel veri analizi metodu kullanılmış ve dört farklı model kurularak maliyet yapışkanlığı araştırılmıştır.

BİST Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları sektöründe bulunan şirketlerdeki maliyet yapışkanlığının geçerli olup olmadığını analiz için bu çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir.

H_0 = İşletmelerde maliyet yapışkanlığı geçerli değildir.

H_1 = İşletmelerde maliyet yapışkanlığı geçerlidir.

Dört model ile maliyet yapışkanlığı hipotezini test eden bu çalışmada literatürde bulunan (Anderson vd., 2003), (Balakrishnan ve Gruca, 2008), (Yükçü ve Özkaya, 2011), (Karadeniz vd., 2019), (Erdoğan vd., 2019), (Bengü ve Fidancan, 2020), (Kaçar ve Demirci, 2022), (Elden Ürgüp, 2022) araştırmalarından destek alarak aşağıda bulunan dört farklı model oluşturulmuştur.

$$\text{Model 1: } \log \left[\frac{SM_{i,t}}{SM_{i,t-1}} \right] = \alpha + \beta_1 \log \left[\frac{SG_{i,t}}{SG_{i,t-1}} \right] + \beta_2 \left(D \log \left[\frac{SG_{i,t}}{SG_{i,t-1}} \right] \right) + \varepsilon_{i,t}$$

$$\text{Model 2: } \log \left[\frac{GYG_{i,t}}{GYG_{i,t-1}} \right] = \alpha + \beta_1 \log \left[\frac{SG_{i,t}}{SG_{i,t-1}} \right] + \beta_2 \left(D \log \left[\frac{SG_{i,t}}{SG_{i,t-1}} \right] \right) + \varepsilon_{i,t}$$

$$\text{Model 3: } \log \left[\frac{PSDG_{i,t}}{PSDG_{i,t-1}} \right] = \alpha + \beta_1 \log \left[\frac{SG_{i,t}}{SG_{i,t-1}} \right] + \beta_2 \left(D \log \left[\frac{SG_{i,t}}{SG_{i,t-1}} \right] \right) + \varepsilon_{i,t}$$

$$\text{Model 4: } \log \left[\frac{FG_{i,t}}{FG_{i,t-1}} \right] = \alpha + \beta_1 \log \left[\frac{SG_{i,t}}{SG_{i,t-1}} \right] + \beta_2 \left(D \log \left[\frac{SG_{i,t}}{SG_{i,t-1}} \right] \right) + \varepsilon_{i,t}$$

Oluşturulan modellerde kullanılan değişkenler;

SM : Satışların Maliyetini

SG : Satış Gelirlerini

PSDG : Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderlerini

GYG : Genel Yönetim Giderlerini

FG : Faaliyet Giderlerini

D : Satışlardaki azalışı ($SG_{i,t} - SG_{i,t-1}$)

$SM_{i,t}$: i işletmesinin t dönemine ait maliyetlerini

$SM_{i,t-1}$: i işletmesinin t-1 dönemine ait maliyetlerini

$SG_{i,t}$: i işletmesinin t dönemine ait satış gelirlerini

$SG_{i,t-1}$: i işletmesinin t-1 dönemine ait satış gelirlerini

β_1 : Satış gelirlerindeki %1'lik artışa karşı maliyetlerde gözlenen %'lik artış düzeyini

$\beta_1 + \beta_2$: Satış gelirlerindeki %1'lik azalışa karşı maliyetlerde gözlenen %'lik azalış düzeyini

$\varepsilon_{i,t}$: Modeldeki hata terimini (artıkları) ifade etmektedir.

Model 1'de satışların maliyetinde, Model 2'de genel yönetim giderlerinde, Model 3'te pazarlama, satış ve dağıtım giderlerinde ve Model 4'te faaliyet giderlerinde maliyet yapışkanlığının geçerliliği test edilmiştir.

Oluşturulan modelde bağımlı değişkenler; satışların maliyetindeki değişim (SM), genel yönetim giderlerindeki değişim (GYG), pazarlama, satış ve dağıtım giderlerindeki değişim (PSDG) ve faaliyet giderlerindeki değişimdir (FG). Bağımsız değişkenleri ise satışlardaki değişim (SG) ve satış gelirlerinde düşüşlerin yaşandığı yıllar için geliştirilen kukla değişken ve SG değişkeninin çarpılmasıyla elde edilen satış düşüşü değişkeni (D) olarak belirlenmiştir.

Modelde α bağımlı değişkendir sabit katsayısı, β_1 bağımsız değişkendir regresyon katsayısını, β_2 kukla değişkendir regresyon katsayısını, i işletmeyi ve t zamanı ifade etmektedir. Modelde yer alan kukla değişkeni, bir önceki döneme göre gelirin artması veya azalmasına bağlı olarak 0 ya da 1 değerini almaktadır. Bir önceki döneme göre satış geliri arttığında ya da sabit kaldığında 0, satış geliri azaldığında ise 1 değeri alacak şekilde oluşturulmuştur.

Kukla değişken 0 değerini alırsa β_1 katsayısı, satış geliri %1 arttığında satış ve genel yönetim giderlerindeki % artışı ölçmektedir. Ancak kukla değişken 1 değerini alırsa $\beta_1 + \beta_2$ katsayılarının toplamı, satış geliri %1 azaldığında satış ve genel yönetim giderlerindeki % azalışı ölçmektedir (Anderson vd., 2003: 52-53). Yapışkanlığın ölçülmesi için kurulan bu modelde $\beta_1 > 0$ ve $\beta_2 < 0$ olduğu durumda maliyet yapışkanlığından bahsedilebilmektedir.

Çizelge 2. Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Table 2. Descriptive Statistics on Metal Goods, Machinery, Electrical Equipment and Transportation Vehicles

	LnSM	LnGYG	LnPSDG	LnFG	LnSG
Mean	0,0181	0,0151	0,0178	0,0189	0,01807
Median	0,1716	0,1650	0,1735	0,2312	0,1908
Minimum	-7,4727	-5,5955	-13,4714	-6,0588	-7,4135
Maksimum	4,2927	2,7474	7,7819	3,3871	3,6104
Standard Deviation	1,1975	0,9534	1,5204	1,1121	1,1016
Skewness	-2,6257	-3,4528	-2,9719	-3,1728	-3,3194
Kurtosis	15,8178	18,9454	29,4694	16,4330	18,9117
Jarque-Bera	2238,552	3522,699	8586,183	2575,009	3468,011
pJarque-Bera	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Observations	280	280	280	280	280

Çizelge 3. Model 1 F Testi

Table 3. Model 1 F Test

Effects Test	Statistic	d.f.	p
Cross-Section	0,0470	27,241	1,0000
Period	1,3452	9,241	0,2143
Cross-Section / Period	0,3622	36,241	0,9997

Çizelge 4. Model 1 Hausman Testi

Table 4. Model 1 Hausman Test

χ^2	df	p
0,0840	2	0,9588

Çizelge 5. Model 1 Değişen Varyans Testi

Table 5. Model 1 Heteroscedasticity Test

Test	df	Statistic	p
Levene	27,252	2,3688	0,0003
Brown and Forsythe	27,252	1,2838	0,1644
White	5	0,32	0,9973
Breusch-Pagan	-	14,4396	0,0000 ²

Çizelge 6. Model 1 Otokorelasyon Testi

Table 6. Model 1 Autocorrelation Test

Test	df	χ^2	p
Baltagi & Li Joint Test	2	70,81	0,000

Bulgular

Tanımlayıcı İstatistikler

Oluşturulan modellerdeki değişkenlerin değerlerine dair tanımlayıcı istatistikler sunulmuştur. Tanımlayıcı istatistikler ile ortalama, ortanca, standart sapma, gözlem sayısı, minimum ve maksimum değerler tablololu olarak ifade edilmiştir. Tanımlayıcı istatistiklere ait verilerin ortalamaları Çizelge 2'de gösterilmektedir.

Çizelge 2 incelendiğinde modellerin değişkenleri arasında en yüksek ortalamanın faaliyet giderlerinde olduğu sonucu elde edilmiştir. Standart sapma değerleri incelendiğinde en fazla sapmanın pazarlama, satış ve dağıtım giderleri ve satışların maliyeti değişkenlerinde olduğu gözlemlenmektedir. Çalışmanın toplam 280 gözlem ile gerçekleştirildiği de Çizelge 2'de gösterilmektedir.

Model 1 Analiz Sonuçları

F Testi ve Hausman Testi

Verilerin birimlere göre farklı olup olmadığını test eden ve analizde klasik model ile sabit etkili ve tesadüfi etkili modellerden hangisinin kullanıma daha uygun olacağını gösteren modellere F testi ve Hausman testleri uygulanabilmektedir. Verilerde birimler arasında bir farklılık yoksa F testi için tesadüfi etkili model daha uygun olacaktır. Birimler arasında farklılık var ise sabit etkili modelin kullanımı daha etkin ve tutarlı sonuçlar ortaya çıkaracaktır (Karadeniz vd., 2019: 177).

Çizelge 3'teki analiz sonucunda p değerleri >.05 olduğundan tesadüfi etkiler modelinin araştırma için uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Çizelge 4'teki Hausman testi sonucuna göre p değeri (0,9588) >.05 çıktığı için tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğu kararına varılmıştır.

Değişen Varyans Testi ve Otokorelasyon Testi

Değişen varyans (heteroskedasite) ve otokorelasyon verilerin daha anlamlı ve güvenilir olması için sağlanması gereken varsayımlardır. Bu varsayımlar dikkate alınmaz ve tahminler yapılsa standart hatalarda sapmalar oluşacak ve modelin etkinliği engellenmiş olacaktır. Değişen varyans ve otokorelasyon varsayımları hata terimi ile ilgili ana varsayımlardır. Değişen varyans, hata terimlerinin

tüm kesitler için farklı olması ve kovaryanslarının sıfıra eşit olmaması durumudur. Otokorelasyon varsayımı ise hata teriminin birbirini izleyen değerleri arasında bulunan anlamlı ilişkiyi test etmektedir (Topaloğlu, 2018: 28).

Değişen varyans testi; Levene'nin, Brown and Forsythe'nin, White'ın ve Breusch-Pagan'ın testleri ile incelenmiştir.

Çizelge 5'teki değişen varyans (heteroskedasite) testlerinden Levene ve Breusch-Pagan testleri değişen varyans olduğunu, Brown&Forsythe ve White testleri değişen varyans olmadığını göstermektedir. Tüm testlerden değişen varyans sorunu olmadığı sonucu elde edilemediğinden hata terimlerinin varyansları bütün kesitler için sabit olmadığı ve kovaryanslarının sıfırdan farklı olduğuna karar verilmiştir. Farklı bir deyişle panelde değişen varyans olduğuna karar verilmiştir.

Modelde otokorelasyon olup olmadığının incelenmesi için Baltagi&Li testi kullanılmıştır. Tesadüfi etkili model için hata terimlerinin eşit varyansa sahip olması ve normal dağıldığı varsayımı ile serisel korelasyon için LM testinin kullanılması önerilmektedir. Baltagi&Li testi, tesadüfi etkiler ve serisel korelasyonu birlikte analiz eden Breusch Pagan LM testinin bir uzantısıdır (Kaçar ve Demirci, 2022: 83).

Çizelge 6'daki Baltagi&Li testinde p değeri <.05 çıktığı için otokorelasyon sorunu vardır ve hata terimlerinin birbirini izleyen değerleri birbirinden bağımsız olmamaktadır.

Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Yatay kesit bağımlılığı, yatay kesit birimlerinin birbiri ile olan bağımlılığını yani herhangi bir şok durumunda bütün yatay kesit birimlerinin etkilenip etkilenmeyeceği hakkında bilgi vermesi için uygulanmaktadır. Yatay kesit bağımlılığının test edilmesi için kullanılan ilk test Breusch-Pagan LM (Lagrange Multiplier) testidir. Bu testte $t > n$ olduğu durumda kullanıma uygun olduğu anlamına gelmektedir. Diğer bir test olan Pesaran CD testi ise n ve t değerlerinin büyük olduğu ve tesadüfi ya da sabit etkili verilerde kullanılmaktadır (Bozkurt vd., 2016: 382).

Çizelge 7'deki yatay kesit bağımlılığı test sonucunda B-P LM testi için $p < .05$ olduğu için yatay kesit bağımlılığının varlığından söz edilebilmektedir. Benzer şekilde Pesaran'ın CD testi için $p < .05$ olduğu için yatay kesit bağımlılığının varlığı anlaşılmaktadır.

Çizelge 7. Model 1 Yatay Kesit Bağımlılığı Testi
Table 7. Model 1 Cross-Section Dependency Test

Test	df	Statistic	p
Breusch-Pagan LM Test	378	740,0519	0,0000
Breusch-Pagan Scaled LM Test		12,1493	0,0000
Pesaran CD		5,7851	0,0000

Çizelge 8. Model 1 Panel Birim Kök Testi
Table 8. Model 1 Panel Unit Root Test

Pesaran 2007 CIPS				
Variables	Trend	Düzye	Z	p
Satışların Maliyeti	Yok	Düzeyinde	-8,845	0,000
		1. fark	-5,450	0,000
	Var	Düzeyinde	-6,102	0,000
		1. fark	-4,187	0,000
Satış Gelirleri	Yok	Düzeyinde	181,638	0,000
		1. fark	213,065	0,000
	Var	Düzeyinde	142,084	0,000
		1. fark	131,685	0,000
Kukla	Yok	Düzeyinde	-3,410	0,000
		1. fark	0,816	0,793
	Var	Düzeyinde	-1,600	0,055
		1. fark	2,768	0,997

Çizelge 9. Model 1 SUR Yöntemi
Table 9. Model 1 SUR Method

F(df1, df2)	SSE	MSE	Root MSE	Root-Square	Adj. R-Sq
1122,697(3,276)	43,9373	0,3982	0,0181	0,8901	0,8893

Çizelge 10. Model 1 SUR Tahmincisi Sonuçları
Table 10. Model 1 SUR Estimator Results

Parameter	Estimate	Std Err	t Value	p
Intercept	-0,0001	0,0262	-0,0053	0,9958
LnSG (β_1)	1,0254	0,0442	23,1621	0,0000
D*LnSG (β_2)	0,0000	0,0000	-0,1764	0,8601

Panel Birim Kök Testi

Durağanlık varsayımının incelenmesi için birçok birim kök testi vardır. Bu birim kök testleri panel veride bulunan niteliklere göre değişmektedir. Araştırmalar sonucunda yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumlarda birinci nesil birim kök testleri uygulanırken yatay kesit bağımlılığı var ise ikinci nesil birim kök testleri uygulanmalıdır (Kaçar ve Demirci, 2022: 84). Çalışmada yatay kesit bağımlılığının varlığı tespit edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığının varlığı söz konusu olduğu için ikinci nesil birim kök testlerinden biri olan Pesaran 2007 CIPS panel birim kök testi kullanılmış ve durağanlık düzeyleri sorgulanmak istenmiştir.

Çizelge 8'deki Pesaran 2007 CIPS testi sonucunda Z değerleri %5 düzeyinde kritik değerlerinden daha büyük olduğu için satışların maliyeti ve satış gelirlerinin, kukla değişken serilerinin düzeyinde birim kök içermediği, yani durağan olduğu anlaşılmaktadır.

Panel Veri Analizi Sonuçları

SUR yönteminde her bir denkleme sistem çözümü kullanılmaktadır. Denklemlerdeki hata terimleri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu yöntem en küçük kareler yöntemine göre daha etkin parametre tahminleri sunmaktadır. SUR yöntemi ile daha güçlü sonuçlar elde

edilmesi için değişen varyans ve otokorelasyon olmalıdır (Güler ve Yüce, 2020: 275).

Çizelge 9'daki SUR yöntemi uygulanarak ulaşılan sonuçlara göre modelde R^2 'nin değeri 0,89 çıkması bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni %89 oranında açıklayabildiğini göstermektedir. Bütün bağımsız değişkenlerin birlikte bağımlı değişken LnSM üzerindeki anlamlılığını analiz etmek için kullanılan F istatistiği istatistiksel olarak anlamlıdır. SUR yöntemi ile değişen varyans ve otokorelasyon giderilmiş ve böylece daha tutarlı sonuçlar elde edilmiştir.

Çizelge 10 incelendiğinde Model 1 için; satış gelirlerinde oluşan %1'lik artış satışların maliyetini %1,025 oranında artırırken satış gelirlerinde oluşan %1'lik azalış satışların maliyetinde ($\beta_1 + \beta_2$) değişim meydana getirmemiştir. Değişkenlere ait p değeri incelendiğinde satış gelirleri ($\beta_1 < 0.05$) %1 önem düzeyinde pozitif yönde anlamlı ve kukla değişken anlamlı değildir.

Çizelge 10'a göre β_2 katsayısının 0 olduğu görülmektedir. Bulgular sonucunda Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları sektöründe satışların maliyetinde geleneksel maliyet davranışının geçerli olduğu ve satış maliyetlerinde aşağı ve yukarı yönlü değişimlerin eşit olduğu belirlenmiştir.

Model 2 Analiz Sonuçları**F Testi ve Hausman Testi**

Çizelge 11'deki analiz sonucunda p değerleri >.05 olduğundan tesadüfi etkiler modelinin araştırma için uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Çizelge 12'deki Hausman testi sonucunda p değeri (0,6340) >.05 çıktığı için tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğu kararına varılmıştır.

Değişen Varyans Testi ve Otokorelasyon Testi

Çizelge 13'teki değişen varyans (heteroskedasite) testlerinden Levene ve White testleri değişen varyans olduğunu, Brown&Forsythe ve Breusch-Pagan testleri değişen varyans olmadığını göstermektedir. Tüm testlerden değişen

varyans sorunu olmadığı sonucu elde edilemediği için hata terimlerinin varyansları bütün kesitler için sabit olmadığı ve kovaryanslarının sıfırdan farklı olduğuna karar verilmiştir. Farklı bir deyişle panelde değişen varyans olduğuna karar verilmiştir.

Çizelge 14'teki Baltagi&Li testinde p değeri <.05 çıktığı için otokorelasyon sorunu vardır ve hata terimlerinin birbirini izleyen değerleri birbiri ile bağımsız çıkmamaktadır.

Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Çizelge 15'teki yatay kesit bağımlılığı test sonucunda B-P LM testi için p <.05 olduğu için yatay kesit bağımlılığının varlığından söz edilebilmektedir. Benzer şekilde Pesaran'ın CD testi için p <.10 olduğu için yatay kesit bağımlılığının varlığı anlaşılmaktadır.

Çizelge 11. Model 2 F Testi

Table 11. Model 2 F Test

Effects Test	Statistic	d.f.	p
Cross-Section	0,8145	27,241	0,7312
Period	1,5330	9,241	0,1369
Cross-Section / Period	1,0056	36,241	0,0760

Çizelge 12. Model 2 Hausman Testi

Table 12. Model 2 Hausman Test

X ²	df	p
0,9113	2	0,6340

Çizelge 13. Model 2 Değişen Varyans Testi

Table 13. Model 2 Heteroscedasticity Test

Test	df	Statistic	p
Levene	27,252	1,5296	0,0501
Brown and Forsythe	27,252	0,6338	0,9217
White	2	21,07	0,0008
Breusch-Pagan	-	0,5827	0,8875

Çizelge 14. Model 2 Otokorelasyon Testi

Table 14. Model 2 Autocorrelation Test

Test	df	X ²	p
Baltagi & Li Joint Test	13,16	2	0,0014

Çizelge 15. Model 2 Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Table 15. Model 2 Cross-Section Dependency Test

Test	df	Statistic	p
Breusch-Pagan LM Test	378	799,5666	0,0000
Breusch-Pagan Scaled LM Test		14,31388	0,0000
Pesaran CD		1,884334	0,0595

Çizelge 16. Model 2 Panel Birim Kök Testi

Table 16. Model 2 Panel Unit Root Test

Variables	Trend	Düzye	Z	p	
Genel yönetim gideri	Yok	Düzyeinde	-6,135	0,0000	
		1. fark	-2,349	0,0009	
		Var	-3,495	0,000	
	Satış Gelirleri	Yok	Düzyeinde	0,159	0,563
			1. fark	181,638	0,000
			Var	213,065	0,000
Kukla	Yok	Düzyeinde	142,084	0,000	
		1. fark	131,685	0,000	
		Var	-3,410	0,000	
	Var	Düzyeinde	Düzyeinde	0,816	0,793
			1. fark	-1,600	0,055
			1. fark	2,768	0,997

Panel Birim Kök Testi

Yatay kesit bağımlılığının varlığı sebebiyle ikinci nesil birim kök testlerinden biri olan Pesaran 2007 CIPS panel birim kök testi kullanılmıştır. Çizelge 16'daki Pesaran 2007 CIPS testi sonucunda Z değerleri %5 düzeyinde kritik değerlerinden daha büyük olduğu için genel yönetim gideri ve satış gelirlerinin, kukla değişken serilerinin düzeyinde birim kök içermediği, yani durağan olduğu anlaşılmaktadır.

Panel Veri Analizi Sonuçları

Çizelge 17'deki SUR yöntemi uygulanarak ulaşılan sonuçlara göre, modelde R^2 'nin değeri 0,74 çıkması bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni %74 oranında açıklayabildiğini göstermektedir. Bütün bağımsız değişkenlerin birlikte bağımlı değişken LnGYG üzerindeki anlamlılığını test etmek için kullanılan F istatistiği istatistiksel olarak anlamlıdır. SUR yöntemi ile değişen varyans ve otokorelasyon giderilmiş ve böylece daha tutarlı sonuçlar elde edilmiştir.

Çizelge 18 incelendiğinde Model 2 için; satış gelirlerinde oluşan %1'lik artış genel yönetim giderlerinde %0,7474 oranında artırırken satış gelirlerinde oluşan %1'lik azalış genel yönetim giderlerinde ($\beta_1 + \beta_2$) değişim meydana getirmemiştir. Değişkenlere ait p değeri incelendiğinde satış gelirleri ($\beta_1 < 0.05$) %1 önem düzeyinde pozitif yönde anlamlı ve kukla değişken anlamlı değildir.

Çizelge 18'e göre β_2 katsayısının 0 olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bulgular sonucunda Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları sektöründe genel yönetim giderlerinde geleneksel maliyet davranışının geçerli olduğu ve genel yönetim giderlerinde aşağı ve yukarı yönlü değişimlerin eşit olduğu belirlenmiştir.

Model 3 Analiz Sonuçları**F Testi ve Hausman Testi**

Çizelge 19'daki analiz sonucunda p değerleri >.05 olduğundan tesadüfi etkiler modelinin araştırma için uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Çizelge 20'deki Hausman testi sonucunda p değeri (0,9467) >.05 çıktığı için tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğu kararlaştırılmıştır.

Değişen Varyans Testi ve Otokorelasyon Testi

Çizelge 21'deki değişen varyans (heteroskedasite) testlerinden Levene, Brown&Forsythe ve Breusch-Pagan testleri değişen varyans olduğunu, White testi değişen varyans olmadığını göstermektedir. Tüm testlerden değişen varyans sorunu olmadığı sonucu elde edilemediği için hata terimlerinin varyansları tüm kesitler için sabit olmadığı ve kovaryanslarının sıfırdan farklı olduğuna karar verilmiştir. Farklı bir deyişle panelde değişen varyans olduğuna karar verilmiştir.

Çizelge 17. Model 2 SUR Yöntemi

Table 17. Model 2 SUR Method

F _(df1; df2)	SSE	MSE	Root MSE	Root-Square	Adj. R-Sq
403,5246 _(3;276)	64,8066	0,015	0,4836	0,744	0,742

Çizelge 18. Model 2 SUR Tahmincisi Sonuçları

Table 18. Model 2 SUR Estimator Results

Parameter	Estimate	Std Err	t Value	p
Intercept	-0,0014	0,0323	-0,0435	0,9653
LnSG (β_1)	0,7474	0,0249	29,9909	0,0000
D*LnSG (β_2)	0,0000	0,0000	1,0352	0,3015

Çizelge 19. Model 3 F Testi

Table 19. Model 3 F Test

Effects Test	Statistic	d.f.	p
Cross-Section	0,183281	27,241	1,0000
Period	1,2547	9,241	0,2626
Cross-Section / Period	0,4388	36,241	0,9980

Çizelge 20. Model 3 Hausman Testi

Table 20. Model 3 Hausman Test

X ²	df	p
0,1095	2	0,9467

Çizelge 21. Model 3 Değişen Varyans Testi

Table 21. Model 3 Heteroscedasticity Test

Test	df	Statistic	p
Levene	27,252	2,4623	0,0002
Brown and Forsythe	27,252	1,5543	0,0440
White	5	3,85	0,5707
Breusch-Pagan	-	10,5851	0,0011

Çizelge 22. Model 3 Otokorelasyon Testi

Table 22. Model 3 Autocorrelation Test

Test	df	X ²	p
Baltagi & Li Joint Test	2	43,12	0,0000

Çizelge 23. Model 3 Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Table 23. Model 3 Cross-Section Dependency Test

Test	df	Statistic	p
Breusch-Pagan LM Test	378	671,770	0,0000
Breusch-Pagan Scaled LM Test		9,6659	0,0000
Pesaran CD		0,0842	0,9329

Çizelge 24. Model 3 Panel Birim Kök Testi

Table 24. Model 3 Panel Unit Root Test

Pesaran 2007 CIPS				
Variables	Trend	Düzye	Z	p
Pazarlama, satış ve dağıtım gideri	Yok	Düzyeinde	-9,778	0,000
		1. fark	-3,046	0,001
	Var	Düzyeinde	-6,839	0,000
		1. fark	-3,939	0,000
Satış Gelirleri	Yok	Düzyeinde	181,638	0,000
		1. fark	213,065	0,000
	Var	Düzyeinde	142,084	0,000
		1. fark	131,685	0,000
Kukla	Yok	Düzyeinde	-3,410	0,000
		1. fark	0,816	0,793
	Var	Düzyeinde	-1,600	0,055
		1. fark	2,768	0,997

Çizelge 25. Model 3 SUR Yöntemi

Table 25. Model 3 SUR Method

F(df1, df2)	SSE	MSE	Root MSE	Root-Square	Adj. R-Sq
237,241 _(3;276)	237,747	0,0178	0,9264	0,6313	0,6287

Çizelge 26. Model 3 SUR Tahminci Sonuçları

Table 26. Model 3 SUR Estimator Results

Parameter	Estimate	Std Err	t Value	p
Intercept	-0,0042	0,0595	-0,0714	0,9431
LnSG (β_1)	1,0972	0,0902	12,1624	0,0000
D*LnSG (β_2)	0,0000	0,0000	0,8195	0,4132

Çizelge 22'deki Baltagi&Li testinin p değeri < .05 olduğu için otokorelasyon sorunu vardır ve hata terimlerinin birbirini izleyen değerleri birbirinden bağımsız değildir.

Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Çizelge 23'teki yatay kesit bağımlılığı test sonucunda B-P LM testi için p < .05 olduğu için yatay kesit bağımlılığının varlığı anlaşılmaktadır. Fakat Pesaran'ın CD testi için p > .05 olduğu için yatay kesit bağımlılığının olmadığı anlaşılmaktadır. Verilerde n yatay kesit boyutu t zaman boyutundan daha büyük olduğundan Pesaran CD testi dikkate alınacak olsa da Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları sektörü içerisindeki bir işletmede ortaya çıkan çok diğer işletmeleri etkileyebilecektir. Buna göre B-P LM ve B-P Scaled LM test sonuçları dikkate alındığında yatay kesit bağımlılığının var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Panel Birim Kök Testi

Yatay kesit bağımlılığının varlığı sebebiyle ikinci nesil birim kök testlerinden biri olan Pesaran 2007 CIPS panel birim kök testi kullanılmıştır. Çizelge 24'teki Pesaran 2007 CIPS testi sonucunda Z değerleri %5 düzeyinde kritik değerlerinden daha büyük olduğu için pazarlama, satış ve dağıtım giderleri ve satış gelirlerinin, kukla değişken serilerinin düzeyinde birim kök içermediği, yani durağan olduğu anlaşılmaktadır.

Panel Veri Analizi Sonuçları

Çizelge 25'teki SUR yöntemi uygulanarak ulaşılan sonuçlara göre, modelde R^2 'nin değeri 0,63 çıkması bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni %63 oranında açıklayabildiğini belirtmektedir. Bütün bağımsız değişkenlerin birlikte bağımlı değişken LnPSDG üzerindeki anlamlılığını test etmek için kullanılan F istatistiği istatistiksel olarak anlamlıdır. SUR yöntemi ile değişen varyans ve otokorelasyon giderilmiş ve böylece daha tutarlı sonuçlar elde edilmiştir.

Çizelge 26 incelendiğinde Model 3 için; satış gelirlerinde oluşan %1'lik artış pazarlama, satış ve dağıtım giderlerinde %1,097 oranında artırırken satış gelirlerinde oluşan %1'lik azalış pazarlama, satış ve dağıtım giderlerinde ($\beta_1 + \beta_2$) değişim meydana getirmemiştir. Değişkenlere ait p değeri incelendiğinde satış gelirleri ($\beta_1 < 0.05$) %1 önem düzeyinde pozitif yönde anlamlı ve kukla değişken anlamlı değildir.

Çizelge 26'ya göre β_2 katsayısının 0 olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bulgular sonucunda Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları sektöründe pazarlama, satış ve dağıtım giderlerinde geleneksel maliyet davranışının geçerli olduğu ve pazarlama, satış ve dağıtım giderlerinde aşağı ve yukarı yönlü değişimlerin eşit olduğu belirlenmiştir.

Model 4 Analiz Sonuçları*F Testi ve Hausman Testi*

Çizelge 27. Model 4 F Testi

Table 27. Model 4 F Test

Effects Test	Statistic	d.f.	p
Cross-Section	0,4294	27,241	0,9947
Period	5,9587	9,241	0,0000
Cross-Section / Period	1,6038	36,241	0,0208

Çizelge 28. Model 4 Hausman Testi

Table 28. Model 4 Hausman Test

X ²	df	p
1,6268	2	0,4433

Çizelge 29. Model 4 Değişen Varyans Testi

Table 29. Model 4 Heteroscedasticity Test

Test	df	Statistic	p
Levene	27,252	1,2856	0,1631
Brown and Forsythe	27,252	0,6120	0,9362
White	5	14,39	0,0133
Breusch-Pagan	-	4,9711	0,0258

Çizelge 30. Model 4 Otokorelasyon Testi

Table 30. Model 4 Autocorrelation Test

Test	df	X ²	p
Baltagi & Li Joint Test	2	44,82	0,0000

Çizelge 31. Model 4 Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Table 31. Model 4 Cross-Section Dependency Test

Test	df	Statistic	p
Breusch-Pagan LM Test	378	748,833	0,0000
Breusch-Pagan Scaled LM Test		12,468	0,0000
Pesaran CD		8,936	0,0000

Çizelge 32. Model 4 Panel Birim Kök Testi

Table 32. Model 4 Panel Unit Root Test

Pesaran 2007 CIPS				
Variables	Trend	Düzyey	Z	p
Faaliyet gideri	Yok	Düzyeyinde	-9,234	0,000
		1. fark	-3,518	0,000
	Var	Düzyeyinde	-6,026	0,000
		1. fark	-3,018	0,001
Satış Gelirleri	Yok	Düzyeyinde	181,638	0,000
		1. fark	213,065	0,000
	Var	Düzyeyinde	142,084	0,000
		1. fark	131,685	0,000
Kukla	Yok	Düzyeyinde	-3,410	0,000
		1. fark	0,816	0,793
	Var	Düzyeyinde	-1,600	0,055
		1. fark	2,768	0,997

Çizelge 27'deki analiz sonucunda dönem (period) ve şirket*dönem p değerleri <.05 olmakla birlikte şirket/yatay kesit (cross-section) p değeri>.05 olduğu için tesadüfi etkiler modelinin araştırma için uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Çizelge 28'deki Hausman testi sonucunda p değeri (0,4433)>.05 çıktığı için tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğu kararına varılmıştır.

Değişen Varyans Testi ve Otokorelasyon Testi

Çizelge 29'daki değişen varyans (heteroskedasite) testlerinden Levene ve Brown&Forsythe testleri değişen varyans olmadığını, White ve Breusch-Pagan testleri değişen varyans olduğunu göstermektedir. Tüm testlerden değişen

varyans sorunu olmadığı sonucu elde edilemediği için hata terimlerinin varyansları tüm kesitler için sabit olmadığı ve kovaryanslarının sıfırdan farklı olduğuna karar verilmiştir. Farklı bir deyişle panelde değişen varyans olduğuna karar verilmiştir.

Çizelge 30'daki Baltagi&Li testinin p değeri<.05 olduğu için otokorelasyon sorunu vardır ve hata terimlerinin birbirini izleyen değerleri birbirinden bağımsız değildir.

Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Çizelge 31'deki yatay kesit bağımlılığı test sonucunda B-P LM ve Pesaran CD testleri için p<.05 olduğu için yatay kesit bağımlılığının varlığı anlaşılmaktadır.

Çizelge 33. Model 4 SUR Yöntemi

Table 33. Model 4 SUR Method

F(df1, df2)	SSE	MSE	Root MSE	Root-Square	Adj. R-Sq
237,241 _(3,276)	51,6556	0,0130	0,4318	0,8084	0,8071

Çizelge 34. Model 4 SUR Tahmincisi Sonuçları

Table 34. Model 4 SUR Estimator Results

Parameter	Estimate	Std Err	t Value	p
Intercept	0,0024	0,0562	0,0439	0,9649
LnSG (β_1)	0,8947	0,0261	34,1936	0,0000
D*LnSG (β_2)	0,0000	0,0000	0,0911	0,9274

Panel Birim Kök Testi

Yatay kesit bağımlılığının varlığı sebebiyle ikinci nesil birim kök testlerinden biri olan Pesaran 2007 CIPS panel birim kök testi kullanılmıştır. Çizelge 32'deki Pesaran 2007 CIPS testi sonucunda Z değerleri %5 düzeyinde kritik değerlerinden daha büyük olduğu için faaliyet gideri ve satış gelirlerinin, kukla değişken serilerinin düzeyinde birim kök içermediği, yani durağan olduğu anlaşılmaktadır.

Panel Veri Analizi Sonuçları

Çizelge 33'teki SUR yöntemi uygulanarak ulaşılan sonuçlara göre, modelde R^2 'nin değeri 0,81 çıkması bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni %81 oranında açıklayabildiğini ifade etmektedir. Bütün bağımsız değişkenlerin birlikte bağımlı değişken LnFG üzerindeki anlamlılığını test etmek için kullanılan F istatistiği istatistiksel olarak anlamlıdır. SUR yöntemi ile değişen varyans ve otokorelasyon giderilmiş ve böylece daha tutarlı sonuçlar elde edilmiştir.

Çizelge 34 incelendiğinde Model 4 için; satış gelirlerinde oluşan %1'lik artış faaliyet giderlerinde %0,8947 oranında artırırken satış gelirlerinde oluşan %1'lik azalış faaliyet giderlerinde ($\beta_1 + \beta_2$)değişim meydana getirmemiştir. Değişkenlere ait p değeri incelendiğinde satış gelirleri ($\beta_1 < 0.05$) %1 önem düzeyinde pozitif yönde anlamlı ve kukla değişken anlamlı değildir.

Çizelge 34'e göre β_2 katsayısının 0 olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bulgular sonucunda Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları sektöründe faaliyet giderlerinde geleneksel maliyet davranışının geçerli olduğu ve faaliyet giderlerinde aşağı ve yukarı yönlü değişimlerin eşit olduğu belirlenmiştir.

Sonuç

Yöneticiler, işletme faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürebilmek ve işletme karını maksimum seviyeye çıkarmak isterler. Kar maksimizasyonunu ancak faaliyet hacminde artış ve maliyetlerde düşüş sağlayarak elde edebilmektedirler. Bu sebeple yöneticiler, yatırımcılar ve hak sahipleri ürün maliyetlerini ve bu maliyetleri en düşük seviyede nasıl tutacaklarına dair maliyet davranışını en doğru şekilde anlamak ve analiz etmek isterler. Bu çalışma ile amaçlanan, BİST Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin satış hacmi ve maliyetler arasındaki ilişkinin simetrik olup olmadığının test edilmesidir. Bu doğrultuda ilgili sektörde faaliyette bulunan 28 işletmenin 2013- 2022 dönemini içeren yıllık verileri kullanılarak panel veri analizi ile inceleme yapılmıştır. Araştırma kapsamında iki ayrı hipotez ve dört

farklı model oluşturularak maliyet yapışkanlığının geçerliliği test edilmiştir.

Elde edilen bulgular, örneklem işletmelerinde dört farklı maliyet türünde de maliyet yapışkanlığının olmadığı sonucunu göstermektedir. Analiz sonucu BİST Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları sektöründe geleneksel maliyet davranışının geçerli olduğunu ifade etmektedir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular AbuSerdaneh (2014), Zanella vd. (2015), Erdoğan vd. (2019), Bengü ve Fidancan (2020) ve Kaçar ve Demirci (2022) tarafından yapılmış olan çalışma sonuçlarını desteklemekte fakat Anderson vd. (2003), Medeiros ve Costa (2004), He vd. (2010), Yükçü ve Özkaya (2011), Pamplona vd. (2016), Karadeniz vd. (2019) ve Elden Ürgüp'ün (2022) yapmış oldukları çalışma sonuçları ile örtüşmemektedir.

Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları sektöründe maliyet yapışkanlığının geçerli olmadığı sonucuna varılarak belli kısıtlar doğrultusunda literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda geleneksel maliyet davranışının görüldüğü bu sektörde etkin maliyet yönetiminin var olduğu söylenebilir. Maliyet davranışının simetrik olduğu sonucuna göre işletme yöneticilerinin kaynakları ayarlamayı tercih ettiklerinden bahsedilebilir. Dolayısıyla satış gelirlerinde bir azalış olduğunda maliyet unsurlarının kontrol edildiği görülmektedir. Yöneticilerin gereksiz ve atıl kapasiteden kaçındığı, ayarlama maliyetlerine katlandığı ve maliyet kontrolünün yapıldığı ifade edilebilir. Yöneticilerin satışlarda bir azalma olduğunda bu durumun kalıcı olmadığı düşüncesi içerisinde iken kaynakları azaltmaya giderek maliyet yapışkanlığına engel oldukları söylenebilmektedir.

Çalışmanın yapıldığı 2013-2022 dönemi ve BİST Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları sektörü açısından değerlendirilmesi bu çalışmanın kısıtları olarak kabul edilebilir. Bu kısıtlar doğrultusunda yorum yapılması gerektiği unutulmamalıdır. Daha sonra yapılacak çalışmalarda maliyet yapışkanlığı hipotezinin sektörel ve ülkeler arasındaki farklılıkları karşılaştırılabilir, henüz incelenmemiş sektörler incelenebilir, araştırma yılları genişletilerek daha geniş çaplı sonuçlara ulaşılabilir ve oluşturulan modeller çeşitlendirilebilir. Ayrıca farklı maliyet yapışkanlığı yöntemleri kullanılarak maliyetlerde yapışkanlık düzeyinin test edilmesine dair çalışmalar yapılabilir. Bu eksikliklerin dikkate alınmasıyla yapılacak analizler sonucunda konuyla ilgili daha fazla bilgi edinilebilir ve maliyet yapışkanlığının daha detaylı anlaşılması sağlanabilir. Bu eksiklikler göz önünde bulundurularak yapılacak analizler yeni çalışmaların da konusunu oluşturacaktır.

Extended Abstract

The ultimate goal of business managers is to maximize business value. Maximizing the business value also means maximizing the welfare of those who invest in the business. Business value is directly influenced by factors such as profitability, sales, liquidity, and financial structure. Additionally, elements like brand, image, and public relations indirectly impact business value. To achieve this ultimate goal, it is essential for business managers to prioritize effective cost management, as it directly influences business performance (Uluçol & Türk, 2013: 366). Businesses incur the costs of many activities such as management, marketing, sales, distribution, production, and R&D. Therefore, business managers are expected to manage resource usage costs in the best possible way. Understanding and analyzing cost behavior is crucial for effectively determining and allocating business resources and capacity. When business managers comprehend the behavior of costs, they can anticipate how costs will fluctuate across various activities, enabling them to manage this process under more favorable conditions. This understanding facilitates improved planning of business activities and revenue projections (Medeiros & Costa, 2004: 3).

Cost behavior explains how a cost item responds to fluctuations in the volume of business activities (Gürkan & Kaya, 2020: 32). Cost behavior is divided into two categories: traditional cost behavior and asymmetric cost behavior (cost stickiness). Traditional cost behavior argues that there is a linear relationship between costs and sales activities. According to this approach, it is suggested that if there is a one percent increase/decrease in sales activities, there will be a one percent increase/decrease in costs (Armanto et al., 2014: 39). Asymmetric cost behavior, also known as cost stickiness, is the situation in which the rate of increase observed in costs when there is an increase in sales volume is greater than the decrease in costs when there is a decrease in sales volume. In short, when analyzing the changes in sales and costs, it takes into account the asymmetric relationship between them (Sun et al., 2019: 3).

In all research conducted until the beginning of the 21st century, the interpretation of cost behavior was based on traditional cost behavior. Later, traditional cost behavior began to be questioned, and in 2003, Anderson, Banker, and Janakiraman introduced the concept of cost stickiness to the literature by suggesting that there may be an asymmetric relationship between sales volume and costs in their study (Anderson et al., 2003: 48).

Many factors affect cost stickiness. These are managerial factors that include management decisions, factors specific to the internal structure of the business, and the economic factors they are involved in. The determinants affecting cost stickiness are external factors such as adjustment costs that can be measured by asset and employee density, political process theory, managerial opportunism observed in connection with the agency problem, managerial optimism despite expected

increases in future income, managerial overconfidence and managerial arrogance, economic growth, and employment protection legislation (Fourati et al., 2020: 173).

The study aims to explain the concept of cost stickiness, and the factors affecting it, to examine the literature on cost stickiness and to test its validity in the BIST Metal Goods, Machinery, Electrical Devices, and Transportation Vehicles sector.

In the study, it was investigated whether there was stickiness in the operating costs of a total of 41 enterprises belonging to the BIST Metal Goods, Machinery, Electrical Devices, and Transportation Vehicles sector between 2013 and 2022. Between 2013 and 2022, data from 41 businesses was inaccessible, so the analysis was conducted using data from 28 businesses. The research data was obtained from the Public Disclosure Platform, the study years were determined to be 2013-2022 for the analysis, and annual data was used as the period. The Panel data analysis method was used and cost stickiness was investigated by establishing four different models.

The validity of cost stickiness was tested in the cost of sales in Model 1, in general administrative expenses in Model 2, in marketing, sales and distribution expenses in Model 3, and in operating expenses in Model 4.

According to the Model 1 analysis result, a 1% increase in sales revenues increased the cost of sales by 1.025%, while a 1% decrease in sales revenues did not cause a change by reducing the cost of sales by 1.025%. Therefore, it has been determined that cost stickiness is not valid in the cost of sales and that traditional cost behavior exists.

As a result of Model 2 analysis, a 1% increase in sales revenues increased general administrative expenses by 0.747%, while a 1% decrease in sales revenues did not cause a change, decreasing general administrative expenses by 0.747%. Traditional cost behavior is also observed in general administrative expenses.

According to the Model 3 analysis result, a 1% increase in sales revenues increased marketing, sales and distribution expenses by 1.097%, while a 1% decrease in sales revenues did not cause a change in marketing, sales and distribution expenses, reducing them by 1.097%. Therefore, traditional cost behavior is also observed in the marketing, sales and distribution expenses variable.

Based on the Model 4 analysis result, traditional cost behavior was detected, like in the other three models. While a 1% increase in sales revenues increased operating expenses by 0.894%, a 1% decrease in sales revenues decreased operating expenses by 0.894% and did not change. It has been concluded that cost stickiness is not valid for operating expenses and traditional cost behavior exists.

The findings show that there is no cost stickiness in four different cost types in the sample businesses. The analysis result indicates that traditional cost behavior is valid in the BIST Metal Goods, Machinery, Electrical Devices, and Transportation Vehicles sector. The findings obtained as a result of the study are similar to those of AbuSerdaneh (2014), Zanella et al. (2015), Erdoğan et al.

(2019), Bengü & Fidancan (2020) and Kaçar & Demirci (2022) which support the results of the study, but Anderson et al. (2003), Medeiros & Costa (2004), He et al. (2010), Yukcu & Özkaya (2011), Pamplona et al. (2016), Karadeniz et al. (2019) and Elden Ürgüp (2022) does not coincide with the results of their studies.

It is aimed at contributing to the literature in line with certain constraints by concluding that cost stickiness is not valid in the Metal Goods, Machinery, Electrical Devices, and Transportation Vehicles sectors. In this regard, it can be said that effective cost management exists in this

sector where traditional cost behavior is observed. According to the result that cost behavior is symmetrical, it can be said that business managers prefer to adjust resources. Therefore, it is seen that cost elements are controlled when there is a decrease in sales revenues. It can be stated that managers should avoid unnecessary idle capacity, bear adjustment costs, and maintain cost control. It can be said that managers prevent cost stickiness by reducing resources, while they think that this situation is not permanent when there is a decrease in sales.

Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması / Contribution Rates and Conflicts of Interest

Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: RMB(%45), SEÜ (%55) Veri Toplanması: RMB(%60), SEÜ (%40) Veri Analizi: RMB (%60), SEÜ (%40) Makalenin Yazımı: RMB (%60), SEÜ (%40) Makale Gönderimi ve Revizyonu: RMB (%40), SEÜ (%60)	Author Contributions	Research Design: RMB(%45), SEÜ (%55) Data Collection: RMB(%60), SEÜ (%40) Data Analysis: RMB (%60), SEÜ (%40) Writing the Article: RMB (%60), SEÜ (%40) Article Submission and Revision: RMB (%40), SEÜ (%60)
Etik Bildirim	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr	Complaints	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.	Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.	Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Kaynaklar

Abu-Serdaneh, J. (2014). The Asymmetrical Behavior of Cost: Evidence from Jordan. *International Business Research*, 7(8), 113-122.

Anderson, M. C., Banker, R. D., & Janakiraman, S. N. (2003). Are Selling, General, and Administrative Costs "Sticky"? *Journal of Accounting Research*, 41(1), 47-63.

Armanto, B., Tiono, K. M., & Suthiono, H. (2014). The Stickiness of Selling, General, and Administrative Costs in the Indonesian Companies. *International Research Journal of Business Studies*, 7(1), 39-53.

Balakrishnan, R., & Gruca, T. (2008). Cost Stickiness and Core Competency: A Note. *Contemporary Accounting Research*, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1113775>

Banker, R. D., Byzalov, D., & Chen, L. (2013a). Employment protection legislation, adjustment costs and cross-country differences in cost behavior. *Journal of Accounting and Economic*, 55, 111-127.

Banker, R. D., Byzalov, D., & Threinen, L. (2013b). Determinants of International Differences in Asymmetric Cost Behavior. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2312772>

Banker, R. D., Byzalov, D., Fang, S., & Liang, Y. (2018). Cost management research. *Journal of Management Accounting Research*, 30(3), 187-209.

Bengü, H., & Fidancan, C. (2020). BIST Kimya ve Metal Ana Sanayi Sektörlerindeki İmalat İşletmelerinde Maliyet Yapışkanlığının Test Edilmesine İlişkin Bir Uygulama. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 331-342.

Bozkurt, E., Sevinç, H., & Çakmak, E. (2016). Orta Gelir Tuzağı: Üst Orta Gelirli Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 16(2), 379- 394.

Calleja, K., Stelarios, M., & Thomas, D. C. (2006). A note on cost stickiness: Some international comparisons. *Management Accounting Research*, 17, 127-140.

Chen, C. X., Lu, H., & Sougiannis, T. (2012). The Agency Problem, Corporate Governance, and the Asymmetrical Behavior of Selling, General, and Administrative Costs. *Contemporary Accounting Research*, 29(1), 252- 282.

Chen, Y., & Xu, J. (2023). Digital transformation and firm cost stickiness: Evidence from China. *Finance Research Letters*, 52, 1-10.

Elden Ürgüp, S. (2022). Maliyet Yapışkanlığı Teorisinin Test Edilmesi: Bist Kimya İlaç Petrol Lastik ve Plastik Ürünler Sektörü Örneği. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 442-456.

Erdoğan, M., Öksüz Demirgubuz, M., Erdoğan, E. O., & Ömürbek, V. (2019). Bist'de Sektörler İtibarıyla Maliyet Yapışkanlığının Panel Veri Analizi ile İncelenmesi. *Vizyoner Dergisi*, 10(24), 264-274.

- Fourati, Y. M., Ghorbel, R. C., & Jarboui, A. (2020). Sticky cost behavior and its implication on accounting conservatism: a cross-country study. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 18(1), 169-197.
- Güler, N., & Yüce, N. (2020). İki SUR Model Altında Ön Tahmin Edicilerin Kovaryans Matrisleri Üzerine Bazı Notlar. *BŞEÜ Fen Bilimleri Dergisi*, 7(1), 273-281.
- Gürkan, S., & Kaya, Ö. (2020). Asimetrik Maliyet Davranışı Teorisi Açısından Şirketlerin Maliyet Davranışlarının İncelenmesi: Thy, Turkcell ve Tüpraş Örneği. *Mali Çözüm Dergisi*, 30(157), 31-47.
- Hacıhasanoğlu, T., & Dalkılıç, E. (2018). Maliyet Yapışkanlığı Hipotezinin Bist İmalat Sektörü Kapsamında Test Edilmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 1802-1808.
- He, D., Teruya, J., & Shimizu, T. (2010). Sticky Selling, General, and Administrative Cost Behavior and its Changes in Japan. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1871276>
- Ibrahim, A. E. A. (2015). Economic growth and cost stickiness: evidence from Egypt. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 13(1), 119-140.
- Ibrahim, A. E. A. (2018). Board characteristics and asymmetric cost behavior: evidence from Egypt. *Accounting Research Journal*, 31(2), 301- 322.
- Jian J., Hu D., Tian H., Long C., & Yang F. (2023). Political uncertainty, officials' characteristics heterogeneity and firm cost stickiness. *Economic Analysis and Policy*, 78, 776-791.
- Kaçar, H., & Demirci, Ş. D. (2022). BİST Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Sektörü İtibarıyla Maliyet Yapışkanlığının Panel Veri Analizi ile Test Edilmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 76-98.
- Karadeniz, E., Günay, F., & Koşan, L. (2019). Halka açık konaklama işletmelerinde maliyet yapışkanlığının analizi. *Journal of Tourism Theory and Research*, 5(2), 171-181.
- Medeiros, O. R., & Costa, P. S. (2004). Cost Stickiness in Brazilian Firms. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=632365>
- Noreen, E., & Sodestrom, N. (1997). The Accuracy of Proportional Cost Models: Evidence from Hospital Service Departments. *Review of Accounting Studies*, 2, 89-114.
- Öztürk, E., & Zeren, F. (2016). Maliyet Yapışkanlığının Geçerliliğinin Test Edilmesi: Borsa İstanbul Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 31-42.
- Pamplona, E., Fiirst, C., Silva, T. B. J., & Zonatto, V. C. S. (2016). Sticky costs in cost behavior of the largest companies in Brazil, Chile and Mexico. *Contaduría y Administración* 61, 682-704.
- Pervan, M., & Pervan, I. (2012). Analysis of sticky costs: Croatian Evidence. *Recent Researches in Business and Economics*. 125-157.
- Polat, L., & Açık Taşar, S. (2024). Bist Gıda ve İçecek Sektöründe Yer Alan İşletmelerde Maliyet Yapışkanlığının Analizi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 19(61), 146-163.
- Priantana, R. D., & Sayuthi (2020). How Does Research in Sticky Cost Develop? A Review of Major Themes. *Journal of Accounting Research, Organization and Economics*, 3(2), 117-126.
- Rouxelin F., Wongsunwai W., & Yehuda N. (2017). Aggregate Cost Stickiness in GAAP Financial Statements and Future Unemployment Rate. *The Accounting Review*, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2547789>
- Sun, R., Ho, K. C., Gu, Y., & Chen, C. C. (2019). Asymmetric Cost Behavior and Investment in R&D: Evidence from China's Manufacturing Listed Companies. *Sustainability*, 11(1785), 1-15.
- Tang, L., Huang, Y., Liu, J., & Wan, X. (2022) Cost Stickiness and Stock Price Crash Risk: Evidence from China. *Emerging Markets Finance and Trade*. 58(2), 544-569.
- Topaloğlu, E. E. (2018). Bankalarda Finansal Kırılganlığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile Belirlenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(1), 15-38.
- Uluyol, O., & Türk, V. E. (2013). Finansal Rasyoların Firma Değerine Etkisi: Borsa İstanbul (BİST)'da Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(2), 365-384.
- Via, N. D., & Perego, P. (2014). Sticky cost behaviour: evidence from small and medium sized companies. *Accounting and Finance*, 54, 753-778.
- Yükçü, S., & Özkaya, H. (2011). Cost Behavior In Turkish Firms: Are Selling, General And Administrative Costs And Total Operating Costs "Sticky"? *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 13(3), 1-27.
- Zanella, F., Oyelere, P., & Hossain, S. (2015) Are costs really sticky? Evidence from publicly listed companies in the UAE. *Applied Economics*, 47(60), 6519-6528.

Fiscal Decentralization and Environment: Race to the Bottom or to the Top? Empirical Evidence from OECD Countries

Mehmet Avcı^{1,a}, Arınç Boz^{2,b,*}

¹ Department of Public Finance, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Zonguldak Bülent Ecevit University, Zonguldak, Türkiye

² Department of Public Finance, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Zonguldak Bülent Ecevit University, Zonguldak, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 16/07/2024

Accepted: 13/09/2024

JEL Codes: H7, H70, H73, H77

ABSTRACT

According to the Global Risks Report Survey data, environmental problems, which are among the most substantial problems that the world will face in the short and long term, are a serious issue regarding the sustainability of public finances. Fiscal decentralization, which refers to the sharing of fiscal authority with sub-national units, is typically examined within the framework of the economic growth literature. According to the traditional approach, there is a positive relationship between fiscal decentralization and economic growth. Fiscal decentralization fosters economic growth. Therefore, it plays a significant role in contributing to overall economic development. However, in the current context, where the concept of sustainable development has gained prominence, the environmental impacts of fiscal decentralization are being overlooked. The theory explains the environmental effects of fiscal decentralization with two hypotheses. The race to the bottom hypothesis suggests that fiscal decentralization increases environmental degradation, while the race to the top hypothesis argues that fiscal decentralization reduces environmental degradation. In this context, this study examines the impact of fiscal decentralization on environmental degradation within the frameworks of the "race to the bottom" and "race to the top" hypotheses. The analysis covers 18 OECD countries between 2000-2020, utilizing the cointegration technique. OECD countries are generally industrialized countries and have a significant impact on world CO2 emissions. The findings indicate that expenditure decentralization increases environmental degradation. This suggests that the hypothesis of racing to the bottom is valid concerning the environmental effects of fiscal decentralization in OECD countries. A probable reason for these findings is that local administrations carry out 55% of public expenditures on transportation, urbanization, and infrastructure sectors directly related to environmental degradation in OECD countries.

Keywords: Fiscal Decentralization, Environment, Cointegration, OECD

Mali Yerelleşme ve Çevre: Yarış Dibe mi Zirveye mi? OECD Ülkelerinden Ampirik Kanıtlar

Süreç

Geliş: 16/07/2024

Kabul: 13/09/2024

Jel Kodları: H7, H70, H73, H77

License

This work is licensed under
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License

ÖZ

Küresel Risk Algılama Anketi verilerine göre kısa ve uzun vadede dünyanın karşılaşacağı en önemli sorunlar arasında gösterilen çevresel sorunlar, kamu maliyesinin sürdürülebilirliği bakımından ciddi bir konu olma özelliğine sahiptir. Mali otoritenin alt idari birimler ile paylaşımını konu edinen mali yerelleşme, ampirik literatürde genellikle ekonomik büyüme çerçevesinde incelenmektedir. Geleneksel yaklaşıma göre mali yerelleşme ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Yani mali yerelleşme ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Buna karşın sürdürülebilir kalkınma kavramının önem kazandığı günümüzde mali yerelleşmenin çevresel etkileri ihmal edilmektedir. Teori, mali yerelleşmenin çevresel etkilerini iki hipotez ile açıklamaktadır. Dibe doğru yarış hipotezi mali yerelleşmenin çevresel bozulmayı artırdığını ileri sürerken, zirveye doğru yarış hipotezi ise mali yerelleşmenin çevresel bozulmayı azalttığını savunmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada mali yerelleşmenin çevresel bozulma üzerindeki etkisi dibe doğru yarış ve zirveye doğru yarış hipotezleri çerçevesinde 18 OECD ülkesinde 2000-2020 dönemi için eşbütünleşme tekniği ile araştırılmaktadır. OECD ülkeleri genellikle sanayileşmiş ülkeler olup, dünyadaki CO2 salınımında önemli düzeyde etkilere sahiptir. Elde edilen bulgulara göre OECD ülkeleri için harcama yerelleşmesi çevresel bozulmayı artırmaktadır. Bu, OECD ülkelerinde mali yerelleşmenin çevresel etkileri bakımından dibe doğru yarış hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Bu bulguların ortaya çıkmasında OECD ülkelerinde çevresel bozulma ile direkt ilgili ulaşım, kentleşme ve altyapı sektörlerine dönük kamusal harcamaların %55'ini yerel idarelerin gerçekleştiriyor olması muhtemel bir gerekçe olarak gösterilebilir.

Anahtar Kelimeler: Mali Yerelleşme, Çevre, Eşbütünleşme, OECD

^a mehmetavci@beun.edu.tr

^b [0000-0002-5672-4142](https://orcid.org/0000-0002-5672-4142)

^b arincoz@hotmail.com

^b [0000-0002-4936-1339](https://orcid.org/0000-0002-4936-1339)

How to Cite: Avcı M, Boz A (2024) Fiscal Decentralization and Environment: Race to the Bottom or to the Top? Empirical Evidence from OECD Countries, Journal of Economics and Administrative Sciences, 25(4): 605-619, DOI: [10.37880/cumuiibf.1517034](https://doi.org/10.37880/cumuiibf.1517034)

Giriş

Küresel Risk Algılama Anketi (WEF, 2023) verilerine göre kısa ve uzun vadede dünyanın karşılaşılabileceği en önemli sorunlar arasında gösterilen çevresel sorunlar, toplumsal refahın yanı sıra kamu maliyesinin sürdürülebilirliği bakımından ciddi bir konu olma özelliğine sahiptir. Çevre kaynaklı yaşanan afetler, hastalıklar vb. nihayetinde hükümetlerin müdahalesini zorunlu kılmakta, bu da önemli düzeyde kamu kaynağının kullanımını gerektirmektedir. Çevresel sorunlar, yirmi birinci yüzyılda dünya çapında karar vericilerin ve yetkililerin karşılaştığı en acil sorunlardan birisi olarak görülmektedir (Udeagha ve Breintenbach, 2023). Hükümetler, mali ve hukuki imkânları çevreye duyarlı bir üretim ve tüketim sürecinin çerçevesini belirlemek üzere kullanmak durumundadır. Çevresel sorunlar negatif dışsallıklara sahip olup, küresel kamusal mal olma özelliğine de sahiptir. Bu özelliği, çevresel sorunlar ile mücadele bakımından uluslararası iş birliğinin yanı sıra merkezi ve yerel idareler arasında da bir uyumun olmasını gerektirmektedir.

Uluslararası alanda Birleşmiş Milletler (BM) çevresel sorunların kontrol altına alınması bakımından önemli bir role sahiptir. 1972 yılında Stockholm'de gerçekleştirilen konferansta çevre sorunları ilk kez uluslararası ölçekte ele alınmış, ekonomik büyüme ile çevre ilişkisi tartışılmış ve uluslararası iş birliği vurgulanmıştır (UN, 2023). 1987 yılında Brundtland Komisyonu raporunda sürdürülebilir kalkınmanın tanımı bugünün ihtiyaçlarını gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılamak şeklinde ifade edilmiştir. 1992'de Rio Dünya Zirvesi'nde insan kaynaklı faaliyetlerin çevreye etkisi tartışılmış ve sürdürülebilir kalkınmanın yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası ölçekte ulaşılabilir olduğu vurgulanmıştır (UN, 2023). Söz konusu zirvede BM İklim Değişikliği Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi imzalanmıştır. Çevresel sürdürülebilirlik ile ilgili bir diğer gelişmeyi 1997 yılındaki Kyoto Protokolü oluşturmuş ve bu protokolle sanayileşmiş ülkelerde karbondioksit salınımının azaltılması öngörülmüştür. Söz konusu öngörü 2015 yılındaki Paris Antlaşması ile diğer ülkeleri de içerecek şekilde genişletilmiştir.

Uluslararası düzeyde çevresel sorunlara dönük mücadelenin başarıya ulaşması bakımından yerel idarelerin de oldukça önemli rol ve sorumlulukları bulunmaktadır. Zira çevresel sorunlar genellikle yerel idari birimlerin faaliyet alanlarında ortaya çıkmaktadır. Son yıllarda çevre politikalarının uygulanmasında merkezi idarelere göre yerel idarelerin daha fazla ağırlığa sahip olduğu kabul edilmektedir (Tufail vd., 2021: 49180). Bunda dünya genelinde yaygınlaşan mali yerelleşme eğilimlerinin (Martinez-Vazquez vd., 2017) de önemli bir etkisi bulunmaktadır. Mali yerelleşme ile merkezi idare altında bulunan idari birimlerin her geçen gün daha fazla kamusal kaynağı yönettiği görülmektedir. Bu durum, çevresel sorunlar ile mücadele bakımından yerel idarelere önemli sorumluluklar yüklemekte ve onları çevresel sürdürülebilirliğin önemli bir aktörü konumuna getirmektedir. Çevresel sorunların temel ölçüsü olarak kabul edilen emisyon hacminin azaltılmasında bölgelerin ve

kentlerin önemli misyonları bulunmaktadır. Yerel idareler iklim krizini direkt olarak tetikleme özelliğine sahip olan yapılaşma, ulaşım ve altyapı gibi sektörlerde yetkili birimler olup, 30 OECD ülkesinin 2000-2016 döneminde söz konusu sektörlerle ilgili kamusal harcamaların %55'inden kamusal yatırımların ise %64'ünden sorumlu olduğu raporlanmıştır (OECD, 2020: 124). Yerel idarelerin çevreye duyarlı yöntemler ile çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlaması mümkündür. Bu bağlamda mali yerelleşmenin çevresel sürdürülebilirlik açısından önemli bir strateji olarak değerlendirilmesi muhtemeldir (Chen ve Liu, 2020; Khan vd., 2021; Udeagha ve Breitenbach, 2023).

Bu çalışmada mali yerelleşme ve çevre ilişkisi OECD ülkeleri özelinde incelenmektedir. OECD ülkelerinde hızlı ekonomik büyüme ve artan tüketim ekosistem ve doğal kaynaklar üzerinde tehdit oluşturmaktadır. OECD (2023) tarafından yayımlanan raporda ülkelerin iklim değişikliğine ve çevresel sürdürülebilirliğe ilişkin değerlendirilmeleri yapılmış ve eksik noktalar açıklanmıştır. Raporda hükümetlerin çevresel felaketler sonrasında toparlanma ve yeniden yapılanmayı desteklemede, ortaya çıkan mali kayıpları gidermede, risk azaltmayı ve mali dayanıklılığı teşvik eden kolaylaştırıcı bir ortam yaratmada kritik bir rol oynadıkları belirtilmiştir. Raporların bir boyutu da çevresel tehditleri yerel politikalar açısından incelemektir. Bu bağlamda OECD tarafından belirli aralıklarla bölgesel kalkınmaya ilişkin araştırmalar yayımlanmakta ve çevre sorunlarının bölgesel ve yerel boyutu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında kentsel ve bölgesel yönetimler önemli bir yere sahiptir. Yerel yönetimler, bir anlamda merkezi yönetimlerin ortaklarıdır (OECD, 2024: 12).

Çalışmada mali yerelleşmenin çevre üzerindeki etkisi panel veri yardımıyla ve eşbütünlük tahmini ile araştırılmaktadır. Bu bağlamda dibe doğru yarış ve zirveye doğru yarış hipotezleri test edilmektedir. Çalışmanın OECD ülkelerini örneklem alan diğer çalışmalara göre üstün yanı sıra daha fazla ülkeyi araştırma kapsamına dâhil etmesidir. Ayrıca analiz dönemi de diğerlerine göre daha güncel ve kapsamlıdır. Literatürde OECD'yi örneklem olarak belirleyen çalışmaların 2021 sonrasında ortaya çıktığı ve en fazla 10 ülkeyi örneklem olarak belirlediği görülmektedir. Bu çalışmada 18 OECD üyesi ülke, örneklem kapsamında bulunmakta olup daha kapsamlı bir veri seti ile çalışılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmakta olup, öncelikle mali yerelleşme ve çevre ilişkisi teorik çerçevede ele alınmakta, ikinci bölümde mali yerelleşme ve çevre ilişkisini kapsayan ampirik çalışmalar özetlenmekte ve son bölümde ise araştırma yöntemi ve bulgularına yer verilmektedir.

Mali Yerelleşme ve Çevre: Teorik Altyapı

Yerelleşme, 1980'li yıllar ile popülerlik kazanmış olmasına rağmen (Tanzi, 1995) 17. ve 18. yüzyıllarda küçük ve demokratik hükümetlerin otoriter merkezi hükümete göre bireylerin özgürlüğü bakımından daha iyi olduğunu savunan filozofların düşüncelerine kadar dayanmaktadır (Faguet, 2000). Genel olarak yerelleşme eğilimindeki yükselişin gerekçeleri arasında dört ana unsur bulunmaktadır (Bahl, 1999). Bunlar; demokratik gelişim ile

yerel yönetici ve seçmenler arasındaki öz yönetim talebinin artması, yerel yönetimlerin merkezi hükûmete kıyasla daha ucuz ve etkili kamu hizmetleri sunabileceği düşüncesi, kentleşme ve ekonomik gelişme arasındaki ilişkinin şehirlere daha fazla rol ve sorumluluk yüklemesi ile siyasi ve sosyal farklılıkların politika yapımcılar için yerelleşmeyi önemli bir konu hâline getirmesidir. Farklı tanımlarına karşın yerelleşme, en basit ifade ile yerel düzeyde bireylerin seçtiği hükûmetlerin güçlü hâle getirilmesidir (Bahl ve Bird, 2018: 3). Yerelleşmenin odağında bir güç paylaşımı bulunmaktadır. Mali, idari ve siyasi gücün merkezden alt idari birimlere doğru kaydığı bir yaklaşım olan yerelleşme birçok hedefe etkili bir şekilde ulaşabilmek, politika yapımında esnekliği artırmak ve daha geniş düzeyde politika enstrümanlarının kullanılmasına izin vermek için önemli bir araçtır (Dalmazzone, 2006: 460). Kamu kesiminde etkinlik arayışları çerçevesinde ileri sürülen görüşlerden birisi olarak yerelleşmenin amacı, merkezi hükûmetlerin otoritesini mali, idari ve siyasi konularda alt düzey hükûmetlere devrederek etkinlik kazanmaktır (Avcı ve Karasoy, 2021: 410). Kamu sektörü sorumluluklarının yerelleştirilmesi lehine argüman sunmanın nedenleri arasında, çoğu kamu malının yerel olması, üretimlerinin önemli ölçüde ölçek ekonomileri göstermemesi ve yerel düzeyler arasında heterojen olan vatandaş tercihlerine uygun bir şekilde kamu mallarının arzının şekillendirilme imkânının bulunması ve yerel olarak farklı maliyetlerin karşısında tek bir ulusal standardın dayatılmasının etkisizliğe yol açma olasılığı yer almaktadır (Dalmazzone, 2006: 459).

Yerelleşmenin üç türü söz konusudur. İdari yerelleşme, alt idari birimlerin gelirler merkezden aktarılsa da harcama faaliyetleri üzerinde bağımsız karar almasını, siyasi yerelleşme alt idari birimlerin yetkililerini oy ile seçme özgürlüğünü ve mali yerelleşme ise alt idari birimlerin gelirlerinin artırılması ve finansal kaynakların tahsis edilmesi konusunda bağımsız karar alma yetkisini ifade etmektedir (Kim, 2008: 7). Yerelleşmenin söz konusu üç türü de birbirine bağımlıdır ve birindeki eksiklik diğerlerinin verimliliğini etkileyebilmektedir (Bahl ve Bird, 2018: 4).

Günümüzde mali yerelleşmeye ilişkin daha fazla veri kaynağının bulunması araştırmalarda mali yerelleşme üzerine çalışmaların daha popüler olmasını sağlamıştır. Mali yerelleşme, hükûmet seviyeleri arasındaki harcama, vergileme, borçlanma ve transferler ile ilgili mali konuları kapsamaktadır (Vo, 2010: 657). Mali yerelleşme görüşünün temel ekonomik mantığında yerel hükûmetlerin yerel ihtiyaçları daha doğru bir şekilde karşılayarak ve merkezi hükûmete göre daha verimli kamu hizmetleri sunarak elde edilecek potansiyel refah kazançları yer almaktadır (Norregaard, 1995; Ter-Minassian, 1997).

Literatürde mali yerelleşme teorileri birinci ve ikinci nesil yaklaşımlar olarak gelişim kaydetmiştir. Birinci nesil yaklaşımlar (Tiebout, 1956; Musgrave, 1959; Olson, 1969 ve Oates, 1972) geleneksel yaklaşım olarak da bilinmekte ve vergilendirme yetkisi ve kamu hizmetleri sunumunun hangi düzeydeki hükûmete tahsis edilmesi gerektiğine normatif çerçevede cevap aramaktadır. Bu yaklaşım altında kamu karar alıcılarının toplumsal refahı artırmayı amaç edinen bireyler olduğu kabul edilmektedir (Weingast, 2009: 279).

Geleneksel yaklaşım, mali yerelleşme ile kamu kesiminde kaynak dağılımında etkinliğin sağlanacağını ve bunun toplumsal refahı artıracaklarını ileri sürmektedir (Oates, 2008: 314). Potansiyel refah kazançlarının oluşmasına ilişkin temel dayanak ise birbirinden farklı mekânsal özelliklere sahip; dolayısıyla talep ve beklentileri farklılaşan heterojen yapıdaki idari birimlerin varlığıdır (Wallis ve Oates, 1988: 12). Bu koşullar altında merkezi idare tarafından homojen bir hizmet sunumunun toplumsal refahı iyileştirmeyeceği çok net bir şekilde görülmektedir (Oates, 1999: 1123). Söz konusu heterojen yapı yerel idarelerin farklı vergi ve harcama paketleri sunmasına yol açmaktadır. Tiebout (1956), bireylerin kendilerine en yüksek net faydayı sağlayan yerel idari birimi seçerek yerel kamusal mallara olan talebini açıklayacağını ileri sürmektedir. Bireylerin mobil olması ile kendilerini belirli kamu hizmetlerine, talepleri benzer olan homojen gruplara dâhil etmesi mümkündür. Tiebout'a göre kamu hizmetlerinin rekabet içindeki yerel birimler tarafından sağlanması durumunda hizmetlerin etkin sunumu ortaya çıkacaktır. Bu nedenle, yerel kamu malları ve hizmetlerinin merkezi olmayacak şekilde sunulması oldukça önemlidir. Musgrave (1959) yerelleşmenin önemini kamu kesiminde kaynak kullanımında etkinlik bakımından ortaya koymaktadır. Musgrave kamu sektörünün üçlü tahsis teorisi ile ekonomik istikrar ve yeniden dağıtım fonksiyonlarının sorumluluğunu merkezi hükûmete, tahsis fonksiyonunun sorumluluğunu ise alt düzey hükûmetlere vererek kamu fonksiyonlarının optimal payını tanımlamaktadır. Tahsis fonksiyonunun, heterojen bir toplumda yerel hükûmetlerin yerel koşullara daha uygun kamu mallarını sunma yeteneği nedeniyle merkezi idareye ait olmaması gerektiği savunulmaktadır. Eğer kamu mallarının yerel boyutu göz ardı edilirse, hükûmet seviyeleri arasında yerel kamu mallarına yönelik tercihler farklı olmasına karşın aynı düzeyde kamu mallarının sağlanması, verimliliği tehlikeye atabilir. Bu bağlamda yerel yönetim birimleri etkin kaynak dağılımında önemli bir rol oynama potansiyeline sahiptir. Diğer bir ifade ile kıt kaynakların mali yerelleşme ile birlikte daha etkin kullanımı mümkündür.

Benzer şekilde Olson (1969) da mali denklik teorisi ile bir hükûmetin sınırlarının ve sunduğu kamusal malların örtüşmesi durumunda kaynak dağılımında etkinliğin sağlanacağını ileri sürmektedir. Olson, her biri farklı bir sınıra sahip olan her kamusal mal için ayrı bir hükûmetin gerekliliğini savunmuştur. Bu teoriye göre, her kamu malından sorumlu farklı bir hükûmetin olması, kamu malından faydalananlar ile bunun için vergi ödeyenler arasında bir eşleşme sağlamakta; bu da hesap verebilirliğin çalışmasını teşvik ederek daha etkin bir kaynak tahsisine hizmet etmektedir.

Birinci nesil yaklaşımlarda özellikle Oates (1972)'in çalışması diğerlerine göre daha çok popülerlik kazanmıştır. Oates, merkezi hükûmetin tüm bölgelerde belirlenmiş ve birbirine eşit düzeyde çıktı sağlama yerine yerel hükûmetlerin kendi yerel bölgelerinde Pareto etkin düzeyde çıktı sağlama açısından kamu malını her zaman daha verimli (veya en az merkezi hükûmet kadar verimli) sunacağını savunan mali yerelleşme teorisini önermiştir. Oates'e göre, kamu

hizmetlerinin talebi yerel nüfus tarafından belirlenmekte ve bunların sunumundan kaynaklanan maliyet, merkezi ve yerel hükümetler açısından farklılık göstermemektedir. Dolayısıyla, bir kamu malının talebi yerel nüfus tarafından belirleniyorsa ve maliyet tüm idari birimler için aynı ise, o zaman yerel hükümet birimleri söz konusu kamusal malı sunmalıdır. Bir başka ifade ile bölgeler arasında tercih farklılıklarının yüksek ve dışsallıkların düşük olduğu durumlarda alt idari birimlerin kamu mallarını sunması gerekmektedir (Lockwood, 2008: 416).

Mali yerelleşmeye ilişkin normatif yaklaşımı benimseyen birinci nesil teorilerin dışında pozitif yaklaşımı benimseyen ikinci nesil yaklaşımların da son dönemde önem kazandığı görülmektedir (Weingast, 2014: 16). Özellikle kamu maliyesi literatürünün dışındaki teorilerin katkısıyla söz konusu gelişmelerin yaşandığı ifade edilebilir (Vo, 2010: 673). İkinci nesil yaklaşımların amacı iki yönlüdür (Weingast, 2014: 16). İlki idareler arasındaki paylaşımın pratikteki karşılığını araştırmak iken ikincisi ise kamu hizmetlerinin etkin sunulup sunulmadığını değerlendirmektir. İkinci nesil yaklaşımlar; firma teorisi, bilgi ekonomisi, asil vekil problemi ve sözleşme teorisinden etkilenecek mali yerelleşmeyi incelemektedir (Oates, 2005: 356). Qian ve Weingast (1997), ikinci nesil yaklaşımların öne çıkan özelliğini asil vekil problemi olarak görürken Seabright (1996) ise eksik sözleşmeler olarak değerlendirmektedir. Oates (2005: 356)'e göre ikinci nesil yaklaşımların gelişimine etki eden özellikler arasında politik süreç ve politik aktörlerin kendi faydalarını maksimize etme davranışları ile asimetric bilgi ve politik kurumları önemli görmektedir. Genel olarak ikinci nesil yaklaşımlar teşvikler ve bilgi şeklinde iki temel konu bağlamında karakterize edilmektedir (Vo, 2010: 673). Diğer bir ifade ile ikinci nesil mali yerelleşme yaklaşımı birinci nesil yaklaşım üzerine inşa edilmekle birlikte yerel idarelerin karşılaştığı mali ve politik teşvikleri de incelemektedir (Weingast, 2014: 15).

Yerelleşmenin alt idari birimlere daha fazla özerklik tanıması bazen arzu edilmeyen fırsatçı davranışların ortaya çıkmasına yol açabilir (Rodden vd., 2003: 5). İkinci nesil yaklaşımlara göre ekonomi politikası, toplum yararı gözetilen planlayıcılar tarafından değil genellikle yeniden seçilme olasılığını artırma yollarını dikkate alan hükümet yetkilileri tarafından belirlenmektedir (Weingast, 2009: 279). İkinci nesil yaklaşıma ait literatür, kamu karar alıcılarının politik kurumlardan kaynaklanan amaçlarının olduğunu ve toplumun refahını artırma amacından saptığını varsaymaktadır (Qian ve Weingast, 1997; Weingast, 2009). Pozitif yaklaşımı benimseyen ikinci nesil mali yerelleşme teorileri kamusal karar alıcıların çıkarları nedeniyle hesap verebilirliğin ihmal edilmeden dikkate alınmasını gerekli görmektedir (Ahmad ve Brosio, 2006: 5).

İkinci nesil yaklaşımda yerel idarelerin kamu sektörü performansının da ötesinde tüm ekonomiyi tehlikeye sokacak düzeyde bütçe açığı ve borçlanma gibi mali sorunları ortaya çıkarma ihtimalinin bulunduğu ileri sürülmektedir (Prud'homme, 1995: 206). Söz konusu sorunların oluşumunda yolsuzluk gibi olayların ötesinde yerel idarelerin sahip olduğu esnek bütçe kısıtı ve bu nedenle yerel idarelerin merkezi idareden yardım beklentisi oldukça etkilidir. Esnek bütçe kısıtlamaları zayıf

teşvikler sağlar ve çeşitli mali ve ekonomik sorunlara yol açar (Weingast, 2009: 291). Kornai (1980), bir işletme veya herhangi bir organizasyonun, finansal sorunlar durumunda kurtarılacağını beklediği zaman esnek bir bütçe kısıtlamasına sahip olduğunu belirtmiştir. Söz konusu beklenti yerel idarelerin daha sorumlu bir mali davranış sergileme motivasyonu önünde bir engel olarak görülmektedir.

Yerel idareler esnek bütçe kısıtlamaları ile karşı karşıya kaldığında merkezi idare yerel idarelerin aşırı harcamalarını finanse eder ve bu da aşırı harcama eğilimi ya da yetersiz vergi gayreti şeklinde sonuçları ortaya çıkarır. Bu durum, yerel idarelerin hizmetlerini verimsiz alanlara aktarma ihtimalini de beraberinde getirir (Rodden vd., 2003: 8). 1980'lerde Arjantin ve 1990'larda Brezilya, yerel idarelerin aşırı harcama yapmasına bağlı olarak hiperenflasyon yaşamış ve merkezi idarenin yerel idareleri kurtarma zarureti ortaya çıkmıştır (Weingast, 2009: 281). Bu bağlamda, Arjantin ve Brezilya örnekleri aşırı yerel harcama ve borçlanma nedeniyle ortaya çıkmış olup, mali sorumluluktan yoksun yerel yönetimlerin ulusal ekonomi üzerinde tehdit oluşturabileceğini gösteren önemli birer örnektir (Inman, 2003: 35). Politik fayda ile ekonomik maliyetler arasında bir seçime dayalı olan esnek bütçe kısıtı, karar alıcıların mali disiplini göz ardı edebileceği bir teşvik sorunu yaratmaktadır (Qian ve Roland, 1998: 1143). Merkezi idarenin ulusal düzeyde toplamış olduğu vergilerden yerel idarelere kaynak aktarması, söz konusu yerel hizmetlerden yararlanmayan vergi mükelleflerine dolaylı bir maliyet aktarımı anlamına gelmektedir (Inman, 2003: 36). Hükümetler arası transferler ve kurtarma operasyonları, yerel idari birimleri serbestçe harcamaya teşvik eder ve savurganlıklarının maliyetini merkezi hükümete yüklemelerine neden olur (Ejobowah, 2018: 222). Bu eylemler, makroekonomik istikrarı zayıflatıcı etkiye sahiptir. Bu nedenle ikinci nesil yaklaşımlar transferlerin minimal olmasını ve kurtarma operasyonlarının yapılmamasını savunmaktadır. İkinci nesil yaklaşımlar yerel idarelerin kendi mali kaynakları ile sorumluluklarındaki fonksiyonları yerine getirmesi gerektiğini savunmaktadır. Yerel idareler arasındaki yatay rekabetin, merkezi idarenin yerel idarelerin vergi toplama ve harcama kararlarına müdahale etmemesi durumunda, tıpkı birinci nesil yaklaşımların da savunduğu gibi ekonomik verimlilik ve refah için önemli bir rol oynayabileceğini ileri sürmektedir.

Mali yerelleşme son dönemde çevre ile olan ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmektedir. Çevresel sürdürülebilirlik için merkezi idareler kadar yerel idarelerin de önemli rol ve sorumlulukları bulunmaktadır. Çevre politikası oluşturma genellikle çeşitli düzeylerde hükümetin bulunduğu bir sistem içinde gerçekleşmekte olup, bu da çevresel standartların belirlenmesi, uygulanması ve izlenmesi bakımından idarelerin rol ve sorumluluklarını önemli kılmaktadır (Oates, 2001: 1). Bu, bir nevi çevresel federalizmi gerektirmekte olup, bunun ile çevresel düzenlemelerin hangi idari birimde daha etkin sonuçlar ortaya koyacağı araştırılmaktadır (Oates ve Portney, 2003). Diğer bir ifade ile mali yerelleşme

literatüründen hareketle çevresel federalizm, çevresel gücün idareler arasındaki paylaşımını düzenlemektedir (Zhang vd., 2022). Bireylerin taleplerine, üretim maliyetlerine ve diğer yerel nitelikteki koşullara uygun çevresel hizmetlerin sağlanması, tek tip bir merkezi yaklaşıma göre daha yüksek sosyal refahın elde edilmesine imkân tanır (Dalmazzone, 2006: 460). Genellikle ulusal kirlilik ile mücadele standartlarının belirlenmesi, standartlara uygunluğun kontrolü, negatif maliyetler ortaya çıkaran kirlenici faaliyetlerin içselleştirilmesi, çevresel araştırma ve bilginin yaygınlaştırılması fonksiyonları merkezi idarelere bırakılmayken; yerel idarelere ise kendi idari sınırlarında çevresel standartların belirlenmesi ve çevresel programların oluşturulması fonksiyonu verilmelidir (Oates ve Portney, 2003).

Çevresel federalizm, mali yerelleşmenin ve çevre üzerindeki etkisinin araştırılmasını gerekli kılmaktadır (Cai vd., 2022). Mali yerelleşme literatüründeki birinci ve ikinci nesil yaklaşımlar mali yerelleşmenin çevre üzerindeki etkisine dair farklı değerlendirmeler ortaya koymaktadır (Liu ve Li, 2019). Birinci nesil yaklaşımlar mali yerelleşmenin çevresel iyileşme sağlayacağını savunurken bunu karar alıcıların toplumsal faydayı maksimize etmeyi amaç edinen iyi niyetli bireyler olduğu varsayımına dayandırmaktadır. İkinci nesil yaklaşımlar ise politik kurumlara dikkat çekerek karar alıcıların toplumsal faydadan sapan amaçları nedeniyle mali yerelleşmenin çevreyi olumsuz etkileyeceğini ileri sürmektedir. Mali yerelleşme ve çevre arasındaki etkileşimde ilk durum zirveye doğru yarışı ikinci durum ise dibe doğru yarışı ifade etmektedir (Chen ve Liu, 2020).

Zirveye doğru yarışı, mali yerelleşmenin çevresel kaliteyi artıracağını savunmaktadır. Geleneksel mali yerelleşme teorilerinden hareketle yerel idareler, çevresel talepleri daha iyi tespit edebilir ve buna ilişkin daha doğru politikalar üretebilme imkânına sahiptir. Mali yerelleşme düzeyindeki artış yerel idarelerin daha fazla kaynağa sahip olmasına ve yerel idarelerin bütçelerinde çevresel harcamalara daha fazla yer vermesine olanak sunmaktadır. Ayrıca yerel idareler idari sınırları dâhilinde üretim faaliyetinde bulunan firmaları çevresel etkileri bakımından denetleme imkânına da sahiptir. Söz konusu faaliyetlere en yakın idari birim olarak yerel idareler bilgi avantajına sahip olup, firmaların daha kaliteli çevresel standartlar benimsemelerini teşvik ederek firmalar arasında zirveye doğru bir yarışı özendirir (Udeagha ve Ngepah, 2023). Zirveye doğru yarışı görüşü yerel idarelerin katı çevresel tedbirler uyguladığı varsayımına dayanmaktadır (Khan vd., 2021). Tiebout modelinden hareketle yerel idareler en iyi çevresel hizmet paketini sunma yolunda birbirleriyle rekabete girişebilir. Yerel idareler arasındaki çevre korumaya ilişkin rekabet, çevre kalitesinin iyileştirilmesine olanak sağlamaktadır (Chen ve Chang, 2020). Zirveye doğru rekabet görüşüne göre çevresel sorunlar heterojen karakterde olup, tek tip merkezi bir çevre politikası yerine, yerel nitelikleri dikkate alan politikaların üretilmesi gerekmektedir (Kim, 2011).

Dibe doğru yarışı ise mali yerelleşmenin çevresel bozulmaya yol açacağını savunmaktadır. Söz konusu görüş, yerel idarelerin bölgelerine daha fazla yatırım çekmek üzere ekonomik ve politik çıkarlar uğruna çevresel standartları esneteceği fikrini savunmaktadır. Bu bağlamda yerel idareler endüstrileşme amaçları doğrultusunda daha fazla yatırım çekmek için dibe doğru bir yarışa girmektedir (Udeagha ve Ngepah, 2023). Özellikle doğrudan yabancı yatırımların çevresel standartları daha düşük bölgeleri tercih etmesi yerel idarelerin kirlilik sığınağı hâline gelmesine yol açmaktadır (Mukiyen Avcı, 2023). Bu durum yerel idareler bakımından çevre ile ekonomik büyüme arasında bir tercihi gerektirmektedir. Genellikle yerel idarelerin birbirleriyle olan yatay rekabetin de etkisiyle ekonomik büyümeye önem vermeleri sonucu çevresel standartların esnetilmesi ve çevre korumaya dönük harcamaların azaltılması söz konusu olabilmektedir (Zhao vd., 2022). Böyle bir tercihte bütçe kısıtı da etkilidir. Yerel idareler bütçe ya da rekabet avantajı elde etme amacıyla çevreye dönük yatırımları terk ederek komşu bölgelerin yatırımlarının pozitif dışsallığından yararlanmak isteyebilir. Bu durum, yerel idarelerin çevresel iyileştirme girişimlerinden vazgeçmesine neden olur (Konisky ve Woods, 2012). Yerel idareler arasındaki söz konusu bedavacı yaklaşımlar çevre kalitesinin zaman içerisinde düşmesine yol açmaktadır (Cheng vd., 2020). Dibe doğru yarışı görüşünü benimseyenler merkezi idarelerin çevre politikaları oluşturmasını gerekli görmekte ve bunun yerel çevresel standartların esnetilmesi önünde bir engel oluşturacağını savunmaktadır (Kim, 2011).

Ampirik Literatür

Mali yerelleşme konusunda literatür incelendiğinde konunun ağırlıklı olarak ekonomik boyutunun ele alındığı, çevresel etkilere yönelik araştırmaların kısıtlı kaldığı görülmektedir. Mali yerelleşmeyi çevresel bağlamda ele alan araştırmalarda son yıllarda bir artış olduğu söylenebilir. Çin ve çevresindeki farklı bölgeleri inceleyen çalışmaların uluslararası yazında baskın olduğu görülmektedir. Mali yerelleşmeye ve çevre ilişkisini konu edinen ampirik çalışmalar Çizelge 1’de sunulmaktadır.

Çizelge 1’de farklı ekonometrik yaklaşımlarla araştırılan mali yerelleşme çevre ilişkisi bulguları dibe doğru yarışı ve zirveye doğru yarışı hipotezleri çerçevesinde verilmiştir. Literatürde ampirik çalışmaların genellikle Çin’e odaklandığı söylenebilir. Ayrıca araştırmaların son dönemde gerçekleşmiş olması konunun son dönemde popülerlik kazandığını göstermektedir. Literatürde mali yerelleşme ve çevre ilişkisi bağlamında birlikteliğin sağlanmadığı ifade edilebilir. Bazı çalışmalar dibe doğru yarışı hipotezini desteklerken bazıları ise zirveye doğru yarışı hipotezini destekleyen bulgular ortaya koymuştur. Araştırmalarda genellikle panel veri analizi yardımıyla birden çok birim ve zaman boyutu için araştırmaların gerçekleştirildiği literatürden elde edilen bir diğer bulgu olarak görülmektedir.

Ampirik Analiz: Veri Seti, Yöntem ve Bulgular**Veri Seti**

Bu çalışmada panel veri analizi ile OECD ülkelerinde mali yerleşmenin çevresel etkileri zirveye doğru yarış ile dibe doğru yarış hipotezleri kapsamında araştırılmaktadır. Çalışmada veri mevcudiyeti dikkate alınarak 2000-2020 dönemine ilişkin 18 OECD ülkesi örneklem olarak belirlenmiştir. Örneklem arasında bulunan ülkeler gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alan ülkeler olup, genellikle yoğun enerji tüketimine sahiptir. Araştırma kapsamında eşbütünlük prosedürü tercih edilmiştir. Bu kapsamda yatay kesit bağımlılık testi, birim kök testi, eğim katsayılarının homojenliği testi, eşbütünlük testi ve eşbütünlük katsayılarının tahmini gerçekleştirilmiştir.

Araştırma modeli hem harcama hem de gelir yerleşmesi dikkate alınarak aşağıdaki gibidir:

$$MFC_{it} = \beta_1 EDC_{it} + \beta_2 PC_{it} + \beta_3 REC_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$MFC_{it} = \beta_1 RDC_{it} + \beta_2 PC_{it} + \beta_3 REC_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

1 ve 2 numaralı denklemlerde i kesitleri (Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Avusturya, Belçika, Estonya, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İzlanda, Japonya, Letonya, Kanada, Macaristan ve Şili) göstermektedir. Zaman boyutu ise t ile gösterilmekte ve 2000-2020 dönemini kapsamaktadır. β katsayıları, ε ise hata terimini göstermektedir. Araştırmada kullanılan veriye dair bilgi Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 1. Ampirik Literatür Özeti**Table 1. Summary of Empirical Literature**

Yazar/lar	Örneklem	Analiz Dönemi	Yöntem	Bulgu
Hoang vd., 2024	23 gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomi	1990-2018	Panel veri analizi	Dibe doğru yarış geçerlidir.
Hawari vd., 2024	Endonezya, 33 bölge	2010-2020	Panel veri analizi	Dibe doğru yarış geçerlidir.
Satrovic vd., 2024	AB üye ülkeleri	1995-2018	Panel MMQR	Dibe doğru yarış geçerlidir.
Ahmad ve Satrovic, 2023	7 OECD ülkesi	1995-2018	Panel veri analizi	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
Ahmed vd., 2023	ABD, 49 eyalet	2000-2019	Panel mekânsal veri analizi	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
Avcı, 2023	Türkiye	1975-2016	Zaman serisi analizi	Dibe doğru yarış geçerlidir.
Han, 2023	Çin, 30 bölge	2008-2020	Tobit model tahmincisi	Ulusal düzeyde dibe doğru yarış geçerlidir. Ancak bölgesel incelemelerde doğru ve merkezde zirveye doğru yarış geçerlidir.
Huang, 2023	Çin, 30 bölge	2000-2017	Panel veri analizi	Mali yerleşme ve yenilenebilir enerji etkileşiminde zirveye doğru yarış geçerlidir.
Hu vd., 2023	7 OECD ülkesi	1995-2021	STIRPAT regresyon analizi	Dibe doğru yarış geçerli değil.
Li ve Xu, 2023	Çin, 30 bölge	2006-2018	Dinamik panel veri analizi	Dibe doğru yarış geçerlidir.
Mishra vd., 2023	Hindistan	1996-2021	ARDL, NARDL	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
Shahzad ve Fareed, 2023	Kanada	1960-2018	Fourier kantil nedensellik	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
Udeagha ve Breitenbach, 2023	Güney Afrika	1960-2020	Zaman serisi analizi	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
Udeagha ve Ngepah, 2023	BRICS ülkeleri	1970-2020	AMG	Dibe doğru yarış geçerlidir.
Wu vd., 2023	Çin, 30 bölge	2008-2020	Panel veri analizi	Dibe doğru yarış geçerlidir.
Cai vd., 2022	Çin, 271 şehir	2014-2018	Panel veri analizi	Dibe doğru yarış geçerlidir.
He vd., 2022	Çin, 30 bölge	2000-2019	Panel mekânsal veri analizi	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
Liu vd., 2022	AB ülkeleri	2000-2020	CS-ARDL	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
Memon vd., 2022	Pakistan	1990-2018	Zaman serisi analizi	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
Qiao vd., 2022	8 APEC ülkesi	1990-2018	CS-ARDL	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
Safi vd., 2022	7 OECD ülkesi	1990-2018	Panel mekânsal veri analizi	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
Shao ve Razzaq, 2022	10 OECD ülkesi	1996-2017	CS-ARDL	Dibe doğru yarış geçerlidir.
Sun vd., 2022	10 OECD ülkesi	1990-2019	MMQR	Zirveye doğru yarış geçerlidir.

Xia vd., 2022	Çin, 31 bölge	2010-2019	Dinamik panel veri analizi	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
Yuan vd., 2022	Japonya	1994-2018	Panel veri analizi	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
Zhao vd., 2022	Çin, 30 bölge	2002-2018	Panel veri analizi	Dibe doğru yarış geçerlidir.
Ahmad vd., 2021	Çin, 99 şehir	2003-2016	Dinamik panel veri analizi	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
Cheng vd., 2021	Çin	2005ç1-2015ç4	Zaman serisi analizi	Dibe doğru yarış geçerlidir.
Khan vd., 2021	7 OECD ülkesi	1990-2018	Panel veri analizi	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
Li vd., 2021	Pakistan	1984-2018	Zaman serisi analizi	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
Lingyan vd., 2021	10 ülke	1990-2018	Kantil regresyon	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
Miao vd., 2021	ABD, 50 eyalet	1982-2011	Panel veri analizi	Dibe doğru yarış geçerlidir.
Su vd., 2021	7 OECD ülkesi	1990-2018	Panel veri analizi	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
The Phan vd., 2021	9 Asya ülkesi	1984-2017	Dinamik Panel ARDL	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
Tufail vd., 2021	7 OECD ülkesi	1990-2018	Panel veri analizi	Zirveye doğru yarış geçerlidir.
Chen ve Liu, 2020	Çin, 31 bölge	2003-2017	Panel veri analizi	Dibe doğru yarış geçerlidir.
Chen ve Chang, 2020	Çin, 30 bölge	2003-2017	Panel mekânsal veri analizi	Ters U ilişkisi geçerlidir.
Cheng vd., 2020	Çin, 29 bölge	1997-2015	Dinamik Panel veri analizi	Doğrusal olmayan ilişki söz konusudur. Daha yüksek kişi başı harcama düzeyinde zirveye doğru yarış geçerlidir.
Hao vd., 2019	Çin, 29 bölge	1995-2015	Panel veri analizi	Ters U ilişkisi geçerlidir.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Çizelge 2. Veri Setine Ait Bilgiler

Table 2. Information About Data Set

Değişken	Kısaltma	Ölçü Birimi	Kaynak
Malzeme Ayak İzi	MFC	Kişi başı ton	Global Material Flows Database
Mali Yerelleşme	EDC	Tüm kamu harcamaları içindeki yerel harcama oranı	IMF
Harcama Yerelleşmesi	RDC	Tüm kamu gelirleri içindeki yerel gelir oranı	
Gelir Yerelleşmesi	PC	2015 yılı sabit fiyatlarıyla (ABD doları)	WDI
Kişi başı millî gelir	REC	Toplam nihai enerji tüketimine oranı	WDI
Yenilenebilir enerji tüketimi			

Çalışmada çevresel etkiyi ölçmek üzere Global Material Flows Database'den elde edilen malzeme ayak izi değişkeni kullanılmıştır. Söz konusu değişken tüketilen mal ve hizmetleri üretmek üzere kullanılan ham maddelerin (biyoyakıt, fosil yakıt, metal cevher ve metal olmayan mineraller) toplamıdır. Değişken girdi odaklı olup, kullanım neticesinde oluşan atık ve emisyonlardan ziyade direkt olarak kaynak kullanımındaki malzemeyi ölçmektedir. Bazen yurtiçi malzeme kullanımı azalırken bu azalış yurtdışı ithalat ile dengelenebilmektedir. Bu durum her ne kadar yurtiçi malzeme kullanım düzeyinin düşmesine yol açsa da gerçekte dış ticaret yoluyla malzeme kullanımı artmaktadır. Dolayısıyla çevresel etkileri değerlendirebilmek üzere malzeme ayak izi değişkeninin kullanılması daha gerçekçi analizleri sağlamaktadır (Ansari vd., 2020).

Mali yerelleşme genel olarak harcama ve gelirler açısından ölçülmektedir. Bu çalışmada da yerel yönetimlerin harcamalarının genel kamu harcamaları içindeki payı ile yerel yönetimlerin gelirlerinin genel kamu gelirleri içindeki payları modelde yer almaktadır. Veri IMF (International Monetary Fund-Uluslararası Para Fonu)'den alınmıştır.

Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi (Grossman ve Krueger, 1991)'ne göre ekonomik gelişmişlik ile çevre kirliliği arasında bir ilişki söz konusudur. Gelir düzeyinin artmasıyla birlikte hem fosil yakıtlardan hem de yenilenebilir kaynaklarından elde edilen enerji tüketiminde artış olması beklenmektedir. İlki malzeme

tüketimini dolayısıyla çevresel bozulmayı artırırken ikincisi ise çevresel bozulmanın azalmasına katkı sunmaktadır. Bu nedenle kişi başı gelir düzeyi ve yenilenebilir enerji tüketimi kontrol değişkenler olarak araştırma modelinde yer almaktadır.

Yöntem

Yatay kesit bağımlılığı ve eğitim katsayılarının homojenliği

Panel veri analizinde kesitler arasında bağımlılığın bulunması, analiz bulgularının sapmalı sonuçlanmasına neden olabilmektedir (Breusch ve Pagan, 1980; Pesaran, 2004). Bu nedenle ekonometrik analizlerde yatay kesit bağımlılığı dikkate alan testlerin tercih edilmesi gerekmektedir. Yatay kesit bağımlılık Breusch-Pagan (1980) LM testi, Pesaran (2004) CD testi ve Pesaran, Ullah ve Yamamoto (PUY) (2008) LMadj testleri ile araştırılmaktadır.

LM test istatistiği şu şekildedir (Breusch ve Pagan, 1980):

$$\lambda_{LM} = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N p_{ij}^2 \quad (3)$$

Eşitlikte i. ve j. kesitlerinin kalıntılarındaki korelasyon katsayısıdır. Söz konusu test N sabit ve T sonsuza giderken uygun bir testtir. N>T durumunda Pesaran (2004) CD testi kullanılmakta olup, test istatistiği şu şekilde gösterilmektedir:

$$CD_{test} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\tau}_{ik} \right) \quad (4)$$

4 numaralı eşitlikte i. ve k. birimlerin kalıntıları arasındaki korelasyon katsayısını göstermektedir.

Yatay kesitsel bağıllığı araştıran LM ve CD testleri grup ortalamasının 0 buna karşın bireysel ortalamanın 0'dan farklı olması hâlinde sapmalı sonuçlar vermektedir (Pesaran vd., 2008). Varyans ve ortalamanın eklenerek düzeltilen ve daha istikrarlı olan sapması düzeltilmiş LM test istatistiği ise şu şekildedir:

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \frac{(T-k)p_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{v_{Tij}} \quad (5)$$

$T \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow \infty$ $LM_{adj} \rightarrow_d N(0,1)$

Panel veri analizinde bir diğer potansiyel sorun eğim katsayılarının homojenliği ile ilgilidir. Pesaran ve Yamagata (2008), eğim katsayılarının kesitler arasında değişmediğini yani homojen olduğunu ileri süren hipotezi iki test ile araştırmaktadır.

$$\Delta = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}S - k}{2k} \right) \square X_k^2$$

Büyük örneklem için test küçük örneklem için ise

$$\Delta_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}S - k}{v(T,k)} \right) \square N(0,1)$$

olarak gösterilmektedir.

Denklikteki N kesitleri, S Swamy test istatistiğini, k açıklayıcı değişken sayısını ve $v(T-k)$ ise standart hatayı ifade etmektedir.

Panel birim kök testi

Pesaran (2007) yatay kesitsel bağıllık ve eğim katsayılarının heterojenliğini dikkate alan CADF (Cross-Sectional Augmented Dickey-Fuller) birim kök testini önermiştir. Bu yaklaşım yatay kesitlerin ortalamasını ve genişletilmiş yatay kesitlerin gecikmeli değerlerini ekleyerek standart ADF testini genişletmektedir. Teste ilişkin eşitlik şu şekilde gösterilmektedir:

$$\Delta Z_{i,t} = \alpha_i + \alpha_i X_{i,t-1} + \alpha_i \bar{Z}_{i,t-1} + \sum_{j=0}^p \alpha_{ij} \Delta \bar{Z}_{i,t-j} + \sum_{j=1}^p \alpha_{ij} \Delta Z_{i,t-j} + \mu_i \quad (6)$$

Denklikte ve yatay kesitlerin ortalamasını göstermektedir. Denklikteki CADF değerlerini kullanarak CIPS değerleri basit ortalama ile elde edilmektedir. Buna göre CIPS istatistiği şu şekilde hesaplanmaktadır (Pesaran, 2007):

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (7)$$

Her iki test de *birim kök vardır* şeklindeki yokluk hipotezini sınamakta ve Pesaran (2007) tablo değerleri ile karşılaştırarak karar verilmektedir.

Eşbütünlük testi

Westerlund (2007) tarafından önerilen Durbin-Hausman (DH) testi, yatay kesitsel bağıllığı dikkate alan ve değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştıran ikinci nesil bir eşbütünlük testidir. Westerlund, panel (DHp) ve grup (DHg) olmak üzere iki panel eşbütünlük testi önermiştir. İlk kesitler arasında otoregresif parametrelerin aynı olduğu diğer ifade ile homojenlik olduğu varsayılırken ikincisinde ise kesitler arasında farklılaşmaya müsaade edilmektedir (Westerlund, 2008: 202). Buna göre testler şu şekilde ifade edilmektedir:

$$DH_p = S_n (\phi - \phi)^2 \sum_{i=1}^n \sum_{t=2}^T e_{it-1}^2 \quad (8)$$

$$DH_g = \sum_{i=1}^n S_i (\phi_i - \phi_i)^2 \sum_{t=2}^T e_{it-1}^2$$

Her iki test de *Ho: Eşbütünlük yoktur* şeklindeki hipotezi sınamaktadır.

Eşbütünlük katsayılarının hesaplanması

Yatay kesitsel bağıllığı dikkate alan tahminciler arasında Pesaran (2006) tarafından önerilen CCE (Common Correlated Effect) tahmincisi ile Eberhardt ve Teal (2010) tarafından önerilen AMG (Augmented Mean Group) tahmincisi öne çıkmaktadır. Her iki tahminci de kesitler özelinde eğim parametrelerinin hesaplanmasına olanak tanımaktadır.

CCE tahmincisine ilişkin tahmin prosedürü şu şekildedir:

$$y_{it} = \alpha_{it} + \beta_i x_{it} + \delta_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (9)$$

Denklikte ve gözlemlenebilen ortak etkileri, kesite özgü eğimi, gözlemlenemeyen ortak etkileri ve hata terimini göstermektedir. 9 numaralı denklik bağımlı ve açıklayıcı değişkenlerin kesit ortalamaları ile genişletilmekte ve 10 numaralı model en küçük kareler yöntemi (EKK) ile tahmin edilmektedir.

$$y_{it} = \alpha_{it} + \beta_i x_{it} + \gamma_i \bar{y}_{it} + \theta_i \bar{x}_{it} + \delta_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (10)$$

AMG'nin CCE'den farkı 9 numaralı denklikte

gözlemlenemeyen ortak faktörlere f_t ilişkin yaklaşımıdır. AMG, gözlemlenemeyen ortak dinamik etkiyi tahmin etmek için iki aşamalı bir yöntem kullanır ve kesitsel bağımlılığı içeren ortak dinamik etki parametresini modele dâhil eder.

$$\Delta y_{it} = \alpha_{it} + \beta_i x_{it} + \delta_i f_t + \sum_{t=2}^T \tau_i DUMMY + \varepsilon_{it} \quad (11)$$

Denklikte fark işlemcisi ve zaman kuklaları katsayısı olup ortak dinamik süreç olarak modellenmektedir. İlk olarak eşitliği zaman kuklaları ile genişletmekte ve birinci fark EKK'yi kullanarak tahmin etmektedir. İkinci aşamada ise ilk aşamada elde edilen kukla değişken katsayıları ile model tahmin edilmektedir.

Ampirik Bulgular

Çalışmada kullanılan değişkenlere ait yatay kesit bağımlılığı test bulgusu Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Değişkenler için Yatay Kesit Bağımlılığı Test Bulguları

Table 3. Cross-Sectional Dependency Test Findings for Variables

	LM (BP,1980)		CD _{lm} (Pesaran, 2004)		CD (Pesaran, 2004)		LM _{adj} (PUY, 2008)	
	Test	p-değeri	Test	p-değeri	Test	p-değeri	Test	p-değeri
MFC	830,512	0,000	38,731	0,000	-1,475	0,070	31,894	0,000
EDC	868,683	0,000	40,913	0,000	-1,006	0,157	35,204	0,000
RDC	899,974	0,000	42,702	0,000	-1,353	0,088	32,032	0,000
PC	847,325	0,000	39,692	0,000	-1,842	0,033	19,066	0,000
REC	1170,79	0,000	58,184	0,000	-2,146	0,016	34,119	0,000

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10'da anlamlılığı göstermektedir.

Çalışmada panel boyutunun $T > N$ olması nedeniyle LM_{adj} bulgusu dikkate alınabilir. Buna göre tüm değişkenler için yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiştir. Bu durumda değişkenlerin durağanlık sınaması için ikinci nesil birim kök testlerinin uygulanması gerekmektedir. CIPS test bulguları Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 4'te yer alan bulgular değerlendirildiğinde tüm değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı birinci farklarında durağanlığın sağlandığı görülmektedir. Bu durumda eşbütünleşme analizinin gerçekleştirilmesi mümkün görünmektedir. Ancak hangi eşbütünleşme tekniğinin uygulanacağına ilişkin karar ise model için yatay kesit bağımlılığı ve homojenite test bulgularına göre verilecektir. Model için bulgular Çizelge 5'te raporlanmıştır.

Araştırmanın her iki modeli için de hem yatay kesit bağımlılığı hem de eğim katsayılarının heterojen olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, yatay kesit bağımlılığı dikkate alan ve heterojen tahmine dayalı eşbütünleşme yöntemlerinin kullanımını gerektirmektedir. Bu bağlamda Westerlund (2007) tarafından geliştirilen DH eşbütünleşme test bulguları her iki model için Çizelge 6'da sunulmuştur.

DH bulgularına göre EDC modeli için eşbütünleşmenin varlığı tespit edilirken RDC modelinde ise eşbütünleşmeye rastlanmamıştır. EDC modeli üzerinden uzun dönem eşbütünleşme katsayıları hesaplanabilir. Bu bağlamda AMG tahmincisine ait bulgular panel için Çizelge 7'de verilmiştir.

CCE ve AMG uzun dönem tahmin bulgularına göre EDC ve PC katsayısı pozitif ve anlamlı iken REC katsayısı ise negatif ancak anlamsızdır. Buna göre EDC'nin pozitif katsayıya sahip olması OECD ülkelerinde *dibe doğru yarış* hipotezini destekleyici bulguları ortaya koymaktadır. Diğer bir ifade ile yerel idarelerin harcamaları malzeme ayak izini artırıcı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu bulgu, literatürde OECD örnekleminde yapılan çalışmalardan Shao ve Razzaq (2022) çalışması ile benzer sonuçlara ulaşmıştır. Buna karşın Hu vd., (2023), Safi vd., (2022), Sun vd., (2022), Khan vd., (2021), Su vd., (2021) ve Tufail vd., (2021) çalışmaları ile aksi bulgulara ulaşmıştır. Diğer yandan PC bulgusu OECD ülkelerinde kişi başı gelirin artıkça malzeme ayak izinin arttığını göstermektedir. Yenilenebilir enerji tüketimi ise her ne kadar teorik beklenti ile uyumlu olsa da istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Çizelge 4. CIPS Birim Kök Test Bulguları

Table 4. CIPS Unit Root Test Findings

Değişkenler	CIPS		I(1)	
	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
MFC	-1,412	-2,540	-4,298*	-4,290*
EDC	-1,505	-2,196	-3,825*	-4,262*
RDC	-1,637	-2,038	-4,050*	-4,296*
PC	-1,661	-1,883	-2,630*	-2,725***
REC	-2,049	-1,958	-4,157*	-4,600*

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10'da anlamlılığı göstermektedir. CIPS kritik değerler; N=18 ve T=21 iken sabitli model için %1, %5 ve %10'da sırasıyla -2.38, -2.20 ve -2.11 iken sabitli ve sabit ve trendli model için ise %1, %5 ve %10'da sırasıyla -2.88, -2.72 ve -2.63'tür. Maksimum gecikme 4'tür.

Çizelge 5. Model için Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenite Test Bulguları

Table 5. Cross-Sectional Dependency and Homogeneity Test Findings for the Model

	EDC		RDC	
	$MFC_u = \beta_1 EDC_u + \beta_2 PC_u + \beta_3 REC_u + \varepsilon_u$		$MFC_u = \beta_1 RDC_u + \beta_2 PC_u + \beta_3 REC_u + \varepsilon_u$	
Yatay Kesit Bağımlılık Testleri	Test İstatistiği	p-değeri	Test İstatistiği	p-değeri
LM (BP, 1980)	303,7	0,000	324	0,000
CD_{LM} (Pesaran, 2004)	10,16	0,000	10,28	0,000
LM_{Adj} (PUY, 2008)	15,8	0,000	17,99	0,000
Homojenite Testleri				
$\tilde{\Delta}$	14,630	0,000	16,316	0,000
$\tilde{\Delta}_{adj}$	16,761	0,000	18,692	0,000

Çizelge 6. DH Panel Eşbütünleşme Test Bulguları

Table 6. DH Panel Cointegration Test Findings

$(H_0: \text{Eşbütünleşme yok})$	EDC Modeli		RDC Modeli	
	İstatistik	Olasılık Değeri	İstatistik	Olasılık Değeri
DH_p	-0,761	0,223	-1,382	0,083***
DH_q	-1,823	0,034**	-0,517	0,303

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10'da anlamlılığı göstermektedir.

Çizelge 7. Uzun Dönem Tahmin Bulguları

Table 7. Long Term Estimation Findings

Değişkenler	CCE				AMG			
	Katsayı	Std. Hata	z	p-değeri	Katsayı	Std. Hata	z	p-değeri
EDC	34,016	10,914	3,12	0,002*	46,2017	12,736	3,63	0,000*
PC	0,0014	0,00043	3,44	0,001*	0,0007	0,0016	4,17	0,000*
REC	-0,1211	0,1507	-0,80	0,421	-0,0955	0,1857	-0,51	0,607

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10'da anlamlılığı göstermektedir.

Sonuç

Mali yerelleşme kamu maliyesi açısından oldukça önemli bir konudur. Hangi kamu hizmetlerinin hangi idari birim tarafından sunulacağı ve hangi gelirlerin hangi idari birim tarafından toplanacağı sorusunun cevabı mali yerelleşme teorileri çerçevesinde ortaya konulmaktadır. Geleneksel teoriler yerel düzeydeki karar alıcıları yerel refahı artırmayı amaç edinen bireyler olarak tanımlamakta ve bu çerçevede mali yerelleşmenin toplum için fayda sağlayacağını savunmaktadır. Yerel karar alıcıların bu çerçevede temel amacı yerel ve bölgesel kalkınmayı sağlamaktır. Bu durum literatürde mali yerelleşme ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen birçok çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamış ve konunun kamu maliyesinin ötesinde ekonomi ile ilişkilendirilmesine yol açmıştır.

Günümüzde ise sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde mali yerelleşmenin çevresel etkileri popüler bir araştırma alanı haline gelmiştir. Söz konusu alan özellikle Çin tipi mali yerelleşme bünyesinde araştırmacıların ilgisini çekmiş ve Çin'deki araştırmaların diğer ülkelere de taşıdığı bir ilerleme kaydetmiştir. Dünya üzerinde görece daha fazla CO2 emisyonu gerçekleştiren sanayileşmiş ülkelerde mali yerelleşmenin çevresel etkileri gündem olmaya devam etmektedir. Mali yerelleşme eğilimleri yerel idarelere daha fazla mali kaynağın yönetim imkânını sağlamıştır. Bu durum mali yerelleşme ile daha fazla mali yetki kazanan yerel idarelerin mali kararlarının çevreye etkisinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Teori mali yerelleşmenin çevresel etkilerini iki hipotez ile açıklamaktadır. Dibe doğru yarış hipotezi mali yerelleşmenin çevresel bozulmayı artırdığını ileri sürerken, zirveye doğru yarış hipotezi ise mali yerelleşmenin çevresel bozulmayı azalttığını savunmaktadır. İlk hipotez savını, daha fazla bölgesel büyüme için birbirleriyle yatırım çekme yarışına girecek olan yerel idarelerin çevresel standartları iktisadi ve politik kazançlar uğruna esneteceği fikri ile açıklamaktadır. İkinci hipotez ise bölgesel refahı maksimize etmeyi amaçlayan yerel karar alıcıların çevreye zararlı firmaları takip edebileceği ve hatta onları çevresel standartlara uyma konusunda birbirleriyle rekabet etmek üzere teşvik edeceği fikrine dayanmaktadır.

Mali yerelleşme ve çevre ilişkisini araştıran ampirik literatür oldukça genç bir literatürdür. Bu çalışmada OECD ülkeleri örneklem olarak belirlenmiştir. OECD ülkeleri genellikle sanayileşmiş ülkeler olup, dünyadaki CO2 salınımında önemli düzeyde etkilere sahiptir. Bu araştırmanın üstün yanı diğerlerine göre daha fazla OECD ülkesini analize dâhil etmiş olmasıdır. Böylece daha kapsamlı bir veri seti ile analiz gerçekleştirilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre OECD ülkeleri için harcama yerelleşmesi çevresel bozulmayı artırmaktadır. Diğer bir ifade ile OECD ülkeleri için dibe doğru yarış hipotezini destekleyen bulgulara ulaşılmıştır. Bu durum farklı dinamikler üzerinden açıklanabilir.

Birincisi yerel idarelerin sunduğu hizmet ve projelerin doğal bir sonucu olarak çevresel bozulma artabilir. Mali yerelleşmenin temel amacı daha fazla kamusal hizmet ve altyapı projeleri (yol, bina, inşaat, endüstriyel projeler ve diğerleri) ile ilişkilendirilen bölgesel büyümenin sağlanmasıdır. Yerel idareler, bölgesel büyümeyi

amaçlamakta ve bu doğrultuda ilgili bölgenin sosyoekonomik statüsünü iyileştirmek için okul, park, pazar ve sağlık tesisi merkezleri gibi yerel altyapı harcamaları gerçekleştirerek daha fazla kaynak tüketmektedir. Bu bağlamda mali yerelleşme kaynak tüketimini ve enerji kullanımını artırarak daha fazla atığa, emisyon ve toksik malzemenin salınmasına yol açarak çevresel bozulmaya neden olmaktadır (Shao ve Razzaq, 2022). OECD ülkelerinde çevresel bozulma ile direkt ilgili ulaşım, kentleşme ve altyapı sektörlerine dönük kamusal harcamaların %55'ini yerel idarelerin gerçekleştiriyor olması çevresel bozulmanın muhtemel bir açıklayıcısı olarak gösterilebilir (OECD, 2020). Diğer yandan kentleşme de çevresel bozulma da etkili bir unsurdur. OECD ülkelerinde ortalama kentleşme oranı 2023 yılı için %82 düzeyindedir (WDI, 2024). Bu durum kentlerde artan nüfusun barınma, gıda, su, sanitasyon ve ulaşım gibi ihtiyaçlarını karşılamak için doğal ve maddi kaynaklar gerektirmekte bu da daha fazla kaynak, enerji ve kamu altyapısı kullanımı anlamına gelmektedir.

İkincisi yerel idarelerin karşı karşıya kaldığı mali, teknik ve politik kısıtlar çevresel bozulmaya yol açabilir. Çevre politikalarının uygulanması genellikle önemli mali kaynaklar gerektirir. Çevreyi koruma amaçlı atık yönetimi, yenilenebilir enerji, su arıtma tesisleri ve kentsel yeşil alanların artırılması gibi projeler genellikle ciddi maliyetler doğurur. Yerel idareler bu tür projeleri finanse etmek için yeterli bütçeye sahip olmayabilir. Bu durum altyapı yatırımlarının, atık yönetimi sistemlerinin ve diğer çevresel hizmetlerin yetersiz kalmasına neden olabilir. OECD (2020)'ye göre yerel idareler tarafından iklim nötrlüğü ve döngüsel ekonomi yolunda bazı adımlar atılmış olsa da hem eylemlerin hem de yatırımların ölçeği ve hızının yetersiz olduğu ve net sıfır emisyon ve döngüsellik hedeflerine ulaşmak için yıllık GSYİH'nin yaklaşık %1 ila %1,5'i oranında ek yıllık yatırım gerektiği savunulmaktadır. Yerel idareler açısından sürdürülebilir finansman araçları ve özel sektörün katılımı henüz yeterince güçlü değildir. Yerel idareler, özel sermayeyi çekmek ve sürdürülebilir yatırımlar için finansal araçlar geliştirmekte zorlanmaktadır. Bu nedenle, iklim finansmanındaki son eğilimler umut verici olsa da şu anda çok az sayıda ve küçük ölçekli yeşil dönüşüm projesi yürütülmektedir (OECD, 2020). Çevre politikalarının uygulanmasına ilişkin bir diğer kısıt teknik bilgidir. Yerel idarelerde etkin bir çevre politikası bakımından gerekli olan teknik bilgi, uzmanlık ve idari kapasite yeterli olmayabilir. Bu durum çevresel politikaların planlanması, yönetilmesi ve denetlenmesi hususunda eksiklikleri ortaya çıkarabilir. Örneğin yerel idareler tarafından hizmet üretmek üzere kullanılan araçların ve altyapının niteliği çevresel bozulmaya sebep olabilir. Bu bağlamda yeni ve gelişmiş çevre teknolojilerinin (örneğin, enerji verimliliği araçları veya atık yönetimi sistemleri) bilinmemesi ve uygulanmaması, yerel idarelerin çevre performansını sınırlayabilir. Bir diğer kısıt da politik kısıtlardır. Yerel idarelerde yöneticiler kısa vadeli siyasi baskılar altında kalabilir ve çevresel politikaları daha önemsiz görebilir. Yöneticilerin tekrar seçilebilme arzusu kaynakların çevre yerine faydası kısa sürede ortaya çıkan ve görünür nitelikteki diğer yerel hizmet alanlarına yönlendirilmesi ile sonuçlanabilir.

Üçüncüsü idareler arasında koordinasyon ve yönetişimin zayıflığı çevresel bozulmalara neden olabilir. Yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde hükümet organları arasında etkili bir koordinasyonun olmaması, çevre politikalarının uygulanmasını engelleyebilir. Farklı yönetim seviyeleri arasındaki uyumsuzluklar, kaynakların verimsiz kullanılmasına ve çabaların boşa gitmesine yol açabilir. Diğer yandan yerel halkın destek ve katılımının zayıf olması da çevresel bozulmaya yol açabilir. Çevresel politikaların başarılı olabilmesi için halkın desteği ve katılımı kritik öneme sahiptir. Ancak, yerel halkın çevre bilincinin düşük olması veya çevresel sorunların farkında olmaması, politikaların etkinliğini azaltabilir. Ayrıca, halkın katılımını teşvik eden mekanizmaların eksikliği de çevresel çabaların başarısız olmasına neden olabilir.

Dördüncü olarak çevrenin alternatifi alanlara daha fazla öncelik verilmesi çevresel bozulmaya yol açabilir. Yerel ekonomik kalkınma ve sanayi politikaları, çevresel koruma önlemleriyle çatışabilir. Özellikle sanayi ve ticaretin güçlü olduğu bölgelerde, çevresel politikaların uygulanması ekonomik büyüme adına geri plana atılabilir. Ayrıca yerel idarecilerin daha fazla enerji tüketimi ve emisyon hacmi olan ağır sanayileri tercih ederek kazançlı projelere ve altyapıya yatırım yapma istekliliği artabilmektedir. Bunda özellikle yerel idareler arasındaki rekabet de etkilidir.

Son olarak yasa ve düzenlemelerin uygulanmasındaki sorunlar çevresel bozulmaya neden olabilir. Çevre yasalarının ve düzenlemelerinin etkin bir şekilde denetlenmesi ve uygulanması, yerel düzeyde zorluklarla karşılaşabilir. Denetim eksikliği, yasaların ve düzenlemelerin kâğıt üzerinde kalmasına neden olabilir.

Mali yerelleşmenin çevresel bozulmayı azaltıcı etkisi bakımından şu politikalar önerilebilir:

- Yerel idareler için çevresel projeleri desteklemek üzere merkezi hükümetlerden ve uluslararası kuruluşlardan daha fazla finansal destek sağlanmalıdır. Ayrıca, çevresel harcamalar için belirli vergiler ve fonlar oluşturulmalıdır. Bu bağlamda yeşil bütçe uygulamalarının yaygınlaştırılması gerekmektedir.
- Çevre dostu projeleri desteklemek için yeşil tahviller ve özel sektör ortaklıkları gibi finansal araçlar kullanılmalıdır. Ayrıca, kamu-özel sektör iş birlikleri yerel idareler düzeyinde teşvik edilmelidir.
- Yerel idarelerin çevresel yönetim ve sürdürülebilirlik konularında eğitim almasını ve teknik bilgiye erişimini artırmak için kapasite geliştirme programlarının düzenlenmesi özellikle yeni çevre teknolojilerinin etkin bir şekilde uygulanmasına olanak sağlayacaktır.
- Yerel, bölgesel ve ulusal düzeydeki hükümet organları arasında etkili bir koordinasyon sağlanmalı, çevresel politika ve uygulamalar arasındaki uyumsuzluklar ortadan kaldırılmalıdır.
- Yerel halkın çevresel politika süreçlerine aktif katılımı sağlanmalı ve toplumun çevre bilincini artırmak için bilinçlendirme kampanyaları düzenlenmelidir.
- Çevre yasalarının ve düzenlemelerinin etkin bir şekilde denetlenmesi ve uygulanması için mekanizmalar güçlendirilmelidir. Böylece düzenlemelerin kâğıt üzerinde kalması önlenerek çevre koruma hedeflerine ulaşılabilir.
- Yerel idareler, çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini uzun vadeli planlarına entegre etmeli ve kısa vadeli ekonomik kazançlardan ziyade çevresel yararlar ön planda tutmalıdır.

- Ekonomik kalkınma ile çevresel koruma arasında denge kuracak politikalar geliştirilmelidir. Özellikle sanayi ve ticaretin yoğun olduğu bölgelerde, çevresel koruma önlemlerinin ekonomik hedeflerle uyumlu hale getirilmesi sağlanmalıdır. Bu bağlamda özellikle yeşil organize sanayi bölgeleri gibi oluşumlar yaygınlaştırılmalıdır.

Bu öneriler, yerel idarelerin çevresel sürdürülebilirlik konusundaki kapasitelerini artırmayı ve çevresel bozulmayı önlemeyi sağlayabilir.

Extended Abstract

According to the Global Risks Report Survey (WEF, 2023) data, environmental problems, which are among the most substantial problems that the world will face in the short and long term, are a serious regarding the sustainability of public finances. Environmental disasters, diseases, etc. ultimately necessitate the intervention of governments, which requires the use of significant public resources. Environmental issues are considered one of the most pressing issues facing decision-makers and authorities worldwide in the twenty-first century (Udeagha & Breitenbach, 2023). Governments should use financial and legal resources to determine the framework of an environmentally friendly production and consumption process. Environmental problems have negative externalities and are global public goods. This feature requires harmony between central and subnational governments as well as international cooperation in combating environmental problems.

Local governments also have vital roles and responsibilities in combating environmental problems. Environmental problems generally arise in the areas of activity of local administrative units. In recent years, it has been accepted that local administrations have more weight than central administrations in the implementation of environmental policies (Tufail et al., 2021: 49180). Fiscal decentralization trends that are becoming widespread around the world also have a significant impact on this (Martinez-Vazquez et al., 2017).

In order to achieve the goal of environmental sustainability, the importance of local administrations as well as central administrations must be understood. Therefore, policymakers at all levels need to recognize and support the role of local governments (UN, 2022). In this context, the income and expenditures left to the management of local administrations are very essential determinants of environmental sustainability. In other words, fiscal decentralization can be considered a significant strategy in terms of environmental sustainability (Chen & Liu, 2020; Khan et al., 2021; Udeagha & Breitenbach, 2023).

Although decentralization gained popularity in the 1980s, it dates back to the ideas of philosophers in the 17th and 18th centuries who argued that small and democratic governments were better in terms of individuals' freedom than authoritarian central governments (Faguet, 2000). In general, there are four main factors driving the increasing trend of decentralization (Bahl, 1999). In general, there are four main factors among the reasons for the rise in the trend of decentralization (Bahl, 1999). These are the increasing demand for self-government among local administrators and voters with democratic development, the idea that local governments can provide cheaper and more effective public services compared to the central government, the relationship between urbanization and economic development giving cities more roles and responsibilities, and

the fact that political and social differences make decentralization a priority for policymakers. Despite its different definitions, decentralization, in its simplest terms, means strengthening the governments elected by individuals at the local level (Bahl & Bird, 2018: 3).

The focus of decentralization is power sharing. Decentralization, an approach in which financial, administrative, and political power shifts from the center to sub-administrative units, is an important tool to effectively achieve many goals, increase flexibility in policymaking, and allow the use of policy instruments at a broader level (Dalmazzone, 2006: 460).

As one of the views put forward within the framework of the search for efficiency in the public sector, the purpose of decentralization is to increase efficiency by transferring the authority of central governments to lower-level governments in financial, administrative, and political matters (Avcı & Karasoy, 2021: 410).

In this study, the environmental effects of fiscal decentralization in OECD countries are investigated within the scope of race to the top and race to the bottom hypotheses using panel data analysis. Considering the availability of data in the study, 18 OECD countries for the period 2000-2020 were determined as a sample. The countries included in the sample are in the developed countries category and generally have high energy consumption. The cointegration procedure was preferred within the scope of the research. In this context, a cross-sectional dependency test, unit root test, homogeneity test of slope coefficients, cointegration test, and estimation of cointegration coefficients were carried out.

The presence of dependency between cross-sections in panel data analysis may cause the analysis findings to be biased (Breusch & Pagan, 1980; Pesaran, 2004). For this reason, tests that take cross-sectional dependency into account should be preferred in econometric analyses. Cross-sectional dependence is investigated with the Breusch-Pagan (1980) LM test, Pesaran (2004) CD test, and Pesaran, Ullah and Yamagata (2008) LMAdj tests.

The theory explains the environmental effects of fiscal decentralization with two hypotheses. While the race to the

bottom hypothesis suggests that fiscal decentralization increases environmental degradation, the race to the top hypothesis argues that fiscal decentralization reduces environmental degradation. The first hypothesis explains its argument with the idea that local governments, which will compete with each other to attract investment for greater regional growth, will stretch environmental standards for the sake of economic and political gains. The second hypothesis is based on the idea that local decision-makers aiming to maximize regional welfare may pursue environmentally harmful companies and even encourage them to compete with each other in complying with environmental standards.

In this study, the environmental effects of fiscal decentralization were investigated for OECD countries. OECD countries are generally industrialized countries and have a significant impact on world CO2 emissions. According to the findings, spending decentralization increases environmental degradation in OECD countries. In other words, findings supporting the race to the bottom hypothesis were found for OECD countries. A possible reason for this finding may be the fact that local administrations carry out 55% of public expenditures on transportation, urbanization, and infrastructure sectors directly related to environmental degradation in OECD countries. Fiscal decentralization increases resource consumption and energy use, resulting in more waste, emissions and release of toxic materials, and ultimately environmental degradation. Local administrators' willingness to invest in profitable projects and infrastructure may increase by choosing heavy industries with higher energy consumption and emissions.

Coordination between central and local governments is very important to improve the environmental impacts of fiscal decentralization. Ensuring the applicability of environmental plans determined at the national level at the local level is closely related to the coordination. In addition, ensuring transparency, accountability, and participation as the basic features of the democratic management approach at the local administration level will prevent local administrations from ignoring environmental goals for political purposes.

Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması / Contribution Rates and Conflicts of Interest

Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: MA (%60), AB (%40) Veri Toplanması: MA (%60), AB (%40) Veri Analizi: MA (%60), AB (%40) Makalenin Yazımı: MA (%60), AB (%40) Makale Gönderimi ve Revizyonu: MA (%50), AB (%50)	Author Contributions	Research Design MA (60%), AB (40%) Data Collection: MA (60%), AB (40%) Data Analysis: MA (60%), AB (40%) Writing the Article: MA (60%), AB (40%) Article Submission and Revision: MA (50%), AB (50%)
Etik Bildirim Çıkar Çatışması	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	Complaints Conflicts of Interest	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr The authors has no conflict of interest to declare.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.	Grant Support	The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.	Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Kaynakça

- Ahmad, E., & Brosio, G. (2006). Introduction: fiscal federalism: A review of developments in the literature and policy. E. Ahmad, & Brosio (Ed.), *Handbook of fiscal federalism* (s. 1-32) içinde. Edward Elgar Publishing Limited: UK ve US.
- Ahmad, F., Xu, H., Draz, M. U., Ozturk, I., Chandio, A. A., Wang, Y., & Zhang, D. (2021). The case of China's fiscal decentralization and eco-efficiency: Is it worthwhile or just a bootless errand?. *Sustainable Production and Consumption*, 26, 89-100. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2020.09.014>
- Ahmad, M., & Satrovic, E. (2023). Relating fiscal decentralization and financial inclusion to environmental sustainability: criticality of natural resources. *Journal of Environmental Management*, 325 (116633), 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2022.116633>
- Ahmed, N., Hamid, Z., Rehman, K. U., Senkus, P., Khan, N. A., Wysokińska- Senkus, A., & Hadryjańska, B. (2023). Environmental regulation, fiscal decentralization, and agricultural carbon intensity: A challenge to ecological sustainability policies in the United States. *Sustainability*, 15(5145), 1-21. <https://doi.org/10.3390/su15065145>
- Ansari, M. A., Haider, S., & Khan, N. A. (2020). Environmental Kuznets Curve revisited: An analysis using ecological and material footprint. *Ecological Indicators*, 115(106416), 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2020.106416>
- Avcı, M. (2023). Çevresel bozulmayı önlemede mali yerelleşme iyi bir strateji midir? Türkiye'den ampirik kanıtlar. G. G. Göksu & E. Eroğlu (Ed.), *Kamu maliye politikaları perspektifinden çevresel sürdürülebilir kalkınma* (s. 165-202) içinde. Ankara: Sayıştay Yayınları.
- Avcı, M., & Karasoy, H. A. (2021). How does fiscal decentralization affect fiscal and governance-related performance?: Evidence from OECD countries by dynamic panel data analysis. C. Babaoğlu, E. Akman & O. Kulaç (Ed.), *Handbook of research on global challenges for improving public services and government operations* (s. 409-426) içinde, IGI Global.
- Bahl, R. (1999). Fiscal decentralization as development policy. *Public Budgeting & Finance*, 19(2), 59-75. <https://doi.org/10.1046/j.0275-1100.1999.01163.x>
- Bahl, R., & Bird, R. M. (2018). *Fiscal decentralization and local finance in developing countries*. Edward Elgar Publishing.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253. <https://doi.org/10.2307/2297111>
- Cai, H., Tong, Z., Xu, S., Chen, S., Zhu, P., & Liu, W. (2022). Fiscal decentralization, government behavior, and environmental pollution: Evidence from China. *Frontiers in Environmental Science*, 10(901079), 1-12. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.901079>
- Chen, X., & Chang, C. P. (2020). Fiscal decentralization, environmental regulation, and pollution: A spatial investigation. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(25), 31946-31968. <https://doi.org/10.1007/s11356-020-09522-5>
- Chen, X., & Liu, J. (2020). Fiscal decentralization and environmental pollution: A spatial analysis. *Discrete Dynamics in Nature and Society*, 9254150 1-10. <https://doi.org/10.1155/2020/9254150>
- Cheng, S., Fan, W., Chen, J., Meng, F., Liu, G., Song, M., & Yang, Z. (2020). The impact of fiscal decentralization on CO2 emissions in China. *Energy*, 192(116685), 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2019.116685>
- Cheng, Y., Awan, U., Ahmad, S., & Tan, Z. (2021). How do technological innovation and fiscal decentralization affect the environment? A story of the fourth industrial revolution and sustainable growth. *Technological Forecasting and Social Change*, 162(120398), 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120398>
- Dalmazzone, S. (2006). Decentralization and the environment. E. Ahmad & G. Brosio (Ed.), *Handbook of fiscal federalism* (s. 459-477) içinde. Edward Elgar Publishing Limited: UK & US.
- Eberhardt, M., & Teal, F. (2010). Productivity analysis in global manufacturing production. *Oxford Department of Economics Discussion Paper Series*, (515), 1-27. <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:ea831625-9014-40ec-abc5-516ecfbd2118>
- Ejobowah, J. B. (2018). The second-generation theory of fiscal federalism: A critical evaluation. *Perspectives on Federalism Journal*, 10(1), 219-242. DOI: 10.2478/pof-2018-0011
- Faguet, J. P. (2000). Decentralization and local government performance: Improving public services provision in Bolivia. *Revista de Economía del Rosario*, 3(1), 127-176. <http://revistas.urosario.edu.co/index.php/economia/article/view/991/890>
- Grossman, G. M., & Krueger, A. B. (1991). Environmental impacts of a North American free trade agreement. *National Bureau of Economic Research*, 3914, 1-39. DOI 10.3386/w3914
- Han, Y. (2023). Promoting green economy efficiency through fiscal decentralization and environmental regulation. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(5), 11675-11688. <https://doi.org/10.1007/s11356-022-22952-7>
- Hao, Y., Chen, Y. F., Liao, H., & Wei, Y. M. (2019). China's fiscal decentralization and environmental quality: Theory and an empirical study. *Environment and Development Economics*, 25, 1-23. doi:10.1017/S1355770X19000263
- Hawari, A., Alyasa, F. M., Akbar, M. R., & Sihaloho, E. D. (2024). Fiscal decentralization in Indonesia: Does it curb the quality of environment?. *Journal of Economics Research and Social Sciences*, 8(1), 24-37. <https://doi.org/10.18196/jerss.v8i1.19273>
- He, Q., Deng, X., Li, C., Yan, Z., Kong, F., & Qi, Y. (2022). The green paradox puzzle: Fiscal decentralisation, environmental regulation, and agricultural carbon intensity in China. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(51), 78009-78028. <https://doi.org/10.1007/s11356-022-21149-2>
- Hoang, D.P., Chu, L.K., & To, T.T. (2024). Exploring the nexus between fiscal decentralization and ecological sustainability: A fresh perspective from the moderating role of geopolitical risk and updated international evidence. *Environmental Science and Pollution Research*, 31, 15689-15715. <https://doi.org/10.1007/s11356-024-31989-9>
- Hu, B., Guo, M., & Zhang, S. (2023). The role of fiscal decentralization and natural resources markets in environmental sustainability in OECD. *Resources Policy*, 85(103855), 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.103855>
- Huang, F. (2023). How does trade and fiscal decentralization leads to green growth: Role of renewable energy development. *Renewable Energy*, 214, 334-341. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2023.05.116>
- Inman, R. P. (2003). Transfers and bailouts: enforcing local fiscal discipline with lessons from US federalism. J. Rodden, G. S. Eskeland & J. Litvack (Ed.), *Fiscal decentralization and the challenge of hard budget constraints* (s. 165-202) içinde. London: MIT Press.
- Khan, Z., Ali, S., Dong, K., & Li, R. Y. M. (2021). How does fiscal decentralization affect CO2 emissions? The roles of institutions and human capital. *Energy Economics*, 94(105060), 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2020.105060>

- Kim, A. (2008). Decentralization and the provision of public services: Framework and implementation. *World Bank Publications. Policy Research Working Paper*, 4503, 1-25. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-4503>
- Kim, D. R. (2011). Do local policy networks deter the race to the bottom in environmental regulation? The case of South Korea. *Environment and Planning C*, 29(6), 1037-1053. <https://doi.org/10.1068/c1158j>
- Konisky, D. M., & Woods, N. D. (2012). Environmental free riding in state water pollution enforcement. *State Politics & Policy Quarterly*, 12(3), 227-251. <https://www.jstor.org/stable/24710884>
- Kornai, J. (1980). "Hard" and "Soft" Budget Constraint. *Acta Oeconomica*, 25 (3/4), 231-245. <https://www.jstor.org/stable/40728773>
- Li, J., & Xu, Y. (2023). Does fiscal decentralization support green economy development? Evidence from China. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(14), 41460-41472. <https://doi.org/10.1007/s11356-023-25240-0>
- Li, X., Younas, M. Z., Andlib, Z., Ullah, S., Sohail, S., & Hafeez, M. (2021). Examining the asymmetric effects of Pakistan's fiscal decentralization on economic growth and environmental quality. *Environmental Science and Pollution Research*, 28, 5666-5681. DOI: 10.1007/s11356-020-10876-z
- Lingyan, M., Zhao, Z., Malik, H. A., Razaq, A., An, H., & Hassan, M. (2021). Asymmetric impact of fiscal decentralization and environmental innovation on carbon emissions: Evidence from highly decentralized countries. *Energy & Environment*, 33(4), 1-31. <https://doi.org/10.1177/0958305X211018453>
- Liu, F., Feng, J., Zhai, G., & Razaq, A. (2022). Influence of fiscal decentralization and renewable energy investment on ecological sustainability in EU: What is the moderating role of institutional governance?. *Renewable Energy*, 200, 1265-1274. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2022.10.036>
- Liu, L., & Li, L. (2019). Effects of fiscal decentralisation on the environment: New evidence from China. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(36), 36878-36886. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-06818-z>
- Lockwood, B. (2008). Voting, lobbying, and the decentralization theorem. *Economics & Politics*, 20(3), 416-431. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0343.2008.00340.x>
- Martínez-Vázquez, J., Lago-Peñas, S., & Sacchi, A. (2017). The impact of fiscal decentralization: A survey. *Journal of Economic Surveys*, 31(4), 1095-1129. <https://doi.org/10.1111/joes.12182>
- Memon, J.A., Ali, M., & Wang, Y. (2022). Does fiscal decentralization curb the ecological footprint in Pakistan?. *Frontiers in Environmental Science*, 10(964212), 1-8. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.964212>
- Miao, Q., Shi, Y., & Davlasheridze, M. (2021). Fiscal decentralization and natural disaster mitigation: Evidence from the United States. *Public Budgeting & Finance*, 41(1), 26-50. <https://doi.org/10.1111/pbaf.12273>
- Mishra, B. R., Arjun & Tiwari, A. K. (2023). Exploring the asymmetric effect of fiscal decentralization on economic growth and environmental quality: Evidence from India. *Environmental Science and Pollution Research*, 30, 80192-80209. <https://doi.org/10.1007/s11356-023-28009-7>
- Mukiyen Avcı, G. (2023). Environmental impact of foreign direct investment in Türkiye: Does the quality of institutions matter? Evidence from time series analysis using the fourier extension. *Environmental Science and Pollution Research*, 1-13. <https://doi.org/10.1007/s11356-023-29964-x>
- Musgrave, R. (1959). *Public finance*. McGraw-Hill.
- Norregaard, J. (1995). Intergovernmental fiscal relations. P. Shome (Ed.), *Tax policy handbook* (s. 247-253) içinde. International Monetary Fund.
- Oates, W. E. (1972). *Fiscal federalism*. Harcourt Brace Jovanovich.
- Oates, W. E. (1999). An essay on fiscal federalism. *Journal of Economic Literature*, 37(3), 1120-1149. <https://www.jstor.org/stable/2564874>
- Oates, W. E. (2001). A reconsideration of environmental federalism. *Recent Advances in Environmental Economics*, Discussion Paper, 01-54, 1-32. <https://media.rff.org/documents/RFF-DP-01-54.pdf>
- Oates, W. E. (2005). Toward a second-generation theory of fiscal federalism. *International Tax and Public Finance*, 12, 349-373. <https://doi.org/10.1007/s10797-005-1619-9>
- Oates, W. E. (2008). On the evolution of fiscal federalism: Theory and institutions. *National Tax Journal*, 61(2), 313-334. <https://www.jstor.org/stable/41790447>
- Oates, W. E., & Portney, P. R. (2003). The political economy of environmental policy. G. M. Mäler, & J. R. Vincent (Ed.), *Handbook of environmental economics* (s. 325-354) içinde. Elsevier.
- OECD (2020). Managing environmental and energy transitions for regions and cities. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/f0c6621f-en>
- OECD (2023). Building financial resilience to climate impacts: A framework for governments to manage the risks of losses and damages. *OECD Publishing*, 1-132. <https://www.oecd.org/environment/building-financial-resilience-to-climate-impacts-9e2e1412-en.htm>
- OECD (2024). Localising the SDGs in a changing landscape. *OECD Regional Development Papers*, 68, 1-46. <https://www.oecd.org/cfe/localising-the-sdgs-in-a-changing-landscape-a76810d7-en.htm>
- Olson, M. (1969). The principle of "fiscal equivalence": The division of responsibilities among different levels of government. *The American Economic Review*, 59(2), 479-487. <https://www.jstor.org/stable/1823700>
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. <https://ssrn.com/abstract=572504>
- Pesaran, M. H. (2006). Estimation and inference in large heterogeneous panels with a multifactor error structure. *Econometrica*, 74(4), 967-1012. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0262.2006.00692.x>
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010>
- Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127. <https://doi.org/10.1111/j.1368-423X.2007.00227.x>
- Prud'homme, R. (1995). The dangers of decentralization. *Oxford Journals*, 10(2), 201-220. <https://doi.org/10.1093/wbro/10.2.201>
- Qian, Y., & Weingast, B. R. (1997). Federalism as a commitment to preserving market incentives. *Journal of Economic Perspectives*, 11(4), 83-92. <https://www.jstor.org/stable/2138464>
- Qian, Y., & Roland, G. (1998). Federalism and the soft budget constraint. *American Economic Review*, 88(5), 1143-1162. <https://www.jstor.org/stable/116864>

- Qiao, G., Yang, D., Ahmad, M., & Ahmed, Z. (2022). Modeling for insights: Does fiscal decentralization impede ecological footprint?. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(10146), 1-18. <https://doi.org/10.3390/ijerph191610146>
- Rodden, J., Eskeland, G. S., & Litvack, J. I., (2003). Introduction and overview. J. Rodden, G. S. Eskeland & J. Litvack (Ed.), *Fiscal decentralization and the challenge of hard budget constraints* (s. 3-31) içinde. London: MIT Press.
- Safi, A., Wang, Q. S., & Wahab, S. (2022). Revisiting the nexus between fiscal decentralization and environment: Evidence from fiscally decentralized economies. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(38), 58053-58064. <https://doi.org/10.1007/s11356-022-19860-1>
- Satrovic, E., Zafar, M. W., & Suntraruk, P. (2024). Achieving ecological sustainability in European Union: The role of fiscal decentralization and green innovation. *Journal of Cleaner Production*, 141316. 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.141316>
- Seabright, P. (1996). Accountability and decentralisation in government: An incomplete contracts model. *European Economic Review*, 40(1), 61–89. [https://doi.org/10.1016/0014-2921\(95\)00055-0](https://doi.org/10.1016/0014-2921(95)00055-0)
- Shahzad, F., & Fareed, Z. (2023). Examining the relationship between fiscal decentralization, renewable energy intensity, and carbon footprints in Canada by using the newly constructed bootstrap fourier Granger causality test in quantile”, *Environmental Science and Pollution Research*, 30(2), 4617-4626. DOI: 10.1007/s11356-022-22513-y
- Shao, S., & Razaq, A. (2022). Does composite fiscal decentralization reduce trade-adjusted resource consumption through institutional governance, human capital and infrastructure development?. *Resources Policy*, 79(103034), 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.103034>
- Su, C. W., Umar, M., & Khan, Z. (2021). Does fiscal decentralization and eco-innovation promote renewable energy consumption? Analyzing the role of political risk. *Science of the Total Environment*, 751(142220), 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.142220>
- Sun, Y., Guan, W., Razaq, A., Shahzad, M., & An, N. B. (2022). Transition towards ecological sustainability through fiscal decentralization, renewable energy and green investment in OECD countries. *Renewable Energy*, 190, 385-395. DOI: 10.1016/j.renene.2022.03.099
- Tanzi, V. (1995). Fiscal federalism and decentralization: A review of some efficiency and macroeconomic aspects. M. Bruno & B. Pleskovic (Ed.), *Annual conference on development economics* (s. 295-316) içinde. Washington: World Bank.
- Ter-Minassian, T. (1997). Intergovernmental fiscal relations in a macroeconomic perspective: An overview. T. Ter-Minassian (Ed.), *Fiscal federalism in theory and practice* (s. 3-24) içinde. International Monetary Fund.
- The Phan, C., Jain, V., Purnomo, E. P., Islam, M. M., Mughal, N., Guerrero, J. W. G., & Ullah, S. (2021). Controlling environmental pollution: Dynamic role of fiscal decentralization in co2 emission in Asian economies. *Environmental Science and Pollution Research*, 28, 65150-65159. <https://doi.org/10.1007/s11356-021-15256-9>
- Tiebout, C. M. (1956). A pure theory of local expenditures. *Journal of Political Economy*, 64(5), 416-424. <https://www.jstor.org/stable/1826343>
- Tufail, M., Song, L., Adebayo, T. S., Kirikkaleli, D., & Khan, S. (2021). Do fiscal decentralization and natural resources rent curb carbon emissions? Evidence from developed countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(35), 49179-49190. <https://doi.org/10.1007/s11356-021-13865-y>
- Udeagha, M. C., & Breitenbach, M. C. (2023). Can fiscal decentralization be the route to the race to zero emissions in South Africa? Fresh policy insights from novel dynamic autoregressive distributed lag simulations approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(16), 46446-46474. <https://doi.org/10.1007/s11356-023-25306-z>
- Udeagha, M. C., & Ngepah, N. (2023). Striving towards environmental sustainability in the BRICS economies: The combined influence of fiscal decentralization and environmental innovation. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 30(2), 111-125. <https://doi.org/10.1080/13504509.2022.2123411>
- United Nations. (2023). Conferences Environment and Sustainable Development. <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>, (Erişim Tarihi: 23.01.2024).
- Vo, D. H. (2010). The economics of fiscal decentralization. *Journal of Economic Surveys*, 24(4), 657-679. doi: 10.1111/j.1467-6419.2009.00600.x
- Wallis, J. J., & Oates, W. E. (1988). Decentralization in the public sector: An empirical study of state and local government. H. S. Rosen (Ed.), *Fiscal federalism: Quantitative studies* (s. 5-32) içinde. University of Chicago Press.
- World Development Indicator (2024). *Urban Population Data*, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?locations=OE>, (Erişim Tarihi: 05.09.2024).
- World Economic Forum. (2023, 11 January). *The global risks report 2023*, https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf, (Erişim Tarihi: 24.04.2024)
- Weingast, B. R. (2009). Second generation fiscal federalism: The implications of fiscal incentives. *Journal of Urban Economics*, 65(3), 279-293. <https://doi.org/10.1016/j.jue.2008.12.005>
- Weingast, B. R. (2014). Second generation fiscal federalism: Political aspects of decentralization and economic development. *World Development*, 53, 14-25. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.01.003>
- Westerlund, J., & Edgerton, D. L. (2007). A panel bootstrap cointegration test. *Economics Letters*, 97(3), 185-190. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2007.03.003>
- Westerlund, J. (2008). Panel cointegration tests of the Fisher effect. *Journal of Applied Econometrics*, 23(2), 193-233. <https://doi.org/10.1002/jae.967>
- Wu, H., Qiu, Y., Li, X., Fan, M., Wan, K., & Zhang, M. (2023). The drivers of carbon emissions in China: The perspective of fiscal decentralization. *Environmental Science and Pollution Research*, 30, 65879-65891. <https://doi.org/10.1007/s11356-023-27001-5>
- Xia, J., Li, R. Y. M., Zhan, X., Song, L., & Bai, W. (2022). A study on the impact of fiscal decentralization on carbon emissions with U-shape and regulatory effect. *Frontiers in Environmental Science*, 10(964327), 1-14. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.964327>
- Yuan, R., Li, C., Memon, J. A., Ali, M., & Nawaz, M. A. (2022). The nexus between fiscal decentralization and environmental sustainability in Japan. *Frontiers in Environmental Science*, 10(905461), 1-10. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.905461>
- Zhang, C., Zhou, D., Wang, Q., Ding, H., & Zhao, S. (2022). Will fiscal decentralization stimulate renewable energy development? Evidence from China. *Energy Policy*, 164(112893), 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2022.112893>
- Zhao, L., Shao, K., & Ye, J. (2022). The impact of fiscal decentralization on environmental pollution and the transmission mechanism based on promotion incentive perspective”, *Environmental Science and Pollution Research*, 29(57), 86634-86650. <https://doi.org/10.1007/s11356-022-21762-1>

A Bibliometric Review of International Publications on Global Hunger

Derya Demir^{1,a,*}

¹ Management and Organization, Reşadiye Vocational School, Tokat Gaziosmanpaşa University, Tokat, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 02/07/2024

Accepted: 06/10/2024

JEL Codes: I32, C10, D60, I30

ABSTRACT

The study aims to examine the findings on issues such as how the issue is reviewed in international publications on global hunger and the course of studies on global hunger from the past to the present. It is also aimed to identify international scientific studies in the field of economics on global hunger. The data obtained through the query within the scope of this study were taken from the WoS database, and the data were analyzed from different lenses using VOSviewer and Excel. In addition, keyword analysis and co-author analysis were performed using the visual mapping technique. A total of 490 publications from the period 2013-2024 were reviewed, with the highest number of publications (76) found in the field of Nutritional Dietetics. It was also found that 2022 had the highest number of publications, with a total of 78. When the source countries of the publications were examined, it was seen that the highest number of publications were made in the USA (113 publications). It has been seen that the main issues examined in the studies are agriculture, climate change, management, micro nutrition, sustainable development goals and malnutrition. Among the 490 publications analyzed, the number of studies in the field of economics was determined to be 33, and citation analysis was performed by repeating the bibliometric analysis and keyword analysis of these studies. It has been found that Food Policy is the journal that publishes the most publications in the field of economics on global hunger, and 21 studies are related to Zero Hunger, one of the sustainable development goal, and 20 studies are related to the No Poverty goal. Research in economics has focused on Africa, corruption, hunger, poverty, unemployment, food security and malnutrition. This study provides a retrospective of the scientific work and collective efforts of global hunger-related scientists in top-ranked journals, which will help to better understand the literature development and intellectual structure on the subject.

Keywords: Global hunger, Undernourishment, Bibliometric analysis, Network analysis, Visual mapping.

Küresel Açlık Konusunda Yapılan Uluslararası Yayınlar Bibliyometrik Bir Bakış

Süreç

Geliş: 02/07/2024

Kabul: 06/10/2024

Jel Kodları: I32, C10, D60, I30

License

This work is licensed under
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License

Öz

Bu çalışmanın amacı, küresel açlık konusuna ilişkin uluslararası yayınlarda konunun ne şekilde irdelendiği, küresel açlık ile ilgili çalışmaların seyri gibi konulara ilişkin bulguların incelenmesidir. Ayrıca küresel açlık konusunda ekonomi alanındaki yapılan uluslararası bilimsel çalışmaları da tespit etmek amaçlanmıştır. Bu çalışma kapsamında yapılan sorgulama ile elde edilen veriler Web of Science (WoS) veri tabanından alınmış, veriler VOSviewer ve Excel kullanılarak farklı merceklerden analiz edilmiştir. Ayrıca görsel haritalama tekniği ile anahtar kelime analizi ve ortak yazar analizi gerçekleştirilmiştir. 2013-2024 dönemini içeren 490 yayın incelenmiştir. En fazla yayın Beslenme Diyetetiği alanında yapılmıştır (76 yayın). Ayrıca yayın sayısının en fazla olduğu yılın 2022 yılı olduğu (78 yayın) belirlenmiştir. Yayınların yapıldığı kaynak ülkeler incelendiğinde en fazla yayının ABD (113 yayın) de yapıldığı görülmüştür. Yapılan çalışmalarda incelenen temel konuların tarım, iklim değişikliği, yönetim, mikro beslenme, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile yetersiz beslenme olduğu görülmüştür. Analiz edilen 490 yayın içerisinde ekonomi alanında yapılan çalışma sayısı 33 olarak tespit edilmiş, bu çalışmalara ilişkin bibliyometrik analiz ve anahtar kelime analizi tekrar edilerek atıf analizi yapılmıştır. Küresel açlık konusunda ekonomi alanında en fazla sayıda yayın yapan derginin Food Policy olduğu, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden sıfır açlık ile ilgili 21 araştırmanın, yoksulluğa hayır hedefi ile ilgili 20 araştırmanın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomi alanında yapılan çalışmalarda Afrika, yolsuzluk, açlık, yoksulluk, işsizlik, gıda güvenliği ve yetersiz beslenme konularına odaklanılmıştır. Bu çalışma, konuya ilişkin literatür gelişiminin ve entelektüel yapının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak, en üst sıralarda yer alan dergilerdeki küresel açlık ile ilgili bilim insanlarının bilimsel çalışmaları ve kolektif çabaları hakkında bir retrospektif sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küresel açlık, Yetersiz beslenme, Bibliyometrik analiz, Ağ analizi, Görsel haritalama.

^a derya.demir@gop.edu.tr

0000-0002-7355-1757

How to Cite: Derya Demir (2024) A Bibliometric Review of International Publications on Global Hunger, Journal of Economics and Administrative Sciences, 25(4): 620-636, DOI: 10.37880/cumuiibf.1508863

Giriş

İnsanların hayatta kalabilmeleri ve üretken faaliyetlerde bulunarak hayatlarını anlamlı kılabilmesi için en temel ihtiyaçları beslenmedir. Sanayi devrimi sonrasında tarım teknolojinin gelişmesi ile tarımda verimlilik artmış, birim topraktan daha fazla ürün alınması mümkün olmuştur. Bu doğrultuda günümüzde açlık veya yetersiz beslenme gibi bir sorunun olmaması beklenir. Ancak 2000'li yılların başından itibaren yetersiz beslenmenin yaygınlığında kayda değer iyileşmeler görülmüş ve çoğu ülke artık 2000'li yılların başına göre daha iyi durumda olsa da mutlak anlamda yetersiz beslenen insanların sayısı yeniden artmaktadır ve şu anda dünya genelinde yaklaşık 768 milyon insan (dünya nüfusunun %9.9'una tekabül ediyor) açlık çekmektedir (Marson, Donatella & Vallino, 2023: 300).

2000'li yıllardan sonra dünyada açlıkla mücadelede yaşanmış olan iyileşme trendi Covid-19 salgınının da etkisiyle 2019 yılından beri gerilemeye başlamıştır. BM uzman kuruluşlarının hazırladığı bir raporda açlıkla mücadele konusunda 2015 yılı seviyesine geri dönüldüğü vurgulanmaktadır. Covid-19 salgınının başlamasından itibaren 150 milyon insan daha açlıktan etkilenerek 2021 yılında açlıktan etkilenen toplam insan sayısı yaklaşık 702-828 milyon arasında olmuştur. 2019'da açlıkla mücadele eden nüfus oranı %8 iken, 2020'de %9,3'e, 2021'de ise %9,8'e yükselmiştir (Bayar, 2022: 489; FAO, IFAD, UNICEF, WFP & WHO, 2022:10).

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin (SDG'ler) 2015 yılında uygulamaya konulmasıyla gıda güvenliği tamamen küresel bir hedef olarak kabul edilmiştir. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nde tanımlanan on yedi Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi, 193 BM Üye Devleti tarafından imzalanan ve 2030 yılına kadar ulaşılabilecek 169 ilgili hedefi içeren "insanlar, gezegen ve refah için bir eylem planını" temsil etmektedir (BM, 2015). Özellikle, Hedef 2 "sıfır açlık" çerçevesinde açlığın sona erdirilmesi ve "tüm insanların tüm yıl boyunca güvenli, besleyici ve yeterli gıdaya erişiminin" sağlanması çağrısında bulunmaktadır (BM, 2015, Hedef 2.1). Açlık, kişinin günlük yaşamını sürdürebilmesi ve gereken enerjiyi toplayabilmesi için tüketmesi gereken gıdadan daha az miktarı tüketmesidir (Bu miktar kişiden kişiye, bölgeden bölgeye ve hatta kültürden kültüre değişiklik gösterebilir). Açlık yeterli miktarda gıdanın alınmaması durumunu ifade ederken BM bünyesinde faaliyet gösteren dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), küresel açlığın boyutunu tahmin etmek için Yetersiz Beslenme Yaygınlığı göstergelerini kullanmaktadır (Bayar, 2022: 495; www.fao.org).

Bu çalışma küresel açlık konusuna ilişkin uluslararası yayınları farklı yönleriyle incelemek ve araştırmacıların konuya ilgi gösterip göstermediklerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada WoS veri tabanında bulunan arama bölümüne "global hunger" sözcüğü yazılarak 28 Nisan 2024 tarihinde arama sağlanmıştır. Arama sonucuna "global hunger index" ve "undernourishment" sözcükleri anahtar kelimeler olarak ilave edilerek 1195 çalışmaya ulaşılmıştır. Yayın sayısının önceki yıllara göre daha fazla olduğu 2013-2014 dönemini içeren toplam 490 yayın incelenmiştir.

Bu çalışmanın küresel açlık konusuna odaklanma sebebi, akademik bir bakış açısından beslenmenin insani gelişimin temel belirleyicisi olması, sağlık, işgücü verimliliği, bilişsel gelişim üzerinde işlevsel sonuçlarının bulunması, bunun da sosyo-ekonomik koşulları etkileyebilmesidir. Küresel açlık konusunda yapılmış bilimsel araştırmaları bibliyometrik açıdan inceleyen tek çalışma olması, bu çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra küresel açlık konusu ile ilgili yayınlar hem bütün kategoriler için hem de sadece ekonomi disiplini açısından iki ayrı bölüm halinde analiz edilmiştir. Bibliyometrik analiz ve atıf analizi yanı sıra görsel haritalama tekniği ile anahtar kelimeler ve yazar bağlantıları da irdelenmiştir. Ayrıca açlığı ortadan kaldırılması, BM'in sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında yer alması sebebiyle konuya dair araştırmaların hangi yönde ilerlediğini görmek açısından bu çalışmanın literatüre katkı sağladığı düşünülmektedir. Çalışmanın sonraki bölümünde metodoloji kısmında kullanılan analiz yöntemine ilişkin temel bilgiler verilmiş ve bulgular kısmına geçilmiştir.

Materyal ve Yöntem

Bu çalışma, WoS veri tabanında küresel açlık konusu üzerine yazılmış olan çalışmaların bilim alanı, yayın yılı, kaynak ülke, yayıncı, kurum, tarandığı endeks türü, atıf sayısı vb. parametreler açısından ele alındığı bir bibliyometrik analiz çalışmasıdır.

Bibliyometri, kitapların ve diğer bilimsel iletişim araçlarının matematiksel ve istatistiksel yöntemlerle incelenmesi (Pritchard, 1969: 348) olarak tanımlandığı gibi belgelerin yayınlanması ve kullanılmasında ortaya çıkan örüntülerin matematiksel ve istatistiksel olarak analiz edilmesi şeklinde de tanımlanmaktadır (Damar ve Aydın, 2023: 85). Bibliyometri; akademik çıktıyı nicel araştırma değerlendirmesi için kullanılmaktadır (Henderson *et al.*, 2009: 154). Bibliyometrinin temel odak noktası bilimsel üretimi nicelleştirmek, kalitesini ve bilimsel etkisini ölçmektir (Cobo *et al.*, 2011: 146).

Bibliyometrik yöntemler, seçilen bir bilimsel araştırmanın gelecekte yapılacak araştırmalara etkisini tahmin etmektedir (Cooper, 2015: 217). Akademisyenler, makale ve dergi performansını değerlendirmek, belirli bir alanın entelektüel yapısını mevcut literatürde keşfetmek ve işbirliği modellerini incelemek gibi sebeplerle bibliyometrik analiz yöntemini kullanmaktadır (Donthu *et al.*, 2021: 285). Bibliyometrik analiz teknikleri, yayımlanmış araştırmaları nicel yaklaşımlarla belirlemek, tanımlamak ve değerlendirmek için tasarlanmıştır (Ülger ve Ülger, 2022: 224; Agnusdei & Coluccia, 2022: 3).

Bibliyometrik analizler dört farklı boyutta ele alınabilir. Bazı bibliyografik analizlerin odak noktası bireyler, kurumlar, ülkeler ve disiplinler ile bazen de tek bir çalışma için atıf analizi olabilir. Bazı çalışmalarda bireyleri, ülkeleri, düşünce okullarını ve fikir göçünü irdelemek amacıyla birlikte atıf (co-citation) analizi yapılmaktadır. Üçüncü grup çalışmalar yazarların, kurumların ve ülkelerin verimlilik ile etki analizine odaklanmaktadır. Diğer bir grup çalışmada ise patent, kitap, makale vb. çalışmaların yazar özellikleri ve atıf desenleri gibi boyutları ele alınmaktadır (Koehler, 2001: 120).

Bibliyometri analizi yapılan çalışmalar betimleyici veya değerlendirmeci olabilir. Betimleyici çalışmalarda bir alandaki bilimsel yayınların sayısı, yayın yılları, ülkeleri vb. boyutlarda karşılaştırılarak verimlilikleri ölçülmeye çalışılır (Ukşul, 2016: 14). Değerlendirmeci bibliyometri çalışmalarında ise belirli bir alanda araştırmacıların atıfları incelenmektedir (Yılmaz, 1999: 5). Atıf analizinde, bir makale ile atıfta bulunulan makalelerin birbirleriyle bağlantılı olduğu varsayılır. Bu doğrultuda atıf yapılan çalışmalar ile makaleler arasındaki ilişki (Özköse, 2017: 11) bilim alanı, yazarlar, kurumlar ve ülkeler açısından (McBurney & Novak, 2002: 108) incelenir. Atıf analizi yapmak amacıyla bibliyometrik eşleştirme ve ortak atıf gibi farklı tekniklerden yararlanılır (Al, Soydan ve Yalçın, 2010: 3). Bir ve birden fazla referansın aynı belgeye atıf yapması bibliyometrik eşleştirme olarak ifade edilmektedir (Ukşul, 2016: 18). Bibliyometrik eşleştirmenin tam tersine de ortak atıf adı verilmekte olup bir kaynaktan iki farklı çalışmaya atıf verilmesi anlamına gelmektedir (Polat, Saraçoğlu ve Duman, 2018: 47).

Atıf analizi yapılarak en yüksek atıf oranına sahip olan makaleler incelenebildiği gibi bilim haritalama analizi yoluyla bibliyografik ağlar irdelenebilir (GutiérrezSalcedo *et al.*, 2018: 1275). Bibliyografik ağlar yoluyla sosyal, entelektüel ve kavramsal yapının anlaşılması hedeflenmektedir (örneğin, ortak kelimeler, ortak atıflar veya ortak yazarlar) (Batagelj & Cerinšek, 2013: 845; Özdağoğlu vd., 2020: 158). Ağ analizi, gelecekteki araştırmalardaki yönleri ve boşlukları ortaya çıkaran titiz bir yöntemdir (Wahyuni ve *et al.*, 2019: 274).

Yapılan sorgulama ile elde edilen veriler WoS veri tabanından alınmış, veriler, VOSviewer ve Excel kullanılarak farklı merceklerden analiz edilmiştir. Verilerin toplanması amacıyla "global hunger" terimi aranmış, "global hunger index" ve "undernourishment" sözcükleri anahtar kelimeler olarak ilave edilerek 1195 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmalar arasında 569 çalışmanın açık erişime sahip olduğu tespit edilmiş, 2013-2014 dönemini içeren 408'i makale olan toplam 490 yayın incelenmiştir. Arama yapılan tarih 28.04.2024'tür. 490 yayın içerisinde ekonomi alanında yapılan çalışma sayısı 33 olarak tespit edilmiş, bu çalışmalara ilişkin bibliyometrik analiz ve anahtar kelime analizi tekrar edilerek atıf analizi yapılmıştır. Konu ile ilgili en fazla Beslenme Diyetetiği bilim alanında, tarih olarak 2022'de ve yer olarak ABD'de çalışma yapıldığı görülmüştür. Bu çalışma, bu alandaki literatür gelişiminin ve entelektüel çerçevenin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak, en üst sıralarda yer alan dergilerdeki küresel açlık ile ilgili bilim insanlarının bilimsel çalışmaları ve kolektif çabaları hakkında bir retrospektif sunmaktadır.

WoS veri tabanının seçilme sebebi dünyada önde gelen yayınların bulunduğu ve bilimsel literatürde en fazla kullanılan veri tabanı olmasıdır (Bozdemir ve Çivi, 2019: 61). WoS veri tabanında küresel açlık sorunu bağlamında en çok yayın yapılan; ülkeler, bilim alanları, kurumlar; en çok yayın yapan yazarlar, en çok atıf alan çalışmalar, çalışmaların türleri, yayın yılları ve anahtar kelimeler analiz edilmiştir.

Küresel açlık konusuna yönelik yapılan yayınlarla ilgili olarak bu çalışmada cevap aranan temel sorular şu şekildedir:

- Küresel açlık konusu ile ilgili uluslararası çalışmalar bilim alanlarına, yayın yıllarına, kaynak ülkelerine, yayınlandıkları dergiye, yayıncıya, yazarlarına ve taranan endeks türüne göre ne şekilde dağılım göstermektedir?
- Küresel açlık konusu ile ilgili uluslararası çalışmalar sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ilişkilerine, yazar işbirliklerine ve kullanılan anahtar sözcüklere göre ne şekilde bir dağılım göstermektedir?
- Küresel açlık konusu ile ilgili ekonomi alanındaki uluslararası çalışmalar bilim alanlarına, yayın yıllarına, kaynak ülkelerine, yayınlandıkları dergiye, yayıncıya, yazarlarına ve taranan endeks türüne göre ne şekilde dağılım göstermektedir?
- Küresel açlık konusu ile ilgili ekonomi alanındaki uluslararası çalışmalar sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ilişkilerine, aldıkları atıf sayısına ve kullanılan anahtar sözcüklere göre ne şekilde dağılım göstermektedir?

Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde önce küresel açlığa yönelik yapılan çalışmaların bibliyometrik analiz bulgularına yer verilmiştir. Bu kapsamda 2013-2024 dönemini kapsayacak şekilde küresel açlık ile ilgili en çok yayın yapılan bilim alanları, yıllar, ülkeler, organizasyonlar ve yayıncılar ile endeks türleri, yazarlar, dergiler ve konu ile sürdürülebilir kalkınma hedefleri ilişkisi incelenmiştir. İkinci bölümde anahtar kelime analizi ile yazar bağlantıları analizi bulgularına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise konu ile ilgili ekonomi alanında yapılmış olan çalışmaların bibliyometrik analiz, anahtar kelime analizi ve atıf analizi yer almaktadır.

Küresel Açlık Konusundaki Uluslararası Yayınlarla İlişkin Bibliyometrik Analiz

Küresel Açlık ile İlgili En Fazla Yayın Yapılan Bilim Alanları

Küresel açlık konusunda WoS veri tabanında 2013-2024 yılları arasında 25 bilim alanında çalışma yapılmıştır. Araştırmaya en az 10 çalışma yapılan alanlar dâhil edilerek Çizelge 1'deki verilere ulaşılmıştır. Küresel açlık konusunda en çok çalışma yapılan alan 76 çalışma ile Beslenme Diyetetiği olmuştur. Gıda Bilimi Teknolojisi 74 çalışma ile ikinci, Çevre Bilimleri 42 çalışma ile üçüncü sırada yer almıştır.

Bir alanda yapılmış olan bir çalışmanın toplam çalışma sayısı içerisindeki oranı katkı oranı olarak nitelendirilir. Küresel açlık konusunda WoS veri tabanında 2013-2024 yılları arasında yapılan çalışmalarda en fazla katkı yapan alan yaklaşık %15,5 ve 76 çalışma ile Beslenme Diyetetiğidir. Ekonomi alanında yapılan yayın sayısı 33 olup, katkı oranının yaklaşık %6,7 olduğu görülmektedir. Konunun ekonomi disiplini içerisinde yeterince ilgi görmediği, düşük gelir düzeyi ve/veya gelir eşitsizliği sebebiyle beslenmenin yetersiz olabileceği, konunun bu yönüyle daha fazla araştırılması gerektiği düşünülmektedir.

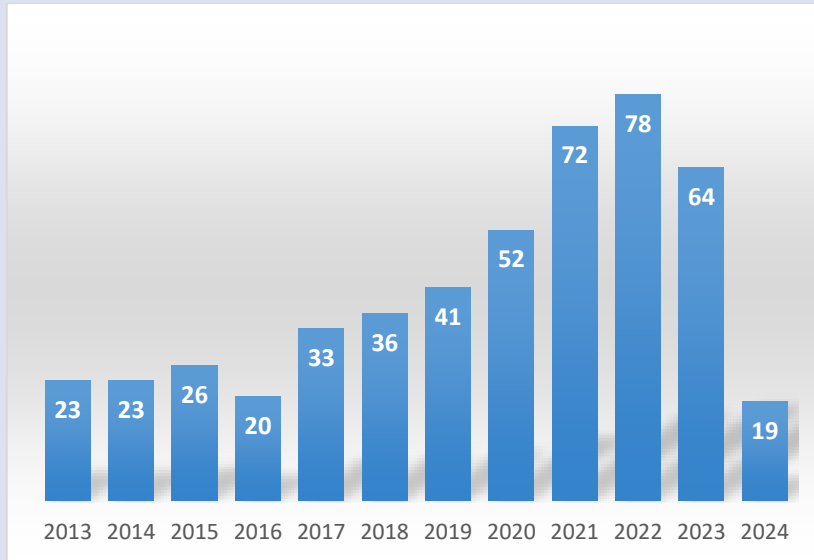
Çizelge 1. Küresel Açlık Konusunda En Fazla Yayının Yapıldığı Bilim Alanları

Table 1. Fields of Science with the Most Publications on Global Hunger

Bilim Dalı	Çalışma Sayısı	Katkı Oranı (%)
1 Beslenme Diyetetiği	76	15,510
2 Gıda Bilimi Teknolojisi	74	15,102
3 Çevre Bilimleri	42	8,571
4 Çevresel Mesleki Halk Sağlığı	41	8,367
5 Multidisipliner Bilimler	40	8,163
6 Ekonomi	33	6,735
7 Genel Dahili Tıp	30	6,122
8 Çevre Çalışmaları	26	5,306
9 Yeşil Sürdürülebilir Bilim Teknolojisi	23	4,694
10 Tarım Ekonomisi Politikası	19	3,878
11 Tarım Bilimi	15	3,061
12 Multidisipliner Tarım	14	2,857
13 Bitki Bilimleri	14	2,857
14 Pediatri	11	2,245
15 Multidisipliner Kimya	10	2,041
16 Kalkınma Çalışmaları	10	2,041

Küresel Açlık İle İlgili En Çok Yayın Yapılan Yıllar

Konu ile ilgili en fazla yayın 2022 yılında yapılmış olup, 2023 yılında bir azalma olduğu görülmektedir (Resim 1).

Resim 1. Küresel Açlık Konusunda Yapılan Çalışmaların Yayın Yılına Göre Dağılımı

Figure 1. Distribution of Studies on Global Hunger by Publication Year

En fazla yayının 2022 yılında 78 çalışma ile yapıldığı görülmektedir. İkinci sırada 72 çalışma ile 2021 yılı gelmektedir. 2023 yılında 64 çalışma yapıldığı, genel olarak 2013 yılından sonra küresel açlık konusunda yapılan çalışma sayısının artış gösterdiği, ancak 2016 ve 2023 yılında istisna olarak önceki yıla göre azalma görülse de küresel açlık konusuna ilginin genel olarak artan bir seyir izlediği, özellikle son yıllarda daha fazla sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. 2019 yılından itibaren konuya daha fazla ilgi gösterildiği, bunun sebebinin 2019 yılında başlayan Covid-19 salgını ile birlikte bireylerin gelir düzeylerindeki azalma olduğu, 2023 yılında salgının etkilerinin azalması ile de ilginin azaldığı söylenebilir.

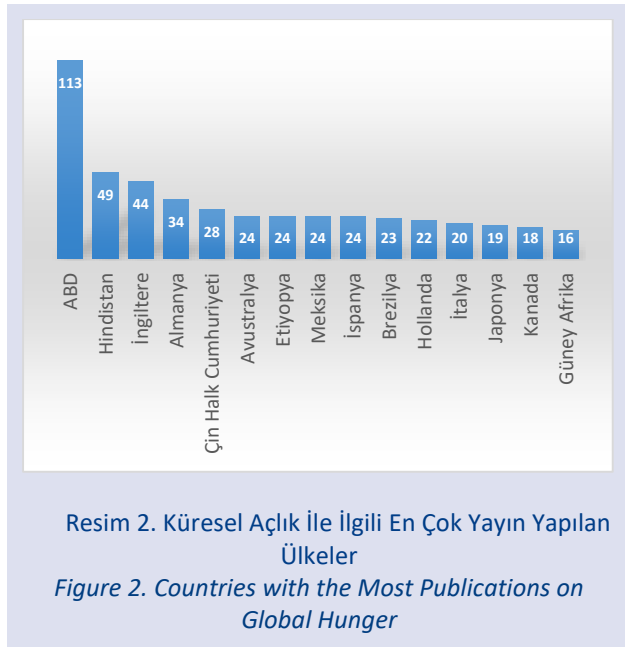
Küresel Açlık İle İlgili En Çok Yayın Yapılan Ülkeler

Konu ile ilgili en çok yayının yapıldığı toplam sayısı 103 olan kaynak ülkelerden en fazla yayın yapılan 15 ülke verileri, çalışma sayıları ve katkı oranları ile birlikte Resim 2'de gösterilmiştir. Yayınların yapıldığı kaynak ülkelerin dağılımı incelendiğinde ise en fazla yayın yapılan ülkenin 113 çalışma ile ABD olduğu, görülmektedir. ABD'den sonra küresel açlık konusunda en fazla yayın yapılan ikinci sıradaki ülke Hindistan olup 49 çalışma yapılmıştır. Üçüncü sırada ise 44 çalışma ile İngiltere gelmektedir. İlk 15 ülke içerisinde Türkiye kaynaklı çalışma bulunmamaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'deki araştırmacıların konuya ilgisinin az olduğu sonucuna varılabilir.

Her makalenin birden fazla yazar içermesi ve bu yazarların ilgili kuruluşlarının sayılması nedeniyle sayıların tekrarlandığını belirtmekte fayda görülmektedir. Zengin ve gelişmiş ülkelerin (örneğin ABD, İngiltere, Almanya, Avustralya Japonya, Kanada vb.) küresel açlık konusunda çoğunlukta yer aldığı dikkat çekse de, ilk 15 ülke arasında Hindistan, Meksika ve Güney Afrika gibi ülkeler de görülmektedir. Çoğunluğu zengin ülkelerin oluşturması bu konu üzerinde asıl mağdur olan ülkelere daha fazla çalışma yürüttüğü şeklinde yorumlanabilir. Örneğin Güney Afrika gibi yetersiz beslenme yaygınlığının yüksek olduğu bir ülke, yayın sayısı bakımından 15. sırada bulunmaktadır.

Küresel Açlık Konusunda En Fazla Yayın Yapan Kurumlar/Organizasyonlar

201 kurum ve kuruluş konu ile ilgili çalışma yapmış olup en fazla yayını olan 15 kurum ve kuruluş Çizelge 2'de sunulmaktadır.

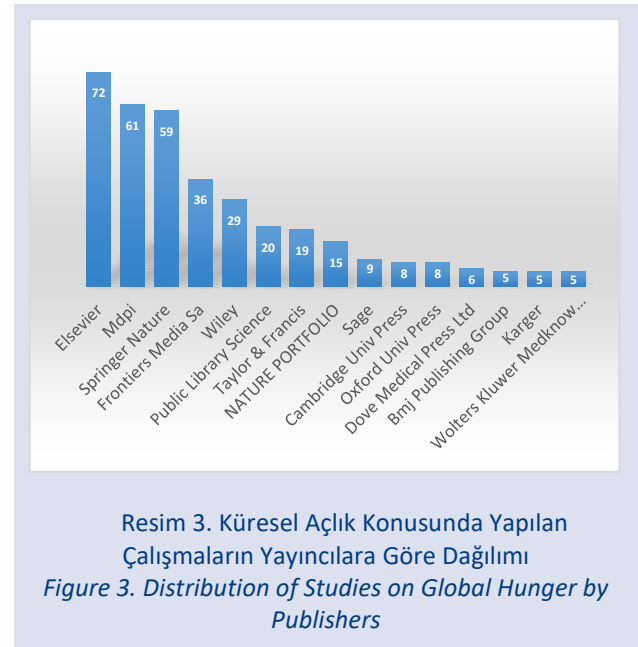

Küresel açlığa ilişkin çalışma yapan kurumlar içinde en fazla çalışmayı yapan kurum, 30 yayın ile CGIAR (Uluslararası Tarımsal Araştırma Danışma Grubu) olmuştur. Kaliforniya Sistem Üniversitesi ve Londra Üniversitesi de konu ile ilgili 12 çalışma yapmıştır. 15 kurum içerisinde açlık ve yetersiz beslenmenin yaygın olduğu ülkelerde bulunan kurumlardan sadece Malawi Üniversitesi'nin bulunması, yine asıl mağdur ülkelerdeki kurumların konuya yeterince ilgi göstermediğini düşündürmektedir.

Küresel Açlık İle İlgili En Çok Yayın Yapan Yayıncılar

Küresel açlık konusu kapsamında yayın yapılan toplam 119 yayıncı içerisinde en az 5 yayını olan yayıncılar Resim 3'te gösterilmiştir.

Bu yayıncılar içerisinde ilk sırada 72 çalışma ile Elsevier yer almaktadır. İkinci sırada 61 çalışma ile Mdpi, üçüncü sırada ise 59 çalışma ile Springer Nature bu konuda en fazla yayının yapıldığı yayıncılar olarak görülmektedir.

Çizelge 2. Küresel Açlık Konusuna İlişkin Yayın Yapılan Kurumlar/Organizasyonlar

Table 2. Institutions/Organizations Publishing on Global Hunger

Ülke	Çalışma Sayısı	Katı Oranı (%)
1 Cgiar	30	6,122
2 University Of California System	12	2,449
3 University Of London	12	2,449
4 Universidade De Sao Paulo	11	2,245
5 Indian Council Of Agricultural Research Icar	9	1,837
6 International Maize Wheat Improvement Center Cimmyt	9	1,837
7 Rutgers University New Brunswick	9	1,837
8 Rutgers University System	9	1,837
9 International Food Policy Research Institute Ifpri	8	1,633
10 University Of Illinois System	8	1,633
11 University Of Illinois Urbana Champaign	8	1,633
12 Wageningen University Research	8	1,633
13 Washington University Wustl	8	1,633
14 University Of California Davis	7	1,429
15 University Of Malawi	7	1,429

Küresel Açlık İle İlgili En Çok Yayın Yapılan Dergiler

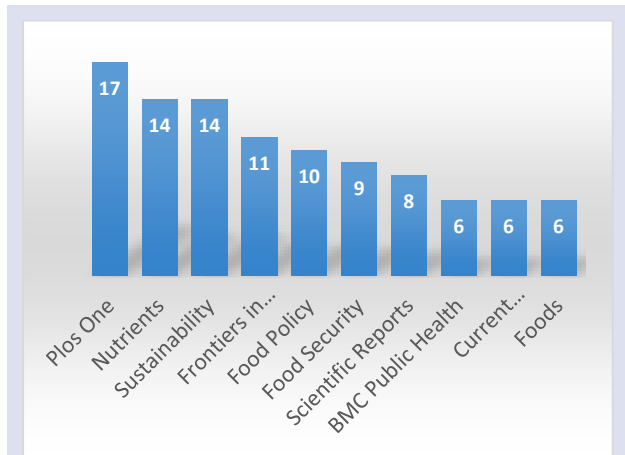
Toplam 201 dergide yayımlanan çalışmalar içinde en fazla yayının yapıldığı dergi 17 yayın ile Plos One dergisidir.

Diğer dergiler ise Nutrients (14 çalışma), Sustainability (14 çalışma), Frontiers in Sustainable Food Systems (11 Çalışma), Food Policy (10 çalışma), Food Security (9 çalışma) olarak sayılabilir. Özellikle Plos One dergisinin küresel açlık konusundaki çalışmalara öncelik verdiği söylenebilir. Diğer önde gelen dergiler de konunun gıda güvenliği, gıda politikaları, sürdürülebilirlik ve besin maddeleri bağlamında ele alındığı yayınlara yer vermektedir.

Küresel Açlık İle İlgili En Çok Yayın Yapan Yazarlar

Küresel açlık konusu ile ilgilenen ve çalışma yapan yazar sayısı toplam 200 olarak tespit edilmiştir. Resim 5, küresel açlık çalışmalarına büyük katkıda bulunan en önemli ve ilgili yazarları göstermektedir. Şekildeki verilere en az 5 çalışma yapan yazarlar dahil edilmiştir.

En fazla yayın yapan yazarların 7 çalışma ile Manary, M.J. ile Simon, J. E. olduğu görülmektedir. Divala, O. ve Hellin, J. 6 çalışma ile konuya katkıda bulunmuşlardır. Dolayısıyla söz konusu yazarlar küresel açlık konusuna en fazla ilgi gösteren yazarlardır.

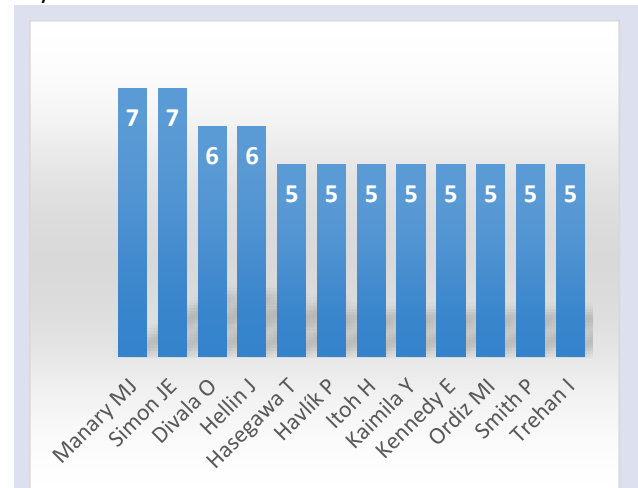
Resim 4. Küresel Açlık Konusunda Yapılan Çalışmaların Dergilere Göre Dağılımı

Figure 4. Distribution of Studies on Global Hunger by Journals

Küresel Açlık İle İlgili Yapılan Çalışmaların Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile İlişkisine Göre Dağılımı

Çizelge 3, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ilişkisine göre yayınların dağılımını göstermektedir. Tablodaki verilere en az 7 çalışma ile ilişkisi olan hedeflere yer verilmiştir. Çizelge 3' te görüldüğü üzere 287 çalışma sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden 03 Sağlık ve Refah (Good Health and Well Being) ile ilişkilidir. Dolayısıyla konunun en fazla ele alınan yönü sağlık ve yaşam kalitesidir.

211 çalışma, 02-Sıfır Açlık (Zero Hunger) hedefiyle, 130 çalışma 01-Yoksulluğa Hayır (No Poverty) hedefiyle ilişkili bulunmuştur. Bunların yanı sıra 68 çalışma 13-İklim Eylemi (Climate Action), 29 çalışma 12-Sorumlu Tüketim ve Üretim (Responsible Consumption and Production), 29 çalışma 15-Karada Yaşam (Life On Land) hedefleriyle ilişkilidir. 04-Kaliteli Eğitim (Quality Education) hedefi ile sadece bir çalışmanın ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlara göre açlığın ve yoksulluğun ortadan kaldırılması açısından konuyu ele alan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Eşitsizliğin azaltılması bağlamında açlık konusunu inceleyen çalışmaların konunun diğer yönlerini ele alan çalışmalara kıyasla son derece az olduğu söylenebilir.

Resim 5. Küresel Açlık Konusunda En Çok Yayın Yapan Yazarlar

Figure 5. Most Published Authors on Global Hunger

Çizelge 3. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile İlişkisine Göre Yayınların Dağılımı

Table 3. Distribution of Publications According to Their Relationship with Sustainable Development Goals (SDG)

SDG No	SDG	Çalışma Sayısı	Katkı Oranı (%)
03	Sağlık ve Refah	287	58,571
02	Sıfır Açlık	211	43,061
01	Yoksulluğa Hayır	130	26,531
13	İklim Eylemi	68	13,878
12	Sorumlu Tüketim ve Üretim	29	5,918
15	Karada Yaşam	29	5,918
05	Cinsiyet Eşitliği	15	3,061
11	Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	10	2,041
10	Eşitsizliğin Azaltılması	8	1,633
08	İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	7	1,429

Küresel Açlık Konusundaki Uluslararası Yayınlar İlişkin Anahtar Kelime Analizi

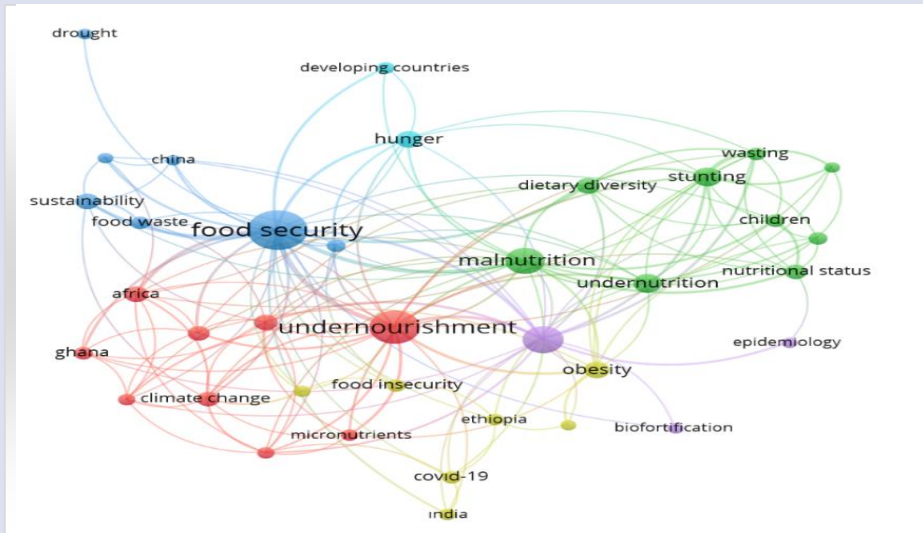
Analiz sonucunda ortaya çıkan kelime gruplarına ilişkin ağ haritası Resim 6'da görülmektedir. Kırmızı kümede bulunan sözcükler; Afrika (Africa), tarım (agriculture), iklim değişikliği (climate change), Gana (Ghana), yönetim (governance), mikro besinler (micronutrients), sürdürülebilir kalkınma (sustainable development), sürdürülebilir kalkınma hedefleri (sustainable development goals), yetersiz beslenme (undernourishment)'dir. Bu bulgular, kapsam olarak en fazla Afrika'nın ve ülke olarak Gana'nın incelendiğine, iklim değişikliğinin ve yönetimin açlık üzerinde önemli etkisi olduğuna, beslenmede mikro besin alımının önemine ve sürdürülebilir kalkınmada açlık ve yetersiz beslenmenin önemine işaret etmektedir. Yeşil kümede bulunan sözcükler; yetersiz beslenme (malnutrition ve undernutrition), beslenme durumu (nutritional status), çocuklar (children), beslenme çeşitliliği (dietary diversity), bodurluk/gelişme geriliği (stunting), zayıflık (wasting), aşırı kiloluluk (overweigt) ve zayıflık (underweight). Bu kümede yer alan anahtar sözcükler sağlık ile doğrudan ilişkilidir ve beslenme ile ilgili sadece açlık değil, obezite, gelişme geriliği, dengesiz beslenme gibi diğer beslenme bozukluklarına da dikkat çekmektedir.

Mavi kümede; gıda güvenesi (food security), gıda israfı (food waste), gıda güvenliği (food safety), sürdürülebilirlik (sustainability), yoksulluk (poverty), Çin (China) ve kuraklık (drought) kelimeleri yer almaktadır. Sarı kümede; şişmanlık (obesity), gıda güvencesizliği (food insecurity) ve Etiyopya (Ethiopia), Hindistan (India), Covid-19, Guatemala (Guatemala), gebelik (pregnancy) bulunmaktadır. Mor kümede ise Epidemiyoloji (epidemiology), biyogüçlendirme (biofortification) ve beslenme (nutrition) yer almaktadır. 2 sözcükten oluşan turkuaz renkli en küçük kümede ise gelişmekte olan ülkeler (developing countries) ve açlık (hunger)

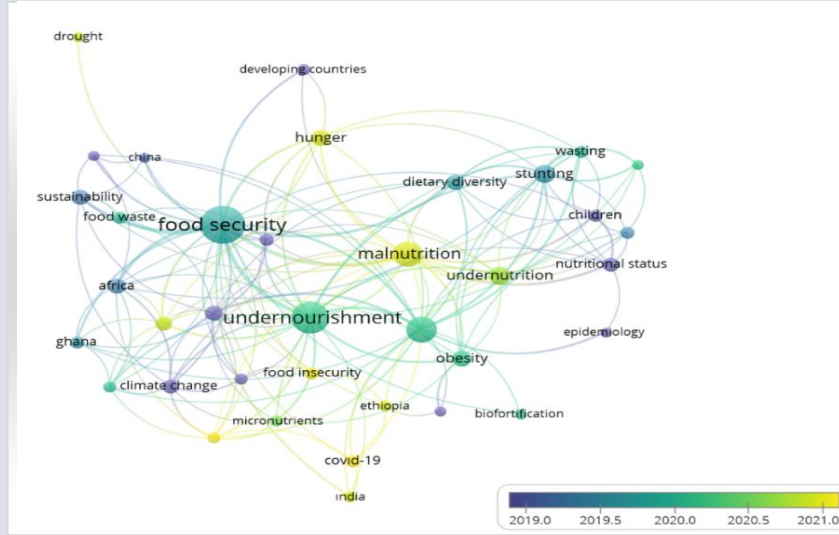
bulunmaktadır. Resim 7'de anahtar sözcüklerin hangi yıllarda daha çok kullanıldığı görülmektedir.

Yazarlar tarafından en fazla kullanılan anahtar sözcüklerin Afrika (Africa), tarım (agriculture), iklim değişikliği (climate change), Gana (Ghana), yönetim (governance), mikro besinler (micronutrients), sürdürülebilir kalkınma (sustainable development), sürdürülebilir kalkınma hedefleri (sustainable development goals) ve yetersiz beslenme (undernourishment) olmasından yola çıkarak kapsam olarak Afrika'nın ve ülke olarak Gana'nın en fazla ele alındığı söylenebilir. Tarım sözcüğünün çok kullanılmış olması gıda arzı ile ilgili sorunlar bulunduğu ve bunların irdelendiğini göstermektedir. İklim değişikliğinden kaynaklanan sorunlar gıda arzını olumsuz etkilemektedir. Yetersiz beslenme ve küresel açlık sürdürülebilir kalkınma ve hedefleriyle de yakından ilişkilidir. BM'in Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden sıfır açlık ve yoksulluğun azaltılması doğrudan küresel açlık konusu ile ilgilidir.

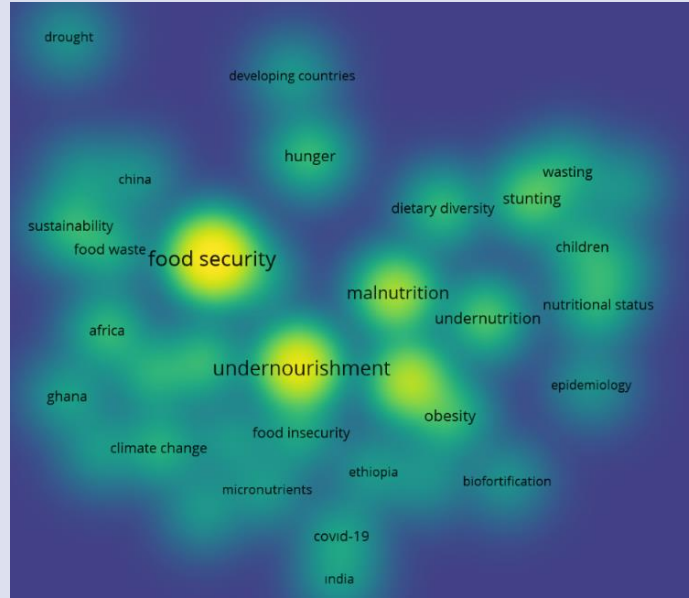
Resim 7'de sarı renkte görülen anahtar sözcükler 2021 ve sonrasında en fazla kullanılan sözcüklerdir: Gıda güvencesizliği (food insecurity), şişmanlık (obesity), Covid-19, Etiyopya (Ethiopia) ve Hindistan (India). Sürdürülebilirlik (Sustainability), Afrika (Africa), Çin (China), iklim değişikliği (Climate change), çocuklar (Children), beslenme durumu (nutritional status) ve epidemiyoloji (epidemiology) sözcüklerinin ise daha çok 2019 yılında kullanıldığı görülmektedir. Bu sözcüklerin daha çok kullanılma sebebi 2019'da başlayan Covid-19 salgınına bağlı olarak sağlık koşullarının kötüleşmesidir. Gıda güvenesi (food security), yetersiz beslenme (undernourishment), bodurluk/gelişme geriliği (stunting), israf (wasting), şişmanlık (obesity) gibi sözcükler ise daha çok 2020 yılında anahtar kelime olarak kullanılmıştır. Günümüzde beslenme ile ilişkili olarak sadece açlık sorunu değil, gıda israfı, mikro besin eksikliği ve aşırı beslenme sorunları da yaygın bir şekilde görülmektedir.

Resim 6. Anahtar Kelime Ağ Haritası
Figure 6. Keyword Network Map

Resim 7. Anahtar Kelime Örtüşme Haritası
Figure 7. Keyword Overlap Map

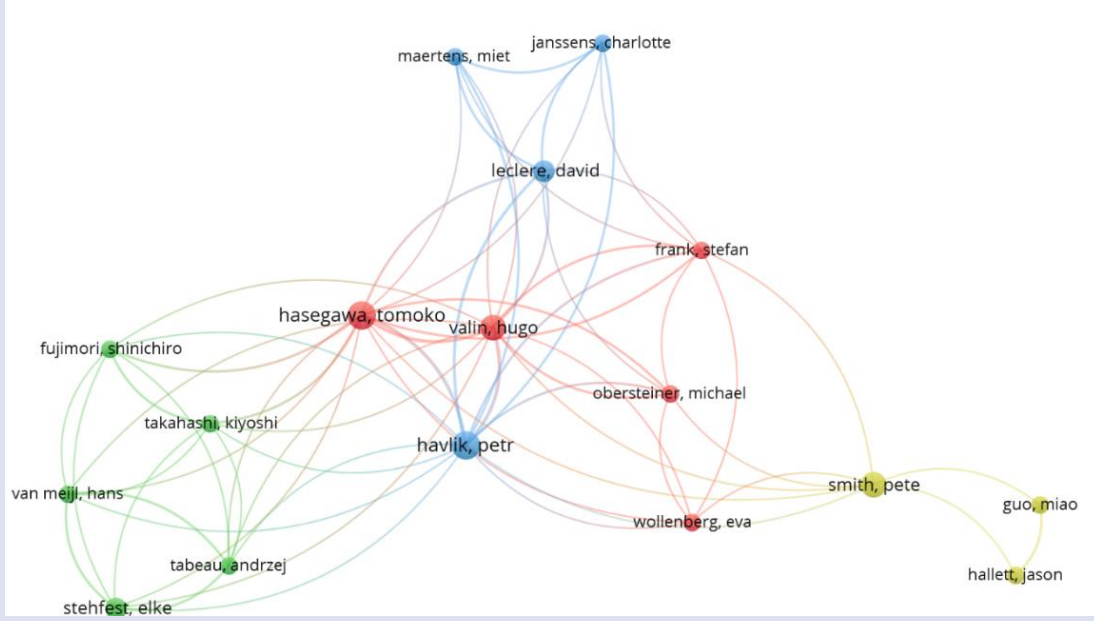
Resim 8. Anahtar Kelime Yoğunluk Haritası
Figure 8. Keyword Density Map

Resim 8’de anahtar kelime yoğunluk haritası gösterilmiştir. Haritada sarı vurgulu kısımlardaki 2021 yılına işaret eden sözcükler en çok kullanılan sözcüklerdir: Gıda güvencesi (food security), yetersiz beslenme (undernourishment ve malnutrition), şişmanlık (obesity). Koyu renkli kısımlardaki sözcükler ise 2019 yılında en fazla kullanılmış anahtar sözcüklerdir.

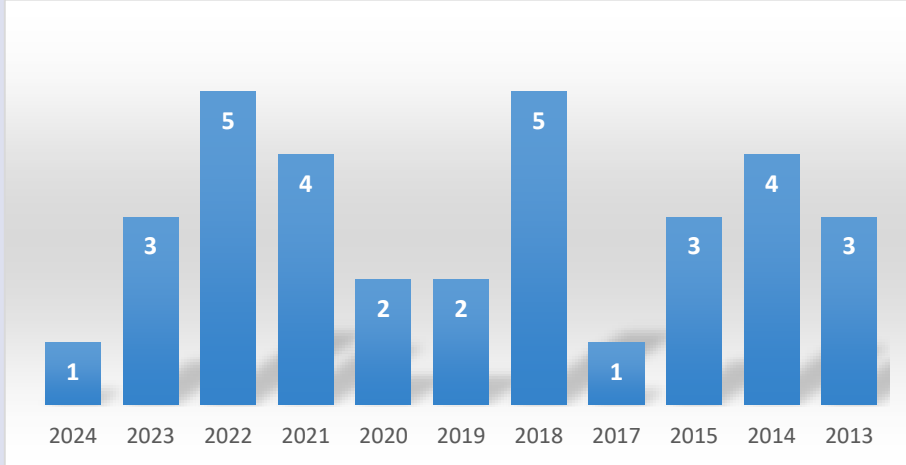
Anahtar kelime yoğunluk haritası için tekrarlama sıklığı en az 5 olan 1566 anahtar sözcük incelenmiştir. En fazla kullanılan anahtar kelimeler; kullanıma sıklığı 70 olan gıda güvencesi (food security) dir. Arkasından 51 defa kullanım ile yetersiz beslenme (undernourishment) gelmektedir. Beslenme bozukluğu (malnutrition) 33 defa, yetersiz beslenme (undernutrition) 31 defa, bodurluk/gelişme

geriliği (stunting) 16 defa, şişmanlık (obezite) ve hunger (açlık) 13 defa, beslenme çeşitliliği (dietary diversity), Afrika (Africa) ve tarım (agriculture) 12 defa, sürdürülebilirlik (sustainability) 11, iklim değişikliği (climate change), beslenme durumu (nutritional status) ve sürdürülebilir kalkınma (sustainable development) 10 defa kullanılmıştır. Bilimsel yayınlarda küresel açlık konusunun en fazla gıda güvencesi, yetersiz beslenme ve beslenme bozukluğu bağlamında ele alındığı görülmektedir.

Tanımlanan 200 yazar arasında en büyük bağlantılı yazar grubu, Resim 9’da gösterildiği gibi 17’dir. Bu rakam, alandaki yazarların düşük bağlantısalığını ortaya koymaktadır.

Resim 9. Bağlantılı Yazar Ağ Haritası
Figure 9. Linked Author Network map

Resim 10. Küresel Açlık Konusunda Ekonomi Alanında Yapılan Yayınların Son Yayın Yılına Göre Dağılımı
Figure 10. Distribution of Publications in the Field of Economics on Global Hunger by Last Publication Year

Bağlantılı yazarlar 4 küme oluşturmaktadır. İlk kümede Frank, Stefan; Hasegawa, Tomoko; Obersteiner, Michael; Valin, Hugo; Wollenberg, Eva bulunmaktadır. İkinci kümede; Fujimori, Shinichiro; Stehfest, Elke; Tabeau, Andrzej; Takahashi, Kiyoshi; Vvan, Meijl-hans yer almaktadır. Üçüncü kümede Havlik, Petr; Janssens, Charlotte; Leckere, David; Maertens, Miet yer almıştır. Dördüncü kümede bulunan yazarlar ise Guo, Miao; Hallett, Jason ve Smith, Pete olmuştur.

Küresel Açlık Konusunda Ekonomi Kategorisindeki 33 Çalışmanın İncelenmesi **Bibliyometrik Analiz**

Ekonomi kategorisindeki konu ile ilgili çalışmaların yıllar itibariyle dağılımı incelendiğinde bazı yıllar düşüşün bazı yıllar yükselişin olduğu dalgalı bir seyir görülmektedir.

2019 yılından 2022 yılına kadar yayın sayısı yükselmiş, 2023 yılında ise azalmıştır. Küresel açlık konusunda söz konusu yıllarda yapılan çalışma sayısının Covid-19 salgını ile ilişkili olarak arttığı düşünülmektedir.

Konu ile ilgili en fazla yayının yapıldığı yıllar 5'er yayın ile 2018 ve 2022 yılları olmuştur. 2014 ve 2021 yıllarında da 4'er çalışma bulunmaktadır.

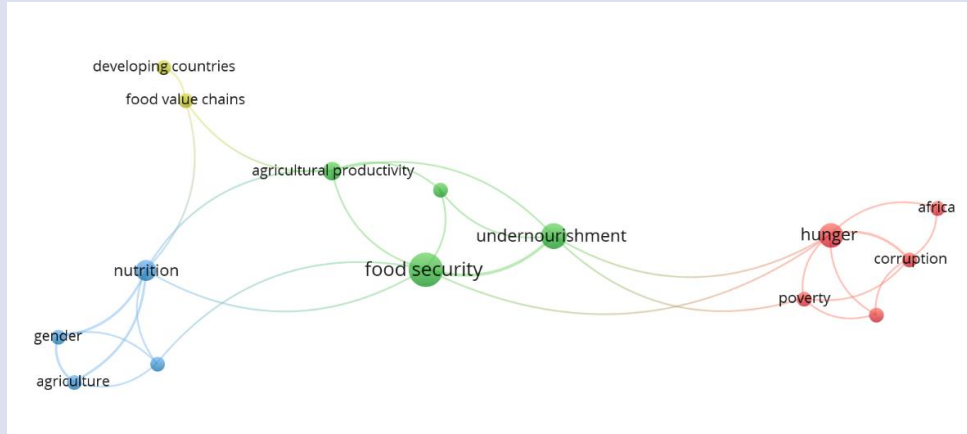
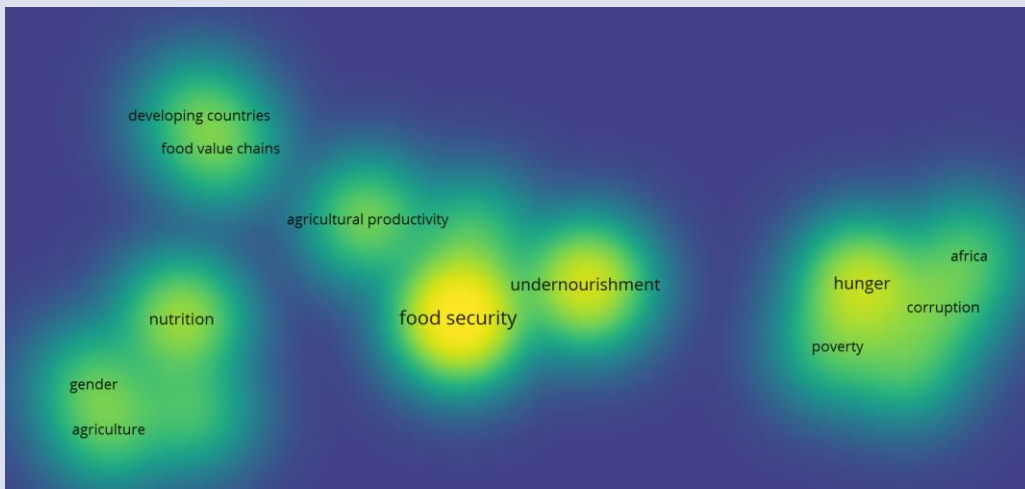
Ekonomi alanındaki çalışmalar içinde en fazla çalışma 33 çalışma ile İşletme Ekonomisi alanında, 13 çalışma ile ABD'de, 4 çalışma ile CGIAR tarafından yapılmıştır. Konu ile ilgili en fazla yayın yapılan dergi 10 çalışma ile Food Policy dergisi olmuştur. SSCI endeksinde taranan çalışma sayısı 28'dir. Konuya ilişkin en fazla yayın yapan yazarlar 2'şer yayın yapmışlardır. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden en fazla 02-Sıfır Açlık hedefi ile bağlantılı çalışmalar yapılmıştır (Çizelge 4).

Çizelge 4. Küresel Açlık Konusunda Ekonomi Alanında Yapılan Çalışmalar

Table 4. Studies Conducted in the Field of Economics on Global Hunger

Araştırma Alanları	Sayı	Ülke	Sayı	Yayıncı	Sayı	Kurum	Sayı
İşletme Ekonomisi	33	ABD	13	Elsevier	15	CGIAR	4
Tarım	17	İtalya	6	Wiley	4	FAO	3
Gıda Bilimi Teknolojisi	10	Belçika	3	Springer	3	IFPRI	3
Beslenme Diyetetiği	10	İngiltere	3	CAAS	2	Cornell University	2
Kalkınma Çalışmaları	6	Almanya	3	Taylor&Francis	2	Ku Leuven	2

Yayın Başlığı	Sayı	Endeks	Sayı	Yazar	Sayı	SDG	Sayı
Gıda Politikası	10	SSCI	28	Gómez M.I. et al.	2	02-Sıfır Açlık	21
Tarım Ekonomisi	2	SCI-Expanded	16	Malapit H.	2	01 Yoksulluğa Hayır	20
Zemedska Ekonomika Akademik İncelemesi	1	ESCI	1	Saccone D.	2	03 Good Health and Well Being	16
Tarım ve Gıda Ekonomisi	1	BKCI-SSH	1	De Mey, Y.	2	10 Eşitsizliğin Azaltılması	2
Ekonomik Amfityatro	1	BKCI-S	1	Özkan, B.	1	09 Industry Innovation and Infrastructure	1

Resim 11. Anahtar Kelime Ağ Haritası
Figure 11. Keyword Network MapResim 12. Anahtar Kelime Yoğunluk Analizi
Figure 12. Keyword Density Analysis

Anahtar Kelime Analizi

Anahtar kelime analizi 4 ana kümeyi ortaya çıkarmıştır. İlk kümede Afrika (Africa), yolsuzluk (corruption), açlık (hunger), yoksulluk (poverty) ve işsizlik (unemployment) sözcükleri bağlantılıdır. Açlığın en çok sorun olduğu bölge Afrika olup, açlığa sebep olan en önemli faktörler yolsuzluk, yoksulluk ve işsizlik olarak sayılabilir.

İkinci kümede tarımsal verimlilik (agricultural productivity), gıda fiyatları (food prices), gıda güvencesi (food security) ve yetersiz beslenme (undernourishment) ilişkilidir. Üçüncü kümede tarım (agriculture), beslenme çeşitliliği (dietary diversity), cinsiyet (gender) ve beslenme (nutrition) ilişkili bulunmuştur. Son kümede ise gelişmekte olan ülkeler (developing countries), gıda değer zincirleri (food value chains) sözcükleri bulunmaktadır. Açlığı etkileyen diğer faktörler arasında gıda fiyatları, tarımsal verimlilik, beslenme çeşitliliğinin yetersiz olması ve gıda değer zincirleri bulunmaktadır.

Ağ haritasında tespit edilen anahtar sözcükler, Şekil 13'teki yoğunluk analizinde de kullanım yoğunluğuna bağlı olarak koyu sarıdan açık sarı renge doğru sıralanabilir.

Resim 13 incelendiğinde en fazla kullanılan anahtar sözcüğün gıda güvencesi (food security) olduğu en sarı vurgulu alanda görülmektedir. Yoğunluklu olarak diğer kullanılan sözcükler; açlık (hunger), yetersiz beslenme (undernourishment), beslenme (nutrition), tarımsal verimlilik (agricultural productivity), tarım (agriculture), yolsuzluk (corruption), cinsiyet (gender), beslenme çeşitliliği (dietary diversity), yoksulluk (poverty), gıda fiyatları (food prices), gıda değer zincirleri (food value chains), işsizlik (unemployment), Afrika (Africa), gelişmekte olan ülkeler (developing countries) olduğu görülmektedir.

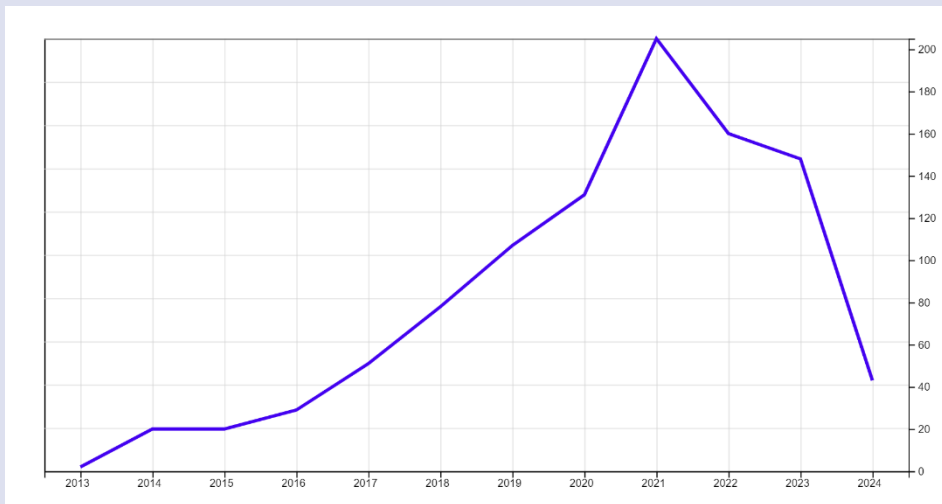
Atıf Analizi

2013-2024 döneminde Ekonomi alanında küresel açlık konusunda yapılmış olan 33 çalışma bulunmaktadır. Bu

çalışmalar içerisinde en fazla atıf alan 15 çalışmaya yapılan atıf sayılarının yıllara göre değişimi incelendiğinde, en yüksek atıf yapılan yılın 2021 yılı olduğu görülmektedir (Resim 13).

2021 yılından sonra atıf sayısı düşmeye başladığı için ekonomi disiplini açısından küresel açlık konusuna ilginin 2021 yılından itibaren azalmaya başladığını söylemek mümkündür. Benzer şekilde 2023 yılından itibaren konuya ilişkin yayın sayısı da azalmaya başlamıştır (Resim 10).

Küresel açlığa yönelik çalışmalar içerisinde WoSveri tabanında ekonomi kategorisinde çalışma sayısına göre yazarlar, Gomez, M.I. , Malapit, H. ile Saccone, D. olarak sıralanmış, çalışmalarına en fazla atıf yapılan çalışmanın da 168 atıf ile Food Policy dergisinde yayımlanan Malapit et al. (2015) olduğu tespit edilmiştir. Sonrasında 135 atıf ile Gomez & Ricketts (2013) ve 125 atıf ile Gomez et al. (2013) bulunmaktadır. Bu çalışmaların yayımlandığı dergi de Food Policy dergisidir. Atıf sayısı bakımından ortaya çıkan sıralamada 6, 7, 8 ve 9. sıradaki çalışmalar da Food Policy dergisinde yayımlanmıştır. Bu çalışmalar; 68 atıf ile Bangladeş Nepal, Kamboçya, Gana, and Mozambik'te kadınların evde ve tarımda çalışmasının kadınların ve çocukların beslenmesini nasıl etkilediğini inceleyen Komatsu et al. (2018); 49 atıf ile gıda fiyatlarındaki artışın yetersiz beslenme üzerindeki etkisini ülkeler arası karşılaştırmalarla inceleyen Anriquez et al. (2013); 40 atıf ile Hindistan'da hızlı ekonomik büyüme sırasında artan yetersiz beslenmeyi inceleyen Smith (2015) ile 35 atıf ile Avrupa'da yetersiz gelirin bir etkeni olarak gıda güvensizliğini inceleyen Penne & Goedeme (2021) olduğu görülmüştür. En fazla atıf alan üç çalışma Food Policy dergisinde yayımlandığı gibi konuya ilişkin en fazla sayıda yayın da Food Policy dergisinde yapılmıştır. Food Policy dergisi küresel açlık konusuna en fazla ilgi gösteren, en fazla yayının bulunduğu ve en fazla atıf yapılan bir dergidir.

Resim 13. Atıf Analizi
Figure 13. Citation Analysis

Söz konusu yayınlara ilişkin yazar, yayın başlığı, yayın yılı, dergi adı ve toplam atıf sayılarına ilişkin bilgiler Çizelge 5'te gösterilmiştir. En fazla atıf alan çalışma 168 atıf ile Malapit et al. (2015)'in çalışmaları olup Gana'da kadınların tarımda ve ev içinde çalışmasının kadın ve çocukların beslenmesi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Malapit'in ortak yazar olduğu bir diğer çalışmada Komatsu et al. (2018), "Kadınların Ev İşlerinde ve Tarımda Geçirdikleri

Zaman Kadınların ve Çocukların Beslenme Çeşitliliğini Etkiliyor mu? Bangladeş, Nepal, Kamboçya, Gana ve Mozambik'ten Kanıtlar" başlığı ile kadınların tarımda ve ev içinde çalışmasının kadınların ve çocukların beslenmesine etkisini incelemiştir (68 atıf ile atıf sıralaması 6). Yüksek atıf sayısına sahip olan her iki çalışmanın da ortak noktası kadın istihdamının kadın ve çocukların beslenmesi üzerindeki etkisi üzerine odaklanmış olmasıdır.

Çizelge 5. Küresel Açlık Konusunda Ekonomi Alanındaki Yayınların Atıf Sayılarına Göre Sıralanması
Table 5. Ranking of Publications in the Field of Economics on Global Hunger by Number of Citations

Yazarlar	Başlık	Yayın Yılı	Kaynak	Toplam Atıf
1- Malapit, Hazel Jean L.; Quisumbing, Agnes R.	What Dimensions of Women's Empowerment in Agriculture Matter for Nutrition in Ghana?	2015	Food Policy	168
2- Gomez, Miguel I.; Ricketts, Katie D.	Food Value Chain Transformations in Developing Countries: Selected Hypotheses on Nutritional Implications	2013	Food Policy	133
3- Gomez, Miguel I.; Barrett, Christopher B.; Raney, Terri; Pinstrup-Andersen, Per; Meerman, Janice; Croppenstedt, Andre; Carisma, Brian; Thompson, Brian	Post-Green Revolution Food Systems and the Triple Burden of Malnutrition	2013	Food Policy	125
4- Azizi, SeyedSoroosh	The Impacts of Workers' Remittances on Human Capital and Labor Supply in Developing Countries	2018	Economic Modelling	96
5- Dell'Angelo, Jampel; Rulli, Maria Cristina; D'Odorico, Paolo	The Global Water Grabbing Syndrome	2018	Ecological Economics	83
6- Komatsu, Hitomi; Malapit, Hazel Jean L.; Theis, Sophie	Does Women's Time in Domestic Work and Agriculture Affect Women's and Children's Dietary Diversity? Evidence from Bangladesh, Nepal, Cambodia, Ghana, And Mozambique	2018	Food Policy	68
7- Anriquez, Gustavo; Daidone, Silvio; Mane, Erdgin	Rising Food Prices and Undernourishment: A Cross-Country Inquiry	2013	Food Policy	49
8- Smith, Lisa C.	The Great Indian Calorie Debate: Explaining Rising Undernourishment During India's Rapid Economic Growth	2015	Food Policy	40
9- Penne, Tess; Goedeme, Tim	Can Low-Income Households Afford A Healthy Diet? Insufficient Income as a Driver of Food Insecurity in Europe	2021	Food Policy	35
10- McArthur, John W.; Rasmussen, Krista	Change of Pace: Accelerations and Advances During The Millennium Development Goal Era	2018	World Development	31
11- Warr, Peter	Food Insecurity and Its Determinants	2014	Australian Journal Of Agricultural And Resource Economics	20
12- Maystadt, Jean-Francois; Jean-Francois Trinh Tan; Breisinger, Clemens	Does Food Security Matter for Transition in Arab Countries?	2014	Food Policy	20
13- Mughal, Mazhar; Sers, Charlotte Fontan	Cereal Production, Undernourishment, and Food Insecurity in South Asia	2020	Review Of Development Economics	19
14- D'Souza, Anna; Tandon, Sharad	Intrahousehold Nutritional Inequities in Rural Bangladesh	2019	Economic Development And Cultural Change	19
15- Popp, Jersef; Olah, Judit; Kiss, Anna; Lakner, Zoltan	Food Security Perspectives In Sub-Saharan Africa	2019	Amfiteatru Economic	16

133 atıf ile ikinci sırada olan çalışmada Gomez & Ricketts (2013), gelişmekte olan ülkelerde gıda değer zincirlerinin beslenme üzerindeki etkilerini ele almıştır. Çalışmada gıda değer zincirlerinin dönüşümünün gelişmekte olan ülkelerde beslenme açısından zorluklar ve fırsatlar yarattığı vurgulanmıştır. Örneğin, modern gıda değer zincirleri aşırı beslenme sorunlarını artırabilir ve nispeten yüksek gelirli kentli insanlar için mikro besin eksikliklerini hafifletebilir. Bununla birlikte, yeterli miktarda kaloriye ve mikro besinlere erişmek için öncelikle geleneksel gıda değer zincirlerine bağımlı olan kırsal kesimde yaşayanlar ve kentlerdeki yoksul insanlar arasında modern gıda değer zincirlerinin beslenme açısından çok az etkisi vardır.

125 atıf ile 3. sırada olan başka bir çalışmada Gomez et al. (2013), küresel açlığı yetersiz beslenme, mikro besin eksiklikleri ve aşırı beslenme göstergelerine dayalı olarak araştırmıştır. Günümüzde 50 yıl öncesinden farklı olarak kentleşme ve gelir artışı, gelişmekte olan ülkelerdeki çoğu insanın beslenmelerinin büyük bir kısmını ticari gıda değer zincirlerinden satın alınan gıdalara bağımlı hale getirmiştir. Yeniliklerin ve kurumsal düzenlemelerin çoğu özel firmaların tercihleri tarafından yönlendirilmektedir. Bu nedenle, Yeşil Devrim (tarımda teknoloji kullanımıyla verimliliğin artması) sonrası araştırma gündemi, beslenme sonuçlarını olumlu yönde etkileyebilecek uygun müdahaleleri belirlemek amacıyla gıda sistemi firmalarının ve tüketicilerin teşviklerine ve davranışlarına odaklanmalıdır. Üçüncüsü, ticari gıda değer zincirleri nüfusun belirli, genellikle daha yoksul kesimlerini gözden kaçırmaktadır. Bu gibi durumlarda hükümetlerin harekete geçmesi ve bu bireylerin yeterli beslenmeye erişimini sağlamak için gıda yardımı programları şeklinde güvenlik ağları oluşturması gerekmektedir.

Atıf sıralamasında 96 atıf ile 4. sırada olan Azizi et al. (2018) işçi dövizlerinin kişi başına düşen sağlık harcamaları, yetersiz beslenmenin yaygınlığı, gıda açığının derinliği, çocuk ölüm oranı gibi göstergelere etkisini araştırmıştır. Bu çalışma Economic Modelling dergisinde yayımlanmıştır. Bu makalede elde edilen sonuçlar, işçi dövizlerinin kişi başına cepten yapılan sağlık harcamalarını ve kişi başına toplam sağlık harcamalarını artırdığını ve yetersiz beslenme yaygınlığını, gıda açığının derinliğini, bodurluk/gelişme geriliği yaygınlığını ve çocuk ölüm oranını azalttığını göstermektedir. Göçmen dövizlerinin gelişmekte olan ülkelerde sağlık sonuçları üzerinde iyileştirici ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

Dell'Angelo et al. (2018), gelişmekte olan ülkelerde büyük ölçekli tarım arazisi edinimlerinin son 10 yılda hızla arttığını, bu durumun geçimlik veya küçük ölçekli çiftçilikten, ulusötesi tarım şirketleri tarafından büyük ölçekli ticari tarıma geçişe büyük katkıda bulunduğunu ifade etmektedir. Büyük ölçekli arazi edinimlerinin önemli bir itici gücünün, edinilen arazide tarımsal üretimi sürdürmek için (yerel olarak kullanılabilir su kaynakları arayışı olduğu ileri sürülmüştür. Mavi su kullanımları, iklim değişikliğinden etkilenen bölgelerdeki sulama (yani mavi) suyunun tahsis edilmesidir. Gelişmekte olan dünyada büyük ölçekli arazi yatırımları, gıdaya erişimi sınırlayabilir ve hem doğrudan arazi mülksüzleştirilmesi yoluyla, hem de dolaylı olarak geri kalan arazide sulamayı önleyen (mavi)

su tahsisleri yoluyla dolaylı olarak yerel topluluklardaki gıda güvenliğini zayıflatabilir.

Haen et al. (2011), gıda güvensizliği ve yetersiz beslenmeye ilişkin tahminlerin ölçüm hataları içerdiğini vurgulayarak mevcut yaklaşımların (özellikle FAO yaklaşımı, gıda tüketimi anketine dayalı yaklaşımlar ve antropometrik/insan vücudunun fiziksel özelliklerini ölçen bilim dalına dayalı göstergeler) temel güçlü ve zayıf yönlerini belirlemiş ve bir dizi iyileştirme önermiştir. Kısa vadede, gıda güvensizliğiyle ilgili tüm ulusal göstergelere ilişkin tahminlerin tam bir envanterini içeren bir portal oluşturulmalı ve düzenli olarak güncellenmeli, orta vadede, daha kapsamlı ve tutarlı hane halkı anketleri oluşturmaya odaklanılmalıdır. Bu tür araştırma verileri, gıda güvensizliği ve yetersiz beslenmenin yaygınlığının yanı sıra eğilimler ve itici güçlerin çok daha iyi değerlendirilmesine olanak tanıyacaktır. Bu, gelecekteki gıda güvenliği zorluklarına daha iyi hazırlanmak ve uygun politika yanıtlarını tasarlamak ve izlemek açısından çok önemlidir.

Haddad et al. (1999), kentsel yoksulluk ve yetersiz beslenmenin durumunu araştırdıkları çalışmada gelişmekte olan dünyanın nüfusu giderek kentleştiği, yoksulluk ve yetersiz beslenmenin kentsel alanlara da taşınmaya başladığı sonucuna ulaşmışlardır. Kentsel alanlardan gelen yoksulların ve yetersiz beslenenlerin payı artmaktadır.

Pauv & Thorlow (2011)'in Tanzanya'da tarımsal büyüme, yoksulluk ve beslenme başlıklı çalışmasında hızlı ekonomik büyümenin Tanzanya'da yoksulluk ve beslenme sonuçlarını önemli ölçüde iyileştirdiğinin görülmediği vurgulanmaktadır. Son yıllarda Tanzanya hükümeti bütçesinin nispeten az bir kısmını tarıma ayırmıştır. Ancak mevcut kalkınma planları tarıma yeniden öncelik verilmesi gerektiğini göstermektedir.

Anriquez et al. (2013), artan gıda fiyatları ve yetersiz beslenme üzerine yaptıkları çalışmada, gıda fiyatlarındaki artışların yalnızca ortalama beslenme enerjisi tüketimini azaltmakla kalmayıp aynı zamanda gıda kalorilerinin dağılımını ve beslenme durumunu daha da kötüleştirdiği bulunmuştur. Ayrıca tarım arazilerine erişimin, kırsal alanlarda ve kentsel alanlarda yeterli beslenmenin sağlanmasında önemli bir rol oynadığı ortaya konulmuştur. Sonuçlar, gıda harcamalarının yüksek bir paya sahip olduğu kentli/tarım dışı yoksul hanelerin en savunmasız grup olduğunu, tarım arazisine erişimin, hem kentsel hem de kırsal alanlarda yeterli beslenmenin sağlanmasında önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Tarımsal verimliliği artırmaya yönelik arazi mülkiyetine dayalı politikalar ve yatırımlar, gelişmekte olan ülkelerde hane halkı gıda güvensizliğinin azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Küresel açlık konusunu ekonomi disiplini çerçevesinde inceleyen diğer çalışmalar da gıda güvensizliğinin bir nedeni olarak yetersiz gelir, gıda güvensizliğinin belirleyicileri, tahıl üretimi ve beslenme eksikliği, hane içi beslenme eşitsizlikleri gibi konuları incelemiştir. Yapılan araştırmalar kapsam olarak Hindistan, Bangladeş gibi güney Asya ülkeleri, Tanzanya, Gana, Mozambik gibi Afrika ülkeleri, Arap ülkeleri yanı sıra Avrupa gibi gelişmiş bölgeleri de ele almaktadır.

Sonuç

İnsanların hayatta kalabilmeleri ve üretken faaliyetlerde bulunarak hayatlarını anlamlı kılabilmesi için en temel ihtiyaçları beslenmedir. Sanayi devrimi sonrasında tarım teknolojinin gelişmesi ile tarımda verimlilik artmış, birim topraktan daha fazla ürün alınması mümkün olmuştur. Dolayısıyla günümüzde açlık veya yetersiz beslenme gibi bir sorunun olmaması beklense de mutlak anlamda yetersiz beslenen insanların sayısı artmaktadır ve şu anda dünya genelinde yaklaşık 768 milyon insan (dünya nüfusunun %9,9'una tekabül ediyor) açlık çekmektedir (Marson et al., 2023: 300). 2000'li yıllardan sonra dünyada açlıkla mücadelede yaşanmış olan iyileşme trendi Covid-19 salgınının da etkisiyle 2019 yılından beri gerilemeye başlamıştır. BM uzman kuruluşlarının hazırladığı bir raporda açlıkla mücadele konusunda 2015 yılı seviyesine geri dönüldüğü vurgulanmaktadır. Covid-19 salgınının başlamasından itibaren 150 milyon insan daha açlıktan etkilenmiş, 2021 yılında açlıktan etkilenen toplam insan sayısı yaklaşık 702-828 milyon arasında olmuştur (Bayar, 2022: 489; FAO, IFAD, UNICEF, WFP & WHO, 2022:10).

Bu çalışmanın küresel açlık konusuna odaklanma sebebi, akademik bir bakış açısından beslenmenin insani gelişmenin temel belirleyicisi olması, sağlık, işgücü verimliliği, bilişsel gelişim üzerinde işlevsel sonuçlarının bulunması, bunun da sosyo-ekonomik koşulları etkileyebilmesidir. Bu bibliyometrik analiz çalışmasında küresel açlık ile ilgili yapılan uluslararası çalışmaların analiz edilmesi için VOSviewer yazılımından yararlanılmıştır. Yapılan bibliyometrik analizde en fazla çalışma yapan bilim alanları, ülkeler, kurum/organizasyonlar ve yayıncılar belirlenmiş, ayrıca en fazla yayının yapıldığı dergiler, yazarlar tespit edilip küresel açlık konusunda yapılan çalışmaların sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ilişkisi incelenmiştir. Araştırma kapsamında anahtar kelime analizi de yapılmış ve yazar bağlantıları incelenmiştir. Genel incelemeden sonra sadece ekonomi alanında yapılan çalışmalar da bibliyometrik açıdan incelenmiş, anahtar kelime analizi ile atf analiz sonuçları da değerlendirilmiştir.

WoSveri tabanında "global hunger" konulu 1195 adet çalışma içerisinden 2013- 2024 yılları arasında yayınlanmış 490 çalışma olduğu tespit edilmiştir. En fazla çalışma 76 yayın ile Beslenme Diyetetiği alanında, 78 çalışma ile 2022 yılında, 113 çalışma ile ABD'de yapılmıştır. 2023 yılı itibarıyla araştırmacıların konuya ilgisinin azaldığı, gelir düzeyi yüksek gelişmiş ülkelerin açlık ve beslenme konularıyla daha çok ilgilendiği ve konunun sağlık yönüyle ele alındığı görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından incelendiğinde yapılan çalışmalar içerisinde 287'sinin 03-Sağlık ve Refah (Good Health and Well Being) ile ilişkili olduğu görülmüştür. 02-Sıfır Açlık (Zero Hunger) hedefi ile ilişkili 211, 01-Yoksulluğa Hayır (No Poverty) hedefi ile ilişkili 130 çalışma yapıldığı belirlenmiştir. Bu bulgulara göre küresel açlık konusunda yapılan yayınların konuyu sağlık ve refah açısından ele aldığını, açlık ve yoksulluğun ortadan kaldırılması bağlamında yapılan yayınların sağlık ve refaha görece az olduğunu söylemek mümkündür.

Yapılan çalışmalarda incelenen temel konuların tarım, iklim değişikliği, yönetim, mikro beslenme, sürdürülebilir kalkınma ve hedefleri ile yetersiz beslenme olduğu görülmüştür. Çünkü küresel iklim değişikliğinin tarım ve gıda arzı üzerinde ciddi etkileri görülmeye başlanmış bu doğrultuda sürdürülebilir kalkınma önem kazanmış ve söz konusu etkilerin azaltılması için BM tarafından 2030 yılına kadar sıfır açlık, yoksulluğa hayır, sağlık ve refah hedefleri belirlenmiştir. İncelenen bölgeler arasında Afrika ve Gana öne çıkmaktadır. Bu da yapılan araştırmaların kapsam olarak açlığın ve yetersiz beslenmenin en yaygın olduğu bölge ve ülkelere daha fazla yöneldiğini göstermektedir. 2021 sonrasında yapılan araştırmalar ise gıda güvensizliği, obezite, Covid-19, Etiyopya ve Hindistan üzerine odaklanmıştır. Yoğunluk haritası incelendiğinde de gıda güvenliği ile yetersiz beslenmenin ön planda olduğu tespit edilmiştir. Bağlantılı yazar grupları içerisinde de Frank, S., Hasegawa, T., Obersteiner, M., Valin, H. ile Wollenberg, E. öne çıkmaktadır.

490 çalışma içerisinde ekonomi alanı ile sınırlama yapıldığında 2013-2024 yılları arasında 33 çalışma tespit edilmiştir. Konuya ilişkin en fazla sayıda çalışma 5'er yayın ile 2018 ve 2022 yıllarında yapılmıştır. En fazla sayıda araştırma 13 yayın ile ABD kaynaklıdır ve konuya ilişkin yayınlar asıl mağdur ülkelere ziyade gelişmiş ülkelerde yapılmaktadır. Küresel açlık konusunda ekonomi alanında en fazla sayıda yayın yapan derginin Food Policy olduğu, en ilgili yazarların da 2'şer yayın ile Gomez, M.I., Malapit, H. ile Saccone, D. olduğu belirlenmiştir. Araştırmalar içinde sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden 02-Sıfır Açlık ile 21 araştırma, 01-Yoksulluğa Hayır hedefi ile 20 araştırma ilişkili bulunmuştur. Bu da açlığın yoksullukla ilişkili olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Ekonomi alanında yapılan araştırmalarda Afrika, yolsuzluk, açlık, yoksulluk ve işsizlik sözcükleri anahtar kelimeler olarak yoğunlukla kullanılmıştır. Yapılan çalışmalar gıda güvenliği, açlık ve yetersiz beslenme konularına odaklanmıştır.

Küresel açlık ile ilgili yapılan çalışmalarda değinilen önemli hususlar, gıda değer zincirlerinin dönüşümünün gelişmekte olan ülkeler arasında beslenme açısından zorluklar ve fırsatlar yaratması, bu dönüşümün gelir düzeyi yüksek ve düşük gruplar üzerinde etkisinin farklı olması, kadınların tarımda ve ev içinde çalışmasının kadın ve çocukların beslenmesine etkisi, tarımda teknoloji kullanımının yaygınlaşmasıyla değişen gıda sistemleri ve ticari gıda değer zincirlerinin fimalar tarafından yönlendirilmesi sebebiyle devlet müdahalesinin gerekliliği, işçi dövizlerinin gelişmekte olan ülkelerde sağlık harcamalarını ve çocuk ölüm oranları gibi göstergeleri olumlu etkilediği, büyük ölçekli arazi edinimlerinin gıdaya erişimi sınırlayabileceği, gıda güvensizliği ve yetersiz beslenmenin tahminindeki ölçüm hataları ve iyileştirme önerileri, gelişmekte olan dünyanın giderek kentleşmesiyle kentlerde yetersiz beslenme ve yoksulluğun artması, ekonomik büyümenin yoksulluk ve beslenmeye olumlu etkisi, gıda fiyat artışlarının beslenme üzerindeki olumsuz sonuçları ve tarım arazisine erişimin kırsal ve kentsel bölgelerde beslenmeyi iyileştirdiği gibi hususlardır.

Küresel açlık konusunda yapılmış bilimsel araştırmaları bibliyometrik açıdan inceleyen tek çalışma olması, bu çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra küresel açlık konusu ile ilgili yayınlar hem bütün kategoriler için hem de sadece ekonomi disiplini açısından iki ayrı bölüm halinde analiz edilmiştir. Bibliyometrik analiz ve atıf analizi ile birlikte görsel haritalama tekniği ile anahtar kelimeler ve yazar bağlantıları da irdelenmiştir. Ayrıca açlığını ortadan kaldırılması, BM'in Sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında yer alması sebebiyle konuya dair araştırmaların hangi yönde ilerlediğini görmek açısından bu çalışmanın literatüre katkı sağladığı düşünülmektedir.

Ekonomi alanında küresel açlık konusuna diğer bütün bilim alanları dikkate alındığında 490 yayın içinde sadece 33 yayın olduğu dikkate alındığında ilginin görece az olduğu sonucuna varılabilir. Ancak çalışmanın WoS veri tabanı ile sınırlı olması sebebiyle araştırmacıların diğer veri tabanlarında da arama yapması önerilmektedir. Ekonomi alanında yapılan çalışmalar içerisinde incelenen dönem ve veri tabanı bağlamında Türkiye kaynaklı hiç çalışma yer almamaktadır. Bu durum ülkemizde küresel açlığa ilişkin çalışmaların yeterli olmadığına kanıt olarak gösterilebilir. Ülkemizde küresel açlığa ilişkin çalışmaların sayısı bu doğrultuda artırılabilir. Bu alandaki çalışmaların artırılabilmesi için devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları gibi organizasyonlar bu alanda çalışmak isteyen araştırmacıları teşvik etmeli ve desteklemelidir. Eşitsizliğin azaltılması bağlamında açlık konusunu inceleyen çalışmaların konunun diğer yönlerini ele alan çalışmalara kıyasla son derece az olduğu görülmektedir. Araştırmacılara konuyu eşitsizlik bağlamında incelemeleri önerilmektedir. Araştırmacılar, gelecekteki araştırmalarında açlığa sebep olan en önemli faktörler olan yolsuzluk, yoksulluk ve işsizlik ile ilişkili olarak da konuyu ele alabilirler.

Extended Abstract

Today, despite the increase in productivity obtained per unit of land with the developments in technology, millions of people in the world are still trying to survive, who have not been able to solve the problem of nutrition, which is their most basic need. With the introduction of the Sustainable Development Goals (SDG) in 2015, food security has been fully recognized as a global goal by United Nations. The second of the seventeen Sustainable Development Goals defined in the 2030 Agenda for Sustainable Development is "Zero Hunger". With this goal, the UN calls for ending hunger and ensuring that all people have access to safe, nutritious and sufficient food. Hunger refers to the situation where a person consumes less than the amount of food he needs to sustain his daily life and gather the necessary energy, and the situation of not being able to consume sufficient amounts of food. The Food and Agriculture Organization (FAO) uses Undernourishment Prevalence indicators to estimate the extent of global hunger. Since the early 2000s, there have been significant improvements in the prevalence of undernourishment. Most countries are better off now than they were in the early 2000s. However, the number of people who are undernourished in absolute terms has started to increase again, especially since 2019, when the Covid-19 epidemic began.

The study aims to examine the findings on issues such as how the issue is examined in international publications on global hunger and the course of studies on global hunger. It is also aimed to identify international scientific studies in the field of economics on global hunger. This study provides a retrospective of the scientific work and collective efforts of global hunger-related scientists in top-ranked journals, which will help to better understand the literature development and intellectual structure on the subject.

The data obtained through the query within the scope of this study were taken from the Web of Science (WoS) database, and the data were analyzed from different lenses using VOSviewer and Excel. In the bibliometric analysis, the scientific fields, countries, institutions/organizations, and publishers that carry out the most studies were determined, additionally, the journals and authors with the most publications were identified and the relationship between studies on global hunger and sustainable development goals was examined. Within the scope of the research, keyword analysis was also conducted and author links were examined. After the general review, studies conducted only in the field of economics were also examined from a bibliometric perspective, and the results of keyword analysis and citation analysis were also evaluated. In this study, the term "global hunger" was searched in the WoS database on April 28, 2024. Keywords such as "global hunger index" and "undernourishment" were added to refine the search, resulting in 1195 studies. From these, 490 studies published between 2013 and 2024 were selected for further analysis. Among the 490 publications analyzed, the number of studies in the field of economics was determined to be 33, and citation analysis was performed by repeating the bibliometric analysis and keyword analysis of these studies.

The most studies were conducted in the field of Nutrition Dietetics with 76 publications, in 2022 with 78 studies, and in the USA with 113 studies. The organization with the most publications was CGIAR with 30 studies, the publisher was Elsevier with 72 studies, and the journal was Plos One with 17 studies. It has been determined that the authors most relevant to the subject are Monary, M. J., with 7 publications, and Simon, J. E., with 7 publications. When examined in terms of Sustainable Development Goals, it was seen that 287 of the studies were related to 03-Good Health and Wellbeing. It was determined that 211 studies related to the 02-Zero Hunger target and 130 studies related to the 01-No Poverty target were conducted. It has been seen that the main issues examined in the studies are agriculture, climate change, management, micro-nutrition, sustainable development, and its goals and malnutrition. Among the regions examined, Africa and Ghana stand out. Research conducted after 2021 focused on food insecurity, obesity, Covid-19, Ethiopia and India. When the density map was examined, it was determined that food security and malnutrition were at the forefront. Among the related author groups, Frank, S., Hasegawa, T., Obersteiner, M., Valin, H., and Wollenberg, E. stand out.

When limiting the field of economics to 490 studies, 33 studies were identified between 2013 and 2024. The highest number of studies on the subject were conducted in 2018 and 2022, with 5 publications each. The largest number of studies were published in the USA with 13 publications, Elsevier with 15 publications, and CGIAR with 4 publications. It was determined that the journal that published the most publications in the field of economics on global hunger was Food Policy, and the most relevant authors were Gomez, M.I., Malapit, H. and Saccone, D., with 2 publications each. Among the studies, 21 studies were found to be related to the sustainable development goal 02-Zero Hunger, and 20 studies were found to be related to the goal 01-No Poverty. In research conducted in the field of economics, the words Africa, corruption, hunger, poverty, and unemployment are frequently used as keywords. Studies have focused on food security, hunger, and undernourishment.

Among the studies on global hunger, according to the number of studies in the economy category in the WoS database, authors are Gomez, M.I., Malapit, H. and Saccone, D. It was determined that the most cited study was Malapit, Hazel Jean L. and Quisumbing, Agnes R. (2015), published in the Food Policy journal with 168 citations.

Important issues addressed in studies on global hunger include the challenges and opportunities that the transformation of food value chains creates in terms of nutrition among developing countries, the different impact of this transformation on high-and low-income groups, the impact of women working in agriculture and at home on the nutrition of women and children, the necessity of state intervention due to the changing food systems and the fact that commercial food value chains are driven by companies due to the widespread use of technology in agriculture, the positive impact of remittances on health expenditures and indicators such as child mortality rates in developing countries, large-scale land acquisitions may limit access to food, measurement errors in estimating food insecurity and malnutrition and suggestions for improvement, the increasing rate of

malnutrition and poverty in cities due to the increasing urbanization of the developing world, the positive impact of economic growth on poverty and nutrition, the negative consequences of food price increases on nutrition and access to agricultural land improving nutrition in rural and urban areas.

The fact that it is the only study that examines scientific research on global hunger from a bibliometric perspective reveals the originality of this study. In addition, publications on the subject of global hunger were analyzed in two separate sections, both for all categories and only for the economics discipline. In addition to bibliometric analysis and citation analysis, keywords and author connections were examined with the visual mapping technique. In addition, since eliminating hunger is among the UN's sustainable development goals, it is thought that this study contributes to the literature in terms of seeing the direction in which research on the subject is progressing.

Considering all other scientific fields, it can be concluded that there is little interest in the subject of global hunger in the field of economics, with only 33 publications out of 490. However, since the study is limited to the WoS database, it is recommended that researchers also search in other databases. Among the studies conducted in the field of economics, there are no studies originating from Türkiye. This situation can be shown as evidence that studies on global hunger in our country are not sufficient. The number of studies on global hunger in our country can be increased accordingly. In order to increase studies in this field, organizations such as the state, private sector, and non-governmental organizations should encourage and support researchers who want to work in this field. Studies examining hunger in the context of reducing inequality are extremely few compared to studies addressing other aspects of the issue. Researchers are advised to examine the issue in the context of inequality. In future research, researchers can address the issue in relation to corruption, poverty, and unemployment, which are the most important factors that cause hunger.

Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması / Contribution Rates and Conflicts of Interest

Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: DD (%100) Veri Toplanması: DD (%100) Veri Analizi: DD (%100) Makalenin Yazımı: DD (%100) Makale Gönderimi ve Revizyonu: DD (%100)	Author Contributions	Research Design: DD (%100) Data Collection: DD (%100) Data Analysis: DD (%100) Writing the Article: DD (%100) Article Submission and Revision: DD (%100)
Etik Bildirim Çıkar Çatışması	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	Complaints Conflicts of Interest	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr The author(s) has no conflict of interest to declare.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.	Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.	Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Kaynakça

- Agnusdei, G. P. & Coluccia, B. (2022). Sustainable Agri Food Supply Chains: Bibliometric, Network and Content Analyses. *Science of the Total Environment* 824 (153704), DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.scitotenv.2022.153704>.
- Al, U., Soydal, İ., ve Yalçın, H. (2010). Bibliyometrik Özellikleri Açısından Bilig'in Değerlendirilmesi. *Bilig*, (55), 1-20.
- Anriquez, G., Daidone, S. ve Mane, E. (2013). Rising Food Prices and Undernourishment: A Cross-Country Inquiry. *Food Policy*, 38, 190-202.
- Azizi, SeyedSoroosh. (2018). The impacts of workers' remittances on human capital and labor supply in developing countries. *Economic Modelling*, (75), 377-396. DOI10.1016/j.econmod.2018.07.011.
- Batagelj, V., & Cerinšek, M. (2013). On bibliographic networks. *Scientometrics*, 96(3), 845-864.
- Bayar, E. (2022). Afganistan'da Gıda Krizi Ve Açlık Döngüsü Riski. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 487-525.
- Bozdemir, E. ve Çivi, F. (2019). Standart Maliyet Yönteminin Görsel Haritalama Tekniğine Göre Bibliyometrik Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (81), 59-84.
- Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F. (2011). An approach for detecting, quantifying, and visualizing the evolution of a research field: A practical application to the Fuzzy Sets Theory field. *Journal of Informetrics*, 5(1), 146-166.
- Cooper, I. D. (2015). Bibliometrics Basics. *Journal of the Medical Library Association: JMLA*, 103(4), 217-218.
- Damar, M. Ve Aydın, Ö. (2023). Kavramsal Olarak Bibliyometri, Bilimetre, Bilimsel Performans Analizi – Bilimsel Haritalama Ve Bibliyometrik Veri Tabanları. K. Tüğen ve E. Kızıltaş Uzunali (Ed.), *Disiplinlerarası Akademik Araştırmalar III: Gıda Üretimi, Gıda Güvenliği, İşgücü Piyasası, Yönetim Muhasebesi Ve Bilgi Teknolojilerindeki Gelişmeler* (s.84-109) içinde. İksad Yayınevi.
- Dell'Angelo, J., Rulli, M. C. ve D'Odorico, P. (2018). The global water grabbing syndrome. *Ecological Economics*, 143, 276-285.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>.
- FAO, Food and Agriculture Organization of the United Nations. "Hunger and Food Insecurity", <https://www.fao.org/hunger/en/>, Erişim Tarihi: 04.06.2024.
- FAO, IFAD, UNICEF, WFP & WHO, The State of Food Security and Nutrition in the World: Repurposing Food and Agricultural Policies to Make Healthy Diets More Affordable, Rome 2022.
- Gomez, Miguel I. & Ricketts, Katie D. (2013). Food value chain transformations in developing countries: Selected hypotheses on nutritional implications. *Food Policy*, (42), 139-150. DOI10.1016/j.foodpol.2013.06.010.
- Gomez, Miguel I.; Barrett, Christopher B.; Raney, Terri; Pinstrup-Andersen, Per; Meerman, Janice; Croppenstedt, Andre; Carisma, Brian & Thompson, Brian. (2013). Post-green revolution food systems and the triple burden of malnutrition. *Food Policy*, (42) 129-138. DOI10.1016/j.foodpol.2013.06.009.
- Gutiérrez-Salcedo, M., Martínez, M. Á., Moral-Munoz, J. A., Herrera-Viedma, E., & Cobo, M. J. (2018). Some bibliometric procedures for analyzing and evaluating research fields. *Applied intelligence*, (48) 1275-1287. <https://doi.org/10.1007/s10489-017-1105-y>.
- Haddad, L., Ruel, M. T. ve Garrett, J. L. (1999). Are urban poverty and undernutrition growing? Some newly assembled evidence. *World Development*. 27 (11), 1891-1904.
- Haen, H., Klasen, S. ve Qaim, M. (2011). What do we really know? Metrics for food insecurity and undernutrition. *Food Policy*, 36, 760-769.
- Henderson, M., Shurville, S., & Fernstrom, K. (2009). The quantitative crunch: The impact of bibliometric research quality assessment exercises on academic development at small conferences. *Campus-Wide Information Systems*, 26(3), 149-167. <https://doi.org/10.1108/10650740910967348>.
- Koehler, W. (2001). Information science as "little science": The Implications of a bibliometric analysis of the journal of the American society for information science. *Scientometrics*, 51(1), 117-132.
- Komatsu, Hitomi; Malapit, Hazel Jean L. & Theis, Sophie. (2018). Does women's time in domestic work and agriculture affect women's and children's dietary diversity? Evidence from Bangladesh, Nepal, Cambodia, Ghana, and Mozambique. *Food Policy*, (79), 256-270. DOI10.1016/j.foodpol.2018.07.002.
- Malapit, Hazel Jean L.; Quisumbing, Agnes R. (2015). What dimensions of women's empowerment in agriculture matter for nutrition in Ghana? *Food Policy*, (52) 54-63. DOI10.1016/j.foodpol.2015.02.003.
- Marson, Marta, Saccone, Donatella & Vallino, Elena. (2023). Total trade, cereals trade and undernourishment: new empirical evidence for developing countries. *Review of World Economics*, (159), 299-332 <https://doi.org/10.1007/s10290-022-00468-z>.
- McBurney, M. K. & Novak, P. L. (2002). What is bibliometrics and why should you care?. *Proceedings of the Professional Communication Conference*, 108-114, IEEE.
- Özdağoğlu, A., Özdağoğlu, G., Topoyan, M., ve Damar, M. (2020). A predictive filtering approach for clarifying bibliometric datasets: an example on the research articles related to industry 4.0. *Technology Analysis & Strategic Management*, 32(2), 158-174. <https://doi.org/10.1080/09537325.2019.1645826>.
- Özköse, H. (2017). Yönetim Bilişim Sistemleri Alanının Türkiye ve Dünya'daki Bibliyometrik Analizi ve Haritası [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü, Ankara.
- Pauv, K. ve Thorlow, J. (2011). Agricultural growth, poverty and nutrition in Tanzania. *Food Policy*, 36, 795-804.
- Polat, Z.A., Saraçoğlu, A. ve Duman, H. (2019). Harita Dergisi'nin Bibliyometrik Analizi. *Harita Dergisi*, (161), 46- 56.
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics?. *Journal of Documentation*, (25), 348-349.
- Ukşul, E. (2016). Türkiye'de Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Alanında Yapılmış Bilimsel Yayınların Sosyal Ağ Analizi İle Değerlendirilmesi: Bir Bibliyometrik Çalışma [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Ülger, H.T. ve Ülger Y.T. (2022). Tarımsal Gıda Tedarik Zinciri Alanındaki Yayınların Bibliyometrik Analiz Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(26), 220-239.
- UN (2015). Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development, Resolution adopted by the General Assembly (A/RES/70/1), <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld/publication>. Erişim Tarihi: 04.06.2024.
- Wahyuni, H., Vanany, I., & Ciptomulyono, U. (2019). Food Safety and Halal Food in the Supply Chain: Review and Bibliometric Analysis. *Journal of Industrial Engineering and Management*, 12(2), 373-391, DOI: <https://doi.org/10.3926/jiem.2803>.
- Yılmaz, M. (1999). Kütüphane ve Bilgibilimi Açısından Bibliyometrinin Önemi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Examining Competitive Strategies in Growing Coffee Industry with Game Theory

Fatmanur Oral^{1,a,*}, Meryem Aysin^{2,b}, Gürkan Çalmasıur^{3,c}, Hüseyin Daştan^{4,d}

¹ Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum Technical University, Erzurum, Türkiye

² Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum Technical University, Erzurum, Türkiye

³ Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum Technical University, Erzurum, Türkiye

⁴ Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum Technical University, Erzurum, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 15/04/2024

Accepted: 11/09/2024

JEL Codes: D43, C71, C72

ABSTRACT

The coffee market in Türkiye is growing rapidly, leading to fierce competition between international, national, and local coffee shops. It has become extremely crucial for the local economy that local businesses can compete and survive against these more institutionalized structures that also have brand advantages in competition. In this study, game theory was used to analyze the competitive strategies of companies operating in the coffee market by designing both zero-sum and non-zero-sum games. Considering that the expectations, tastes, preferences, and consumption habits of the generations may be different, 1530 people were surveyed in Erzurum province by grouping them as Generation X, Y, and Z according to their year of birth. Different game matrices were created with the data obtained from the surveys. The games were designed to identify the prominent strategies among coffee shops for each generation. The results showed that, regardless of generation, local coffee shops stand out from international and national coffee chains in terms of space comfort. In addition, local shops also stand out meeting consumer expectations. It is also observed that Generation Z has higher expectations in all strategies compared to other generations.

Keywords: Game Theory, Zero-Sum Game, Non-Zero- Sum Game, Competition, Coffee Studies

Büyüyen Kahve Endüstrisinde Rekabet Stratejilerinin Oyun Teorisi ile İncelenmesi

Süreç

Geliş: 15/04/2024

Kabul: 11/09/2024

License

This work is licensed under
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License

Öz

Türkiye'deki kahve pazarı hızla büyümekte, bu durum uluslararası, ulusal ve yerel kahve işletmeleri arasında kıyasıya bir rekabetin yaşanmasına neden olmaktadır. Yerel işletmelerin rekabette marka avantajına sahip daha kurumsal bu yapılarla rekabet edebilmesi ve varlığını sürdürebilmesi yerel ekonomiler için son derece önem kazanmıştır. Bu çalışmada kahve pazarında faaliyet gösteren şirketleri rekabet stratejileri açısından incelemek amacıyla oyun teorisi bir araç olarak kullanılmış hem sıfır toplamlı hem de sıfır toplamlı olmayan oyunlar tasarlanmıştır. Bunu yaparken kuşakların beklentilerinin, beğenilerinin, zevk ve tercihlerinin ve dolayısı ile tüketim alışkanlıklarının farklı olabileceği düşünülerek doğdukları yıllara göre X, Y ve Z kuşağı olmak üzere gruplandırma yapılarak Erzurum ilinde 1530 kişiye anket yapılmıştır. Yapılan anketlerden elde edilen verilerle farklı oyun matrisleri oluşturulmuştur. Oyunlar her kuşak için kahve işletmeleri arasında öne çıkan stratejilerin belirlenmesi üzerine kurgulanmıştır. Sonuçlar kuşak fark etmeksizin yerel kahve işletmesinin uluslararası ve ulusal kahve zincirleri karşısında mekân konforu ile öne çıktığını ortaya koymuştur. Ayrıca tüketici beklentilerini karşılama açısından da yerel işletmelerin yine mekân konforu ile öne çıktığı görülmektedir. Ayrıca Z kuşağının tüm stratejilerde diğer kuşaklara kıyasla daha yüksek beklentilere sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Oyun Teorisi, Sıfır Toplamlı Oyun, Sıfır Toplamlı Olmayan Oyun, Rekabet, Kahve Çalışmaları

^a fatmanur.gul@erzurum.edu.tr

^a [0000-0002-1677-1163](https://orcid.org/0000-0002-1677-1163)

^b meryem.aysin@erzurum.edu.tr

^b [0000-0003-1188-8239](https://orcid.org/0000-0003-1188-8239)

^c gurkan.calmasur@erzurum.edu.tr

^c [0000-0002-8515-5719](https://orcid.org/0000-0002-8515-5719)

^d hdaстан@erzurum.edu.tr

^d [0000-0003-0714-1060](https://orcid.org/0000-0003-0714-1060)

How to Cite: Oral F, Aysin M, Çalmasıur G, Daştan H (2024) Examining Competitive Strategies in Growing Coffee Industry with Game Theory, Journal of Economics and Administrative Sciences, 25(4): 637-655, DOI: 10.37880/cumuiibf.1466239

Introduction

The significance of competition for firms has grown with globalization, population growth, improved living standards, and technological advancements. When making decisions about the price, quantity, and characteristics of goods to be produced, firms must consider the potential reactions of their competitors. Due to changes in consumer preferences, product characteristics have become increasingly important in purchasing decisions, surpassing product prices. Therefore, firms are now taking non-price competition factors into account. Especially in oligopoly markets, firms compete on factors other than price. One of the main methods used by firms to increase their sales and profits is through advertising campaigns. A successful advertising campaign can help a firm sell more products at the same price and attract consumers to their brand (Yaylali, 2004). Companies aim to gain an advantage over their competitors by highlighting specific product features. Therefore, it is crucial for companies to develop strategies that consider their competitors' actions to make optimal decisions.

Game theory is a mathematical tool used to determine competitive strategies. It has been widely applied in the field of microeconomics, particularly in competitive oligopoly markets. Studies analyzing zero-sum games in highly competitive markets are prevalent in the literature. Zero-sum games determine the best strategies for two competing firms, while non-zero-sum games reveal the extent to which firms meet consumers' expectations. Studies have investigated zero-sum and non-zero-sum games in microeconomics and oligopoly markets for smartphone companies (Doğan et al., 2015; Polat & Akan, 2020), laptop companies (Koçer et al., 2014), taxis, and municipal buses (Rençber, 2012), as well as airline companies (Uysal et al., 2017). In macroeconomic terms, research has been conducted, particularly on tax and investment incentives (Turnbull, 1987; Chirinko & Wilson, 2008; Bunker, 2013; Corrado, 2015). Strategies for wireless sensor networks (Reddy, 2009; Shi et al., 2012; Shen et al., 2017; Abdalzaher et al., 2019), technology management (Chen & Larbani, 2006), military decisions, and operations (Cantwell, 2003) have been investigated. Additionally, this issue has been examined in terms of social norms (Norton & Sommers, 2011; Rózycka-Tran et al., 2015). Evyapan (2009) conducted a sectoral research in the Istanbul Stock Exchange using game theory. The study examines how game theory is utilized in the presence of competition and conflict and suggests to investors which stocks should be purchased from the shares traded in the Istanbul Stock Exchange using a two-person zero-sum game. Biçici (2009) analyzed competition in oligopoly markets through game theory. The study analyzed the market equilibrium using Cournot, Bertrand, and Stachelberg models, as well as various mathematical models, with a focus on Nash equilibrium. The results showed that the Bertrand model had the highest equilibrium and profit. In another study, Songchoo &

Suriya (2012) used behavioral game theory to find a policy to discourage illegal logging in Thailand. The study examines two distinct scenarios and concludes that illegal logging is more appealing to lawbreakers, particularly when there is competition. However, the study also finds that lawbreakers are deterred when the police offer a high arrest reward. Tarım (2012) compared the competitive advantages of information technology firms in terms of innovation with game theory. The study analyzed firms using bilateral gain-loss matrices and identified the leading firm. It was found that the firms applied imitative and dependent strategies. Therefore, the study argues that competition between firms is not significant and presents various suggestions to the relevant firms. Rençber (2012) constructed a zero-sum game to analyze the competition between public transportation vehicles and taxis and revealed the optimal strategies for both parties. In their 2014 study, Koçer et al. identified the two laptop computer companies most preferred by university students through a survey. They constructed and analyzed a zero-sum game to examine the situations of rival companies relative to each other with the aim of providing suggestions to companies on the strategies required for a sales campaign to university students. They constructed a non-zero-sum game and analyzed the situation of laptop computer companies in relation to students' expectations. Doğan et al. (2015) identified the two most preferred mobile phone brands among students, compared the strategies of these companies in a zero-sum game, and identified the dominant and weak strategies of mobile phone companies in a study based on a questionnaire applied to university students. Additionally, they analyzed the extent to which mobile phone companies meet the expectations of students by constructing a non-zero-sum game. Uysal et al. (2017) analyzed a zero-sum game for two national airlines to determine their optimal pricing policies. The study found that competition led to a significant decrease in ticket prices. The authors concluded that cooperation between the firms would increase their profits. Polat and Akan (2020) analyzed the strategies of the three most preferred smartphone brands among university academic and administrative staff by constructing a zero-sum game. They also evaluated the extent to which these brands meet consumers' expectations using a non-zero-sum game. Karabacak and Akdeve (2021) explored the advantages of game theory in the competitive intelligence process for strategy formulation. The study suggests that this process can assist businesses in identifying the most profitable strategies for their operating conditions.

With the changing living conditions, coffee has become a significant consumer good. Coffee businesses are facing increasing competition in this market due to the rise in the number of companies. After water, coffee is the most preferred beverage worldwide, consumed by more than one-third of the world's population (Gaascht et al., 2015; Arslan, 2019). Coffee is not only a beverage but also a means of socialization (Heise, 2001). New-generation coffee shops are popular among all age groups due to

their good quality coffee, service, social atmosphere, prestige, and sophisticated interior design (Lin, 2012). With the proliferation of global coffee establishments, coffee habits, which are an important part of Turkish culture, have changed. Coffee shops, which offer a variety of coffee types, flavors, and presentations to meet consumer preferences, have replaced traditional coffee establishments. As a result, there has been a considerable increase in the number of coffee shops.

The expansion of global and domestic coffee chains poses a threat to the viability and profitability of local coffee businesses. This study examines the competition of local firms with international and national coffee chains in terms of different strategies. The study focuses on these three competitors operating in Erzurum province. In the province of Erzurum, the opening of a second university has led to the emergence of numerous coffee shops along the route connecting the two institutions, which has had a significant impact on the regional economy. Local coffee houses in the province are in competition with national and international coffee chains. In this rapidly growing sector, firms must make optimal decisions to stay competitive.

When determining the optimal strategy, competitive firms should consider the age, gender, and expectations of their target customers. To reach a larger audience, firms can divide large markets into groups. Purchasing behavior is influenced by environmental, psychological, and cognitive factors, which may vary by age. Therefore, companies divide their target audience into generations (Yaşa & Bozyığıt, 2012) to better understand their customers. Generations are groups of people who were born in the same years and experienced the social, political, historical, and economic conditions of their time together (Williams & Page, 2011). Generations are divided into 5 groups according to their birth years: the Silent Generation (1930-1945), Baby Boomers (1946-1964), Generation X (1965-1976), Generation Y (1977-1994), and Generation Z (1994 and later) (Williams & Page, 2011). The lifestyle, value judgments, consumption preferences, and habits of each generation differ. Generations exhibit consumption behavior in line with the conditions of the period they live in. While previous generations, who experienced war and famine, tended to be more frugal in their expenditures, today's generation, with easy access to everything, tends to be more liberal in their consumption behavior. Consumer expectations, tastes, preferences, attitudes, and saving habits vary across generations. Therefore, each generation's consumption behavior should be evaluated separately due to differences in the conditions of the periods in which they were born and lived. This study will analyze the characteristics of different generations and provide businesses with strategies to target their wishes, tastes, and preferences in campaigns, advertisements, promotions, and sales strategies. It is important to note that there is limited literature on competitive game theory

to guide local businesses in this regard. Additionally, the studies focused solely on a general target group and neglected to consider the unique desires and preferences of each generation. This study is remarkable in that it examines local firms as well as national and international chains, uses game theory to identify optimal strategies, and treats generations separately.

Methodology

One of the methods used in determining the strategy of competitive firms is "game theory". The concept of the game mentioned in such studies is expressed as "the reflection of the conflict of interest or competition of the parties who have to make decisions in order to predict certain payments (outcomes) that will emerge over time" (Halaç, 1995: 72). Game theory can also be defined as the science of the most strategic decisions (Karabacak & Akdeve, 2021: 341).

Game theory involves at least two players who interact with each other through their decisions. The decisions made by one player can affect the other player. Game theory can be categorized into cooperative and non-cooperative games. In cooperative games, players cooperate through binding agreements. Non-cooperative games are competitive and can be zero-sum games, as explained by Karabacak (2016). Zero-sum games are games in which one player's gain equals the other player's loss, resulting in a change in wealth or utility of zero (Zu et al., 2012). These games are used for decision-making in competitive situations where cooperation is not possible due to conflicting interests between individuals (Murphy, 1989; Winston, 1994). Not all competitive games are zero-sum games, but all zero-sum games are competitive. These games involve no cooperation or communication, as there is no benefit to be gained from either. In zero-sum games, one player's gain is equal to the other player's loss, making their interests directly opposed to each other. In a two-person zero-sum game, the players' strategy sets are defined as S_1 and S_2 and their payoffs are defined as U_1 and U_2 then for all possible strategies in the game,

$$G = \{(1,2), (S_1, S_2), (U_1, U_2)\} \text{ and}$$

$$U_1(s_1, s_2) + U_2(s_1, s_2) = 0$$

is satisfied, this game is defined as a zero-sum game (Karabacak, 2016).

In non-cooperative two-person games, players can win, lose, or withdraw. The gain matrix shows the losses and gains resulting from the player's decisions based on their strategies (Esin, 2003). The payoff matrix is created by determining the players' goals and objectives. After gathering information on the strategies, positive values indicate gains and negative values indicate losses based on the decision maker's optimal strategy solution. If the value is zero, there is no loss or gain. The opponent pays the absolute value of the decision maker's gain. The payoff matrix consists of m rows and n columns (Yürüten, 2010).

Table 1: The Payoff Matrix
Çizelge 1: Ödemeler Matrisi

Row Player's Strategy	Column Player's Strategy			
	Column 1	Column 2	.	Column m
Row 1	a_{11}	a_{12}	.	a_{1n}
Row 2	a_{21}	a_{22}	.	a_{2n}
.
Row m	a_{m1}	a_{m2}	.	a_{mn}

Source: Taha, 1971

After constructing the payoff matrix, the maxmin and minmax values should be determined to find the outcome of the game and the best strategies. In the Minmax and Maxmin strategies, players do not cooperate. The Minmax strategy prescribes the most severe punishment when the other player does not cooperate. The non-cooperating player also adopts the best strategy for self-preservation, which is the maxmin strategy. In these two strategies, the focus is not on predicting the best responses of the players, but on how the strategies implemented by the players affect their utility (Yilmaz, 2009). In a two-player zero-sum game, the saddle point occurs when one player chooses a max-min strategy and the other chooses a min-max strategy, and these optimal strategies are equal. In this case, the players' optimal strategies intersect, which is also known as the game's value (Karabacak, 2016).

It is not always the case that the gains and losses of two players are equal. In this case, we are dealing with non-zero-sum games. In cases of strategic interaction, players make rational decisions. In non-zero-sum games, one player's gain does not equal the other player's loss. Non-zero-sum games may not always be competitive. These games have a dominant strategy equilibrium. If the dominance between players' strategies is insufficient to determine the equilibrium of the game, Nash equilibrium is investigated (Uysal et al., 2017).

In today's business environment, competition among firms is not solely based on price and costs, but also on non-price factors (Arıkan, 2003: 35). This study takes into account these non-price factors. The research methodology used in this study is based on quantitative data obtained through the questionnaire technique. The survey questions for the questionnaire form were developed by evaluating relevant literature studies. A pilot application was conducted with 100 participants, and necessary adjustments were made to obtain the final version of the questionnaire. The questionnaire form was prepared and the games were constructed and solved using an extensive literature review and the study by Koçer et al. (2014).

Defining Strategies

The study determined the main population size to be 758,279 which is the central population of Erzurum province as of 2020 (TUİK, 2020). A sample size of 384 was calculated with a 95% confidence interval at a 5% significance level to represent the main population (Karagöz, 2019). The study was designed to include a 1530 participants to ensure representative size and account for potential risks such as missing data or data loss, thus increasing the quality of the

study. The questionnaires were administered to 3 different generations (X, Y, and Z) in 3 different coffee companies (international, national, and local). Each of the answers given to the questionnaire questions has a score and in order to evaluate these scores in a comparative way, an equal number of questionnaires were applied to each generation. The surveys were conducted by face-to-face questionnaires to the consumers who were present in the respective companies at the time. In each company, 170 questionnaires were used for each generation, for a total of 510 questionnaires. Thus, a total of 1530 questionnaires were applied to 3 companies.

The analysis was conducted on a sample of 1530 people, with 510 respondents from each of the following age groups: Generation Z (26 years old and younger), Generation Y (27-41 age range), and Generation X (42-61). The game is based on the competition of 3 players:

- Player 1: International coffee chain
- Player 2: National coffee chain
- Player 3: Local coffee shops

Therefore, each generation group had 170 respondents from international, national, and local coffee businesses. The data obtained from the questionnaires created game matrices for coffee businesses of different generations.

In the questionnaire, consumers were asked different questions to represent each strategy. The questionnaire form is shown in Appendix 1. The questions in the questionnaire are divided into two groups. The first group (questions 8-24) was designed to assess consumers' expectations of coffee companies. Consumers were asked to rate the questions on a scale of 1 for "not at all important" and 5 for "very important". The second group (questions 25-41) was designed to determine the level of expectation fulfilment of the relevant companies, and consumers were asked to rate the companies on a scale of 1 for "very weak" and 5 for "very strong". The sum of these scores is the strategy score. Questions 8-10/25-27 represent Strategy 1, 11-15/28-32 Strategy 2, 16-17/33-34 Strategy 3, 18-22/35-39 Strategy 4 and 23-24/40-41 Strategy 5.

The games aimed to identify the prominent strategies among firms for each generation. By solving two types of games, zero-sum and non-zero-sum games, we obtained the equilibrium of the game and determined the most profitable strategy for each coffee business. In game theory, the saddle point is determined based on minmax and maxmin strategies in zero-sum games, while Nash equilibrium is found in non-zero-sum games.

The strategies that competing firms should implement against each other are analyzed in five groups.

- Strategy 1: Coffee-related features
- Strategy 2: Features related to space comfort
- Strategy 3: Features related to the non-coffee menu of the business
- Strategy 4: Presentation-related features
- Strategy 5: Pricing.

When deciding on 'Strategy 1', the primary consideration was the purpose of visiting the establishment, which is to enjoy a cup of coffee. For coffee lovers who frequent this establishment, the taste, aroma, variety, availability of world coffees, and brewing methods that affect the flavor of the coffee are all crucial factors. Competitive companies can gain a significant advantage by increasing coffee variety, using quality beans, and offering popular world coffees with appropriate brewing methods. The characteristics of the venue are also crucial, in addition to the products offered. People may prefer a business based on its cleanliness, availability of WIFI and sockets, and suitability for sitting for long periods of time. These characteristics are part of 'Strategy 2' which focuses on the features related to space comfort. 'Strategy 3' includes menu characteristics beyond coffee. People visit coffee establishments not only to drink coffee but also to have a meal, socialize with friends, or enjoy chocolate, dessert, and confectionery that complement the taste of coffee. Offering such by-products helps the company attract different target groups, increase profits, and stand out from the competition. 'Strategy 4' pertains to presentation-related characteristics. Competitive businesses should consider the skill of their baristas and the availability of takeaway services as key strategies. These features can either propel a company forward or hold it back in the market.

In a highly competitive market, firms can win over consumers in ways other than price. By implementing these strategies, companies can gain an advantage over their competitors. Price is the most crucial factor in competitive markets. Therefore, 'Strategy 5' focuses on the product's price and promotions/campaigns.

In the questionnaire, consumers were asked different questions to represent each strategy (Amindoust vd., 2020). The questionnaire form is shown in Appendix 1. The questions in the questionnaire are divided into two groups. The first group (questions 8-24) was designed to assess consumers' expectations of coffee companies. Consumers were asked to rate the questions on a scale of

1 for "not at all important" and 5 for "very important". The second group (questions 25-41) was designed to determine the level of expectation fulfillment of the relevant companies, and consumers were asked to rate the companies on a scale of 1 for "very weak" and 5 for "very strong". The sum of these scores is the strategy score. Questions 8-10/25-27 represent strategy 1, 11-15/28-32 strategy 2, 16-17/33-34 strategy 3, 18-22/35-39 strategy 4 and 23-24/40-41 strategy 5.

Findings

This study analyzes the competitive strategies of coffee businesses using game theory. The preferences of each generation are taken into account. A total of 1530 people were surveyed, including 510 for international coffee chains (Player 1), 510 for national coffee chains (Player 2), and 510 for local coffee businesses (Player 3). These 510 questionnaires were conducted with 170 from each generation. These respondents represented consumers who prefer international, national, and local coffee establishments. Before analyzing the data, we tested the questionnaire's reliability and found a Cronbach alpha value of 91%. This result indicates that the questionnaire was highly reliable.

Formulation and Solution of Game Problems

Zero-Sum and Non-Zero-Sum Games and Solutions for All Age Groups

Zero Sum Game

This study examines the competition between local coffee businesses and international and national coffee chains. The games were structured as a competition between an international coffee chain (Player 1), a local coffee business (Player 3), a national coffee chain (Player 2) and a local coffee business (Player 3).

The participant's scores for the criteria grouped under each strategy were summed to obtain the score of the relevant strategy in the zero-sum game. Table 2 presents scores given by participants for criteria under the 1st, 2nd, 3rd, 4th, and 5th strategies for each business. To ensure consistency, ratios were used instead of raw numbers due to varying numbers of criteria in each strategy. Percentages of scores for each strategy compared to the total score were calculated, and the percentage of players meeting expectations for each strategy was determined.

Table 2: Scores and Percentages of Businesses for Each Strategy According to Participants (All Age Groups)

Çizelge 2: Katılımcılara Göre Her Strateji için İşletmelerin Aldıkları Puanlar ve Yüzdeleri (Tüm Yaş Grupları)

Strategies	Player 1		Player 2		Player 3	
	Point	%	Point	%	Point	%
1	5571	0,258467	5601	0,263007	5427	0,249552
2	5619	0,260694	5508	0,258640	5755	0,264634
3	3659	0,169759	3620	0,1699849	3737	0,17184
4	3519	0,163264	3453	0,162143	3560	0,163701
5	3186	0,147814	3114	0,146224	3268	0,150274
Total	21554	1,000000	21296	1,000000	21747	1,000000

In the first zero-sum game established, the players were determined as Player 1, who is affiliated with an international coffee chain, and Player 3, who is a local coffee shop.

In this study, we consider payoffs as a performance measure and we treat consumer ratings of firms as a performance indicator. Differences in the scores that firms receive from consumers indicate the extent to which a firm's strategy is liked and preferred, and these differences represent a gain and strategic advantage for the firm. At the same time, these score differences are seen as an equivalent loss for competing firms. In game theory, gains are not only considered in financial terms but are also associated with other benefits such as strategic advantage and customer satisfaction (Osborne & Rubinstein, 1994; Morris, 2012).

The percentages of the players' total scores from the strategies were obtained and the differences in the percentage scores were calculated. The payoff matrix and the solution of the game are shown in Table 3. The bold box in the table shows the payoff matrix.

When organizing the matrix, the local firm is placed in the row, while the international and national firms are positioned in the columns (as seen in Tables 3 and 4). The game matrix is structured with a focus on the local firm. In this arrangement, positive values in the table indicate a gain for the local firm and a corresponding loss for the competitor, whereas negative values signify a loss for the local firm and a gain for the competitor. Thus, positive entries in the matrix represent scenarios that favor the local firm, while negative entries highlight situations where the other firm holds an advantage (Gökşen et al., 2009). Each element of the matrix, a_{ij} , reflects the difference between the value of the i 'th strategy of the local firm and the j 'th strategy of the competing firm. For instance, P3 denotes player 3 (the local firm), and P1 denotes player 1 (the international firm).

$$a_{ij} = P3_i - P1_j$$

To illustrate, consider a cell in Table 3, a_{21} which displays the difference between the local firm's second strategy and the international firm's first strategy.

$$a_{21} = 0,264634 - 0,258467 = 0,006$$

A value of 0,006 in this cell indicates that the local firm's second strategy has a 0,006 point advantage over the first strategy of the international firm. Once all the data is entered into the matrix, the resulting game matrix, as depicted in Table 3, provides a clear comparison of the strategies.

To solve the game, first, the smallest values of the rows and the largest values of the columns were determined in the payment matrices. Then the largest value amongst the smallest values in the rows and the smallest value amongst the largest values in the columns (maxmin and minmax values) were calculated to obtain the value of the game. The solution of the first zero-sum game is presented in Table 3

To solve the first zero-sum game, we found the highest value among the smallest values in the rows to be **0,004**, and the lowest value among the largest values in the columns to be **0,004**. Therefore, the value of the game is **0,004**. Based on the results, it can be concluded that Player 3's strategy 2 is more profitable than any of the strategies employed by the other player. Strategy 2 is linked to the comfort of the space, indicating that Player 3 has superior space characteristics compared to the other player.

The second zero-sum game involves Player 2, a business affiliated with a national coffee chain, and Player 3, a local coffee business.

The percentages of the players' total scores from the strategies were obtained and the differences in the percentage scores were calculated. The payoff matrix and the solution of the game are shown in Table 4. The bold box in the table shows the payoff matrix.

The solution of the game followed the same steps as the first game and is presented in Table 4.

Table 3: Payoff Matrix and Solution of the First Zero-Sum Game (All Age Groups)

Çizelge 3: Ödemeler Matrisi ve Birinci Sıfır Toplamlı Oyunun Çözümü (Tüm Yaş Grupları)

		Player 1					Minimum
		Strategies	1	2	3	4	
Player 3	1	-0,009	-0,011	0,080	0,086	0,102	-0,011
	2	0,006	0,004	0,095	0,101	0,117	0,004
	3	-0,087	-0,089	0,002	0,009	0,024	-0,089
	4	-0,095	-0,097	-0,006	0,000	0,016	-0,097
	5	-0,108	-0,110	-0,019	-0,013	0,002	-0,110
Maximum		0,006	0,004	0,095	0,101	0,117	

Table 4: Payoff Matrix and Solution of the Second Zero-Sum Game (All Age Groups)

Çizelge 4: Ödemeler Matrisi ve İkinci Sıfır Toplamlı Oyunun Çözümü (Tüm Yaş Grupları)

		Player 2					Minimum
		Strategies	1	2	3	4	
Player 3	1	-0,013	-0,009	0,080	0,087	0,103	-0,013
	2	0,002	0,006	0,095	0,102	0,118	0,002
	3	-0,091	-0,087	0,002	0,010	0,026	-0,091
	4	-0,099	-0,095	-0,006	0,002	0,017	-0,099
	5	-0,113	-0,108	-0,020	-0,012	0,004	-0,113
Maximum		0,002	0,006	0,095	0,102	0,118	

In the second zero-sum game, the game value was **0,002**, which was the largest value among the smallest values of the rows and the smallest value among the largest values of the columns. It can be concluded that Strategy 2 is more profitable for the local coffee business (Player 3) against all strategies of both coffee chains. The strategy pertains to the comfort of the shop and it was observed that the local coffee shop stood out in terms of these characteristics.

Non-Zero-Sum Game

The second problem identified in the study concerns the criteria that consumers use when selecting a coffee shop. The survey scored the criteria people consider when choosing a coffee shop according to the strategies, and the scores for each strategy are shown in Table 5.

In the second zero-sum game, the game value was **0,002**, which was the largest value among the smallest values of the rows and the smallest value among the largest values of the columns. It can be concluded that Strategy 2 is more profitable for the local coffee business (Player 3) against all strategies of both coffee chains. The strategy pertains to the comfort of the shop and it was observed that the local coffee shop stood out in terms of these characteristics.

Non-Zero-Sum Game

The second problem identified in the study concerns the criteria that consumers use when selecting a coffee shop. The survey scored the criteria people consider when choosing a coffee shop according to the strategies, and the scores for each strategy are shown in Table 5.

To determine the extent to which players met consumer expectations, non-zero-sum game matrices were constructed. The matrix was created by comparing the percentages of the participants' ratings of the coffee businesses' strategies with their expectations. Negative differences indicate when the player's strategy falls below consumer expectations. Small positive differences suggest that the player is meeting consumer expectations, while large positive differences indicate that the player's strategy exceeds consumer expectations. Positive values represent the relative gains of the players, while negative values represent the relative losses of the players.

First, the competitors identified were Player 3 coffee and Player 1. The first non-zero-sum game matrix was constructed by considering the distance matrices of these two coffee businesses from expectations. The solution of the first non-zero-sum game (Nash equilibrium) is provided in Table 7

Table 5: Strategies for Coffee Business in Terms of Expected Criteria (All Age Groups)

Çizelge 5: Kahve İşletmesinden Beklenen Ölçütler Bakımından Stratejiler (Tüm Yaş Grupları)

Strategies	Point	%
Strategy 1	18003	25,4445
Strategy 2	18393	25,9957
Strategy 3	11007	15,55672
Strategy 4	11029	15,58781
Strategy 5	12322	17,41527
Total	70754	100

Table 6: Comparison of Companies Based on Ratings Received from Expectations (All Age Groups)

Çizelge 6: Beklentilerden Alınan Puanlara Göre Firma Karşılaştırması (Tüm Yaş Grupları)

	Expectations		Player 1		Player 2		Player 3	
	Point	%	Point	%	Point	%	Point	%
Strategy 1	18003	25,4445	5571	25,84671	5601	0,263007	5427	24,95517
Strategy 2	18393	25,9957	5619	26,06941	5508	0,25864	5755	26,46342
Strategy 3	11007	15,55672	3659	16,97597	3620	0,169985	3737	17,18398
Strategy 4	11029	15,58781	3519	16,32644	3453	0,162143	3560	16,37007
Strategy 5	12322	17,41527	3186	14,78148	3114	0,146225	3268	15,02736
Total	70754	100	21554	100	21296	100	21747	100

Table 7: Solution of the First Non-Zero-Sum Game (Nash Equilibrium) (All Age Groups)

Çizelge 7: Birinci Sıfır Toplamlı Olmayan Oyunun Çözümü (Nash Dengesi) (Tüm Yaş Grupları)

Player 3	Player 1					
	Strategies	1	2	3	4	5
1		(-0,49;0,4)	(-1,04;-0,15)	(9,4;10,29)	(9,37;10,26)	(7,54;8,43)
2		(1,02;0,62)	(0,47;0,07)	(10,91;10,51)	(10,88;10,48)	(9,05;8,65)
3		(-8,26;-8,47)	(-8,81;-9,02)	(1,63;1,42)	(1,6;1,39)	(-0,23;-0,44)
4		(-9,07;-9,12)	(-9,63;-9,67)	(0,81;0,77)	(0,78;0,74)	(-1,05;-1,09)
5		(-10,42;-10,66)	(-10,97;-11,21)	(-0,53;-0,78)	(-0,56;-0,81)	(-2,39;-2,63)

When solving a non-zero-sum game matrix, it is important to determine the dominant strategies of the players. In this case, Strategy 3 is the strongest strategy for Player 1 against all strategies of Player 3, making it Player 1's dominant strategy. Similarly, Strategy 2 is the dominant strategy for Player 3. As a result, the value (10,91;10,51) in cells (2, 3) represents the dominant strategy equilibrium of the game. In strategically shaped games, the equilibrium strategy obtained by continuously eliminating certain doomed strategies is also the Nash equilibrium (Yılmaz, 2009). This equilibrium is also the Nash equilibrium of the game.

Then, Player 3 and Player 2 were identified as competitors and the second non-zero-sum game matrix was constructed by considering the distance matrices of these two coffee businesses from expectations. The solution of the second non-zero-sum game (Nash equilibrium) is given below.

The dominant strategies for solving the second zero-sum game, where Player 3 and Player 2 are opponents, are Strategy 2 for Player 2 and Strategy 3 for Player 3. Therefore, the value **(10,91;10,31)** in cells (2, 3) is determined as the dominant strategy equilibrium of the game, which is also the Nash equilibrium. This strategy is acceptable and profitable for both players.

Zero-Sum and Zero-Sum Games and Solutions for Generation X

Zero Sum Game

In the zero-sum game, the design and solution of the game, which was designed without making a generational distinction, was also made for Generation X. Scores and the percentage of players satisfying expectations for each strategy are provided in Table 9.

In the first zero-sum game designed for Player 1 and Player 3. The percentages of the players' total scores from the strategies were obtained and the differences in the percentage scores were calculated. The payoff matrix and the solution of the game are shown in Table 10. The bold box in the table shows the payoff matrix.

To solve the game, we first determine the smallest values of the rows and the largest values of the columns in the payoff matrices. Then, we calculate the largest value amongst the smallest values of the rows and the smallest value amongst the largest values of the columns (maxmin and minmax values) to obtain the value of the game. The solution to the first zero-sum game is presented in Table 10

Table 8: Solution of the Second Non-Zero-Sum Game (Nash Equilibrium) (All Age Groups)

Çizelge 8: İkinci Sıfır Toplamlı Olmayan Oyunun Çözümü (Nash Dengesi) (Tüm Yaş Grupları)

		Player 2				
		1	2	3	4	5
Player 3	1	(-0,49;0,86)	(-1,04;0,31)	(9,4;10,74)	(9,37;10,71)	(7,54;8,89)
	2	(1,02;0,42)	(0,47;-0,13)	(10,91;10,31)	(10,88;10,28)	(9,05;8,45)
	3	(-8,26;-8,45)	(-8,81;-9)	(1,63;1,44)	(1,6;1,41)	(-0,23;-0,42)
	4	(-9,07;-9,23)	(-9,63;-9,78)	(0,81;0,66)	(0,78;0,63)	(-1,05;-1,2)
	5	(-10,42;-10,82)	(-10,97;-11,37)	(-0,53;-0,93)	(-0,56;-0,97)	(-2,39;-2,79)

Table 9: Scores and Percentages of Businesses for Each Strategy According to Participants (Generation X)

Çizelge 9: Katılımcılara Göre Her Strateji için İşletmelerin Aldıkları Puanlar ve Yüzdeleri (X Kuşağı)

Strategies	Player 1		Player 2		Player 3	
	Point	%	Point	%	Point	%
1	1790	0,252968	1875	0,268817	1784	0,24668142
2	1856	0,262295	1799	0,257921	1925	0,2661781
3	1205	0,170294	1200	0,172043	1246	0,17228982
4	1149	0,16238	1104	0,15828	1206	0,16675885
5	1076	0,152063	997	0,142939	1071	0,14809181
Total	7076	1	6975	1	7232	1

Table 10: Payoff Matrix and Solution of the First Zero-Sum Game (Generation X)

Çizelge 10: Ödemeler Matrisi ve Birinci Sıfır Toplamlı Oyunun Çözümü (X Kuşağı)

		Player 1					Minimum
		Strategies	1	2	3	4	
Player 3	1	-0,006	-0,016	0,076	0,084	0,095	-0,016
	2	0,013	0,004	0,096	0,104	0,114	0,004
	3	-0,081	-0,090	0,002	0,010	0,020	-0,090
	4	-0,086	-0,096	-0,004	0,004	0,015	-0,096
	5	-0,105	-0,114	-0,022	-0,014	-0,004	-0,114
Maximum		0,013	0,004	0,096	0,104	0,114	

To solve the first zero-sum game, we found the highest value among the smallest values in the rows to be **0,004** and the lowest value among the largest values in the columns to be **0,004**. Therefore, the value of the game is **0,004**. Based on this result, Player 3's second strategy is more profitable than any strategy of the other player. Strategy 2 pertains to the space comfort of the coffee shop and suggests that Player 3's space characteristics are superior to those of the other player.

The second zero-sum game designed for Player 2 and Player 3. The percentages of the players' total scores from the strategies were obtained and the differences in the percentage scores were calculated. The payoff matrix and the solution of the game are shown in Table 11. The bold box in the table shows the payoff matrix.

The same steps were taken to solve the game, and the solution is presented below.

In the second zero-sum game, the value of the game was determined to be **-0,003** by identifying the largest value among the smallest values of the rows and the smallest value among the largest values of the columns.

It was found that the Player 3 is more profitable in Strategy 2 against every strategy of both coffee chains.

Non-Zero-Sum Game

The survey scored the criteria people consider when choosing a coffee establishment according to strategies, and Table 12 shows the values that Gen-Xers assigned to each strategy.

First, Player 3 and Player 1 were identified as competitors and the first non-zero-sum game matrix was constructed by considering the distance matrices of these two coffee businesses from expectations. The solution of the first non-zero-sum game (Nash equilibrium) is given in Table 14

Table 11: Payoff Matrix and Solution of the Second Zero-Sum Game (Generation X)

Çizelge 11: Ödemeler Matrisi ve İkinci Sıfır Toplamlı Oyunun Çözümü (X Kuşağı)

		Player 2					En küçük
		Strategies	1	2	3	4	
Player 3	1	-0,022	-0,011	0,075	0,088	0,104	-0,022
	2	-0,003	0,008	0,094	0,108	0,123	-0,003
	3	-0,097	-0,086	0,000	0,014	0,029	-0,097
	4	-0,102	-0,091	-0,005	0,008	0,024	-0,102
	5	-0,121	-0,110	-0,024	-0,010	0,005	-0,121
	Maximum	-0,003	0,008	0,094	0,108	0,123	

Table 12: Strategies for Coffee Business in Terms of Expected Criteria (Generation X)

Çizelge 12: Kahve İşletmesinden Beklenen Ölçütler Bakımından Stratejiler (X Kuşağı)

Strategies	Point	%
Strategy 1	5938	25,67118
Strategy 2	5970	25,80952
Strategy 3	3605	15,58515
Strategy 4	3609	15,60244
Strategy 5	4009	17,33172
Total	23131	100

Table 13: Comparison of Companies Based on Ratings Received from Expectations (Generation X)

Çizelge 13: Beklentilerden Alınan Puanlara Göre Firma Karşılaştırması (X Kuşağı)

	Expectations		Player 1		Player 2		Player 3	
	Point	%	Point	%	Point	%	Point	%
Strategy 1	5938	25,67118	1790	25,29678	1875	26,88172	1784	24,66814
Strategy 2	5970	25,80952	1856	26,22951	1799	25,79211	1925	26,61781
Strategy 3	3605	15,58515	1205	17,0294	1200	17,2043	1246	17,22898
Strategy 4	3609	15,60244	1149	16,23799	1104	15,82796	1206	16,67588
Strategy 5	4009	17,33172	1076	15,20633	997	14,29391	1071	14,80918
Total	23131	100	7076	100	6975	100	7232	100

Table 14: Solution of the First Non-Zero-Sum Game (Nash Equilibrium) (Generation X)

Çizelge 14: Birinci Sıfır Toplamlı Olmayan Oyunun Çözümü (Nash Dengesi) (X Kuşağı)

		Player 1				
		Strategies	1	2	3	4
Player 3	1	(-1;-0,37)	(-1,14;-0,51)	(9,08;9,71)	(9,07;9,69)	(7,34;7,97)
	2	(0,95;0,56)	(0,81;0,42)	(11,03;10,64)	(11,02;10,63)	(9,29;8,9)
	3	(-8,44;-8,64)	(-8,58;-8,78)	(1,64;1,44)	(1,63;1,43)	(-0,1;-0,3)
	4	(-9;-9,43)	(-9,13;-9,57)	(1,09;0,65)	(1,07;0,64)	(-0,66;-1,09)
	5	(-10,86;-10,46)	(-11;-10,6)	(-0,78;-0,38)	(-0,79;-0,4)	(-2,52;-2,13)

According to the solution of the game, Strategy 3 is the strongest strategy for Player 1 against all strategies of Player 3, making it Player 1's dominant strategy. Player 1's dominant strategy is Strategy 3, while Player 3's dominant strategy is Strategy 2. Therefore, the value **(11,03;10,64)** in cells (2, 3) represents the Nash equilibrium of the game.

Then, Player 3 and Player were identified as competitors. The second non-zero-sum game matrix was constructed by considering the distance matrices of these two coffee businesses from expectations. The solution of the second non-zero-sum game (Nash equilibrium) is provided below

The dominant strategies for the solution of the second zero-sum game where Player 3 and Player 2 are the opponents are Strategy 2 for Player 2 and Strategy 3 for Player 3. Thus, the value **(11,03;10,21)** in cells (2, 3) is determined as the dominant strategy equilibrium of the game. This is also the Nash equilibrium of the game. This strategy is acceptable and profitable for both players.

Zero-Sum and Zero-Sum Games and Solutions for Generation Y

Zero-Sum Game

The game and solution were designed for the Y generation analysis in the same way as the previous zero-sum games. For each strategy, the percentage of points

given by the Y generation participants in relation to the total score was found, and the percentage of all players satisfying expectations for each strategy was obtained and shown in Table 16

In the first zero-sum game designed for Player 1 and Player 3. The percentages of the players' total scores from the strategies were obtained and the differences in the percentage scores were calculated. The payoff matrix and the solution of the game are shown in Table 17. The bold box in the table shows the payoff matrix.

The solution to the first zero-sum game is presented in Table 17.

The first zero-sum game has a value of -0,003. This result indicates that Player 3's strategy 2 is more profitable than any strategy of the other player.

The second zero-sum game involved Player 2 and Player 3, and the same steps were followed to solve it. The percentages of the players' total scores from the strategies were obtained and the differences in the percentage scores were calculated. The payoff matrix and the solution of the game are shown in Table 18. The bold box in the table shows the payoff matrix.

The solution for the second zero-sum game is presented below

Table 15: Solution of the Second Non-Zero-Sum Game (Nash Equilibrium) (Generation X)

Çizelge 15: İkinci Sıfır Toplamlı Olmayan Oyunun Çözümü (Nash Dengesi) (X Kuşağı)

		Player 2				
		Strategies	1	2	3	4
Player 3	1	(-1;1,21)	(-1,14;1,07)	(9,08;11,3)	(9,07;11,28)	(7,34;9,55)
	2	(0,95;0,12)	(0,81;-0,02)	(11,03;10,21)	(11,02;10,19)	(9,29;8,46)
	3	(-8,44;-8,47)	(-8,58;-8,61)	(1,64;1,62)	(1,63;1,6)	(-0,1;-0,13)
	4	(-9;-9,84)	(-9,13;-9,98)	(1,09;0,24)	(1,07;0,23)	(-0,66;-1,5)
	5	(-10,86;-11,38)	(-11;-11,52)	(-0,78;-1,29)	(-0,79;-1,31)	(-2,52;-3,04)

Table 16: Scores and Percentages of Businesses for Each Strategy According to Participants (Generation Y)

Çizelge 16: Katılımcılara Göre Her Strateji için İşletmelerin Aldıkları Puanlar ve Yüzdeleri (Y Kuşağı)

Strategies	Player 1		Player 2		Player 3	
	Point	%	Point		Point	%
1	1922	0,263035	1885	0,263231	1784	0,24668142
2	1900	0,260025	1840	0,256947	1925	0,2661781
3	1245	0,170385	1219	0,170228	1246	0,17228982
4	1192	0,163131	1169	0,163245	1206	0,16675885
5	1048	0,143424	1048	0,146348	1071	0,14809181
Total	7307	1	7161	1	7232	1

Table 17: Payoff Matrix and Solution of the First Zero-Sum Game (Generation Y)

Çizelge 17: Ödemeler Matrisi ve Birinci Sıfır Toplamlı Oyunun Çözümü (Y Kuşağı)

		Player 1					Minimum
		Strategies	1	2	3	4	
Player 3	1	-0,013	-0,010	0,080	0,087	0,107	-0,013
	2	-0,003	0,000	0,090	0,097	0,117	-0,003
	3	-0,093	-0,090	0,000	0,007	0,027	-0,093
	4	-0,098	-0,095	-0,006	0,002	0,021	-0,098
	5	-0,109	-0,106	-0,016	-0,009	0,011	-0,109
Maximum		-0,003	0,000	0,090	0,097	0,117	

Table 18: Payoff Matrix and Solution of the Second Zero-Sum Game (Generation Y)

Çizelge 18: Ödemeler Matrisi ve İkinci Sıfır Toplamlı Oyunun Çözümü (Y Kuşağı)

		Player 2					Minimum
		Strategies	1	2	3	4	
Player 3	1	-0,013	-0,007	0,080	0,087	0,104	-0,013
	2	-0,003	0,004	0,090	0,097	0,114	-0,003
	3	-0,093	-0,087	0,000	0,007	0,024	-0,093
	4	-0,098	-0,092	-0,005	0,002	0,018	-0,098
	5	-0,109	-0,103	-0,016	-0,009	0,008	-0,109
Maximum		-0,003	0,004	0,090	0,097	0,114	

Table 19: Strategies for Coffee Business in Terms of Expected Criteria (Generation Y)

Çizelge 19: Kahve İşletmesinden Beklenen Ölçütler Bakımından Stratejiler (Y Kuşağı)

Strategies	Point	%
Strategy 1	5921	25,27102
Strategy 2	6094	26,00939
Strategy 3	3658	15,61246
Strategy 4	3666	15,64661
Strategy 5	4091	17,46052
Total	23430	100

Table 20: Comparison of Companies Based on Ratings Received from Expectations (Generation Y)

Çizelge 20: Beklentilerden Alınan Puanlara Göre Firma Karşılaştırması (Y Kuşağı)

	Expectations		Player 1		Player 2		Player 3	
	Point	%	Point	%	Point	%	Point	%
Strategy 1	5921	25,27102	1922	26,30354	1885	26,32314	1784	25,02396
Strategy 2	6094	26,00939	1900	26,00246	1840	25,69474	1925	26,05065
Strategy 3	3658	15,61246	1245	17,03846	1219	17,02276	1246	17,01574
Strategy 4	3666	15,64661	1192	16,31312	1169	16,32454	1206	16,48186
Strategy 5	4091	17,46052	1048	14,34241	1048	14,63483	1071	15,42779
Total	23430	100	7307	100	7161	100	7232	100

Table 21: Solution of the First Non-Zero-Sum Game (Nash Equilibrium) (Generation Y)

Çizelge 21: Birinci Sıfır Toplamlı Olmayan Oyunun Çözümü (Nash Dengesi) (Y Kuşağı)

		Player 1				
		Strategies	1	2	3	4
Player 3	1	(-0,25;1,03)	(-0,99;0,29)	(9,41;10,69)	(9,38;10,66)	(7,56;8,84)
	2	(0,78;0,73)	(0,04;-0,01)	(10,44;10,39)	(10,4;10,36)	(8,59;8,54)
	3	(-8,26;-8,23)	(-8,99;-8,97)	(1,4;1,43)	(1,37;1,39)	(-0,44;-0,42)
	4	(-8,79;-8,96)	(-9,53;-9,7)	(0,87;0,7)	(0,84;0,67)	(-0,98;-1,15)
	5	(-9,84;-10,93)	(-10,58;-11,67)	(-0,18;-1,27)	(-0,22;-1,3)	(-2,03;-3,12)

Table 22: Solution of the Second Non-Zero-Sum Game (Nash Equilibrium) (Generation Y)

Çizelge 22: İkinci Sıfır Toplamlı Olmayan Oyunun Çözümü (Nash Dengesi) (Y Kuşağı)

		Player 2				
		Strategies	1	2	3	4
Player 3	1	(-0,25;1,05)	(-0,99;0,31)	(9,41;10,71)	(9,38;10,68)	(7,56;8,86)
	2	(0,78;0,42)	(0,04;-0,31)	(10,44;10,08)	(10,4;10,05)	(8,59;8,23)
	3	(-8,26;-8,25)	(-8,99;-8,99)	(1,4;1,41)	(1,37;1,38)	(-0,44;-0,44)
	4	(-8,79;-8,95)	(-9,53;-9,68)	(0,87;0,71)	(0,84;0,68)	(-0,98;-1,14)
	5	(-9,84;-10,64)	(-10,58;-11,37)	(-0,18;-0,98)	(-0,22;-1,01)	(-2,03;-2,83)

The value of the second zero-sum game is **-0,003**. Player 3 is more profitable in Strategy 2 against each strategy of both coffee chains.

Non-Zero-Sum Game

The chart below shows the scores given to each strategy used by coffee establishments, in line with the criteria considered by Generation Y when choosing a coffee shop. Table 20 shows the scores of each strategy of the players according to the expectations of Generation Y.

The competitors were identified as Player 3 and Player 1. A non-zero-sum game matrix was constructed by considering the distance matrices of these two coffee businesses from expectations. The solution of the first non-zero-sum game (Nash equilibrium) is provided below.

For Player 1, Strategy 3 is their strongest strategy against all strategies of Player 3, making it their dominant strategy. Conversely, Strategy 2 is Player 3's dominant strategy. Therefore, the value **(10,44;10,39)** in cells (2, 3) represents the dominant strategy equilibrium of the game.

Player 3 and Player 2 were identified as competitors, and the second non-zero-sum game matrix was constructed by considering the distance matrices of these two coffee businesses from expectations. The solution of the second non-zero-sum game (Nash equilibrium) is provided below.

The dominant strategies for the solution of the second zero-sum game where Player 3 and Player 2 are the opponents are Strategy 2 for Player 2 and Strategy 3 for Player 3. Thus, the value **(10,44;10,08)** in cells (2, 3) is determined as the dominant strategy equilibrium of the game. This is also the Nash equilibrium of the game. This strategy is acceptable and profitable for both players.

Zero-Sum and Zero-Sum Games and Solutions for Generation Z

Zero-Sum Game

The game and solution were designed for analysis of the Z generation, similar to previous zero-sum games. We calculated the percentage of points given by Y generation participants for each strategy, as well as the percentage of all players who met expectations for each strategy. These results are presented in Table 23.

In the first zero-sum game designed for Player 1 and Player 3. The percentages of the players' total scores from the strategies were obtained and the differences in the percentage scores were calculated. The payoff matrix and the solution of the game are shown in Table 24. The bold box in the table shows the payoff matrix.

The solution to the first zero-sum game is presented in Table 24.

The first zero-sum game has a value of **0,007**. This result indicates that Player 3's strategy 2 is more profitable than any strategy of the other player.

The second zero-sum game involved Player 2 and Player 3, and the same steps were followed to solve it. The percentages of the players' total scores from the strategies were obtained and the differences in the percentage scores were calculated. The payoff matrix and the solution of the game are shown in Table 25. The bold box in the table shows the payoff matrix.

The solution for the second zero-sum game is presented below

The value of the second zero-sum game is **0,006**. Player 3 is more profitable in Strategy 2 against each strategy of both coffee chains

Table 23: Scores and Percentages of Businesses for Each Strategy According to Participants (Generation Z)

Çizelge 23: Katılımcılara Göre Her Strateji için İşletmelerin Aldıkları Puanlar ve Yüzdeleri (Z Kuşağı)

Strategies	Player 1		Player 2			Player 3	
	Point	%	Point	Point	%	Point	
1	1859	0,259239	1841	0,257123	1815	0,2517337	
2	1863	0,259796	1869	0,261034	1927	0,2672677	
3	1209	0,168596	1201	0,167737	1248	0,1730929	
4	1178	0,164273	1180	0,164804	1150	0,1595007	
5	1062	0,148096	1069	0,149302	1070	0,148405	
Total	7171	1	7160	1	7210	1	

Table 24: Payoff Matrix and Solution of the First Zero-Sum Game (Generation Z)

Çizelge 24: Ödemeler Matrisi ve Birinci Sıfır Toplamlı Oyunun Çözümü (Z Kuşağı)

Strategies	Player 1					Minimum
	1	2	3	4	5	
1	-0,008	-0,008	0,083	0,087	0,104	-0,008
2	0,008	0,007	0,099	0,103	0,119	0,007
3	-0,086	-0,087	0,004	0,009	0,025	-0,087
4	-0,100	-0,100	-0,009	-0,005	0,011	-0,100
5	-0,111	-0,111	-0,020	-0,016	0,000	-0,111
Maximum	0,008	0,007	0,099	0,103	0,119	

Table 25: Payoff Matrix and Solution of the Second Zero-Sum Game (Generation Z)

Çizelge 25: Ödemeler Matrisi ve İkinci Sıfır Toplamlı Oyunun Çözümü (Z Kuşağı)

Player 3	Strategies	Player 2					Minimum
		1	2	3	4	5	
Player 3	1	-0,005	-0,009	0,084	0,087	0,102	-0,009
	2	0,010	0,006	0,100	0,102	0,118	0,006
	3	-0,084	-0,088	0,005	0,008	0,024	-0,088
	4	-0,098	-0,102	-0,008	-0,005	0,010	-0,102
	5	-0,109	-0,113	-0,019	-0,016	-0,001	-0,113
	Maximum	0,010	0,006	0,100	0,102	0,118	

Table 26: Strategies for Coffee Business in Terms of Expected Criteria (Generation Z)

Çizelge 26: Kahve İşletmesinden Beklenen Ölçütler Bakımından Stratejiler (Z Kuşağı)

Strategies	Point	%
Strategy 1	6144	25,39578
Strategy 2	6329	26,16046
Strategy 3	3744	15,47555
Strategy 4	3754	15,51689
Strategy 5	4222	17,45133
Total	24193	100

Table 27: Comparison of Companies Based on Ratings Received from Expectations (Generation Z)

Çizelge 27: Beklentilerden Alınan Puanlara Göre Firma Karşılaştırması (Z Kuşağı)

Expectations	Player 1		Player 2		Player 3			
	Point	%	Point	%	Point	%		
Strategy 1	6144	25,39578	1859	25,92386	1841	25,71229	1815	25,17337
Strategy 2	6329	26,16046	1863	25,97964	1869	26,10335	1927	26,72677
Strategy 3	3744	15,47555	1209	16,85957	1201	16,77374	1248	17,30929
Strategy 4	3754	15,51689	1178	16,42728	1180	16,48045	1150	15,95007
Strategy 5	4222	17,45133	1062	14,80965	1069	14,93017	1070	14,8405
Total	24193	100	7171	100	7160	100	7210	100

Table 28: Solution of the First Non-Zero-Sum Game (Nash Equilibrium) (Generation Z)

Çizelge 28: Birinci Sıfır Toplamlı Olmayan Oyunun Çözümü (Nash Dengesi) (Z Kuşağı)

Player 3	Strategies	Player 1				
		1	2	3	4	5
Player 3	1	(-0,22;0,53)	(-0,99;-0,24)	(9,7;10,45)	(9,66;10,41)	(7,72;8,47)
	2	(1,33;0,58)	(0,57;-0,18)	(11,25;10,5)	(11,21;10,46)	(9,28;8,53)
	3	(-8,09;-8,54)	(-8,85;-9,3)	(1,83;1,38)	(1,79;1,34)	(-0,14;-0,59)
	4	(-9,45;-8,97)	(-10,21;-9,73)	(0,47;0,95)	(0,43;0,91)	(-1,5;-1,02)
	5	(-10,56;-10,59)	(-11,32;-11,35)	(-0,64;-0,67)	(-0,68;-0,71)	(-2,61;-2,64)

Table 29: Solution of the Second Non-Zero-Sum Game (Nash Equilibrium) (Generation Z)

Çizelge 29: İkinci Sıfır Toplamlı Olmayan Oyunun Çözümü (Nash Dengesi) (Z Kuşağı)

Player 3	Strategies	Player 2				
		1	2	3	4	5
Player 3	1	(-0,22;0,32)	(-0,99;-0,45)	(9,7;10,24)	(9,66;10,2)	(7,72;8,26)
	2	(1,33;0,71)	(0,57;-0,06)	(11,25;10,63)	(11,21;10,59)	(9,28;8,65)
	3	(-8,09;-8,62)	(-8,85;-9,39)	(1,83;1,3)	(1,79;1,26)	(-0,14;-0,68)
	4	(-9,45;-8,92)	(-10,21;-9,68)	(0,47;1)	(0,43;0,96)	(-1,5;-0,97)
	5	(-10,56;-10,47)	(-11,32;-11,23)	(-0,64;-0,55)	(-0,68;-0,59)	(-2,61;-2,52)

Table 30: Comparison of Average Scores Given by Each Generation to Strategies

Çizelge 30: Her Bir Kuşağın Stratejilere Verdikleri Ortalama Puanların Karşılaştırması

	Strategy 1	Strategy 2	Strategy 3	Strategy 4	Strategy 5
Generation X	1979	1990	1803	1805	2005
Generation Y	1974	2031	1829	1833	2046
Generation Z	2048	2110	1872	1877	2111

Table 31: Comparison of Total Scores Given by Each Generation to Strategies

Çizelge 31: Kuşakların Stratejilere Verdikleri Toplam Puanların Karşılaştırması

	Generation X	Generation Y	Generation Z
Strategy 1	5938	5921	6144
Strategy 2	5970	6094	6329
Strategy 3	3605	3658	3744
Strategy 4	3609	3666	3754
Strategy 5	4009	4091	4222

Non-Zero-Sum Game

The table presented below displays the scores assigned to each strategy employed by coffee shops, based on the criteria that Generation Z considers when selecting a coffee establishment. Table 27 illustrates the scores of each strategy used by the players, in accordance with the expectations of Generation Z.

The competitors were identified as Player 3 and Player 1. A non-zero-sum game matrix was constructed by considering the distance matrices of these two coffee businesses from expectations. The solution of the first non-zero-sum game (Nash equilibrium) is provided below.

For Player 1, Strategy 3 is their strongest strategy against all strategies of Player 3, making it their dominant strategy. Strategy 3 is the dominant strategy for Player 1, while Strategy 2 is the dominant strategy for Player 3. Therefore, the value **(11,25;10,5)** in cells (2, 3) represents the dominant strategy equilibrium of the game, which is also the Nash equilibrium.

Next, we consider Player 3 and Player 2 as competitors and obtain the second zero-sum equilibrium by analyzing the distance from the expectations matrices of these two coffee businesses.

The dominant strategies for the solution of the second zero-sum game where Player 3 and Player 2 are the opponents are Strategy 2 for Player 2 and Strategy 3 for Player 3. Thus, the value **(11,25;10,63)** in cells (2, 3) is determined as the dominant strategy equilibrium of the game. This is also the Nash equilibrium of the game. This strategy is acceptable and profitable for both players.

Comparing Generations in Terms of Strategy Expectations

Table 30 shows the average scores of each generation for the strategies. The importance of strategies for all generations is ranked as follows: Strategy 5, Strategy 2, Strategy 1, Strategy 4, and Strategy 3, in descending order of importance.

Table 31 shows the total scores given by each generation to the strategies in terms of expectations. It is evident that Generation Z has higher expectations than the other generations, while the expectation levels of Generations X and Y are similar.

Conclusion

Coffee consumption habits have changed due to the influence of popular culture. Coffee places are now frequented by coffee lovers for various reasons beyond just consuming coffee. This preference for specific brands

has further increased coffee consumption. Some visit these places to report their location on social media, buy coffee, or even show off by carrying cups of certain brands. In accordance with these preferences, consumers are increasingly patronizing global coffee chains, which diminishes the competitiveness of local coffee businesses. As a result, local coffee businesses must adopt competitive strategies.

In today's globalized and highly competitive business environment, it is essential for companies to develop effective strategies that consider the actions of their competitors. Game theory, a mathematical tool, can be used to determine these strategies. This study utilized game theory to construct both zero-sum and non-zero-sum games, for the purpose of identifying the most effective strategies for local firms competing against national and international firms. The study compared competitors based on five strategies: Strategy 1- Coffee-related features, Strategy 2- Space comfort-related features, Strategy 3- Non-coffee menu-related features, Strategy 4- Presentation-related features, and Strategy 5- Pricing. The analysis considered all age groups together in the first stage, followed by separate analyses for each generation.

Zero-sum games and non-zero-sum games were designed and analyzed for all age groups before making a generational distinction. According to the solution of the first zero-sum game, strategy 2 of the local coffee business, which refers to the features related to space comfort, is more profitable than each strategy of both the international and the national coffee chain. The analysis of the non-zero-sum game designed for all age groups revealed the level of meeting consumer expectations. The results indicate that the local coffee business outperforms both international and national coffee chains in meeting consumer expectations with Strategy 2, which focuses on the comfort of the place. This strategy includes features related to the comfort of the place. On the other hand, international and national coffee chains excel in Strategy 3, which pertains to the menu offerings beyond coffee, in meeting consumer expectations compared to local coffee businesses.

The analysis of games designed for all age groups was separated by Generations X, Y, and Z due to potential differences in expectations, tastes, and preferences. For Generation X, both zero-sum and non-zero-sum games were analyzed. Based on the solution of the first zero-sum game, the local coffee business's second strategy, which focuses on providing a comfortable atmosphere, is more

profitable than any strategy employed by both the international and national coffee chains. The non-zero-sum game designed for Generation X analyzed the level of meeting consumer expectations and its results. The results indicate that the local coffee business outperforms both international and national coffee chains in terms of meeting consumer expectations related to the comfort of the place (Strategy 2). Conversely, international and national coffee chains perform better on strategy 3, which refers to the menu other than coffee, in terms of meeting consumer expectations.

For Generation Y, first zero-sum games and then non-zero-sum games were analyzed. According to the solution of the first zero-sum game, the local coffee business is more profitable in terms of space comfort features against both international and national coffee chains. According to the results of the non-zero-sum game designed for Generation Y, the level of meeting consumer expectations was analyzed. The results indicate that local coffee businesses perform better in terms of meeting consumer expectations with Strategy 2, which refers to space comfort features, compared to both international and national coffee chains. The results indicate that local coffee businesses perform better than international and national coffee chains in meeting consumer expectations with strategy 3, which refers to non-coffee menu items.

Similarly, the analysis of zero-sum and non-zero-sum games for Generation Z was conducted. Based on the solution of the first zero-sum game, it was found that the local coffee business is more profitable in terms of space and comfort features compared to both international and national coffee chains. The non-zero-sum game results were used to analyze the level of meeting consumer expectations for Generation Z. The results indicate that the local coffee business performs better with strategy 2, which refers to the features related to the comfort of the space, in terms of meeting consumer expectations against both international and national coffee chains. However, in terms of meeting consumer expectations for menu items other than coffee, international and national coffee chains perform better on strategy 3.

Both zero-sum game and non-zero-sum game results showed significant similarities across all age groups and generations X, Y, and Z. Based on the zero-sum game results, local coffee establishments were found to be more profitable than both international and national coffee chains in terms of place comfort attributes such as cleanliness, hygiene, availability of wifi and sockets, and convenience for long-term sitting. Analysis of the non-zero-sum game results shows that the local coffee shop performs better than both international and national coffee chains in meeting consumer expectations in terms of the comfort of the place. International and national coffee chains stand out in Strategy 3, which reflects the menu beyond coffee. They offer other food and beverages, as well as packaged by-products such as chocolate and confectionery. This allows the firms to attract different target groups and increase profits through the sale of by-products. Based on these results, it

can be concluded that local firms meet the target group's expectations regarding space comfort. It is recommended that local firms continue to implement Strategy 2 and focus on developing Strategy 1, which includes coffee-related features; Strategy 3, which includes non-coffee menu-related features; Strategy 4, which includes presentation-related features; and Strategy 5, which includes pricing and promotions.

Upon analyzing the expectation levels of different generations, it becomes evident that the most crucial strategy for each generation is Strategy 5, which encompasses price and promotions. Following this, the next significant strategy for each generation is Strategy 2, which includes features related to venue comfort, followed by Strategy 1, which includes features related to coffee, Strategy 4, which includes features related to presentation, and finally, Strategy 3, which includes features related to non-coffee menu. Upon analyzing the expectation levels of each generation for different strategies, it is evident that Generation Z has higher expectations than other generations. Meanwhile, the expectation levels of Generations X and Y are similar. To remain competitive in the market, companies should consider these generational expectations and customer profiles when determining their strategies.

This study employs game theory, a crucial mathematical tool for determining the optimal strategy by considering competitors' decisions. It proposes strategies for coffee businesses to differentiate themselves from other companies based on generational differences, identify new product groups, and develop new products. The study determined the tastes and preferences of three different generations, namely Generation X, Generation Y, and Generation Z, regarding coffee consumption habits and reasons for preferring certain places. Various suggestions were presented for business strategies. Additionally, our study determines the standout and weak features of the companies in comparison to their rivals and presents optimal strategy suggestions. This study is valuable as it contributes to the future of local businesses, the employment opportunities they create in the region, and the development of the regional economy.

Extended Abstract

Introduction: With the impact of globalization, competition is increasing in many sectors. One of the markets where competition is increasing is the coffee market. The coffee market in Türkiye is growing rapidly, leading to fierce competition between international, national and local coffee companies. The ability of local companies to compete with these more institutionalized structures, which also have a brand advantage in competition, has become extremely important for the local economy. This study uses game theory to analyze the competition between local firms and international and national coffee chains in terms of different strategies. The study focuses on coffee companies operating in Erzurum province. It is noteworthy that there are few studies in the competitive game theory literature that guide local

businesses in terms of strategies. Therefore, our study will contribute to the literature. Competitive firms should consider the age, gender, and expectations of their target customers while determining the optimal strategy. Consumers' expectations, tastes and preferences, consumption behaviors and attitudes, and savings habits differ across generations due to the different conditions of the periods in which they were born and live. Therefore, each generation's consumption behavior should be evaluated separately. This study will address the generations separately and give companies an idea in terms of strategies for the wishes, tastes, and preferences of the target generations in their campaigns, advertisements, promotions, and in determining sales strategies that will increase their profits.

Methodology: This study uses game theory as a tool to analyze the competitive strategies of companies operating in the coffee market by designing both zero-sum and non-zero-sum games. The analysis was conducted with a total sample of 1530 people, 510 for Generation Z (26 years old and younger), 510 for Generation Y (27-41 years old) and 510 for Generation X (42-61 years old). The game is based on the competition of 3 players: Player 1 represents a business affiliated with an international coffee chain, Player 2 represents businesses affiliated with a national coffee chain, and Player 3 represents local coffee shops. The 510 questionnaires for each generation consisted of 170 respondents each from international, national, and local coffee companies. The data obtained from the questionnaires formed game matrices of coffee companies for different generations. The games were designed to identify the prominent strategies among the firms for each generation. By solving two different types of games, zero-sum and non-zero-sum games, the equilibrium of the game was obtained and the most profitable strategy for each coffee firm was determined. In zero-sum games, the saddle point was determined based on min-max and max-min strategies, and in non-zero-sum games, the Nash equilibrium was found.

The strategies that the competing firms should adopt against each other are analyzed in five groups: Strategy 1: Coffee related features, Strategy 2: Space comfort related features, Strategy 3: Presentation-related features, Strategy 4: Features related to the store's non-coffee menu, Strategy 5: Pricing.

Findings: Zero-sum and non-zero-sum game analysis was conducted for all age groups to determine the effectiveness of different strategies. Results from the first zero-sum game indicate that Strategy 2 of the local coffee shop, which focuses on space comfort, is more profitable than any strategy offered by international and national coffee chains. The analysis of the non-zero-sum game reveals that the local coffee shop outperforms both international and national chains in meeting consumer expectations with Strategy 2, which emphasizes comfort. Conversely, international and national coffee chains perform better in meeting consumer expectations with Strategy 3, which involves menu offerings beyond coffee. To account for potential differences in expectations, tastes, and preferences, the analysis of games was

separated by Generations X, Y, and Z. For Generation X, both zero-sum and non-zero-sum games were analyzed. The results show that the local coffee shop performs better than international and national chains in meeting consumer expectations related to comfort (Strategy 2) and menu offerings beyond coffee (Strategy 3). For Generation Y, the analysis first focused on zero-sum games and then non-zero-sum games. In both cases, the local coffee shop outperformed international and national chains in terms of space comfort features and meeting consumer expectations with Strategy 2. Similar results were found for Generation Z, where the local coffee shop was more profitable in terms of space and comfort. Overall, these findings highlight the success of the local coffee shop in meeting consumer expectations, particularly in relation to comfort, while international and national coffee chains excel in offering a diverse menu beyond coffee.

Conclusion: Both zero-sum game and non-zero-sum game results showed significant similarities across all age groups and generations X, Y, and Z. Based on the zero-sum game results, local coffee establishments were found to be more profitable than both international and national coffee chains in terms of place comfort attributes such as cleanliness, hygiene, availability of wifi and sockets, and convenience for long-term sitting. Analysis of the non-zero-sum game results shows that the local coffee shop performs better than both international and national coffee chains in meeting consumer expectations in terms of the comfort of the place. International and national coffee chains stand out in Strategy 3, which reflects the menu beyond coffee. They offer other food and beverages, as well as packaged by-products such as chocolate and confectionery. This allows the firms to attract different target groups and increase profits through the sale of by-products. Based on these results, it can be concluded that local firms meet the target group's expectations regarding space comfort. It is recommended that local firms continue to implement Strategy 2 and focus on developing Strategy 1, which includes coffee-related features; Strategy 3, which includes non-coffee menu-related features; Strategy 4, which includes presentation-related features; and Strategy 5, which includes pricing and promotions.

Upon analyzing the expectation levels of different generations, it becomes evident that the most crucial strategy for each generation is Strategy 5, which encompasses price and promotions. Following this, the next significant strategy for each generation is Strategy 2, which includes features related to venue comfort, followed by Strategy 1, which includes features related to coffee, Strategy 4, which includes features related to presentation, and finally, Strategy 3, which includes features related to non-coffee menu. Upon analyzing the expectation levels of each generation for different strategies, it is evident that Generation Z has higher expectations than other generations. Meanwhile, the expectation levels of Generations X and Y are similar. To remain competitive in the market, companies should consider these generational expectations and customer profiles when determining their strategies.

Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması / Contribution Rates and Conflicts of Interest

Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: FO (%30), MA (%30), GÇ (%20), HD (%20) Veri Toplanması: FO (%30), MA (%30), GÇ (%20), HD (%20) Veri Analizi: FO (%30), MA (%30), GÇ (%20), HD (%20) Makalenin Yazımı: FO (%30), MA (%30), GÇ (%20), HD (%20) Makale Gönderimi ve Revizyonu: FO (%30), MA (%30), GÇ (%20), HD (%20)	Author Contributions	Research Design: FO (%30), MA (%30), GÇ (%20), HD (%20) Data Collection: FO (%30), MA (%30), GÇ (%20), HD (%20) Data Analysis: FO (%30), MA (%30), GÇ (%20), HD (%20) Writing the Article: FO (%30), MA (%30), GÇ (%20), HD (%20) Article Submission and Revision: FO (%30), MA (%30), GÇ (%20), HD (%20)
Etik Bildirim	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr	Complaints	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Finansman	Bu çalışma Erzurum Teknik Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: 2021/022	Grant Support	This study was supported by Erzurum Technical University BAP Coordination Unit. Project Number: 2021/022
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.	Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

References

- Abdalzaher, M. S., Samy, L., & Muta, O. (2019). Non-zero-sum game-based trust model to enhance wireless sensor networks security for IoT applications. *IET Wireless Sensor Systems*, 9(4), 218-226.
- Abedian, M., Amindoust, A., Maddahi, R., & Jouzdani, J. (2022). A game theory approach to selecting marketing-mix strategies. *Journal of Advances in Management Research*, 19(1), 139-158.
- Arıkan, C., Akyos, M., Durgut, M., & Göker, A. (2003). *Ulusal inovasyon sistemi: Kavramsal çerçeve, Türkiye incelemesi ve ülke örnekleri*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Arslan, F. (2019). Tüketicilerin kahve tüketim alışkanlıkları ve kahve dükkânı tercihleri: Antalya ilinde bir araştırma. *Uluslararası Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 224-234.
- Biçici, Ü. (2009). *Dağıtım kanallarında oyun teorisi yaklaşımının kullanımı ve bir uygulama* [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. Türkiye.
- Bunker, R. B. (2013). Are regional tax investment incentives a zero-sum game? An empirical analysis of the Gulf Opportunity Zone Act of 2005. *Journal of Accounting and Finance*, 13(3), 118-133.
- Cantwell, G. L. (2003). Can two person zero sum game theory improve military decision-making course of action selection. *United States Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, KS*.
- Chen, Y. W., & Larbani, M. (2006). Two-person zero-sum game approach for fuzzy multiple attribute decision making problems. *Fuzzy Sets and Systems*, 157(1), 34-51.
- Chirinko, R. S., & Wilson, D. J. (2008). State investment tax incentives: A zero-sum game?. *Journal of Public Economics*, 92(12), 2362-2384.
- Cinemre, N. (2001). *Yöneylem araştırması*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Corrado, C., Haskel, J., Jona-Lasinio, C., & Nasim, B. (2015). Is international R&D tax competition a zero-sum game? Evidence from the EU. *NBER Working Paper*, 1-8.
- Doğan, R., Yavuz, M., & Tamer, E. R. E. N. (2015). Öğrencilerde akıllı telefon kullanımının özellikleri bakımından oyun teorisi ile analiz edilmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 67-76.
- Esin, A. (2003). *Yöneylem araştırmasında yararlanılan karar yöntemleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Evyapan, B. (2009). *Oyun teorisi ve İMKBde sektörel bir uygulama* [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Türkiye.
- Gaascht, F., Dicato, M., & Diederich, M. (2015). Coffee provides a natural multitarget pharmacopeia against the hallmarks of cancer. *Genes & nutrition*, 10(6), 1-17.
- Halaç, O. (1995). *Kantitatif karar verme teknikleri: Yöneylem araştırmasına giriş*. Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Heise, U. (2001). *Kahve Kahvehane*. M.Tüzel (Çeviren) Ankara.
- Karabacak, H. (2016). *Herkes için oyun teorisi: oyunlar, kavramlar, stratejileri*. Seçkin Yayıncılık.
- Karabacak, H., & Akdeve, E. (2021). rekabet istihbaratı ve strateji oluşturma: Oyun teorisi perspektifinden bir değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (68), 326-345.
- Karagöz, Y. (2019). *SPSS-AMOS-META uygulamalı istatistiksel analizler (2.baskı)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Koçer, U. U., Albayrak, O., Kumaç, S., & Volkan, U. Z. U. N. (2014). Dizüstü bilgisayar tercihinde öğrenci beğenilerinin firmaların stratejilerine etkisi: Oyun kuramı yaklaşımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 159-178.
- Lin, E. Y. (2012). Starbucks as the third place: Glimpses into Taiwan's consumer culture and lifestyles. *Journal of International Consumer Marketing*, 24(1-2), 119-128.
- Morris, P. (2012). *Introduction to game theory*. Springer Science & Business Media.
- Murphy, P. (2017). Game theory as a paradigm for the public relations process. In *Public relations theory* (pp. 173-192). Routledge.
- Norton, M. I., & Sommers, S. R. (2011). Whites see racism as a zero-sum game that they are now losing. *Perspectives on Psychological Science*, 6(3), 215-218.
- Osborne, M. J. (1994). *A Course in Game Theory*. MIT Press.
- Polat, M., & Yusuf, A. (2020). Akıllı Telefon Piyasasında Firmalar Arasındaki Rekabetin Stratejik Olarak İncelenmesi: Oyun Teorisi Kapsamında Uygulamalı Bir Çalışma. *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 677-700.
- Reddy, Y. B. (2009, June). A game theory approach to detect malicious nodes in wireless sensor networks. In *2009 Third International Conference on Sensor Technologies and Applications* (pp. 462-468). IEEE..
- Rençber, B. A. (2012). Karar vermede oyun teorisi tekniği ve bir uygulama. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 96-107.
- Rózycka-Tran, J., Boski, P., & Wojciszke, B. (2015). Belief in a zero-sum game as a social axiom: A 37-nation study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 46(4), 525-548.
- Shen, S., Ma, H., Fan, E., Hu, K., Yu, S., Liu, J., & Cao, Q. (2017). A non-cooperative non-zero-sum game-based dependability assessment of heterogeneous WSNs with malware diffusion. *Journal of Network and Computer Applications*, 91, 26-35.
- Shi, H. Y., Wang, W. L., Kwok, N. M., & Chen, S. Y. (2012). Game theory for wireless sensor networks: a survey. *Sensors*, 12(7), 9055-9097.
- Songchoo, T., & Suriya, K. (2012). Competition to commit crime: An economic experiment on illegal logging using behavioral game theory. *The Empirical Econometrics and Quantitative Economics Letters*, 1(1), 75-90.
- Taha, H., A., (1971), *Operations research an introduction*. New York: Macmillan Publishing Co., Inc.
- Tarım, B. (2012). *Bilişim firmalarının inovasyon açısından rekabet üstünlüklerinin oyun teorisi ile karşılaştırılması: Antalya'da üç bilişim firması örneği* [Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Türkiye.
- Turnbull, S. M. (1987). Swaps: A zero sum game?. *Financial Management*, 15-21.
- Uysal, F., Gülmez, M., & Çubukcu, H. A. (2017). Turizmde havayolu şirketlerinin fiyat belirleme politikaları ve oyun teorisi uygulaması. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 5-19.
- Williams, K. C., Page, R. A. (2011). Marketing to the generations. *Journal of Behavioral Studies in Business*, 3(1), 37-53.
- Winston, L.W., (1994). *Operation research*. California: Duxbury Press.
- Yaşa, E., Bozyiğit, S. (2012). Y kuşağı tüketicilerinin cep telefonu ve gsm operatörleri tercihi: Mersin ilindeki üniversite öğrencilerinin tercihlerini belirlemeye yönelik pilot bir araştırma. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 29-46.
- Yaylalı, M. (2004). *Mikroiktisat* (3. basım). İstanbul: Beta Kitap
- Yılmaz, E. (2009). *Oyun teorisi*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Yürüten, S. (2010). *Sıfır toplamlı iki kişili oyun modeli yaklaşımı ile finansal piyasaların incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Türkiye
- Zu, C., Wang, Y. X., Chang, X. Y., Wei, Z. H., Zhang, S. Y., & Duan, L. M. (2012). Experimental demonstration of quantum gain in a zero-sum game. *New Journal of Physics*, 14(3), 033002.

APPENDIX 1- QUESTIONNAIRE FORM

Dear Participant,

The purpose of this study is to determine the criteria that are considered when choosing a coffee shop. The success of this study depends primarily on the accuracy of the information you provide. Thank you for your patience and honesty in answering the questions.

1	Gender	☐ Male ☐ Female
2	Age
3	Where did you grow up?	☐ Village-County ☐ City-County ☐ Province ☐ Metropolis
4	Education Status	☐ Illiterate ☐ Primary Education ☐ Secondary Education ☐ Undergraduate ☐ Postgraduate Education
5	Monthly Income (TL)TL
6	Marital status	☐ Married ☐ Single ☐ Divorced ☐ Spouse deceased
7	Occupation	☐ Retired ☐ Public Sector Employee ☐ Private Sector Employee ☐ Businessman ☐ Farmer ☐ Student ☐ Housewife ☐ Other

Please rate the following criteria in terms of what you think a coffee shop should have.

Criteria	Not Important at all	Not Important	Neutral	Important	Very Important
8 Taste and aroma of the coffee	①	②	③	④	⑤
9 Coffee variety	①	②	③	④	⑤
10 Availability of world coffees and brewing methods	①	②	③	④	⑤
11 Spacious and airy venue	①	②	③	④	⑤
12 Visual appeal and attractiveness of the venue	①	②	③	④	⑤
13 Cleanliness and hygiene of the venue	①	②	③	④	⑤
14 Availability of Wi-Fi and power outlets	①	②	③	④	⑤
15 Suitability for long stays	①	②	③	④	⑤
16 Menu including other food and drink options	①	②	③	④	⑤
17 Sale of packaged side products (chocolates, candies)	①	②	③	④	⑤
18 Quality of the barista (person preparing the coffee)	①	②	③	④	⑤
19 Quality of the service staff	①	②	③	④	⑤
20 Speed of service	①	②	③	④	⑤
21 Delivery service	①	②	③	④	⑤
22 Takeaway service	①	②	③	④	⑤
23 Price	①	②	③	④	⑤
24 Promotions and campaigns	①	②	③	④	⑤

To what extent does the place you are currently at meet these criteria? Please answer the following questions with this in mind.

Criteria	Not Important at all	Not Important	Neutral	Important	Very Important
25 Taste and aroma of the coffee	①	②	③	④	⑤
26 Coffee variety	①	②	③	④	⑤
27 Availability of world coffees and brewing methods	①	②	③	④	⑤
28 Spacious and airy venue	①	②	③	④	⑤
29 Visual appeal and attractiveness of the venue	①	②	③	④	⑤
30 Cleanliness and hygiene of the venue	①	②	③	④	⑤
31 Availability of Wi-Fi and power outlets	①	②	③	④	⑤
32 Suitability for long stays	①	②	③	④	⑤
33 Menu including other food and drink options	①	②	③	④	⑤
34 Sale of packaged side products (chocolates, candies)	①	②	③	④	⑤
35 Quality of the barista (person preparing the coffee)	①	②	③	④	⑤
36 Quality of the service staff	①	②	③	④	⑤
37 Speed of service	①	②	③	④	⑤
38 Delivery service	①	②	③	④	⑤
39 Takeaway service	①	②	③	④	⑤
40 Price	①	②	③	④	⑤
41 Promotions and campaigns	①	②	③	④	⑤

The Effect of Organizational Justice Perception on Ethical Sensitivity in the Health Sector

Sümeyye Hekim^{1,a,*}, Harun Kırılmaz^{2,b}

¹Department of Health Management, Graduate School of Business, Sakarya University, Sakarya, Türkiye

²Department of Health Administration, School of Business, Sakarya University, Sakarya, Türkiye & Department of Public Administration, Faculty of Economics, Management and Law, Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 16/07/2024

Accepted: 18/09/2024

JEL Codes: M10, M14

Acknowledgment: This article was extracted from Sümeyye HEKİM's master thesis.

ABSTRACT

Organizational justice is considered the cause of many individual and corporate results. It is also thought to have significant effects on employees. Justice, as one of the core values of the organization, significantly influences employee attitudes and behaviors. Therefore, while it is necessary for social organizations, it is even more crucial for health institutions. The culture of injustice perceived by nurses not only harms the health institution but also leads to more critical problems. In addition to the necessity of justice, essential health services include uncertain and high-risk situations to protect and support human health has increased the need for ethical sensitivity. In this context, the study aims to reveal the effect of nurses' perceptions of organizational justice on ethical sensitivity levels. The "Organizational Justice Perception Scale" and the "Ethical Sensitivity Questionnaire" were used in the research conducted in one public and two private hospitals in Sakarya. Descriptive statistical methods, independent samples t-test, one-way analysis of variance (ANOVA), correlation analysis, and regression analysis were used to analyze the data. According to the study's findings, a low-level positive correlation was found between general organizational justice perceptions and ethical sensitivity levels. Among the sub-dimensions of the scales, it was determined that the highest relationship was between the dimensions of fair distribution and orientation. As a result, it is expected that there will be an increase in ethical sensitivity levels depending on the rise in nurses' perceptions of organizational justice.

Keywords: Organizational Justice, Ethical Sensitivity, Health Sector

Sağlık Sektöründe Örgütsel Adalet Algısının Etik Duyarlılığa Etkisi

Süreç

Geliş: 16/07/2024

Kabul: 18/09/2024

Jel Kodları: M10, M14

Bilgi: Bu makale Sümeyye HEKİM'e ait yüksek lisans tezinden çıkarılmıştır.

License

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

ÖZ

Örgütsel adalet, birçok bireysel ve kurumsal sonucun nedeni olarak kabul edilmektedir. Çalışanlar üzerinde de önemli etkileri olduğu düşünülmektedir. Örgütün temel değerlerinden biri olan adalet, çalışanların tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Bu nedenle sosyal örgütler için gerekli iken sağlık kurumları için daha da büyük önem taşımaktadır. Hemşireler tarafından algılanan adaletsizlik kültürü sadece sağlık kurumuna zarar vermekle kalmaz, daha kritik sorunlara da yol açar. Adaletin gerekliliğinin yanı sıra, temel sağlık hizmetlerinin insan sağlığını korumak ve desteklemek için belirsiz ve yüksek riskli durumları içermesi etik duyarlılığa olan ihtiyacı artırmıştır. Bu bağlamda çalışma, hemşirelerin örgütsel adalet algılarının etik duyarlılık düzeyleri üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sakarya'da bir kamu ve iki özel hastanede gerçekleştirilen bu çalışmada "Örgütsel Adalet Algısı Ölçeği" ve "Etik Duyarlılık Anketi" kullanılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemler, bağımsız örneklerde t testi, tek yönlü varyans (ANOVA) analizi, korelasyon analizi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, genel örgütsel adalet algıları ile etik duyarlılık düzeyleri arasında düşük düzeyde pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ölçeklerin alt boyutları arasında en yüksek ilişkinin adil dağıtım ve oryantasyon boyutları arasında olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, hemşirelerin örgütsel adalet algılarındaki artışa bağlı olarak etik duyarlılık düzeylerinde de artış olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Adalet, Etik Duyarlılık, Sağlık Sektörü

sumeyye.hekim1@ogr.sakarya.edu.tr

[0000-0002-6762-4294](https://orcid.org/0000-0002-6762-4294)

harun.kirilmaz@gmail.com

[0000-0001-6055-6826](https://orcid.org/0000-0001-6055-6826)

How to Cite: Hekim S, Kırılmaz H (2024) The Effect of Organizational Justice Perception on Ethical Sensitivity in the Health Sector, Journal of Economics and Administrative Sciences, 25(4): 656-668, DOI: 10.37880/cumuiibf.1516531

Introduction

As global conditions continue to evolve, organizations must consistently adapt and renew themselves in both their operations and structure. For organizations to operate in this direction, the human factor must be utilized effectively and efficiently. This situation depends on determining the various factors that may be affected positively or negatively within the organization and making improvements in favor of the employees. "Organizational justice" is one of the foremost concepts believed to have a significant impact on employees. Organizational justice has become the most popular and widely discussed topic in the fields of management support (Miles, 2012: 185).

Organizational justice is defined as the employees' interpretation of the actions within the organization and the general structure of the organization according to whether it is fair or not. For this reason, it is essential to know the perceptions of the employees before structuring the justice mechanisms in any organization to determine their possible effects (Yadav & Yadav, 2016: 15). Because the perception of organizational justice has positive effects on the realization of the professional behaviors of the employees; a perception of injustice can prevent employees from fulfilling their obligations.

Since all kinds of interventions during service delivery in health institutions are crucial, any perception of injustice can lead to more significant issues. In addition, the uncertainty and high risk of the services offered increase the need for ethical sensitivity as well as justice (Kırılmaz & Kırılmaz, 2014: 35; Kırılmaz *et al.*, 2015: 73). Along with the global developments and the changes in health services, the need for sensitivity increases even more because nurses, who are more in contact with patients by taking the responsibility of maintaining their care and treatment, frequently encounter ethical problems (Nouredine, 2001: 2-3; Ergene, 2012: 19). To detect ethical problems and make the right decisions, it is necessary to have a high level of ethical sensitivity of the employees and to determine the variables that may be related (Filizöz *et al.*, 2015: 47). On the other hand, it is widely stated that perceptions of organizational justice and injustice affect the ethical behavior of employees and that it is necessary to draw attention to the perceptions of justice in the efforts to understand ethical / unethical behavior in organizations (Trevino & Weaver, 2001: 651-652). For this purpose, the relationship between organizational justice perception and ethical sensitivity levels will be discussed and analyzed in this research.

Conceptual Framework

Organizational Justice

The concept of organizational justice, which has many definitions in the literature, was first used by Greenberg (1987) and by referring to the perceptions of justice within the organization (Beugre, 1998: xi), it was stated that the ideals of justice are a basic requirement for the effective mechanism of the organization (Malik & Naeem, 2011: 662). According to Koçel (2015: 530), organizational justice is a concept that envisages that functions are based on clear and clear principles, that practices do not differ between individuals, and that even if there are, the reasons for this difference are transparently explained to employees. Based on this definition, justice in organizations has been seen as a value that can create stable

social structures by eliminating conflicts (Konovsky, 2000: 489). In other words, it is a concept associated with the method individuals use to determine whether they are treated fairly within the organization and how justice affects other work-related parameters (Moorman, 1991: 845). All of these conceptualizations focus not on what should be, but on the justice perceived by individuals (Colquitt *et al.*, 2005: 4). Because the perception of any behavior as fair may differ from person to person. Therefore, rather than whether there is justice or injustice in an organization, it is more important how this situation is perceived by individuals (Özdevecioğlu, 2003: 78). From this point of view, organizational justice is basically a perceptual phenomenon. It is a subjective and descriptive concept that reveals what individuals believe to be true rather than an objective reality or an absolute moral code. It is a personal evaluation of the ethical and moral aspects of managerial behavior. Therefore, producing justice within the organization requires addressing the perspectives of the employees (Cropanzano *et al.*, 2007: 35) and understanding what they perceive as fair (Colquitt *et al.*, 2005: 4).

Dimensions of Organizational Justice

Justice is not a one-dimensional phenomenon and may have different organizational aspects in the eyes of employees (Akram *et al.*, 2017: 135). In other words, employees judge whether the actions taken within the organization are fair or not, according to criteria related to different elements of justice. The first criterion; While the second criterion is related to the personal gains and losses arising from the employees' seeing the decisions taken as right or wrong; It is about the way decisions are made and whether the process is fair or not. Another criterion is related to the approaches adopted towards employees during planning and implementation (Tziner *et al.*, 2015: 52). The definition of organizational justice made by Bies & Tripp (1995) based on these criteria; it refers to rules and social norms in organizations that regulate (i) how results should be allocated, (ii) the procedures that should be used to make decisions, and (iii) how employees should be handled at the point of interpersonal interaction. This definition indicates the existence of three dimensions of organizational justice: distributive justice, procedural justice, and interactional justice (Beugre, 1998: xiii).

Distributive Justice

Traditionally, when a reward is allocated or a decision is made, an assessment is made of how resources are allocated or allocated, and people decide whether the outcome is fair. This decision is called distributive justice (Mayer, 2007: 1). Distributive justice refers to the perceived justice of an individual's gains or distribution decisions (Folger & Cropanzano, 1998: xxii). According to the contributions of the employees to the work and their work efforts, the task, reward, etc. allocated to them. It can be defined as the evaluation of the degree of fairness of the outputs (Andersson-Stråberg *et al.*, 2007: 433). Making this assessment is not as easy as it seems, because there is rarely an objective standard of accuracy (Folger & Cropanzano, 1998: xxii). Moreover, the concern to conserve as many resources as possible often overshadows the need to ensure fair distribution. From this point of view, it will not be enough to question justice in distribution to understand organizational justice (Karaeminoğulları, 2006: 16).

Procedural Justice

Procedural justice is defined as the fairness of how the managers and representatives of the institution make decisions regarding the allocation of resources. It includes the process of processing and implementing decisions according to a procedure that is perceived to be fair (Rahman *et al.*, 2016: 190). While distributive justice focuses on the fairness of the distribution of resources, procedural justice focuses on the fairness of the procedures used in making distribution decisions (Greenberg, 1987: 55; Hauenstein *et al.*, 2001: 39). Theoretically, procedural justice and distributive justice are different concepts, but in practice, procedural justice is a decisive indicator for distribution decisions (Folger & Cropanzano, 1998: 27). In other words, procedural justice plays an instrumental role and is critically important because it is instrumental in ensuring not only existing procedures but also distributive justice. Namely, when employees perceive the procedures as fair, they tend to believe that the results are also fair (Cloutier *et al.*, 2017: 9).

Interactional Justice

Interactional justice focuses on the human side of organizational practices, especially the treatment and communication between management and employees (Cohen-Charash & Spector, 2001: 279). With this aspect, the concept of interactional justice can be based on the theory of social exchange and the norm of reciprocity (Cropanzano & Mitchell, 2005: 876). Social exchange theory and reciprocity norm claim that employees perform extra activities both in and beyond their roles in an effort to increase the effectiveness of the organization to respond to the fair treatment they receive from organizational managers (Choudhry *et al.*, 2012: 20). In other words, when management's treatment of individuals is perceived as fair and consistent by the employee population, employees are more willing to use their qualifications to improve the organization's performance and effectiveness and help it achieve its tactical goals. When they perceive any injustice in their behavior towards them, it is highly likely that they will display negative attitudes and behaviors (Choudhry *et al.*, 2012: 20).

Ethical Dilemmas and Ethical Decision Making

People stay in situations that can be described as good or bad at every stage of their lives and try to find the right one (Elçigil *et al.*, 2011: 52). In this quest, they generally struggle with ethical problems. Dilemma at the beginning of ethical problems; It refers to the preference problem experienced by the individual who will decide the case of two or more undesirable options depending on the conflict of values and principles (Ministry of National Education, 2015: 7). Ethical dilemmas are also frequently encountered in the health sector and affect the decision-making processes of nurses and all other healthcare professionals, especially those providing care services (Hakko & Kivanç, 2018: 228). At the stage where nurses make a decision, they both take responsibility for the acceptable fulfillment of scientific and technical information and take on an ethical obligation to respect the human and personal value judgments of patients (Cin,

2004: 76). In this context, all healthcare professionals, especially nurses, should have the ability to make ethical decisions in the face of dilemmas. Therefore, understanding ethical sensitivity, which expresses the decision-making ability, will help both to clarify the source of ethical dilemmas and to facilitate decision-making.

Ethical Sensitivity

The fact that nurses have theoretical knowledge of professional ethics does not directly indicate that they exhibit ethically acceptable behaviors and make the right decisions (Yıldırım & Kadioğlu, 2007: 75). Because ethical decision-making primarily depends on the development of ethical sensitivity, which expresses the ability to think morally (Orgun, 2008: 27). Ethical sensitivity, which is defined as the first component of ethical decision making in professional practice, emerged as the capacity to interpret the ethical dimension of care service, and was later made functional by Rest (1982: 29) to reflect its connection with ethical behavior rules. As a behavioral concept, ethical sensitivity is the mental representation of a phenomenon and appears as an effect, emotion or cognition that activates the emotion (Weaver, 2007: 142-142). It is central to people's prosocial behavior and encompasses the ability to reason and act based on ethical principles, as well as identifying and interpreting moral issues (Robertson *et al.*, 2007: 755). Ethical sensitivity of nurses allows them to recognize the ethical structure of their actions. In fact, the main purpose of each action should be to comply with the ethical standards of the profession. In this context, lacking or low level of ethical sensitivity may result in low quality of care that is inconsistent with nurses' professional obligations and is not ethically appropriate. Therefore, it is important to evaluate ethical sensitivity and the factors it is related to, to facilitate ethical decisions and to enable nurses to recognize the nature and scope of their professional ethical obligations (Milliken, 2018: 279).

The Relationship between Perception of Organizational Justice and Level of Ethical Sensitivity

Nurses often have to make decisions about ethical dilemmas they face. At the decision-making stage, they should exhibit behaviors in line with professional ethical principles and their decisions should be considered ethically appropriate. The fulfillment of this requirement depends on the development of ethical sensitivity levels of the employees (Ağaçdiken & Aydoğan, 2017: 122). However, this alone is not enough. To comprehend ethical decision-making within an organization, it's essential to consider organizational factors alongside the levels of moral development and different ethical theories. In other words, it is not possible to secure results and overcome unethical ones by making ethical decisions without understanding ethical sensitivity and the factors it is associated with (Johnson, 2007: 1-8). Perhaps the most important organizational factor that is thought to be related to the ethical sensitivity levels of individuals is the perception of organizational justice, which is considered among the antecedents of moral intention.

Organizational justice is of paramount importance as it is in direct contact with performance and capability among care and treatment providers. It fulfills the need of employees to perform their jobs with correct and moral feelings (Miles, 2012: 187). In other words, being treated in a way that is perceived as fair satisfies the employees' interest in fulfilling their moral and ethical obligations (Colquitt *et al.*, 2005: 6) and is a part of the context in which ethical decisions are made (Johnson, 2007: 7-8). In line with this information, it is thought that there may be a significant relationship between organizational justice and ethical sensitivity, which is the first component of decision-making.

Organizational justice has been tried to be explained by many theories in the field of social psychology. These theories are generally equality, relative deprivation, justice motive, and distribution preference theories (Tarsuslu & Coşkun, 2024: 178). Organizational justice theories have been divided into four categories derived from two conceptually independent dimensions, namely the "reactive-proactive dimension" and the "process-content dimension", and these theories have formed various theories within themselves (İçerli, 2010: 70-78). In this framework, organizational justice theories can be classified as Adams' equity theory, Deutsch's distribution theory, Leventhal's justice judgment model, Crosby's relative deprivation model, Thibaut and Walker's self-interest model, and the group value model (Dalga *et al.*, 2023: 216-212).

On the other hand, the widely used ethical decision-making model developed by Rest (1986) consists of a four-component model and reveals that adding an ethical dimension to one's decisions and behaviors results from four different processes: (i) ethical sensitivity, (ii) ethical judgment, (iii) ethical intention, and (iv) ethical action. Ethical sensitivity, defined as recognizing the existence of an ethical problem, is the first step in ethical decision-making (Zhang & Zhang, 2016: 2). Ethical sensitivity, defined as the ability to recognize the ethical content of one's decision situation, functions as a kind of trigger mechanism that initiates the ethical decision-making process. Therefore, a wide range of moderators and mediators must be examined to gain a deeper understanding of ethical decision-making, with ethical sensitivity being the primary focus in this context (Zhang & Zhang, 2016, p. 3).

In this direction, we can say that there is a theoretical framework for the relationship between organizational justice and ethical sensitivity. Indeed, from an ethical sensitivity perspective, it is assumed that personal justice norms (distributive and procedural justice norms) are directly and indirectly shaped by ethical dispositions and ethical climates (egoistic, benevolent, and principled climates) (Lau & Wong, 2009: 282). It is assumed that there is a relationship between organizational justice and ethical sensitivity and that the perception of organizational justice will have a positive effect on ethical sensitivity (Arnaud, 2010: 355).

Material and Methods

It is stated that approaches to justice are a basic tool for evaluating ethical behaviors (Naktiyok & İçcan, 2004: 187). On the other hand, institutional perceptions of justice are an essential heuristic in decision-making and are therefore part of the context in which ethical decisions are made (Johnson, 2007: 6). Therefore, ethical sensitivity, described as the first component of ethical decision-making, is expected to have a significant relationship with the perception of organizational justice. In addition, identifying the relationship between organizational justice perception and ethical sensitivity levels is expected to be crucial for both individual nurses and healthcare institutions, as well as for managers who must continuously renew and improve themselves. From this starting point, the general purpose of the research is to determine the organizational justice perceptions and ethical sensitivity levels of nurses and to determine the explanatory effect of organizational justice perception on the ethical sensitivity level. The model developed to test the aims of the research is shown in Figure 1. In line with the model, the research hypotheses are as follows:

H₁: Organizational justice perception differs according to socio-demographic characteristics.

H₂: Ethical sensitivity perception differs according to socio-demographic characteristics.

H₃: There is a relationship between organizational justice and ethical sensitivity.

H₄: Organizational justice affects ethical sensitivity.

The universe of the research is 877 nurses working in a public hospital and two private hospitals operating in Sakarya; the sample consists of 250 nurses who agreed to participate. A stratified sampling method was used and participants were reached through convenience sampling (Karasar, 2023: 96). In order to carry out the research, firstly, an approval document was obtained from the Sakarya University Ethics Committee stating that the research was in compliance with ethical principles. Quantitative analysis methods were preferred as data collection tools within the scope of the research, and in this context, the "Organizational Justice Scale" developed by Niehoff & Moorman (1993), the "Moral Sensitivity Questionnaire" developed by Lütznén *et al.* (1997) and a questionnaire containing questions to determine the demographic characteristics of nurses. A questionnaire form was used. In the analysis of the data obtained from the study, by using the IBM SPSS Statistics program; descriptive statistical methods, independent samples t-test, one-way analysis of variance, correlation analysis, and regression analysis were used.

Organizational Justice Scale

To measure the participants' perceptions of organizational justice, the 'Organizational Justice Scale' developed by Niehoff and Moorman (1993) and adapted into Turkish by Fatma Yıldırım (2002) was used. The scale, which consists of a total of 20 statements and 3 main components: distributive justice, procedural justice, and interactional justice, is designed in a 5-point Likert scale (1=Strongly Disagree, 5=Strongly Agree). The scale includes statements such as "I think my salary is fair", "I think my workload is fair", and "My managers explain every

decision about my job to me clearly". The organizational justice scale consists of 3 dimensions (distributive justice, procedural justice, interactional justice) and 20 items. The Cronbach Alpha value of the scale was found to be 0.96. In recent studies conducted in different sectors, the reliability of the scale is consistent and Cronbach's alpha coefficient is between 0.94 and 0.97 (Mamacı *et al.*, 2020: 29; Sakallı & Örucü, 2020: 260; Örucü *et al.*, 2021: 607; Avcı & Karataş, 2022: 43; Durmuş & Erbaşı, 2022: 605; Gönül & Özdiñç, 2022: 983; Korkmaz, 2023: 3088).

Moral Sensitivity Questionnaire

To determine the level of ethical sensitivity, the 'Moral Sensitivity Questionnaire', which was developed by Kim Lutzen (1994) and adapted to Turkish by Hale Tosun (2005) after validation and reliability, was used. The questionnaire, which includes 30 statements in total, consists of 6 basic components: autonomy, beneficence, holistic approach, conflict, application, and orientation. After Lutzen's factor analysis, items 3, 23, and 26 were not included in the sub-dimension. The statements were designed on a 5-point Likert scale, with 1 point being strongly disagree and 5 points being strongly agree. The scale includes statements such as "It is important that I get a positive response from the patient in everything I do", "I believe that good care includes respecting the patient's self-choice", and "I think that good care often involves making decisions for the patient".

The Moral Sensitivity Questionnaire consists of 6 dimensions (autonomy, benefit, holistic approach, conflict, practice, orientation) and 30 items. The Cronbach Alpha value of the scale was found to be 0.82. In similar studies conducted in the health sector, it is seen that the scale is reliable and Cronbach's alpha coefficient is similar to this study (Pekcan, 2007: 21; Çetin & Çimen, 2011: 90; Duran *et al.*, 2018: 98; Palazoğlu & Koç, 2019: 812-813; Tekiş, 2023: 29).

Results

When the distribution of data according to socio-demographic characteristics is examined; it is seen that the variable with the highest proportional difference is the gender of the participants (Table 1). Accordingly, 83.2% of the participants are women and 16.8% are men. When their educational status is examined, it is seen that the majority of them are graduates (39.6%), followed by high school (31.2%). These results show parallelism with previous studies on nurses (Filizöz *et al.*, 2015: 52; Nas, 2017: 20). On the other hand, considering the characteristics of health institutions, it can be said that the demographic data obtained from the study is compatible with both the sample group and the personnel structure of the health institutions in general.

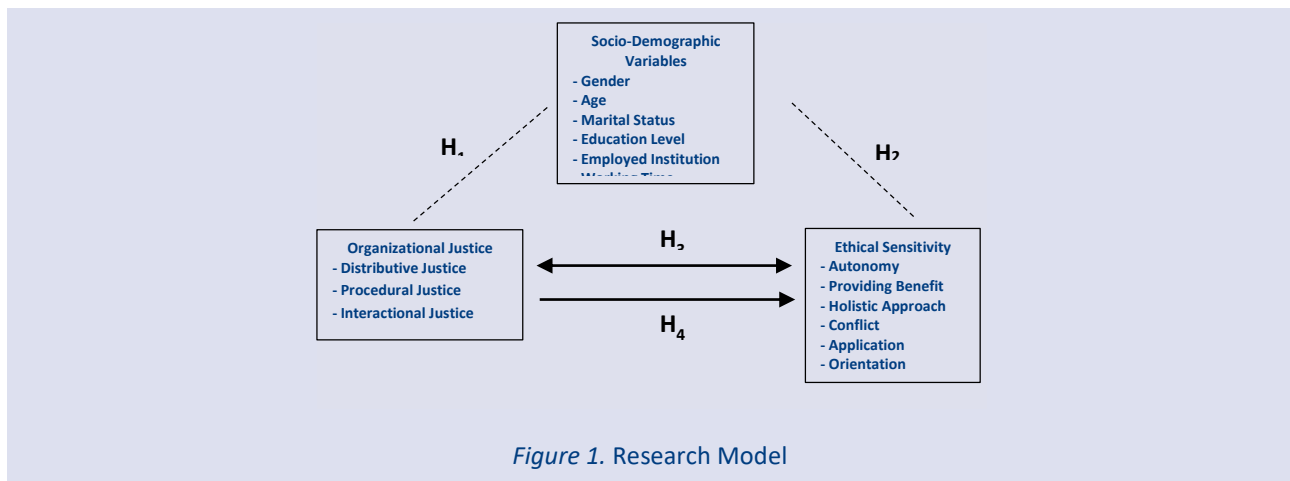

Figure 1. Research Model

Table 1. Socio-Demographic Characteristics

	Characteristics	(n)	(%)
Sex	Female	208	83,2
	Male	42	16,8
Marital Status	Married	135	54,0
	Single	115	46,0
Age	20-25	96	38,4
	26-30	64	25,6
	31-35	47	18,8
Education	≥ 36	43	17,2
	High school	78	31,2
	Undergraduate	49	19,6
	Graduate	99	39,6
Employed Institution	Postgraduate	24	9,6
	Private Hospital	127	50,8
	Public Hospital	123	49,2
Working Time	< 1 year	46	18,4
	1-5 years	123	49,2
	6-10 years	41	16,4
	11-15 years	24	9,6
	≥ 16 years	16	6,4

Table 2. Difference Analysis Results

Sex												
Female	13,55	17,84	29,40	60,80	25,43	13,99	18,82	8,12	13,09	16,04	95,52	
Male	13,04	18,00	29,80	60,85	25,85	12,95	18,97	7,95	13,88	15,97	95,59	
<i>t</i>	,557	-,161	-,297	-,018	-,673	2,512	-,365	,477	-,177	,169	-,036	
<i>p</i>	,578	,872	,767	,986	,502	,013	,716	,634	,077	,866	,971	
Marital Status												
Married	13,54	18,04	29,68	61,27	24,97	13,64	18,76	8,14	13,18	15,71	94,42	
Single	13,39	17,66	29,21	60,26	26,13	14,02	18,95	8,05	13,27	16,40	96,84	
<i>t</i>	,218	,520	,461	,448	-,249	-,121	-,631	,317	-,279	-,231	-,175	
<i>p</i>	,828	,603	,646	,655	,013	,226	,529	,751	,780	,021	,081	
Employed Institution												
Private	15,64	20,51	32,92	69,07	26,44	13,96	19,31	7,96	13,44	16,37	97,49	
Public	11,22	15,13	25,91	52,27	24,54	13,67	18,37	8,24	13,00	15,67	93,52	
<i>t</i>	7,095	8,245	7,606	8,543	4,202	,911	3,135	-,101	1,307	2,398	2,926	
<i>p</i>	,000	,000	,000	,000	,000	,363	,002	,309	,193	,017	,004	
Education												
High school	15,28	19,94	32,06	67,29	26,11	13,98	18,98	7,98	13,29	16,11	96,48	
Undergraduate	15,97	20,32	32,77	69,08	26,22	14,26	19,22	8,14	13,67	16,18	97,71	
Graduate	11,53	16,06	27,11	54,70	24,53	13,47	18,62	8,10	12,97	15,65	93,37	
Postgraduate	10,45	13,54	24,04	48,04	26,08	13,79	18,58	8,37	13,12	17,00	96,95	
<i>F</i>	15,47	16,52	13,73	18,42	3,955	1,290	,856	,198	,794	2,358	2,320	
<i>p</i>	,000	,000	,000	,000	,009	,278	,464	,898	,498	,072	,076	
Working Time												
< 1 year	14,23	17,17	29,45	60,86	25,60	13,91	19,04	8,23	13,28	16,47	96,56	
1-5 years	14,13	18,55	30,46	63,14	26,07	13,81	18,97	8,19	13,42	16,22	96,70	
6-10 years	12,63	17,48	28,09	58,21	24,82	13,60	18,43	7,60	12,85	15,73	93,07	
11-15 years	12,08	17,75	28,41	58,25	23,87	13,75	18,33	8,12	12,70	14,75	91,54	
≥ 16 years	10,43	15,75	27,00	53,18	25,06	14,25	19,18	8,18	13,31	15,93	95,93	
<i>F</i>	2,664	1,175	1,249	1,649	2,368	,212	,804	,617	,620	2,679	1,814	
<i>p</i>	,033	,322	,291	,163	,053	,931	,523	,651	,649	,032	,127	

According to the descriptive statistical analysis results, high scores indicate high organizational justice perception and ethical sensitivity, while low scores indicate low organizational justice perception and ethical sensitivity. The general organizational justice average was found to be 60.81±17.65, which indicates the moderate organizational justice perception of the participants. The mean of the sub-dimensions ranged from 13.47±5.40 to 29.47±8.05. The general average of the ethical sensitivity questionnaire was found to be 95.54±10.90, which indicates that the ethical sensitivity levels of the participants are in good condition. When the averages of the dimensions were compared with the maximum scores, the lowest participation was in the conflict dimension with 8.10±2.19, and the highest participation was in the orientation dimension with 16.03±2.34.

Table 2 shows the analysis results, highlighting whether there is a difference in organizational justice perceptions and ethical sensitivity levels according to the socio-demographic characteristics of the participants. There was no statistically significant difference in organizational justice perceptions and ethical sensitivity levels according to the gender variable ($p>0.05$). However, a statistically significant difference was found in the benefit sub-dimension of ethical sensitivity ($p<0.05$). Accordingly, it is seen that women ($\bar{x}=13.99$) have a higher level of benefit than men ($\bar{x}=12.95$). In line with this information, the H_1 hypothesis was rejected according to the gender variable, while the H_2 hypothesis was accepted only for the benefit sub-dimension and was rejected for the other dimensions.

There was no significant difference in organizational justice perceptions and ethical sensitivities according to the marital status of the participants ($p>0.05$). On the other hand, there is a statistically significant difference in the autonomy and orientation dimensions of ethical sensitivity ($p<0.05$). It is seen that the autonomy and orientation levels of the married ones are lower than the single ones. While the H_1 hypothesis was rejected according to marital status, the H_2 hypothesis was accepted for autonomy and orientation sub-dimensions and rejected for other dimensions.

There is a statistically significant difference in the organizational justice perceptions and ethical sensitivity levels of the participants according to the institution they work for ($p<0.05$). Considering the sub-dimensions of the scales, significant differences were found in all sub-dimensions of organizational justice and in the sub-dimensions of autonomy, holistic approach, and orientation ($p<0.05$). In all of the groups with differences, the average of those working in private hospitals is higher than those working in the public sector. H_1 and H_2 hypotheses were accepted according to the variable of the institution studied.

There was no statistically significant difference in the scales and sub-dimensions according to age groups ($p>0.05$). H_1 and H_2 hypotheses were rejected according to age groups.

While there were significant differences in the general organizational justice perceptions and all sub-dimensions according to the educational status of the participants, a significant difference was found only in the autonomy sub-

dimension of the ethical sensitivity level ($p < 0.05$). Post-Hoc analysis was performed to determine from which groups the difference originated. Accordingly, in organizational justice perceptions, high school, graduate, and postgraduate; it was determined that there was a difference between undergraduate, graduate, and postgraduate groups. Organizational justice levels of those with high school ($\bar{x} = 67.29$) are higher than those with graduate ($\bar{x} = 54.70$) and postgraduate degrees ($\bar{x} = 48.04$). Organizational justice levels of those with an undergraduate ($\bar{x} = 69.08$) are also higher than those with a graduate ($\bar{x} = 54.70$) and postgraduate ($\bar{x} = 48.04$). This result is similar in general organizational justice and all its sub-dimensions. On the other hand, the significant difference in the autonomy sub-dimension of ethical sensitivity is between high school and graduate; it was determined that it was between undergraduate and graduate groups. It was determined that the level of autonomy of those with a high school ($\bar{x} = 26.11$) and undergraduate ($\bar{x} = 26.22$) education level was higher than those with a graduate ($\bar{x} = 24.53$). According to these results, while the H_1 hypothesis is accepted in terms of educational status. The H_2 hypothesis was accepted only for the autonomy sub-dimension and was rejected for the other dimensions.

No significant difference was found in the organizational justice perceptions and ethical sensitivity levels of the participants according to their working time in the institution ($p > 0.05$). However, when looking at the sub-dimensions of the scales; there is a significant difference between the just distribution sub-dimension of organizational justice and the orientation sub-dimension of ethical sensitivity. The difference in the fair distribution size; It arises from those who work for 16 years or more, those who work less than 1 year and those who work between 1 and 5 years. It has been determined that the perceptions of employees who are 16 years and over ($\bar{x} = 10.43$) towards fair distribution are lower than those who work less than 1 year ($\bar{x} = 14.23$) and 1-5 years ($\bar{x} = 14.13$). The difference in the orientation dimension arises from those who work between 11-15 years, those who work less than 1 year, and those who

work between 1-5 years. Orientation levels of employees between 11-15 years ($\bar{x} = 14.75$) are lower than those who work less than 1 year ($\bar{x} = 16.47$) and 1-5 years ($\bar{x} = 16.22$). According to this information, the H_1 hypothesis was accepted only for the fair distribution dimension in terms of study time and was rejected for the other dimensions. The H_2 hypothesis was accepted for the orientation sub-dimension and rejected for the other dimensions.

In the correlation analysis performed to analyze the interrelationships between the organizational justice and ethical sensitivity variable in the study and its sub-dimensions, the relations between the variables were examined and the Pearson correlation coefficient was used in this direction (Table 3). According to the results of the analysis, it was determined that there is a positive low-level relationship between organizational justice perceptions and ethical sensitivity levels ($r = 0.295$; $p < 0.01$). Autonomy ($r = 0.276$; $p < 0.01$), benefit ($r = 0.213$; $p < 0.01$), holistic approach ($r = 0.325$; $p < 0.01$) and orientation, which are sub-dimensions of organizational justice and ethical sensitivity ($r = 0.279$; $p < 0.01$), a low correlation was found between their dimensions. There was no significant relationship between organizational justice and conflict and practice dimensions. In addition, when looking at the sub-dimensions of the scales; no relationship was found between the sub-dimensions of organizational justice and the dimensions of conflict and practice ($p > 0.05$). A positive and significant relationship was found between all other dimensions. Although there is a positive low-level ($r = 0.359$; $p < 0.01$) relationship between the fair distribution sub-dimension of organizational justice and the orientation sub-dimension of ethical sensitivity, it has the highest correlation between the dimensions when compared with the whole analysis. On the other hand, when the table is examined, it is seen that the sub-dimensions of the scales are in a positive and significant relationship among themselves. In line with this information, the H_3 hypothesis was accepted. However, the findings of the study did not support the hypothesis in the conflict and practice dimensions of ethical sensitivity.

Table 3. The Relationship between Organizational Justice and Ethical Sensitivity

Variables	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.Organizational Justice	1	,869**	,922**	,945**	,295**	,276**	,213**	,325**	,008	,081	,279**
2.Distributive Justice		1	,718**	,716**	,334**	,316**	,198**	,332**	,022	,112	,359**
3.Procedural Justice			1	,819**	,240**	,229**	,181**	,266**	,027	,065	,193**
4.Interactional Justice				1	,249**	,229**	,205**	,297**	-,017	,055	,231**
5.Ethical Sensitivity					1	,844**	,667**	,680**	,536**	,611**	,733**
6.Autonomy						1	,388**	,500**	,302**	,486**	,605**
7.Benefit							1	,385**	,364**	,222**	,448**
8.Holistic Approach								1	,140*	,262**	,520**
9.Conflict									1	,273**	,245**
10.Practice										1	,200**
11.Orientation											1

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed);

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Table 4. The Effect of Organizational Justice on Ethical Sensitivity

Independent Variable	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	p	R	R ²	F	t
	β	±	β						
(Constant)	84,470	2,373		35,594	0,000				
Organizational Justice	0,182	0,037	0,295	4,487	0,000	0,295	0,087	23,586	0,000 ^a
(Constant)	21,999	0,806		27,278	0,000				
Organizational Justice	0,058	0,013	0,276	4,530	0,000	0,276	0,076	20,518	0,000 ^b
(Constant)	11,997	0,552		21,745	0,000				
Organizational Justice	0,030	0,009	0,213	3,441	0,001	0,213	0,046	11,841	0,001 ^c
(Constant)	16,149	0,520		31,053	0,000				
Organizational Justice	0,044	0,008	0,325	5,412	0,000	0,325	0,106	29,289	0,000 ^d
(Constant)	8,040	0,500		16,064	0,000				
Organizational Justice	0,001	0,008	0,008	0,125	0,901	0,008	0,000	0,016	0,901 ^e
(Constant)	12,500	0,595		21,000	0,000				
Organizational Justice	0,012	0,009	0,081	1,273	0,204	0,081	0,006	1,621	0,204 ^f
(Constant)	13,785	0,512		26,931	0,000				
Organizational Justice	0,037	0,008	0,279	4,569	0,000	0,279	0,078	20,880	0,000 ^g

Dependent Variables: a) Ethical sensitivity, b) Autonomy, c) Benefit, d) Holistic approach, e) Conflict, f) Practice, g) Orientation

Table 5. The Effect of Sub-Dimensions of Organizational Justice on Ethical Sensitivity

Independent Variable	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	p	R	R ²	F	t
	β	±	β						
(Constant)	84,470	2,373		35,594	0,000				
Distributive Justice	0,182	0,037	0,295	4,487	0,000	0,295	0,087	23,586	0,000 ^a

Dependent Variables: a) Ethical sensitivity

After revealing the relationship between the perception of organizational justice and ethical sensitivity with correlation analysis, the effects of organizational justice on ethical sensitivity and its sub-dimensions (autonomy, benefit, holistic approach, conflict, practice and orientation) were tried to be determined by using the enter regression analysis method. As seen in Table 4, organizational justice has ethical sensitivity (F=23.586; p=0.000), autonomy (F=20.518; p=0.000), benefit (F=11.841; p=0.000), holistic approach (F=29.289; p=0.000), and their models revealing the effect on orientation (F=20,880; p=0.000) are significant and positive. Models showing the effect of organizational justice on conflict (F=0.016; p=0.901) and implementation dimensions (F=1.621; p=0.204) are meaningless. On the other hand, the correlation coefficient of the model showing the effect of organizational justice on ethical sensitivity was found to be 0.295, and the explained variance is 8.7% of the total variance. Accordingly, although the model is significant, its explanatory effect is low. Likewise, the explanatory effects of organizational justice on the sub-dimensions are at low levels. The correlation coefficient was found to be the highest in the holistic approach dimension (0.325), explaining 10.6% of the total variance. In line with these findings, although the H₄ hypothesis of our research was rejected in terms of conflict and practice sub-dimensions; generally accepted in terms of ethical sensitivity and other sub-dimensions.

In Table 5, the effect of the sub-dimensions of organizational justice on ethical sensitivity was tried to be revealed by using the stepwise regression analysis

method, which is one of the multiple regression models developed gradually. According to the model, only the effect of fair distribution on ethical sensitivity was found significant in the first stage (F=31.113; p=0.000); since the dimensions of fair dealing (p=0.999) and fair interaction (p=0.809) did not have a significant effect on ethical sensitivity, the model did not develop after this stage. The beta coefficient of fair distribution was found to be 0.334. This variable has a significant and positive effect on ethical sensitivity; even though at a low level, and explains 11.1% of the total variance.

Discussion and Conclusion

In the study, analyzes were carried out on two main variables. The first of these variables is the perception of organizational justice. While the averages of the sub-dimensions of organizational justice ranged between 13.47±5.40 in distributive justice, 17.86±5.80 in procedural justice, and 29.47±8.05 in interactional justice; the general organizational justice average was found to be 60.81±17.65. Considering the maximum score that can be obtained from the scale, it was concluded that the organizational justice perceptions of the participants were moderate, and it was determined that the highest average was in interactional justice. In the studies of Akman (2017: 40) and Abbasoğlu (2015: 65), the higher averages of organizational justice in the dimension of interactional justice support the current study. Another variable used in the study is the level of ethical sensitivity. When we look at the mean scores of ethical sensitivity, the results of the

current study show some variation with the study of Hale Tosun (2005: 50), who adapted the scale into Turkish. In Tosun's study (2005: 51), the participants' mean ethical sensitivity score was 85.23 ± 18.84 , while in the current study, it was found to be higher with an average of 95.54 ± 10.90 . When the sub-dimension mean scores were compared with the minimum-maximum scores that could be obtained, the highest sensitivity was found in the orientation dimension (16.03 ± 2.34), and the holistic approach followed (18.85 ± 2.41); it was determined that the lowest sensitivity was in the conflict sub-dimension (8.10 ± 2.19). These results show parallelism with the study of Kırılmaz et al. (2015: 77). In Tatlı's study (2018: 34), the highest average was found in the conflict sub-dimension, which supports the current study as high scores indicate low ethical sensitivity. According to the results obtained from the research, it can be said that the ethical sensitivity levels of the participants are above the medium level. However, the fact that the mean scores of the conflict sub-dimension and the implementation sub-dimensions, which express that one can stay in ethical dilemmas in the decisions made and that there may be contradictions in the point of what is the right action, are close to each other, shows that measures should be taken to feed ethical sensitivity positively.

According to the analysis results, there is no significant difference on the organizational justice perceptions of the participants according to their gender. In the studies conducted by Abbasoğlu (2015: 67), Akman (2017: 44) and Kuzucu (2013: 45), the perception of organizational justice does not show a significant difference according to the gender variable. In Çetinel's study, the distributive justice level of men was found to be higher than that of women (Çetinel, 2018: 184). When the difference on the ethical sensitivity of the participants according to their gender was examined, a statistically significant difference was found on the benefit sub-dimension of ethical sensitivity. Accordingly, women have a higher level of benefit than men. This result is not surprising, as women's structural sensitivity may facilitate their ability to burden themselves with being helpful as a responsibility. Compared to the literature, it was determined in the study of Tosun that female nurses have a higher level of benefit (Tosun, 2005: 59). In the study conducted by Ergene, it was found that women's conflict sub-dimension scores were higher than male nurses (Ergene, 2012: 41).

According to the marital status of the participants, no difference was found regarding the perception of organizational justice and its sub-dimensions. Studies by Uysal (2018: 177) and Çetinel (2018: 185) show parallelism with the current study in terms of differences according to marital status. On the other hand, significant differences were found in the autonomy and orientation sub-dimensions of ethical sensitivity according to marital status. According to this difference, the autonomy and orientation levels of those who are single are higher than those who are married. The reason why the autonomy and orientation dimensions, which express the ability to act independently by turning the decisions they make into

action, and to consider it important to involve the patient in the decision-making process, show a higher average in the singles, is that the singles have a more comfortable decision-making mechanism than the married ones. While no significant difference was found according to marital status in many studies examined in the literature (Kırılmaz et al., 2015: 80; Arslan et al., 2010: 78); in Aksu & Akyol's study, the ethical sensitivity levels of those who were single were found to be lower than the ethical sensitivity levels of those who were married (Aksu & Akyol, 2011: 19). In the study conducted by Tazegün, the benefit level of single nurses was found to be lower than that of married nurses (Tazegün, 2013: 25).

Significant differences were found on the organizational justice perceptions and sub-dimensions of the participants according to the institution they work for. Accordingly, the perceptions of employees in private hospitals regarding general organizational justice and its sub-dimensions were determined at a higher level than those working in public hospitals. Considering the working conditions of private hospitals, this result suggests that the answers to the questionnaires may not be completely objective. Considering the differences in ethical sensitivity according to the institution, significant differences were found in other dimensions, except for the sub-dimensions of benefit, practice and conflict. According to this, although there is no big difference between the averages, it has been concluded that the ethical sensitivity levels of the employees in private hospitals are higher than those working in public hospitals. Since the portfolio of the employees in the private hospital consists mostly of new graduates, it was thought that such a result could arise because their theoretical knowledge was still fresh. In Pekcan's study, it was observed that the ethical sensitivities of nurses working in health centers were higher than nurses working in private hospitals (Pekcan, 2007: 35).

According to the results of the study, no significant relationship was found between the age groups of the participants on the perception of organizational justice and its sub-dimensions. Studies by Uysal (2018: 178) and Abbasoğlu (2015: 68) also support the current study. Likewise, it does not make any difference in ethical sensitivity levels. Although there are studies supporting this situation in the literature (Ergene, 2012: 40; Karaca & Yalvaç, 2016: 54), the level of ethical sensitivity generally differs according to the age variable in many previous studies. In Pekcan's study, it was found that orientation decreased in the 20-30 and 41-50 age groups as the age progressed, but increased after 51 years and over; At the same time, it was observed that the holistic approach increased with age (Pekcan, 2007: 30). According to Rest (1982: 29), ethical sensitivity develops with age. The present study does not show results consistent with this literature information.

The educational status of the participants creates significant differences in the perception of organizational justice and all its sub-dimensions. Accordingly, it was determined that the perceptions of the participants with

high school education about general organizational justice and its sub-dimensions were at a higher level than those with bachelor's and postgraduate education. Likewise, organizational justice perceptions of those with an associate degree education are higher than those with a bachelor's and postgraduate. In other words, organizational justice perceptions remained at a lower level with the progress of educational status in the study. It is thought that this situation is due to the fact that employees become more skilled and educated, gain a questioning identity compared to those with low educational status, as well as increased demands for better working conditions and fair treatment. When the difference on ethical sensitivity levels according to educational status was examined, a significant difference was found only in the sub-dimension of autonomy. Accordingly, it was observed that the autonomy levels of those with high school and associate degree education were higher than those with bachelor's degrees. Since bachelor's education is considered important for nurses in terms of comprehending professional ethical values and exhibiting behaviors appropriate to these values, it is thought that much more emphasis should be given to them.

According to the working time of the participants, there was no difference in general organizational justice perceptions; a significant difference was found in the fair distribution sub-dimension. According to this, the perceptions of fair distribution of the participants who have worked for 16 years, or more are lower than those who have worked for less than 1 year and between 1-5 years. This result is in parallel with the studies of Çetinel (2018: 189) and Uysal (2018: 179). When the difference in ethical sensitivity was examined, a significant difference was found only in the orientation sub-dimension. Accordingly, it was concluded that the orientation levels of those with 11-15 years of employment were lower than those with a working period of less than 1 year and between 1-5 years. Weaver, Morse, and Mitcham argued that with the increase in the professional experience of healthcare professionals, ethical behavior and critical thinking tendencies will also increase (Weaver *et al.*, 2008: 610). This information does not match the results of the study.

A positive and significant relationship was found between the organizational justice perceptions of the participants and their ethical sensitivity levels and a significant positive effect of organizational justice on ethical sensitivity. Even if the relationship and influence dimension is low, it is expected that there will be an increase in ethical sensitivity levels when the organizational justice perceptions of the participants are increased positively. On the other hand, perceived organizational injustice among employees may cause them to make mistakes in service delivery and often face ethical problems. Ethical sensitivity is expected to be at a high level so that they can identify ethical problems and make the right decision. In this context, it is necessary to

create fair working conditions that will positively improve the ethical sensitivity of the employees. Being able to do this also encourages employees to fully devote themselves to their work and not make mistakes. Identifying the source of ethical dilemmas and wrong decisions is considered extremely important in institutions characterized by fierce competition, especially in healthcare institutions where tolerating mistakes will cause serious problems. The concept of justice, which has emerged at this point, has been an important place among the theories related to ethics for many years, and this has been supported by the current study.

Considering the positive relationship between organizational justice and ethical sensitivity, and the explanatory effect of organizational justice on ethical sensitivity, in order to develop ethical sensitivity positively, the gains obtained by the employees should be purified from personal interests and the procedures should be carried out fairly. In addition, corrective and preventive actions should be taken for perceived organizational injustice and low ethical sensitivity. As in all social organizations, managers are primarily responsible for creating a culture that will develop a fair working environment and ethical behaviors in health institutions. Corporate managers can promote fair perceptions and ethical values by making face-to-face assessments of any perceptual or ethical situation experienced by their employees and providing feedback on how the situation can best be handled. In addition, managers' avoidance of wrong and favorable behaviors, increasing perceived organizational justice by fulfilling the corporate management policy fairly, and listening to the problems thoroughly can contribute to this process. In addition to considering the personal or institutional factors that may affect the perception of organizational justice and therefore ethical sensitivity, it is considered important to include ethical sensitivity in in-service training programs and provide consultancy to employees to provide ethical frameworks. These results are considered important in terms of hospital administrators' ability to evaluate their employees according to fair perceptions and ethical sensitivity levels.

In the current study, which is thought to have an important place in the literature to integrate justice and ethics more, the relationship between organizational justice perception and ethical sensitivity could only be determined by nurses. Since there is no previous study on this subject, it may be useful for future researchers who plan to work on organizational behavior and ethics to conduct studies using different variables that may be related to ethical sensitivity or variables that may play a mediating role in the relationship between organizational justice and ethical sensitivity and to expand the scope of the study by addressing larger population-sample groups. In this way, a more general result can be contributed to the field to determine the relationship between organizational justice perception and ethical sensitivity.

Contribution Rates and Conflicts of Interest

Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: SH(%60) – HK(%40) Veri Toplanması: SH(%60) – HK(%40) Veri Analizi: SH(%60) – HK(%40) Makalenin Yazımı: SH(%60) – HK(%40) Makale Gönderimi ve Revizyonu: SH(%60) – HK(%40)	Author Contributions	Research Design: SH(%60) – HK(%40) Data Collection: SH(%60) – HK(%40) Data Analysis: SH(%60) – HK(%40) Writing the Article: SH(%60) – HK(%40) Article Submission and Revision: SH(%60) – HK(%40)
Etik Bildirim	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr	Complaints	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.	Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.	Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

References

- Abbasoğlu, Ş. (2015). İş görenlerde örgütsel adalet algısı ve örgütsel adaletin çalışanların iş motivasyonu üzerindeki etkisi: Bir devlet hastanesi örneği. [Yüksek lisans tezi]. Ankara: Atılım Üniversitesi.
- Ağaçdiken, S., & Aydoğan, A. (2017). Hemşirelerde empatik beceri ve etik duyarlılık ilişkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(2), 122-129.
- Akman, F. (2017). Sağlık kurumlarında hemşirelerin örgütsel adalet algıları ve örgütsel adaletin iş motivasyonuna etkisi; özel hastaneler alan araştırması. [Yüksek lisans tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Akram, T., Lei, S., Haider, M. J., Hussain, S. T., & Puig, L. C. M. (2017). The effect of organizational justice on knowledge sharing: Empirical evidence from the Chinese telecommunications sector. *Journal of Innovation & Knowledge*, 2(3), 134-145. <https://doi.org/10.1016/j.jik.2016.09.002>
- Aksu, T., & Akyol, A. (2011). İzmir'deki hemşirelerin etik duyarlılıklarının incelenmesi. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law and History*, 19(1), 16-24.
- Andersson-Stråberg, T., Sverke, M., & Hellgren, J. (2007). Perceptions of justice in connection with individualized pay setting. *Economic and Industrial Democracy*, 28(3), 431-464. <https://doi.org/10.1177/0143831X07079356>
- Arnaud, A. (2010). Conceptualizing and measuring ethical work climate: development and validation of the ethical climate index. *Business & Society*, 49(2), 345-358.
- Avcı, S., & Karataş, A. (2022). Public service motivation's mediating role in the effect perceptions of corporate social responsibility and organizational justice have on organizational commitment in higher education institutions. *Journal of Economy Culture and Society*, 66, 29-54.
- Başak, T., Uzun, Ş., & Arslan, F. (2010). Yoğun bakım hemşirelerinin etik duyarlılıklarının incelenmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 52(2), 76-81.
- Beugre, C. D. (1998). *Managing fairness in organizations*. New York: Praeger. 168 s.
- Bies, R. J., & Tripp, T. M. (1995). The use and abuse of power: Justice as social control. In R. Cropanzano & M. Kacmar (Eds.), *Politics, justice, and support: Managing social climate at work* (pp. 131-146). Westport, CT: Quorum Press
- Cin, O. (2004). Tıp etiği ve cezai sorumluluk. [Yüksek lisans tezi]. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Choudhry, N., Philip, P. J., & Kumar, R. (2011). Impact of organizational justice on organizational effectiveness. *Industrial Engineering Letters*, 1(3), 18-24.
- Cloutier, J., Vilhuber, L., Harrisson, D., & Béland-Ouellette, V. (2017). Understanding the effect of procedural justice on psychological distress. *International Journal of Stress Management*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/str0000065>
- Cohen-Charash, Y., & Spector, P. E. (2001). The role of justice in organizations: A meta-analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 86(2), 278-321. <https://doi.org/10.1006/obhd.2001.2958>
- Colquitt, J. A., Greenberg, J., & Zapata-Phelan, C. P. (2005). What is organizational justice? A historical overview. In J. Greenberg & J. A. Colquitt (Eds.), *Handbook of organizational justice* (pp. 3-56). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Cropanzano, R., Bowen, D. E., & Gilliland, S. W. (2007). The management of organizational justice. *Academy of Management Perspectives*, 21(4), 34-48.
- Cropanzano, R., & Mitchell, M. S. (2005). Social exchange theory: An interdisciplinary review. *Journal of Management*, 31(6), 874-900. <https://doi.org/10.1177/0149206305279602>
- Çetin, M., & Çimen, M. (2011). Assessing a group of physicians' ethical sensitivity in Türkiye. *Iranian Journal of Public Health*, 40(3), 89-97.
- Çetinel, M. H. (2018). Çalışanların kişilik özellikleri ile ihbarcılık (whistleblowing) eğilimleri arasındaki ilişki üzerinde örgütsel adalet algısının aracılık rolü. [Doktora tezi]. Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Dalga, N., Rehber, N., & Rehber, E. (2023). Eğitim yönetiminde kurumsal çerçevede örgütsel adalet teori ve yaklaşımlarının incelenmesi. *Journal of Social Research and Behavioral Sciences*, 9(20), 213-225.
- Duran, S., Kargin, M., & Çelebi, E. (2018). Psikiyatri hastasına bakım veren hemşirelerde ahlaki duyarlılık: tanımlayıcı-kesitsel tipte bir çalışma. *Kocaeli Tıp Dergisi*, 7(3), 96-103.
- Durmuş, Ş., & Erbaşı, A. (2022). Örgüt kültürü tipinin zorunlu vatandaşlık davranışına etkisinde örgütsel adalet algısının aracı

- rolü: Türkiye'deki en büyük 500 şirket üzerinde bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 595-617.
- Elçigil, A., Bahar, Z., Beşer, A., Mızrak, B., Bahçelioğlu, D., Demirtaş, D., vd. (2011). Hemşirelerin karşılaştıkları etik ikilemlerin incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14(2), 52-60.
- Ergene, Z. (2012). Psikiyatri kliniklerinde çalışan hemşirelerin etik duyarlılıkları. [Yüksek lisans tezi]. İstanbul: Haliç Üniversitesi.
- Filizöz, B., Mesci, G., Aşçı, A., & Bağcıvan, E. (2015). Hemşirelerde etik duyarlılık: Sivas ili merkez kamu hastanelerinde bir araştırma. *İş Ahlakı Dergisi*, 8(1), 47-66. DOI: 10.12711/tjbe.2015.8.1.0144
- Folger, R., & Cropanzano, R. (1998). *Organizational justice of human resource management*. (7 ed.). United States of America: Sage Publications.
- Gönül, F., & Özdiñç, S. (2022). Örgütsel adalet ve örgütsel sinizm ilişkisi: örnek bir araştırma. *International Journal of Disciplines in Economics & Administrative Sciences Studies*, 8(48), 980-989.
- Greenberg, J. (1987). Reactions to procedural injustice in payment distributions: Do the means justify the ends?. *Journal of Applied Psychology*, 72(1), 55-61. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.72.1.55>
- Hakko, A., & Kıvanç, M. M. (2018). Hemşirelik hizmetleri yönetiminde etik davranışlar oluşturma. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 5(3), 227-232. DOI: doi:10.5222/SHYD.2018.227
- Hauenstein, N. M., McGonigle, T., & Flinder, S. W. (2001). A meta-analysis of the relationship between procedural justice and distributive justice: Implications for justice research. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 13, 39-56.
- İçerli, L. (2010). Örgütsel adalet: kuramsal bir yaklaşım. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 67-92.
- İşcan, Ö. F., & Naktiyok, A. (2004). Çalışanların Örgütsel bağdaşmalarının Belirleyicileri Olarak Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Adalet Algıları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59(01), 181-201.
- Johnson, J. S. (2007). Organizational justice, moral ideology, and moral evaluation as antecedents of moral intent. Access address: <https://vtechworks.lib.vt.edu/handle/10919/27063>
- Karaca, T., & Yalvaç, S. (2016). Hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılıklarının incelenmesi. *Uluslararası Hakemli Kadın Hastalıkları ve Anne Çocuk Sağlığı Dergisi*. 48-62.
- Karaeminoğulları A. (2006). Öğretim elemanlarının örgütsel adalet algıları ile çalıştıkları üretkenliğe aykırı davranışlar arasındaki ilişki ve bir araştırma [Yüksek lisans tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Karasar, N. (2023). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar ilkeler teknikler* (38. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kırılmaz, H., & Kırılmaz, S. K. (2014). Sağlık hizmetlerinde etik ikilemlerde ampirik etik çalışmalarının yararları. *İnsan ve İnsan*, 1(1). 35-44. DOI: <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.279976>
- Kırılmaz, H., Akbolat, M., & Kahraman, G. (2015). A Research about the ethical sensitivity of healthcare professionals. *Int J Health Sci*. 2015; 3:73-82. DOI: 10.15640/ijhs.v3n3a7
- Koçel, T. (2015). *İşletme yöneticiliği* (16. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Konovsky, M. A. (2000). Understanding procedural justice and its impact on business organizations. *Journal of management*, 26(3), 489-511. DOI: <https://doi.org/10.1177/014920630002600306>
- Korkmaz, M. (2023). Örgütsel adaletin çalışanların iş performansına etkisi: konaklama işletmelerinde bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(4), 3081-3095.
- Kuzucu, E. (2013). Örgütsel adalet algısının örgütsel vatandaşlık davranışına etkisinde lider-üye etkileşiminin aracılık rolü özel bir hastanede çalışan hemşireler üzerinde araştırma. [Yüksek lisans tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Lau, V.P., Wong, Y.Y. (2009). Direct and multiplicative effects of ethical dispositions and ethical climates on personal justice norms: A virtue ethics perspective. *Journal of Business Ethics*, 90, 279-294.
- Lützn, K., Evertzon, M., & Nordin, C. (1997). Moral sensitivity in psychiatric practice. *Nursing Ethics*, 4(6), 472-482.
- Malik, M. E., & Naeem, B. (2011). Role of perceived organizational justice in job satisfaction: Evidence from higher education institutions of Pakistan. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 3(8), 662-673.
- Mamacı, M., Şişlioğlu, M., & Altun, S. (2020). Perakende sektörü çalışanlarında örgütsel adalet ve çalışan iyi oluşu arasındaki ilişkide güç mesafesinin düzenleyici rolü. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(9), 42-55.
- Mayer, D. (2007). Distributive justice. In R. F. Baumesiter & K. D. Vohs (Eds.). *Encyclopedia of Social Psychology*. SAGE Publications, Inc.
- Miles, J. A. (2012). *Management and organization theory: A Jossey-Bass Reader* (Vol. 9). John Wiley & Sons.
- Moorman, R. H. (1991). Relationship between organizational justice and organizational citizenship behaviors: Do fairness perceptions influence employee citizenship?. *Journal of Applied Psychology*, 76(6), 845-55. <http://dx.doi.org/10.1037/0021-9010.76.6.845>
- Milliken, A. (2018). Nurse ethical sensitivity: An integrative review. *Nursing Ethics*, 25(3), 278-303. DOI: 10.1177/0969733016646155
- Ministry of National Education. (2015). *Professional Ethics and Principles*. Ankara.
- Nas, Z. (2017). Hemşirelerin etik duyarlılıklarının belirlenmesi. [Yüksek lisans tezi]. İstanbul: Medipol Üniversitesi.
- Niehoff, B. P., & Moorman, R. H. (1993). Justice as a mediator of the relationship between methods of monitoring and organizational citizenship behavior. *Academy of Management Journal*, 36(3), 527-556. <https://doi.org/10.5465/256591>
- Noureddine, S. (2001). Development of the ethical dimension in nursing theory. *International Journal of Nursing Practice*, 7(1), 2-7. DOI: 10.1046/j.1440-172x.2001.00253.x
- Orgun, F. (2008). Byrd'in hemşirelere yönelik etik duyarlılık testinin geçerlik ve güvenilirliğinin incelenmesi. [Doktora tezi]. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Örücü, E., Gizlier, Ö., & Yılmaz, C. (2021). Örgütsel adaletin örgütsel yabancılaşma üzerindeki etkisi: belediye çalışanları üzerinde bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 600-613.
- Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan örgütsel adaletin bireylerarası saldırgan davranışlar üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (21), 77-96.
- Palazoğlu, C. A., & Koç, Z. (2019). Ethical sensitivity, burnout, and job satisfaction in emergency nurses. *Nursing Ethics*, 26(3), 809-822.
- Pekcan, H. S. (2007). Yalova ili ve çevresinde görev yapan hekimlerin ve hemşirelerin etik duyarlılıkları. [Yüksek lisans tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Rahman, A., Shahzad, N., Mustafa, K., Khan, M. F., & Qurashi, F. (2016). Effects of organizational justice on organizational commitment. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(3), 188-196.
- Rest J. R. (1986). *Moral development: advances in theory and research*. New York: Praeger.
- Rest, J. R. (1982). A psychologist looks at the teaching of ethics. *Hastings Center Report*, 12(1), 29-36.
- Robertson, D., Snarey, J., Ousley, O., Harenski, K., Bowman, F. D., Gilkey, R., & Kilts, C. (2007). The neural processing of moral sensitivity to issues of justice and care. *Neuropsychologia*, 45(4), 755-766. DOI: 10.1016/j.neuropsychologia.2006.08.014
- Sakallı, S. Ö., & Örücü, E. (2020). Sağlık kurumlarında çalışanların adalet algılarının ve kişilik özelliklerinin örgütsel güven üzerindeki rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 249-268.
- Tarsuslu, S., & Coşkun, G. (2024). Çalışanların paternalist liderlik davranışları ile iş performansları arasındaki ilişkide örgütsel adalet algısının aracılık rolü: bir kamu hastanesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 49, 174-205.
- Tatlı, T. (2018). Sağlık çalışanlarının empatik eğilim ve etik duyarlılık düzeylerinin hasta hakları bağlamında incelenmesi: Ağrı ili örneği. [Yüksek lisans tezi]. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Tazegül, A. (2013). Çocuk hemşirelerinin etik duyarlılık düzeyleri ve etkileyen faktörler. [Yüksek lisans tezi]. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

- Tekiş, E. (2023). Tıp fakültesi öğrencilerinin etik duyarlılık düzeylerinin incelenmesi. [Yüksek lisans tezi]. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Tosun, H. (2005). Sağlık bakımı uygulamalarında deneyimlenen etik ikilemelere karşı hekim ve hemşirelerin duyarlılıklarının belirlenmesi. [Doktora tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Trevino, L. K., & Weaver, G. R. (2001). Organizational justice and ethics program "follow-through": Influences on employees' harmful and helpful behavior. *Business Ethics Quarterly*, 11(4), 651-671. DOI: <https://doi.org/10.2307/3857765>
- Tziner, A., Felea, M., & Vasiliu, C. (2015). The relationship between ethical climate, organizational justice perception, and leader-subordinate exchange in Romanian organizations. *Journal of Work and Organizational Psychology*, 31(1), 51-57. <https://doi.org/10.1016/j.rpto.2015.02.005>
- Uysal, B. (2018). Örgütsel adalet üzerinde yansızlık ilkesinin etkisini belirlemeye yönelik özel hastanelerde yapılan bir araştırma. [Doktora tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Weaver, K. (2007). Ethical sensitivity: State of knowledge and needs for further research. *Nursing Ethics*, 14(2), 141-155. <https://doi.org/10.1177/0969733007073694>
- Weaver, K., Morse, J., & Mitcham, C. (2008). Ethical sensitivity in professional practice: concept analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 62(5), 607-618. DOI: 10.1111/j.1365-2648.2008.04625.x
- Yadav, L. K., & Yadav, N. (2016). Organizational justice: An analysis of approaches, dimensions and outcomes. *NMIMS Management Review*, 31.
- Yıldırım, G., & Kadioğlu, S. (2007). Etik ve tıp etiği temel kavramları. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 29(2), 7-12.
- Yıldırım, F. (2002). Yıldırım, F. (2002). Çalışma yaşamında örgüte bağlılık ve örgütsel adalet ilişkisi. [Doktora tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Zhang, N., & Zhang, J. (2016). Chinese insurance agents in "bad barrels": a multilevel analysis of the relationship between ethical leadership, ethical climate and business ethical sensitivity. *SpringerPlus* 5, 2078, <https://doi.org/10.1186/s40064-016-3764-2>

International Reflections of National Policies in Combating Climate Change: A Comparative Analysis of Chinese and US Strategies

Hilal Atlan^{1,a}, Mevlüt Akçapa^{2,b,*}

¹ International Relations, Graduate School, Bursa Technical University, Bursa, Türkiye

² International Relations, Faculty of Humanities and Social Sciences, Bursa Technical University, Bursa, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 05/07/2024

Accepted: 18/09/2024

ABSTRACT

The climate change strategies of the world's two largest economies and highest greenhouse gas emitters, the United States and China, influence the fate of international negotiations. Political priorities, industrial structures, and national interests are central to these conflicts, hindering the formation of a comprehensive international climate agreement. While the U.S. and China are expected to assume responsibilities commensurate with their levels of development, their national climate policies demonstrate a reluctance to do so. The climate diplomacy processes for both countries began poorly, with setbacks reflected in international negotiations. The U.S. withdrew from the Kyoto Protocol due to partisan divisions within its domestic politics, and subsequent climate strategies have been influenced by the party ideology of the administration in power. China initially neglected its climate strategies, delegating the issue to its meteorological agency, and only pursued institutional reforms as the severity of the problem became apparent. The lack of leadership from China and the U.S. in establishing legal obligations for carbon emissions has impacted the broader international community. The strategic approaches of these two major powers could serve as a model for other states and act as a catalyst on a global scale. However, strategic distrust and bilateral differences complicate reaching a consensus. Diverging national interests, industrial compositions, and political priorities manifest in new conflict areas during negotiation processes, negatively affecting the trajectory of climate diplomacy. Consequently, the national climate policies of the U.S. and China significantly hinder international negotiations from yielding politically binding outcomes.

Keywords: China, Climate Change, Climate Diplomacy, International Negotiations, U.S.

İklim Değişikliğiyle Mücadelede Ulusal Politikaların Uluslararası Yansımaları: Çin ve ABD Stratejilerinin Karşılaştırmalı Analizi

Süreç

Geliş: 05/07/2024

Kabul: 18/09/2024

ÖZ

Dünyanın en büyük iki ekonomisi ve en yüksek sera gazı emisyonu üreten ülkeleri olan ABD ve Çin'in iklim değişikliği stratejileri, uluslararası müzakerelerin kaderini belirlemektedir. Politik öncelikler, endüstriyel yapılar ve ulusal çıkarlar bu çatışmaların merkezinde yer alarak kapsamlı bir uluslararası iklim anlaşmasına ulaşmayı engellemektedir. ABD ve Çin'in gelişmişlik seviyelerine uygun sorumlulukları üstlenmeleri beklenirken, ulusal iklim politikaları bu iki ülkenin gerekli sorumluluğu almakta isteksiz olduğunu göstermektedir. İklim diplomasisi süreçleri her iki ülke için de iyi başlamamış ve yaşanan duraksamalar uluslararası müzakerelere yansımıştır. ABD, Kyoto Protokolü'nden iç siyasetteki partizan ayrılıklar nedeniyle çekilmiş ve sonraki iklim stratejileri iktidara gelen yönetimin parti ideolojisine göre şekillenmeye devam etmiştir. Çin ise iklim stratejilerini başlangıçta göz ardı etmiş, konuyu meteoroloji kurumuna devretmiş ve ancak sorunun ciddiyeti arttıkça kurumsal reformlara gitmiştir. Çin ve ABD'nin karbon emisyonları konusunda yasal yükümlülükler oluşturmadaki liderlik eksikliği, daha geniş perspektifte uluslararası toplumu etkilemiştir.

Bu iki büyük gücün stratejik yaklaşımları, diğer devletler için model oluşturabilir ve küresel ölçekte bir katalizör etkisi yaratabilir. Ancak stratejik güvensizlik ve ikili farklılıklar uzlaşmayı zorlaştırmaktadır. Ulusal çıkarlar, endüstriyel yapılar ve siyasi öncelikleri arasındaki farklılıklar, ABD ve Çin arasındaki güvensizlik, müzakere süreçlerinde yeni çatışma konuları doğurmaktadır. Bu dinamikler, iklim diplomasisinin seyirini olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir. Bu nedenle, ABD ve Çin'in ulusal iklim politikaları, uluslararası müzakerelerin siyasi açıdan bağlayıcı sonuçlar vermesini engellemektedir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Çin, İklim Değişikliği, İklim Diplomasisi, Uluslararası Müzakereler

License

This work is licensed under
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License International
License

^a atlan_hilal@hotmail.com

^{id} [0000-0003-0646-7800](https://orcid.org/0000-0003-0646-7800)

^b mevlut.akcapa@btu.edu.tr

^{id} [0000-0002-7123-3317](https://orcid.org/0000-0002-7123-3317)

How to Cite: Atlan H, Akçapa M (2024) International Reflections of National Policies in Combating Climate Change: A Comparative Analysis of Chinese and US Strategies, Journal of Economics and Administrative Sciences, 25(4): 669-681, DOI: [10.37880/cumuiibf.1511136](https://doi.org/10.37880/cumuiibf.1511136)

Giriş

İklim değişikliğinin giderek şiddetlenmesiyle birlikte devletler, önlem almak için uluslararası müzakereler düzenlemişlerdir. Ancak yıllardır süren bu görüşmelerden hâlâ başarılı bir siyasal sonuç elde edilememiştir. Müzakere süreçlerinde tarafların ulusal çıkarlarını mutlak surette öncelikle, somut ve bağlayıcı kararların alınmasını neredeyse imkânsız hale getirmiş ve iklim konusu siyasi bir çıkmaza girmiştir. Bu süreçler neticesinde iklim diplomasisi ortaya çıkmıştır. Küresel düzeyde ortak bir iklim anlaşmasına varılamaması, uluslararası toplumu oldukça zorlamaktadır. Ancak, uluslararası sistemin iki önemli aktörü olan Çin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) iklim konusunda bazı müzakerelerde iş birliğine gitmeleri, önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Anlamlı bir uluslararası iklim politikasının gerçekleştirilmesi için ABD ve Çin'in emisyonlarının uzun bir süre boyunca sürdürülebilir bir şekilde azaltılmasına ihtiyaç vardır (Paltsev et al., 2012: 446).

Bu devletler, dünyanın en çok emisyon üreten iki ülkesi ve en büyük iki ekonomisidir. İki ülkenin de iklim değişikliği konusunda duyarlılığı ve önlem alınması hususunda istekli oluşu, sadece ABD ve Çin'in değil, tüm dünya devletlerinin iklim değişikliği ile mücadelede daha etkili ve koordineli adımlar atmasına olanak sağlayacaktır. İklim diplomasisinde, iki rekabetçi gücün bir uzlaşma alanı oluşturma amacı ve çabası, konunun ciddiyeti bağlamında bir ölçüt olarak değerlendirilebilir.

İklim değişikliğiyle mücadelede 1997 Kyoto Protokolü ve 2015 Paris Anlaşması, müzakere sürecinin iki önemli çıktısı kabul edilmektedir. Bu zirveler iklim değişikliği sorununun yakın gelecekteki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Uluslararası müzakerelerde, özellikle Kyoto ve Paris görüşmelerinde, Çin ve ABD'nin izlediği stratejiler diğer devlet davranışlarının şekillenmesi açısından oldukça önemlidir. Ancak müzakere süreçlerinde Çin ve ABD'nin uluslararası tutumuna baktığımızda bazı konularda iş birliğine gidildiği bazı konularda ise anlaşmazlıklar yaşandığı görülmektedir. İş birliği; iklim duyarlılığı, mücadele ve önlem alma gerekliliği gibi konularda bilinçli ve olumlu bir şekilde yürütülmektedir. Politik anlaşmazlıklar ise, karbon azaltma sorumlulukları, endüstriyel gelişmişlik seviyesi gibi konulardan kaynaklanmaktadır. İklim konusunda uluslararası duyarlılık ve iyi niyetin artmasına rağmen, tarafların belirli konularda anlaşırken bazı konularda çatışmalar yaşamaları ortak bir anlaşma yapılmasını engellemektedir. Bu çatışmaların ulusal ve uluslararası boyutlarını anlamak, hâlâ ortak bir uluslararası anlaşmanın yapılamamasının arkasındaki nedenlerin de anlaşılmasında yardımcı olacaktır. Bu çerçevede, aktörlerin iletişim stratejileri, iklim değişikliği ile ilgili yaklaşımları, ulusal düzeyde alınan önlemler ve uluslararası alanda sunulan imajlar gibi değişkenler incelenmelidir. Bu çalışma iki büyük gücün iklim politikalarının uluslararası ortak bir iklim anlaşması yapılamamasında etkili olduğunu ve bu devletlerin uluslararası politikalarının, ulusal iklim stratejileri

tarafından desteklendiğini iddia etmektedir. Bu bağlamda, Çin-ABD arasındaki iletişim stratejileri incelenmektedir. Bu strateji iki taraf arasındaki görüşmelerde karşı tarafı ikna konusunda önemli bir parametredir ve uluslararası müzakerelerin kaderini belirlemektedir.

Makalenin ilk bölümünde, iklim diplomasisinin oluşumu ve gelişimi ele alınmaktadır. Bu bölümde uluslararası müzakerelerin kronolojisi oluşturulmakta ve en önemli iki zirve olan Kyoto ve Paris zirveleri ve bu anlaşmaların çıktılarını aktarılmaktadır. İkinci bölümde, Çin ve ABD'nin ulusal ve uluslararası etkileri uluslararası müzakereler bağlamında incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise, Çin ve ABD'nin iletişim stratejileri analiz edilerek, iklim diplomasisindeki çatışma ve uzlaşma konuları değerlendirilmektedir. Ayrıca, yakın tarihte taraflar arasında gerçekleşen iki önemli görüşmenin sonuçları sunulmaktadır. Sonuç bölümünde, iki ülkenin uluslararası iklim müzakerelerindeki önemi özetlenmekte ve bu ülkelerin uluslararası müzakere süreçlerini nasıl etkiledikleri vurgulanmaktadır.

İklim Diplomasisi: Uluslararası Müzakerelerde Diplomatik Çabalar

İklim diplomasisi, günümüzde uluslararası ilişkiler disiplini de yakından ilgilendiren bir konu haline gelmiştir. Bu alandaki çalışmalar, iklim değişikliği ile mücadelede uluslararası iş birliğinin önemini vurgulamaktadır. İklim değişikliği, sadece tek bir ülkenin sorunu olmaktan çıkmış, artık küresel boyutta ekonomik, sosyal ve çevresel etkilere sahip bir mesele haline gelmiştir. Bu nedenle, uluslararası iş birliği ve ortak çözümler bulma ihtiyacı kaçınılmaz hale gelmiştir.

İklim diplomasisinin temel işlevlerinden biri, uluslararası sistemdeki ortak iklim hedeflerinin belirlenmesine yardımcı olmaktır. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) ve Taraflar Konferansı (COP) gibi çok taraflı forumlar aracılığıyla, devletler, sera gazı emisyonlarını azaltma hedefleri, düşük karbonlu ekonomilere geçiş ve iklim etkilerine dayanıklılığı artırma gibi konularda anlaşmalar yapmak ve hedefler koymak için bir araya gelmektedirler. İklim diplomasisi devletlerin, çıkarlarını ve hedeflerini dikkate alarak sera gazı emisyonlarının azaltılması, iklim uyumunu artırma ve iklim finansmanı gibi konularda iş birliği yapmalarını teşvik etmektedir.

Dimitrov'a göre, iklim diplomasisi mevcut uluslararası çevre politikalarının, iklim değişikliği hakkındaki bilimsel bulguların ve çevre hareketlerinin etkisiyle şekillenmiştir. İklim değişikliği hakkındaki bilimsel araştırmalar ve bulgular, uluslararası toplumun dikkatini çekmiş ve iklim değişikliği ile mücadele konusunda harekete geçilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Böylece bu bilimsel kanıtlar, iklim diplomasisinin temelini oluşturmuş ve uluslararası toplumun iklim değişikliği konusunda harekete geçmesine yol açmıştır. Aynı zamanda çevre hareketlerinin artan etkisi, iklim değişikliği konusunun uluslararası gündemde daha fazla yer almasına ve politika yapımcıların dikkatini çekmesine yardımcı olmuştur. Çevre aktivistlerinin ve sivil toplum örgütlerinin iklim değişikliği konusundaki

bilinçlendirme çalışmaları ve baskıları, iklim diplomasisinin oluşumunda kayda değer bir rol oynamıştır. Süreç içinde doğal olarak oluşan uluslararası çevre politikalarının gelişimi, iklim diplomasisinin oluşumunda belirleyici bir faktör olmuştur. Özellikle, çevre konularına odaklanan uluslararası kuruluşlar ve çevre ile ilgili uluslararası anlaşmalar, iklim değişikliği konusunda uluslararası iş birliğinin önünü açmıştır (2015: 101). Bu bağlamda; iklim değişikliği konusundaki bilimsel, politik ve toplumsal baskılar, uluslararası toplumu iklim diplomasisine yönlendiren anahtar faktörler olmuşlardır. Böylece iklim diplomasisi, uluslararası sistemde devletlerin iklim değişikliğiyle mücadelede iş birliği yapmalarını teşvik eden bir süreç olmuştur.

İklim diplomasisinin ortaya çıkışı, devletlerin ve uluslararası kuruluşların çevresel sorunlara karşı koymak için bir araya gelmeleriyle başlamıştır. İklim diplomasisinin önemi ise, iklim değişikliği kaygısının (Tam et al., 2023) sadece bir çevre sorunu olmaktan çıkıp, ekonomik, sosyal ve güvenlikle ilgili küresel bir mesele haline gelmesiyle artmıştır. Bu hususta iklim diplomasisi sürdürülebilir kalkınma, enerji güvenliği ve uluslararası barış ve istikrar için hayati öneme sahiptir.

İklim diplomasisi, sadece ülkeler arasında değil, aynı zamanda uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve özel sektör arasında da gerçekleşmektedir. Bu alan, iklim değişikliğiyle mücadelede iş birliği ve koordinasyonun sağlanması için kritik bir platformdur. İklim diplomasisi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için küresel iş birliğinin temelini oluşturmakta ve gelecek nesillere sağlıklı bir gezegen bırakmayı amaçlamaktadır (Samsun, 2021: 16). Bu nedenle, iklim diplomasisi, uluslararası ilişkilerin bir konusu olmaktadır ve küresel iklim politikalarının başarısı için önemli bir meseledir. Ülkeler, bu alanda iş birliği yaparak, iklim değişikliğiyle mücadelede daha etkili ve adil çözümler üretebilirler. Ayrıca, iklim diplomasisi, ülkeler arasındaki ilişkileri güçlendirmek ve küresel zorluklara karşı ortak çözümler üretmek için bir platform sunmaktadır.

İklim değişikliği ile mücadelede, küresel iş birliği ve koordinasyon oldukça önemlidir. Birleşmiş Milletler (BM), iklim değişikliğiyle mücadelede küresel çabaların koordinasyonunda merkezi bir rol oynamaktadır. UNFCCC, 1992 Rio de Janeiro'da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda imzalanmış ve bu durum, uluslararası alanda atılan ilk ve en önemli adımlardan biri olarak kabul edilmiştir (7. United Nations Framework Convention on Climate Change, 1994). 198 taraf ülkeyle beraber kabul edilen UNFCCC'nde iklim değişikliğine karşı gösterilen tepkiler neredeyse evrensel kabul edilmiştir (Tatar, 2018: 3394). BM, ayrıca her yıl düzenlenen Taraflar Konferansı (COP) ile iklim değişikliği konusunda devletler arası müzakerelerin yapılmasına olanak tanımaktadır. Avrupa Birliği 2050 yılına kadar dünyadaki ilk iklim-nötr Birlik olmayı hedefleyen Yeşil Mutabakatı sunmuştur (Samsun, 2021: 12). Avrupa Birliği, Yeşil Mutabakat ile karbonsuz bir ekonomiye geçişi hedeflerken, diğer ülkelerin de sürdürülebilir kalkınmaya katılımını teşvik etmektedir.

Çin ve ABD'nin iklim diplomasisi, bu iki büyük gücün sera gazı emisyonlarını azaltma ve yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş konusunda ciddi adımlar atması gerektiği gerçeğiyle şekillenmiştir (Wang et al., 2018: 191). Her iki ülke de dünya genelindeki karbon emisyonlarının büyük bir kısmından sorumludur ve bu nedenle iklim değişikliğiyle mücadelede kilit rol oynamaktadırlar.

ABD'nin iklim diplomasisi, uluslararası ilişkilerde hayati bir yer tutmaktadır. Özellikle Joseph R. Biden yönetiminin, Donald John Trump'ın çekildiği Paris İklim Anlaşması'na geri dönmesi ve Avrupa Birliği'nin Yeşil Mutabakatı ile benzer hedefler belirlemesi, bu alandaki iş birliğinin artmasına işaret etmektedir. İklim değişikliğiyle mücadele, ABD ve diğer ülkelerin dış politikalarında giderek daha merkezi bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, ABD'nin iklim diplomasisi, sürdürülebilir kalkınma ve karbonsuz bir ekonomiye geçiş için küresel çabaları desteklemekte ve uluslararası iş birliğini teşvik etmektedir (Samsun, 2021: 12). ABD'nin bu adımı, uluslararası alanda iklim diplomasisine olan bağlılığını yeniden teyit etmiştir. ABD, ayrıca Çin'le birlikte iklim değişikliğine karşı daha fazla mücadele etme ihtiyacına vurgu yapan ortak bir açıklamaya imza atmıştır. Açıklamada, iki taraf da iklim krizinin giderek şiddetlendiğini ve tüm dünya devletlerini etkisi altında bıraktığını kabul etmektedir. Bu süreçte taraflar iklim değişikliğiyle mücadeleye olan bağlılıklarını yenilemiş; UNFCCC ve Paris Anlaşmasının etkili bir şekilde uygulanmasına yönelik taahhütlerde bulunmuşlardır. İki ülke, Paris Anlaşması'nın 2. Maddesi doğrultusunda, küresel sıcaklık artışını 2°C'nin altında tutmak ve 1.5°C hedefini gerçekleştirmek için farklı ulusal koşulları göz önünde bulundurarak, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar çerçevesinde iş birliği yapmaya devam edeceklerini belirtmişlerdir. (Sunnylands Statement on Enhancing Cooperation to Address the Climate Crisis, 2023). Bu, iki ülkenin iklim diplomasisinde iş birliği yapmaya açık olduğunu göstermektedir.

Çin'in fosil yakıt kullanımıyla ilişkili emisyon artışı, son 30 yılda neredeyse 3 kat artarak küresel radyoaktif zorlamayı (Spracklen, 2016: 310) tetiklemiştir. Ülkenin hızla büyüyen ekonomisi düşünüldüğünde bu şaşırtıcı bir durum değildir ancak büyüyen iklim değişikliği kaygısı doğrultusunda hızlı ve kalıcı önlem alınması ciddi bir ihtiyaca dönüşmüştür. Bu bağlamda çözüm arayışına dahil olan Çin, 2060 yılına kadar karbon-nötr olmayı hedeflediğini açıklamış ve bu hedef doğrultusunda uluslararası iş birliğine açık olduğunu belirtmiştir (Xinhua, 2021). Çin'in bu taahhüdü, küresel iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir (Eren, 2023: 92). Çin ve ABD arasındaki iklim diplomasisi, iklim değişikliğiyle mücadelede bir iş birliği alanı olarak görülmekte ve bu alanda yeniden canlanma yaşanmaktadır.

ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken 26 Nisan 2024 tarihinde, Çin'e yaptığı resmi ziyarette iki ülkenin 5 madde üzerinde anlaşmaya vardığını bildirmiştir. Bu uzlaşma konuları arasında, iklim değişikliğiyle mücadelede iş birliğini güçlendirme maddesi yer almaktadır. Birçok konuda rekabet halindeki iki ülkenin bu görüşmelerde

özellikle iklim değişikliğine ilişkin mevzularda dostane bir tavır takınılması ihtiyacına dikkat çekilmektedir (MFA, 2024). İklim değişikliği, ABD ve Çin'in birlikte çalışma noktasında ortak irade sergileyebildiği az sayıdaki konulardan biridir. İki ülke arasındaki ilişkiler, ticaret uygulamaları, gümrük engelleri ve insan hakları gibi konular nedeniyle kötüleşmiş olsa da iklim değişikliği konusunda iş birliği yapma niyeti iki ülke arasında devam etmektedir. Bunun yanı sıra Çin Çevre Bakanı Huang Runqiu, ülkesinin iklim değişikliğiyle mücadelede ABD ile iş birliğini güçlendirmek istediğini belirtmiş, iklim iş birliğini geliştirmek amacıyla ABD'den gelen Kaliforniya Valisi Gavin Newsom ile bir araya gelmiştir (Gülten, 2023).

İklim Değişikliğini Önlemek için Yapılan Uluslararası Müzakerelerin Kronolojisi

Endüstriyel devrimle birlikte sanayileşme süreci hız kazanmış ve atmosfere salınan sera gazı miktarı artmıştır. Sera gazı emisyonlarının baskın olduğu antropojenik zorlamalar, 1960'lardan bu yana ortalama ve aşırı sıcaklıklarda meydana gelen artışların ana itici gücü olmuştur (Sun et al., 2022: 11). Bu sera gazları, atmosferdeki doğal dengeyi bozarak sera etkisi oluşturmakta ve dünya genelinde sıcaklık artışına yol açmaktadır (Şanlı vd., 2017: 201). Bu süreç, iklim sistemindeki karmaşık etkileşimleri tetiklemektedir ve ekosistemler, ekonomik faaliyetler ve sosyal yapılar dahil olmak üzere birçok alanda ciddi etkiler oluşturmaktadır. Dolayısıyla, uluslararası toplumun sera gazı emisyonlarını azaltma ve iklim değişikliğiyle mücadele etme konusunda iş birliği yapması kritik öneme sahiptir. Uluslararası toplum, küresel iklim değişikliğiyle mücadele etmek ve iklim sistemini korumak için ortak hareket etmeye yönelmiştir. Devletlerin bu girişimi 1970'ler itibarıyla başlamış ve 21. yüzyıla gelindiğinde oldukça hızlı bir şekilde devam etmiştir (Şanlı vd., 2017: 201-202). 1970'lerde gerçekleştirilen önlemler tanımlama ve bilgilendirme amacı taşıyan girişimler olmuştur. İklim anlaşmalarına temel olacak eylem planlarının hazırlanması 1990'lı yılları bulmaktadır. Süreç için yasal bir sorumluluk oluşturulması ise 2000'li yıllarda gerçekleşmiştir. Çizelge 1. iklim değişikliği sebebiyle yapılan toplantıları ve alınan kararları kronolojik olarak göstermektedir. Bu sayede günümüze kadar gerçekleştirilen tüm uluslararası müzakereler tek bir çizelgede toplanmıştır. Hâlâ ortak bir iklim anlaşmasının gerçekleştirilememesine rağmen istikrarlı bir şekilde yürütülmeye devam eden müzakereler, uluslararası toplumun iklim değişikliğine olan duyarlılığını ve kamuoyu baskısını ortaya koymaktadır.

Çizelge 1. de görüldüğü gibi 1975 yılında Dünya Meteoroloji Örgütü tarafından desteklenen ve Amerikalı bilim adamları tarafından hazırlanan "Birleşmiş Milletler Çevre Programı" çalışması, özellikle ozon tabakasındaki incelmelerin karbon salımından kaynaklandığına dair ilk tespitleri içermektedir. Küresel ısınmaya ilişkin ilk izlenimleri içeren çalışma, bilgilendirme niteliğinde olmuştur.

Küresel ısınma sorununu ele alan önemli bir diğer uluslararası girişim ise, 1979'daki Birinci Dünya İklim Konferansı'dır. 1990'lı yıllarda iklim diplomasisinde eylem planları oluşturulmaya başlanmış, 1997 Kyoto Protokolü'yle ise uluslararası müzakerelere yasal sorumluluk hedefleri konulmuştur.

Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girmesi 2005 yılında, Rusya'nın da taraf olmasıyla birlikte gerçekleşmiş ve yasal sorumlulukların uluslararası müzakerelerle etkinleşmesi de 2000'li yıllardan sonra gerçekleşmiştir (Türkeş vd., 2000: 86). Gelişmiş ülkelerin sera gazı salımlarını %5'in altında tutmayı amaçlayan Kyoto Protokolüne ABD taraf olmamış ancak metni imzalamıştır. Kyoto Protokolü'nün ilk dönemi 2012'de son bulmuştur (Şanlı vd., 2017: 203).

2013 yılında Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından hazırlanan Küresel Isınma 5. Değerlendirme Raporu (AR5); bölgesel olarak ısınmanın 4 °C'yi aşması durumunda, gıda güvenliğinin önemli ölçüde tehlikeye girebileceğini, bu durumun da tarımsal üretimde verimlilik kaybına ve gıda arzında ciddi sıkıntılara yol açabileceğini söyleyerek iklim değişikliğinin gıda güvenliği üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir (Porter et al., 2014: 494). Sıcaklık artışıyla birlikte tarımsal üretimdeki zorluklar, artan nüfusun beslenme ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalabileceği anlamına gelmektedir. Bu da özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki gıda güvencesi sorunlarını derinleştirebilir. Raporun devamında gıda güvenliğinin yanı sıra iklim değişikliğinin deniz seviyesi ve deniz ekosistemi üzerindeki etkisine değinilmiştir. Deniz seviyesindeki yükselme, kıyı bölgelerinde yaşayan insanların evlerini ve tarım arazilerini kaybetmesine neden olabilir. Ayrıca, küçük adalar ve alçak bölgelerin sular altında kalmasıyla, bu bölgelerde yaşayan topluluklar için ciddi bir yerinden edilme riski oluşmuştur (Şanlı vd., 2017: 203). Dahası, bu durum artık risk olmaktan çıkmış ve dünya genelinde milyonlarca insanın gerçeği haline gelmiştir. Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) tarafından hazırlanan "Ülke İçinde Yerinden Edilme Küresel Raporu" (2023) iklim değişikliği sonucu yaşanan yerinden edilmiş kişilerin resmi verilerini göstermektedir. Verilere göre 2023 sonu itibarıyla dünya çapında 75.9 milyon kişi ülke içinde yerinden edilmek zorunda kalmıştır. Raporda, yaklaşık 150 ülkede afet sebebiyle yerinden edilme yaşandığı belirtilmiştir. Rapor, küresel iklim değişikliğinin çok yönlü etkilerini vurgulamakta ve bu etkilerin insanların yaşamı üzerinde derin ve uzun vadeli sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda iklim değişikliği ve küresel ısınmanın yerinden edilme ve gıda güvensizliği ile ilişkisi de IDMC raporlarında görülmektedir (IDMC, 2023).

Uluslararası bir anlaşmanın olmaması, iklim risklerini kontrol etme ve sürdürülebilir bir gelecek için gerekli adımları atma konusunda büyük bir başarısızlık olarak kabul edilmektedir (Mabey vd., 2013: 68). Bu uluslararası müzakereler içinde önemli bir yere sahip olan 1997 Kyoto Protokolü ve 2015 Paris Anlaşması çalışmanın devamında detaylı olarak incelenmektedir. Bu iki zirve görüşmelerinde Çin ve ABD'nin tutumu, iki ülkenin ulusal iklim diplomasisi konusundaki ulusal görüşleri ve çizdikleri uluslararası imajları analiz edilmektedir.

Çizelge 1. İklim Değişikliğini Önlemeye İlişkin Uluslararası Girişimlerin Kronolojisi

Table 1. The Chronology of International Initiatives to Prevent Climate Change

1975	Birleşmiş Milletler Çevre Programı
1979	Dünya Birinci İklim Konferansı
1985-1987	Villach İklim Değişikliği Konferansları
1988	Toronto Değişen Atmosfer Konferansı
1988	Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli IPCC'nin kuruluşu
1988	(New-York) Birleşmiş Milletler Küresel İklimin Korunması Kararı
1989	(Nordwijk) Bakanlar Konferansı
1990	(Cenevre) Dünya İkinci İklim Konferansı
1991- 1992	BM Hükümetlerarası İklim değişikliği görüşmeleri
1992	(Rio de Janeiro) BM Çevre ve Kalkınma Konferansı
1992	(Rio de Janeiro) BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
1995	(Berlin) DÇS Berlin Buyruğu
1997	(Kyoto) İDÇS Kyoto Protokolü
1998	(Buenos Aires) İDÇS Buenos Aires Eylem Planı
2001	(Bonn) İDÇS Bonn Siyasi Uzlaşması
2001	(Marakeş) İDÇS Marakeş Uzlaşmaları
2005	(Montreal) İDÇS Montreal Konferansı Kararları
2005	(New York) İDÇS Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girişi
2007	(Bali) İDÇS Bali Eylem Planı/Yol Haritası
2008	(Bangkok) İDÇS Bangkok İklim Değişikliği Görüşmeleri
2009	(Kopenhag) İDÇS Kopenhag Uzlaşması
2010	(Cancun) İDÇS Cancun Uzlaşmaları
2011	(Durban) İDÇS Durban Uzlaşmaları
2012	(Doha) COP18, Kyoto Protokolü 2. yükümlülük döneminin 2020'ye kadar uzatılması
2013	(Varşova) COP19 Varşova İklim Değişikliği Uzlaşma Metni
2014	(Lima) COP20 Lima İklim Değişikliği Anlaşması
2015	(Fransa) COP21 Paris Anlaşması
2016	(Marakeş) COP22 Marakeş Eylem Bildirgesi
2017	(Bonn) COP23 Bonn İklim Değişikliği Konferansı Sonuçları
2018	(Katowice) COP24 Katowice İklim Değişikliği Anlaşması
2019	(Madrid) COP25
2021	(Glasgow) COP26 Glasgow İklim Anlaşması
2022	(Şarm el-Şeyh) COP27
2023	(Dubai) COP28

1997 Kyoto Protokolü

Kyoto Protokolü 1997 yılında kabul edilmiş ancak yürürlüğe girmesi, uzun süren bir onay prosedürü sonrası 2005 yılında gerçekleşmiştir. Protokolün temel hedefi atmosferdeki sera gazı (GHG) miktarını ve mevcut karbon emisyonunu azaltmaktır. UNFCCC'nin ek tabanlı yapısını sürdüren Protokol, sanayileşmiş ülkelerin atmosferdeki mevcut yüksek sera gazı emisyonlarının büyük kısmından sorumlu olduklarını kabul etmektedir ve sorumluluğu sanayileşmiş ülkelere yüklemektedir (Studyiq, 2024).

Protokol, sanayileşmiş ülkelerin, 1990 yılı seviyesinden GHG emisyonlarını %5.2 oranında azaltma taahhüdünü içermektedir (Hu & Monroy, 2012: 3243). Protokolün ilk uygulama dönemi 2008-2012 yıllarını kapsamaktaydı ve bu dönemin sonunda, gelişmiş ülkelerin emisyon azaltma taahhütleri sona ermiştir. Bu durum, Kyoto Protokolü'nün ikinci dönemi için farklı taraflar arasında yeni bir küresel emisyon azaltma düzenlemesinin acilen tartışılmasını ve belirlenmesini gerekli kılmıştır.

2009 yılında düzenlenen BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin 15. Taraflar Konferansı'nda (COP15) Kopenhag Mutabakatı kabul edilmiştir. İklim değişikliğiyle

mücadelede temel alınan GHG emisyonunun azaltılarak sıcaklık artışının mümkün olduğunca 2°C derece altında sınırlandırılması Mutabakat kapsamında yer almıştır. Aynı zamanda, Mutabakat ile birlikte iklim değişikliğine karşı savunmasız kalan devletlere gerekli desteği verebilmek amaçlanmıştır (Copenhagen Accord, 2009). Bu konferansta, Kyoto Protokolü'nün yasal bağlayıcılığı olan taahhütlerinin müzakerelerinin daha sonraki konferanslara ertelenmesine karar verilmiştir. 2011'de 17. Taraflar Konferansı'nda (COP17) Yeşil İklim Fonu gibi çeşitli konular tartışılmış ancak, Kyoto Protokolü'nün geleceği belirsizliğini korumuştur ve müzakerede detaylı bir taahhüt yapılmamıştır (Hu & Monroy, 2012: 3244). Toplantı sonrasında Kanada, Kyoto Protokolü'nden resmi olarak çekilmiş ve bu durum küresel iklim iş birliği açısından büyük bir gerileme olarak değerlendirilmiştir. Bu süreçte, en büyük sera gazı emisyonu yapan ülke olarak Çin, tartışmaların merkezinde yer almıştır. Çin'in enerji ve iklim politikaları, küresel iklim değişikliği konusunda büyük bir rol oynamakta ve diğer ülkelerin politikalarını ve küresel iklim müzakerelerini önemli ölçüde etkilemektedir.

ABD'nin, Clinton Yönetimi döneminde Kyoto Protokolü'nü yurtiçinde daha kabul edilebilir kılma çabası, gelişmekte olan ülkeleri emisyon hedeflerini kabul etme konusunda ikna etmeye yönelik önemli bir diplomatik girişimdir. Uluslararası iklim değişikliğiyle mücadele sürecinde Çin ve ABD, karbon salımları sebebiyle şiddetlenen iklim değişiminde uluslararası toplumun üzerinde yaratılan mağduriyeti gidermek adına üzerlerine düşen rolü, finans alanında karşılamaya giriştiler. ABD, ülkelerin emisyon azaltma izinlerini kârla satabileceklerini ve böylece ekonomik olarak kazançlı çıkacaklarını savunmuştur. Bu görüş, gelişmekte olan ülkelerin mali çıkarlarına hitap etmeyi amaçlayan pragmatik bir yaklaşım olmuştur. Ancak gelişmekte olan ülkeler, bu argümanları sürekli olarak reddetmiştir. Bu reddin ardında yatan iki neden vardır. İlk olarak, gelişmekte olan ülkeler, emisyon hedeflerinin başlangıçta kârlı görünse bile uzun vadede maliyetli olacağı endişesini taşımaktadır. Kısa vadede emisyon azaltma izinlerini satmaktan kâr elde edebilecek olsalar da, uzun vadede bu hedeflerin ekonomik büyümelerini sınırlayabileceğini ve gelişmelerini olumsuz etkileyebileceğini düşünmektedirler. İkinci olarak ise, bu ülkeler, tarihsel olarak iklim değişikliğine katkılarının sanayileşmiş ülkelere kıyasla çok daha az olduğunu ve bu nedenle sorumluluklarının da daha az olması gerektiğini savunmuştur. İklim değişikliğinden en çok sorumlu olan ülkeler, sanayileşmiş ve gelişmiş ülkelerdir. Bu ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin emisyon hedeflerini kabul etmesinin adil olmadığını düşünmekteydiler. Ayrıca, gelişmiş ülkelerin tarihsel sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğine inanmaktaydılar (Bodanski, 2010: 144).

Bu durum, iklim değişikliği müzakerelerinin ne kadar karmaşık ve çok katmanlı olduğunu bir kez daha göstermektedir. Farklı ülkeler, kendi tarihsel sorumluluklarını, ekonomik çıkarlarını ve adalet duygularını dikkate alarak pozisyon almaktalar (Bodanski, 2010: 144). Gelişmiş ülkeler genellikle teknik ve finansal kaynaklara daha fazla sahipken, gelişmekte olan ülkeler bu kaynaklardan yoksun olup, iklim değişikliğiyle mücadelede daha fazla yardıma ihtiyaç duymaktalar. Bu durum, küresel iş birliğinin zorluklarını ve ülkeler arasındaki güvenin önemini vurgulamaktadır.

2015 Paris Anlaşması ve Sonrası

Paris Anlaşması, küresel iklim değişikliğiyle mücadelede belirleyici bir dönüm noktası olarak öne çıkmakta ve birtakım bağlayıcı unsurlar içermektedir (Bodansky, 2016: 290). Anlaşmanın hukuki bağlayıcılığı, Kopenhag Mutabakatı'ndan farklı olarak, tarafların belirli yükümlülükleri yerine getirme zorunluluğunu taşıdığı anlamına gelmektedir. Ancak, birçok unsur bağlayıcı olmamakla birlikte, taraf devletlerin kendi belirledikleri Ulusal Katkı Beyanlarını (Nationally Determined Contributions-NDC) içermektedir (Milkoreit, 2019: 1019). Bu esneklik, anlaşmanın daha geniş bir kabul görmesini sağlamıştır.

Paris Anlaşması, Kyoto Protokolü'nün sadece gelişmiş ülkelere odaklanan yaklaşımının aksine, küresel bir kapsama sahiptir. Anlaşma hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri kapsayarak, dünya genelindeki

emisyonların %95 oranıyla büyük bir kısmını içermektedir (Bodansky, 2016: 291). 2016 yılında yürürlüğe giren Paris Anlaşması, 195 ülkenin taraf olmasıyla geniş bir uluslararası katılım elde etmiştir. Taraf ülkeler, ulusal katkı beyanlarını sunarak anlaşmanın küresel çapta kabul gördüğünü ve dünya genelindeki sera gazı emisyonlarının yaklaşık %95'ini temsil ettiğini ortaya koymuştur (The Paris Agreement, 2016).

Paris Anlaşması aynı zamanda, tüm ülkeler için aynı temel yükümlülükleri belirlemesi ve geniş bir destek tabanına sahip olması sebebiyle evrensel kabul edilmektedir. Bu yaklaşım, UNFCCC ve Kyoto Protokolü'nün statik, ekli farklılaştırma yaklaşımını terk ederek, ülkelerin değişen koşullarına ve kapasitelerine göre daha esnek ve kalibre edilmiş bir yapı sunmaktadır. Böylece ülkeler, değişen koşullarına göre katkılarını güncelleyebilmektedirler. Paris Anlaşması, uzun vadeli ve kalıcı bir yapı oluşturarak, Kopenhag Mutabakatı'ndan farklı bir yol izlemektedir. Bu yapı, her beş yılda bir tarafların kolektif ilerlemelerini değerlendireceği ve yeni beş yıllık dönemler için emisyon azaltım planları sunacağı düzenli ve tekrarlayan bir süreç içermektedir. Bu düzenli değerlendirme süreci, tarafların zamanla daha güçlü taahhütlerde bulunmalarını sağlamaktadır. Anlaşma, zamanla giderek daha güçlü eylemler beklentisi oluşturmakta ve geliştirilmiş bir şeffaflık ve hesap verebilirlik çerçevesi kurmaktadır (Bodansky, 2016: 291). Bu çerçeve, devletlerin ulusal katkı beyanlarını yerine getirme teşvikini artırmaktadır, çünkü bunu yapmazlarsa kamu baskısına maruz kalacaklardır.

Paris Anlaşması, esnek ve kapsayıcı yapısıyla iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir adım atmış olsa da nihai başarısı, ülkelerin taahhütlerini ne kadar ciddiye aldıkları ve uyguladıkları ile belirlenecektir. Anlaşmanın başarısı, ulusal katkı beyanlarının uygulanmasına ve gelecekteki müzakerelerde bu taahhütlerin güçlendirilmesine bağlıdır.

Paris Anlaşması'nın görece başarısı, yalnızca anlaşmanın kendisindeki maddelere değil, aynı zamanda birçok dış faktöre de bağlıdır. Bu dış faktörler arasında ABD'deki siyasi gelişmeler, Avrupa Birliği'ndeki iç karışıklıklar ve Çin'deki ekonomik dalgalanmalar öne çıkmaktadır. ABD'deki başkanlık seçimleri, ülkenin iklim politikalarına olan bağlılığını önemli ölçüde etkileyebilir. Benzer şekilde, Avrupa Birliği'ndeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, üye devletlerin iklim taahhütlerini yerine getirme kapasitesini zayıflatabilir. Çin'in ekonomik durumu ise, dünyanın en büyük emisyon üreticilerinden biri olarak, küresel iklim değişikliğiyle mücadelede kritik bir rol oynamaktadır (Bodansky, 2016: 318). Paris Anlaşması'nın nihai başarısı, bu dış faktörlerin ötesinde, aktörlerin ulusal dinamiklerine ve teknolojik yeniliklerine de bağlıdır. İç politikadaki değişimler, devletlerin iklim hedeflerine olan bağlılıklarını ve uygulama stratejilerini doğrudan etkileyebilirken, teknolojik ilerlemeler ise düşük karbonlu ekonomilere geçişi hızlandırabilir. Dolayısıyla, Paris Anlaşması'nın etkinliği, sadece uluslararası diplomasiye değil, aynı zamanda ulusal düzeydeki politika ve teknoloji gelişmelerine de sıkı sıkıya bağlıdır.

Çin ve ABD'nin İklim Politikaları

Küresel ısınmayı 2°C'nin altında tutmak günümüzde son derece zor bir hedef haline gelmiştir. Bu sınır, iklim değişikliğinin yıkıcı etkilerinin önüne geçmek amacıyla belirlenmiş ve uluslararası müzakereler sırasında Kopenhag Mutabakatına dahil edilmiştir. Ancak, mevcut sera gazı emisyonlarını azaltma taahhütlerine göre, 2100 yılına kadar sıcaklık artışlarının 2.9°C ile 4.4°C arasında olması öngörülmektedir. 2°C hedefini yakalamak için küresel emisyonların acilen azaltılması ve her yıl %4 oranında düşürülmesi gerekmektedir (Climate Action Tracker). Aksi takdirde, olası bir gecikme durumunda daha kapsamlı ve etkili önlemler alınması gerekecektir. Sanayileşmiş ülkeler, sera gazı emisyonlarının büyük bir kısmından sorumlu olsa da en yoksul ülkeler bile karbon yoğunluklarını azaltmayı göz önünde bulundurmalıdır. Bu bağlamda, uluslararası müzakere süreçlerinde, en büyük emisyonu sahip iki devlet olan Çin ve ABD'nin tutumuna bağlı olarak mücadele stratejileri belirlenmektedir. Bu devletlerin iklim politikalarına yönelik uluslararası tutumları müzakere süreçlerinin çıktılarını ve dolayısıyla diğer devletlerin davranışlarını etkilemektedir. Devletlerin ulusal çıkarları nedeniyle oluşan sert tutumları, müzakerelerdeki algıları ve tarafların tavırlarını etkilemektedir. Ancak, iklim diplomasisine yönelik gecikmeler göz önüne alındığında, emisyon azaltımı ne kadar önemli olursa olsun, önümüzdeki birkaç on yıl içinde iklim değişikliğini tamamen durdurmak mümkün olmayacaktır. Kısa vadede deniz seviyelerinin yükselmesi, sıcak hava dalgaları, artan yağış yoğunluğu, azalan su kaynakları ve düşen tarımsal verimlilik gibi etkilerle karşılaşılacağı ön görülmektedir (Mitchell, 2010: 2). Bu nedenle, emisyonları düşük tutarak gelişmekte olan ülkelerin, bu değişikliğine uyum sağlama kapasitesini artırmaları gerekmektedir. Çin ve ABD gibi büyük ekonomilerin bu alandaki rolü, iklim değişikliğiyle mücadelede küresel çapta hayati bir etkiye sahiptir. Bu iki büyük güç uluslararası sistemi etkilemekte kilit bir rol üstlenmelerine rağmen iklim politikalarındaki ulusal bakış açıları iç siyasette bir dönüşüm içindedir. Çin ve ABD'nin ulusal iklim politikalarındaki değişiklikleri, bu devletlerin uluslararası iklim müzakerelerindeki tutumlarını etkilemektedir. Bu etki ise iklim değişikliğinin önlenmesinin önündeki engelleri şekillendirmektedir. Dolayısıyla, uluslararası müzakereleri anlamlandırabilmek için Çin ve ABD'nin ulusal iklim stratejilerini incelemek önemlidir. Aşağıda iki devletin iklim diplomasisindeki gelişimi ayrı ayrı analiz edilmiştir.

Çin'in İklim Politikası

Çin, iklim politika yapısını sonradan siyasallaştırmıştır. London School of Economics'te yer alan "The Governance of Climate Change in China (2011)" çalışmasında Çin iklim diplomasisinde yaşanan kurumsal evrim anlatılmaktadır. Başlangıçta devletin iklim değişikliğine bakışı, görece daha zayıf kurumlardan daha etkili siyasi toplantı ve karar alma organlarına doğru bir evrim geçirmiştir. Bu evrim, Çin'in farklı yönetim düzeylerinde gerçekleşmiştir ve politika yapım sürecinde birtakım değişikliklere yol açmıştır. İklim

politikası oluşturma süreci önceleri, Ulusal İklim Değişikliği Koordinasyon Liderlik Alt Grubu'nun (National Climate Change Coordinating Leading Small Group-NCCCLSG) kurulmasıyla birlikte, iklim politikasının koordinasyonu Ulusal Meteoroloji İdaresi (State Meteorological Administration-SMA) altında yürütülmekteydi (Akt.; Mabey vd., 2013; 45). SMA kurumunda yürütülürken iklim politikalarının karmaşıklığı ve önemi arttıkça, zamanla daha etkili kurumlar ve organlar devreye girmiştir. Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu (National Development and Reform Commission-NDRC) gibi güçlü kurumlar, iklim ve enerji politikası oluşturma sürecinde belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. 1998'de iklim politikalarının NDRC'ye devredilmesi politikaların siyasallaştırılmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu kurumlar, ekonomik ve sosyal kalkınma politikalarının merkezi belirleyicileri olarak, iklim politikasının da yönlendirilmesinde etkin bir şekilde yer almışlardır. Ayrıca, Ulusal İklim Değişikliği Üst Komitesi (NLCCC) gibi organlar, iklim politikasının koordinasyonunu sağlamak ve ulusal düzeyde önemli kararlar almak için kurulmuştur. Bu bağlamda konunun daha yetkili birimler tarafından ele alınması ülkede, siyasi toplantılar ve karar alma organları, politika yapım sürecinde giderek daha etkili hale gelmiştir (Akt.; Mabey vd., 2013; 45). Aynı zamanda ekonomik ve sosyal kalkınma ile iklim değişikliği arasındaki bağlantıların güçlendirilmesi, iklim politikasının daha geniş bir perspektifle ele alınmasını sağlamıştır. Bu da Çin'in iklim değişikliğiyle mücadelesinde daha etkili ve kapsamlı bir yaklaşım benimsemesine yardımcı olmuştur.

Ulusal İklim Değişikliği Koordinasyon Komitesi'nin (NCCCC) kurulması, ülkede iklim politikasının öneminin arttığını ve merkezi hükümetin bu konudaki rolünün güçlendiğini göstermektedir. Bu bağlamda, Çin'in Kyoto Protokolü'nü onaylamasının ardından yaşanan gelişmeler, ülkenin iklim politikasındaki evrimini yansıtmaktadır. NCCCC, iklim politikasını koordine edebilmek ve ulusal düzeyde kararlar alabilmek için kurulmuştur. Böylelikle, iklim değişikliğiyle mücadele konusunun, Çin'in merkezi hükümeti tarafından daha ciddi bir şekilde ele alındığını ve bu alandaki politika yapım sürecinin daha merkezi bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Ardından, Ulusal İklim Değişikliği Üst Komitesinin kurulması, iklim politikasının merkezi hükümetteki önemini daha da arttırmıştır. NLCCC, iklim değişikliği konusunda önemli kararlar almak ve koordinasyon sağlamakla görevlidir. Bu da iklim politikasının merkezi hükümetin en üst düzeyinde ele alındığını ve politika yapım sürecinin bu organlar aracılığıyla yönlendirildiğini göstermektedir (Akt.; Mabey vd., 2013; 45).

Çin'in iklim politikası yapısı giderek karmaşık bir hale gelmiş ve bu, politika yapım sürecindeki kurumsal aktörler arasındaki dinamik ilişkilerin karmaşıklığını da yansıtmaktadır. Özellikle, güçlü kurumlar ve siyasi organlar arasındaki etkileşimlerin önemi giderek artmaktadır. Bununla birlikte, yerel hükümetlere yapılan baskılar ve ulusal düzeyde iklim değişikliğiyle ilgili yasaların geliştirilmesi gibi faktörler, Çin'in iklim politikası ve mücadelesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, ulusal düzeyde iklim değişikliğiyle ilgili

yasaların oluşturulması, ülkenin uzun vadeli hedeflerine ulaşmak için gerekli olan çerçevenin sağlanmasına yardımcı olabilmektedir. Bu yasalar, emisyon azaltımı, yenilenebilir enerji teşvikleri ve çevresel koruma gibi alanlarda politika ve uygulama süreçlerini yönlendirebilmektedir (Akt.; Mabey vd., 2013; 45). Başka bir deyişle, Çin'in yasal bağlayıcılığı olan sera gazı azaltma taahhütlerine ilişkin kararını etkileyen birçok faktör vardır. Dolayısıyla, dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin'de, sera gazı emisyonlarını azaltmak için belirli engeller ve sınırlamalar bulunmaktadır. Ancak, Çin, iklim değişikliğini hafifletmek için büyük çaba göstermekte, düşük karbonlu kalkınmayı sağlamak amacıyla enerji ve iklim politikalarını oluşturmada ve reforme etmekte, ekonomik ve endüstriyel yapısını küresel duruma uyacak şekilde yenilemektedir. Küresel iklim değişikliğini önemli ölçüde hafifletmek için daha etkili bir küresel iş birliği ve ortak çalışma çerçevesi oluşturulması gereklidir. Bu çerçeve, Çin'in sera gazı emisyonlarını ve kirliliğini azaltmasına yardımcı olacak ve aynı zamanda Çin ve dünyanın sürdürülebilir kalkınmasını artıracaktır.

Çin'in iklim politikası hem kurumsal aktörler arasındaki ilişkileri hem de ulusal düzeylerdeki politika etkileşimlerini dikkate alarak değerlendirilmelidir. Bu faktörlerin bir araya gelmesi, Çin'in iklim değişikliğiyle mücadelesini daha etkili ve kapsamlı hale getirmektedir. Çin, önemli bir enerji tüketicisi ve ithalatçısı konumundadır ve bu durum, ülkenin enerji seçimleri ve politikalarının dünya genelinde giderek daha fazla etkisi olacağını göstermektedir (Cao & Bluth, 2013: 381). Dolayısıyla, Çin'in enerji stratejileri ve politikaları, uluslararası toplumun genel enerji politikaları ve çevresel hedeflerine yönelik bir kılavuz niteliği taşımaktadır.

Çin'in iklim politikalarının temeli, UNFCCC üzerine kuruludur. Sözleşme, uluslararası iklim değişikliğiyle mücadelede üç temel ilkeyi savunmaktadır: adalet, ortak ama farklılaştırılmış sorumluluklar ve sürdürülebilir kalkınma. Çin, bu ilkeleri benimseyerek, uluslararası alanda iklim değişikliğiyle mücadelede etkin bir rol oynamaya ve UNFCCC'ye uygun hareket etmeye odaklanmıştır. Çin, karbon emisyonlarının en büyük kaynağı olarak, gelişmiş ülkelerin öncelikle emisyonları azaltma adımları atması ve gelişmekte olan ülkelere finansal ve teknolojik destek sunması gerektiğini önererek uluslararası sorumluluğunu gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Lianhe, 2015: 99). Bu bağlamda, Çin'in iklim politikaları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında adaletli bir paylaşımı teşvik ederken, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma hedeflerini de desteklemektedir. Bu politikalar Çin'in uluslararası alandaki iklim değişikliği çabalarına yapıcı bir şekilde katılmasını sağlamıştır.

Çin uluslararası iş birliği ve yönetimde lider bir rol üstlenmelidir. Asya Altyapı Yatırım Bankası, Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankası gibi kuruluşlar aracılığıyla temiz enerji yatırımlarını teşvik etmelidir. Çin'in 14. Beş Yıllık Planı, enerji ve iklim konularında daha iddialı hedefler belirlemeli ve Çin'in diğer ülkelerle birlikte iklim değişikliğiyle mücadele, temiz teknoloji ve inovasyonun teşvik edilmesi, sürdürülebilir kalkınma ve karşılıklı fayda sağlayan iş birliklerinin oluşturulması konularında kararlı bir şekilde çalışacağını göstermelidir (Stern & Xie, 2023: 20).

Küresel zorluklar, özellikle COVID-19 salgınının yarattığı halk sağlığı krizi, iklim değişikliği, enerji ve gıda güvenliği gibi konular giderek daha karmaşık ve acil hale gelmektedir. Bu sorunlarla tek başına başa çıkabilen bir ülke yoktur; bu nedenle, tarihsel deneyimlerden ders çıkararak uluslararası iş birliğini güçlendirmek gerekmektedir. Bu bağlamda, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan küresel düzenin ruhunu yansıtan yeni kurumlar geliştirilmelidir; bu, Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan parçalanmış kalkınma dönemine geri dönmektense, daha dayanıklı bir dünya düzeni oluşturmayı hedeflemektedir. Çin, Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü, G20 ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla yeni çok taraflı iş birliği mekanizmaları ve uluslararası yönetim modelleri geliştirmek için diğer ülkelerle birlikte çalışmalıdır. Bu kuruluşlar, son birkaç on yılda küresel ekonomide önemli roller üstlenmiş olup, değişen dünya ekonomisine uyum sağlamak için bazı reform ve ayarlamalar gerektirmektedir. Özellikle iklim değişikliği gibi küresel sorunların çözümünde bu kuruluşların daha etkin bir şekilde çalışması gerekmektedir (Stern & Xie, 2023: 19). Pandemi sonrası ekonomik toparlanma, Çin tarafından iklim değişikliğiyle mücadele ile entegre edilmekte ve bu bağlamda uluslararası iş birliğinin önemi artmaktadır. Çin Covid-19 salgını dönemini, yüksek kaliteli büyüme ve yeşil endüstrilere yapılan yatırımların artırılmasına dikkat çekerek verimli bir şekilde kullanmıştır.

Çin'in enerji talebi ve karbon emisyonlarıyla mücadelede stratejik bir yaklaşım benimsemesi gerekmektedir. Enerji verimliliği politikalarının güçlendirilmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının kapasitesinin artırılması ve yapısal değişikliklerin yapılması, Çin'in daha düşük karbonlu bir kalkınma yolu izlemesine katkı sağlayabilir. Mevcut politikalar ve planlar göz önüne alındığında, 2050'ye kadar önemli CO2 azaltımlarının mümkün olduğu açıklanmaktadır (Zhou, et al., 2011: 66). Dolayısıyla, enerji verimliliğinin artırılması ve karbonsuz enerji kaynaklarının kullanımının artırılması kritik önem taşımaktadır. Sonuç olarak, Çin'in enerji politikası hem ulusal hem de uluslararası düzeyde geniş kapsamlı etkilere sahiptir ve iklim diplomasisi ulusal güvenlik ile yakından ilişkilidir (Cao & Bluth, 2013: 382).

ABD'nin İklim Politikası

Küresel iklim değişikliği analizlerinde ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkeler genellikle iklim konusunda düşük hassasiyetle ilişkilendirilmiştir; çünkü bu ülkelerin iklim değişikliğine yanıt verme kapasiteleri yüksektir. Bu nedenle ABD, çeşitli iklim değişikliği etkilerine karşı önlem alma, uyum sağlama ve zararları azaltma konusunda daha fazla kaynak ve teknolojiye sahip olduğu için daha donanımlıdır ve uluslararası alanda takındığı tutum diğer devletlere örnek teşkil etmektedir. Ancak ABD'nin de Çin gibi uluslararası iklim politikaları iç siyasetlerinden etkilenmektedir.

ABD'deki iklim politika yapısı, ülkenin içindeki partizan ayrılıklardan etkilenmektedir. ABD'nin yakın siyasi tarihine bakıldığında ise iklim politikalarına ilişkin stratejilerin

hükümet geçişlerinin bir sonucu olarak istikrar ve süreklilikten yoksun kaldığı görülmektedir. Demokrat Parti'nin uzun zamandır öne sürdüğü ana politika önerilerinden birisi, çevrenin korunması ve iklim değişikliğiyle etkin bir şekilde mücadele edilmesi üzerinedir (Bodansky, 2016: 289). Ancak Cumhuriyetçi Parti'nin çevre ve iklim konularına odaklanmadığı görülmektedir. Cumhuriyetçilerin büyük bir çoğunluğu, küresel ısınmanın henüz olumsuz etkilere yol açmadığına inanmamakta ve hatta iklim değişikliğinin gerçekliğini reddetmektedir (McCrih & Dunlap, 2011: 170). Bu algıya dayanarak, Başkan George W. Bush'un yönetimi, göreve geldikten kısa bir süre sonra ABD'nin Kyoto Protokolü'nden çekilme kararını açıklamış ve bölgesel bir iklim sisteminin kurulmasını amaçlayarak yön değiştirmiştir. Bush yönetiminin iklim politikasının belirgin özelliklerinden biri, zorunlu iklim önlemlerine karşı çıkması olmuştur. İç politikada, Bush yönetimi iklim politikasını özel sektör arasında gönüllü emisyon azaltma anlaşmalarına odaklanarak şekillendirmeyi amaçlamış ve bu yaklaşım; zorunlu düzenlemelerin yerine, endüstrinin kendi inisiyatifiyle emisyon azaltma hedeflerine ulaşmasını teşvik etme amacıyla oluşturulmuştur (Lianhe, 2015: 97).

Uluslararası alanda ise, Bush yönetimi BM temelli iklim görüşmelerine katılırken daha yumuşak ve bağlayıcı olmayan bir tutum izlemeyi tercih etmiş, ABD'nin katı taahhütlerden kaçınarak esneklik arayışı içinde olduğunu yansıtmıştır (Lianhe, 2015: 97). Bu strateji, uluslararası topluluğun genel iklim politikaları konusundaki taahhütlerini hafifletmek ve ulusal çıkarları korumak amacıyla benimsenmiş bir hamle niteliğindedir. ABD'nin Kyoto Protokolü'ne yönelik ikircikli tutumunun bir diğer sebebi, ülkenin yasama, yürütme ve yargı organlarının protokol konusunda aynı fikri benimsenmemiş olmasıdır. Bu durum, ABD'de hükümetin farklı kolları arasındaki dinamiklerin, ülkenin uluslararası anlaşmalara yönelik tutumunu nasıl etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Clinton Yönetimi, Kyoto Protokolü'nde sanayileşmiş ülkeler için bağlayıcı emisyon hedeflerini destekleyen bir pozisyona sahiptir ancak, Senato bu anlaşmaya karşı çıkmış ve geliştirmekte olan ülkelere de taahhütler talep etmiştir (Bodanski, 2010: 113). Bu sebeple, ABD'nin uluslararası arenadaki resmi pozisyonunun belirlenmesinin karmaşıklığı, ülkenin ulusal iklim politikasını etkilerken, belirlenen politikalar aynı zamanda uluslararası iklim yaklaşımını da şekillendirmektedir. Yürütme organı (başkan ve yönetimi) anlaşmayı desteklerken, yasama organı (Senato) farklı görüşlere sahip olmuştur. Sonuç olarak, Başkan Clinton döneminde anlaşma imzalanmış fakat senatonun onaylamayacağı bilindiği için bunu, onay için senatoya sunmamıştır. Bu durum, ABD'nin ulusal çıkarlarının ve resmi pozisyonunun tek bir devlet organında değil, birden fazla organın etkileşimi sonucu şekillendiğini göstermektedir. Dolayısıyla, o dönemde ABD'nin Kyoto Protokolü'ne yönelik "resmi" pozisyonu belirsiz kalmıştır. Bir yandan yürütme organı Anlaşmayı desteklerken, diğer yandan yasama organı Anlaşmaya karşı çıkmıştır ve bu durum ABD'nin uluslararası anlaşmalara yönelik tutumunu belirlemede yaşanan iç dinamiklerin karmaşıklığını ve çok yönlülüğünü gözler önüne sermektedir (Bodanski, 2010: 114).

Obama'nın ABD Başkanı olarak görevine başlamasının ardından iklim politikaları yeniden şekillenmiştir. Obama, 2009'da Kopenhag'da ve 2015'te Paris'te taahhüt ve gözden geçirme sistemini savunarak, bu sistemi iki farklı iklim konferansında öne çıkarmıştır. Bu süre zarfında, ABD'nin müzakere hedefleri, federal politikaları ve Anlaşmanın temel unsurları büyük ölçüde değişmemiştir (Milkoreit, 2019: 1033). Ancak, Kopenhag Konferansı'nın başarısız olmasına rağmen Paris'teki nisbi başarının ardındaki nedenler, ABD iç politikası ve uluslararası dinamiklerin değişken etkileşimleriyle açıklanabilir. Kopenhag'da Obama, Avrupa Birliği ve geliştirmekte olan ülkelerin yasal bağlayıcılık taleplerini açıkça reddetmiş, bu da Kopenhag Mutabakatı'nın geniş çapta kabul görmemesine neden olmuştur. Paris'te ise, aynı sistemi savunurken daha başarılı olmuştur; çünkü ABD iç siyasi engelleri aşmak için Çin ile iklim konusunda iş birliğine gitmiştir. ABD'nin bu stratejisi, iklim müzakerelerinde uluslararası toplumla uyum sağlamasını sağlamıştır. Aynı dönemde, ABD'nin 2020'ye kadar sera gazı emisyonlarını 2005 seviyelerine göre %17 oranında azaltmayı hedeflediği 'Başkanın İklim Eylem Planı' adlı uygulama yürürlüğe girmiş ve Obama, iklim politikalarında yeni atılımlar gerçekleştirmiştir.

Yeni stratejiye göre, ABD dünyanın en büyük sera gazı emisyon kaynağı olarak, küresel iklim değişikliğiyle mücadelede liderlik rolü üstlenmeli, ilgili uluslararası mekanizmaları güçlendirmeli, ittifakları harekete geçirmeli ve ortaklıklar kurmalıdır. Obama yönetimi uluslararası alanda ise, iklim değişikliğinin etkilerini hafifletmek için düzenlemelere dayalı, sert hukuk yaklaşımı izlemiştir (Lianhe, 2015: 98). Böylece, hem iç hem de dış politika hedeflerini dengelemiş ve Paris Anlaşması'nın geniş kabul görmesini sağlamıştır. Bu başarı, Obama'nın yerel ve uluslararası müzakere stratejilerini ustalıklı entegre etmesiyle mümkün olmuştur. ABD'nin anayasal yapısına uygun yenilikçi bir hukuki çerçeve geliştirilmiş ve Amerikan müzakerecileri, Kongre'deki güçlü onay engelini aşmak için stratejik adımlar atmışlardır (Milkoreit, 2019: 1033). Bu süreçte, Obama'nın liderliği, iklim politikalarının küresel düzeyde şekillenmesinde kritik bir rol oynamıştır.

ABD'nin geniş coğrafi alanı da ekonomik faaliyetlerin iklim açısından daha uygun bölgelere taşınabileceği bir avantaj sağlar gibi görülmüştür. Bu bağlamda, ABD'nin büyük bir ülke olması belirli iklim değişikliği etkilerine karşı daha dayanıklı bölgelerin bulunabileceği ve ekonomik faaliyetlerin bu bölgelere kaydırılabileceği fikrini doğurmuştur. Bu durum, ABD'nin iklim değişikliğine karşı daha az hassas olarak görülmesine neden olmuştur. Ancak, son yıllarda ABD'yi vuran aşırı hava olayları, bu algıyı değiştirmiştir. Özellikle, 2012'deki aşırı hava olaylarının ABD ekonomisine önemli miktarda zarar verdiği ve halkın artık bu olayları iklim değişikliği ile ilişkilendirdiği ve gelecekte daha fazla beklediği belirtilmektedir (Mabey vd., 2013: 40). Bu nedenle, ABD'nin iklim değişikliği konusundaki algısı ve politikası da değişmektedir. ABD'nin iç politikasında yaşanan değişiklikler, iklim politikasına ilişkin uluslararası yaklaşımları da yeniden şekillendirmiştir. Bu değişikliklerde iç politikanın etkisinin yanı sıra, Çin'in küresel enerji alanındaki artan etkisi de ABD'nin politika değişikliklerinde etkili olmuştur (Çifçi, 2019).

İklim Politikası Çerçevesinde Çin ve ABD'nin Uzlaşma ve Çatışma Alanları

Çin ve ABD, son 30 yılda iklim değişikliği konusunda ortak çalışmalar yürüterek, küresel ısınmanın etkileriyle mücadelede önemli adımlar atmışlardır. Birçok alanda rakip olan iki büyük gücün iklim değişikliğiyle mücadele konusunda ortak hareket etmesi hem iklim krizine karşı ortak bir çözüm bulma konusunda hem de mevcut çatışma alanlarına rağmen ikili ilişkilerde ılımlı bir yaklaşmayı teşvik etmektedir.

UNFCCC altında kabul edilmiş bir ilke olan "Ortak Fakat Farklılaştırılmış Sorumluluklar ve Göreli Yeterlikler İlkesi (Common but Differentiated Responsibilities and Respective Capabilities/CBDR-RC)" çerçevesinde iki ülkenin iklim değişikliğine ilişkin anlaşmazlıkların yaşandığı görülmektedir. Bu ilkenin temelinde, iklim değişikliğine katkıda bulunan ve ondan etkilenen ülkelerin farklı ekonomik, teknolojik ve tarihsel koşullara sahip olması gerçeği yatmakta; ülkelerin iklim değişikliği ile mücadelede birlikte hareket etmeleri gerektiğini kabul ederken, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında farklı sorumluluklar olduğu vurgulanmaktadır. Bu hususta, Çin ve ABD gibi büyük ekonomiler iklim değişikliğiyle mücadelede ulusal kalkınma hedeflerini korurken, aynı zamanda küresel olarak ortak bir çaba içinde yer almayı taahhüt etmektedirler ancak sorumluluğun sadece gelişmiş ülkeler tarafından üstlenilmesinin adil olmayacağı konusunda anlaşmazlık yaşanmıştır. Geniş perspektifte Çin ve ABD, uluslararası mecrada iklim değişikliğiyle mücadele eden tüm ülkelerin çıkarlarını gözeterek, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı amaçlamaktadır. Buna rağmen ulusal çıkarlar, iç politikalar, uluslararası imaj gibi çeşitli parametreler ülkelerin ortak hareket etmesini engellemektedir.

Karbon azaltma sorumluluklarının farklı beklentileri ve uygulanamayan ilkeler arasındaki uyumsuzluk, ABD ve Çin arasındaki iklim değişikliğiyle ilgili iş birliğini istikrarsız hale getiren bir faktördür (Lu & Zhu, 2022: 1060). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki iklim yönetimi sorumluluklarının dağıtım konusundaki anlaşmazlıklar, Kyoto Protokolü'nde belirtilen "Ortak Fakat Farklılaştırılmış Sorumluluk Prensipleri"nin etkisiz olduğunu göstermektedir. Gelişmiş ülkelerin kendi karbon emisyonlarını azaltmaktaki yetersizliği ve gelişmekte olan ülkelerin tarihi nedensel sorumluluklarını (Liu et al., 2024: 1808) göz ardı etmelerini açıkça ortaya koyan bu görüş adil olmama gerekçesiyle eleştirilmiştir.

Aynı zamanda, politik anlaşmazlıklar iş birliğini zorlaştırmaktadır. ABD'nin Çin'in iç meselelerine müdahalesi, özellikle Hong Kong, Doğu Türkistan, Tibet ve Sincan gibi konularda farklı bir yaklaşım benimsemesi, uluslararası arenada ciddi gerilimlere yol açmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak, Hong Kong'daki demokrasi taleplerine yönelik Çin hükümetinin sert müdahalesi, ABD'nin insan hakları ihlallerini eleştirmesiyle karşılanmış ve ABD tarafından Hong Kong'a yönelik yaptırımlar uygulanmıştır (Lu & Zhu, 2022: 1059). Tibet ve Sincan'daki etnik azınlıkların haklarının ihlal edildiğine dair raporlar,

ABD'nin Çin'i uluslararası alanda eleştirmesine neden olmuş ve bu da birçok alanda ilişkileri germiştir. Bu durum, ABD'nin insan hakları ve demokrasi gibi temel değerleri savunurken, Çin'in egemenlik ve iç işlerine karışmama ilkesine vurgu yapmasıyla bir çatışma yaratmaktadır. Her iki ülke arasındaki bu farklı yaklaşımlar, iklim değişikliği gibi küresel sorunlarda bile iş birliğini ve uzlaşmayı zorlaştırmaktadır. ABD ve Çin arasındaki iç politika ve insan hakları konularındaki farklılıklar, iş birliğini sınırlamakta ve rekabet ortamından doğan gerilimi tırmandırmaktadır.

Bir diğer çatışma sebebi, ABD'nin iç siyasi değişkenliklerinin taraflar arasındaki iş birliğini etkilemesidir. Özellikle, ABD'deki siyasi partiler arasındaki farklılıklar, iklim değişikliği konularında alınan politika kararlarını belirlemede etkilidir. Bu durum, Amerikan hükümetinin iklim politikalarında sürekli değişimlere ve belirsizliklere yol açan dengesiz iklim diplomasisi izlemesine ve Çin ile olan iş birliği statüsünün değişiminde etkilidir. Genel olarak, ABD ve Çin arasındaki iklim değişikliğiyle ilgili iş birliği, karbon azaltma sorumluluklarındaki uyumsuzluk, politik anlaşmazlıklar ve iç siyasi değişkenlikler gibi faktörler nedeniyle istikrarsızdır. Bu değişkenlerin yanı sıra ABD ve Çin arasındaki güvensizlik de iklim değişikliğiyle mücadelede bazı pürüzlere neden olmaktadır. Yasal taahhütlerin eşitliği ve emisyon hesaplama süreçlerinin şeffaflığı gibi bazı konularda uzlaşma sağlanamaması uluslararası sürecin gelişimini engellemektedir.

Tüm bu çatışma konularına ve iki ülke arasındaki doğal rekabet ortamına rağmen, taraflar iklim değişikliği konusunda diplomasi oluşturma çabası içindedirler. Emisyon azaltımı ve yenilenebilir enerjiye geçiş konularında uzlaşma arayışında olmaları ve bu konularda diplomatik girişimlerde bulunmaları iklim diplomasisi açısından oldukça olumlu bir gelişmedir. 26 Nisan 2024 tarihinde, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping ve ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken arasında gerçekleştirilen görüşmede, iklim değişikliği konusundaki iletişim stratejileri açısından ılımlı bir diyalog yaşanmıştır. ABD-Çin arasındaki diplomatik ilişkilerin 45. yılının kutlandığı görüşmede, ikili ilişkilerin tarihinde birçok rekabet ortamının olduğundan ancak ilişkilerin artık daha ılımlı yürütülmesi gerektiği imasında bulunulmuştur. "Çin ve ABD rakip değil ortak olmalı..." (MFA, 2024). Görüşmeler sırasında ikili ilişkilerde beş ana prensibin önemine dikkat çekilmiştir. Bu prensipler; ortak bir anlayış geliştirmek, anlaşmazlıkları etkili ve birlikte yönetmek, karşılıklı fayda sağlayacak iş birliklerini teşvik etmek, büyük ülkeler olarak sorumlulukları paylaşmak ve halklar arasında daha fazla etkileşimi desteklemektir (MFA, 2024). Daha öncesinde ise, 45. yıl kutlamalarından 3 hafta kadar önce, Çin başkanı Xi Jinping ve ABD başkanı Joe Biden telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Görüşme esnasında iklimle mücadelede iş birliği vurgulanmıştır (MFA, 2024). İklim değişikliğine ilişkin ortak hareket etme çabası iki ülkenin iklim diplomasisini geliştirmekte ve uluslararası kamuoyuna yapıcı bir tutum sergilemektedir.

Sonuç

Küresel çapta iklim değişikliğinin şiddetlenmesiyle birlikte devletler iklim müzakerelerine başlamış ve bu sayede önlem alınması için iklim diplomasisinin oluşmasını sağlamışlardır. Ancak on yıllardır süre gelen bu iklim müzakereleri ortak bir iklim anlaşmasının oluşturulması için yeterli olmamıştır. İklim değişikliğine sebep olan karbon emisyonunun sebebi devletlerin endüstriyel gelişmişliğiyle doğru orantı içindedir. Bu sebeple devlet menfaatleri, küreselleşme ve sanayileşme gibi etmenler karbon emisyonu üretimini engellemenin önüne geçmektedir. Müzakere süreçlerinde karar alımını etkileyen iki büyük güç ise en büyük iki sanayi ülkesi olan ABD ve Çin'dir. Bu iki büyük gücün uluslararası iklim politikaları onları izleyen yüzlerce devlet için de bir yol gösterici niteliğindedir.

Yakın tarihe kadar ABD, dünyanın en büyük enerji tüketicisi olarak öne çıkarken, Çin hızla artan karbon emisyonlarıyla bu alanda ABD'yi geride bırakmıştır. İklim değişikliği üzerindeki etkileri nedeniyle, bu iki ülkenin mücadele sorumlulukları da aynı oranda artmalıdır. İklim değişikliği ile mücadelede Çin-ABD stratejilerini ulusal ve uluslararası boyutta incelemek, iki açıdan önemlidir. Öncelikle, duyarlılık ve iş birliği çabaları, ulusal eylemlerin belirlenen sıcaklık hedefini gerçekleştirmeye yönelik olarak hayati öneme sahiptir. İki ülkenin aynı derecede önemli bir diğer sorumluluğu ise, sistem genelinde örnek teşkil etmeleridir (Hultman vd., 2023). Çin ve ABD'nin liderlik ettiği politikalar, diğer ülkeler için de bir model teşkil edebilir ve küresel ölçekte katalizör etkisi yaratabilir. Bu iki ülkenin tarihi rekabet alanlarından uzaklaşarak iklim değişikliğiyle mücadelede ortak bir adım atmaları, önemli bir kararlılık göstergesidir. Çin ve ABD'nin karbon emisyonlarını azaltma ve yenilenebilir enerjiye geçiş konusundaki liderlikleri, küresel iklim hedeflerine ulaşmada belirleyici olacaktır. Böylelikle, iki gücün iklim diplomasisindeki uzlaşma ve çatışma dinamikleri uluslararası müzakerelerin kaderini belirlemektedir. Yine de Çin ve ABD'nin ulusal iklim politikalarının oluşum sürecine bakıldığında, süreç içinde yaşanan kırılmalar uluslararası iklim boyutuna oldukça büyük darbeler vurmuştur. ABD'nin partizan siyasi bakışındaki ayrılıkların iklim meselesine etkisi Kyoto Protokolü'nün uzun bir süre boyunca, Biden yönetimine kadar, aksaklıklar yaşamasına neden olmuştur. Çin ulusal iklim politikalarının başlangıçta ciddi bir mesele olarak algılanmaması da oldukça büyük bir sorundur. İklim değişikliği ilk olarak meteoroloji kurumuna bırakılan bir mesele olmuş ve bu konuda uluslararası duyarlılığın gelişmesi oldukça geç tarihlere kalmıştır. Tıpkı ABD gibi Çin'de iklim değişikliğiyle mücadelede uluslararası sorumluluklarının ne denli büyük bir rol aldıklarının farkında olamamıştır. Sonuç olarak, iki büyük gücün ulusal iklim politikaları iklim müzakere sürecini etkilemiştir ve etkilemeye devam edecektir.

Çin-ABD iklim diplomasisi, çeşitli biçimlerde ve büyük oranda ilerleme kaydetmiş olsa da halen birçok zorluk ve engelle karşı karşıyadır. İki ülke arasında stratejik karşılıklı güven eksikliği ve uluslararası iklim görüşmelerindeki ikili farklılıklar, uzlaşmayı zorlaştırmaktadır. Müzakere süreçlerinde ortaya çıkan yeni çatışma konuları; tarafların ulusal menfaatleri, endüstriyel yapıları ve politik öncelikleri gibi alanlardaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Lianhe, 2015: 105).

İklim değişikliği, günümüzde dünya genelinde politika yapımcılar için büyük ve karmaşık zorluklardan birini oluşturmaktadır. Küresel ısınmanın etkileri giderek daha belirgin hale gelirken, 2°C'nin altında tutulması gereken sıcaklık artışı hedefine ulaşmak her geçen gün daha da zorlaşmaktadır. Mevcut emisyon azaltma taahhütleri, bu hedefe ulaşmak için yeterli olmamaktadır. Uluslararası müzakerelerde yasal yükümlülük gerektiren siyasi çıktılar ortaya konulamıyor olması, gelecekteki iklim etkilerinin ciddiyeti konusunda endişe verici senaryolar ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, düşük emisyonlu tarımın yaklaşık 9 milyar insanı nasıl besleyebileceği, enerji yoksulluğunu nasıl azaltılabileceği gibi temel sorular ortaya çıkmaktadır. COVID-19 salgını, iklim değişikliği, enerji ve gıda güvenliği gibi son zamanlarda karşı karşıya kaldığımız küresel zorluklar, ülkelerin kendi içinde çözemeyeceği, sınır aşırı meselelerdir. Bu tür konuların uluslararası arenada devletlerin inisiyatifiyle, ortak bir çaba sonucu çözümlenmesi beklenmektedir. Bu nedenle, uluslararası iş birliği ve çok taraflı mekanizmalar kritik öneme sahiptir.

Extended Abstract

The US and China are the two most important actors that need to contribute to the fight against climate change. This is for two reasons: because for years the US has been the superpower and the largest emitter of carbon emissions, and in recent years China has developed rapidly as the fastest producer of greenhouse gases. Rapid industrialization, urbanization, and population growth in China have increased the demand for energy, which in turn has led to massive carbon emissions. Climate change resulting from these energy expenditures has been a global threat for decades. The fact that these two countries have two of the most advanced industries shows that they should be pioneers in this regard. At the same time, this industry is a major force that puts them in a position to have a voice in the transnational community. For this reason, the strategies followed by the two countries in climate negotiations have a profound impact on other states and international public opinion.

These two countries should be the pioneers in the realization of political agreements that include the necessary legal obligations to keep climate change at an avoidable level, but there have been setbacks in the negotiation processes in this regard. This is due to the inability of states to reduce carbon emissions to the required level due to their desire to protect their industrial structures, and the obligation to protect political priorities and national interests. At the same time, there is a lack of consensus on issues such as the reliability of transparent tracking of carbon emissions, common but differentiated responsibilities, and fairness. All these factors, as well as the historical animosity and rivalry between the US and China, are reflected in international negotiations. The study revealed another interesting variable. Despite these variables, a major reason for the failure to reach a common international agreement in the climate negotiations is that China and the United States can be traced back to errors and failures in their national climate strategies. Both countries failed to advance their national climate policies appropriately at the outset.

Political disagreements between the US and China affect climate negotiations. The realization by the US and China of their carbon reduction responsibilities is one of the factors complicating cooperation in the fight against climate change. Developed countries, especially the US, expect more carbon reduction commitments from developing countries, which is seen as unfair, especially for a large economy like China. At the same time, the historical enmity between China and the US affects the communication strategy between the parties. US criticism of the other side, especially when combined with pressure on human rights and democracy, strains bilateral relations and makes it difficult to achieve global cooperation on climate issues. In addition to international conflicts, China and the United States domestic political variables affect international negotiations. The contrasting views on climate change of party changes in US national politics affect the coherence of climate policies. This turbulent situation in US national climate strategies is also reflected in international climate negotiations. In the Kyoto Protocol negotiations, while the Clinton Administration supported an international agreement with binding emission targets only for industrialized countries, the Senate adopted a different position that called for commitments from developing countries, resulting in the reflection of the US national political conflict in international negotiations. Thus, the US 'position' or 'national interest' at the time cannot be clearly defined. The Clinton administration supported the outcome in Kyoto and signed the Protocol but did not submit it to the Senate for ratification, knowing that it would be rejected. The US ratified the Kyoto Protocol but withdrew. The Protocol commits industrialized countries to reduce their greenhouse gas emissions. Under Obama, the US joined the Paris Agreement, symbolizing a shift from the traditional system of commitments involving only developed countries to one in which all countries determine their national contributions. The US participation boosted the international effort to combat climate change. The Paris Agreement aimed to increase the effectiveness of the fight against climate change by providing flexibility to developed countries. During the Obama era, the US sought to show

international leadership on climate change and played a critical role in the success of the Paris Agreement after the rejection of the Copenhagen Accord. The negotiating strategy aimed to compromise with the international community and secure broad support, taking into account the domestic political circumstances of the US. As a result, changes in US domestic affairs have reshaped international climate policies. Joe Biden's re-participation in the Paris Agreement, which D. Trump ditched, is an indication that the international repercussions of the US domestic political turmoil will continue.

When the fight against climate change became a global issue, states adapted their domestic politics to this issue, while China left the authority to fight climate change to the national meteorological administration. In the national arena, the climate problem was left to the meteorological agency, and the Ministry of Foreign Affairs was excluded from the climate policy-making process. This made China's political dimension in international climate negotiations weak at the time. The late 1990s saw a major institutional reform on the climate issue. However, China's national climate strategy was subsequently politicized. The authority over the issue was initially vested in the country's meteorological agency. With the increase in international action to combat climate change, China has undergone institutional reform to transfer climate authority from weak institutions to stronger ones. With the formation of strong institutions such as the NDRC and NLCCC, the authority for climate policy-making was taken away from the National Meteorological Organization and given to these institutions. International negotiations were also affected by these setbacks, as it took a long time to take progressive steps in the fight against climate change.

China and the United States' lack of caution in their national climate strategies has profoundly affected international negotiations. The strategies of the parties in the Kyoto and Paris Agreements have been the clearest indicators of this situation. The international repercussions of the parties' national strategies will continue to affect the whole world thanks to the power they have in international public opinion.

Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması / Contribution Rates and Conflicts of Interest

Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: HA (%60 – MA (%40) Veri Toplanması: HA(%60) – MA(%40) Veri Analizi: HA (%60) – MA(%40) Makalenin Yazımı: HA (%100) Makale Gönderimi ve Revizyonu: MA (%100)	Author Contributions	Research Design: HA (%60 – MA (%40) Data Collection: HA(%60) – MA(%40) Data Analysis: HA (%60) – MA(%40) Writing the Article: HA (%100) Article Submission and Revision: MA (%100)
Etik Bildirim Çıkar Çatışması	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	Complaints of Conflicts of Interest	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr The author(s) has no conflict of interest to declare.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.	Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.	Copyright License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Kaynakça

7. United Nations Framework Convention on Climate Change. (1994, Mart 21). United Nations Treaty Collection. <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20II/Chapter%20XXVII/XXVII-7.en.pdf>
- BBC Türkçe. (2011, Kasım 11). COP26 İklim Zirvesi: Çevre kuruluşları, ABD ve Çin'in 'iş birliği yapacağız' açıklamasına temkinli yaklaştı, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59243316>.
- Bodanski, D. (2010). *The Art and Craft of International Environmental Law*. London: Harvard University Press.
- Bodansky, D. (2016). The Paris Climate Change Agreement: A New Hope? *The American Journal of International Law*, 288-319.
- Cao, W., & Bluth, C. (2013). Challenges and Countermeasures of China's Energy Security. *Energy Policy*, 381-388.
- Copenhagen Accord. (2009, Aralık 18). UNFCCC. <https://unfccc.int/resource/docs/2009/cop15/eng/l07.pdf>
- Climate Action Tracker. (2024, Haziran 5). Climate Action Tracker Update Ecofys, Climate Analytics and PIK, <https://climateactiontracker.org/>
- Cifçi, O. (2019). Çin'in Enerji Jeopolitiğinde Artan Rolü ve ABD'nin Enerji Politikasının Yeniden Şekillenmesi. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 79-98.
- Dimitrov, R. S. (2015). *Climate diplomacy*. London: Edward Elgar Publishing. DOI: 10.4337/9781783470600.00018
- Eren, O. E. (2023). Çin-ABD Rekabetinde Gri Bölge: İklim Değişikliği Müzakereleri. *Sürdürülebilir Çevre Dergisi*, 85-98.
- Gülten, Z. T. (2023, Ekim 28). İklim Krizi Çerçevesinde ABD-Çin İlişkileri, ANKASAM. <https://www.ankasam.org/iklim-krizi-cercevesinde-abd-cin-iliskileri>.
- Hu, Y., & Monroy, C. R. (2012). Chinese Energy and Climate Policies After Durban: Save the Kyoto Protocol. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 3243-3250.
- Hultman, N., Cui, R., Zhu, M., & Lou, J. (2023, Kasım 15). Center for Global Sustainability, The new U.S.-China climate statement: Implications for domestic action and international response at COP28. <https://cgs.umd.edu/news/new-us-china-climate-statement-implications-domestic-action-and-international-response-cop28>
- İklim Değişikliği Bakanlığı. (1992). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. <https://iklim.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-33>
- İklimhaber (2022, Ağustos 9). ABD-Çin Gerilimi İklim Krizi için Ne Anlama Geliyor? <https://www.iklimhaber.org/abd-cin-gerilimi-iklim-krizi-icin-ne-anlama-geliyor/>
- Lianhe, W. (2015). Sino-US Cooperation on Climate Change. *China International Studies*, 96-110.
- Liu, M., & Huang, J. (2024). Framing responsibilities for climate change in Chinese and American newspapers: A corpus-assisted discourse study. *Journalism*, 1792-1811.
- Lu, Z., & Zhu, Z. (2022, Ocak). The Complexity of US-China Relationship: Examination Through Their Cooperation on Climate Change. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 1058-1062. DOI: 10.2991/assehr.k.220110.199
- Mabey, N., Gallagher, L., & Born, C. (2013, Ekim). Understanding Climate Diplomacy. *E3G (Third Generation Environmentalism)*, 1-72.
- McCright, A. M., & Dunlap, R. E. (2011). The Politicization of Climate Change and Polarization in the American Public's Views of Global Warming, 2001-2010. *The Sociological Quarterly*, 155-194.
- MFA. (2024, Nisan 2). President Xi Jinping Speaks with U.S. President Joe Biden on the Phone. https://www.mfa.gov.cn/eng/zxxx_662805/202404/t20240403_11275451.html
- MFA. (2024, Nisan 26). President Xi Jinping Meets with U.S. Secretary of State Antony Blinken. Nisan 29, 2024 tarihinde Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. https://www.mfa.gov.cn/eng/zxxx_662805/202404/t20240426_11289925.html
- Milkoreit, M. (2019, Aralık). The Paris Agreement on Climate Change - Made in USA? *American Political Science Association*, 1019-1037. DOI:10.1017/S1537592719000951
- Mitchell, T. (2010, Kasım). Defining Climate Compatible Development. *Climate and Development Knowledge Network-CDKN*, 1-6. fpo
- Paltsev, S., Morris, J., Cai, Y., Karplus, V., & Jacoby, H. (2012). The Role of China in Mitigating Climate Change. *Energy Economics*, 444-450.
- Porter, J. R., Xie, L., Challinor, A. J., Cochrane, K., & Howden, S. M. (2014). *Food Security and Food Production Systems*. Cambridge University Press.
- Samsun, T. (2021). Avrupa Birliği'nin İklim Diplomasisi. *EURO Politika Dergisi*, 12-18.
- Spracklen, D. V. (2016). China's contribution to climate change. *Nature* 531, 310-311. <https://doi.org/10.1038/531310a>
- Studyiq. (2024, Mayıs 26). Kyoto protocol, objectives, history, principle and features. Study IQ: <https://www.studyiq.com/articles/kyoto-protocol/>
- Stern, N., & Xie, C. (2023). China's New Growth Story: Linking the 14th Five-Year Plan with the 2060 Carbon Neutrality Pledge. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 5-25.
- Sun, Y., Zhang, X., Ding, Y., Chen, D., Qin, D., & Zhai, P. (2022). Understanding human influence on climate change in China. *National Science Review*, 1-16. <https://doi.org/10.1093/nsr/nwab113>
- Sunnylands Statement on Enhancing Cooperation to Address the Climate Crisis. (2023, Kasım 14). U.S. Department of State. <https://www.state.gov/sunnylands-statement-on-enhancing-cooperation-to-address-the-climate-crisis/>
- Şanlı, B., Bayraktar, S., & İncekara, B. (2017). Küresel İklim Değişikliğinin Etkileri ve Bu Etkileri Önlemeye Yönelik Uluslararası Girişimler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 201-212.
- Tam, K.-P., Chan, H.-W., & Clayton, S. (2023). Climate change anxiety in China, India, Japan, and the United States. *Journal of Environmental Psychology*, 1-14.
- Tatar, V. (2018). Sera Gazı Emisyonlarının İklim Değişikliği Üzerindeki Etkileri: Türkiye'deki Mevcut Durum Analizi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 3993-3999.
- The Paris Agreement. (2016). United Nations Climate Change. <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2016/CN.735.2016-Eng.pdf>
- Türkeş, M., Sümer, U. M., & Çetiner, G. (2000). Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizmaları. *Tesisat Dergisi*, 84-100.
- Wang, B., Wang, Q., Wei, Y.-M., & Li, Z.-P. (2018). Role of Renewable Energy in China's Energy Security and Climate Change Mitigation: An Index decomposition analysis. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 187-194.
- Xinhua. (2021, Mart 9). China's new five-year blueprint paves way for 2060 carbon-neutrality. The State Council The People's Republic of China. https://english.www.gov.cn/news/topnews/202103/09/content_WS6046cf92c6d0719374afa6a5.html
- Zhou, N., Fridley, D., McNeil, M., Zheng, N., Ke, J., & Levine, M. (2011, Şubat). China's Energy and Carbon Emissions Outlook to 2050. *Lawrence Berkeley National Laboratory*, 1-68.

The Effect of Professional Attitude on Motivation: The Mediating Role of Trust

Muhammed Ali Yetgin^{1,a,*}

¹ Safranbolu Türker İnançlı Communication Department, University of Karabük, Karabük, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 18/07/2024

Accepted: 02/10/2024

JEL Codes: M10,M12,M14

Acknowledgment: This study was presented at the 6th International Black Sea Modern Scientific Research Congress on 23 August 2024, but the full text was not published in the congress booklet.

ABSTRACT

Employees' professional attitudes, motivation, and trust perceptions should be positive to be more successful and productive in their professions. High perceptions of professional attitudes of working individuals enable individuals to take responsibility and care about their work, adapt to the corporate culture with a professional attitude, and establish a strong relationship with their colleagues. Individuals with high motivation at work can produce more efficiently by putting forth more devoted labor and effort. Motivation enables employees to cope with workplace stress and turn challenges into opportunities. A trust-based business relationship between employees increases employees' loyalty to their organizations. Based on these research topics, this research aims to measure the effect of the trust mediation role and professional attitudes on the motivation of non-managerial employees working in the provincial units of a public institution in Ankara. The data was obtained from 392 employees. Data was analyzed using SPSS and AMOS programs (structural equation modeling). As a result of the findings, it was understood that professional attitude did not have a statistically significant mediating effect on trust, and trust did not have a statistically significant mediating effect on motivation. According to the results obtained, professional attitude had a statistically significant impact on motivation. Increasing the perceptions of human capital, which is the most crucial resource of organizations, such as motivation and professional attitude towards work, will prevent negative situations such as leaving the organization and burnout syndrome.

Keywords: Professional Attitude, Confidence, Motivation

Mesleki Tutumun Motivasyona Etkisi: Güven'in Aracılık Rolü

Süreç

Geliş: 18/07/2024

Kabul: 02/10/2024

Jel Kodları: M10,M12,M14

Bilgi: Bu çalışma 23 Ağustos 2024 tarihinde 6. Uluslararası Karadeniz Modern Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde sunulmuş ancak tam metni kongre kitapçığında yayınlanmamıştır

License

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Öz

Çalışanların mesleklerinde daha başarılı ve verimli olabilmeleri için mesleki tutumlarının, motivasyonlarının ve güven algılarının olumlu olması gerekmektedir. Çalışan bireylerin, mesleki tutum algılarının yüksek olması, bireylerin sorumluluk alma ve işini önemsemeyi, profesyonel bir tutum ile kurumsal kültüre adaptasyon ve mesai arkadaşları ile güçlü bir ilişki kurabilmeyi sağlamaktadır. İş yerinde motivasyonu yüksek bireyler, ortaya daha özverili emek ve çaba koyarak, daha verimli bir iş üretebilmektedir. Motivasyon çalışanların iş yerinde yaşanan stres ile başa çıkabilmesini, zorlukları da fırsata çevirmesini sağlar. Güvene bağlı çalışanlar arasındaki bir iş ilişkisi ise çalışanların kurumlarına bağlılığını artırmaktadır. Bu araştırma konularından hareketle bu çalışmanın öncelikli amacı, Ankara'da bir kamu kurumunun bağlı taşra birimlerinde görev yapan ve yönetici pozisyonunda olmayan çalışanlarının güven aracılığı rolü ile mesleki tutumlarının motivasyon üzerindeki etkisini ölçmektir. Veriler 392 çalışandan elde edilmiştir ve elde edilen bulgular SPSS ve AMOS programları (yapısal eşitlik modellemesi) kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde mesleki tutumun güven üzerinde, güvenin ise motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir aracılık etkisinin olmadığı anlaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre mesleki tutumun motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Örgütlerin en önemli kaynağı olan insan sermayesinin motivasyon ve işe yönelik tutum gibi algılarının artırılması, örgütten ayrılma ve tükenmişlik sendromu gibi olumsuz durumların önüne geçecektir.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Tutum, Güven, Motivasyon

Introduction

Employees are a very significant treasure for organizations. Organizational performance will be observed in an organization where human resources work effectively. Human beings are emotional beings, and positive emotions will positively affect work performance in the workplace. In this context, individuals' positive professional attitudes and motivation should be perceived as a corporate policy. The professional attitude of employees towards their work and their desire to work for their work will increase the success of the employees and the organization they work for. It is inevitable that individuals with high professional attitudes will have less tendency to quit their jobs and will be open to all kinds of innovations and changes. A happy employee at work can be open to teamwork with other employees. Managers are essential in raising professional attitudes and motivation in the workplace. Management must provide a fair working environment to expect high productivity and better work quality from employees. Studies have been conducted in the literature to increase employees' personal development, productivity, and organizational trust. Individuals who develop positive professional attitudes in their working life and have a positive attitude towards work have a positive psychology in their social and family lives (Yüksel, 2016).

The role of professional attitude in fostering employee commitment and dedication cannot be overstated. The organizational culture, management approach, and colleagues at work all influence this attitude. A practical professional attitude has been shown to enhance job satisfaction, boost motivation, improve performance, reduce turnover, and increase company commitment (Singh & Meitei, 2017; Ahmad et al., 2013; Holm, 2002).

Trust in the workplace is a catalyst for employee cooperation and problem-solving. It fosters an open communication environment, enhances organizational commitment, and encourages employees to approach problems objectively. This, in turn, boosts individual performance (Singh & Srivastava, 2016; Bidarian & Jafari, 2012; Saunders, 2012).

When it comes to sectors, the motivation of employees is a key factor. Their efforts towards the sector's goals directly impact their performance, leading to positive sector outcomes (Wegge, et al. 2011). Moreover, employees' new ideas and participatory approaches can significantly boost productivity (Jurkiewicz et al., 1998). However, it's important to note that their eagerness to learn new knowledge and skills is not just beneficial, it's crucial. This continuous learning can reduce stress and increase job satisfaction among

employees (Robescu & Iancu, 2016; Buelens & Van den Broeck, 2007).

This research aims to measure the perceptions of professional attitude, self-confidence, and motivation of the staff. In addition to the professional knowledge competencies of employees, it is essential to provide and develop some competencies in personal development issues (Korkmaz, 2010: 240). In the research conducted by Koç (2013), an applied personal development model was proposed as in-service training to improve the 'personal competence' and 'institutional commitment' levels of a public organization's personnel based on their individual and institutional identities and values.

Literature Review

Professional Attitude and Trust

Practical Discussions

The individual development themes are “self-actualization,” “self-monitoring,” “self-esteem,” “life satisfaction,” “body language,” and “family life.”; In contrast, the institutional level themes are “corporate culture,” “professional identity,” “empathic communication,” “psychological violence,” “work ethics,” and “professional representation” (Koç, 2013: 161). In terms of professional attitude, according to this model, which aims at individual competence and organizational commitment, the targeted end is to change cognition, awareness, and competence levels. According to a model presented in a study by Özgen et al. (2002: 339), to understand one aspect of professional attitude, it is necessary to understand the relationship between beliefs, values, attitude, and job satisfaction. See Figure 1.

As shown in the figure above, if this model is adapted to employees, job satisfaction will occur if the employee's attitudes, beliefs, and values are positive. According to Duan and Elvis (1972), if there are jobs with little variety that do not allow the use of knowledge and skills in the conditions step, this situation will be manifested as monotony in the next step, in another step of emotional reaction, it will show boredom and provincial dissatisfaction, and in the fourth step of behavioral response, it will show the tendency to leave the job. When evaluated in terms of worship and social duties, employees should be dedicated to their work to avoid these negative processes that lead to a tendency to leave the job with their multifaceted responsibilities. A study examined the professional attitude levels of employees working in Antalya regarding education, marital status, gender, and occupation. It was found that organizational trust levels significantly predicted professional attitude levels and explained 22% of the total variance (Göküş, 2019: 303).

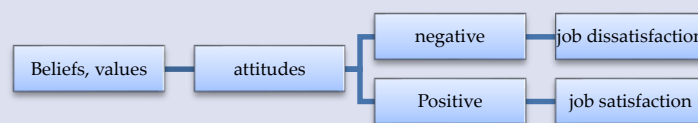

Figure 1. Professional attitude path
 Source: This graph is adapted from Özgen (2002:39).

Conceptual Discussions

Trust is defined as “the extent to which employees perceive management” and management perceives employees as honest and helpful (Geyskens et al., 1996: 308) and is examined by considering the trustworthiness of the other party (Squire et al., 2009; Mohr & Speakman, 1994). According to Bryk and Schneider (2002), organizational trust increases cooperation between managers and employees, increases efforts toward the organization's goal, and reduces issues that may cause conflict. Undoubtedly, organizational trust is vital in improving employee performance in organizations (Jawahar & Carr, 2007: 332). Trust is defined as an essential determinant of commitment (Dwyer, et al., 1987: 18) and is related to expectations of continuity (Poppo et al., 2008: 40); mutual promises form it and lead to the “development of organizational” or “inter-organizational commitment” (Narayandas & Rangan, 2004: 64-65); on the contrary, mistrust leads to the destruction of this commitment (Morgan & Hunt, 1994: 22-26). While early research included a variety of methods to measure the potential determinants and consequences of work attitudes, this has changed over time, and techniques to statistically assess these relationships have become more rigorous (Judge et al., 2017). In a study, the organizational trust levels of 429 healthcare workers were examined, and it was seen that the employees' trust levels towards their colleagues were relatively higher than the trust they had in the institution they worked for (Halıcı et al., 2015:180). A study found no significant difference in the relationship between employees' confidence in their organization, colleagues, and gender (Uygur & Arabacı, 2019: 760-62).

According to Lawler (1994: 97), the sum of employees' perceived personal inputs to the job, the perceived inputs and outputs of the characteristics they have, and the perceived job characteristics define the perceived amount to be received (expectations) and is denoted by "x." The perceived results of the specified objects and the actual results give the perception of the total amount received (outputs), expressed by "y." If the employee's attitude towards work is satisfied, this is described as $x = y$. If the employee's attitude towards work is unsatisfied, this is expressed as $x > y$. If $x < y$, it will be described as guilt, injustice, and employee discomfort. Among the reasons that negatively affect the professional attitude of the employees are long working hours, low pay for long working hours, management style, low pay, competition, employee problems, service status, and lack of self-expression. In contrast, the factors that affect the attitude positively at a high level are stated as adopting the corporate purpose, feeling secure, and being interested in the job description (Pizam & Lewis, 1979: 14).

In a study conducted on social service supervisors in the United States, a relationship was found between organizational trust and professional attitude toward work, and it was revealed that employees with a high sense of trust are delighted with their work (Silver et al., 1997:1-3). Colquitt et al. (2012: 909) explain this situation

as trust in management and state that employees have a more positive psychological perception. Thus, the effort and motivation of employees towards their organizations will be positively affected.

According to the research on conceptual and practical implications in the literature, it is understood that the relationship between professional attitude and trust is a topic worthy of study.

In this context, the following hypothesis is intended to be tested:

H₁: Attitude has a positive and significant effect on trust.

Trust and Motivation

Practical Discussions

Trust, which acts as a vital catalyst for the healthy survival of human beings and culture, has found a vast place in studies on human psychology, and these sources include findings on the effect of trust on the existence and natural potential of the individual (Işıkdoğan, 2022:14). Regarding organizational trust, employees must trust their managers, colleagues, and the people they address (Kars & İnandı, 2018:147). If employees trust their managers, their trust in the organization increases (Offerman, 1998), and trust in their colleagues enables employees to help each other and not interfere with each other's tasks (Ferre et al., 2004).

Conceptual Discussions

Regarding management science, the issue of trust is discussed at different levels, such as trust in the organization, trust in the manager, and inter-organizational trust. An organization that has developed a sense of trust and has this sense at the highest levels will become an organization that is open to innovation and change, its employees are fully committed to the organization, and can quickly achieve organizational goals; in contrast to these situations, it has been revealed in the researches that situations such as employees not helping each other at work, not providing justice among employees, not allowing employees to use their leave rights, not promoting them even though they deserve it, mobbing are essential factors that demotivate employees and damage trust in the organization, as well as having consequences that lead to psychological trauma, In addition, in organizations where the phenomenon of trust does not occur, managers will try to achieve success by keeping employees under constant pressure. This will cause a deterioration in employee motivation (Karabekir et.al., 2016: 132-38). Research is conducted with measurements such as the effect of trust on organizational change and employees' level of trust perceptions (Rousseau et al., 1998). In organizations, trust occurs both at the organization and the individual level, but trust in the organization is defined as organization-oriented, unlike trust at the individual level. In contrast, trust in the individual is perceived according to the manager's professional attitude toward the promises made to the employees (Demircan & Ceylan, 2003: 142).

In individual trust, it is seen that one party acts in a way that does not require controlling or monitoring the other party. There are no expectations against expectation-based behaviors (Mayer et al. 1995), whereas, in organizational trust, there are expectations from relationships and behaviors within the organization (Shockley-Zalabak et al., 2000). According to Türköz et al. (2009:289-90), trust in the organization is defined as the individual's belief about the actions that will benefit or at least not harm them from the organization, while Özdaşlı and Yücel (2010: 69-70) argue that trust in the organization is mainly focused on managers and that the trust of employees in the manager will stem from the behaviors of the managers, in this case, the evaluation of all kinds of words and behaviors of the manager by the employees comes to the fore (Erden & Erden, 2009:2180-90). Trust in coworkers, on the other hand, emerges as the perceptions of competence, fairness, morality, and reliability that employees have towards each other and is defined as the attitudes and behaviors in which individuals with mutual good perceptions have positive feelings towards each other (Börü et al., 2012).

While a link can be established between organizational trust and many variables such as work attitudes, turnover, commitment to work or organization, perception of justice, job satisfaction, and citizenship behavior, the relationship between it and motivation can be measured (Cho & Ringquist, 2011:53-56). Trust affects the motivation of individuals to engage in workplace behaviors and outcomes by influencing the expectations of other employees about the future behaviors of the employee (Dirks & Ferrin, 2001: 136-140). A study conducted in a public library showed that organizational trust and individual motivation directly and significantly affected the willingness to transfer tacit knowledge (Biranvand et al., 2022). In a different study, employees' confidence in their manager, coworkers, and stakeholders will increase success (Akpolat & Oğuz, 2022: 253-56).

In a study conducted with 241 employees in ICT companies in South Korea, the mediating effects of organizational trust and intrinsic motivation on the relationship between emotional leadership and creativity were analyzed, and the mediating effects of organizational trust and intrinsic motivation were confirmed (Jeong et al., 2020). A study on confidence and motivation in the healthcare sector shows that trusting relationships in the workplace promotes social interactions and collaboration among healthcare workers, impact the intrinsic motivation of healthcare workers, and have consequences on retention, performance, and quality of care (Okello & Gilson, 2015). Another study found that a supportive and positive work environment instilled by motivation and trust strengthens the bond between the organization and the employee (Shadid, 2018: 65).

Mutual, two-way (Moorman et al., 1992:315) trust in colleagues contributes positively to perceived organizational support, reduces turnover, and positively affects emotional commitment (Ferres et al., 2004:608-

12). Employees' intrinsic motivation is also stronger under managers with high trustworthiness (Cho & Perry, 2012), and a trust relationship between employees and managers increases employees' job satisfaction and reduces their tendency to leave their jobs (Muchinsky, 1977).

When conceptual discussions are examined in literature studies, relationships between trust and motivation have been identified. In this study, the following hypothesis was formed since the relationship between the perception of trust, which is the mediating variable of the employees in the organization, and motivation was measured:

H₂: Trust has a positive and significant effect on individuals' motivation.

Professional Attitude and Motivation

Practical Discussions

Motivation is one of the issues related to human behavior and tries to reveal how human behavior can be "directed or how the intensity of a directed behavior can be increased." in this context, it is stated that motivation is applied consciously or unconsciously by people in all areas of life in different ways (Karacelil, 2013:182-83). Maslow considered motivation with a holistic approach in the pyramid of needs; according to him, motivation is a complex structure; a hungry person does not care about his safety, or a person who lacks love and respect in society does not feel the need to take action to realize himself, so it is defined as a psychological process that gives purpose and direction to the behavior of the person (Maslow, 1943: 370). According to Pinder (1998: 40), factors such as management processes and rewards constitute extrinsic motivation, while factors such as satisfaction with success, hope, and optimism toward work constitute intrinsic motivation factors. This situation can lead to burnout syndrome in employees with physical and emotional fatigue due to intense overtime, "indifference and depersonalization by having negative attitudes towards the individuals served," and loss of sense of achievement related to the profession (Cengil, 2010: 81), this situation negatively affects the professional self-confidence of employees in terms of burnout syndrome; in a study conducted on the subject, it was seen that the self-confidence levels of employees who value themselves were significantly higher than others (Acar & Ünverdi, 2020). The tools that determine attitudes and motivations are the internal processes that push the person to behave. The source of information for these internal processes is often objective. These internal processes determine the attitudes and motivations of the individual without the individual being aware of it; in this context, the individual who develops subjective attitudes towards the employees can often resort to various ways to legitimize it. For example, they may try to motivate themselves differently than they are motivated towards the profession. A study was conducted on 672 employees working in Rize and Samsun to investigate the question, "What are some factors affecting the professional attitude and motivation levels of employees?" The main sub-problems of this study were: According to the results of

this research, there was no significant change in the professional attitudes and motivation levels of employees according to their age, no significant difference was found between the professional attitudes and motivation levels of employees according to their marital status, no significant difference was found between the professional attitudes and motivation levels of employees according to the settlement where they work, and a significant difference was found between the professional attitudes and motivation levels of employees according to their education level (Kaya & Nazıroğlu, 2008). As a result of the research, a significant and positive relationship was observed between employees' professional attitudes and motivation levels.

Conceptual Discussions

Professional attitude and motivation are defined as the attitude that a person feels towards their profession and the need to carry it out in the best way; in this context, a person may have a positive or negative view of their profession, and the attitude may change accordingly, and how ready and willing the person feels to do the activities required by their profession shows their professional motivation (Hellriegel et al., 1995). The employee's motivation makes them more effective and active in their job, makes them more efficient and productive, and creates a positive attitude toward their profession; in this context, managers need to implement practices that motivate employees (Linder, 1998). Griffin (2010) states that highly motivated teachers have high job satisfaction. As many attitudes and behaviors are affected by motivation, many internal and external reasons affect teachers' motivation. This study investigated whether teachers' organizational trust and hope levels predict their motivation.

According to conceptual and practical implications in the literature, there is a relationship between professional attitude and motivation, and this study aims to test the hypothesis about the effect of professional attitude on motivation:

H₃: Attitude has a positive and significant effect on individuals' motivation.

Methodology

Purpose of the Study

The main purpose of this study is to measure the effect of professional attitudes through trust on the motivation perceptions of employees in non-managerial positions in a public organization.

Research Model and Hypotheses

The research model and the hypotheses formed according to the model are given below. The study measures the mediating role of trust and the effect of professional attitude on motivation. See Figure 2.

Hypotheses:

H₁: Attitude has a positive and significant effect on trust.

H₂: Trust has a positive and significant effect on individuals' motivation.

H₃: Attitude has a positive and significant effect on individuals' motivation.

In data collection, the "Attitude Scale Towards Teaching Profession," developed by Kaya, was improved by Kaya and Nazıroğlu (2008). The scale determines the level of professional attitudes of employees and is a Likert-type scale consisting of 19 items (Kaya & Nazıroğlu, 2008). The rating used in the scale is in the form of "completely agree, agree, undecided, disagree, and strongly disagree." the lowest score that can be obtained from the scale is 19. The highest score is 95, and it is stated that the high scores obtained from the Professional Attitude Scale indicate that the attitudes of employees towards their profession are positive (Kaya & Nazıroğlu, 2008). Ten of the items in the scale were given as positive and nine as negative propositions, and the scoring of the negative items was done in the opposite direction. The Attitude Scale is a single variable. The "Professional Motivation Scale" was adapted by Kaya and Nazıroğlu (2008) from the Maslach Burnout Inventory developed by Maslach and Jackson (1981) and translated into Turkish by Çam (1992) and Ergin (1992). The scale has three sub-variables: "Professional Morale," "Professional Success," and "Professional Sensitivity." The scale consists of 22 items, and the rating is Likert type as "always, most of the time, sometimes, very rarely, never" (Kaya & Nazıroğlu, 2008: 32-26). Since 13 of the items on the scale are negative and 9 are positive propositions, scoring the negative items was done in the opposite direction. The lowest score that can be obtained from the scale is 19, the highest score is 95, and the high scores obtained from the Vocational Motivation Scale indicate that the vocational motivation of employees is high (Kaya & Nazıroğlu, 2008). The Trust scale used in the study was developed by Jarvenpaa et al. (1998) to determine the perceived level of trust in organizations. It is a one-dimensional Likert-type scale consisting of 6 items. The 2 negative statements in the Trust Scale were reverse-coded. The answers in the scale were taken with a "5-point Likert scale (1=strongly disagree, 5=strongly agree)" (Akkoç et al., 2012). To determine "the required sample size" for the research, Gürbüz and Şahin (2014: 125) used the "Sample Calculation Formula for Quantitative Variable Research" cited by Bartlett, Körtlik and Higgins (2001). It was calculated that the sample size should be at least 384 at a 95% confidence level. In the study, 609 questionnaires were sent to 609 people; some did not respond, some were marked without being read as the markings were always the same, and some were incompletely filled in. Two hundred seventeen data were excluded from the study, and it was seen that the remaining 392 data met the &95% confidence level. "SPSS (Statistical Package for the Social Sciences)" and "AMOS (Analysis of Moment Structures)" statistical applications were used to evaluate the data obtained in the study. Structural Equation Modeling was applied in the study. This model is accepted as the primary method in studies with multiple relationships between dependent and independent variables (Şimşek, 2007). Before starting the study, approval was obtained from the Karabük University Social and Human Sciences Ethics Advisory Board [29/03/2024 date and 2024/04(39)]. The survey data were collected during April (2024).

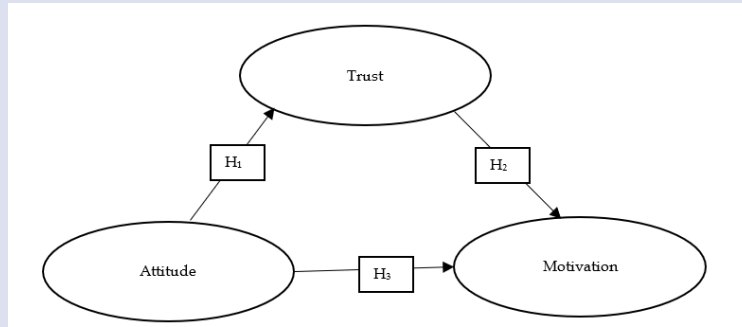

Figure 2: Research Model

Findings

When the demographic data were analyzed, 392 participants, 353 men, and 39 women, were included in the study. 79% of the participants were married, 39% were between the ages of 30-49, 46% were between the ages of 50-64, 40% were associate degree holders and 23% were bachelor's degree holders. 69% of the participants are the staff working in different positions, and 31% are workers & cleaning staff. 18% of the participants were from Istanbul, and 15% were from Ankara. The other participants were from some provinces of Türkiye, such as Konya, Sakarya, Kayseri, Kocaeli, and Samsun. This study's Cronbach's Alpha coefficient was .979 (n = 47), indicating that the questionnaire was highly reliable.

In the study, factor analysis was applied to determine the validity of the scales (Suhr, 2006). While Explanatory Factor Analysis allows researchers to investigate "which factors the items are loaded on," Confirmatory Factor Analysis aims to "verify the model created" by the researcher using the data (Noar, 2003). In the study, the unidimensional Professional Attitude Scale items were expressed as JA and coded from JA1 to JA19. The motivation Scale was coded as M in the study. Again in its sub-dimensions, Professional Morale was coded as PM1, PM2 and PM6, Professional Success was coded as PSUC1, PSUC2, PSUC3, PSUC4, PSUC5, PSUC6, PSUC7, PSUC8 and PSUC9, and Professional Sensitivity was coded as PSEN1, PSEN2, PSEN3, PSEN4, PSEN5 and PSEN6. The one-dimensional Trust Scale items in the study were coded as T1, T2, T3, T4, T5, and T6. Since the correlation relationship will take up a lot of space as a table, some salient points will be mentioned. A correlation value of $-.130^{**}$ ($p = .010$) was found between the Trust 3 (T3) variable and the Job Attitude (JA11) variable; a correlation value of $-.132^{**}$ ($p = .009$) was found between the Trust 6 (T6) variable and JA11 variable. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed). A correlation value of $-.107^{**}$ ($p = .034$) was found between the T6 and Job Attitude (JA6) variables. These examples show a statistically significant correlation between the two variables. It is seen that there is a weak correlation that is statistically significant and negative. When the relationship between trust and motivation was analyzed, statistically significant and positive correlations were found between JAs and PM1, PM2, and PM4 in general. Generally, these pairs' correlation values were 0.7 and above ($p < 0.05$). Thus, a strong correlation can be mentioned (Solutions, 2019).

Explanatory Factor Analysis (EFA)

Within the scope of the exploratory factor analysis of the study, Cronbach Alpha values, factor loadings, and Mean and Standard Deviation values of the variables were revealed. According to the findings, Cronbach Alpha values were found as,911 for the Confidence scale,976 for Job Attitude,919 for Professional Morale,944 for Professional Success, and,941 for professional sensitivity. Cronbach Alpha value for each scale was determined at an extreme level. The item "In general, people are very trustworthy at my workplace.", which has the highest factor value in the trust scale, has a factor loading of 796. Among the Job Attitude items, the item coded JA16, "I wouldn't do my job if I didn't have to," has the highest value with a factor load of,793. The highest factor loading in the Professional Morale variable is the item PM1 coded "I feel like I'm getting bored with my job," with a factor loading of 812. In the Professional Success dimension, the highest factor loading was found as "I work too hard at my job" with the code PSUC5 and a factor loading of,724. In the Professional Sensitivity dimension, the highest factor loading was the PSEN2 code, and the item "Since working in this profession, I have become tough with people" had a factor loading of,782. See Table 1.

Within the scope of Explanatory Factor Analysis, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) and Bartlett's Test of Sphericity results must meet the fit values. KMO values between .90 and 1.00 are considered excellent, between .80 and .89 are considered very good, and between .70 and .79 are considered good. In this study, the KMO value was calculated as .981, which shows that the factor analysis is at an excellent level. Bartlett's Test of Sphericity result is necessary to determine the suitability of the obtained data for factor analysis, and a p-value < 0.01 is considered suitable for factor analysis. In this study, Bartlett's Test of Sphericity value was $p = .000$. See Table 2.

The items PM5, PM7, PSUC8, PSUC9, JA8, JA11, JA12, JA15, JA17, and JA18 were removed from the model to make the GFI and AGFI values more compatible. Thus, it was seen that all the Explanatory Factor Analysis fit values had appropriate values. Among the Explanatory Factor Analysis fit values, Chi-Square, PNFI, TLI, IFI, NFI, AGFI, GFI, and RMSEA values were found to meet the limit values. See Table 3.

In the Explanatory Factor Analysis, the pattern of the covariance matrix between the variables subject to research showed that the fit values were met. See Figure 3.

In the Explanatory Factor Analysis, the Confirmatory Factor Analysis was started after the fit values were met. The fit values in the Confirmatory Factor Analysis are expected to be close to those in the Explanatory Factor Analysis (Noar, 2003).

Table 1: Findings

Code	Factor Load	Mean	Std. Deviation	Cronbach Alpha
Trust				
T1	,796	3,2296	1,30250	,911
T2	,765	3,2551	1,24749	
T3	,660	3,0918	1,21024	
T4	,681	3,3393	1,18157	
T5	,697	3,4133	1,23778	
T6	,608	3,0179	1,14975	
Job Attitude				
JA1	,726	3,7219	1,40030	,976
JA2	,723	3,6582	1,08016	
JA3	,768	3,9209	1,27192	
JA4	,736	3,5026	1,44640	
JA5	,731	2,9847	1,25914	
JA6	,743	3,0689	1,19584	
JA7	,717	3,6352	1,13403	
JA8	,739	3,4464	1,49070	
JA9	,767	3,8878	1,32366	
JA10	,790	3,3878	1,38780	
JA11	,754	3,1556	1,24443	
JA12	,753	3,4311	1,55885	
JA13	,787	3,8520	1,32786	
JA14	,738	3,1505	1,24095	
JA15	,733	3,4745	1,48112	
JA16	,793	3,7015	1,52731	
JA17	,758	3,1607	1,22722	
JA18	,754	3,3929	1,56488	
JA19	,760	3,4133	1,37483	
Professional Morale				
PM1	,812	3,8010	1,36496	,919
PM2	,806	3,8546	1,33103	
PM3	,418	4,0230	,76495	
PM4	,801	3,8546	1,33869	
PM5	,380	4,0612	,74760	
PM6	,699	3,6837	1,21244	
PM7	,481	4,2602	,82397	
Professional Success				
PSUC1	,495	2,2730	,76995	,944
PSUC2	,727	3,0765	1,23639	
PSUC3	,741	3,5153	1,53552	
PSUC4	,734	3,0102	1,30311	
PSUC5	,794	3,1199	1,27073	
PSUC6	,710	3,8010	1,21844	
PSUC7	,724	3,1097	1,28962	
PSUC8	,769	3,4413	1,56419	
PSUC9	,695	3,1250	1,26013	
Professional Sensitivity				
PSEN1	,786	3,7959	1,36233	
PSEN2	,819	3,5689	1,39063	
PSEN3	,510	4,2551	,79398	
PSEN4	,722	3,7245	1,20553	
PSEN5	,760	3,8699	1,32299	
PSEN6	,778	3,5893	1,38578	

Table 2: KMO Test Result

The measure of Sampling Adequacy for Kaiser-Meyer-Olkin		.981
	Approximate Chi-Square	19488,317
Bartlett's Test of Sphericity	df	1081
	p	.000

Table 3. The goodness of fit indices

Category	Index	Reported VA	Level
“Parsimonious fit”	“Chi-square divided by degree of freedom (χ^2/df)” (Kline, 1998).	2,226	“Good Fit = $0 \leq \chi^2 /sd \leq 2$ Acceptable Fit = $2 \leq \chi^2 /sd \leq 3$ ” (Kline, 1998).
“Parsimonious fit”	“PNFI” (Bentler & Bonnet, 1980).	,847	“,05 ≤ “ (Bentler & Bonnet, 1980).
“Incremental fit”	“Tucker Lewis Index (TLI)” (Forza & Filippini, 1998).	,945	“Adequate Fit = $TLI \geq .80$ ” (Forza & Filippini, 1998).
	“Incremental Fit Index (IFI)” (Bollen, 1990).	,949	“Adequate Fit = $IFI \geq .90$ ” (Bollen, 1990).
	“Comparative Fit Index (CFI)” (Bollen, 1990).	,949	“Adequate Fit = $CFI \geq .90$ ” (Bollen, 1990).
	“Normed Fit Index (NFI)” (Bentler & Bonnet, 1980).	,912	“,8 ≤ “ (Bentler & Bonnet, 1980).
	“Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI)” (Bentler & Bonnet, 1980).	,802	
“Absolute Fit”	“Goodness of Fitness Index (GFI)” (Awang, et al., 2015).	,826	,8 ≤ (Awang, et al., 2015).
	“Root Mean Square error of approximation (RMSEA)” (Awang, et al., 2015).	,056	,08 ≤ (Hair, et al., 2010).

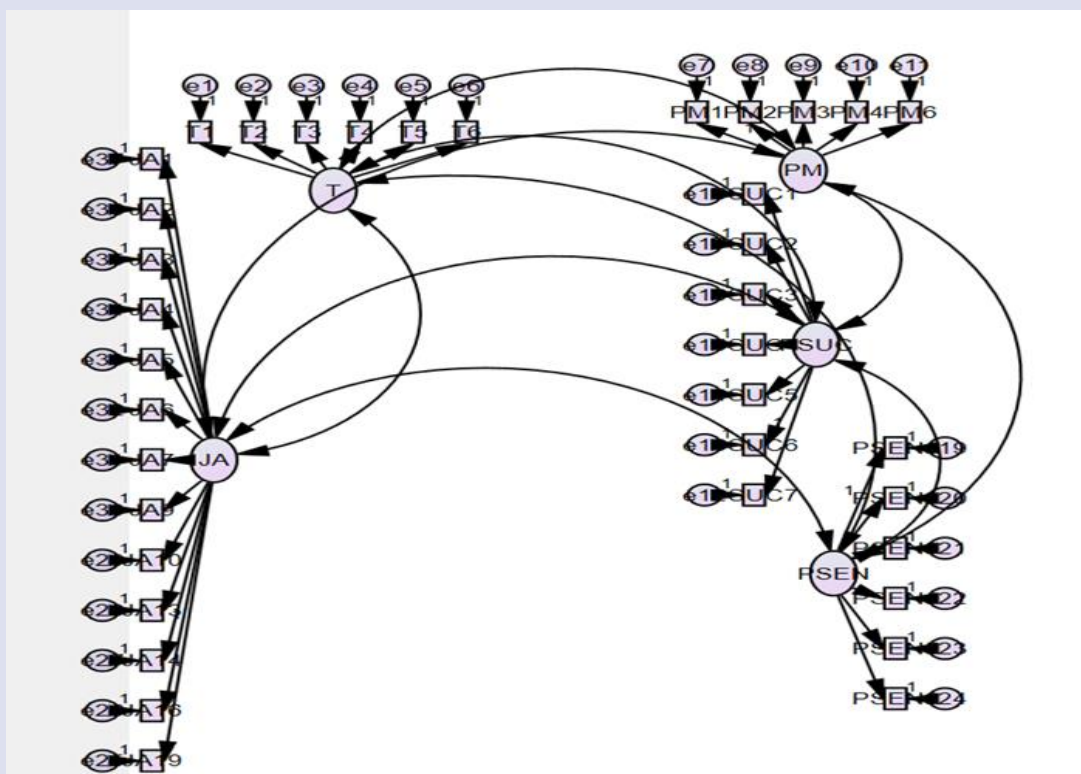

Figure 3: Explanatory Factor Analysis Covariance Matrix

Confirmatory Factor Analysis (CFA)

After the Exploratory Factor Analysis, Confirmatory Factor Analysis is required to test whether the model is compatible with “Structural Equation Modeling” (Worthington & Whittaker, 2006). The pattern of the Structural Equation Model results of the research is shown below. See Figure 4.

According to the confirmatory factor analysis results of the study, no statistically significant relationship was found between professional attitude and trust ($\beta = .03$; $p = .584 > .05$). This result shows no relationship between

professional attitude and trust. According to the analysis results, no statistically significant relationship was found between Trust and Motivation ($\beta = .00$; $p = .677 > .05$). This result shows no relationship between Trust and Motivation. A statistically significant relationship exists between Professional Attitude and Motivation ($\beta = .40$; $p = ***$). The results of the fit values according to Confirmatory Factor Analysis are shown below. See Figure 4.

See Table 4.

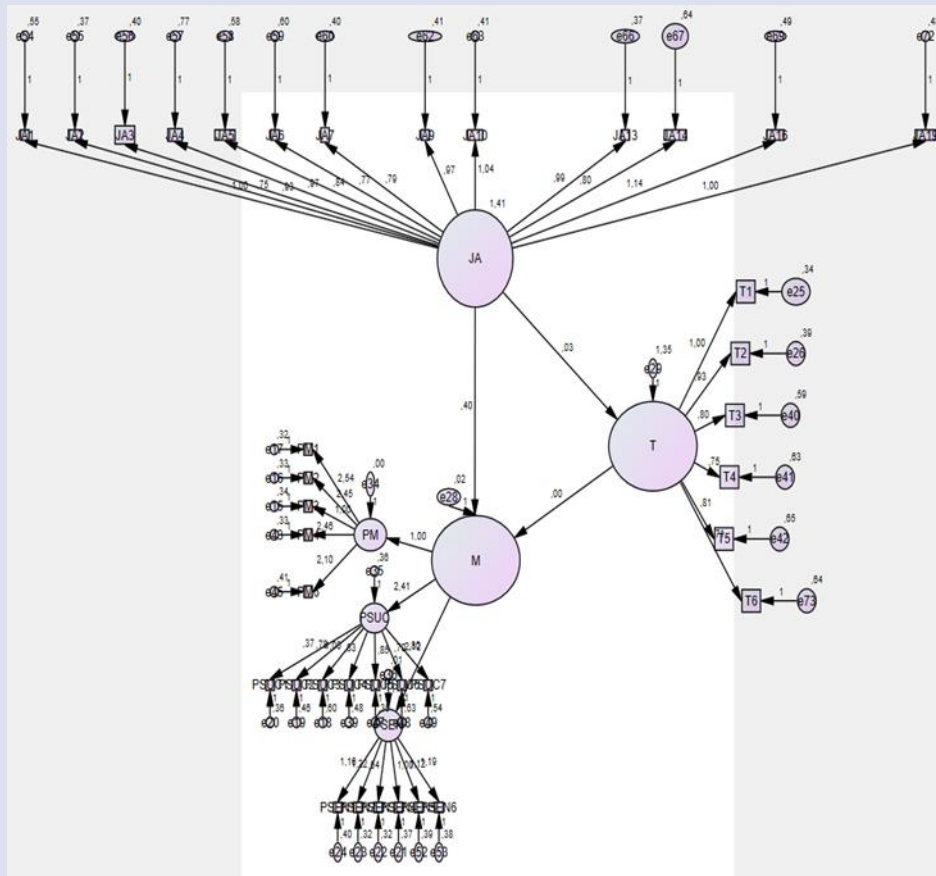

Figure 4: Structural Equation Modeling (SEM)

Table 4: Goodness of fit indices in Confirmatory Factor Analysis

Category	Index	Reported VA	Level
“Parsimonious fit”	“Chi-square divided by degree of freedom (χ^2/df)” (Kline, 1998).	2,216	“Good Fit = $0 \leq \chi^2 /sd \leq 2$ Acceptable Fit = $2 \leq \chi^2 /sd \leq 3$ ” (Kline, 1998).
“Parsimonious fit”	“PNFI” (Bentler & Bonnet, 1980).	,853	“,05 ≤” (Bentler & Bonnet, 1980).
“Incremental fit”	“Tucker Lewis Index (TLI)” (Forza & Filippini, 1998).	,946	“Adequate Fit = $TLI \geq .80$ ” (Forza & Filippini, 1998).
	“Incremental Fit Index (IFI)” (Bollen, 1990).	,949	“Adequate Fit = $IFI \geq .90$ ” (Bollen, 1990).
	“Comparative Fit Index (CFI)” (Bollen, 1990).	,949	“Adequate Fit = $IFI \geq .90$ ” (Bollen, 1990).
	“Normed Fit Index (NFI)” (Bentler & Bonnet, 1980).	,912	“,8 ≤” (Bentler & Bonnet, 1980).
	“Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI)”	,803	
“Absolute Fit”	“Goodness of Fitness Index (GFI)” (Awang, et al., 2015).	,826	“,8 ≤ “ (Awang, et al., 2015).
	“Root Mean Square error of approximation (RMSEA)” (Hair, et al., 2010).	,059	“,08 ≤” (Hair, et al., 2010).

Table 5: Structural path analysis results (direct hypothesis)

Hypothesis	Path	Standardized Beta	P-value	Result
H ₁	T ← JA	,03	,584	Rejected
H ₂	M ← T	,00	,677	Rejected
H ₃	M ← JA	,40	p ***	Accepted

According to the results, Confirmatory Factor Analysis fit values are at an excellent level, and the research results in the explanatory factor analysis are confirmed. Path Analysis, which is a part of the Structural Equation Model, was used in the study. Path Analysis is considered very useful for visualizing the complex relationships between variables and determining the strength and direction of these relationships (Gürbüz & Şahin, 2014). According to the path analysis results, the study's hypotheses were finalized. See Table 5.

According to the results of the path analysis, the hypotheses regarding the effect of professional attitude on Trust and the hypotheses regarding the impact of Trust on motivation were rejected. The study shows that Trust has no relationship with professional attitude and motivation as a mediating role. According to the results obtained, the hypothesis regarding the effect of professional attitude on motivation was accepted. It is understood that the higher the employees' perception of professional attitude, the higher their perception of motivation towards work.

Theoretical discussion

According to the study results, it is understood that professional attitude affects motivation. It is possible to discuss the relationship between professional attitude and motivation theoretically. It is observed to have a statistically significant, positive, and value-added relationship in beta value. In the expectancy theory put forward by Vroom, which is accepted as the key to motivation, the decisions of individuals to engage in a particular behavior are shaped according to their expectations about the results of that behavior, and before taking action, people evaluate what that action will bring them and how valuable these gains are (Walters, 2011; Allen et al., 1997; Oliver, 1974). In expectancy theory, expectancy is the belief that success will be achieved when working harder, instrumentality is the belief that results such as promotion and reward can be achieved with a specific performance, and value of how important the results obtained by the individual are for them (Eveleth & Stone, 2008; Geiger & Cooper 1996). Since it is stated that individuals will have a better attitude toward their work if they are rewarded for their efforts (Vroom & Porter & Lawler, 2015; Oliver, 1974; Lawler & Suttle, 1973; Heneman & Schwab, 1972), it is understood that the expectancy theory can also be associated with a professional attitude. When the result of the study is evaluated from a theoretical point of view, it is seen that the participants' perceptions of attitudes that they want to be rewarded for their efforts lead to motivation perceptions that meet the principles of expectancy-instrumentality-value. Key takeaway: Attitude and motivation, which are related to expectancy theory, are interrelated.

Conclusion

The study's limitation is that it is a public institution with a provincial organization based in the capital city. The data on the forms given to the participants digitally in Google Forms and manually in some places were digitally combined. Male participants were more accessible than female participants. In addition, it was observed that male participants were more interested in participating in the study. The professional attitude of employees reflects their attitudes towards the task and the organization they work for. Attitude also reveals the feelings and

beliefs of the employee towards their job. The intrinsic motives that provide the labor and efforts of the employees in achieving the corporate goals are called motivation. According to the results of the research, the attitudes and motivation perceptions of employees are closely related to each other. A positive attitude ensures that an employee is highly motivated. Employees with high attitude perception love their jobs more and feel a sense of belonging in the organization more closely. Employees who trust their managers with their attitude perception are more motivated. A supportive and fair management style and a reliable and respectful working environment will affect the attitude and motivation of employees. According to the results obtained from the research, it is understood that Trust does not have any effect on the mediating effect of professional attitude and motivation. It is understood that the professional attitude of the employees is independent of the sense of belief and trust in the organization.

Similarly, trust perceptions do not affect the motivation perceptions of employees. In the context of employees' Trust in their work, it is understood that the perception that they generally care about each other's feelings in the workplace and that people are very reliable in the workplace where I work is at a reasonable level. Employees trust their coworkers and state that they can understand each other. The employees' responses regarding their perceptions of professional attitude are also reasonable. Within the framework of mentality, it is also shown that some employees are not emotionally comfortable, which reduces interest in the profession and increases the feeling of moving to a different institution or duty. Some events, such as a negative incident with the person or people they address or a negative experience with their manager on a subject, may have caused these situations. Seeing some difficulties in attitude perceptions is unsurprising because the employees are challenging.

In terms of expectancy theory, professional attitude and motivation are related to each other in expectancy theory. In the study, the fact that professional attitude is statistically and positively correlated with motivation suggests that these two variables related to expectancy theory are triggering factors for each other.

Examining the values related to employee motivation perceptions reveals a reasonable level of motivation. However, the fact that the perception in the statement "I have become a little tough with people" is above average suggests that the profession has a challenging aspect due to its people-oriented nature. Respondents who admitted to becoming tough with people also expressed feelings of emotional detachment from the profession and fatigue from dealing with people. This highlights the potential impact of job-related stress on employee motivation. According to the results obtained from this study, employees have reasonable perceptions of professional attitude and motivation at the level of general perceptions; professional attitude affects motivation. An increase in attitude perceptions will positively reveal the employee's intrinsic motives towards organizational goals and increase their motivation perceptions. In the study conducted by Kaya and Nazıroğlu (2008) on employees, it was seen that there is a connection between attitude and motivation. This study's measurement of trust perception with the mediating effect, the fact that the study was conducted in the current year and dealt with employees within the scope of the country makes the study unique.

Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması / Contribution Rates and Conflicts of Interest

Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: MAY (%100) Veri Toplanması: MAY (%100) Veri Analizi: MAY (%100) Makalenin Yazımı: MAY (%100) Makale Gönderimi ve Revizyonu: MAY (%100)	Author Contributions	Research Design: MAY (%100) Data Collection: MAY (%100) Data Analysis: MAY (%100) Writing the Article: MAY (%100) Article Submission and Revision: MAY (%100)
Etik Bildirim	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr	Complaints	iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.	Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.	Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

References

- Acar, M.C. & Ünverdi, M.S. (2020). Din Görevlilerinin Öz Güven Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Journal of History School*, 48, 3500-3526.
- Ahmad, I., Said, H., Zeb, A., & ur Rehman, K. (2013). Effects of Professional Attitude of Teachers on their Teaching 2 Performance: Case of Government Secondary School Teachers in 3 Malakand Region, Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan 4. *Journal of Educational and Social Research*, 3(1), 25-31.
- Akpolat, T., & Oğuz, E. (2022). Öğretmenlerin Algıladıkları Örgütsel Güven, Umut ve Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* (53), 240-262. <https://doi.org/10.53444/deubefd.1028782>
- Akkoç, İ., Çalışkan, A., & Turunç, Ö. (2012). Örgütlerde Gelişim Kültürü ve Algılanan Örgütsel Desteğin İş Tatmini ve İş Performansına Etkisi: Güvenin Aracılık Rolü. *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, 19(1), 105-135.
- Allen, R. E. & Lucero, M. A., & Van Norman, K. L. (1997). An examination of the individual's decision to participate in an employee involvement program. *Group Organization Management*, 22(1), 117-143.
- Awang, Z. et al. (2015). Parametric and Nonparametric Approach in Structural Equation Modeling (SEM): The Application of Bootstrapping. *Modern Applied Science*, 9, 58-67.
- Bartlett, J. et al. (2001). Organizational Research: Determining Appropriate Sample Size in Survey Research. *Information Technology, Learning, and Performance Journal*, 19, 43-50.
- Bentler, P. & Bonett, D. (1980). Significance tests and goodness-of-fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88, 588-606.
- Bidarian, S., & Jafari, P. (2012). The relationship between organizational justice and organizational trust. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 47, 1622-1626.
- Biranvand, A., Rafiee, Z., Golshani, M., & Shojaefard, A. (2022). The Effect of Organizational Trust and Individual Motivation on Tacit Knowledge Transfer of Public Library Staff. *Sciences and Techniques of Information Management*, 8(3), 341-364. doi: 10.22091/stim.2021.7182.16
- Bryk, A. S. & Schneider, B. (2003). Trust in schools: A core resource for school reform. *Educational Leadership*, 60, 40-45.
- Bollen, K. (1990). Overall Fit in Covariance Structure Models: Two Types of Sample Size Effects. *Psychological Bulletin*, 107/2, 256-259.
- Börü, D., İslamoğlu, G., & Bırsel, M. (2007). Güven: Bir Anket Geliştirme Çalışması. *Öneri Dergisi*, 7(27), 49-59. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.684709>
- Buelens, M., & Van den Broeck, H. (2007). An analysis of differences in work motivation between public and private sector organizations. *Public Administration Review*, 67(1), 65-74.
- Cengil, M. (2010). Din görevlileri ve Kur'an kursu öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(1), 79-101.
- Cho, Y. J. & Perry, J. L. (2012). Intrinsic Motivation and Employee Attitudes: Role of Managerial Trustworthiness, Goal Directedness, and Extrinsic Reward Expectancy. *Review of Public Personnel Administration*, 32(4), 382-406.
- Cho, Y. J. & Ringquist, E. (2011). Managerial Trustworthiness and Organizational Outcomes. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 21(1), 53-86.
- Colquitt, J., Scott, B., & LePine, J. (2007). Trust, trustworthiness, and trust propensity: A meta-analytic test of their unique relationships with risk-taking and job performance. *Journal of Applied Psychology*, 92(4), 909-927. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.92.4.909>
- Çam, O. (1992). Hemşireleri Mesleki Yaşamları Nasıl Etkiliyor? Tükenmişlik Ne Demektir? *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 8 (1) , 60-67.
- Demircan, N., & Ceylan, A. (2003). Örgütsel Güven Kavramı: Nedenleri ve Sonuçları. *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, 10(2), 139-150.
- Dirks, K. T. & Skarlicki, D. P. (2009). The Relationship Between Being Perceived as Trustworthy by Coworkers and Individual Performance. *Journal of Management*, 35, 136-157.
- Dwyer, F.R. & P.H. Schurr, S. (1987). Developing buyer-seller relationships. *Journal of Marketing*, 51 (2), 11-27.

- Erden, A. & Erden, H. (2009). Predicting Organizational Trust Level of School Managers and Teachers at Elementary Schools. *Procedi Social and Behavioral Sciences*, 1, 2180-2190.
- Ergin, C. (1992). Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin uyarlanması. VII. Ulusal Psikoloji Kongresi. Ed. Rüveyde Bayraktar – İhsan Dağ. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Eveleth, L. B. & Stone R. W. (2008) Expectancy Theory and Behavioral Intentions to Use Computer Applications Interdisciplinary Journal of Information, Knowledge, and Management (IJKM), 3, 135 – 146.
- Ferres, N. & Connell, J. & Travaglione, A. (2004). Co-worker trust as a social catalyst for constructive employee attitudes. *Journal of Managerial Psychology*, 19, 608-622.
- Forza, C. & Filippini, R. (1998). TQM Impact on Quality Conformance and Customer Satisfaction: A Causal Model. *International Journal of Production Economics*, 55 (1), 1–20.
- Geiger, M., & Cooper, E. (1996). Using Expectancy Theory to Assess Student Motivation. *Issues in Accounting Education*, 11(1), 113-129.
- Geyskens, I. et al. (1996). The Effects of Trust and Interdependence on Relationship Commitment: A Trans-Atlantic Study. *International Journal of Research in Marketing*, 13 (4), 303-317.
- Griffin, D. K. (2010). A survey of Bahamian and Jamaican teachers' level of motivation and job satisfaction. *Journal of Invitational Theory and Practice*, 16, 57-77.
- Göküş, Ş. (2019). Din Görevlilerinin Örgütsel Güven Düzeyleri ile Mesleki Doyum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 9(2), 285-309.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Halıcı, M. & Söyük, S., & Gün, İ. (2015). Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Güven. *Journal of Management and Economics Research*, 13(3), 180-198.
- Hair, J. et al. (2010). *Multivariate Data Analysis*. New York: Pearson Education.
- Hellriegel, D. et al. (1995). *Organizational Behavior*. Minneapolis: West Publishing Company.
- Heneman, H. G., & Schwab, D. P. (1972). Evaluation of research on expectancy theory predictions of employee performance. *Psychological Bulletin*, 78(1).
- Holm, U. (2002). Empathy and professional attitude in social workers and non-trained aides. *International Journal of Social Welfare*, 11(1), 66-75.
- İşıkdoğan, D. (2022). Din ve Eğitim Bağlamında Bir Değer Olarak İnsanda Güven Duygusu. *Dicle İlahiyat Dergisi*, 1, 14-32.
- Jawahar, I., & Carr, D. (2007). Conscientiousness and contextual performance: The compensatory effects of perceived organizational support and leader-member exchange. *Journal of Managerial Psychology*, 22(4), 330-349.
- Jarvenpaa, S.L., Knoll, K. and Leidner, D.E. (1998) Is Anybody Out There? Antecedents of Trust in Global Virtual Teams. *Journal of Management Information Systems*, 14, 29-64.
- Jeong, J., Seo, J., & Roh, T. (2020). The Impact of Emotional Leadership on Employees' Creativity: The Mediation Effect of Organizational Trust and Intrinsic Motivation. *Journal of Digital Convergence*, 18(6), 177–185. <https://doi.org/10.14400/JDC.2020.18.6.177>
- Jurkiewicz, C. L., Massey Jr, T. K., & Brown, R. G. (1998). Motivation in public and private organizations: A comparative study. *Public Productivity & Management Review*, 230-250.
- Judge, T. A., Weiss, H. M., Kammeyer-Mueller, J. D., & Hulin, C. L. (2017). Job attitudes, job satisfaction, and job affect A century of continuity and change. *Journal of Applied Psychology*, 102(3), 356–374. <https://doi.org/10.1037/apl000181>
- Kaiser, H. F., & Rice, J. (1974). Little Jiffy, Mark IV. *Educational and Psychological Measurement*, 34(1), 111-117.
- Karabekir, M., Akçay, A., & Özhasar, B. (2016). Kamu Çalışanlarının Örgütsel Güven Düzeyleri İle İş Motivasyonu Araçları Arasındaki İlişki. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 8(1), 131-139.
- Karacelil, S. (2013). Din Eğitiminde Motivasyonun Önemi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4). <https://doi.org/10.12780/Uusbd206>
- Kars, M. & İnandı, Y. (2018). Relationship between School Principals' Leadership behaviors and teachers' organizational trust. *Eurasian Journal of Educational Research*, 74, 145-164.
- Kaya, M & Nazıroğlu, B. (2008). Din Görevlilerinin Mesleki Tutum ve Motivasyon Düzeylerini Etkileyen Bazı Faktörler. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (27), pp.25-53.
- Kline, R. (1998). *Structural Equation Modeling*. New York: Guilford.
- Koç, M. (2013). Modern Bir İmkân Olarak 'Din Hizmetlerinde Kişisel Gelişim Yaklaşımı: Diyanet İşleri Başkanlığı Personeli Üzerine Uygulamalı Bir Model Önerisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(26), 149-183.
- Korkmaz, M. (2010). Yaygın din öğretiminde yeterlik ölçeği geliştirme süreci: Kur'an kursu öğreticileri eğitim-öğretim yeterlikleri ölçeği örneği. *S.B.E. Dergisi*, 28 (1), 239-256.
- Kula Kartal, S. & Mor Dirlik, E. (2016). Geçerlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Ve Güvenirlikte En Çok Tercih Edilen Yöntem: Cronbach Alfa Katsayısı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (4), 1865-1879.
- Lawler, Edward E. (1994), *Motivation in Work Organizations*, 1st ed. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Lawler, E. E., & Suttle, J. L. (1973). Expectancy theory and job behavior. *Organizational behavior and human performance*, 9(3), 482-503.
- Linder, P. (1998). Structural Changes in Two Virgin Boreal Forest Stands in Central Sweden over 72 Years. *Scandinavian Journal of Forest Research*, 13, 451-461.
- Maslach, C. & Jackson, S. E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of Organizational Behavior*, 99-113.
- Maslow, A. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50 (4), 370-396.
- Mayer, R. C. & Davis, J. H., & Schoorman, D. (1995). An Integrative Model of Organizational Trust. *Academy of Management Review*, 20, 709-734.
- Mohr, J.J. & Spekman, R.E. (1994). Characteristics of partnership success: Partnership attributes, communication behavior, and conflict resolution techniques. *Strategic Management Journal*, 15 (2), 135-152.
- Morgan, R.M. & S.D. (1994). Hunt The commitment–trust theory of relationship marketing. *Journal of Marketing*, 58 (3), 20-39.
- Moorman, C., Zaltman, G. & Deshpande, R. (1992). Relationships between Providers and Users of Market Research: The Dynamics of Trust within and between Organizations. *Journal of Marketing Research*, 29(3), 314–28.
- Mukaka, M. (2012) A Guide to Appropriate Use of Correlation Coefficient in Medical Research. *Malawi Medical Journal*, 24, 69-71.
- Muchinsky, P. (1977). Organizational Communication: Relationships to Organizational Climate and Job Satisfaction. *Academic Management Journal*, 20, 592-607.
- Narayandas, D. & Rangan, K.V. (2004). Building and sustaining buyer-seller relationships in mature industrial markets. *Journal of Marketing*, 68 (3), 63-77.

- Noar, M. S. (2003). The role of structural equation modeling in scale development. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 10(4), 622-647.
- Offerman, L. R. (1998). Leading and empowering diverse followers. In (Ed. Hickman, G.R.). *Leading organizations: Perspectives for a new era. Sage Publications*, Thousand Oaks, CA, pp. 397-403.
- Okello, D.R.O. & Gilson, L. (2015). Exploring the influence of trust relationships on motivation in the health sector: a systematic review. *Human Resource Health*, 13 (16). <https://doi.org/10.1186/s12960-015-0007-5>
- Oliver, R. (1974). Expectancy Theory Predictions of Salesmen's Performance. *Journal of Marketing Research*, 11, 243-253.
- Özdaşlı, K. & Yücel, S. (2010). Yöneticiye Bağlılıkta Yöneticiye Güvenin Etkisi: Yapısal Eşitlik Modeli ile Bir Analiz. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 67-83.
- Özgen, H. & Öztürk, A. & Yalçın, A. (2002). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Adana: Nobel Yayıncılık.
- Pinder, C. C. (1998). *Motivation in work organizations*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Pizam, A. & Lewis, R. (1979), Predicting Career Success and Satisfaction: A Study of Hospitality Graduates. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 20 (3).
- Poppo, L. & K.Z. Zhou, S. Ryu (2008). Alternative origins to inter-organizational trust: An interdependence perspective on the shadow of the past and the shadow of the future. *Organization Science*, 19 (1), 39-55.
- Robescu, O., & Iancu, A. G. (2016). The effects of motivation on employees' performance in organizations. *Valahian Journal of Economic Studies*, 7(2), 49-56.
- Rousseau, D. M. & Sitkin, S. B. & Burt, R. S. & Camerer, C. (1998). Not So Different After All: A Cross-Discipline View of Trust. *Academy of Management Review*. 23(3), 393-404.
- Saunders, M. N. (2012). Organizational trust: A cultural perspective. *Development and Learning in Organizations: An International Journal*, 26(2).
- Shahid, A. (2018). Employee Intention to Stay: An Environment Based on Trust and Motivation. *Journal of Management Research*, 10(4), 58-71. doi: 10.5296/jmr.v10i4.13680
- Shockley-Zalabak, P. & Ellis, K. & Winograd, G. (2000). Organizational Trust: What It Means, Why It Matters. *Organization Development Journal*, 18(4), 35-48.
- Suhr, D. (2006). Exploratory or confirmatory factor analysis? 31st Annual SAS Users Group International Conference Proceedings. Cary, NC: SAS Institute Inc. Paper Number: 200-31.
- Silver, P. T., Poulin, J. E., & Manning, R. C. (1997). Surviving the bureaucracy: The predictors of job satisfaction for the public agency supervisor. *The Clinical Supervisor*, 15(1), 1-20. https://doi.org/https://doi.org/10.1300/J001v15n01_01
- Singh, K. S., & Meitei, N. N. (2017). Need of professional attitude of teachers towards teaching profession. *Research Journal of Philosophy & Social Sciences*, 43(2), 58-65.
- Singh, U., & Srivastava, K. B. (2016). Organizational trust and organizational citizenship behaviour. *Global Business Review*, 17(3), 594-609.
- Solutions, S. (2019). Correlation. *Pearson, Kendall, Spearman*). Retrieved April, 16, 2018.
- Squire, B. & Cousins, P.D. & Brown, S. (2009). Cooperation and knowledge transfer within buyer-supplier relationships: The moderating properties of trust, relationship duration, and supplier performance. *British Journal of Management*, 20 (4), 461-477.
- Şimşek, Ö.F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş*. Ankara: Ekinoks Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi. "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Access, 23.05.24. <https://www.anayasa.gov.tr>
- Türköz, T. & Polat, M., & Coşar, S. (2013). Çalışanların Örgütsel Güven ve Sinizm Algılarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerindeki Rolü. *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, 20(2), 285-302.
- Uygur, K. & Arabacı, B. (2019). Lise Öğretmenlerinin Personel Güçlendirme Algıları ile Örgütsel Güven Algıları Arasındaki İlişki: Elazığ İli Örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 744-770. <http://dx.doi.org/10.23891/efdyyu.2019.140>.
- Walters, G. D. (2011). Black-White Differences in Positive Outcome Expectancies for Crime: A Study of Male Federal Prison Inmates. *Journal of Criminal Justice*, 39, 192-197.
- Wegge, J., et al. (2011). Promoting work motivation in organizations. *Journal of personnel psychology*.
- Worthington, R. L., & Whittaker, T. A. (2006). Scale Development Research: A Content Analysis and Recommendations for Best Practices. *The Counseling Psychologist*, 34, 806-838.
- Vroom, V. & Porter, L., & Lawler, E. (2015). Expectancy theories. In *Organizational Behavior 1* (pp. 94-113). Routledge.
- Yüksel, Z. (2016). Vaizlerin İş Doyumu Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenilirliği. *Dini Araştırmalar*, 19 (20), 225-234. <https://doi.org/10.15745/da.95028>.